ANALECTA SACRA TARRACONENSIA

REVISTA DE CIÈNCIES
HISTORICOECLESIÀSTIQUES

VOLUM 75
2002

BALMESIANA (BIBLIOTECA BALMES)
Duran i Bas, 9 - 08002 BARCELONA
2002

ANALECTA SACRA TARRACONENSIA

REVISTA DE CIÈNCIES HISTORICOECLESIÀSTIQUES

PUBLICADA PER
BALMESIANA (BIBLIOTECA BALMES)

Director
RAMON CORTS I BLAY

Consell de Redacció
JOSEP M. BENÍTEZ RIERA
JOAN BUSQUETS DALMAU
ÀNGEL FÀBREGA GRAU
JOSEP M. MARTÍ BONET
VALENTÍ SERRA DE MANRESA
FREDERIC UDINA MARTORELL

Secretària de redacció en funcions
CECÍLIA VIVES BRESCÓ

ADMINISTRACIÓ
EDITORIAL BALMES
Duran i Bas, 9 - 08002 BARCELONA

ANALECTA SACRA TARRACONENSIA

Amb la llicència eclesiàstica.
És propietat de l'Editorial Balmes

Dipòsit legal: B. 18.288-1958

ANALECTA SACRA TARRACONENSIA

REVISTA DE CIÈNCIES
HISTORICOECLESIÀSTIQUES

VOLUM 75
2002

BALMESIANA (BIBLIOTECA BALMES)
Duran i Bas, 9 - 08002 BARCELONA
2002

SALUTACIÓ

Amb aquest volum hem arribat al número 75 de l'*Analecta Sacra Tarraconensia,* publicació periòdica de la BIBLIOTECA BALMES de Barcelona. Setanta-cinc números que corresponen, però, a setanta-set anys d'existència ininterrompuda, perquè el bienni 1937-1939 la revista no va arribar-se a publicar. En aquesta escaiença, tenim un record especial per als que n'han estat directors, el Rvd. Dr. Josep Vives i el Rvd. P. Francesc de Paula Solà.

La nostra revista vol ser un servei a les ciències historico-eclesiàstiques, principalment en l'àmbit de la província eclesiàstica tarraconense. Un servei, d'altra banda, pioner i del qual es pot dir, a més, que durant molts anys ha estat gairebé únic entre les publicacions periòdiques de Catalunya.

Per a la redacció de l'*Analecta Sacra Tarraconensia* seria un motiu de goig i una nova ocasió de servei oferir als nostres lectors els índexs dels números d'aquesta revista que van de 1948 fins aquest volum de 2002, ja que els altres toms (1925-1947) foren indexats en un apèndix del volum XX.

Mentre escrivíem aquesta nota ens ha arribat la trista nova del traspàs del pare Miquel Batllori (a.c.s.), col·laborador d'*Analecta Sacra Tarraconensia* i ben amic de qui fou un dels seus principals inspiradors, el jesuïta Ignasi Casanovas.

El pare Miquel Batllori publicà a la col·lecció de la Biblioteca Històrica de la Biblioteca Balmes la seva tesi doctoral *Francisco Gustà, apologista y crítico (Barcelona 1744 – Palermo 1816)*, Barcelona 1942 [Biblioteca Històrica: XVII].

A propòsit d'aquesta col·lecció, afegim-hi que aquest any de 2002 ha estat lliurat a la imprempta el treball del Dr. Ernest Zaragoza Pascual *Abaciologi benedictí de la Tarraconense*. Esperem que aquest acurat estudi, que constituirà el volum trentè de la Sèrie Històrica de la Biblioteca Balmes, sigui un bon auguri de futur.

RAMON CORTS I BLAY
Director de la Biblioteca Balmes

UN CAPDAVANTER EN LA REVITALITZACIÓ DEL MONAQUISME CATALÀ DE LA CONTRAREFORMA: ANTONI VILADOMAR I SANT MIQUEL, ABAT DE LA PORTELLA I BREDA*

ISAAC SOCA I TORRES

Sant Pere de la Portella és un petit monestir benedictí –avui abandonat– situat a l'actual municipi de la Quar, enmig de les serres de Picancel i de Campdeparets que ensems divideixen de forma natural l'Alt i el Baix Berguedà. Concretament, l'església i les enrunades dependències monàstiques es troben edificades a la part més alta de la conca de la riera de Solls o de la Portella, la qual en el seu curs esdevé un dels afluents per l'esquerra del Llobregat.

El nostre interès per aquest monestir es va desvetllar ara fa alguns anys, quan començàrem una recerca sobre les terres que en varen dependre al llarg de l'època moderna, sobretot durant el segle XVIII. Tanmateix, la bibliografia existent sobre aquest indret era ben poca i aviat vàrem haver de moure'ns per les diferents biblioteques, arxius i centres de documentació que havien aplegat, en part, el dispers arxiu

* Agraïm la col·laboració d'Enric Bartrina (Arxiu Diocesà de Solsona); de Marc Taxonera i d'Ignasi Fossas (Arxiu de l'Abadia de Montserrat); i, molt especialment, d'Ernest Zaragoza, per les estones que ha esmerçat a llegir aquest treball i per les seves valuoses aportacions.

monàstic, reflex de més de vuit segles d'activitat regular. De fet, atès que el que realment volíem conèixer era la conjuntura socioeconòmica dels pagesos que poblaven els dominis del cenobi i les relacions que els lligaven a l'entramat senyorial, no entrava en els nostres propòsits inicials distanciar-nos massa del tema central per passar a altres que aparentment hi eren menys relacionats. Ens referim pròpiament a dos aspectes en els quals més tard ens aniríem endinsant, ja fos per curiositat o per necessitats que ens imposava la mateixa recerca: per una banda decidírem analitzar la vida a l'interior del monestir –dels monjos en definitiva– i, per l'altra, aprofundir una mica més en la situació precedent al segle XVIII, especialment dels dos segles anteriors, del monestir mateix i, alhora, dels seus dominis.

A mesura que el buidatge documental i la recerca bibliogràfica guanyaven terreny, ens anàvem convencent de la importància que representava la figura d'Antoni Viladomar i Sant Miquel, un abat del monestir, del qual la bibliografia local i comarcal gairebé no deia res i que l'eclesiàstica o la més genèrica d'àmbit català semblava ignorar per complet.[1] Amb tot, les anotacions que sobre aquest personatge preníem d'un lloc i altre no deixaven de mostrar la seva singularitat, que es mostrava, sobretot, emmarcada per la difícil situació de gran part dels monestirs catalans que malvivien després de Trento, però amb uns antecedents de declivi força més reculats.

Quan el bagatge de dades recollides sobre Antoni Viladomar ja era força considerable, vam decidir posar-hi ordre i passàrem a veure quines possibilitats ens oferien aquestes dades, tenint sempre en compte que havíem de defugir de quedar-nos amb una simple biografia i que havíem de deixar el personatge contextualitzat en tot moment i en tots els aspectes. Bàsicament, sortiren dues línies que podien ésser tractades amb força profunditat i que, al mateix temps, podien esdevenir complementàries. La primera tractava de veure l'abadiat d'Antoni Viladomar al monestir de Sant Pere de la Portella i els seus dos últims anys de vida al de Breda amb el mateix càrrec. El fet és que, estudiant

1. Val a dir que aquesta mancança, en part, ha estat suplerta recentment. Una entrada sobre aquest personatge pot trobar-se al *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya* (vol. III: *p-z*, Barcelona, 2001, pp. 678-679), signada per Ernest ZARAGOZA I PASCUAL. També en dóna força notícies Enric BARTRINA: «Antoni Viladomar i Santmiquel», *Full Diocesà (Solsona/Tarragona/Vic)*, núm. 2733, 14 de febrer de 1999, p. 7.

el seu ministeri, podríem obtenir una imatge força nítida de la situació i evolució del monestir de la Portella i de les terres que en depenien al llarg de la segona meitat del segle XVI. Així, doncs, a partir de la seva persona entendríem una mica més la configuració i organització de tota la comunitat, tant de dins com de fora del claustre. Una segona línia tenia per objecte veure quines havien estat les funcions i l'actitud que Viladomar tingué dins de la congregació benedictina claustral. De retruc, això podia servir per a copsar amb més intensitat l'estat en què es trobaven la major part de monestirs de monjos negres, dins de la província Tarraconense, al llarg del complex camí que els anaren traçant Roma i Felip II.

ORIGEN FAMILIAR I PRIMERS ANYS DE VIDA

Podem afirmar amb força seguretat que Antoni Viladomar i Sant Miquel va néixer a la masia de Sant Miquel de les Canals, però se'ns fa més difícil saber quan es va produir aquest fet. Per diverses vies ens hem inclinat a pensar que aquest naixement tingué lloc cap a la segona meitat de la dècada de 1530 i, a tot estirar, al començament de la de 1540. La pairalia de Sant Miquel, situada al costat de l'oratori del mateix nom, és documentada des del primer quart del segle XV. Aleshores formava part de la batllia de la Quar i de la parròquia de Sant Joan de Vilada, però a partir del principi del segle divuitè –potser a partir d'alguna reforma de tall borbònic– passà a ocupar la part més meridional del terme de Vilada i deixà de dependre de la Quar.

Durant la major part del segle XV i primers anys del segle XVI la família cognominada Sant Miquel, que en aquesta època habitava la casa, no la trobem emparentada amb els Viladomar, llinatge del qual encara no hem pogut conèixer la procedència exacta, però que segons sembla era oriunda de la Plana de Vic. El que sí que podem aventurar és que totes dues cases s'uniren una generació o dues abans del naixement d'Antoni Viladomar, el qual en alguna ocasió encara hem trobat esmentat com a Antoni Sant Miquel. Ja abans de la unió de les dues famílies, els Sant Miquel posseïen el domini útil d'un gran nombre de masos i terres a la baronia de la Portella (a més de Sant Miquel, també els masos de Corrúbies, Mascaró, les Planes, Alberts, la Mesada de la Quar, cortals i pastures a Sant Romà de la Clusa...) i, en conseqüència, gaudien d'un elevat prestigi social i econòmic a les terres

d'aquesta demarcació jurisdiccional, on actuaren sovint com a jutges ordinaris o com a batlles de la Quar.[2]

Una vegada units els Sant Miquel i els Viladomar, foren aquests darrers els que passaren a ocupar una posició preponderant dins de la nova nissaga. No gaire temps després del naixement d'Antoni Viladomar, cap al final de la dècada de 1540, la branca principal de la família deixà de residir a la casa de Sant Miquel de les Canals i es traslladà a la masia veïna de Corrúbies, de la qual també tenien el domini útil. Sabem que els Viladomar començaren a explotar la casa i les terres de Sant Miquel a partir de successius contractes de masoveria, perquè ja en el fogatge de l'octubre de 1553 es deixava clar que era habitada per *«lo masover del mas Sant Miquel»*. Els contractes de parceria i d'arrendament del mas són habituals a la documentació notarial del període. El 9 de gener de 1572, per exemple, Joan Viladomar –germà gran de l'abat– deixava el mas a parceria a Joan Altafaia fins a l'any 1575. A mitges es pagarien i s'hi posarien els bous per llaurar, la llavor a sembrar i es satisfarien tot tipus de rendes senyorials i eclesiàstiques. Viladomar també li deixava una dotzena de cabres i mitja dotzena d'ovelles, de les quals s'havien de repartir els mascles

2. Pel que fa al naixement d'Antoni Viladomar, no en tenim cap data concreta. Joan SERRA I VILARÓ (*Baronies de Pinós i Mataplana. Investigació als seus arxius*, vol. III: *L'Església*, Barcelona, 1950, p. 252) anota: *«En diversos documents del 1508 al 1586 he trobat al* 'Il·lustre i molt reverent senyor fra Antoni Viladomar i Sant Miquel, abat de Sant Pera de la Portella'*»*. No podem refiar-nos d'aquest 1508 que ens dóna l'autor per diversos motius: és una data molt primerenca, en la qual l'emparentament entre els Viladomar i els Sant Miquel potser encara no havia tingut lloc; d'altra banda, Antoni Viladomar va esdevenir abat de la Portella el 1568, no el 1508, cosa que ens fa pensar en una fàcil confusió d'un zero per un sis a l'hora de fer la transcripció; finalment, cal dir que Antoni Viladomar va morir el 1598 i, si féssim cas a Serra i Vilaró, ens trobaríem en una situació difícil i poc corrent per a l'època i la documentació: Viladomar hauria viscut noranta anys i el tindríem documentat des de l'any del seu naixement. Les primeres notícies de la casa de Sant Miquel de les Canals, les hem localitzat a l'Arxiu Diocesà de Solsona, Monacals, Sant Pere de la Portella [des d'ara citat com: ADS, Portella], reg. 2, fol. 3r: *«Miquell de Sant Miquell, de la parròquia de Vilada, dix e regonesc, migençant sagrament que féu, que ell té per lo monastir de la Portella, del qual és-ho propi dins la batlia de la Quarr»* (1419). Les vicissituds de la casa fins al segle XVIII són deduïdes a partir de l'Arxiu Municipal de Vilada, Hisenda, *Catastro y nueva recanación del lugar de Vilada* [...] *ejecutada en mil setecientos sesenta y seis*, reg. 500, 1750-1825, sense foliar. Les propietats dels Sant Miquel i l'emparentament amb els Viladomar (amb dificultats per establir una cronologia concreta) es poden seguir amb la documentació notarial conservada a l'ADS, Portella.

nascuts a finals de cada any i les femelles en acabar la parceria. Altafaia, a més, s'obligava a tenir dues bèsties de bast, un o dos porcs i no hi podia fer artigues o noves rompudes de terra.[3]

No solament va ser Sant Miquel que es cedí a particulars per diversos contractes de masoveria. Els masos les Planes i Alberts de la Quar s'arrendarren a Janot del Raurell de 1582 a 1584 pel preu de 14 lliures 8 sous, i quedava obligat –entre d'altres coses– a pagar almoina a la Portella i tot tipus de censos a la sagristia de la Quar. El mateix mas Alberts, juntament amb la Mesada de la Quar, es tornava a arrendar pel preu de 10 ducats a l'any des del desembre de 1600 fins al de 1605 a Joan Vilar, que estava obligat a lliurar una sisena part dels fruits espeltats i a tenir una bèstia de bast i dos bous per a llaurar. Els Viladomar, però, es comprometien a arranjar algunes parts de la casa Alberts, especialment la cuina, en estat de deteriorament.

Els guanys que aquest tipus de contractes aportaren als Viladomar foren canalitzats en gran mesura cap a l'activitat ramadera, la qual portaren a terme per tota la baronia de la Portella. En el tombant de segle, aquesta activitat era per als Viladomar una de les principals fonts d'ingressos. Les parceries exclusives de bestiar, sense estar lligades als mateixos contractes de masoveria, són cada vegada més freqüents entre la documentació a partir de 1570. A l'octubre de 1579, Joan Viladomar deixava a parceria quatre eugues, per temps de quatre anys, a Francesc Piques de les Eres de Vilada, però les hi podria demanar sempre que les necessités per a batre. A l'agost de 1584, Pere Tarradelles de Sant Jaume de Frontanyà prenia a parceria a Pere Viladomar cinc eugues, de les quals haurien de partir els animals naixedors al cap de cinc anys. Pel mateix contracte, Viladomar també li arrendava, per batre, un parell de mules a preu de 8 ducats... En podríem citar altres.[4]

La parceria o l'arrendament de bestiar menut, ovelles i cabres, ja no ocupa tantes pàgines als manuals dels notaris de la baronia, però en deduïm la importància en veure que –just en aquest mateix període– els Viladomar han de recórrer a l'arrendament d'herbes o cortals per a

3. Sant Miquel com a masoveria: Josep IGLÉSIES: *El fogatge de 1553. Estudi i transcripció*, vol. I, Barcelona, 1979, p. 462. La parceria de 1572 a l'ADS, Portella, reg. 2, sense foliar.

4. Els contractes, citats pel mateix ordre en què apareixen al text, a l'ADS, Portella, reg. 10, full solt; reg. 13, fol. 36; reg. 3, full solt i reg. 10, full solt.

pasturar-hi alguns ramats, ja que les terres dels seus masos semblen ser insuficients. Així, al febrer de 1588, Francesc Piques de Sant Joan de Vilada arrendava a Joan Viladomar, a la seva muller Joana i al seu fill Antoni el cortal de les Cases de Castell de l'Areny pel preu de 10 lliures i per temps de cinc anys. Sis anys després pagaven a Joan Prat 10 lliures 16 sous per l'arrendament de les herbes del Bosc del Prat, situades entre la casa de Sant Miquel i el riu Merdançol.

La documentació també és farcida de debitoris en favor seu. L'hegemonia econòmica que els caracteritzava els permetia treure un bon partit del préstec de diners o la venda de cereals a famílies que es trobaven en situacions precàries. Això es veu, especialment, després del brot epidèmic i la crisi posterior a 1589: 70 lliures 2 sous reconeixia deure a Antoni Viladomar, nebot de l'abat i *«burgès de la vila de Berga»*, Joan Antoni Peçola de Vilada, per diverses quarteres de blat, ordi i civada que el seu pare, Joan Peçola, li havia comprat de 1577 a 1592. 6 lliures els havia de pagar abans de sant Miquel de setembre de 1594 Joan Antoni Ferrer per dues quarteres de blat, bo i purgat, i per dues de mill. Al febrer de l'any 1592, l'esmentat hereu de la Peçola també prometia pagar a Joan Viladomar 50 lliures 2 sous per la venda que aquest li havia fet de vint sesters de blat, pel lloguer de dos bous i per 6 lliures 2 sous que també li havia deixat per poder recuperar un pedrenyal que Pere Ferrer li tenia empenyorat.[5] Tots ells són exemples que, en ultima instància, defineixen un *modus vivendi* rendista que cada vegada més caracteritzà la família Viladomar. Però això no es pot entendre sense tenir en compte el conjunt de lligams que s'establiren entre la família i el monestir de la Portella, al capdavant del qual també hi havia altres Viladomar: inicialment Antoni i després Francesc. Ho intentarem de veure més endavant.

Tornem ara a la figura d'Antoni Viladomar. De ben jove sembla que va residir temporalment a Lleida, per tal de cursar estudis de Teologia a l'Estudi General, possiblement complementats amb els de Dret Civil i Canònic, que també s'impartien en el mateix centre. Es desprèn la idea que fou en aquesta primera disciplina, en la Teologia, en la que Viladomar va dipositar un interès especial i en la que poc més tard fou reconegut. Una altra faceta d'aquesta època que ocupà gran part de la seva activitat, però ben relacionada amb l'anterior, fou

5. Pel mateix ordre que al text, a l'ADS, Portella, reg. 3, full solt; reg. 11, fols. 164v-165r; reg. 12, fol. 121; reg. 11, fol. 137 i també al reg. 11, fol. 163v.

la de predicador. L'erudit barroc Pere Serra Postius en deia, a mitjan segle XVIII, que *«fue gran teólogo y gran predicador»*, com també ho han reconegut posteriorment altres autors.[6] Amb tot, aquest període és un dels més foscos i que més malament coneixem d'aquest personatge, potser per la dispersió de la poca documentació que directament o indirecta va generar.

El sis de juny de 1557, Antoni Viladomar prenia l'hàbit negre al monestir de Sant Pere de la Portella, en presència d'Antoni Rec, prior de l'esmentat monestir. Ho féu en absència de l'abat,[7] càrrec que aleshores exercia el comendatari Joan de Comallonga. És a partir de la vinculació amb el monestir de la Portella que podem seguir amb força més exactitud la seva trajectòria, que segurament es correspon amb el període més interessant de la seva vida.

La tasca al monestir de Sant Pere de la Portella (1557-1596)

Ens seria força difícil d'entendre la importància de l'activitat portada a terme al monestir per part de Viladomar si no en coneguéssim els precedents més immediats. Sí que és veritat que la ruïna en la qual més tard es trobà immers el monestir s'iniciava poc després del 1348 a causa de la gran pesta, però aquest cenobi va anar subsistint penosament fins als anys vint del segle XVI, quan ja quedà en total abandó. Aquesta situació de desemparança en què es trobava la Portella era aleshores comparable a la de molts centres de la mateixa regla i característiques, on la crisi iniciada a mitjan segle XIV cada cop semblava perllongar-se més. Aquest estat de les coses es va agreujar sobretot per mala gestió dels abats comendataris, els quals sovint s'apropiaven de les poques rendes que es rebien. Cal recordar que ja al mateix segle XIV la coman-

6. *Cf.* Biblioteca de la Universitat de Barcelona [abreujat: BUB], Pere Serra Postius: *Catálogo de los prelados, abades, priores, archiprestes y abadesas que ha tenido y tiene hoy el Principado de Cataluña*, ms. 533, 1744, p. 106. Joan Santamaria Rovira: *Memòries del Monestir de Sant Pere de la Portella i de tot el seu Abadiat i Baronia*, Solsona, 1935, p. 103. A l'ADS (Portella, reg. 27, sense foliar) hem localitzat un incomplet abadiologi del segle XVIII on també pot llegir-se: *«Antonio Viladomar de San Miguel,* [...]*teólogo y predicador»*, segurament, d'on Santamaria va treure la informació. Vegeu també: Ernest Zaragoza i Pascual: *Antoni Viladomar de Sant Miquel*, dins *Diccionari...*, pp. 678-679.

7. Vegeu a l'apèndix el doc. 1.

da havia arribat al seu punt més àlgid i ni els concilis de Constança (1414-1418), Laterà (1512) o Trento (1545-1563) l'havien pogut eradicar totalment. La comanda era una excepció que havia esdevingut regla amb la qual es proporcionava a seculars intrusos unes rendes monàstiques, normalment destinades a finalitats que poc tenien a veure amb les dels fundadors; es deixava sense guia la comunitat i s'afavoria l'entrada de l'esperit mudà als monestirs. En la major part d'ocasions aquesta institució jurídica també esdevenia vitalícia i no deixava de perjudicar la vida i la disciplina regular i mongívola.[8] A mitjan segle XVI, la mateixa Congregació Tarraconense es queixà i denuncià *«el grande daño que hazen en la orden y monasterios los abades que son nombrados comendatarios* [...] *que como mercenarios cogen sus rentas dexando perder lo demás en perjudicio de sus consciencias»*.[9]

A la Portella, aquest pas del semiabandó dels anys que seguiren a la pesta negra a l'abandó total del segle XVI, l'hi podem percebre a partir d'un gran buit documental. El fet més destacable i que dóna inici a aquest període de silenci el tenim al febrer de l'any 1437, quan es féu la darrera capbrevació col·lectiva –amb solament tretze capbrevants– a favor del monestir, on els confessants es consideraven *«homines vestri proprii, quitii, solidi, et naturales, et dicti vestri monasterii amansati et abordati et de redemptione»*. Tanmateix no és fins a l'any 1538 que hi ha un intent de procedir a una nova capbrevació dels masos, terres i drets, que suposadament es trobaven sota domini del monestir, per part de l'antic monjo de Ripoll i llavors abat de la Portella fra Pau Funès.[10] Dos anys més tard d'aquest intent d'estabilitzar la situació, el seu

8. Segons Ernest ZARAGOZA I PASCUAL (*Catàleg dels monestirs catalans*, Barcelona, 1997, p. 178) el cenobi de la Portella també restà alguns anys sense comunitat, entre 1348 i 1356. Alexandre MASOLIVER: *Història del monaquisme cristià*, vol. II: *De sant Gregori el Gran al segle XVIII*, Montserrat, 1980, pp. 206-209.

9. Ernest ZARAGOZA I PASCUAL: «Documentos inéditos referentes a la reforma monástica de Cataluña durante la segunda mitad del siglo XVI (1555-1600)», *Studia Monastica*, vol. XIX, 1977, doc. 2. Joan Lluís PALOS: *Catalunya a l'imperi dels Êustria*, Lleida, 1994, p. 162, utilitza aquest document per il·lustrar l'estat en el qual es trobaven la major part de monestirs catalans.

10. Un estudi més profund del problema el fa Núria SALES: «Censos, censals i masies del monestir de la Portella. De la ruïna del segle XV a la recuperació del XVI-XVIII», *Afers*, núm. 19, 1994, pp. 576-582. La confessió de 1437 a l'ADS, Portella, carp. 2, perg. 203, tot i que Sales utilitza un regest d'aquest conservat a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, Monacals, Hisenda, Sant Pere de la Portella [a partir d'ara: ACA, Portella], vol. 1134, fol. 20v.

artífex, fra Funès, *«fue muerto alevosamente por los bandoleros»* –com escriu Serra Postius– i el projecte quedà inacabat. Per a Núria Sales, no són pocs els indicis que ens porten a pensar en una relació directa de l'assassinat de l'abat amb la capbrevació col·lectiva que aquest volia portar a terme. Caldria sumar-hi, a més, les bandositats que tenien lloc entorn al nomenament del mateix càrrec d'abat, instigades potser pels Pinós-Fenollet –família a la qual pertanyia el comanador Joan de Pinós i de Cardona– contra fra Funès, possiblement elegit com a abat entre els mateixos monjos.[11]

Sigui quina sigui la causa, el monestir havia entrat de nou en una situació semblant a la d'abans de la intervenció de l'abat assassinat: les dependències buides i ocupades a voltes pels senyors majors de la baronia, que eren aleshores els esmentats Pinós-Fenollet. Aquests darrers, a més, no trigaren a apoderar-se dels pocs ingressos del monestir, que actualitzaren, sumaren als que ja rebien per la senyoria jurisdiccional i arrendaren enterament a Joan Palau de Merlès, amb permís de Pere Vilaformiu, lloctinent del veguer de Berga. Aquest context aviat fou aprofitat per moltes famílies de les rodalies, quan per provar d'escapar de qualsevol prestació en forma de cens arribaren a utilitzar ginys com d'encobrir el nom dels masos davant del requeriment senyorial. Fent compte enrera, cap al 1530, una visita al monestir solament hi trobava residint Jaume de Galligants, procurador de Bernat Galceran de Pinós, *«quien hizo relación de que allí no havia ni abad, ni prior, ni monges, sinó que el monasterio estava arruinado y sin habitar, igual que la iglésia, por cuyo motivo, de orden de su principal, estava allí, para mirar que las fieras no se retragessen en él»*.

Aquestes circumstàncies també es donaven divuit anys després, cap al 1548, en temps d'un altre abat comendatari, Joan de Comallonga, abans capellà de Carles V, quan *«los monges habían ausentado por temor de bandoleros»*. Anglerill, en la seva monografia sobre el santuari de la Quar, n'és prou conscient: *«Lo bandolerisme, verdadera plaga social de Catalunya en lo sigle XVI, s'encebà horrorosament en abdós*

11. Sobre l'assassinat de Funès vegeu Joan SANTAMARIA ROVIRA: *Memòries...*, p. 100; BUB, Pere Serra Postius: *Catálogo de los prelados...*, p. 106 i, també, algunes referències donades per Cayetano BARRAQUER Y ROVIRALTA: *Las casas de religiosos en Cataluña durante el primer tercio del siglo XIX*, tom. I, Barcelona, 1906, pp. 92-93. Sobre les possibles causes de l'assassinat: Núria SALES: «Censos, censals i masies...», pp. 576-582.

iglésias de la Quar y de la Portella, [...] *quedant monastir e iglésia convertits en tristas y solitarias runas».*[12]

Poc temps després, quan el monestir encara es trobava sota les directrius de l'abat Comallonga, es començà a entreveure una dèbil millora, el símbol més inequívoc de la qual era la restitució de la parròquia de Santa Maria de la Quar el 1563, que els rectors de Sagàs s'havien fet seva, durant els anys que el cenobi restà en abandó total. Val a dir que des de l'any 1069 la parròquia de la Quar era annexionada a Sant Pere de la Portella, per desig exprés de Bernard Guifré i de la seva esposa Migdònia, senyors del castell de la Portella, que en van fer donació. De la parròquia de la Quar, n'acostumava a tenir cura un monjo o rector depenent del monestir. L'empresa de Comallonga en la restitució de la Quar –lloc que, segons els documents coetanis, *«servia de aprisco y mojada de pastores»*– no fou pas ben fàcil i a la llarga s'hagué de recórrer a Roma. Davant el problema i per tal d'arbitrar el conflicte, Pius IV nomenà una comissió formada per altes dignitats eclesiàstiques. En la sentència arbitral posterior, Pere Armengol, rector de la Quar, no era destituït del lloc, però a la seva mort la parròquia s'hauria d'incorporar de nou a la Portella. L'abat Comallonga va gaudir de l'ajut directe de Pere Pou, marxant de Sant Hipòlit de Voltregà, el qual amb el temps esdevindria *«burgès de la vila de Berga»*. La figura de Pere Pou, arran d'aquests fets, fou enaltida per autors posteriors. Santamaria el considerava un *«cristià baró»* i per Serra Postius la nova annexió de la Quar es féu gràcies al seu *«cuydado, devoción y industria»*. No podem oblidar, però, algunes circumstàncies, una de les quals copsada amb encert per Anglerill: *«la sentència arbitral* [...] *li fou*

12. L'apropiació de censos, delmes, terços i altres drets del monestir queda clarament reflectida al *Levador dels censos y rendes* [que] *pren lo monastir de Sant Pere de la Portella e la baronia de la Portella*, conservat a l'Arxiu de l'Abadia de Montserrat, Congregació Claustral Tarraconense i Cesaraugustana [des d'ara: AM, CC], C I, vol. 134, plec 2. El document de 1530 és transcrit per Núria SALES: «Censos, censals i masies...», pp. 578-579. L'abandó de 1548 a l'ADS, Portella, reg. 27, sense foliar. Ramon ANGLERILL: *Història de Santa Maria de la Quar*, Barcelona, 1887, p. 35. Pel que fa al tema de la comanda, encara al maig de 1560 els presidents de la Congregació Claustral Tarraconense i Cesaraugustana enviaven un memorial a Felip II *«de las abadías de la orden de Sant Benito* [que] *son en Cathaluña, que padescen grande detrimento en los edificios y rentas en deservicio por falta de abades»*, i entre les *«que stán encomendadas a clérigos seculares y sin hábito que tienen bullas»* es feia una referència especial a la comanda que Comallonga detenia a la Portella (Ernest ZARAGOZA I PASCUAL: «Documentos inéditos...», doc. 3, pp. 112-113).

molt favorable [al monestir] *i no s'hauria resignat a ella Comallonga, home de altas y poderosas influències, com a capellà d'honor que habia sigut de un soberà en quals dominis no s'hi ponia'l sol, sinó en lo cas de ser molt ben fundat lo dret de son antagonista».* Un segon aspecte a considerar té relació amb el mateix Pere Pou, que tan Serra Postius com Santamaria semblen passar per alt: aleshores Pou era el nou arrendador de les rendes del monestir, cosa que ens porta a pensar que els seus interessos devien anar més enllà dels estrictament espirituals. Recuperar el domini sobre la Quar representava un augment de les rendes del cenobi en aquell indret i es traduïa per Pere Pou en un increment considerable de beneficis, encara que el preu global de l'arrendament també li hagués estat augmentat. Solament Jacint Vilardaga va copsar aquesta relació entre les accions de Pou i les rendes del monestir.[13]

La vint-i-cinquena sessió del Concili de Trento, novena i última sota el pontificat de Pius IV, que tingué lloc els dies 3 i 4 de desembre de 1563, es dedicava en gran part a temes que feien referència a *«regularibus et monialibus».* Les posteriors disposicions conciliars decretaren la fi dels abats comendataris i obligaren tots els beneficiants d'alguna comanda a abandonar el monestir o a prendre l'hàbit de Sant Benet en el termini de sis mesos. Segurament fins al 13 d'agost de l'any 1568 el càrrec d'abat al monestir estigué vacant, però fou en aquesta mateixa data quan Pius V expedia una butlla on es ratificava la proposta que Felip II féu presentant com a abat de la Portella Antoni Viladomar i Sant Miquel, aleshores prior i cambrer de cenobi. El 25 de setembre la butlla era executada des de Barcelona per Pere de Castellet, bisbe d'Urgell.[14]

13. ADS, Portella, reg. 27, sense foliar. BUB, Pere Serra Postius: *Catálogo de los prelados...*, p. 106. Joan SANTAMARIA ROVIRA: *Memòries...*, pp. 65, 100-101 i docs. 18-19, pp. 21-22. Ramon ANGLERILL: *Història de Santa Maria...*, pp. 35-37. Jacinto VILARDAGA Y CAÑELLAS: *Historia de Berga y breves noticias de su comarca desde los tiempos primitivos hasta nuestros días*, Barcelona, 1890, p. 117.

14. Els aspectes tridentins a *Sacrosanti et oecumenici Concilii Tridentini. Canones et decreta* [edició preparada per la Universitat de Cervera], Cervera, 1751, pp. 340-361; tot i que G. ALBERGIO [dir.]: *Les Conciles Oecuméniques*, tom II: *Les Décrets*, vol. 2: *De Trente à Vatican II*, París, 1994, pp. 1576-1592, n'ofereix la versió llatina i la francesa més moderna. El nomenament de Viladomar com a abat: Joan SANTAMARIA ROVIRA: *Memòries...*, pp. 102-103; Jacinto VILARDAGA Y CAÑELLAS: *Historia...*, p. 118. Ell mateix a les *Efemérides bergadanas*, Manresa, 1919, p. 108., diu: *«Año de 1568.*

¿Tingué influència en aquest nomenament la pressió de Pere Pou, avi d'Antoni Viladomar? Segurament que sí, però a mesura que avança el temps perdem el rastre del primer, per la qual cosa se'ns fa difícil fer-ne una avaluació més concreta. Les estratègiques operacions de Pou tingueren continuïtat pocs anys més tard de la mà dels seus parents més immediats: els Viladomar, tant des de la vida monàstica, amb Antoni i el seu germà Francesc, com des de la laïcitat, especialment amb els oncles i nebots dels anteriors. Tot i això, les condicions en què es trobava l'abadia quan Antoni Viladomar prenia el càrrec d'abat el 1568 no eren gens esperançadores. De la visita que el 21 de juny de 1569 feren al monestir els encarregats per aquesta missió des de la Congregació Claustral així es desprèn. Després interrogar l'abat i el seu germà sobre qüestions puntuals com l'exercici del culte o el contacte amb la mateixa congregació, se'ls demanà *«si reditus abbatie et camarerie sunt in capibrevaria redasti»* i aquests, afligits, respongueren que *«in monasterio multa capibrevaria inveniunt ipse tamen curat nunc per varias partes dicta capibrevaria inquirere et ad monasterium reducere»*. És en aquest aspecte en el qual els visitadors foren més insistents, però d'altra banda també se'ls manà que arrangessin el claustre, les cambres dels monjos i el monestir en general, que condicionessin i compressin roba per a l'altar major i que augmentessin el temps dedicat al culte. L'acte es cloïa convocant l'abat al pròxim capítol de la congregació que havia de tenir lloc a Sant Pau del Camp el 24 de setembre del mateix any i entregant-li una còpia de la visita.[15]

Aquesta actitud d'obediència i submissió que Viladomar mostrava davant els visitadors de la Congregació Claustral no tenia massa elements de similitud amb el menyspreu i la tossuderia amb què es rebia el visitador episcopal l'agost de 1575. Alguns articles de la visita arriben fins i tot a la comicitat, davant la qual el visitador i els seus acompanyants poc tingueren a fer. Al monestir, per exemple, *«no·ns deixà exercitar cosa alguna lo senyor abat, més de fer oratió en la iglésia de la Quar, no·ns poguera entrar, perquè no·s trobà la clau de*

Es nombrado abad de la Portella don Antonio Viladamor [sic], *hijo del dueño del Pou de Sagás, que tanto contribuyó a la reedificación del monasterio, después de haber sido abandonado* [...]». Però aquí Vilardaga comet un error, ja que Viladomar era nét de Pou i no pas fill.

15. AM, CC, C I, vol. 22, fols. 50r-51v.

la porta», escrivia el visitador. Viladomar es va comprometre a pagar el dret de la visita que li pertocava, però enlloc consta si realment ho va fer.[16]

Poc temps després de l'esmentada visita, l'abat de Sant Miquel tingué ben clar que el primer que calia fer era consolidar el bon funcionament de la comunitat. Dos-cents anys més tard, els mateixos monjos de la Portella s'adonaven que Viladomar havia revifat per complet la vida monàstica. Després de la seva arribada –diuen– *«los monjos de est monastir eran quant 6, quant 5, quant 7* [i] *consta, també, que en lo monastir hi ha haguts 4 oficis, ço és, prior del monastir, camarer, sagristà y infermer»*. Situació, doncs, ben diferent a la dels anys vint, trenta i quaranta d'aquella mateixa centúria. Fou seguint aquesta línia reformadora i de presa de forces, que també hagué de fer front a fets de caire més conflictiu, com les bandositats que cap a 1569 s'esdevenien entre els homes de la Portella, per una banda, i el vicari del priorat de Sant Salvador de la Vedella, per l'altra.[17]

Aquesta consolidació, que a poc a poc el monestir de Sant Pere anava experimentant sota el guiatge de Viladomar, es torna a fer patent a partir de les visites congregacionals. Ens n'ha arribat una del març de 1577 que contrasta fortament amb la ja citada del juny de 1569. Després de vuit anys, la imatge del monestir que ens dóna la visita és d'un caràcter netament positiu. La inspecció, la portaren a terme Gaspar de Vallgornera, abat de Sant Pere de Rodes, i Miquel Sella, cambrer de Sant Esteve de Banyoles. Tots dos arribaren al monestir entre les quatre i les cinc de la tarda i foren rebuts per l'abat Antoni Viladomar, pel seu germà Francesc, que n'era el prior, i per Francesc Rossinyol, monjo de la Portella, però encarregat del priorat de Sant Pere de Munt, que en depenia. La rebuda fou ben solemne: ells tres a l'altar major, amb l'hàbit i les caputxes posades, cantant un salm i aguantant la creu, alhora que les campanes repicaven honorant l'arribada dels visitadors, que llavors entraven per la porta de l'església. Després dels actes religiosos o, més aviat, protocol·laris, es passà a desglossar l'interrogatori. L'abat explicà als visitadors que els seus monjos li eren obedients, que entre ells hi havia pau i bona harmonia, que el rés de les hores canòniques era respectat, que al monestir es rebien hostes i es feia almoina als pobres, que es menjava sempre al refetor amb respecte i silenci, que el monestir

16. Arxiu Diocesà d'Urgell, Visites, reg. 32, 1575-1576, fol. 38.
17. ADS, Portella, reg. 22, plec 1, full solt, i reg. 32, altre full solt.

era tancat amb clau cada nit, que el manament de la darrera visita s'havia complert... Els inspectors, per la seva part, visitaren pausadament l'altar, el cor i tot el que hi havia a l'església. Seguidament feren el mateix al claustre, a la casa abacial i a la resta del monestir, on observaren que tot estava correctament endreçat, ornamentat i amb els objectes de culte necessaris. No hi ha dubte que Vallgornera i Sella varen quedar admirats per la tasca de reparació i reconstrucció que havia portat a terme Viladomar en un monestir que no feia pas gaires anys estava gairebé perdut i destruït.[18]

Amb tot, el que cada cop es feia més necessari per al monestir era la recuperació dels censos, drets, prestacions... que s'havien perdut durant els anys posteriors a 1348 i, en especial, en els de màxima decadència. Posar en marxa tot un procés de capbrevació per actualitzar els ingressos del monestir era un assumpte delicat, i més sense disposar dels títols provatoris. Entre els pocs recursos i possibilitats que els regulars tenien a l'abast, no podia fer-se esperar la realització d'un buidatge exhaustiu de tots els documents que sortosament encara es conservaven a l'arxiu del cenobi. Va ser, doncs, sota les ordres d'Antoni Viladomar i, segurament, amb la seva mateixa intervenció, que en poc temps la missió es va portar a bon port. Amb força rapidesa es regestaren i es numeraren un parell o tres de centenars de documents, des del segle XI als seus dies. Regests amb no poc freqüents errors de datació o amb manca d'alguns elements que l'historiador o el paleògraf actual consideraria essencials. Però el profit que llavors se n'havia de treure apuntava cap a d'altres direccions. El títol del quadernet on es feren les anotacions és prou explícit: *Memorial de les rendes, delmes, taschas, censos y altres drets que lo reverent abat del convent e monastir de la Portella ha quiscun any en diversos llochs* [...]; com també ho són les frases que s'incloïen incondicionalment al final de cada regest: *«fa cens a la camareria de la Portella,* inter alia, *de una quartera de forment, y a l'abat quistia y los drets acostumen fer los homes propris»*; *«masos los quals fan molts censos»*; *«fan tascha de tots fruïts, excepto de llí y de cànem, y a Nadal una perna de carnsalada, V sous VIII diners y dues fogasses mongils; y dues albergas pagadoras al batlle de dit monastir»*... Molt més incomplets són els regests on no es fa *Amentió alguna de censos»* o bé *«no·s tracte*

18. Vegeu a l'apèndix el doc. 2.

de censos alguns», aleshores no calia seguir, ja que la resta de coses es manifestaven *«ab molta perlixitat i llarguesa»*. Gran nombre de documents dels segles XIII i XIV eren aprofitats per a demostrar la dependència directa d'alguns masos respecte del monestir davant les pretensions d'altres senyors, especialment dels Pinós-Fenollet, de vegades potser igualment argumentades.[19]

Va ser a partir de la dècada dels setanta que començà a anar en augment el nombre de confessions de masos, *Ade bon o de mal grat»* diu Núria Sales. Amb Antoni Viladomar al capdavant del monestir s'havia engegat una campanya general de capbrevació que no tenia lloc des de feia més d'un segle i mig, perquè, com hem vist, la de l'abat Funés no fou reeïxida. L'empresa de l'abat, però, no va trigar a topar amb d'altres interessos i s'arribà a situacions més conflictives: plets amb rectors de l'abadiat, que s'havien apoderat d'algunes rendes, o represàlies armades dels senyors de Gironella i dels Pinós (els darrers senyors de la baronia) contra masos que confessaven a favor del monestir. En contra d'aquesta problemàtica, que dificultava tota expectativa, el 1578, Francesc Viladomar, prior del monestir i germà de l'abat, demanava al seu germà Antoni, aleshores president de la Congregació Claustral, que interrogués alguns testimonis que es trobaven sota domini directe de la Portella, per evitar així *«que* in futurum *aparega* [...] *certa spoliatió* [que] *se pretén per part de l'il·lustre vescomte de Canet y senyor de les baronies de la Portella de certs drets y o dèsimes tocants y pertanyents a la abadia»*. Davant d'això, se'ns fa difícil no pensar en el suport que els germans Viladomar buscaven de la cúpula dirigent de la congregació, en tant que Antoni n'era llavors president. Cinc anys abans, el 1573, també havia tingut lloc un plet amb Francesc Merolla, procurador del monestir de Santa Maria de Montbenet de Berga, pel dret a rebre els delmes de Valldaura, però el mateix any ja s'establí una concòrdia entre ambdues parts.[20]

19. ADS, Portella, reg. 17, sense numerar ni foliar. Les frases i paraules transcrites al text corresponen a regests de documents del segle XIV.

20. Aspectes de la capbrevació: Núria SALES: «Censos, censals i masies...», pp. 584-586. La carta de Francesc Viladomar a l'ADS, Portella, reg. 23, full solt. Plet amb Francesc Merola: Joan SANTAMARIA ROVIRA: *Memòries...*, pp. 103-104. És curiós que, tot i les pugnes entre l'abat i els Pinós-Fenollet, el 1572, en plena campanya de capbrevació a favor del monestir, ens aparegui a la documentació Salvador Sant Miquel, naturalment familiar de l'abat, com a lloctinent del procurador de les baronies. Àdhuc aquest Sant Miquel escrivia a Joan Viladomar dient-li: *«consento y lloo ha vos* [...]

Les concòrdies, tanmateix, no eren sempre una solució ràpida ni definitiva per a tots els casos. A Planoles (el Ripollès), per exemple, el 1567, que tan sols s'havia saldat amb una confessió, contrastava fortament amb el 1576, quan la força del veguer va obligar a *«qualsevols emphiteotas, borders, homes propis, solidos y afogats, pagesos y altres reddituaris y censuaris»* a confessar a favor de la Portella i a pagar tots els terços i lluïsmes endarrerits, amb penes de 50 morabatins d'or. Des del setembre en què fou publicat l'edicte, les confessions van començar a omplir els quaderns dels capbrevadors. Però el cobrament d'endarreriments va ser certament més dificultós i *«fou precís recórrer al veguer perquè donàs lo degut auxili»*. El 1588, no havent-se apaivagat encara aquests incidents, Antoni Viladomar aconseguia de Roma el que semblava una bona solució: una butlla papal *«contra los que tindran ocultas escripturas, censos, béns y altres qualsevols cosas de aquest monestir»*. El document pontifici es complementà més tard amb repetides autoritzacions del virrei per a poder establir tribunals de capbrevació.[21] La normalitat es devia mantenir fins a 1595-1596, els darrers anys que l'abat Viladomar féu estada a la Portella i en els quals es tornaren a capbrevar les terres del monestir. De fet, a llocs com a la Quar, no feia pas massa temps que hi havien capbrevat els Pinós, cosa que els enclaustrats varen veure com a un *«perjudici al monastir y abadia de la Portella»*. Des del monestir s'argumentava i s'insistia que els senyors alodials eren els que havien de rebre el delme, intentant així fer front a la senyoria jurisdiccional, exercida pels Pinós. Evidentment, els límits d'una i altra senyoria, la primera majoritàriament en mans del monestir i la segona dels Pinós, no eren pas coincidents. Ràpidament –i els parents d'Antoni Viladomar en primer lloc– van ser absolts dels juraments d'homenatge i fidelitat prestats als senyors de la baronia el 1594. No cal dir que els delmes constituïen, al final del segle XVI, un dels problemes més grans dels eclesiàstics del Principat. La diòcesi d'Urgell, una de les més afectades, denunciava en el sínode de 1616 l'apropiació que en feien els senyors laics del delme *«sens*

---

van de xixanta sous, dich III lliuras, per tot nostron terma, y assò tres lliuras per los estrangers y deu sous de vai en vai, la tersa al senyor, l'altra a l'acusador, altra al propietari y quart si gordar sia, que amor ni gratia non aurà» (ADS, Portella, reg. 2, sense foliar).

21. Núria SALES: «Censos, censals i masies...», pp. 583-584.

cridar als rectors ni altres ecclesiàstichs» i a més *«se fan señors absoluts dels bassins de les ànimes com de les confraries y pretenen absolutament poder»*.

Aquest conjunt de capbrevacions del darrer quart del segle XVI tan positives per al monestir, tenien afegides certes mancances i inconvenients. Alhora que es recuperava el domini directe sobre molts masos i els censos que els gravaven, hi havia una disminuïció real del nombre de prestacions personals com podien ésser els setens de collita o els carnelatges. L'explicació al fet l'ha donat Núria Sales: si el segles XIV i XV algunes famílies, de les llavors benestants, confessaven un parell de masos, ara n'arribaven a confessar sis i set.[22]

Amb tot, aquests aspectes no permeten pas veure la situació ni l'evolució financera que va tenir el monestir de la Portella durant l'abadiat de Viladomar. La documentació estrictament cenobítica, ja complicada per si mateixa, és molt difícil de completar, especialment en relació a aquest aspecte. En aquest cas, semblen molt més indicatives les dades que tenen un interès especial per a la congregació i, conseqüentment, per a la Corona. Per aquestes darreres referències, sí que veiem una tendència continuada cap a l'afermament. Sabem, per exemple, que quan Viladomar començà a ocupar l'ofici d'abat al final de la dècada de 1560, el monestir solament rebia de renda 100 lliures barceloneses. A la visita ja comentada de 1577 s'havia triplicat, és a dir, ja arribava a les 300 lliures. Segons ens informa un memorial de 1585, el càrrec d'abat tenia llavors un valor de 350 lliures, on s'havien inclòs els de sagristà i el d'infermer *«por no valer nada»*. Calia sumar-hi, però, les 20 lliures en què es valorava l'ofici de cambrer, que posseïa el seu germà Francesc, 100 lliures del benefici de santa Maria, 20 lliures del de sant Antoni i 10 lliures del de sant Nicolau. En total, doncs, el monestir tenia unes rendes anuals de 500 lliures. No hem d'oblidar tampoc que la Portella tenia dos centres annexos, que eren, per una banda, el de Sant Pere de Munt, valorat en 7 lliures i en poder de Miquel Cordelles, i, per l'altra, el de Sant Salvador de la Vedella, d'on era prior el mateix Francesc Viladomar i del qual es calculaven uns ingressos anuals de 40 lliures. Amb tot, una relació de rendes dels priorats i beneficis que es volien extingir als monestirs benedictins i

22. *Ibidem*, p. 587 i segs. Per a la qüestió dels delmes, Henry KAMEN: *Canvi cultural a la societat del segle d'or. Catalunya i Castella, segles XVI-XVII*, Lleida, 1998, p. 79.

augustinians, enviada per Felip II al seu ambaixador a Roma el juliol de 1590, deia de la Portella que *«vale de renta hasta trescientas libras; no es de mitra ni croça, ni tiene vassallos ni jurisdictiones*[...]; *no tiene más de un monje; está la casa cerca de Berga y de Bagá; no tiene beneficiados ni patronazgos de otra cosa que proveer»*.[23] És de creure, com a excepció, que la xifra i la situació que perfila aquest document no es corresponia directament amb la realitat. De la documentació coetània no es desprèn pas la mateixa visió, cosa que ens fa pensar que algun interès s'amagava darrera aquesta variació de les dades i que possiblement tenia molt a veure amb la política de concentració monàstica que portava de cap la Corona. No és menys estrany que segons els llibres del Consistori de Roma del mateix any solament es valorés en un florí el monestir de Sant Pere de la Portella, el més baix dels catalans junt amb Sant Llorenç del Munt. En tot cas, des de 1586, s'havia plantejat la possibilitat de clausurar els establiments habitats per menys de tretze monjos i la Portella, tot i la seva bona etapa conjuntural, encara en quedava molt al marge.[24]

Si ens fixem en aquestes 500 lliures que es rebien cap a 1585, veiem que els ingressos de la Portella estaven força pel damunt dels de monestirs com Camprodon, Amer, Serrateix, Besalú, Galligants o Sant Llorenç del Munt, bé que encara quedaven força allunyats dels de Cuixà, Colera, Sant Cugat o Ripoll, per esmentar-ne alguns. Palos ens recorda que, tot i no tractar-se d'unes quantitats gaire espectaculars, es trobaven de mitjana molt per sobre dels ingressos declarats de la major part d'aristòcrates del Principat, cosa que convertia els monestirs en veritables centres de poder. El bon moment de què gaudia la Portella també contrasta a partir de l'any següent, de 1586, amb l'empitjorament de la vida comunitària i amb la indisciplina que es començava a denunciar en alguns monestirs de la Tarraconense.[25]

Tot i això, es fa força palès que l'activitat reconstructora i condicionadora del monestir i l'església de la Portella devia ser constant

23. Vegeu a l'apèndix els docs. 4 i 2 resp. i també Ernest ZARAGOZA I PASCUAL: «Documentos inéditos...», doc. 17, pp. 140-178, esp. 157-158.

24. Ernest ZARAGOZA I PASCUAL: «Documentos inéditos referentes a la reforma de los canónigos regulares y benedictinos de Aragón, Cataluña, Rosellón y Cerdaña (1581-1618)», *Studia Monastica*, vol. XXXI, fasc. 1, 1989, doc. 32, pp. 129-131. Joan Lluís PALOS: *Catalunya...*, pp. 158-159.

25. Joan Lluís PALOS: *Catalunya...* , pp. 157-158 i 164.

durant la gestió de Viladomar. Mesos abans de fer camí cap a Sant Salvador de Breda (la Selva) encara signava un contracte amb Bernat Misser, fuster de la vila de Berga, perquè esculpís un oratori a dues vessants (?), fes una finestra sobre el portal major del monestir, cobrís amb fusta els teulats de la «*casa nova*» i arrangés les cobertes de les tres naus del claustre, «*és a saber, renovallar las que ara* [h]*i són*». Per tot això hauria de pagar a Misser 20 lliures barceloneses.[26]

Trobem també l'abat Viladomar en documents de compravenda, arrendaments o parceries. Els exemples serien diversos: el març de l'any 1591, Antoni Viladomar va deixar cinc vaques a parceria a Pere Eres de Gardilans, de les quals s'havien de partir els beneficis obtinguts dels vedells naixedors venuts. El 1594, el trobem arrendant una casa, situada al carrer dels Menorets de Berga, pel preu de 34 lliures, a Jaume Torras, i el 1596 n'arrendava una altra a la seva germana Eulàlia Viladomar, pel preu de 55 lliures, a la plaça Cremada de la mateixa vila. Un estudi profund de la documentació notarial del període relacionada amb Viladomar i el monestir podria fer-hi noves aportacions. De moment, pels contractes que hem localitzat, veiem una clara diferència entre la mensa comunitària i la de l'abat, factor que, possiblement, podia ajudar a desestabilitzar la vida monacal.[27] De retop, això ho hauríem de lligar amb els esdeveniments que seguiren al novembre de l'any 1593, quan Viladomar fou nomenat per Felip II abat de Sant Salvador de Breda, tot i que el monestir no el deixà definitivament fins tres anys després, el 1596. Anar-se'n de la Portella implicava carregar els pocs objectes personals que amb vint-i-vuit anys d'abadiat podia haver acumulat un monjo negre. La realitat, però, és totalment contrària a la que podíem esperar. Ho veiem a partir de l'inventari que en feren la resta de regulars gairebé un any després, el febrer de 1597. La gran quantitat d'estris, atuells, mobles, animals, diners... que s'esmenten a la relació fan jugar a més d'una carta una valoració en termes morals l'estada de Viladomar a la Portella, encara

26. ADS, Portella, llig. 2, sense foliar.

27. La parceria a l'ADS, Portella, reg. 3, fol. 128; els arrendaments de cases de Berga, al mateix arxiu i fons, carp. 2, pergs. 229 i 231. Recentment ha estudiat la problemàtica de la polarització patrimonial monàstica Enric MOLINÉ: «Els monjos de la Congregació Claustral Benedictina a la Catalunya del segle XVIII. Elements per a una comparació», *Actes del IV Congrés d'Història Moderna de Catalunya* [Barcelona, del 14 al 18 de desembre de 1998], *Pedralbes*, núm. 18-I, pp. 529-545, que es remunta, en introduir el tema, a una cronologia anterior on busca els precedents.

que fos com a abat i amb uns béns o conjunt de rendes independents dels de la comunitat. Algunes expressions que es llegeixen a l'inventari són, fins i tot, colpidores. Per exemple, *«se'n aportà una bona càrraga de molts bons llibres, entre les quals ere la Bíblia, en quatra pessas, ab sa glossa ordinaria y interlinea, ab las cubertas de pots y totes les pars de Villegas y Ostiensis, y molts de més que no estan assí nombrats; y de cant de orga quants n'i avia en lo monestir»*. A més, quan ja era a Breda encara envià com a procurador seu Joan Comelles *«per exigir algunes coses y dèbits»*; i aquest *«se'n aportà los dinés, pogué eixir, i no sabem quant»*. En definitiva, fer el trasllat de tots els béns mobles relacionats a l'inventari, de la Portella cap als peus del Montseny, degué ser una empresa ben carregosa, tenint en compte la distància i els mitjans de l'època.[28]

L'anada a Breda deslligà gairebé per complet Viladomar de la Portella. Únicament hi tornà el 7 d'octubre de 1596 per fer-hi una visita extraordinària com a president de la Congregació Claustral, quan el monestir estava vacant d'abat. La Portella, però, tenia al capdavant un altre Viladomar: el seu germà Francesc, que n'era el prior. L'aleshores abat de Sant Salvador de Breda arribà a la Portella a les nou del matí del dia esmentat i fou rebut pel seu germà i pel capellà del benefici de sant Antoni. Com acostumava a ésser habitual en aquest tipus de visites, després de fer una oració a l'altar major, el visitador inicià la inspecció. No passa de llarg de l'església, la sagristia, la sala capítular, el claustre o el celler. Aquest, però, es dolia que el nombre de monjos al monestir s'hagués reduït notablement, ja que solament hi quedava el prior i el capellà de la capella de sant Antoni. Això era un tema preocupant, car podia portar el monestir a la seva desaparició com a tal per passar a ser priorat o annex d'un altre. Calia, doncs, posar solució a aquest problema i hom posà esperança en la incorporació de joves novicis, que serien generosament gratificats amb racions pròpiament monacals. Pel que fa a l'ofici de sagristà, que durant el seu ministeri restava inclòs al d'abat i sense cap tipus de renda, es proposà que fos cobert per algun monjo i, al mateix temps, que la tasca li fos compensada, ja que l'abadia també es trobava aleshores vacant. La resta de manaments que féu Viladomar com a visitador anaven destinats a la conservació espiritual i física del monestir, però també serví per a

28. En relació a la designació com a abat de Breda i a l'inventari de béns que s'emportà de la Portella, vegeu a l'apèndix els docs. 3 i 7 resp.

deixar savis consells al seu germà i a l'esmentat capellà, defugint de les típiques ordinacions autoritàries dels visitadors benedictins. Finalment, convocà Francesc a Sant Pau del Camp, on tindria lloc un capítol provincial.[29]

De la seva estada a Sant Salvador de Breda com a abat, no en sabem gaire coses. En certa manera ho justifica Montsalvatge: *«dicho pequeño priorato era más bien una casa asilo en dónde se daba albergue a los hombres y mujeres que allí querian retirarse»*. A més, *«su archivo y biblioteca fueron saqueados y quemados várias veces»*, diu el mateix autor, per la qual cosa se'ns complicaria encara més aprofundir en aquests dos anys escassos d'abadiat d'un home d'edat ja avançada. Les notícies que en tenim són solament fruit de gestions puntualíssimes, com l'establiment que el març de 1597 féu d'una feixa de terra i d'una casa, situades al carrer del Prat de Breda, al teixidor de lli Salvador Faner. Però, curiosament, sí que ens han arribat a nosaltres les seves darreres voluntats. Per un testament, que dictà davant la resta de monjos de Breda cap al final de 1597 o principi de 1598, sabem que l'abat Viladomar es trobava llavors malaltís i enllitat. En aquest acte donava llicència a l'abat successor per a actuar lliurement sobre una arca amb 600 lliures que pertanyia al monestir. Escollí després sepultura davant l'altar major de Sant Salvador de Breda. Havia d'ésser de pedra treballada, amb el seu nom i les armes dels abats del lloc pintades al damunt, voltat, tot plegat, de rajola de València. Demanava també que el dia de la seva mort es donés almoina als pobres. Els seus béns, especialment els pecuniaris, els disposà amb finalitats molt diferents: per aniversaris per la seva ànima, per fer una capella sota invocació de sant Iscle i santa Victòria i, la resta, en benefici de la caixa comuna del monestir selvatà. Pel que fa als béns mobles, manà que es tornés a la Portella tot allò que hi pertanyia, d'acord sempre amb els monjos de Breda. Ordenà que es paguessin vint lliures a cadascun dels seus criats (Sebastià Altarriba, Joan Pere Vallaura i Antoni Manditots) i que les rendes que rebia de diferents masos de Borredà i la Quar s'entreguessin a la seva neboda Marquesa d'Amalaric, excepte 200 lliures que ell havia de cobrar del mas de Fuïbes, que s'havien de donar a Joan Comelles i a la seva muller Joana per redimir un censal. Morta Marquesa d'Amalaric, però, tots aquests beneficis haurien de tornar a *«casa*

29. Vegeu a l'apèndix el doc. 6.

principal de Sant Miquel y que ditas cosas servescan per la fundatió de un benefici en lo altar de sant Nicolau del monestir de la Portella», que, evidentment, hauria d'anar en favor dels descendents de la masia de Sant Miquel de Vilada.

Fou el 18 de febrer de 1598, poc després d'haver testat, que Antoni Viladomar i Sant Miquel moria al monestir de Breda, bé que no fou sepultat fins al cap de tres dies. Tanmateix, el càrrec que ocupava estigué ben poc temps en situació vacant, ja que el mateix any era substituït per un altre abat de nomenament reial: Joan Guardiola, abans cambrer del monestir de Sant Esteve de Banyoles. Actualment, les despulles d'Antoni Viladomar encara es troben a tocar de les escales del presbiteri, davant l'altar major, com ell mateix ho havia disposat.[30]

A l'abadiat de la Portella, a diferència de la normalitat amb què se succeïen els fets a Breda després de la seva mort, encara varen haver d'intervenir els presidents de la congregació benedictina. Al començament d'octubre de 1598, Bartomeu de Montagut, abat de Sant Esteve de Banyoles, i Francesc de Pons, el seu homòleg de Santa Maria de Ripoll, hagueren d'expedir un manament a tots els clergues, regulars i seculars, de l'abadiat de la Portella. En l'acte els ordenaven: *«citeu y amonesteu a totes y qualsevol persones de qualsevol grau, estat o conditió sian qui degan al spoli del* quondam *il·lustre senyor fra Antoni Viladomar i Sanct Miquel, abat de Sant Salvador de Breda,* olim *de la Portella»*. Hi afegien, a més, que els pagaments els havien de fer al seu germà Francesc Viladomar, administrador l'esmentat espoli, en menys de deu dies després de la publicació del manament. És de creure que, a poc a poc, els deutes contrets s'anaren satisfent, però a hom se li fa difícil no pensar en quines devien ésser, en aquell moment, les causes d'aquesta resistència al pagament. Per ara encara resten en la incògnita.[31]

La importància de la figura de Antoni Viladomar va arribar a eclip-

30. Aspectes en relació a Sant Salvador de Breda i al seu arxiu: Francisco MONTSALVATGE Y FOSSAS: *Noticias históricas*, vol. XIX: *Los monasterios de la diócesis gerundense*, Olot, 1904, p. 425. El testament, vegeu-lo transcrit a l'apèndix, doc. 8. La substitució en el càrrec d'abat a Breda a l'Archivo Histórico Nacional, Cámara de Castilla, Gracia y Justícia y Real Patronato de la Corona de Aragón, Sant Salvador de Breda, llig. 190606, 1598-1815, full solt. De la localització de la tomba, ens en dóna referències Jaume COLL I CASTANYER: *Breda històrica i actual*, Breda, 1971, pp. 30-31 i 46, on afegeix: *«seria convenient descobrir la seva llosa sepulcral ja que, endemés de la inscripció que porta, probablement també hi figura el seu escut»*.

31. Vegeu a l'apèndix el doc. 9.

sar la del seu germà Francesc, ja que ell mai arribar a ser abat ni tingué cap mena de càrrec dins de la Congregació Claustral, però no per això hem de desestimar les seves ocupacions al monestir de la Portella durant gairebé seixanta anys. Fra Francesc Viladomar, que ja havia treballat força al costat del seu germà Antoni, tingué un paper encara més destacat a partir de l'any 1596, quan el monestir quedà sense abat titular. Aleshores n'esdevingué vicari general. La seva activitat com a prior i cambrer del monestir fou també molt intensa durant els posteriors abadiats de Mateu Fletxa, Pere Sanxo, Benet Fontanella i Anton Reynalt. Ocupà també altres càrrecs, com el de prior de Sant Salvador de la Vedella (priorat de la Portella des de 1586) i el de curador de les ànimes del santuari de la Quar. A la Quar, hi féu notables obres de millora com el campanar, tasca que el 1575 encomanà a un picapedrer anomenat Jaume a qui donava a compte 47 sous 2 diners, un capell que costava 3 sous i una camisa que en costava 10. No pot oblidar-se, però, el nepotisme que el seu germà Antoni va exercir a favor seu. El millor exemple el trobem al maig de 1596, poc abans que Antoni deixés el monestir, quan aquest li donà en comanda la parròquia de Santa Maria de la Quar i la seva annexa de Sant Maurici, de les quals li cedia també la primícia i la tercera part del delme que es rebia dels masos de la parròquia i, per si no en tenia prou, tots els fruits que es collien a les terres del monestir. A més, Antoni manà que tots els abats que el succeïssin a la Portella li ho haurien de mantenir i respectar. I així fou. Amb tot, va ser la notaria de l'abadiat allò que més temps ocupà fra Francesc. Tot i que ja havia actuat com a notari des de ben jove en terres del monestir, no fou fins al 1594 que Antoni Guidocti, cap de la cancelleria pontíficia, li atorgava un privilegi especial per poder portar a terme aquest treball. El nombre de quadernets i papers plens d'anotacions de la seva pròpia mà ocupen encara ara un gran volum. Pels volts de l'any 1595, Francesc Viladomar també va veure fallida una bona expectativa en relació a la unió que s'havia proposat del monestir de Sant Pere de la Portella amb el de Santa Maria de Serrateix. En el memorial que s'elaborà per a aquesta unió hom hi anotava que *«se poria supplicar a Sa Magestad fos de son real servey manar provehir la dita abadia de Sarrateix en persona de fra Francesc Viladomar, monjo y cambrer del monestir de la Portella, axí per haver servit en la religió ab vint-y-sinc anys de àbit com per ser entre los subjectes* [que] *vuy se troben en la religió de sufficient eruditió y ben morigerat, y com estes abadias estiguen en lloc desert y solitari ningú*

residiria en ellas de bona gana sinó el natural de la mateixa terra; ajuda també a supplicar a Sa Magestad esta mercè haver lo abat de la Portella, jermà de dit fra Francesc Viladomar, redificat lo monestir de la Portella tant en la yglésia com en la casa quasi de peu y sustentats contínuament molts treballs, molèsties y gastos per a recuperar y defensar los rèditus y fruyts del monestir de la Portella que a quasi de tot eren perduts, que ya no ne rebia lo predecessor més de cent lliures de renda per any y avuy ne valdrà al peu de sinch-sentas, y ja que tot lo que és son treballs del qui Sa Magestad ya nomenat per la abadia de Sant Salvador y no ha pogut gosar del fruyt de sos treballs, a lo menos ne gosàs lo jermà, pus és benemèrit, com se porà saber rebent-ne informatió». En darrer lloc, el memorial instava que, si la unió de la Portella amb Serrateix no era possible, es fes una unió amb Sant Salvador de Breda, cosa que ens fa sospitar de nou de la influència d'Antoni Viladomar. A la llarga, la unió no es portà a terme i Francesc no pogué aconseguir l'abadiat de cap de tots dos monestirs. Alguns sectors de la congregació també estaven força descontents per no haver-se fet efectiva aquesta annexió i escrivien a Felip II dient-li que *«la unión de Serrateix con la Portella seria muy buena por acquirir-le el patronato que solo ese le falta a Su Magestad surtiendo effecto la uniones hechas para el colegio; y pues todo está tan scrito, ya no sirve sinó de importunación repetillo y por esso escrivo pocas vezes y essas con desseo destos buenos effectos»*. La vida de Francesc Viladomar s'allargà fins al 27 de desembre 1623. Dos dies després de morir era enterrat davant l'altar de Sant Nicolau i Sant Jaume de la Portella; al funeral hi assistiren l'abat, la resta de monjos, diversos capellans i frares –arribaren a quaranta entre tots– i el cor cantaire de l'església parroquial de Berga. El dia immediat a la seva mort ja s'escollí nou cambrer pel monestir i durant la mateixa setmana de la celebració és feu almoina a diferents pobres dels voltants. *«Mereixia pla bé aquest piadós homenatge com a pare i pastor de tot l'abadiat»*, escriu justificant-ho Joan Santamaria.[32]

32. De la major part de càrrecs al monestir, en fa referència Joan SANTAMARIA ROVIRA: *Memòries*..., pp. 104 i 113-114. Com a curador de les ànimes i obres a la Quar ens en dóna notícies Joan SERRA I VILARÓ: *Baronies de Pinós*..., vol. III, p. 225. El privilegi donat des de Roma a l'ADS, Portella, carp. 2, perg. 230. La comanda de la parròquia de la Quar i Sant Maurici i la unió de la Portella amb Serrateix als docs. 5 i 4 de l'apèndix resp. També Ernest ZARAGOZA I PASCUAL: «Documentos inéditos...»,

Durant el regiment dels Viladomar al capdavant del monestir de la Portella, la reciprocitat que s'establí amb la resta de membres de la família va ser molt gran. Els oncles, nebots i germans Viladomar van fundar quantiosos aniversaris i beneficis en favor d'Antoni i Francesc, com el de sant Jaume i sant Nicolau. Al cap dels anys, aquest benefici havia augmentat notablement i continuava sent preferent per als descendents de la masia Sant Miquel, encara que pel que sembla cap d'ells no va tornar a prendre l'hàbit de Sant Benet. D'altra banda, la família Viladomar també es va veure enormement gratificada per les actuacions del seu parent abat. Aquest, pocs anys abans de marxar de la Portella, els cedí el cobrament de les rendes del monestir a les parròquies de la Quar, Sant Maurici, Sagàs, Pedret, la Baells, Vilada, Borredà, Gardilans i Castell de l'Areny. Durant el primer quart del segle XVII encara varen conservar aquesta preferència, però en morir Francesc els lligams de favor establerts entre la comunitat monàstica i la família Viladomar es van anar trencant. Els abats i monjos posteriors van voler acabar amb aquestes situacions, treballant, per exemple, per recuperar el delme i els censos dels masos Sant Miquel, Corrúbies i tots els que hi estaven units, que des de feia molts anys no es pagaven al monestir.[33]

En darrer lloc hem de dir que el fet d'haver estudiat la tasca de Viladomar a la Portella ens ha donat moltes pistes i elements de similitud de la gestió que portà a terme Francesc Santjust a Santa Maria de Serrateix durant gairebé els mateixos anys (1566-1593). El seu treball tingué molt a veure amb la millora espiritual i econòmica del monestir després de l'època dels abats *«in commendam»*: reconstrucció del cen-

---

doc. 37, pp. 193-194. M. Carmen GÓMEZ MUNTANER («Precisiones en torno a la vida y obra de Matheo Flecha el Joven», *Revista de musicología*, vol. IX, núm. 1, gener-juny de 1986, pp. 41-56, i «Mateu Fletxa el Jove, abat del monestir de la Portella», *L'Erol. Revista cultural del Berguedà*, núm. 57, primavera 1998, pp. 24-26) ha estudiat l'abadiat de Fletxa a la Portella, mentre Francesc Viladomar n'era prior, però la informació que ens aporta sobre aquest darrer és molt escassa. La mort i enterrament de Francesc Viladomar a l'ADS, Portella, reg. 39, full solt.

33. La fundació i les pensions del benefici de sant Jaume i sant Nicolau a l'ADS, Portella, carp. 2, pergs. 228 i 221; reg. 23, full solt, i reg. 11, fol. 244r; també a l'AM, CC, C I, vol. 133, sense foliar. Els Viladomar com a arrendataris del monestir a l'ADS, Portella, reg. 12, fol. 89r, i reg. 39, full solt. Els delmes i censos dels masos de la família a l'ACA, Portella, vol. 1134, fol. 105.

tre, recuperació de rendes, observança de la regla de sant Benet, posada en pràctica dels postulats tridentins... Ocupà també alguns càrrecs a la Congregació Claustral, on coincidiren amb Viladomar. Són, en definitiva, alguns aspectes que acosten molt la seva figura a la d'Antoni Viladomar. Acostament, fins i tot, en l'àmbit geogràfic, ja que el monestir de Serrateix era aleshores el més proper a la Portella. Des d'aquí, doncs, volem reivindicar la necessitat d'aprofundir l'estudi d'aquest personatge.[34]

L'activitat a la Congregació Claustral Tarraconense i Cesaraugustana (1569-1597)

La Congregació Claustral Tarraconense i Cerasaugustana era la congregació monàstica que aplegava els monestirs de monjos i monges d'hàbit negre de Catalunya, Rosselló, Aragó, Navarra i la Rioja. Tanmateix l'adjectiu de *claustral* s'hi afegí el 1600 per distingir-se dels observants de Valladolid. El segle XVI fou per a la congregació un segle de transició entre una etapa florent i expansiva cap a una altra de dificultats internes i externes que perduraria durant tota la centúria següent. Aquí, però, encara que no perdem de vista un marc històric general, farem més aviat referència a aquells fets on el personatge que tractem tingué determinat protagonisme i deixarem de banda qüestions exclusivament centrades en l'agrupació de monestirs.

Poc més d'un any després d'haver ocupat la vacant d'abat a la Portella ja trobem Antoni Viladomar –al costat d'altres abats– assistint a un capítol de la congregació que tingué lloc a Sant Pau del Camp de Barcelona del 14 al 23 de setembre de 1569. El capítol, que a la segona meitat del segle XVI se celebrava de forma triennal, era l'òrgan suprem legislatiu de la congregació benedictina. Això no obstant, en aquest sínode, Viladomar hi assistia en qualitat d'abat, sense ocupar encara cap altre càrrec. De fet, fou a partir d'aquest capítol quan Viladomar començà a desenvolupar altres funcions dins de la congregació. A ell i al sagristà de Sant Benet de Bages, Antoni Soler, se'ls encomanà la tasca d'anar a examinar uns fets que havien tingut lloc a Sant Joan de

34. La major part de dades ens les proporciona Ignasi Feliu de Travy: *El monestir de Santa Maria de Serrateix. Una aproximació a la seva història*, Granollers, 1977, pp. 37-38.

la Penya (Osca), on una colla de monjos s'havien revoltat contra el seu abat. L'anada al monestir aragonès havia de servir per a informar de tot allò succeït a l'abat de Besalú, aleshores president més antic dels claustrals, perquè més tard pogués prendre les mesures oportunes.[35]

El juny de 1573 es reunia a Sant Pau del Camp un parlament general amb l'objectiu d'escollir un nou abat visitador, ja que l'anterior visitador, l'abat de Banyoles Lluís d'Argensola, havia mort el 1572. Malgrat que l'elecció s'havia d'haver fet en un parlament convocat pel mateix 1572, aquest fou prorrogat fins al 1573. L'elevada conflictivitat social que sacsejava la Corona d'Aragó va fer que tampoc hi hagués una pressa excessiva per a fer les visites als diversos monestirs. En lloc de l'abat difunt, fou escollit com a visitador Antoni Viladomar, abat de la Portella, i de convisitador Narcís Amalaric, prior del monestir de Ripoll. Aquests càrrecs assignats pel parlament esmentat els foren confirmats de nou al capítol que del 24 d'agost al 24 de setembre se celebrà entre Santa Maria de la Penya de Graus (Osca) i Sant Pau del Camp. Segons les disposicions del capítol, aquests esdevenien: *«visitadors de tots y sengles monestirs, tant de homens com de dones, del dit orde de Sant Benet, en la provincia de Tarragona constituïts y nomenats en lo parlament general* [...], *per dit effecte particularment convocat, de la qual nominació, electió y diputació consta plenament en lo libre de la presidència del dit orde».*[36] Els presidents del capítol de 1574, a causa dels problemes que afectaven els claustrals per pressions de Roma i de la Corona, varen haver de modificar substancialment el règim de visites. Arran d'aquestes pressions, el capítol optà per fer una visita extraordinària a tots els monestirs catalans, a la qual els visitadors serien també extraordinaris. Viladomar i el seu convisitador Amalaric no visitaren la totalitat dels monestirs del Principat ni ho feren conjuntament. Els abats d'altres monestirs foren escollits per a aquesta labor. A Antoni Viladomar se li assignà la visita

35. Mentre no s'indiqui de manera diferent, tota la informació relacionada amb els capítols, parlaments i altres sínodes de la congregació prové de l'article d'Antoni M. TOBELLA: «Cronologia dels capítols de la Congregació Claustral Tarraconense (primera part: 1219-1661)», *Analecta Montserratensia*, vol. X: *Miscel·lània Anselm M. Albareda*, II, 1964, pp. 221-445. En relació a la política monàstica endegada per la Corona, vegeu la comunicació d'Ignasi FERNÁNDEZ TERRICABRAS: «Catalunya 'frontera d'heretges'. Reformes monàstiques i reorganització dels recursos eclesiàstics catalans per Felip II», *Actes del IV Congrés d'Història Moderna...*, pp. 547-556.

36. AM, CC, C I, vol. 23, fol. 16r.

als de Sant Benet de Bages, Santa Maria de Serrateix, Sant Llorenç prop Bagà i Santa Maria de Ripoll, segurament perquè eren els més propers a la Portella i perquè Viladomar, com a visitador, ja s'havia guanyat certa confiança de la resta d'oficials. A la Portella, fa la impressió que no s'hi acostà ningú delegat com a visitador. Als visitadors extraordinaris se'ls donaren plenes facultats per a ordenar i proveir tot allò que creguessin convenient, sempre i quan n'informessin la presidència. L'interès d'aquesta inspecció extraordinària és que es féu per evitar una possible visita apostòlica que es creia imminent.

Els capítols de la congregació –com molt bé explica Antoni M. Tobella– feien el nomenament de càrrecs per als triennis present i futur, de capítol a capítol. Per exemplificar-ho sobre el nostre personatge, tenim que al capítol de 1574 Viladomar era ratificat com a visitador (ja hem vist que un parlament l'havia designat per a aquesta funció el 1573), però a més se li encomanava la missió de presidir el capítol vinent, en aquest cas el de 1577, juntament amb l'abat de Banyoles, Antic de Vilalba.

El capítol convocat pel 3 de maig de 1577 a Sant Pere d'Osca, que Viladomar havia de presidir, no va poder ésser celebrat fins a la festa de la Santa Creu de 1578. A l'inici dels capítols s'acostumava a fer una revisió de les visites fetes durant el darrer trienni, però se'ns fa difícil conèixer l'activitat de Viladomar com a visitador, ja que la major part de visites no s'han conservat. Per les poques que resten, tan ordinàries com extraordinàries, sabem que Viladomar i Amalaric es preocuparen especialment per la instauració de la vida comuna del refetor i dormitori, de la guarda de la clausura i de l'observança del vot de pobresa. També tenim notícia que algunes de les visites obligaren la congregació a reunir-se en parlament per decretar algunes ordinacions a determinats monestirs, com la presentació de comptes o la posada en pràctica de la vida comuna.[37]

Com ja havia estat pactat, el capítol de 1578 es reuní sota la presidència de Viladomar i de Vilalba per Catalunya i de Joan Fenero per Aragó. Hi assistiren també els abats i, si algun no podia fer-ho, els procuradors de gairebé una vintena de monestirs. El capítol va promulgar noves ordinacions que imposaven als monestirs congregats el

37. Els nomenaments del capítol de 1574 a l'AM, CC, C I, vol. 23, fol. 47v i ss. Les visites conservades sota el regiment de Viladomar com a visitador al mateix volum, fols. 17r-45v.

compliment dels manaments donats pels visitadors. Viladomar –que ja tenia experiència en l'àmbit de les visites– en degué ésser un dels promotors més actius dins del sínode. El capítol també autoritzà els presidents a escriure al Papa i al Rei en cas de tornar a haver-hi tensions. L'activitat de Viladomar i de Vilalba a la presidència de la congregació és força coneguda. Durant els anys 1578, 1579 i 1580 anaren confirmant les ordinacions del darrer capítol, particularment la que manava que tots els monjos que anessin a Barcelona a estudiar s'havien d'allotjar a Sant Pau del Camp o a cases dels seus monestirs, si n'hi tenien, però no a altres llocs. També confirmaren i matisaren les ordinacions fetes als monestirs de monges de Santa Clara i Sant Pere de les Puel·les, seguint les disposicions tridentines, sobre la pràctica i observança de la vida comuna i la clausura total, ja que en aquests llocs el noviciat –deien– es comportava *«ab fluixedat y libidesa»*.[38]

Un dels esforços que féu la presidència del trienni sobredit fou la centralització de l'arxiu de la congregació. Entre la documentació presidencial conservada, hi figura una acta notarial del 20 de juny de 1578 per mitjà de la qual Brígida Millàs, abadessa de Sant Pere de les Puel·les, i la resta de les monges reunides cedien a la congregació un local del seu monestir que elles anomenaven *«lo Celleret»*. Diguem de passada que a l'acte de cessió del local no hi pogué ser present l'abat Viladomar ni el president aragonès. Amb tot, hi era en nom dels tres l'abat de Banyoles, Antic de Vilalba. L'arxiu ja es trobava custodiat a Santa Clara de Barcelona des de 1569, lloc on s'havia deixat en portar-lo de Sant Daniel de Girona, però hi havia una necessitat creixent de trobar una localització definitiva dins de Barcelona mateix. *«Lo Celleret»* tenia, a més, l'avantatge d'ésser aïllat de la clausura i gaudia d'una entrada per l'exterior.[39]

El 18 de setembre de 1578, Viladomar i Vilalba convocaren un parlament amb l'objectiu de conservar per a la congregació benedictina el monestir de Sant Pau, ja que els monjos de Montserrat (que depenien dels observants de Valladolid des de 1493) havien demanat a

38. Continuem seguint Tobella, però les expressions citades literalment provenen de l'AM, CC, C I, vol. 24, fols. 106r-109v.

39. Ernest ZARAGOZA I PASCUAL: «Reforma de las benedictinas de Cataluña en el siglo XVI (1598-1603)», *Analecta Sacra Tarraconensia*, vols. 49-50, 1976-1977, doc. 1, pp. 181-182, complementa en alguns aspectes el treball de Tobella. El document de *«lo Celleret»* a l'AM, CC, C I, vol. 23, fol. 110.

Madrid i a Roma la seva annexió com a residència a la ciutat de Barcelona. Les gestions que la congregació féu ràpidament amb Roma van permetre conservar Sant Pau, però finalment hagueren de fer cessió del cenobi de Sant Benet de Bages als observants. L'afer de la conservació de Sant Pau encara va obligar l'abat de la Portella i el de Banyoles a convocar un parell més de parlaments generals, al novembre del mateix any i a l'octubre de l'any següent. Aquest darrer tractà algunes incidències menors, com la querella que l'abat de Banyoles presentà contra el cambrer del seu monestir, Miquel Sella, per inobediència i rebel·lió. Sella fou reclòs a les presons de Sant Pau del Camp fins que el parlament no disposés una altra cosa. Un vegada Sella va ser escoltat per Viladomar, en presència del notari Joan Pueyo i altres dues persones, el nostre personatge manava que Sella fos empresonat i lligat de mans i peus amb manilles i grillons.[40] Més tard, Sella fou semiindultat i fou enviat per cinc anys al monestir de Ripoll, bé que els sis primers mesos hi hauria d'estar en arrest continuat.

Sota la presidència de l'abat berguedà encara es convocà un altre parlament. En una carta de l'agost de 1580, ell mateix citava per al 18 de setembre a Vilalba; aquest darrer havia de fer arribar el mateix missatge als altres monestirs. El parlament havia de discutir la imposició d'un nou tall d'un sou per lliura, però en realitat no es trobaren fins al desembre, ja que l'abat de Serrateix es presentà a Barcelona el 18 de setembre i no hi trobà ningú.

El pròxim capítol de la congregació tingué lloc el 1581 a Sant Pau del Camp i Antoni Viladomar es va desprendre del càrrec de president dels claustrals, encara que algunes vegades el va tornar a ocupar substituint l'abat de Serrateix. Aquest capítol de 1581 va encomanar a Miquel Sella, l'abans empresonat, un recull de les constitucions de la congregació. Un any després d'haver-li estat fet l'encàrrec, Sella va presentar la compilació (anomenada de 1582 entre els claustrals). Posteriorment, un parlament va nomenar una comissió, formada per Antoni Viladomar, Grau Vilana, canonge de Barcelona, Cristòfor Vilana, paborde de Sant Cugat, i Gaspar Desperes, cambrer de Ripoll, perquè examinés la compilació presentada per Sella i, si calia, la rectifiqués i

40. El càstig dictat sobre Sella el transcriu Tobella (p. 334): «[...] *ut ad dictam carcerem seu domum precentorie in quadam Cella se conferret; et etiam mandavit nuncio sacre religionis, ut dictum Cella manibus et pedibus cum manillis et grillonis feraret*».

completés abans de remetre-la al parlament. La comissió va elogiar la compilació enllestida per Sella, *«añadiendo que la consideraban no solo útil, sino necessaria para toda la congregación, lo que oido por los señores presidentes y sagrada junta, sellaron con su aprovación, autoridad y decreto, mandando a todos los monasterios que inviolablemente observasen todas las constituciones insertas en aquella recopilación»*.[41] És de creure que la persona a qui s'encomanà la compilació i, sobretot, aquelles que formaven la comissió per donar-hi el vist-i-plau, ocupaven les més altes posicions dins de l'esfera benedictina de l'antiga província Tarraconense.

El capítol congregacional del 3 al 8 de maig de 1584, celebrat a *«lo Celleret»* de Sant Pere de les Puel·les, tornà a ser presidit per Antoni Viladomar, acompanyat a la presidència per l'abat de Serrateix, Francesc Santjust, i el de Santa Maria d'Alaó (Osca), Jeroni Pérez de Nueros. El capítol tractà temes relacionats amb les visites a monestirs i priorats, però de nou centrava l'atenció en les tibantors existents amb els monjos de Montserrat. També es tractaren afers de menor importància, com el trasllat i l'arrest temporal d'alguns regulars a diversos monestirs, perquè no estaven subjectes a l'obediència dels seus superiors. La major part de vegades que Viladomar va ocupar el càrrec de visitador i, en més gran mesura, el de president, es nota una lleugera tendència a promulgar ordinacions cada vegada més rígides, que atorgaven tant a presidents com a visitadors facultats que podien exercir sense consulta prèvia a la resta de membres reunits en capítol o parlament. Un bon exemple el trobem en aquest capítol de 1584, quan s'establia que els presidents podien nomenar els visitadors substituts sense necessitat de reunir un parlament. Dins de la congregació, la jerarquització dels membres va anar en aquests anys cap a l'alça, oblidant cada vegada més l'ambient igualitari, comunitari i convencional que els havia caracteritzat anteriorment. A partir d'aquell moment, els presidents també van iniciar un fort control de les absències que els monjos feien als seus monestirs per motius personals, perquè en tot cas se'ls havia de demanar permís. Hi hauríem d'afegir, a més, la visió que sobre els monjos de sant Benet tenien cap a 1588 els visitadors designats pel Rei. Se'n deia que *«no tienen clausura sino que salen*

41. ACA, Monacals, Hisenda, Congregació Claustral Tarraconense i Cesaraugustana, vol. 761, fols. 4v-5r. Vegeu també Ignasi FERNÁNDEZ TERRICABRAS: «Catalunya 'frontera d'heretges'...», pp. 547-556.

siempre que quieren. La obediencia a sus superiores es quasi ninguna. Algunos se estavan con sus amigas públicamente. No tenían quien les enseñase gramática y assí quedavan ignorantes, que lo son casi todos, y aun bien leer no saben los más dellos. Dormían no vestidos como la regla manda sino desnudos. Tenían y trahían armas. Jugavan a toda manera de juegos. Miravan y assistían a los bayles y baylavan ellos con las mugeres. Los monjes que no eran de missa no confessavan ni comulgavan fuera de la quaresma [...]».[42] L'informe que sobre els augustinians varen elaborar els mateixos visitadors tampoc s'allunyava gaire d'aquest, cosa que fa pensar en certa exageració, ja intencionada de bon antuvi.

Curiosament, no és fins a l'octubre 1594 que tornem a veure Antoni Viladomar treballant per a la congregació, aquesta vegada com a visitador extraordinari, encara que també tornava a ocupar la presidència del capítol. Del seu regiment com a visitador extraordinari, solament en conservem la visita a Sant Pere de les Puel·les. Aquesta visita, com les dels altres monestirs, fou feta per a donar les explicacions pertinents sobre l'estat d'aquests cenobis als executors de la butlla de reforma de la Congregació Claustral *Sacer et religiosus monachorum status* de Climent VIII publicada l'agost de 1592. La doble funció de president i de visitador extraordinari, Viladomar la va tornar a exercir del juliol de 1596 al maig de 1597. El mateix any 1596 ell i els altres dos presidents ja havien estat cridats des de Tarragona pels executors de la butlla, per tal de comunicar-los la seva posterior execució. Molestos per això, no trigaren a queixar-se'n a l'arquebisbe, el qual mostrà una postura de comprensió.

La por dels claustrals davant l'aplicació de la butlla de Climent VIII, que volia imposar-los una organització poc funcional i poc consuetudinària, va fer néixer la idea de presentar a Roma unes constitucions definitives d'acord i en concordança amb el discurs del Concili de Trento. Però la compilació de Sella de 1582 no era prou vàlida i havia de ser reformada. El capítol de 1597 nomenà una nova comissió, integrada per l'abat Miquel Aymeric de Sant Cugat, Francesc Rossinyol, prior de Sant Pau del Camp, Onofre d'Oluja, prior de Gualter, i un altre cop Antoni Viladomar, que, a més, era l'únic que ja havia format part de la comissió encarregada d'examinar la compilació de

42. Henry KAMEN: *Canvi cultural...*, pp. 103-104, contextualitza magníficament aquesta informació, tot i que cita documentació transcrita per Ernest Zaragoza i Pascual.

1582. El novembre de 1597, en ser presentada en un parlament, expressament convocat per a això, la nova constitució quedava establerta com a definitiva entre els regulars. Sembla que aquesta fou la darrera tasca que Viladomar féu dins de la Congregació Claustral, perquè un any més tard moria a Breda.[43]

Certament, els vint-i-vuit anys d'activitat de l'abat berguedà dins de la comunitat de monestirs fou excepcional, particularment per la seva intensitat. Durant el darrer quart del segle XVI el trobem ocupant els càrrecs més importants de l'àmbit monàstic català, cosa que el situava al costat de les dignitats eclesiàstiques de més relleu del moment. Els seus desplaçaments a Barcelona i als territoris de l'antiga Tarraconense foren constants. Aquesta incansable labor degué aportar més avantatges que no pas inconvenients a la revitalització que durant el seu abadiat va experimentar, com ja hem exposat, el monestir de Sant Pere de la Portella. És per això que se'ns fa difícil de creure que, al llarg de tants anys de treball, tant als monestirs de la Portella i de Breda com als òrgans de la congregació, no hi apareixi com a titular ni com a procurador participant a les Corts del Principat, especialment a les de 1585.[44]

43. ACA, Monacals, Hisenda, Congregació Claustral Tarraconense i Cesaraugustana, vol. 761, fols. 5v-14v. Pel que fa a les comissions formades per a examinar les constitucions de 1582 i 1597, hem utilitzat un treball del ja citat Antoni M. TOBELLA: «La Congregació Claustral Tarraconense i les diverses recapitulacions de les seves constitucions provincials», dins *Catalonia Monastica*, vol. II, Montserrat, 1929, pp. 135 i 138-139. *Cf.* Ignasi FERNÁNDEZ TERRICABRAS: «Catalunya 'frontera d'heretges'...», pp. 547-556.

44. Almenys no el trobem en el quadre de participació que mostra Joan Lluís PALOS: *Catalunya...*, quadre núm. 18, pp. 266-267.

APÈNDIX DOCUMENTAL

1

1557 juny 6. [Sant Pere de la Portella]

Carta de professió d'Antoni Viladomar i Sant Miquel feta al monestir de Sant Pere de la Portella, en presència del prior del monestir Antoni Rec.

A. Original, Arxiu Diocesà de Solsona, Monacals, Sant Pere de la Portella [des d'ara: ADS, Portella], carp. 2, perg. 212.

Ego frater Anthonius Sent Miquel, monachus novicius cenobii Sancti Petri de la Portella, ordinis sancti Benedicti, Urgellensis diocesis, promitto stabilitatem et remisionem morum meorum et obedientiam secundum regulam almi patris nostri Benedicti, coram Deo et omnibus sanctis eius et quorum precipue reliquie habentur in hoc monasterio Sancti Petri de la Portella, in presencia venerabili fratris Antonii Rech, prioris dicti monasterii abbacia vaccante ad cuius rei testimonium hanc peticionem manu mea propria.

Scripsi die videlicet VI junii[1] anno Domini MDLVII et hoc meo signem. S+igno.

1. Segueix *mensis madii* ratllat.

2

1577 març 24. Sant Pere de la Portella

Visita que Gaspar de Vallgornera, abat del monestir de Sant Pere de Rodes, i Miquel Sella, cambrer del monestir de Sant Esteve de Banyoles, feren per part de la Congregació Claustral Tarraconense i Cesaraugustana, al monestir de Sant Pere de la Portella quan Antoni Viladomar i Sant Miquel n'era abat.

A. Original perdut.

B. Còpia coetània, ADS, Portella, llig. 20, plec solt.

Visitatio monasterii Sancti Petri de la Portella, 1577.

Ad laudemet honorem omnipotentis Dei ac sanctissime Dei genitricis Marie. Nos frater Gaspar de Vallguarnera, Dei et apostolice sedis gratia abbas

monasterii Sancti Petri Rodenum, et frater Michael Cella, monachus et camerarius monaterii Sancti Stephani Balneolorum, monasteriorum ordinis sancti patris nostri Benedicti, visitatores omnium et singulorum monasteriorum, tam virorum quam mulierorum, provintie Tarrachone electi et deputati a reverendis dominis presidentibus toto approvante sacro capitulo in monasterio Sancti Pauli de Campo Barchinone, die decima quarta mensis septembris 1574, celebrato ad visitandum omnia monasteria nostri ordinis provintia Tarracone. Pervenimus ad monasterium Sancti Petri de la Portella, die 24 mensis martii 1577, inter quartam et quintam horam post meridiem, et intrantes ad portam ecclesie, invenimus reverendum dominum fratrem Michael[1] Viladomar et Sanct Miquell, abbatem presentis monasterii, fratrem Franciscum Viladomar et Sanct Miquel, camerarium, et fratrem Franciscum Rosinyol, priorem Sancti Petri d'Amunt[2], monachos professos suis cucullis inductos, qui processionaliter cruce erecta et cum pulsatione campanari honorifice nos receperunt et processionaliter decantantes psalmum misere mei ad altare maius, quod est sub invocatione sancti Petri dedicatum, accessimus et expleta ibi oratione ut moris est, ad chorum accessimus et ibidem habita per reverendum dominum convisitatorem concione ad interrogaciones solitas processimus que per religionis nostri lecte fuerunt.

1. Primo, mandamus reverendo domino abbati ut in virtute sancte obedientie dicat nobis si omnes monachi presentis monasterii sunt sibi obedientes, et si petunt licentiam et si aliquis earum est rebellis aut conspirator. Respondebat quod petunt licentiam et nullus est inobediens etiam in scriptis ultra diem naturalem.

2. Item, si servatur inter eos pax et fraterna charitas. Respondebat quod servatur.

3. Item, si in dicto monasterio est certus numerus monachorum, et si in presentiarum est talis numeris, et cuius valoris est dignitas abbacialis nec non cuius valoris sunt officia seu administrationes dicti monasterii deductis honeribus. Respondebat [*quod*] non est certus numerus, et dignitas abbaciales est valor trecentum librarum officia sunt parvi valoris.

4. Item, si in monasterio recipiuntur pravi homines, vulgo dicto bandoles, aut mulieres, tam honeste quam inhoneste, cum per benedictinas constitutiones prohibeatur omnio. Respondebat [*quod*] neque pravi homines neque mulieres, tam honeste quam inhoneste, non recipiuntur.

5. Item, ullo modo, si ecclesia est bene et decenter ornata in libris, calcibus et aliis divino cultui necessariis, et si decenter tractantur et sub inventario custodiuntur. Respondebat [*quod*] in libris est decenter et sufficienter ornata in aliis mediocriter profacultatibus monasterii.

6. Item, si divinum officium, tam nocturnum quam diurnum, devote celebratur suis horis debitis, et si servitia ecclesie, tam in cera quam in oleo, bene et competenter fiant et si monachi intersunt in divinis. Respondebat quod officia, tam nocturna quam diurna, celebrantur sine nota, et dicitur quotidie missa conventualis cum nota, et monachi intersunt et servicia ecclesie fient competenter secundum monasterii possibilitatem.

7. Item, si capibrevia, et alia instrumenta ecclesie et documenta monasterii servantur in loco tuto. Respondebat quod servantur.

8. Item, si aliquid de proprietatibus et iuribus dicti monasterii est alienatum. Respondebat quod non est nostris temporibus aliquid alienatum.

9. Item, si portiones integre solvuntur. Respondebat [*quod*] solvuntur.

10. Item, si hospites ad monasterium declinantes charitative suscipiuntur ministrantes eis necessaria et si pauperes elemosinis refficiuntur secundum antiquam monasterii consuetudinem. Respondebat quod recipiuntur et elemosine persolvuntur.

11. Item, si in dicto monasterio est theca comunis aut aliquod comune opus quod ad adventus administrationem pertineat, et si de illis redditur compotum et si aliqui dicte thece comuni sunt obligatio. Respondebat [*quod*] non est theca comunis.

12. Item, si feria 4, 6, sabbato, adventu et quadragesima monachi comedunt in refestorio. Respondebat quod comedunt simul in refestorio.

13. Item, si ecclesia et officine monasterii ruinate sunt aut ipsam ruinam minantur. Respondevat quod non, sed omnia sunt decenti statu.

14. Item, si quotidie solvitur in capitulo precisa et legitur unum capitulum regule cum debitis proclamationibus et correstionibus quam modum nostra nos ducet constitutis. Respondebat quod solvitur quotidie in choro ubi excercentur eaque putinent ad capitulum.

15. Item, si in choro et refectorio horis debitis servatur silentium. Respondebat quod servatur silentium in eis locis quantum fieri potest.

16. Item, si monachi non presbiteri confitentur et recipiunt eucharistie sacramentum singulis mensibus et sacerdotes celebrant frequenter saltim diebus dominicis. Respondebat [*quod*] omnes in presentibus sunt presbiteri et frequentius celebrant et confitentur.

17. Item, si reverendus dominus abbas conventui monachi vero officiales ipso reverendo domino abbati reddunt in crastinum pentecostes a trionem administrationum, quas excercent cum summis pecuniarum et fructuum receptorum nec non si per scripturam manu propria descriptam declarant omnia bona mobilia que in nudum usum habent tam ratione administrationis, quam alias quem ad modum in benedictinis et provintialibus constitutionibus dispositum est. Respondebat quod reddunt semel in anno, tam reverendo dominus abbas quam monachi.

18. Item, si presenti monasterii clauditur singulis noctibus et claves sunt sub debita custodia. Respondebat [*quod*] clauditur die et noctu suis debitis hores et claves sunt sub debita custodia.

19. Item, si ordinata in proxima preterita visitatione fuerunt cum effectu completa et translata visitationum et capitulorum provintialium custodiuntur. Respondebat [*quod*] fuerunt completa et translata custodiuntur.

20. Item, si reverendus dominus abbas eos tractat bene et charitative. Respondebat quod bene et charitative.

21. Itemque, mandamus tam dicto reverendo domino abbati quam ceteris monachis ut dicant nobis si aliqua scriverint que concertant utilitatem ipsius

monasterii offerentes nos secreta in secreto et publica in publico tenere. Respondebat [...][4].

Lectis itaque interrogationibus et verbo Dei declarato illico ad visitandum sanctissimum eucharistie sacramentum processimus quodquidem invenimus in quadam custodia auricalculi sive alquimie sub tribus formulis intide et decenter reservatum. Visitavimus altaria, chorum et omnia que in ecclesia erant. Sequem, in vero die, datis interogationum et responsionibus, tam per reverendum dominum abbatem quam per monachos[5]. Visitavimus claustrum, domum abbacialem et omnia alia que[6] in dicto monasterio erant visitanda, et invenimus, tam ecclesiam quam monasterium, ita in omnibus erectum et reedificatum precipue domum abbacialem et alias quod fere nihil preterea requirendum secundum monasterii possibilitatem et facultatem ex quibus gratia Deo optimo maximo. Referimus, qui talem ducem et pastorem huic cenobio concesserit, qui ita eum quasi in totum deperditum et destructum erexit et reparavit quod in eo non invenimus quid ordinare et mandare debeamus cum videamus reverendum dominum abbatem in erectione, gubernatione et fabricatione sui monasterii ita ocupatum et positum quod non parum letitie nobis contulit. Et quod ad vitam regularem erga suos monachos expectat invenimus eum tanquam bonum et vigilem pastorem que de circa suas oves pascendas die noctuque laborat eos exotando, instruendo in hiis que ad nostre regule et discipline observationem pertinent. Et sic nihil aliud nobis in presenti monasterio restat agendam nisi quod reverendum dominum abbatem in domino monemus ut ab opere tam bono et laudabili incepto pro suis viribus scientia, prudentia et doctrina perseverare non desistat et sicut actenus laudabiliter et prudenter nomen majoris factis implevit, ita in posterum meminerit esse quod dicitur. Attendat sibi et gregi in quo posuit eum dominus regere provideat que ne in regulari disciplina cultui qui divino quis torpescat, oves sibi commissus verbo et exemplo pro ut solet instruat et ab earum custodia non absit ut cum magnus ovium pastor apparuerit prolaboribus temporalibus premia eterna recipient. Et si venerabiles monachos in domino exortavimus et monemus ut tamquam Dei vulltum suum pastorem patrem et gubernatorem contemplentur. Et ut perentem revereantur et ament ab eius monitis non recedant bonum non solum in coram Deo, sed etiam coram hominibus provideant denique mundum et secularia desideriaque temporalici et brevia sunt continentes et a futuram inquirant patriam ad illam celestem eternam que ut transferant ad quam nos omnes dominus Iesu Christus sua gracia perducat. Amen. Mandamus reverendo domino abbati presentis monasterio ut ad capitulum provintiale proxima celebraturum in civitate Oscensi, die 3 mensi madii 1577, personaliter accedat. Porrogarunt etiam reverendi domini visitatores suam iurisdiccionem in presenti monasterio usque ad capitulum provintiale proxime celebraturum.

Fuit lecta et publicata in choro presentibus omnibus supradictis, die vigessima quinta mensis madii 1577. Et fuit facta per reverendos dominos visitatores generalis absolutio et fuit tradita presentis copia domino abbati presentis monasterii.

Solvit reverendus dominus abbas pro iure visitationis et notarii: 3 libres 10 solidos.

1. Per *Anthonium*. 2. Per *de Munt*. 3. *ullo modo* interlineat. 4. En blanc, hi manca la resposta. 5. De *datis* a *monachos* afegit al marge amb nota de crida. 6. Segueix *tam ad bonum statum* ratllat.

3

1593 novembre 16. Barcelona

Carta que Antoni Viladomar i Sant Miquel envia a Felip II expressant-li la seva conformitat respecte alguns assumptes que afectaven la congregació dels claustrals i donant-li les gràcies per haver-lo nomenat abat del monestir de Sant Salvador de Breda.

A. Original, Archivo de la Biblioteca Francisco de Zalbálburu de Madrid [abreujat: AZ], carp. 165, doc. 25.

a. Ernest ZARAGOZA I PASCUAL: «Documentos inéditos referentes a la reforma monástica en Cataluña durante la segunda mitad del siglo XVI (1555-1600)», *Studia Monastica*, vol. XIX, 1977, doc. 24, pp. 184-185.

Su Real Magestad:

La carta que Vuestra Magestad nos ha mandado por los religiosos [*que*] estavan aquí solicitando la provisión de las abbadías de esta provincia y otras cosas tocantes al beneficio común de los monasterios de ella, havemos recibido juntamente con la resolución, que por la obra se ha visto que es tan santa, pía y al bien de los monasterios necessaria. Quedamos todos con grande consolación y obligación de dar gracias a Dios y a Vuestra Magestad por tan senyalada merced y la ternemos fixada en nuestra memoria todos los días que biviéremos para servir y rogar a Dios por la vida y salud corporal y spiritual de Vuestra Magestad y a mí me queda doblada por haverse a la general acumulada otra gran merced en mandarme proveher (sin pensarlo) de la abbadia de Sant Salvador de Breda. Plegue a Dios que me dé gracia y vida para poder más servir en este ministerio y acudir muy de veras a lo que devo al servicio de Vuestra Magestad como éste su humilde capellán y vassallo desea y toda la cristiandad ha menester.

De Barcelona, a los 16 de noviembre de MDLXXXXIII.

CRM Humilde capellán y vassallo de Vuestra Magestad.

El abat de la Portella, presidente.

4

*Sense data [*ca. *1595]*

Memorial, possiblement elaborat per algun òrgan de la Congregació Claustral Tarraconense i Cesaraugustana, que tracta de la unió del monestir de Sant Pere de la Portella amb el de Serrateix.

A. Original, AZ, carp. 165, doc. 65.

a. Ernest ZARAGOZA I PASCUAL: «Documentos inéditos...», doc. 34, pp. 190-192.

La unió del monastir de Sant Pere de la Portella ab lo monastir de Santa Maria de Serrateix és molt convenient per las cosas següents:

Primerament, per ésser del mateix orde y província y també perquè són de un mateix bisbat de Urgell, que tot és conforme al Sacro Concili de Trento y més per estar tant serca lo monastir de la Portella del de Serrateix que los termes estan a manco de tres llegües la u del altre y se pot fàcilement tenir compte en la conservació y bon estament axí en lo spiritual del cultu divino com en lo temporal dels fruyts y rendes dels dos.

Més, que per aquesta unió se assegura lo patronat de Sa Magestat en totes abbadias d'esta província perquè sols esta de Serrateix resta única que no és estada compresa fins ara en les patronadas de Sa Magestad, que és gran inconvenient que resta esta sola exclusa y no manco convé per a que se pugan executar millor les coses de la visita y fer-se del primer dia convent de número sufficient de monjos, lo que no porà ser avent de guardar la vacantia dels priorats units ab dit monestir de Serrateix per la tenuïtat y pobresa.

Y per quant se entén estaria impenetrada en Roma per alguns monjos de Rosses la abbadia de Serrateix ab cent sinquanta ducats de penció, y no restantne més de altres tants per lo abat, serà gran impediment de no poder-se allí sustentar número competent de religiosos y per consegüent de no poder ausentar-se en dit monestir cosa alguna de reforma y per estes rahons se poria donar en recompensa al que és estat novament provehït de la abadia de Serrateix algun offici dels que tenen los monjos proveïts en abats, pus n'i ha que valen més que no fa la abadia de Serrateix.

Y per a que tot estigués accomodat per a poder-se conformar los monestirs com és rahó en la reforma, se poria redemir la pentió dels dinés dels secrestes.

Y venint en effecte esta unió appar ab justa causa se poria supplicar a Sa Magestad fos de son real servey manar provehir la dita abadia de Serrateix en persona de fra Francesch Vilodomar[1], monjo y camarer del monestir de la Portella, axí per aver servit en la religió ab vint-y-sinc anys de àbit com per ser entre los subjectes [*que*] vuy se troben en la religió de sufficient eruditió y ben morigerat, y com estes abadias estiguen en lloc desert y solitari ningú residiria en ellas de bona gana sinó el natural de la mateixa terra; ajuda també a supplicar a Sa Magestad esta mercè haver lo abat de la Portella, jermà de

dit fra Francesch Viladomar, redificat lo monestir de la Portella tant en la yglésia com en la casa quasi de peu y sustentats contínuament molts treballs, molèsties y gastos per a recuperar y defensar los rèditus y fruyts del monestir de la Portella que a quasi de tot eren perduts, que ya no ne rebia lo predecessor més de cent lliures de renda per any y per avuy ne valdrà al peu de sinch-sentas, y ja que tot lo que és son treballs del qui Sa Magestad ya nomenat per la abadia de Sant Salvador y no ha pogut gosar del fruyt de sos treballs, a lo menos ne gosàs lo jermà, pus és benemèrit, com se porà saber rebent-ne informatió.

Y quant no tingués lloc la predita unió de la Portella ab la abadia de Serrateix a ninguna altra abadia se poria millor unir que seria ab la de Sant Salvador de Breda, axí per ser-li vehina més que les altres com per no tenir altra unió alguna ni per mensa abatial ni conventual, ni per haver-si aplicat cosa alguna y estar carregada de cent ducats de pentió en favor de don Juan de Comallonga y no ésser de valor de més de vuyt-centas lliures y molt carregada de mals y per ser cosa tant justa que qui ha sentits tants treballs y gastos per aquella casa, senta tantbé la utilitat, que o seria axí matex del monestir per aver-y posada en tants anys particular affectió.

1. *Sic.*

5

1596 maig 19. Sant Pere de la Portella

Comanda que Antoni Viladomar i Sant Miquel, abat del monestir de Sant Pere de la Portella, fa al seu germà Francesc Viladomar i Sant Miquel, cambrer de l'esmentat monestir, de la parròquia de Santa Maria de la Quar amb la seva annexa de Sant Maurici, de les quals podria percebre unes rendes que es detallen.

A. Original, ADS, Portella, carp. 2, perg. sense núm.

Nos frater Anthonius Viladomar et Sant Miquel, Dei et apostolice sedis gratia abbas monasterii Sancti Petri de la Portella, Urgellensis diocesis, Sacre Sancte Romane Eclesie, tam in capite quam in membris, inmediate subiesti. Dilecto nobis in Christo venerabili fratri Francisco Viladomar et Sant Miquel, monacho professo et camerario dicti monasterii. Salutem in Domino literarum, sciencia ac alia perbitatis et tutum merita quibus apud nos fide dignorum comendaris testimonio nos excitant et in ducint ut tibi reddamur ad gratiam huius modi liberales capellaniam seu parrochiam igitur eclesiam Sancte Marie de la Quar cum eius annexa Sanct Mauritii cuius collacio ad nos ut abbatem predictum pertinet et expectat bastantem nunc de

iure pariter et de facto per premonitionem nostram ad dignitatem abbatialem dicti monasterii, cuius capellania seu parrochialis ecclesie fuimus ante preffatam premonitionem ultimi possessores. Et quia iam alias a tempore inmemoriali per monachos dicti monasterii fuit obtineri et deserniri solita tibi tanque benemerito, idoneo et sufficienti ad dictam capellaniam seu parrochialem eclesiam cum eius annexa obtinendam sine tamen iuris alieni preiudicio conferimus et assignamus. Et de eadem providemus teque instituimus in eam ac per birreti capiti tuo impositionem de ea presentialitur investimus cum omnibus iuribus et pertinentiis suis universis. Nempe de universis primitiis seu tertia parte decime universorum et singulorum mansorum et terrarum contentorum et contentarum, tam in parrochia sancte Marie de la Quar quam in parrochia sancti Mauritii et etiam in parrochia dicti monasterii. Et quia predicte primitie seu fructus minus sufficientes sunt ad congruam et onestam sustentacionem capellani seu rectoris eo quia maxima pars terre dictarum parrochiarum est sterilis, montuosa et infructuosa, assignamus etiam ultra predicta omnes fructus illarum terrarum que monasterio nostro preffato sunt unite et aglevate absque ulla prestatione decime donet sufficienter reditus aliunde assignentur intuhitu tuorum meritorum iuribus tamen nostris et nostrorum canonice intrantium successorum semper salvis. Mandantes tibi que dicta eclesia seu eclesiis bene et laudabiliter defernias seu desernii facias per ydoneum substitutum per ut astenus est fieri assuetum. Comittentes tibi nostram animarum et regimem scribanie quibus acurate invigilabis sis preterea nobis et successoribus nostris predictis hobediens et fidelis secundum Dominum Deum, et canonica statuta et presidentis prius per te in manibus et posse nostris manuali hobedientia. Et debita reverentia ac corporali etiam iuramenta ad Sancta Quatuor Evangelia de indempnitate dicte parrochialis eclesie servanda quoque de bonis per pietatis illius nil vendas aut aliter alienabis nobis seu successoribus nostris in consultis ymosi aliqua alienata esse reperies ea quam primum poteris inpristinum statum reducere curabis proposse. Dicimus etiam mandamus universis et singulis preberiis et clericis nobis submiseris quatenus visis presentibus et postquam pro parte tua fuerint requisiti te vel procuratorem tuum in pocessionem corporalem seu quasi dicte capellanie seu parrochialis ecclesie cum eius annexa et earum iurium ponant et inducant inductum quem deffendant amotto quolibet illicito dettentore tibique vel procuratori tuo de eius fructibus, reditibus et perventibus ac aliis emolumentis earum dem eclesiarum respondeant et satisfaciant que [...][1] dictis preberiis, et clercis et cuilibet eorum insolidum plenarie vices nostras comittimus per presentes quas in testimonio nostrum premissorum fieri iussimus manu nostra subsignatas et sigilli nostri appensione munitas.

Datum in nostro monasterio de Portella, die decima nona mensis maii anno a Nativitate Domini millesimo quingentesimo nongesimo sexto, presentibus per testibus Petro Altarriba et Sebastiano Altarriba, clericis ville Berge ad hec vocatis specialiter et assumptis [...][2].

Abbas predictus.*

De mandato preffati reverendi domini abbatis expeditus per me Baltezarem Alzina, presbiterum apostolica et regia notarium publicum in quorum fidem hic me ubs robo hec propria manu scripsi (*senyal*).

Ego frater Matheus Flecha, alias Feixes, Dei et apostolice sedis gratia abbas monasterii predicti Sancti Petri de Portella, laudo, approvo et firmo omnia et singula supradicta, die utlima mensis febriari anno Domini 1600.*

Ego frater Benedicti Fontanella, gratia Dei abbas predicti monasterii de Portella, predictam comendationem parrochiarum de la Portella laudo.*

Ego frater Petrus Sanxo, abbas monasterii de la Portella, predictam commendationem parrochiarum de la Portella laudo et in annibus approbo, die vigesima sexta mensis madii anno 1612. Petrus, abbas de la Portella.*

1. Segueix una dotzena de paraules, aproximadament, que resten il·legibles a causa dels plecs que havia sofert el suport. 2. Es perd una paraula a causa dels plecs que havia sofert el suport.

6

1596 octubre 7. Sant Pere de la Portella

Visita que Antoni Viladomar i Sant Miquel féu al monestir de Sant Pere de la Portella com a president i visitador extraordinari de la Congregació Claustral Tarraconense i Cesaraugustana, essent aleshores abat de Sant Salvador de Breda.

A. Original perdut.

B. Còpia coetània, ADS, Portella, llig. 20, plec solt.

C. Còpia fragmentada del segle XVIII, ADS, Portella, llig. 20, plec solt.

Visitatio extraordinaria monasterii Sancti Petri de Portella, facta per ad modum reverendum dominum fratrem Antonium de Viladomar, abbatem Sancti Salvatoris de Breda, presidentem, die 7 octobris anno 1596, provintiam quam visitandi monasteria omnia nostri ordinis domini Benedicti in provintia Tarracone. Suscepimus, tam ex officio ob iustas causas animum nostrum moventes quam ex deliberatione generalis parlamenti die 16 julii Barchinone in domibus Sancti Cucufatis tenti et celebrati. Pro seguentes devenimus ad monasterium Sancti Petri de la Portella, die septima octobris, ora nona ante meridiem, et statim ante portam ecclesie occurrerunt nobis reverendus camerarius dicti monasterii et capellanus capellanie sancti Antonii, fundatus in ecclesia dicti monasterii, et simul cum illis intravimus in ecclesiam et pervenimus ante altare maius, et facta ibi ante omnia oratione nos contulimus chorum inferiorem quo ut antur loco capituli et proposito prius per nos verbo

Dei statim in virtute sancte obedientie. Mandavimus reverendo chamerario ut que firet reformatione aut reparatione indigere in presenti monasterio nobis revelaret quo facto visitavimus preter missis aliis que ordinariis visitationibus solent visitari ecclesiam et sacrestiam et cunta que in ea erant sub inventario deser ibi fecimus. Deinde visitavimus claustrum, et omnes officinas monasterii, et vasa aliqua vinaria, que in cellorio sunt inventa inventario desertebimus, et quia omnia que ad monasterium pertinet de novo edificata et costructa vidimus non nulla tantum que ad divisionem montionum expectant ad prefectionem deduci opportere, vidimus quod modico sumptu perficientur cetera sufficit quod in debito statu conserventur precipue claustrum inferius, quod ab inmunditiis expurgari indiget pro ut ad eius essensiam pertinet que omnia ut executibus sacrestatis sacrestator regius quam citius poterit prefici purgari et conservari testa et alia monasterii edifficia in debito et decenti statu faciat. Providemus et mandamus autem nostri oficii que apostolica est. Et destituitum creamus et nominamus priorem generalem huius monasterii fratrem Franciscum Viladomar donet aliud per nos aut per eum ad quem de iure spectet sit provisum. Tametsi in hoc monasterio non sit certus numerus monacorum quia tamen a tempore quo instauratum fuit hoc monasterium non minus quam quatuor monachi aut sacerdotes soliti sunt in morari et quia in presenti non es nisi tantum unus monachus et capellanus sancti Antonii. Providemus quod induatur statim in monachum unus quem ad imparatum invenimus et satis idoneum et intra unius omni spatium. Mandamus quod per priorem alter inquiratur pro ut reperiri poterit idoneus quem etiam in monachum indui previximus et ordinamus ut numerus saltim affuetus conservetur et qui in desertis montibus scitum est monasterium et non inveniuntur sacerdotes nec natu gratiam digniores qui velint habitum suscipere nisi a inventute fuerint in monasterio educati. Propterea concedimus ut iuvenes etatis qui decem vel sexdecim annorum qui recte legere et scribere sciant et in rudimentis saltim gramatice instructi fuerint si aptiores non fuerint inventi induantur in monachos. Illos enim qui et facilius in diciplinis regularibus erudiri possint et firmius in monasterio permanere experientia compertum esse statimque indutis dentur portiones integre videlicet pro quolibet monacho decem corteriem tritici melioris quod in terminis de la Quar et de la Portella ex decimis colligentur et si inde non colligatur sufficiens et receptibile aliunde provideatur dentur. Item, cuilibet monacho quotuor honera vini boni et mansure curribilis et communis in toto Principatu quod etiam de mensuris tritici est intelligendum et pro pulmentariis et virtualibus dentur, etiam uniusque moancho singulis annis sex libras barchinonenses et supradictas portiones loco nessesariorum pretertias ministrentur capellano. Item, et beneficiato sancti Antonii propter beneficium portionarium sancte Marie quod in presenti ecclesia obtinet et, quidam diurnis quam noctrnis oris, tenetur interesse solita est dari astenus eadem portio que monachis datur quamdiu continuam fecerit residentiam. Et quia qui sentit idem anus quod moanchi sentiunt iustum est ut sententia idem commodum ideo providemus ut quamdiu continuam fecerit residentiam et oris canonicis interfuerit llegittimo cessante impedimento in

sua possessione recipiendi monachalem portionem conserventur. Et quia officium sacrestie a multo tempore mense abbatiali est ad nexum et propterea non fuit assignata portio aliqua famulo qui ad puldandum campanas, et deserviendum sacristie et aliis, nessesarius esse providemus quod si dictum officium sacristie alicui monacho fuerit collatum prodicto ministerio detur media portio omnium fuera dictorum sacrestie quem interim dum dignitas abbatialis et officium sacrestie vacaverit assignatur et presolvatur sacrestatori cui predictum munus pulsandi campanas et deserviendi sacristie incumbit, ultra illud quod in cera et oleo de fructibus mense abbatialis et providendum quamdiu dictum officium sacristie eidem mense fuerit incorporatum. Quod si contingat nullum beneficiatum exportionaris esse sacerdotem aut residentiam in monasterio facere, et numerus monachorum vel sacerdotem beneficiorum, et residentium minor fuerit quam trium sacerdotum tali casu exportionibus beneficiatorum non residentium, aut ad sacerdotium non promotorum per abbatem, aut priorem conducatur unus sacerdos qui non residentium deffectum, et non sacerdotum suppleat, et pensum[1] servitutis missarum simul cum monachis donet numerus trium sacerdotum compleatur quiquidem maxime nessesarius est ad divini cultus obsequium pagendum. Cassum denique et ruinam huius monasterii metuentes vel propter vacantiam, vel quod per eius esset suppressionem, vel extinctionem quam non nullus novitatis amatores, et que sua sunt magis quamque Ihesu Christi querentes moliri audivimus quod certe deplorandum est. Et quorum ingenium qui eaque sancte et pie antesessoribus fuerant instituta et ordinata sine causa destruere et predere non dubitant de precamur igitur Deum obtimum maximum ut qui sua providentia presentis monasterium penitus destructum et desolatum redificari et in pristinum statum reduci pro sua bonitate diseo fuit. Illud de cetero in debito et decenti statu intercedente beato Petro eius patrono conservare dignetur ad suam sanctam gloriam et honorem, nisi enim de eius conservatione nobis visitatores apostolici certam spem dedissent nunquam ab eo resesissemus sufficiebat enim nobis paupertas nostra ne tantum detrimentum hoc monasterium pateretur nec mentem sacre magestatis esse existimo ut monasteria huius ordinis et provintie que eius favore et regio presidio sunt instaurata[2] et acomendateriorum oppressione liberata sterum in ruinam labantur sed potius ut conserventur et in melius proficiant caveant, igitur qui sibi sunt a consiliis quia de non restis consiliis rationem sunt reddituri. Vos, itaque monachos et beneficiatos, exortor et moneo ne deficiatis in Dei servitio et obsequio devotione et religione sustinentes patienter cenobii huius solitudinem et speritatem hec est enim monachorum vita et solitudine et corporis mortificatione Domini postulare adventum hec per gratiam et in futuro per gloriam ad quam nos perducat [...][3].

Fuit lecta et publicata in choro inferiori dicti monasterii presentibus reverendo chamerario, et beneficiato et capellano sancti Antonii, die et anno supradictis.

Abbas Sancti Salvatoris, presidens.

Mandamus reverendo priori huius monasterii abbatia vacante ut

monasterium Sancti Pauli de Campo Barchinone, die vigesima nona mensis septembris, ad capitulum provintiale et cetera.

1. Segueix una paraula d'unes quatre lletres amb la tinta escorreguda que no permet ésser llegida. 2. Ratllat i corregit a continuació. 3. La mutilació d'una part del suport fa perdre una paraula.

7

1597 febrer 8. [Sant Pere de la Portella]

Inventari rebut en poder de Francesc Viladomar i Sant Miquel, cambrer i notari del monestir de Sant Pere de la Portella, dels béns que el seu germà Antoni Viladomar i Sant Miquel, abat del mateix monestir fins a 1596, s'endugué al de Sant Salvador de Breda, quan s'hi traslladà per exercir la dignitat abacial.

A. Original, ADS, Portella, llig. 40, full solt.

Inventari del que se'n aportà del monastir de la Portella lo il·lustre y molt reverent senyor fra Antoni Viladomar y Sant Miquel, del qual monastir ere estat abat 30 anys quant se transferi al monestir de Sant Salvador de Breda et cetera, 1597[1].

Inventarium de benis mobilibus illustris et ad modum reverendi domini fratris Anthonii Viladomar et Sant Miquel, abbatis Sancti Salvatoris de Breda, Gerundensis diocesis, olim de la Portella, diocesis Urgellensis, ordinis sancti Benedicti, quae quidem bona habebat in dicto monasterio Sancti Petri de la Portella et eo transtulit et portavit secum ad iamdictum monasterio Sancti Salvatoris de Breda, cum ipse se transtulit ad dictum monasterium, quod quidem inventarium fuit receptum per me fratrem Franciscus Viladomar et Sant Miquel, monachum, et camerarium et sacrestatorem regium notarium dicti monasterii de la Portella[2], que sub racione curie dicti monasterii et eius abbatiatus die octava mensis februarii MDLXXXXVII in dicto monasterio de la Portella una cum infrascriptis testibus. S'enportà:

Primo, quatre llits de camp molt bons, los dos ab cortines vermelles, marfegas y coxins y sobrecels folrats de tela, que tots no valen manco de xixanta lliures, dich: LX lliures.

Item, dues dotsenes llançols bons que al manco valien trenta lliures, dich: 30 lliures.

Item, una dotsena flassades, entre blancas o vermellas compreses, duas li'n feyen a Toralló de la llana se'n avia portada, que les y enviaren de allí, que totes juntes no valen manco de sinquanta lliures, dich: L lliures.

Item, tres vestits seus de rotina, y codís y fiot endarapat, sotanas, y llobas manteus y arroelas, que tots no valen manco de cent lliures, dich: C lliures.

Item, paga dels dines de dita abedia de la Portella, les bulles de Sant Salvador, mil dos-centes lliures, dich: CCCCCCCCCCCC lliures.

Item, s'en aportà dines fets trascentes lliures: CCC lliures.

Item, se'n aportà una palmatoria de plata, que lo manco valia tres lliures, dich: 3 lliures.

Item, se'n aportà una dosena y mija tovalles taulors, entre los quals n'i avia un parell de castellanes i tres dotsenes torcaboques, y una dotsena y mija tovalloles per donar aygamans, que tot val per lo menos quaranta lliures, dich: XL lliures.

Item, se'n aportà una bona càrraga de molts bons llibres, entre los quals ere la Bíblia, en quatra pessas, ab sa glosa ordinaria y interlinea, ab las cubertas de pots y totes les pars de Villegas y Ostiensis, y molts de més que no estan assí nombrats, y de cant de orga, quants n'i avia en lo monestir, que tots no valen manco de xixanta lliures, dich: LX lliures.

Item, se'n aportà quatra bufets, valent vuyt ducats, dich: VIIII lliures XII sous.

Item, vint-y-quatra cadiras, dotsa de rexas y dotse de comunes, totes noves, diran lo que valen.

Item, duas caxas obradas de Tèrsia, que ell ne avia pagades vint lliures, dich XX lliures.

Item, dues arisimeses, que valien sinquanta sinch lliures, dich: LV lliures.

Item, una mula negra castellana molt vella y tres matxos: un negra, y altre roig y l'altro gris, molt bons y en lo millor jovent, que ningun d'ells passava set anys, que tots no valien manco, ab la mula, de cent sinquanta lliures, dich: CL lliures.

Item, un bon parell de bous joves, que no valien manco de sinquanta lliures, dich: L lliures.

Item, blat, lo manco setsa corteres, que valien trenta-dues lliures, y trenta de sivada, a deu rals cortera, que tot serien, blat y sivada: LXII lliures.

Item, una dotsena matalasos bons, que la major part féu fer a Barchinona, ab diners que prenguí de fra Antoni Farreres, monjo de Sant Pau, que aprés assí los y tinguí de fer bons, que tots no valien manco de sinquanta lliures, dich: L lliures.

Item, una vànova blanca de cotó que al manco valia quatre lliures, dich: 4 lliures.

Item, una quetifa que servia moltes voltes a la iglésia per lo monument, que valia, al manco sis lliures, dich: VI lliures.

Item, dues dotsenes plats de estany, que n'i avia quatre de postra, que tots no valien manco de V lliures.

Testes ad predicta rogati et voccati fuerunt reverendi domini Baltezar Carrera, presbiter et beneficiatus dicti monasterii de Portella, frater Joannes Riba, monachus eiusdem monasterii de Portella.

Item, després fou allí dit senyor abat de Sant Salvador, envià un procura-

dor seu, Joan Comellas, per exigir algunes coses y dèbits. Se'n aportà los dines, pogué eixir y no sabem quant.

1. Al marge. 2. *dicti monasterii de la Portella* interleniat.

8

1598 febrer 18. [Sant Salvador de Breda]

Testament d'Antoni Viladomar i Sant Miquel, abat de Sant Salvador de Breda, el qual estant malalt i tement la mort escull sepultura al monestir de Breda i fa importants llegats a diferents centres eclesiàstics, clergues, familiars, amics i criats, entre els quals destaquen els de Breda mateix i els de Sant Pere de la Portella.

A. Original perdut.

B. Còpia coetània simple, ADS, Portella, llig. 23, plec solt.

In Dei nomine, et alme virginis Marie et sancti patris Benedicti totiusque curie celesti. Amen. Cum nullus sit in carne positus qui mortem evadere possit ideo illis ac modum reverendus dominus frater Antonius de Viladomar et de Sant Miquel, abbas monasterii Sancti Salvatoris de Breda, ordinis domini Benedicti, Gerundensis diocesis, infirmitate detentus in suo propio llectus quo mori timet, habens tamen plenum sensum, et intellectum, sanam memoriam, et fermam loquelam de licentia concensu et voluntate omnium monachorum eiusdem monasterii. Videlicet reverendi fratris Joannis Gansa, monachi et camerarii, nec non in spiritualibus et temporalibus vicarii generalis, reverendi fratris Amatoris Grau de la Gleva, prioris et sacriste, et reverendi fratris Francisci de Fluvia, prepositus, reverendi fratris Jacobi Ferrer, infirmarii, et mei fratris Andrea Reig, notarii infrascripti, omniumque monachum professus dicti monasterii Sancti Salvatoris de Breda, dicti ordinis domini Benedicti, et aliter nequaquam fieri potest disposuit atque constituit et ordinavit fieri sequentia de benis suis mobilibus et immobilibus et cetera post tamen obitum suum et cetera. In primis et ante omnia dictus dominus abbas denunciavit dicti monachi serverius dicto conventu se habere in quamdam archam sine archimessa sexcentas llibras monete barchinonense, parum plus vel minus, de quibus sexcentis llibris dictus dominus abbas per et supra dictus venerabilis conventus quatenus dignetur ei dare et concedere licentiam propredictas omnibus et singulis disponendis ad suam voluntatem et cetera. Qui quidem monachi convocati et congregati sine capitulum facientes, tenentes et representantes ut moris est in similibus actibus fieri dederunt dicto domino abbati predictam licentiam disponendi de omnibus ad

suum libitum seu voluntatem et cetera. Et dictus dominus abbas de licentia predictorum monachorum disposuit sequentia et cetera. Primo, vol y mana dit senyor abbat, li sia feta la sepultura per al seu cos, quant Nostre Senyor sia servit fer a ses voluntats d'ell, devant lo altar major de dit monestir de Sant Salvador de Breda, e la qual sepultura vol sia feta una llosa de pedra picada ab son nom scrit de sobra, y ab les armes de dit senyor abat pintades en dita pedra y alredador de la pedra vol sia de rajola de Valentia, a coneguda del dit convent, etcètera. Més vol dit senyor abat que lo dia de la sepultura sia donada almoina, qual a coneguda del dit convent etcètera. Més vol dit senyor abat que de sos béns, tant mobles com inmobles, ne sia smersada certa cantitat o summa de moneda per dotze aniversaris celebrados en lo predit monestir per sa ànima, de la matexa manera que los del abad Sampsó, quondam, olim abat de dit monestir, y lo demés que restarà sia per fer una capella a honor y glòria dels benaventurats cossos sants, sant Hiscle y santa Victòria, en la qual capella stigan reverentias ab aquella reverentia y honor a ells deguda; y si a aprés fer emperò los llegats a baix scrits restara alguna cosa sia tot en aument de la caxa comuna de dit monestir. Més vol dit senyor abat que tots los béns, mobles he inmobles, que ell tinga y se li specten y altres qualsevol coses que li pertanyan en qualsevol part que sien, que mirat lo que se pot spectar y pertocar[1] al monestir de Sant Pere de la Portella, del orde de sant Benet, del bisbat de Urgell, del qual monestir ell és stat abad, vol sia y pertoque al dit monestir de la Portella i no li sia fet contradictio en ninguna cosa, ans se li torne lo que és seu, y per lo semblant lo que serà y pertocarà al present monestir de Sant Salvador de Breda, també sens contradictió de persones algunes, etcètera. Més vol que dels béns, mobles he inmobles, que té vuy en lo present monestir de Sant Salvador de Breda sien donades vint lliuras de bona moneda a Sebastià Altariba, y altres vint a Joan Pera Vallaura y deu lliuras a Antoni Manditots, creats seus, en recompensa de la soldada y per los bons serveis de ells té rebuts, etcètera. Més vol que als altres mosos de la casa y creats sí se'ls deures, sian satisfets a coneguda del dit convent, etcètera. Més vol y mana dit senyor abat que totes les masades que té en la parròchia de Santa Maria de Borradà y en la parròchia de Santa Maria de la Quar, tot del bisbat de Urgell, com són la mesada de la Pera y la mesada d'en Joan Coll, totes dues dites masades de dita parròchia de Borradà, y la mesada de Salga y la mesada de Fuïbes, totes dues de la parròchia de Santa Maria de la Quar, les quals mesades y també tots los sensals que dit senyor abat avia smersats i comprats, desà i donà a la senyora Marquesa de Amalrich, neboda sua, viuda relicta de Hyeronim Amalrich, quondam, de la vila de Toralló, del bisbat de Vich, enperò de la heretat de Fuïbes sobradita, en la qual dit senyor abat té quatrecentas lliuras, ne sien donades dos-centas a Joan Comellas, pagès, vuy habitant en Sant Salvador de Breda, y a sa muller Joana, les quals dos-centas lliuras són fur de censal y ditas dos-centas lliuras tinga a la part de la dita heretat y mas Fuïbes, com ja de abans se tenia i posehia com més llargament se conté en lo acte de donació de ditas dos-centas lliuras, fet per dit senyor abat al dit Comellas, en poder de mi notari infrascrit, dia y any en

dit acte de donatió contenguts, etcètera. Les restants altres dos-centas lliuras que també són fur de censal, sien y pertoquen, juntament ab totes les coses sobraditas, a la dita senyora Marquesa de Amalrich y ella sia usufructuària de las ditas cosas tot lo temps de sa vida, etcètera. Aprés, enperò obit seu vol tornen a la casa principal de Sant Miquel y que las ditas cosas servescan per la fundatió de un benefici en lo altar de sant Nicolau del monestir de Sant Pere de la Portella, del qual benefici vol que lo hereu de la dita casa ne sia fundador y donador, etcètera. Més vol y mana dit senyor abat que lo d[*it*][2] benefici fundat en dit altar de Sant Nicolau, en dit [*monastir*][3] de la Portella, sia donat als descendents de la casa de Sant Miquel, ab tal que sian hàbils y sufficients, si n'i aurà de la descendèntia y si no n'i aurà a altres que sian de bona reputatió y fama, etcètera. Et hec est voluntas dicti domini abbatis qui supradictus conventus faciant, complent et satisfaciant omnia supradicta pro ut disposuit et ordinavit, et cetera. Qui quidem monachi videlicet dictus reverendus Joannes Gansa, camararius et vicarius generalis, et frater Amatoris Grau de la Gleva, prior et sacrista, et frater Franciscus de Fluvia, prepositus, et frater Jacobus Farrer, infirmarius, et me frater Andreas Rius, omnes monachi predicti promiserunt et iurarunt in animas suas per dominum Deum et eius Sancta Quatuor Evangelia manibus eorum corporaliter tacta omnia supradicta a dicto domino abbati disposita et ordinata sic attendere, et complere, et inviolaviliter observare et in nullo contrafacere vel venire iure aliquo, causa, titulo, sine ratione, et obligatione et cetera.

S[*ig*]++++no nostrorum fratris Joannis Gansa, et fratris Amatoris Grau de la Gleva, et fratris Francisci de Fluvia et fratris Jacobi Farrer, monachorum predictorum qui omnia supradicta firmamus, et iuramus et cetera.

S[*ig*]+num meum fratris Antonii Viladomar et de Sant Miquel, abbas predictus, qui predicta firmo, et iuro et cetera.

Que fuerant acta die decima octava februarii anno a Nativitate Domini, millesimo quingentesimo nonagessimo octavo.

Testes ad hoc vocatis specialiter et presumptis die propio dicti domini abbatis sunt: Bartholomeus Pescador, medecine doctor ville Hostalirici, et venerabilis Salvius Recort, rector parrochialis ecclesie Sancte Marie de Breda, omnes diocesis Gerundensis, et cetera.

Et ut igitur premissis manu propria scriptis et receptus in iudicio et scientia[?] ab omnibus fides plena adhibeatur ego idem frater Andreas Rius, notarius memoriatus, hic me subscribo et meum quo utor in publicis claudendis instrumentis apocu, sig+num.

1. *y pertocar* interlineat. 2. Perdut per mutilació del suport. 3. *Ibidem*.

9

1598 octubre 9. Barcelona

Manament que fan Bartomeu de Montagut, abat de Sant Esteve de Banyoles, i Francesc de Pons, abat de Santa Maria de Ripoll, tots dos presidents de la Congregació Claustral Tarraconense i Cesaraugustana, a tots els clergues de l'abadiat de la Portella per tal d'eradicar els deutes que algunes persones de l'abadiat de la Portella tenien contrets amb el difunt Antoni Viladomar i Sant Miquel, abat de Sant Salvador de Breda.

A. Original, ADS, Portella, llig. 23, full solt.

De part y manament dels molt il·lustres y molt reverents senyors fra Barthomeu de Montagut y Vallgornera, abat del monestir de Sant Esteve de Banyolles, y fra Francesch de Pons, abat del monestir de Santa Maria[1] [*de*] Ripoll, tots del orde de Sant Benet y de dit orde y religió en las provintias de Tarragona, Navarra y Seragossa, ab tot lo bisbat de Mallorca, que per una són agudes y reputades presidens, se mana a tots y qualsevol religiosos y altres qualsevol sacerdots seculars dins lo abediat de Sant Pere de la Portella residint de dit orde de Sant Benet, que diumenja primer vinent aprés que les presens los siran presentades, citeu y amonesteu a totes y qualsevol persones de qualsevol grau, estat o conditio, sian qui degan al spoli del quondam il·lustre senyor fra Antoni Viladomar y Sanct Miquel, abat de Sant Salvador de Breda, olim de la Portella, del matex orde de Sant Benet, per a que paguen realment y de fet al molt reverent senyor fra Francesch Viladomar y Sanct Miquel, monjo y camarer de dit monestir de la Portella, conecònomo de dit spoli per dits senyors presidens elegit y deputat, com ja altra vegada los[2] es estat dit y manat. Y assò faran dins plas y termini de[3] deu dies aprés de la publicació del present mandato en avant comtadors. Y si algun pretindrà fer[4] lo contrari ni dret ni dèbit algun[5] en dit spoli, que comparaguen per devant nosaltres dins 30 dies altrament possats los dits terminis se preceirà contra los devents y no pagant axí per censuras ecclesiàstiques com per altres medis y vias segons de dret apparexerà faedor.

Data en Barcelona, als 9 de octubre [*de*] 1598.

Presidentes prefati.

1. *Santa Maria* interlineat. 2. Sobre *vos*, que fou ratllat. 3. *plas y termini de* al marge. 4. *fer* al marge. 5. *algun* interlineat.

DOCUMENTS INÈDITS DEL CONSELL DE CENT SOBRE LA VISITA APOSTÒLICA DE MONTSERRAT (1582-1585) (II)

ERNEST ZARAGOZA PASCUAL

En aquesta segona entrega aportem 26 documents inèdits, procedents del Consell de Cent de la ciutat de Barcelona, concernents els afers i visita apostòlica del monestir de Montserrat, que abasten fins a la mort del segon visitador apostòlic Gaspar Joan de la Figuera. El primer document és un memorial d'advertiments de dit Consell al bisbe Benet de Tocco, primer visitador apostòlic de Montserrat, del juliol de 1584, pel qual els consellers es queixen que els superiors de l'orde, tot i estar el monestir fora de la seva jurisdicció per raó de la visita apostòlica, havien prohibit als monjos catalans escriure, rebre cartes i comunicar entre si els greuges que els havien fet i feien els monjos castellans del monestir, i que els que s'havien atrevit a fer-ho els havien castigat, com fra Joan Mollar, el prior i d'altres monjos i el majordom fra Mateu Lloret, mentre que els castellans podien escriure i parlar lliurement i gastar diners «en fer presents i cartes de recomanació» a favor seu. Per això demanen al bisbe que demani comptes a fra Andrés de San Román[1] de l'administració del terç del

1. Aquest monjo era natural de San Román de Cayón (Cantàbria) i profés de Montserrat, d'on havia estat abat (1570-76), després d'haver estat més de vint anys recaptador d'almoines a Castella i uns quants anys majordom de Montserrat, on gastà

jubileu que a petició del rei el papa havia atorgat a Montserrat per a l'obra de l'església, de les caritats recollides a Castella per a Montserrat i del producte de «d'un ofici de les tendes», que el rei atorgà al monestir i que dit San Román vengué. A més es queixen que en el monestir no es tracta tan bé com abans els pelegris i per això minven tant la devoció al santuari, com les almoines. Alhora demanen que els facil·liti còpia de l'estat econòmic del monestir enviat als últims capítols generals i que es faci tornar fra Torrella i fra Francisco Sánchez perquè hi diguin la seva. Li demanen també que s'interrogui els «donats, compradors, grangers i d'altres persones, les quals com a testimonis de vista podran testificar moltes coses importants y perço lo abbat y maiordoms han desterrat alguns de dits donats en Cerdenya, Mallorca y altres parts y han despedit molts mossos y traginers, perque no puguen testificar». Així mateix li demanen que no vingui l'abat general a fer l'elecció d'abat abans d'acabar-se la visita. I que mentrestant posi per presidents, majordoms i d'altres oficials monjos naturals de la Corona d'Aragó, al temps que li anuncien que enviaran a Montserrat un representat del Consell perquè sigui testimoni de «les ofenses fetes en dita visita», perquè volen el bé i la pau del monestir i evitar escàndols i no divisió, com els han infamat en la cort alguns monjos castellans amb els seus memorials. A més li retreuen que «los apuntaments sobredits així en los que ara de nou ab lo present memorial se dedueixen com també en los que ab altres memorials li són stats representats fins assí no se ha entés los haja posats en effecte, o altrament respondre y dir en scrit les causes y rahons perque fet no u ha o fet no hu dega... altrament serà forsada de tot donar-ne rahó a Sa Santedad y a Sa Magestat, lo que volría en tota manera escusar».[2]

22.000 ducats en les obres de l'església actual i la sala de la col·lació. Fou també procurador general de la Congregació a Roma (1565-68), abat de Sahagún (1580-83), Zamora (1568-70) i Sopetrán (1562-65,1585-88), on morí el 1588, deixant a Montserrat els 2.000 ducats del seu dipòsit particular, Cf. E. ZARAGOZA, *Abaciologi benedictí de la Tarraconense*, Barcelona, 2002, 271-272; B. HERNÁNDEZ, *La reforma de Montserrat a finals del segle XVI. Epistolari del monjo i abat fra Andrés de San Román (1562-89)*, a Studia Monastica, vol. 40 (1998) 23-63.

2. Cf. Doc. 57. Sobre el bisbe Tocco, exermità i exabat de Montserrat, Cf. E. ZARAGOZA, *Abaciologi benedictí de la Tarraconense*, Barcelona, 2002, 269-270.

El cas era que els majordoms fra Sebastián de Encinas[3] i fra Diego de Frías[4] l'11 i 12 de novembre de 1584 havien escrit a fra Plácido de Salinas, abat de Salamanca,[5] certes cartes infamatòries contra el Consell de Cent i fins i tot contra Catalunya i així, els consellers el 5 de febrer de 1585 acordaren demanar que «sien punits y castigats com merexen, (i) que per ço, dites lletres sien comunicades als senyors diputats» i que s'enviï còpia al visitador i que aquest suspengui dels seus càrrecs els majordoms i el prior.[6]

El 22 de febrer els consellers acordaren que Macià Rabassa, notari de Lleida, assabentés el lloctinent general que estava en aquella ciutat del que havia passat –havia mort el visitador– i passava a Montserrat i que es comuniqués també per carta al duc de Savoia, al bisbe de Portugal i a Galceran Cahorts i Miquel Bastida.[7]

Interrompuda la visita apostòlica amb la mort del bisbe Tocco, s'acreixeren les dissensions entre els monjos, de manera que per a tractar dels afers de Montserrat, el 23 de febrer el Consell de Cent determinà

3. Sebastián de Encinas era sevillà i profés de Montserrat, on havia pres l'hàbit el 7 de setembre de 1551. Fou majordom de Montserrat en dues ocasions (1562-70, 1576-77, 1580-85), predicador de San Benito de Valladolid (1577-80), visitador suplidor (1565-68), abat de San Zoilo de Carrión (1570-76) y de Sevilla (1592-95) i escrigué –potser era traducció– *De regimini filiorum principum*, que quedà manuscrit. Fou examinador dels estats econòmics dels monestirs de la Congregació de Valladolid als capítols generals de 1565 i 1571. Fou castigat pel bisbe visitador apostòlic perquè mancava certa quantitat de maravedís als comptes de Montserrat, però el capítol general de 1589 «le declaró estar ábil para todo oficio y honor de la religión y tener voto activo y pasivo y estar liberado de todas las penitencias, y aprobó la remisión que el convento de Ntra. Sra. de Montserrate hizo al dicho padre Fr. Sebastián de Encinas de toda la cantidad de maravedís en que fue condenado por el obispo que visitó la casa de Montserrate», Arxiu de la Congregació de Valladolid, a Silos, *Actas de los capítulos generales*, vol. I, f. 380v; E. Zaragoza, *Abadologio del monasterio de S. Zoilo de Carrión de los Condes (siglos XI-XIX)*, a Institución Tello Téllez de Meneses, núm. 64, Palencia, 1993, 291-292; Id., *Monjes profesos de Montserrat (1493-1833)*, a Studia Monastica, vol. 33 (1991) 340; Id., *Abadologio (1503-1835) y libro de gradas (siglos XVII-XIX) del monasterio de San Benito de Sevilla*, a Ibid. vol. 39 (1997) 387.

4. Diego de Frías era natural de Belorado (Burgos) i havia pres l'hàbit a Montserrat el 17 de setembre de 1573, Cf. E. Zaragoza, *Monjes profesos de Montserrat*, o. c. 342.

5. Cf. la seva biografia a E. Zaragoza, *Los generales de la Congregación de San Benito de Valladolid*, III, Silos, 1980, 53-68.

6. Cf. Doc. 58.

7. Cf. Doc. 59.

nomenar una comissió de vuit consellers, que havien d'informar-ne el Consell de Cent perquè aquest decidís el que s'havia de fer en cada cas. Llavors deu monjos i sis ermitans, sense permís del president del monestir, abandonaren Montserrat i anaren a Barcelona, amb la intenció de demanar empara al Consell de Cent. El 10 de març, reunida la comissió de la vuitena, acordà assabentar el Consell de la sortida dels monjos i ermitans de Montserrat i que Miquel Bastida anés a participar al lloctinent general el que havia passat. A més, determinà aconsellar a dits monjos i ermitans vinguts a Barcelona que tornessin a Montserrat i que si per por no hi volguessin tornar, que els acompanyaria el conseller terç i altres persones, les quals romandrien a Montserrat per a llur seguretat.[8]

L'endemà, 11 de març, la comissió de la vuitena assabentà el Consell de Cent de la vinguda dels monjos i ermitans de Montserrat, que havien estat acollits en el monestir de Sant Pau del Camp, assegurant que havien abandonat el seu monestir només «per salvar llurs ànimes y vides» i vingut a Barcelona «per posar-se sots amparo y protectió dels Concellers».[9] El mateix digueren en presència del Consell alguns dels monjos i un dels ermitans vinguts. Després d'oïts, es donaren instruccions escrites a Miquel Bastida perquè anés a Lleida a comunicar al lloctinent general el que havia passat i a demanar-li que intercedís davant el rei, perquè el monarca li donés «grata y prompta auditió». També acordaren que el mateix Bastida informés els jurats de la ciutat de Saragossa i els demanés que ells també preguessin el monarca «que envie ab auctoritat apostòlica y en persona constituïda en dignitat ecclesiàstica, que no sia del hàbit de dit monastir ni dels regnes de Castella, perque acabe la visita començada per lo bisbe de Lleyda sospenent primerament los majordom y prior y posant-ne altres que no sien obligats ni inculpats en dita visita assi que ab tota libertat se puga inquirir contra dels culpables y axí puga tenir dita visita lo fi que d'ella s'espere». I el mateix havia de dir al comanador major de Castella, a les altres persones per a les quals li seran lliurades cartes del Consell.

8. Cf. Doc. 60.

9. Cf. Doc. 61. Relata bé tot el que va passar la *«Relación de las dissensiones que ha avido en el monasterio de Nuestra Señora de Monserrate y las causas dellas y en el estado en que al presente se hallan»*, guardada al fons de la Santa Seu de l'Arxiu del Ministeri d'Afers Exteriors, de Madrid, publicat a E. ZARAGOZA, *Documentos inéditos sobre la visita apostólica de Montserrat (1584-1613)*, o. c., 96-99.

I al rei: que «envie commissió a algun prelat d'aquesta província per a que continue la visita y aquella acabe y fassa que durant dita visita sia president en dita casa y en lo principi sospenga lo prior y majordom y ni pose altres que no sien inculpats en la dita visita y altres remeys que allí tractarà y li aparexerà sian bastants y estan ja advertits ab altres memorials que en lo decurs de la visita són stats fets per part d'esta ciutat, los quals dit Bastida s'en portarà.

Més, farà que Sa Magestat veja les lletres de fray Sebastián de Enzinas y fray Diego de Frías y donarà gran sentiment a Sa Magestat de que molt ha sentit esta ciutat lo atreviment han tingut dits frares ab dites lletres».[10]

El 12 de març, per ordre del Consell de Cent, s'escrigueren les cartes que Bastida havia de portar als jurats de la ciutat de Saragossa,[11] al lloctinent comte de Miranda,[12] al rei[13] i al comte de Chinchón, tresorer general del rei a la Corona d'Aragó i membre del seu Consell Reial.[14]

El 18 del mateix mes vingué a notícia dels consellers que havien estat expulsats de Montserrat alguns monjos i ermitans castellans. Davant d'aquest fet, que evidentment no afavoria la causa dels catalans, el Consell determinà assessorar-se del que s'hauria de fer consultant els canonges barcelonins Joan Vila i Pere Benet de Santa Maria, els doctors en lleis Onofre Pau Cellers i Pau Pla i els doctors en dret Miquel Sarovira, Rafael Masnovell, Francesc Ubach i Joan Castella. Una vegada consultades aquestes persones, el Consell determinà que no tornessin a Montserrat els monjos que residien a Sant Pau i que es comuniqués el cas escrivint al rei i al lloctinent general amb tota la rapidesa possible.[15] L'endemà mateix el Consell acordà no escriure res de nou al lloctinent.[16] Però com que el dia següent, 20 de març, arribà precipitadament a Barcelona Montserrat Guardiola, que guardava el monestir de Montserrat per ordre del lloctinent, el Consell determinà enviar-li Rafael Joan Masnovell, Montserrat Llavaneres, Joan Serra i

10. Cf. Doc. 62.
11. Cf. Doc. 63.
12. Cf. Doc. 64.
13. Cf. Doc. 65.
14. Cf. Doc. 66.
15. Cf. Doc. 67.
16. Cf. Doc. 68.

Miquel Josep Cellers amb el prec que volgués referir-los el que havia passat i donar-los el seu parer sobre el que s'hauria de fer per posar-hi remei.

Tornaren de la seva ambaixada els comissionats i referiren al Consell el que els havia dit Guardiola, a saber: «que disapte jus proppasat de nits fra Guillem Anies, un donat francés que està en la granja de la Vinya Nova, en companya de alguna gent armada ere entrat en la mongia de Montserrat ab una càrrega de peix y se ere apoderat de la dita mongia y de les celdes dels monjos, los quals havia pres y de tres en tres y sents fer-los ningun mal los havia trets del dit monastir tant secretament que lo dit mossèn Gordiola ni altres no'n havien tingut algun sentiment, y que aprés al matí, lo dit mossèn Gordiola ven tanta gent armada tractant-ho molt pacíficament havia procurat que lo dit fra Guillem ne fes anar dita gent... que lo dilluns proppassat tornà lo dit fra Guillem ab molta armada y anà a la instàntia del dit mossèn Gordiola y encarant-li lo pedrenyal y fent-li altres maltractes, volent també contra de ell tirar de la daga, lo tragué y llansà del dit monastir, de hon a peu y sens pendre botes y ab molta pluja, que aleshores feya s'en hagué de anar com de fet s'en anà a Monistrol y aprés a Tarrasa y així vingué a Barcelona; y lo altre capítol, en quant li fonc demanat son parer y dix: que lo Concell Criminal starà aplegat y si a'n aquell aparagués acerca de asó tornar alguna resposta la tornaria o faria tornarla». El Consell Criminal volia fer justícia contra aquest delicte, però els consellers cregueren millor que el conseller terç acompanyat d'altres vuit consellers, dos per cada estament, a saber: Miquel Doms, Jaume Salba, Joan Casademont, Francesc Arles, Guillem Roig, Joan Soldevila, Damià Rosanes i Pere Comes i l'advocat del Consell Rafael Joan Masnovell, anessin a Montserrat a guardar aquell monestir, solució que acceptà el canceller fins a tant que el lloctinent no disposés altra cosa.[17]

S'escrigué també a Miquel Bastida, que estava a la Cort, referint-li el que havia succeït: «que dissapte a XVI del present a les deu o onze hores de la nit alguna gent armada y no's sap verament lo nombre arribà ab un traginer a la porta de la majordomia y feu que lo traginer tocàs en dita porta y fes obrir, y entrant lo traginer entraren dits homens, los quals anaren per tot lo monastir de celda en celda y les feren obrir, y als frares qui en elles staven los feren exir del dit monastir y fins a

17. Cf. Doc. 69.

Santa Cecília y allí los donaren mules i diners y gent qui els acompanyàs y els ne feren anar, diense mes avant que assó feren ab tanta poca remor ni ruydo que lo magnífich mossèn Guardiola que allí stave en dit monastir no en sentí cosa ninguna y que es feu sense fer dany ni mal a ninguna persona, axí dels monjos com dels donats que tragueren de casa; los monjos y altros que de dit monastir han tret diuen que són vint y dos y ab ells no y és lo prior; fins en aquesta hora no havem sabut quin camí aporten ni ahont van.[18]

La relació anònima del fons de l'ambaixada espanyola a Roma diu: «tres donados de la mesma casa y por caudillo un fray Guillem, de nación francés, solicitado y rogado (a lo que se puede creer) de otros assí religiosos como seglares, haviendo hecho secretamente junta de número de gente y entre ellos mucha façinorosa y perdida, a la medianoche con el ardid que tubieron de llevar por fuera al traginero que les solía llevar el pescado, al que constriñeron que llamase para que le abriessen, entraron en la casa con violençia y fuerça, parte entraron por la mayordomía y parte por la yglesia, rompiendo con las mazas de hierro y otros instrumentos que trayan las puertas que no estaban abiertas, y de allí se fueron al dormitorio, y cerrando con los cerrojos las puertas a todos los monjes, fueron después sacando con violençia a los castellanos que traían por memoria, que eran 27, dexando otros de la misma nación sin decirles nada, a los quales, 40 vandoleros, con maltratamiento y amenazas, sacaron del monasterio parte a pie y parte a cavallo, y assí los llevavan para sacarlos fuera de Cathaluña para que se viniessen a Castilla, y llegados que fueron junto a Çervera, las personas que el Virrey avía embiado para que los detubiessen juntamente con el veguer de la dicha villa de Çervera, los libraron huyendo los que los llevavan... y los volvieron azia el monasterio de Monserrate, si bien los vandoleros que allí avían quedado no les consintieron que entrassen, excepto cinco o seys, los más moços, que tampoco quisieron después quedar en la casa por no tenerse por seguros, y los demás truxeron al priorato de San Pablo desta ciudad de Barcelona, y los monjes cathalanes y de la Corona de Aragón mudaron todos los offiçios que tenían los castellanos y los repartieron entre sí».[19]

18. Cf. Doc. 70.

19. E. Zaragoza, *Documentos inéditos sobre la visita apostólica de Montserrat (1584-1613)*, o.c., 98.

Per part seva, els del Consell de Cent diuen a Bastida: «Aquesta novetat nos ha donat pena molt gran, com tenim dit per les causes sobredites y també perque no està en mà nostra de poder remediarho de la manera que voldriem y reparar lo dany que aquella santa casa ha rebut com és de nostra voluntat, y en fins assí no havem entés que en aquesta cosa (sia) concert particular dels vehins de Montserrat, sino que creyem que és concert d'alguns donats que sens saber-ho los monjos naturals de esta Corona, dassí mateix ho han fet fer». I que digui al rei: «que lo vertader remey, reparo perpetuo y durador, és que Sa Real Magestat se servesca de enviar qui acabe la dita visita y fasse justícia que aleshores serà fàcil tornar ajuntar-se los uns y los altres en lo dit monastir».[20]

Fra Luis Vaca, testimoni *de visu* dels fets de Montserrat, a la declaració jurada que feu a Celanova el 1588, responent a un qüestionari de 19 preguntes, afirma repetidament que la culpa de tot el que va passar a Montserrat l'any 1585 era de fra Mateu Lloret, majordom de Montserrat, que propicià l'anada dels monjos i ermitans catalans a Barcelona i l'expulsió dels castellans de Montserrat, amb l'ajut dels malfactors de la banda del Vidrierat, a qui rebia en les granges del monestir.[21]

De la mateixa opinió era l'abat general de la Congregació, perquè assegura a Felip II que: «la provança que se ymbió, bastante es para dalle galera», al temps que li demana que el reclogui en algun castell de Nàpols, «de tal manera que en Montserrat pierdan la esperança de tenerle por morador y el poder comunicalle».[22] Cosa que concedí el monarca, perquè sabem que Mateu Lloret fou deportat i empresonat a Nàpols (1585) . Pogué evadir-se de la presó i es refugià al monestir de Monte Cassino, on fou predicador i escrivi diverses obres sobre història. I morí a San Liberatore di Maiella el 30 de agost de 1622, essent abat titular de San Salvatore dei Castelli per concessió de Pau V (1610).[23]

20. Cf. Doc. 70.

21. E. Zaragoza, *Documentos inéditos sobre la visita apostólica de Montserrat (1584-1613)*, o.c., 101-106.

22. Cf. E. Zaragoza, *Los generales de la Congregación de San Benito de Valladolid*, III, Silos, 1980, 129.

23. Mateu Lloret era natural de Cervera (Segarra) (ca.1550). Era nebot del benedictí i escriptor bíblic Jeroni Lloret (Lauretus) i havia pres l'hàbit a Montserrat el 31 d'octubre de 1569. Fou majordom de Montserrat. Estant a Itàlia escriví diverses obres de caire

El Consell de Cent, el 24 de març de 1585 acordà per una part demanar parer al canceller i a la seu i monestirs barcelonins pregàries perquè es poguesin solucionar els problemes de Montserrat.[24] Per part seva, el lloctinent el 22 del mateix mes havia enviat una carta des d'Igualada, ordenant que els monjos castellans expulsats de Montserrat es reunissin en una granja veïna del monestir per a descansar i després tornessin a les seves cel·les. Però el 24 del mateix mes el Consell féu portar la carta al canceller tot demanant-li que intercedís davant del lloctinent, perquè de tornar a ajuntar a Montserrat els monjos castellans expulsats i els catalans que estaven a Sant Pau «poden seguir-se inconvenients, i que es consideri molt».[25]

Llavors, de part del diputat de la vila de Cervera, el Consell rebé la notícia del robatori de 8.000 lliures d'almoines que en quatre càrregues es portaven a Montserrat i el Consell acordà el 26 del mateix mes comunicar-ho a Bastida perquè en donés part al rei.[26] L'endemà el Consell determinà escriure al conseller terç que estava a Montserrat, que fes fora del monestir tota la gent armada, llevat de la que hi havia amb el veguer de Manresa, per ordre del lloctinent.[27] El 4 d'abril acordaren enviar a Montserrat Miquel Bastida, que hauria ja tornat de la Cort, i Miquel Doms, perquè tractessin amb el conseller terç els afers de

---

històric, algunes de les quals foren impreses, com ara: *De vera existentia corporis sancti Benedicti in Cassinensi ecclesia deque eiusdem Translatione* (Nàpols 1607); són seves les vides de sant Benet, sant Plàcid, sant Maur i sant Lleó Ostiense, que van al davant de l'obra: *Chronicon antiquum Sacri Cassinensis olim Leone Cardinali et Episcopo Ostiensi conscriptum* (Nàpols 1616); *Disputatione demanachatu S.Gregorii Magni, sub regula S. Benedicti* (Nàpols 1616 o 1619). Quedaren manuscrites i es guarden a Monte Cassino: *Tractatus de divinis auxiliis; Index rerum notabilium sancti Augustini; Vidas de San Guinisón y San Januario*, sants espanyols i un sermonari; J. Pérez de Urbel, *Varones insignes de la Congregación de Valladolid*, Madrid, 1967, 151-54; E. Gattula, *Historia abbatiae Cassinensis per saeculorum seriem distributa*, Venècia, 1733, 750-51; E. Zaragoza, *Los Generales de la Congregación de San Benito de Valladolid*, o. c. III, 84,129; IV, 430 i *Monjes profesos de Montserrat (1493-1833)*, o. c. 341; *Diccionari d'Història Eclesiàstica de Catalunya*, II, Barcelona, 2000, 504.

24. Cf. Doc. 71.

25. Cf. Doc. 72 i 76.

26. Cf. Doc. 73.

27. Cf. Doc. 74.

Montserrat i que Doms tornés per informar-ne el Consell.[28] I una vegada informat el Consell, aquest el 16 d'abril acordà deixar a l'albir de dit conseller terç quedar-se a Montserrat o tornar-se'n a Barcelona.[29]

El 24 de maig, el Consell determinà enviar al rei Felip II el memorial de la visita, tot demanant-li que ordenés a l'abat general de la Congregació de Valladolid que fes tornar els monjos naturals de la Corona d'Aragó professos de Montserrat que havien estat enviats a diversos monestirs de Castella.[30] I encara el 17 de juliol acordaren demanar al rei que atorgués el punts inclosos en la súplica de fra Jaume Negre, prior de Montserrat.[31]

Per a continuar la visita fou nomenat el canonge regular de Sant Agustí i electe bisbe de Lleida, Gaspar Joan de la Figuera, el qual reprengué la visita el 28 d'octubre de 1585. L'1 de novembre, el Consell acordà enviar-li com a ambaixadors Miquel Doms i Rafel Sabata.[32] I el 16 del mateix mes, acordà enviar una carta credencial a Galceran Cahors perquè, estant aquell en les Corts de Montsó i havent-se ofert espontàniament a tractar dels afers de Montserrat, volia que el Consell de Cent li permetés fer-ho en nom de la ciutat, cosa que se li concedí, advertint-li, però, que no se li pagaria cap despesa per les seves gestions.[33]

Fins aquí arriba la documentació aportada. Volíem publicar també la continguda en els volums núm. 95 de *Deliberacions* del Consell de Cent (30-XI-1585 a 30-XI-1586) i núm. 64 de *Lletres closes* (20-XI-1584 a 18-VI-1591), però pel seu pèssim estat de deteriorament no ens ha estat permès ni tan sols veure'ls. Caldrà esperar-ne la restauració per a les kalendes gregues, perquè es pugui consultar i extreure'n els documents que ens falten relatius a la visita apostòlica de Montserrat. Dit això en descàrrec de part nostra, hi afegirem que el visitador La Figuera morí enverinat a Montserrat el 13 de febrer de 1586 i que fou el bisbe de Vic, Joan Baptista de Cardona, qui proseguí la visita el 22 de juny de 1586 i l'acabà feliçment el 25 d'octubre del mateix any, després d'elegir abat el 8 de setembre Joan Campmany. L'abat comunicà

28. Cf. Doc. 75.
29. Cf. Doc. 77.
30. Cf. Doc. 78.
31. Cf. Doc. 79.
32. Cf. Doc. 80.
33. Cf. Doc. 81.

al Consell de Cent el seu nomenament i el Consell, el 30 del mateix mes li envià una carta congratulant-se de la seva elecció.[34] I el 14 de novembre següent, amb ocasió d'un possible empestat vingut de la Vall d'Aran a Monistrol, el Consell li demanà una còpia de l'acta de la visita apostòlica,[35] que és de suposar que la hi envià. El cert és que finalment el monestir es pacificà, com escriu el mateix abat a Felip II en carta del 22 de gener de 1588, dient-li: «ay mucha quietud y paz y en todo conformidad sin parcialidad alguna», al temps que li anuncia que li envia el guixolenc fra Antoni Jutge, majordom de Montserrat, el qual l'informarà detalladament de tot.[36]

D'aquesta famosa visita apostòlica de Montserrat, en queden les ordenacions que de llavors endavant i amb poques variacions regiren l'elecció dels abats i els altres càrrecs oficials del monestir seguint l'alternativa de Corones (d'Aragó i Castella). D'aquesta visita, nosaltres en coneixem dues còpies del segle XVIII inèdites –llevat de la part corresponent als ermitans–[37] totes dues a Silos, una a l'arxiu del monestir (Ms. s/n) i l'altra a l'arxiu de la Congregació, Documentació vaària, vol. XI, fols. 132r-168v.[38]

Esperem que aquesta documentació serveixi per a aclarir una mica més la situació interna de Montserrat, que propicià la visita apostòlica, els fets dolorosos que acompanyaren el seu procés, les dificultats per a trobar solució als problemes i la intervenció decisiva del Consell de Cent de la ciutat de Barcelona.

34. Cf. Doc. 82.

35. Cf. Doc. 83.

36. Cf. E. ZARAGOZA, *Documentos inéditos sobre la visita apostólica de Montserrat (1584-1613)*, 99.

37. Que correspon als núms.131-157, publicada per mi mateix a *Actas de visita de los ermitaños de Montserrat (1576-1830)*, a Studia Monastica, vol. 20 (1978) 80-89.

38. E. ZARAGOZA, *Catálogo del fondo monástico catalán del archivo de Silos*, a *Ibid.*, vol. 25 (1983) 117, 124.

DOCUMENTS

57

Memorial d'advertiments del Consell de Cent de Barcelona al bisbe Benet de Tocco, que passava la visita apostòlica a Montserrat. Barcelona, juliol de 1584.

AHMB, *Lletres closes*, núm. 63 (1582-84).

Memorial. Illustríssim y reverendíssim señor: Los magnífichs concellers de la ciutat de Barcelona ab altres memorials han representat a V. S. Ill. les justes causes per les quals ses són moguts a supplicar a la Real Magestat del rey nostre señor fos servit procurar ab Sa Santedat manàs provehir de convenient y competent visita per medi de la qual nostre Senyor sie servit en aqueix monestir de Montserrat, y casa de tanta santedat y devotió sie conservada en tan bon estat com convé que tinga y assó mateix és stat causa continua e cosa tan ben comensada que dits mangífichs consellers are últimament hajen scrit a Sa Magestat suplicant-lo sie servit manar provehir sobre dels capítols contenguts en lo memorial, còpia del qual y de la lletra que a Sa Magestat se ha scrita se dóna també ara apart a V. S. Ill. ab lo qual veurà V. S. Ill. Que no es la intentió de la ciutat de Barcelona sino ajudar y preparar camí pera que la veritat de les justes queixes que són stades proposades primerament davant Sa Magestat y a més davant V. S. Illustrísima se veja entenga y prove que per falta de degudes diligenties no reste esta veritat occultada y amagada, no obstant que lo contengut ab lo sobredit memorial sie stat ja devant V. S. Ill. deduhit a major cauthela, y perque en tot temps aparega de les dligenties que esta ciutat ha fetes, tornen dits magnífichs concellers deduhir devant V. S. Il. Tot lo contengut en lo sobredit memorial, supplicant ab tota instàntia li plàcie fer provehir com en qui sen dels capítols de dit memorial és contengut.

Ultra de les coses que ab lo sobredit memorial estan deduhides se offereixen particulars agravis molt perjuditials als actes y bona conclusió de la visita de V. S. Ill. fahedora y als monjos y altres naturals del regnes de Aragó que resideixien en dit monastir, los quals agravis encara que algunes voltes són stats representats a V. S. Il. no sols no són stats remediats, però encara han augmentat y de cada dia són majors y entre ells és molt principal lo que se entén públicament y es diu que lo reverendísim abat ab manaments nous penals y comminations de censuras ha prohibit als dits monjos naturals de la Corona de Aragó poder scriure en ninguna manera ni per ninguna vía los agravis que así s'els fan atemoritzant-los, estant V. S. Il. actualmente visitant la dita casa, no obstant que és cert que per lo que toca a dita visita són exempts y fora de jurisdictió de sos prelats y els és lícit y permés quexarse a V. S. Ill. de dit abat y sos ministres y per les proves de les quexas sercar los medis que sien menester y és cert que estan tan opprimits los naturals

d'esta Corona y temoritzats que no sols no poden scriure ni rebre lletres, però encara no poden parlar ni comunicar entre sí sos agravis y si parlen los castigan com se's en lo fet de fra Joan Mollar y en lo del prior segon y de altres y també en haver enviat a sercar a fra Matheu Loret y detenir-s'el aquí, lo que s'entén ésser molt al contrari ab los castellans, los quals no sols tracten entre sí e scriuen y se aconsellan per a impedir la visita y occultar la veritat, però encara envian cada dia despatxos per a la Cort y per a Roma gastant en assó molts diners y en fer presents o per haver cartas de recomendació per a V. S. Il. y favor per a exir ab llur pretentió y axí se ha entés que ara poch ha en Montserrat ha estat un passamaner d'esta ciutat guarnint 400 rosaris, dotze dotzenes de estoxs y 100 mides de N. S. tot ab passamans d'or y seda y ab ses perilles al cap y tot açó per enviar a Castella gastant molts diners y en moltes altres coses molt infructuoses y per altra part van manllevant per a menjar y està empenyada la casa com V. S. Il. bé sap. Per ço supplican dits magnífichs concellers sie servit de nou informar-se de dites coses, de tal manera que y aja tota qualitat y tingan los naturals la llibertat que deuen tenir y tenen los altres de deduhïr y provar sa justítia y castigar los sobredits excessos.

Més avant supplican dits magífichs concellers a V. S. Ill. sie servit demanar los comptas a fr. Andreu de Sant Romà del procehït del terç del jubileu que Sa Magestat feu mercè per la obra de la yglésia y per saber la veritat del que valgué, sa serversca suplicar a Sa Magestat mane donar dels llibres de la real comptadoria lo que valgué dit jubileu, y també suplican a V. S. Il. sia servit pendre los comptes de dit fr.Andreu de Sant Romà de les caritats de Castella fetes a dita casa de Montserrat, que són molt gran quantitat y del procehït de un offici de les tendes que Sa Magestat feu mercè a dit monastir de Montserrat, lo qual offici dit Sant Romà vené. Y també sie servit demanar-li compte dels pesents (que) ha enviats a Castella, essent ell en Montserrat y dels que ha rebuts estant en Cort y veure quina clarítia y descàrrech hy ha d'ells en los llibres de la majordomia.

Item, representan dicts magnífichs concellers a V. S. Il. lo gran dany que reb lo monastir de Montserrat per lo mal tracte que de algun temps ensà se fa als peregrins y altres qui visitan a Nostra Señora en aqueix monastir y en particular ab lo que de poch temps ensà se fa en escorcollant-los si aportan pa y altres coses, perque és cert que per rahó de dit mal tracte se diminueix la devotió y molts dexen de fer las caritats que acostumaven fer, per ço que sia V. S. Il. servit de informar-se de dit excès y de dit dany, que és molt notable, y manar que no's facen dites novetats y que's tinga compte en receptar y hospedar ab la charitat y amor que convé y han acostumat, maiorment ab los naturals del regne, los quals ab maiors charitats sustentan los gastos de dita casa com és.

Ab tots los memorials a V. S. Il. Per part de dits magnífichs concellers donats és stat deduhït y supplicat fos V. S. Il. servit manar venir un trellat dels stats que ha aportats aquesta casa de Montserrat als capítols generals de alguns anys a esta part, per veure si conformen ab los que assí se són donats y fer també venir a fr. Torrella y fr. Francisco Sánchez, qui en los capítols y

advertiments donats per esta ciutat poden molt ben dir y testificar, y per ser coses importants se torna a repetir ab lo present memorial y se li torna a suplicar perque en tot temps conste y aparega d'esta diligèntia.

E per lo mateix effecte y causa se torna a suplicar a V. S. Il. se servesca de interrogar a tots los testimonis sobre tots los capítols dels memorials per part d'esta ciutat a Sa Magestat y a V. S. Ill. donats, y que si alguns testimonis no seran stats sobre tots los dits capítols interrogats plàcia a V. S. Illustríssima tornar-los a pendre y sobre los capítols de que no són stats interrogats de nou interrogar-los y pendre la depositió dels donats, compradors, grangers y d'altres persones, les quals com a testimonis de vista poden testificar moltes coses importants y per açó lo abbat y maiordoms han desterrat alguns de dits donats en Cerdenya, Mallorca y altres parts y han despedit molts mossos y traginers, perque no puguen testificar lo que molt de real saben y mane V. S. Ill. enviar a sercar los que entendrà poden deposar sobre dita visita y majorment sobre lo memorial que ab V. S. Ill. fou donat en lo mes de juny proppassat y ab memorial particular de testimonis y los que ab la depositió dels testimonis que han deposat y testificat són citats y ab ses depositions nomenats, entenent que no fent-ho V. S. Ill. restarà esta ciutat devant Sa Magestat sens càrrech, pus té fetes les diligènties perque en altra manera y no fent-se bon prosès podria Sa Magestat en alguna cosa inculpar la present ciutat de negligèntia, la que preten no tenir.

Entenent los magnífichs consellers la importància de la visita que V. S. Il. per alguns dies sta fent y que's podria molt perturbar si lo reverend pare general vingués ni enviàs per fer abat y lo dany que de tal electió no essent concluida la visita se seguiria, an supplicat a Sa Magestat mane que no vinga dit general ni fasse electió de abat que primer no sie feta dita visita, ans bé que V. S. Il. fassa president y majordoms y altres officials, y acabada dita visita V. S. Ill. assistesca per la electió de abat y per ço si menester serà haver de Sa Sanctedat o de son nuntio apostòlich bastant poder, y com sie molt cert que per a president abat y altres càrrechs ha en aqueix monastir personas de la Corona de Aragó molt benemèritas y hàbils y que han tingut en la religió càrrechs importants, supplican a V. S. Ill. sie servit fer electió pera dits càrrechs de dits nostres naturals, com sia així just y conforme a tota rahó y justítia. Endemés que té V. S. Ill. molt particular notítia que les pocas voltes que han tingut nos naturals tals càrrechs han tan ben administart, que an reparats molts danys que altres havien fets y han desempenyada la casa y l'an tornada al bon estat.

Item, com sia cosa certa questa visita apostòlica que V. S. Ill. té en mans se és obtinguda a instància d'esta ciutat y així és haguda per part instant y de justítia a la part instant se dega communicar, y és stada molt justa la demanda que ab altres memorials s'es feta a V. S. Ill. demanar almenys inspectió per a la persona que esta ciutat assenyalarà de las offensas fetas en dita visita, perque se veja lo que més avant se deurà fornir y provar, y assó se torna a demanar y supplicar a V. S. Ill., offerint-li que la persona que per açó se deputarà serà tal que no's podrà tenir d'ella sospita que divulgue en perjudici

ni de sa autoritat dels inculpats cosa alguna que tal es stada sempre la intentió d'esta ciutat y no com molt voluntàriament y fora de deguts tèrmens han valgut dir alguns frares castellans en la cort de Sa Magestat, que esta ciutat ha vogut infamar o desacreditar los religiosos d'aqueix monestir, perque és molt cert que és stat forsat a dita ciutat fer estas parts y com a forsada fer estas diligèntias, perque no s'acabàs de perdre la devotió de tan santa casa ni s'arruhinàs casa que tant convé al servey de Déu sia conservada, y com ha molt notori que qui no fa lo que deu se desacredita a sí mateix, com han fet los qui ab lo memorial sobredit dat a V. S. Ill. en lo mes de juny proppassat són nomenats y altres gastant en dits scàndols y cosas de mal exemple molts milanars, tenint com tenen lo diner de dita casa en fama, y que qui procura se corregesca lo mal fet no és causa de infàmia ni de mal crèdit, sino que és autor de bé y fa lo que's deu al servey de Déu, de Sa Magestat y benefici de aquella sancta casa, no ha de entendre V. S. Ill. ni creure que esta ciutat vaja tras de alterar la terra contra dits religiosos no naturals, com li han volgut donar, entenent los que procuran lo dany y la ruyna de dit monastir, que lo offici que los magnífichs consellers de esta ciutat an sempre fet és stat apassiguar los danys y evitar scàndols com convé al servey de Déu y no alborotar ni alterar; y les diligènties que en açó se són justament fetes són també perque entenga V. S. Il. que esta ciutat ha enprés deit negoci y molt de veras, entenent sempre continuar y perseverar la instàntia que té comensada fins a tant que veja sia posada en dita casa lo remey convenient per obviar la total ruyna y destructió de aquella. Suplican per ço los dits magnífichs consellers a V. S. Ill. sia servit posar en efeccte y degudament provehïr en los apuntaments sobredits així en los que ara de nou ab lo present memorial se dedueixen com també en los que ab altres memorials li són stats representats, que fins assí no se ha entés los haja posats en effecte o altrament respondre y dir en scrit les causes y rahons perque fet no u ha o fet no hu dega, perque esta ciutat pretén que haver-ho deixat y deixant-ho de fer S. V. Ill. no pot ser sens molt gran dany de dita visita y de la prova certa de la veritat, la qual esta ciutat pretén provar y ha deduit a Sa Magestat, altrament serà forsada de tot donarne rahó a Sa Santedad y a Sa Magestat, lo que volría en tota manera escusar y per ço rebrà en mercè rebrer-ho de mà de V. S. Il. del qual sempre ha tingut gran confiansa.

58

Resolució de la comissió del Consell de Cent per als afers de la visita de Montserrat, sobre dues cartes infamants per a la ciutat de Barcelona i per al Principat de Catalunya, escrites pels majordoms de Montserrat a fra Plácido de Salinas. Barcelona, 5 de febrer de 1585.

AHMB, *Deliberacions del Consell de Cent*, núm. 94 (1584-85), fol. 22r.

Los magnífichs señors concellers, lo terç absent de la present ciutat y la maior part de la vuytena, per lo Concell de Cent elegida per los negocis del monastir de Montserrat, ajuntats dins la casa del magnífich conceller en cap, situada en lo Born, desliberaren per quant se han trobades unes lletres, la una de fray Sebastián d'Alsinas y l'altra de fray Diego de Frías, dirigides a fra Plácido de Salinas ab orde de San Vicente de Salamanca, en Madrid dades, ço es, la de fray Sebastián de Alsines de honse de nohembre y l'altra de fray Diego de Frías, de dotze del mateix mes, frares de Montserrat, en les quals s'ha trobades scrites algunes coses molt periudicials e infamatòries no sols de la present ciutat pero encara del present principat de Cathalunya, les quals no sols no's poden posar en disimulatió, però encara sie molt necessari que los qui aquelles han scrites com scandallossos inquiets sien punits y castigats com merexen,que per ço, dites lletres sien comunicades als senyors diputats, per a que enteses aquelles miren per llur part lo que poden y deven fer a dita causa y que ans de totes coses se procur que devant dits diputats s'en prengue verificatió ab testimoni verificat la lletra dels qui han fetes aquelles y verificades sien comunicades al lloctinent general, y que aprés dites lletres sien amonestades, originalment el senyor bisbe de Leyda, extraiudicialment y no affecte de exhibirles, ni que sobre lo contengut en aquelles se demane justítia, com entenga la ciutat demanarla en altra part ahont més li consingne, sino tant solament perque veja lo señor bisbe que dites lletres són scrites la una de mà de fray Sebastián de Alsina y l'altra de mà de fray Diego de Frías, y que en ninguna manera dexen dites lletres originals en mans de dit senyor bisbe, ans bé que particularment se scriga al dit senyor bisbe, que lo que és tramés va ab esprés orde de no dexarles. E més lo qui anairà ab una scriptura se li diga que ab altres scriptures se li han representat lo dany que resulta de estar en sos càrrechs los maiordoms y prior, los quals danys seran maiors si ell s'en va de dit monastir, y que per ço, se li deu llevar dits maiordoms y prior, segons que al compliment se li dirà ab la scriptura que a dita causa se li presentararà proferint-li ab aquella de tots los danys de que s'en poden seguir y que per dit effecte se fassa una lletra de crehensa a favor del qui serà tramés.

59

Elecció per part de la comissió del Consell de Cent per al seguiment de la visita de Montserrat, de diverses persones perquè vagin a informar-ne el lloctinent general, el duc de Savoia i el bisbe de Portugal sobre els afers de Montserrat. Barcelona, 22 de febrer de 1585.

AHMB, *Deliberacions del Consell de Cent*, núm. 94 (1584-85) fol. 45v.

Los magnífichs señors concellers, lo terç absent, y la maior part de la vuytena dels negocis del monastir de N. Señora de Montserrat, convocats y congregats en la casa del conceller en cap, situada en lo Born, feren les desliberations següents:

Primerament feren desliberatió y conclusió, que per part de la present ciutat se presente al excellent lloctinent general del present principat de Catahalunya un home per fer lo que sa excelència ordenarà acerca del que occorre al presente per los negocis del monasteri de la Verge Maria de Montserrat, e incontinent feren dictió y nominatió de la persona del discret en Macià Rabassa, notari de Leyda.

Més, féren desliberatió y conclusió que se envien per part de la present ciutat a informar al seremíssim duch de Savoya per lo negocii del demunt dit monasteri y així mateix al r. bisbe de Portugal. Encontinent feren electió y nominatió de mossén Galceran Cahorts y de mossén Miquel Bastida.

Més féren desliberatió y conclusió que a bon compte sien pagades sinquanta lliures al demunt dit Macià Rabassa per compte ordinari o extraordinari per tractarse de coses de libertats y privilegis.

60

Acords de la comissió del Consell per als afers de Montserrat, en ordre a enviar un representant al rei i que els monjos i ermitans vinguts de Montserrat hi tornin fins que el rei disposi el que s'ha de fer per posar remei als problemes de Montserrat. Barcelona,10 de març de 1585.

AHMB, *Deliberacions del Consell de Cent*, núm. 94 (1584-85), fol. 52v.

Los M. S. concellers, lo segon y quart absents, y la maior part de la vuytena dels negocis del monastir de N. S. de Montserrat, convocats y congregats en

la casa del magnífich conceller en cap, situada en lo Born de la present ciutat, féren desliberatió: que com se tinga antés monjos del monastir de N. S. de M., naturals del present principat de Cathalunya, y los de la Corona de Aragó stiguen dies ha y al present ab grans trevalls y expressions y tals quals és stat forçat dexar lo dit monastir e sie cosa molt greu que semblants coses se seguesquen y ser rahó sia se provehesque de algun remey just y saludable, atentent maiorment que la visita comensada per autoritat de la santa sede apostòlica por lo r. señor bisbe de Leyda, de bona memòria, no és finida y per conseguent star en protectió y sots la dita sede apostòlica, per ço y altrament instants y una altra desliberatió per ella feta de XXIII de fabrer proppassat féren deslliberatió y conclusió, que totes les dites coses sien presentades en Concell de Cent jurats, en lo qual dites vuy persones ho la maior part de elles deduhiran largament lo que occorre de aquelles y dit Concell de Cent ne farà la conclusió y desliberatió a ell ben vista.

Lo dit Concell enteses dites propositions e vists e oïts dits monjos y ermità, los quals eren entre tots setze, ço és, deu monjos i sis ermitans, los quals oïts han causat al present Concell gran dol y compatió dels agravis en aquella casa de Montserrat passaren y patien, per los quals son stats forsats de dexar aquella tant contra llur voluntat, per la devotió tenien en aquella y per los molts anys havia y staven y residien, que algu de ells havia més de cinquanta anys, bé que no pot ser sens molt gran occasió, vist los aspectes de llurs persones y lo sentiment feren en lur parlament, féren per ço y altrament desliberatió y conclusió que los magnífichs concellers y vuytena ja elegida per a dits negocis de Montserrat, tinguen ple y bastant poder com de y ab lo present donen y tal y tant qual y quant lo present Concell. L'altre de trametre a Sa Magestad lo magnífich mossén Miquel Bastida, ciutadà de la present ciutat, com a persona que sta al cap de dits negocis y altres persones si'ls aparrà per a suplicar e informar a Sa Magestad, y que dit mossén Bastida conferesca dit negoci ab lo excelentíssim lloctinent general de Sa Magestat en lo present principat de Catalunya, vuy absent de la present ciutat y supplicar-lo vulla intercedir a Sa Magestad per dit negoci y que entretant los mangífichs concellers procuren los medis que millors los apparrà per a que los pares són vinguts assí vullen anar al dit monastir y si per temor del perill axí de la salut de llurs ànimes com de llurs vides recusassen de voler tornar a dit monastir de Montserrat, que en tal cas, lo magnífich conceller ters ab les persones los apparrà, los acompanyen a dit monastir y stiguen en llur companyia, perque stiguien sens perill y ab quietut fins a tant S.M. y hage provehit y donat degut orde y remey qual de ma de sa real magestat s'espere.

61

Acords del Consell de Cent després d'haver oït els monjos i ermitans vinguts de Montserrat. Barcelona, 11 de març de 1585.

AHMB, *Deliberacions del Consell de Cent*, Núm. 94 (1584-85), fol. 55v.

En la sessió del Consell de Cent reunit en la sala gran del honorable consell fou acordat:» E quant el que és stat proposat que per lo que en lo dia de air la honorable vuytena elegida per lo present Consell de Cent jurats, sobre los negocis del monastir de N. S. de M. desliberà se donàs rahó en lo present Concell dels negocis de tanta importància, e per lo que celebrant lo present concell se ha entés que eran venguts a la present casa alguns monjos y ermitans de aquella casa, los qual venien y són vinguts per a donar rahó al present Concell dels agravis y vexations pateixen en aquella.

Lo dit Concell atés a dita propositió y entesa la vinguda de dits monjos y ermitans, lo qual no deu ser sens gran ocassió, feu deliberatió y conclusió que pujasen dits monjos y ermitans junts en la present casa ensemps ab la honorable vuytena, los quals oyts y enteses de ells llurs pretentions y agravis y lo que més volrà deduhïr al present Concell, lo qual aprés ne farà la desliberatió que ben vista li serà.

E oïts en presentia de dit Concell, poch aprés, alguns de dits monjos e hu dels ermitans en presentia dels altres monjos y ermitans, que tots junts vingueren en dit Concell, deduhint en effecte que per salvar llurs ànimas y vides per les inquietations e altrament sostenien en dita casa de Montserrat, desitjant salvar llurs ànimes y les persones, desitjant acabar en pau les vides, són ara assí per a posar-se sots amparo y protectió dels concellers y del present Concell. E encontinent que dits monjos y hermitans s'en fóren anats de dit Concell, e hoïdes totes les coses susdites y la propositió que lo magnífich conceller en cap, de voluntat de sos companyons, feu en lo mode següent: ço és, com també sia notori durant la visita que per auctoritat de la Santa Sede Apostólica feya lo r. señor bisbe de Leyda, de bona memòria, en lo monastir de N. Senyora de Montserrat y ans y aprés se són tenguts molts scàndols en gran deservey de nostre Señor Déu Jesu Xprist y de la sua beneyta Mare, en total ruyna y peditió de dit monastir y en molt grans e irreparables danys dels monjos naturals de la Corona de Aragó, los quals són stats specificats y deduits per la major part de dicta vuytena y llegides dos cartes y un capítol de altre, ço és, una de fray Sebastián (...).

62

Minuta de la instrucció del Consell de Cent per a Miquel Bastida. Barcelona, 11 de març de 1585.

AHMB, *Lletres closes*, núm. 64 (1584-91).

Instructió y memorial del que ha de fer lo senyor Miquel Bastida, ciutedà d'esta ciutat, lo qual va a Sa Real Magestat ab orde del Consell de Cent jurats,celebrat a XI de març M.D.LXXXV.

Primerament, arribant en Leyda donarà la lletra d'esta ciutat que va per al Excellentíssim Lloctinent y Capità General, y li explicarà de paraula lo que ha entés dels monjos y hermitans que són vinguts de Montserrat los ha mogut a no poder aguardar sens molt gran perill de llurs vides y ànimes en dit monastir lo remey de Sa Magestat, ans són stats forsats de venir-se a esta ciutat y anarsen al monastir de Sant Pau, y que entenent lo prior del dit monastir de Sant Pau que molts particulars d'esta ciutat eren anats al dit monastir per aportar a llurs cases alguns de dits frares, per lo molt gran inconvenient que se offeria a persones religioses stiguessen en cases de seculars, determinà pregarlos a tots que restassen en dit monastir perque visquessen allí com a religiosos, y així stan vuy en dit monastir ab la quietut que's pot tenir, aguardant lo remey que de la mà de Sa Real Magestat speren.

E més dirà al Excellentíssim Lloctinent General,que entenent los magnífichs consellers que los dits monjos y hermitans naturals de la Corona d'Aragó, que eren restats en lo monastir de Montserrat se'n anaren de dit monastir y eren ja arribats a la present ciutat en lo monastir de Sant Pau, amb desliberatió de la vuytena determinaren se tingués concell de cent, lo qual determinà y desliberà, que dit senyor Bastida anàs ab diligèntia a Sa Real Magestat fent-li a saber lo que en assó passa, perque en cosa de tanta importància no's pot haver remey sino de mà de Sa Real Magestat y així que de part d'esta ciutat lo supplique ho vulla remediar y també determinà què se enviàs a dir a dits monjos y hermitans que tinguessen per bé de tornar a dit monastir offerint que ab llur companyhia aniria un conceller y assitiria en dit monastir fins a tant que de mà de Sa Real Magestat vingués lo remey, tal com se spera que ab tota seguretat de consciètia y vida puguessen viurer en dita casa com en la desliberatió de dit consell de cent és llargament contingut, la qual porà mostrar a Sa Excelèntia.

Així que per lo sobredit, supplicarà a Sa Ex. de part d'aquesta ciutat, que sabent majorment com sap lo intent y voluntat d'esta ciutat ésser posar tant solament pau y quietut en dit monastir y procurar conservatió de aquell y de la devotió de tant S. C. sia servit a Sa R. Mag. suplicantlo vulla donar grata y prompta auditió a dit Bastida y donar prompte remey en dit negoci, de tal manera que dits monjos y hermitans y los altes que són en dit monastir, naturals de dita Corona d'Aragó, puguen viurer ab seguretat y quietut en aquell y allí acabar ses vides ab servey de N. S. y lo que més avant entendrà Sa Excelència

que convé scriurer en recomendatió de dit negoci y del bon succés de aquell.

Més, supplicarà a Sa Ex. sie servit scriurer al prior de Montserrat que scriga al prior de Sant Pau que en tota manera entretinga a dits monjos y hermitans en dit monastir y los done lo recapte que és menester perque no tinguen ocasió de estar en cases de particulars llaychs, manar en altra part y per an assó dit prior de Montserrat provehesca al dit prior de Sant Pau del que serà menester perque en esta manera serà més fàcil fer tornar a dits monjos y hermitans a dit monastir de Montserrat del que seria altrament si's divertíssen de dit monastir de Sant Pau.

Més, dit senyor Bastida, arribant en Çaragossa donarà la lletra d'esta ciutat que va per al ssenyors jurats de Çeragossa y de part d'esta ciutat los dirà lo que passa en aquest negoci suplicant-los lo vullen prendrer per propi com també en ell tingan interès ab conformitat d'esta ciutat suppliquen a Sa Magestat per lo remey que ara de prompte té necessitat dit negoci y per lo que convé per lo esdevenidor y en particular que envie ab auctoritat apostòlica y en persona constituïda en dignitat ecclesiàstica, que no sia del hàbit de dit monastir ni dels regnes de Castella, perque acabe la visita començada per lo bisbe de Lleyda sospenent primerament los majordom y prior y posant-ne altres que no sien obligats ni inculpats en dita visita assi que ab tota libertat se puga inquirir contra dels culpables y axí puga tenir dita visita lo fi que d'ella s'espere.

Lo mateix farà ab lo senyor don Juan de Sangega, comanador major de Castella y a les altres persones a qui van dirigides les lletres que aporta segons li aparega, tenint compte no done les que entendrà que li puguen destorbar parlar a Sa Magestat.

Més avant trobantse ab Sa Real Magestat li besarà les mans de part d'aquesta ciutat y li dirà que aquesta ciutat ha rebut molt gran contento y alegria del casament de la sereníssima princessa doña Catherina per la qual serà Nostre Senyor servit dar a Sa Real Magestat molts grans contentos y alegries de nets y altres descendents los quals per molts anys prosarà en lo servey de Nostre Senyor.

I així mateix dirà que esta ciutat ha rebut particular mercè de la vinguda de Sa Real Magestat en aquestos regnes d'Aragó y spera ab molt gran contento y alegria rebrela major venint Sa Real Magestat a esta sua ciutat de Barcelona ahon estos sos fidelíssims vassalls per molts anys han desijat y vuy en gran manera desijen sa real presència suplicant-lo se servesca fer-nos tant gran mersè.

E més, explicarà a Sa Magestat que aquesta sua ciutat de Barcelona per ser protectora dels monastirs que en ella són y particularment del de N. S.de Montserrat sabent que en aquell concorrien causes molt importants que tenian molt gran necessitat de remey y reparo, suplicà a Sa Magestat intercedís ab Sa Sanctedat que provehís de un visitador ab auctoritat apostòlica que visitàs dita casa y castigàs y reparàs lo que tenia recessitat y dexàs en ella tant bon assiento que los religiosos que en ella són visquessen en sancta religió y monàstica disciplina de tal manera que lo servey de Nostre Senyor fos qual

en ell ha d'ésser y dit monastir, rendes y caritats d'aquella se conservàs y augmentàs y que per ço Sa Real Magestat manà provehir que vingués lo bisbe de Lleyda, lo qual fent dita visita morí y que dit visitador durant dita visita may volgué sospendrer lo prior y majordoms qui eren inculpats en dita visita per hont se seguiren molts grans inconvenients y no's pogueren rebrer molts testimonis que per no tenir llibertat de deposar no deposaren y també se seguiren que ab monjos y hermitans que havien deposat y ab llibertat parlat feren-los molts grans agravis, los quals han més continuat aprés de la mort de dit visitador, de tal manera que los monjos y hermitans naturals de estos regnes d'Aragó qe són restats en dit monastir són stats forsats dexar lo dit monastir y venirsen a esta sua ciutat y vuy stan en lo monastir de Sant Pau, que és del mateix orde, lo que tota esta sua ciutat ho ha molt sentit, y no obstant que ab moltas diligències ha procurat y de cada hora procura persuadirlos que tornen a dit monastir y per ço afferirlos la seguretat que esta sua ciutat pot, empero entenent que així per les cosas que vuy concorren com per lo fi de dita visita y per lo esdevenidor en cosa de tanta importància és necessari lo remey vinga de Sa Real Magestat, han determinat los Concellers y Concell de Cent jurats suplicar a Sa Real Magestat per lo remey prompte y bastant qual de mà de Sa Real Magestat s'espere.

Los remeys que para suplicar a Sa Magestat serà que promptament i ab auctoritat apostòlica per lo nunci de Sa Sanctedat si en assó poder tinrà o altrament envie commissió a algun prelat d'aquesta província pera que continue la visita y aquella acabe y fassa que durant dita visita sia president en dita casa y en lo principi sospenga lo prior y majordom y ni pose altres que no sien inculpats en la dita visita y altres remeys que allí tractarà y li aparexerà sian bastants y estan ja advertits ab altres memorials que en lo decurs de la visita són stats fets per part d'esta ciutat, los quals dit Bastida s'en portarà.

Més, farà que Sa Magestat veja les lletres de fray Sebastián de Enzinas y fray Diego de Frías y donarà gran sentiment a Sa Magestat de que molt ha sentit esta ciutat lo atreviment han tingut dits frares ab dites lletres y també farà lo mateix ab la lletra de fray Plácito de Salinas, no oblidantse lo descuit del prior, que essent presos dits frares per haver scrites dites lletres los soltà en la hora mateixa que fou mort dit bisbe.

I finalment farà y dirà lo que més convindrà serà faedor per la bona directió de dit negoci dexant-ho a sa bona discretió.

63

Minuta de la carta del Consell de Cent als jurats de la ciutat de Saragossa, en què els assabenta que els monjos de Montserrat, fills de la Corona d'Aragó, s'han refugiat al monestir de San Pau del Camp de Barcelona i que donin fe a allò que els referirà de paraula Miquel Bastida. Barcelona, 12 de març de 1585.

AHMB, *Lletres closes*, núm. 64 (1584-91).

Als molt illustres senyors, los senyors jurats de la ciutat de Saragossa.

Molt illustres senyors: No haver acabada lo bisbe de Leyda la visita que ab auctoritat apostòlica y per orde de Sa Magestat feya en lo monastir de Nostra Senyora de Montserrat, y no haver dit visitador suspès de sos càrrechs los majordoms y prior, que eren inculpats, en dita visita, ha donat causa que se continuàs entretant lo mal tracte que se ha tingut ab los monjos y hermitans naturals de la Corona d'Aragó, que ningun altre remey han pogut trobar los pobres monjos y hermitans naturals de dita Corona per a salvar ses vides y consiènties, segons ells diuen, sino dexar ses seldes y monastir, y venirse a esta ciutat, com de fet són vinguts los pochs que en el dit monastir eren restats ab salut, aprés dels motls treballs que són passats en aquell, per los quals són morts molts monjos y dels més principals, naturals d'estos regnes d'Aragó, i així que dits monjos y hermitans a dos dies són arribats a esta ciutat, y se han retirat en lo monastir de Sant Pau, que és del mateix orde. Esta és estada cosa que la ha sentida molt esta ciutat, y ha causat molt notable llàstima en los poblats d'ella veurer en nostra terra los fills d'aquella en tant gran treball y aflictió fora de son monastir, i per los que havem determinat enviar a Miquel Bastida, ciutedà d'esta ciutat perque de dites coses done rahó a Sa Magestat y supplique de convenient y prompte remey y tal qual de Sa Magestat speram en negoci de tanta qualitat. E com d'estos y altres negocis de consemblant qualitat acostuma esta ciutat dar part a V(ostre)s M(agnificència)s com altres voltes ha fet en aquest (negoci) del que s'ha succehit en lo dit monastir de Notra Senyora de Montserrat y majorment en esta conjectura que Sa Real Magestat se troba en aquesta ciutat, a paregut per so ab ésta suplicar a Vs. Ms. sien servits donar fe y crehensa a dit Miquel Bastida en tot lo que per part d'esta ciutat los explicarà y prendre aquest negoci per propi, com així ho sia per tractarse de persones de la dita Corona d'Aragó, com perque a vostra ment, Vs. Ms. los negocis d'esta ciutat prendrels per a tals y així supplicar junctamente ab dit Bastida també per part d'aquexa ciutat a Sa Real Magestat per lo remey convenient, lo qual sie tant prompte y tal, qual la necessitat de negoci tant important requer, que a més que feram Vs. Ms. lo que acostumen, nos faran a nosaltres molt gran y particular mersè y Nostre Senyor les molt illustres persones de Vs. Ms. y aqueixa ciutat guarde y augmente com estos servidors de Vs. Ms. desijam. De Barcelona a XII de març M.D.LXXXV. De Vs. Ms. molt certs y affectats servidors, que les mans los besan. Los Consellers de Barcelona.

64

Minuta de la carta de creença del Consell de Cent al comte de Miranda, lloctinent i capità general de Catalunya, perquè doni fe a tot el que li dirà Miquel Bastida sobre els afers de Montserrat. Barcelona, 12 de març de 1585.

AHMB, *Lletres closes*, núm. 64 (1584-91).

Al illustríssim y excelentíssim senyor, lo senyor compte de Miranda, loctinent y capità general de Sa Real Magestat en lo Principat de Cathalunya y comptat de Roselló y Serdanya.

Illustríssim y Excelentíssim Senyor: Molt gran pena y particular aflictió ha sentida esta ciutat, que los fets que han passat en lo monestir de Nostra Senyora de Montserrat haja parat que los pochs naturals dels regnes d'Aragó, així monjos com hermitans, que allí són restats, sien forsats deixar ses seldas y regalos spirituals y anarsen de dit monestir, y sa de creure que las causas són stades molt notables y importants perque la major part de dits monjos y hermitans que se són anats, són personas de molta edat, molt graves y de molt gran exemple de sanctedat y virtut, que no's por creure se moguessen sens gran respecte; y dónans també molt gran pena veure lo notable dany que de assó se segueix en dit monestir y casa, així en la reputatió y opinió d'aquella, com de la administratió de la hassienda y caritats y desijant en tot lo degut remey y reparo, havem determinat enviar a Miquel Bastida, ciutedà d'esta ciutat a Sa Real Magestat del rey nostre senyor y a Vostra Excellència, lo qual explicarà a vostra Excelència de part nostra loqueen açó passa, y per ço suplicam a Vostra Excelència sia servit donar-li fe y crèdit en tot lo que per part nostra dirà, y pues Vostra Excelència més particularment té entesa nostra intentió y voluntat, que és procurar lo servey de Déu en dita casa dels religiosos de ella y las diligèntias que en assó havem fetas per las quals Vostra Excelència nos ha fetas molt grans mercès y nosaltres li havem donades moltes molèstias, serà servit Vostra Excelència fer-nos mercè de escriure per dit Bastida a Sa Real Magestat suplicant lo vulla donar-li grata auditió y prompte despeditió, manant provehir lo remey convenient y oportuno, qual speram de mà de Sa Real Magestat, que a més que en açó farà Vostra Excelència molt gran servey a Nostre Senyor, a nosaltres farà molt gran mercè y correspondrà a la molta speransa que sempre havem tinguda de rebre molts grans mercès de Vostra Excelència, la salut y vida del qual Nostre Senyor guarde y en majors stats augmente com nosaltres sos ervidors desijam. De Barcelona, a XII de març M.D.LXXXV. De vostra Excelència molt certs y affectats servidors. Los Consellers de Barceona.

65

Minuta de la carta del Consell de Cent al rei Felip II, donant-li notícia del que ha passat amb els monjos de Montserrat arran de la visita apostòlica. Barcelona, 12 de març de 1585.

AHMB, *Lletres closes*, núm. 64 (1584-91).

Sacra, Catòlica Real Magestat: Los excessos que se han succeït en lo monastir de Nostra Senyora de Montserrat, en particular après de la mort del bisbe de Leyda, visitador y comissari apostòlich, per los qui regeixen y tenen l'administratió del dit monastir contra dels natuarals d'estos regnes d'Aragó són stats tals y tants que los pochs monjos y hermitans que y són, naturals de dits regnes són stats forsats desamparar dita casa y ses celdas y repós y venir-se a esta ciutat, com de fet sen vingueren lo diumenge proppassat y vuy stan en lo monastir de Sant Pau d'esta ciutat, qui és de dit orde; y com la major part de dits monjos y hermitans sian persones de molts anys de vida y hàbit, de gran exemple y sanctedat, se ha de creurer, com ells diuen, que les dites causes de llur vinguda són molt importants y, segons han dit, no podian assegurar llurs ànimes y vides d'altra manera, y com aquestes y altres coses de tanta qualitat no puguen tenir reparo y convenient remey si no de la mà de vostra Real Magestat ha aparegut a esta ciutat enviar a vostra Real Magestat a Miquel Bastida, ciutadà d'aquella, per a fer entendra a vostra Real Magestat sie servit manar donar-li fe y crehensa en lo que en assó y en lo demés (que) per part d'esta ciutat a vostra Real Magestat explicarà; supplicarà a vostra Real Magestat sia de son real servey manar provehir de conveninet remey ab la prestesa que negoci de tanta qualitat requer y de mà de vostra Real Magestat s'espera, la real vida de la qual Nostre Senyor per molts anys ab salut conserve y ab augments de majors regnes y senyories prospere, com per nosaltres sos fidelíssims vassalls és desijat. D'esta sua ciutat de Barcelona a XII de març M.D.LXXXV.

De vostra Sacra Catòlica Real Magestat humils súbdits y vassals qui les reals mans d'aquella besen. Los Consellers de Barcelona.

66

Minuta de la carta del Consell de Cent al comte de Chinchón, sobre l'enviament de Miquel Bastida per a solucionar els problemes de Montserrat. Barcelona, 12 de març de 1585.

AHMB, *Lletres closes*, núm. 64 (1584-91).

Al Illustríssim Senyor,el Senyor Compte de Xinxon, thesorer general de Sa Magestat en la Corona d'Aragó y del Consell de Sa Magestat.

Ilustríssim Senyor: En coses de tanta importància y qualitat com les que passen de present en la casa monastir de N. S. de Montserrat per les quals se fan gran desservey a Nostre Senyor Déu y grans danys a la devotió y bona opinió de gran santedat de dita santa casa, han tinguda gran obligatió los consellers d'esta ciutat predecessors nostres de tenir molt particular compte en sercar lo degut remey y així suplicar en dies passats a la Real Magestat del rey nostre senyor, fos de son real servey que ab intercessió sua se obtingués de Sa Santedat commissió pera visitar dita casa, com de fet se obtingué per al reverend bisbe de Lleyda, lo qual penjant la visita morí y aprés de sa mort se són seguides en dit monastir tals coses que lo remate de ellas a parat que sien stats forsats los pochs monjos y hermitans (que) són restats en dita casa naturals de la Corona d'Aragó, haver de dexar dita casa y llurs regalos spirituals y venirsen a esta ciutat per lo que nosaltres desijant continuar lo que nostres predecessors tant justament han començat havem tingut per bé de enviar a Miquel Bastida, ciutedà d'esta ciutat a Sa Magestat pera ferli entendre dites coses suplicantlo en lo degut remey, lo qual en negoci de tanta qualitat no pot venir sino de sa real mà y com sempre V. S. I. en estes y altres coses de consemblants qualitats nos haja feta mercè y ab Sa Real Magestat haje sempre intercedit per lo benefici d'aquesta ciutat y endemés d'esta santa casa de dit monastir de N. S. de Montserrat del qual V.S. és particular devot, havem per ço determinat que dit Bastida particularment referesca a V. S. I. lo que en dita casa passa, al qual serà V. S. I. servit donar plena fe y crehensa en tot lo que per part d'esta ciutat deduhirà y explicarà a V. S. I. nos fassa mercè procurar-li a dit Bastida prompta y grata audiètia ab Sa Real Magestat y altrament tota mercè y bona expeditió de Sa Real Magestat en tot lo sobredit, que ultra que som certs que en assó V. S. I. farà gran servey a Nostra Senyora, nosaltres en particular ho rebrem a singular gràtia y mercè, qual de la mà de V. S. I. s'espera, la vida y salut del qual Nostre Senyor per molts anys ab salut conserve y en majors càrrechs prospere com per nosaltres en particular és desijat. De Barcelona, a XII de març M.D.LXXXV.

De V. S. I. molt certs y molt affectats servidors. Los Consellers de Barcelona.

67

Resolució de la comissió del Consell de Cent encarregada de tractar els afers de Montserrat, després de consultar amb diversos doctors en Sagrada Escriptura i Dret. Barcelona, 18 de març de 1585.

AHMB, *Deliberacions del Consell de Cent*, núm. 94 (1584-85), fol. 56v.

Los magnífichs concellers y la major part de la vuytena dels negocis del monestir de N. Señora de Montserrat, convocats y congregats en la instàntia nova de Trenta, de les cases del honorable concell de dita ciutat, feren la desliberatió y conclusió següent:

Primerament, entesa la propositió feta per los dits magnífichs concellers, que a notítia dels dits concellers és pervengut que a la casa del dit monastir de Nostra Señora de Montserrat se ses seguit que haurien trets i expellits alguns monjos y hermitans de la casa de dit monastir, lo que han sentit molt, y desijant com fins assí procurar tota quietud, per ser cas tan àrduo feren desliberatió y conclusió que se hagués parer dels reverents y magnífichs doctors, axí en sacra pàgina com en cànones y leys per a que los aconsellassen lo que en aquest occorrent cas podien y devrien fer al servey de Déu y de Sa Magestat y bé y quietud de la dita casa de Montserrat, y perque més plenament entenguessen lo que fins assí havia desliberat la dita ciutat que a dits señors doctors fos llegida la dita desliberatió feta per lo concell de cent jurats a onse del present y corrent mes de mars, la qual per manament de Sa Magestat fonch llegida per mí Jaume de Enconbra, notari de Barchinona y scriva jurat de dit honorable Concell, e los reverents y magnífichs mestre Joan Vila, mestre Pere Benet Santa Maria, canonges de la seu y doctors en sacra theologia, mestre Onofre Pau Cellers y micer Pau Pla, doctors en drets, canonges de la seu de Barchinona, micer Miquel Ça Rovira, micer Rafel Masnovell, micer Francesch Ubach y micer Joan Castelle, doctors en drets. Attés que entenent la present ciutat de Barchinona sempre ha desitjat y procurat la pau y quietut de la cada del dit monastir de Montserrat y que ha tingut gran pesar de la vinguda dels monjos y hermitans de dita casa en la present ciutat, y de haver dexada dita casa de Montserrat y que ara té molt major pena del que's diu s'és seguit ara poc ha en dita casa de haver tret alguns monjos y donats de aquella, són de parer que la dita desliberatió feta per lo Concell de Cent a onze del present (Cf. Doc. 62) per ara no se esequte en anar los magnífichs concellers ters per a tornar en dita casa de Montserrat los monjos y hermitans que vuy són en lo monastir de Sant Pau, sino que se scrigue a Sa Magestat y a Sa Excelència ab tota la diligèntia posible, donant rahó del que ha passat, supplicant a Sa Magestat que sie servit de manar donar-hi lo remey convenient y prompte, perque dita casa no se acabe de perdre, i hagut dit parer dels dits doctors dits concellers y la mayor part de dita vuytena feu desliberatió que's seguesque lo concell y parer de dits doctors.

68

Resolució de la comissió del Consell de Cent encarregada de tractar els afers de Montserrat en ordre a com comunicar al lloctinent general del Principat el que havia passat a Montserrat. Barcelona, 19 de març de 1585.

AHMB, *Deliberacions del Consell de Cent,* núm. 94 (1584-85), fol. 57v.

Los magnífichs señors concellers y la major part de la vuytena per los negocis del monestir de N. Señora de Montserrat, ajuntats dins la instàntia nova del Concell de Trenta, feren la desliberatió y conclusió següents:

Primerament feren desliberatió y conclusió que per ara no se scrigue a Sa Excelència més del que ja está en la letra ordenada.

Més, que sie comés als magnífichs concellers la electió del correu o home de peu (que) ha de portar les lletres a Sa Excelència y al magnífich mossèn Bastida y en aquell se pague per sos treballs lo que desliberaran los magnífichs concellers del compte que pagar-se pot y sien spedides les cautheles necessàries.

69

Resolució del Consell de Cent en ordre a la manera de pacificar la situació de Montserrat, després de les accions armades dutes a terme pel donat fra Guillem. Barcelona, 20 de març de 1585.

AHMB, *Deliberacions del Consell de Cent*, núm. 94 (1584-85), fols. 58v-62v.

Los magnífichs señors concellers y la major part de la vuytena per lo Concell de Cent Jurats per los negocis del monestir de N. Señora de Montserrat, convocats y congregats dins la instàntia nova del Concell de Trenta, de les cases del honorable Concell de dita ciutat havent entés que lo dia present lo magnífich micer Montserrat Guardiola és arribat en la present ciutat venint de Montserrat ahont stava per custòdia de aquella sancta casa per orde de Sa Excelència, y que en dita casa se havia seguida alguna novetat en sa persona desliberaren que mossèn Masnovell, advocat de la present casa y mossèn Montserrat Llavaneras, mercader, y mossèn Joan Serra, botiguer de tela, persones de la demunt dita vuytena, ansemps ab mossèn Miquel Josef Cellers, subsíndich de la present ciutat anassen a dit magnífich micer Guardiola y de part de la present ciutat lo supplicassen volgués dir i referir lo que ha passat

en dit monastir, tant en lo dia que's diu ne tragueren alguns frares quant en lo dia y hora de sa vinguda y partida y la causa de aquella, per quant aquesta ciutat a desitjat sempre y ab moltes diligènties procurat la pau y tranquilitat de dit monastir y açó entén continuar y fer ab tota diligèntia que puga, y per ço que faça mercè a esta ciutat de dir son vot y parer acerca del remey que per los desconcerts de aquella casa es menester, offerint per sa part la dita ciutat lo que puga y dega.

E aprés lo mateix dia a les dotse hores de migjorn los sobredits mossèn Masnovell, mossèn Llavaneres y mossèn Serra, ab lo sobredit mossèn Miquel Josef Celers, subsíndich, estant ajuntats y congregats en la present casa y en lo lloch acostumat tenir-se concells, referiren com havem splicada la dita embaxada al dit magnífich mossèn Guardiola, en presèntia del illustre y molt reverent señor canceller, lo que micer Gordiola responent, dix que disapte jus proppasat de nits fra Guillem Anies, un donat francés que està en la granja de la Vinya Nova, en companya de alguna gent armada ere entrat en la mongia de Montserrat ab una càrrega de peix y se ere apoderat de la dita mongia y de les celdes dels monjos, los quals havia pres y de tres en tres y sents fer-los ningun mal los havia trets del dit monastir tant secretament que lo dit mossèn Gordiola ni altres no'n havien tingut algun sentiment, y que aprés al matí, lo dit mossèn Gordiola ven tanta gent armada tractant-ho molt pacíficament havia procurat que lo dit fra Guillem ne fes anar dita gent, com de fet l'an feu anar ab esta forma, ço és, fra Guillem feu-me pler, que pus ara ja són fora los castellans, vos feu falta a la Vinya que us ne aneu: en bonora, senyor, y més li digué dit mossèn Gordiola, un altre pler me haveu de fer, que us ne aneu al pare prior y que li demaneu licèntia y perdó y ell que us do la benedictió, y dit que en bonora, senyor, y així y anà en sa compaya y en presèntia sua dit fra Guillem li demanà perdó y li besà les mans y dit prior li donà la benedictió y licèntia per anarse'n y axí de fet s'en anà ab tota la gent, y aprés procurà dit Gordiola fer que alguns dels vasalls de Montserrat s'ajuntassen per guarda de la dita casa de hont se seguí que lo dilluns proppassat tornà lo dit fra Guillem ab molta armada y anà a la instàntia del dit mossèn Gordiola y encarant-li lo pedrenyal y fent-li altres maltractes, volent també contra de ell tirar de la daga,lo tragué y llansà del dit monastir, de hon a peu y sens pendre botes y ab molta pluja, que aleshores feya s'en hagué de anar com de fet s'en anà a Monistrol y aprés a Tarrasa y així vingué a Barcelona; y lo altre capítol, en quant li fonc demanat son parer y dix: que lo Concell Criminal starà aplegat y si a'n aquell aparagués acerca de asó tornar alguna resposta la tornaria o faria tornarla. E aprés, al cap de bona stona, lo magnífich mossèn Anthoni Oliba, de part del Concell Criminal, en presèntia del dit señor canceller tornà per resposta que lo dit Concell Criminal deya que tenia entesa la gravetat del delicte comés en dita casa y en la persona de dit mossèn Gordiola, y que per so stave posat en fer justítia contra dels delinquents y saber lo principi, fonament y de hont strabava dit negoci. E més referiren los sobredits que stant a soles ab dit señor canceller, aguardant la resposta de dit Real Concell Criminal, diz lo dit señor que lo verdader remey millor y més sà de dit negoci,

lo qual és molt conforme a la obligatió que tenen los magnífichs concellers, los quals ab molt bon consell se són interposats en les questions de la dita casa per apassiguar-les y per traure aquella santa casa dels dits conflictes era, que los magnífichs consellers desliberassen que lo dit magnífich conceller ters anàs a dit monastir y ab molta gran modèstia procuràs traurer la gent armada que allí sta, restant dit conceller en guarda de la dita santa casa fins que altra cosa fos determinat, la qual relatió proferida per los sobredits y essent dit negoci proposat se feu deslliberatió y conclusió següent, que insequitur. Lo parer de dit señor canceller vaje lo magnífich conceller ters de la present ciutat ab les persones que aparrà al dit monastir de Montserrat y allí procur tot medi de pau, y que si hi haurà gent armada procur que s'en vaja y del que se ha succeït s'en scriga a Sa Magestat y al señor Lloctinent General del present principat, y que abans de executar-se açó se torne resposta a dit señor canceller dient-li la desliberatió de dit concell, la qual es feta ab tal forma y manera que el Concell Criminal pera no fer procehiment algú contra dita casa, ca qualsevol procehiment que lo dit Concell fes seria perjudicial, ab benigne procehiment de pau que dit conceller havia de fer en dita casa, e per tornar la dita resposta foren anomenants los sobredits, los quals anaren en casa de dit señor canceller y li feren a saber la sobredita desliberatió feta per dits magnífichs concellers y vuytena, suplicant-lo fos servit tractar ab lo dit Real Concell Criminal, a fi que tingue per bé de fer com en dita desliberatió se conté. E lo dit señor canceller, segons referiren los sobredits, digué que ajunctaria los dits doctors del Real Concell y que per les quatre hores tornassen per la resposta. E aprés los dits Masnovell y altres essent anats en casa de dit señor canceller referiren a dits magnífichs concellers y vuytena que del señor canceller los dix: que havia ajunctat lo Concell Criminal en sa casa y proposat y tractat del negoci y aprés de moltes plàtiques per quiscun de dits magnífichs doctors de dit Real Concell Criminal tingudes, y trobant-s-i allí presents alguns doctors del Real Concell Civil, qui a casa de dit señor canceller se trobaven per altre negoci, determinaren que en lo sobredit negoci no procehirien cosa alguna sino que tot ho dexarien com de fet ho dexavan en mà de dit señor canceller, e que dit señor canceller accepta dit càrrech fins a tant que lo Excellentíssim Lloctinent General en lo present principat fos tornat, stant y perseverant dit señor canceller en tot lo que havia dit y concellat, que los dits magnífichs concellers havien de fer, encarregant molt que dits señors concellers ho fessen en certa prestesa.

Més desliberaren, que ab lo magnífich conceller ters y ab companya vagen a la dita casa de Montserrat vuyt persones del Concell de Cent, ço és, dos de quiscun stament e un advocat de la present casa y lo subsíndich de aquella, mossèn Miquel Josef Cellers, e que lo dit magnífich conceller ters puga elegir una persona del stament que volrà, la qual també vaja en sa companya. E procehint a electió de les dites vuyt persones y advocat, elegiren y anomenaren per lo stament dels honorables ciutadans y militars: Miquel Doms, ciutadà, Jaume Salba; mercaders: Joan Casademont, Francesch Arles; artistes: Guillem Roig, apothecari, Joan Soldevila, chirurgià; menestrals: Damià Rosanes,

calseter,Pere Comes y en advocat elegiren y anomenaren al magnífich micer Rafel Joan Masnovell, advocat de la present casa.

Més deslliberaren que a bon compte sien lliurades y pagades per ara a Joan Roig, flassader, dos centes liures per metre y convertir aquelles en les despeses fahedores per la anada de dit magnífich conceller ters y les persones demunt dites y altres que aniran ab dit conceller ters. E quan de aquelles dit Roig ne done compte al rational de la present ciutat, com se acostume. E que sien pagades del dret ordinari e extraordinari de hont se poden pagar semblants coses per tractar-se de llibertats y constitutions de la terra. E que sien spedides les cautheles necessàries.

70

Minuta de la carta del Consell de Cent a Miquel Bastida, ambaixador seu a la Cort de Madrid, referint-li l'expulsió dels monjos castellans de Montserrat el dissabte 16 de març de 1585. Barcelona, 21? de març de 1585.

AHMB, *Lletres closes*, núm. 64 (1584-91).

Al molt M.Senyor lo senyor mossèn Miquel Bastida, ciutedà de Barcelona y embaxador de dita ciutat en Cort de Sa Magestat:

Aprés que V. M. se és partit havem entés que en Montserrat se ha seguida la novetat que V. M. entendrà, la qual havem sentit en extrem, així perque és en molt gran dany de aquella santa casa del monastir de N. Sra. de Montserrat y de la reputació y auctoritat de aquella, com perque entenem que ha de ser en desgust de Sa Real Magestat y dany del negoci que tant de temps ha dóna fatiga a esta ciutat y li ha donats grans treballs pera concordar y aporta-lo a degut fi, lo que sens és dit del que ha passat és que dissapte a XVI del present a les deu o onze hores de la nit alguna gent armada y no's sap verament lo nombre arribà ab un traginer a la porta de la majordomia y feu que lo traginer tocàs en dita porta y fes obrir, y entrant lo traginer entraren dits homens, los quals anaren per tot lo monastir de celda en celda y les feres obrir, y als frares qui en elles staven los feren exir del dit monastir y fins a Santa Cecília y allí los donaren mules i diners y gent qui es acompanyàs y es ne feren anar, diense mes avant que assó feren ab tanta poca remor ni ruydo que lo magnífich mossèn Guardiola que allí stave en dit monastir no en sentí cosa ninguna y que es feu sense fer dany ni mal a ninguna persona, axí dels monjos com dels donats que tragueren de casa; los monjos y altros que de dit monastir han tret diuen que són vint y dos y ab ells no y és lo prior; fins en aquesta hora no havem sabut quin camí aporten ni ahont van. Aquesta novetat nos ha donat pena molt gran, com tenim dit per les causes sobredites y també

perque no està en mà nostra de poder remediarho de la manera que voldriem y reparar lo dany que aquella santa casa ha rebut com és de nostra voluntat, y en fins assí no havem entés que en aquesta cosa (sia) concert particular dels vehins de Montserrat, sino que creyem que és concert d'alguns donats que sens saber-ho los monjos naturals de esta Corona, dassí mateix ho han fet fer. Axí que en negoci tant àrduo y de importància havem determinat aguardar lo remey de Sa Real Magestat, lo qual per sa benignitat y clemèntia (sia) tal qual convinga al servey de Nostre Senyor y seu, honra e benefici de aquella santa casa. V. M. aprés de haver donada la que va ab ésta a Sa Real Magestat lo informarà llargament de la intenció y voluntat de aquesta ciutat que a soles és stada per remediar los scàndols que en aquest particular se podrian seguir y majorment evitar que no s'esdevingués aquest y per açó particularment s'és interposada en aquest negoci y ha suplicat a Sa Magestat moltes voltes los deguts remeys y particularment per la visita que haurie de ésser causa de apassiguar lo dit monastir y és molt clar y cert que si aquella fora feta haguesen cessat moltes coses que deuen haver donat occassió en aquest desordre; y era dita visita únich remey per a tot assó y així continuantse aquella és cert tot se remediaria, majorment essent lo visitador que Sa Magestat serà servit fer anomenar persona neutral y no del hàbit de dit monastir. També informarà V. M. lo molt que havem sentit y ens pesa aquest desatino y la causa per la qual haviem de pensar que no's podria seguir stant lo magnífich mossèn Guadiola en guarda de la dita casa, lo qual segons se diu no'n sentí cosa alguna fins al matí que la y digueren. També informarà V. M. y dirà a Sa Real Magestat que aquesta ciutat tant atenta a son real servey y benefici de dita casa, en aquest mateix dia ha ajuntada la vuytena, consell que pera'n assó ésta stà destinada per lo Concell de Cent y molts doctors així theòlechs com canonistes y llegistes pera que aconcellen a aquesta ciutat qué és lo que puga y dega fer per remediar dit dany y aquietar en quant puga, la dita casa (de Montserrat) pera totes les vies y modos que per assó se entenga que convingan en benefici de dit negoci, bé que se entén que lo vertader remey, reparo perpetuo y durador, és que Sa Real Magestat se servesca de enviar qui acabe la dita visita y fasse justícia que aleshores serà fàcil tornar ajuntar-se los uns y los altres en lo dit monastir. Y que stant tots junts tingan pau sense seguirse scàndols ni inconvenients. E més dirà V. M. e informarà lo que més avant entengue convé per al benefici de dit negoci, pau, tranquilitat y ben stament d'aquell monastir, lo qual nosaltres en gran manera desijam dexant-ho ala discretió de V. M. pus sap en dit negoci lo que fins assí ha passat, tenint sempre molt gran compte que Sa Magestat entenga que aquesta ciutat no y ha fet ni procurat sino lo bé y pau de dit monastir y no scàndol ni desconcert, qual és aquest.

Informarà més avant V. M. als senyors vicecanciller y regents del Supremo y Real Consell d'Aragó y a les altres persones per a les quals V. M. sen ha portades lletres suplicantlos de nostra part vulla valer y ajudar en aquesta santa casa intercedint ab Sa Real Magestat per lo bon assiento de aquest negoci. Havem també scrit al senyor llocinent general suplicant-lo nos fassa mercè que scriga a Sa Real Magestat per lo bon succés de dit negoci.

71

Acord del Consell de Cent de demanar parer al canceller sobre el que s'hauria de fer per solucionar els problemes de Montserrat, i a la seu i als monestirs barcelonins oracions per a la bona resolució d'aquells problemes. Barcelona, 24 de març de 1585.

AHMB, *Deliberacions del Consell de Cent,* núm. 94 (1584-85), fol. 64r.

Los magífichs señors concellers, lo ters absent, y la major part de la vuytena elegida per los negocis de N. S. de Montserrat, ajuntats en la casa del magnífich conceller en cap, situada en lo Born, feren desliberatió y conclusió que alguns de la vuytena vajen a parlar ab lo señor canceller y amostar la lletra del conceller ters, la qual ha scrita de Montserrat, y que li diga com stem ajuntats en casa del conceller en cap y què li par a sa señoria que's deu fer, y que lo síndich vaja al reverent capítol de la seu i per tots los monastirs de monjos y monges de la present ciutat a supplicar-los que fassen pregàries a Nostre Senyor Déu y a la sua beneyta Mare per directió del negoci occorrent de N. Señora de Montserrat. E tornat mossèn Llavaneres,mossèn Mamble y mossèn Serra embaxadors tramesos al señor canceller per lo effecte demunt dit relataren lo que havien passat ab lo dit señor canceller.

72

Acord del Consell de Cent d'enviar la carta del lloctinent al canceller, tot demanant-li el seu parer sobre el seu contingut en ordre a prendre la resolució per a resoldre amb encert els afers de Montserrat. Barcelona, 25 de març de 1585.

AHMB, *Deliberacions del Consell de Cent*, Núm. 94 (1584-85) fol. 64v.

Los magnífichs señors concellers, lo ters absent de la present ciutat, y la major part de la vuytena elegida per los negocis de N. S. de Montserrat, ajuntats en la casa del magnífich conceller en cap, situada en la plassa del Born, entesa y llegida la letra que lo Excelentíssim Lloctinent y Capità General de Sa Magestat ha enviada als dits señors concellers, de la vila de Ygolada, de XXII del corrent mes de març, feren desliberatió y conclusió que lo síndich de la present ciutat vaja a casa del señor canceller de part de dits señors concellers y vuytena y li amostre dita lletra y que'l supplique acerca del que lo señor Lloctinent General scriu en sa lletra que los religiosos que són stats trets de Montserrat aniran a

una de les granges vehïnes de dit monastir per a que allí (es) reparen y encontinent a ses celdes, que sa señoria vulla intercedir a Sa Excelència y se li advertesque que tornant dits religiosos y los que vuy stan en Sant Pau en les celdes poden seguir alguns inconvenients y que's considere molt.

73

Acord del Consell de Cent de posar en coneixement del rei el robatori de 8.000 lliures de Montserrat, prop de Cervera. Barcelona, 26 de març de 1585.

AHMB, *Deliberacions del Consell de Cent*, núm. 94 (1584-85), fol. 65v.

Los magnífichs señors concellers, lo ters absent de la present ciutat, y la major part de la vuytena elegida per los negocis de N. S. de Montserrat, convocats y congregats dins la instàntia nova de Trenta, de les cases del honorable Concell de dita ciutat, feren desliberatió y conclusió que attés lo robo de vuyt milia liures se aportaven ab quatre càrregues, se entén s'es fet aço poch ha de la casa de Montserrat, segons se ha trobat vuy per medi dels reverents y magnífichs señors diputats de Cathalunya, los quals han enviat assí lo discret mossèn Luis Rafet, notari de Barchinona y scriva major de la casa de la Diputació amostrant-los una lletra del diputat de la vila de Cervera, ab la qual acusa en substàntia dit robo; que se scriga a Sa Magestat donant-li rahó de dit fet y a mossèn Bastida per a que digue a Sa Magestat y també se scrigue als diputats y jurats de Saragossa sobre lo mateix cas, a fi y effecte que se entengue clarament qui ha robat dits diners de dita casa de Montserrat e lo (que) més convindrà acerca d'est particular.

Més, que s'envie lo síndich de la present ciutat al canceller que li diga lo que passa del robo de la moneda y que fins vuy no's sab ninguna cosa de nou y occorent alguna cosa se li notificarà y que sa señoria sobre aquest particular y de tot lo negoci dit ne tracte ab Sa Excelència y procure en advertir a Sa Excelència de tots los inconvenients que sobre assó se consideren.

Més, que sien pagats a mossèn Joan Salor, síndich de la present ciutat deu lliures per ses dietes de sínch dies vaga en anar a N. Señora de Montserrat perlos negocis de aquella casa per ordre dels magnífichs concellers y vuytena y que li sien pagades del compte més spedit.

74

Acord del Consell de Cent encarregant al conseller tercer que estava a Montserrat, que fes fora de dit monestir i muntanya la gent armada, llevat de la que hi havia allà en companyia del veguer de Manresa, per ordre del lloctinent. Barcelona, 27 de març de 1585.

AHMB, *Deliberacions del Consell de Cent*, Núm. 94 (1584-85), fols. 66v-67r.

Los magnífichs señors concellers, lo ters absent, y la major part de la vuytena elegida per los negocis de N. S. de Montserrat, convocats y congregats dins la instàntia nova del Concell de Trenta, de les cases del honorable Concell de dita ciutat, feren desliberatió y conclusió següents: ço és, que entesa la relatió que en lo present concell han feta los magnífichs mossèn Jaume Salba y mossèn Rafel Joan Masnovell del que fins assí han tractat axí ab Sa Excelència en la vila de Ygolada y assí en Barcelona y ab los molt reverent y magnífich señor canceller y miser Quintana, reverent del Concell Supremo y ab lo reverent mossèn Cordelles y de que convé per tots medis posibles se pasifique la casa del monasterio de N. S. de Montserrat, que per so se scrigue al magnífich señor conceller ters, que vuy se troba en dita casa de Montserrat, que fase totes les diligènties, continuant les que ja fins así té fetes, de manera que no reste alguna persona armada en dita casa y montanya, sino la que sta en compaya del veguer de Manresa per orde de Sa Excelència, y que procure ab totes les matexes diligènties de dar fer-ho entendre als pares reverents que's troben en lo govern de dita casa, que no romangue algun home armat en dita casa y montanya, sino los ja dits, perque importa y convé molt a la bona directió de dit negoci, y que los dits señors Jaume Salba y miser Masnovell vagen a Sa Excelència fent-lo saber lo que se scriu al dit conceller ters per vitut de la present desliberatió, suplicant a Sa Excelència sie servit manar scriure a dit veguer de Manresa ajude en tot lo que pugue al dit magnífich señor conceller ters y sertifich y face relatió dit veguer a Sa Excelèntia del stament en que starà dita casa y montanya.

Més, que sien donades y pagades a Joan Roig, flasader, dos centes liures a bon compte de les despeses que's fan en Montserrat per lo magnífch conseller ters y sa companya del compte ordinari y extraordinari, y que sien spedides las cautheles necessàries ab que dit Roig suporte y done compte al rational d'esta ciutat.

75

Acord del Consell de Cent d'enviar a Montserrat Miquel Bastida i Miquel Doms per tractar amb el conseller terç sobre els afers de Montserrat. Barcelona, 4 d'abril de 1585.

AHMB, *Deliberacions del Consell de Cent,* núm. 94 (1584-85), fol. 69v.

Los magnífichs señors concellers, lo ters absent, y la major part de la vuytena elegida per los negocis de Nostra Señora de Montserrat, ajuntats dins la instàntia nova del Concell de Trenta, feren desliberatió y conclusió que mossèn Miquel Bastida y mossèn Miquel Doms vagen promptament y a la posta al monastir de Montserrat ab lletra ab lur crehensa dels magnífichs concellers per lo magnífich conceller ters, qui allí és, per a que tracte, apunte y assente lo que més convingue per la quietud y assiento de les inquietuts són y passen en dita casa com millor convingue y entendrà dels dits señors Bastida y Doms, y que dit señor Doms romangue en Montserrat y mossèn Bastida s'en torne per a fer relatió als señors concellers y vuytena del que allí haurà apuntat y tractat.

76

Acord del Consell de Cent de tornar resposta al virrei sobre els afers de Montserrat. Barcelona, 9 d'abril de 1585.

AHMB, *Deliberacions del Consell de Cent*, Núm. 94 (1584-85), fol. 74r.

Los magnífichs señors concellers, lo ters absent, y la major part de la vuytena elegida per los negocis de Nostra Señora de Montserrat, ajuntats dins la instàntia nova del Concell de Trenta, de les cases del honorable Concell de dita ciutat, feren desliberatió y conclusió que's tone resposta al señor virey y que feta assí relatió del que Sa Excelència y el señor canceller ha dit, y oits lo parer dels pares de Sant Pau, sense parer dels quals aquest negoci no's poria determinar, a dits parés per parexer-los la cosa àrdua, de aturar-se temps y tractar ab los altres y tornar resposta.

77

Resolució del Consell de Cent de deixar al criteri del conseller terç, deixar Montserrat i tornar-se'n a Barcelona. Barcelona, 16 d'abril de 1585.

AHMB, *Deliberacions del Consell de Cent*, núm. 94 (1584-85), fol. 81r.

Los magnífichs señors concellers, lo ters absent, y la major part de la vuytena de Montserrat, ajuntats dins la instàntia nova del Concell de Trenta, de les cases del honorable Concell de dita ciutat, feren les desliberations següents:

Primerament, que's dexe a desliberatió y determinatió del señor conceller ters y dels señors que estan ab sa compaya de venir-se'n de Montserrat y que se envien ja les mules allí.

Més, que sien pagades al señor conceller ters cent liures y que sien despedides les cautheles necessàries del dret ordinari y extraordinari.

78

Acord del Consell de Cent, de que s'envii al rei el memorial que tracta de la visita, tot suplicant-li que mani al general de la Congregació que faci tornar a Montserrat els monjos naturals de la Corona d'Aragó, professos d'aquella casa, que resideixen a Castella. Barcelona, 24 de maig de 1585.

AHMB, *Deliberacions del Consell de Cent*, núm. 94 (1584-85), fol. 93v.

Los magnífichs señors concellers, lo terç absent, y la major part de la vuytena elegida dels negocis de Nostra Señora de Montserrat,convocats y congregats en la instàntia nova del Concell de Trenta, de les cases del honorable Concell de dita ciutat, feren les desliberations y conclusions següents:

Primerament, que lo memorial que tracte de la visita del monestir de Notra Señora de Montserrat se done a de part a Sa Magestat y també que s'en done rahó als señors diputats, per a que junctament ab la present ciutat demanen lo que la present ciutat demana aserca de dita visita y que en dit memorial se affegesca que Sa Magestat sie servit de de manar al General que fassa tornar los frares fills de lacasa de Montserrat que sien de la Corona de Aragó y vuy se troben en Castella per convenir al servey de dita santa casa y que en lo demés del goverrn de dita casa reste com ara se stà fins a tant que lo visitador haje complit son offici.

79

Resolució del Consell de Cent que s'escrigui al rei segons la súplica del prior de Montserrat i que es paguin certes despeses fetes en ocasió de l'anada a Montserrat del conseller terç, per ordre de la ciutat. Barcelona, 17 de juliol de 1585.

AHMB, *Deliberacions del Consell de Cent*, núm. 94 (1584-85), fol. 115r.

Los magnífichs señors concellers y la honorable vuytena elegida per los negocis de Montserrat, ajuntats en la instàntia nova del Concell de Trenta, de les cases de la dita ciutat, feren les desliberations següents:

Que se scrigue a Sa Magestat sobre tots los caps contenguts en la suplicatió presentada per lo reverent Jaume Negre, prior y conventual del monastir de N. S. de Montserrat per açó constituhïts, y que se done part als señors diputats perque ells també per sa part ho scriguen y facen ses diligènties com fins assí han fet y també que se represente tot al Concell de la XXIIIIa, a effecte que per orde de dit Concell se scriga als síndichs de Cort que tracten ab Sa Magestat sobre dit negoci y ho executen ab tanta diligèntia y favor possible, perque Sa Magestat se servesca provehir acerca de les coses supplicades.

Que sien pagades a Jaume Martí palloler de la ciutat dos centes lliures que per pòliça dels magnífichs concellers donà a mossèn Anthoni Coll, chirurgià, per metrer y convertir aquelles en pagar les despeses se feyen en Montserrat per lo magífich conceller ters y altres qui per ordinatió de la present ciutat estaven en Montserrat, les quals dos centes lliures staven desliberades se donassen a Joan Roig a XXVII de mars proppassat, lo qual per star impedit no pogué anar y per la concernent necessitat no's pague lo axi acordat fer per altre desliberatió los magnífichs concellers y vuytena, sino que se feu dita pòliça, axí que la delliberatió feta que se donassen a Joan Roig sie tinguda per no feta, y per ço sien despedides les cautheles necessàries.

80

Resolució del Consell de Cent d'enviar ambaixadors al nou bisbe de Lleida, nomenat visitador apostòlic per acabar la visita de Montserrat. Barcelona, 1 de novembre de 1585.

AHMB, *Deliberacions del Consell de Cent*, Núm. 94 (1584-85), fol. 161r.

Los magnífichs señors concellers, restants en lo present any y la major part de la honorable vuytena dels negocis de Nostra Señora de Montserrat,

ajuntats y congregats en casa del magnífich señor mossèn Simon Joan Desplà, altre dels dits dos concellers, situada al costat de la yglésia parrochial de Sant Miquel, feren desliberatió y conclusió, que sia feta embaxada al reverendíssim señor bisbe, elet de Leyda, y visitador aposthòlich, novament elegit del dit monestir de Nostra Señora de Montserrat, deduhint y explicant a sa señoria de part de la present ciutat lo que més convé per al bé y conservatió de dita casa e la pau y quietut dels pares de dit monastir y que per ço se scriga a dit señor visitador e per fer la dita embaxada elegiren als magnífichs mossèn Miquel Doms, ciutedà, micer Rafel Sabata, notari y servint vuy lo offici de syndich en loch del discret en Joan Sala, notari de Barcelona y síndich de dita ciutat, absent. E per dita anada, per ara, sien dades al dit Pere Sabata trenta lliures del dret més expedit e per ço sien fetes e expedides les cautheles necessàries.

81

Resolució del Consell de Cent de donar carta de creença per a Mn. Cahors, que està a les corts de Montsó, autoritzant-lo perquè en nom de la ciutat pugui tractar els afers de la visita de Montserrat i que es contesti la carta rebuda del bisbe de Lleida. Barcelona, 16 de novembre de 1585.

AHMB, *Deliberacions del Consell de Cent*, núm. 94 (1584-85), fol. 172v.

Los magnífichs señors concellers al present restants de la ciutat de Barcelona y la major part de la vuytena dels negocis del monastir de Nostra Señora de Montserrat, feren les desliberations y conclusions següents:

Primo, que per quan lo magnífich mossèn Galceran Cohorts, resident al present en les Corts de Monçó, ha scrit que ab ell de sí mateix y per la devossió té al monastir de Nostra Señora de Montserrat ha tractat y procurat que se fes embaxada a Sa Magestat perque fos servit de fes provisió per los pares de Montserrat per la Corona de Aragó y separada de la justícia de Castella y si alguns li demanen en quin nom ell ho insta, que per ço supplica a la ciutat fassa una letra demanant lo que entenga en solicitar dits negocis, feren per ço desliberatió y conclusió que se fassa la letra que demana mossèn Cahors ab ses letres, regraciant-li sa bona voluntat, però que entenga que la ciutat no entén que ell ab despeses ni gastos de la ciutat ha de tractar los negocis de Montserrat, y ab protestatió que no se li entén pagar gastos alguns, y que sols dita letra se fa per complaurer a ell y dar-li la auctoritat que demana y que aprés de haver-se-li scrit lo que és mester se li scriga en altre capítol lo que ab la present se deslibera.

Més, que respongan al reverendíssim señor bisbe de Leyda a la letra que ell ha scrita.

82

Carta del Consell de Cent a l'abat de Montserrat, fra Joan Campmany, congratulant-se de la seva elecció. Barcelona 30 de setembre de 1586.

AHMB, *Lletres closes*, núm. 65 (6-VII-1586 a 30-XI-1588) fol. 23r-v.

Al Illre. y molt Rnd. fra Joan Campmany, abat de nra.Señora de Montserrat.

Illre. Y molt Rnd. Señor: La de nostra paternitat havem rebuda y no és stada poca la alegria y contento que esta ciutat y tots nosaltres en particular havem tinguda de la tan bona y sancta electió feta per lo Illm. Señor bisbe y visitador de la persona de vostra paternitat, concorrent en ella tantes qualitats per molts maiors càrrechs, de hont no porà deixar la administració y devotió de aqueixa santa casa de augmentà tenint un patró y emparo tant bo com v. paternitat, el qual nra. Señora patrona de aqueixa santa casa darà molts anys de vida y pagarà a v. pt. los treballs que suportarà, y en tot lo que esta ciutat porà afavorir, ajudar y valer a v. paternitat stà propmte en servir a v. pt. en tot lo que li serà servey, com sempre ha estat aparellada en tot lo que ha convingut per lo bé y útil deixa santa casa. Cuya Ille. y molt Rnt. persona nre.Señor guarde ab augment de maiors càrrechs. Desta ciutat de Barcelona, a XXX de setembre M. D. LXXXVI.

83

Carta del Consell de Cent a l'abat de Montserrat, fra Joan Campmany, demanant-li una còpia de l'acta de la visita apostòlica. Barcelona 14 de novembre de 1586.

AHMB, *Lletres closes*, núm. 65 (1586-88) fol. 36v-37r.

Al Illre. y molt Rnd. fra Joan Campmany, abat de nra.Señora de Montserrat.

Illre. Y molt Rnd. Señor: Tenim entés que un home de la Vall de Aran és exit de dita vall i passant a loch que es diu Òrrit dorm en un corral sobre una sàrria y après uns de dit loch prenent per servirse de dita sàrria se serien empestades sich o sis persones y que dit home per avuy estaria en Monistrol y tement no sia causa de pestiferar dit loch y eixa casa de hont se poria seguir molt gran dany a esta ciutat, pregam molt a v. pt. sia servit ynformar-se de dit home y pus és aquí mossèn Massaguer chirurgià desta ciutat, qui sap les

entresenyes com va vestit, lo qual és en aixa casa per entre que dit home sia pres y posat en part que no puga empestiferar a ningú y encara fer-lo castigar y assó ab la discretió com sap convé al benefici públich.

També desijam veure la visita que lo señor bisbe de Vich ha feta en eixa casa, pera que assí nosaltres y les persones de la vuytena que tenen càrrech de affavorir eixa casa puguen tenir relatió de aquella, v. pt. sie servit enviár-nosne una còpia della ab promptitud, perque pugam donar rahó della a dites persones, com és raó. Cuya Illre. y molt Rva. persona nre. Señor guarde ab augment de maiors càrrechs. De Barcelona, a 14 de novembre de M.D.LXXXVI.

LA VIDA QUOTIDIANA DE LES CLARISSES CAPUTXINES A CATALUNYA I MALLORCA: DES DE LA FUNDACIÓ A LES PRIMERES CONSTITUCIONS GENERALS (ANYS 1599-1927)

VALENTÍ SERRA DE MANRESA

Al llarg d'aquest article[1] intentarem aproximar-nos a la vida de cada dia de les monges caputxines de Catalunya i Mallorca, des de la fundació del primer monestir a Barcelona (1599) fins a la publicació de les primeres constitucions generals (1927), mirant d'oferir una documentada aportació a la història de la «privacitat» d'un dels col·lectius femenins que, per exigències del carisma contemplatiu, ha viscut una vida oculta als ulls del món, en un clima de rigorosa, i inaccessible, clausura papal. En efecte, en la forma de vida de les primeres clarisses caputxines, hom hi percep un fort influx de la reforma suscitada per santa Coleta o Colette de Corbie, especialment palès en un seguit de

1. Abreviatures dels principals arxius consultats: ACA, *Arxiu de la Corona d'Aragó*; ACBna, *Arxiu Conventual de les Caputxines de Barcelona*; ACGir, *Arxiu Conventual de les Caputxines de Girona*; ADG, *Arxiu Diocesà de Girona*; AHG, *Arxiu [Històric] Provincial de Girona*; ACMan, *Arxiu Conventual de les Caputxines de Manresa*; AHCMan, *Arxiu Històric Comarcal de Manresa*; ACMat, *Arxiu Conventual de les Caputxines de Mataró*; ACPalma, *Arxiu Conventual de les Caputxines de Palma de Mallorca;* APCC, *Arxiu Provincial dels Caputxins de Catalunya* (Barcelona); AGRoma, *Arxiu General dels Caputxins* (Roma); APost, *Arxiu de la Postulació General dels Caputxins* (Roma); ASCRel, *Arxiu de la Sagrada Congregació de Religiosos* (Roma).

detalls externs de mortificació i vestuari,[2] i també, òbviament, en aspectes de la vida espiritual i de la legislació, especialment constatable en el cas del monestir de caputxines de Roma, religioses de la família franciscana que seguiren, molt de prop, les constitucions coletines. Aquest és un important text legislatiu que, inicialment, comptà, l'any 1434, amb el vist-i-plau de fra Guillem de Casale, ministre general dels framenors i que, finalment, fou aprovat pel papa[3] Pius II l'any 1458 i, de bell nou, revisat l'any 1610 seguint les disposicions conciliars de Trento. Es tracta d'unes constitucions reformades que adoptaren també alguns monestirs de clarisses caputxines hispanes[4] i que, alhora, incidiren notablement en les constitucions elaborades per iniciativa de sor Àngela Serafina Prat per al monestir de Barcelona, seguint les disposicions assenyalades per Guillem de Casale a santa Colette, i a les caputxines per Jeroni de Castelferretti, Ministre General dels framenors caputxins,[5] que procuraven adaptar-ne el text a la realitat

2. Per exemple, dins de *Le Costituzioni delle monache de la Prima Regola de S. Chiara*, Napoli, 1752, que seguien alguns monestirs de caputxines, hi llegim: «Incomincia il modo che si ha da osservare dalle Suore, che vivono secondo la Prima Regola di S. Chiara, e reformazione della Beata Colletta nel vestire delle Novizie», etc. Sobre la vida i projecció de Santa Coleta (1381-1447), hom pot mirar l'excel.lent treball de l'Abbé DOUILLET, *Sainte Colette. Sa vie, ses oeuvres, son culte, son influence*, Paris, 1884.

3. L'aprovació definitiva d'aquestes constitucions coletines s'esdevingué, doncs, l'any 1458: «Moniales Clarissae Reformationis a Sancta Coleta Regulam, Constitutiones quoque profitentur a.f.r. Pio II approbatas, per bullam quae incipit 'Etsi ex suscepti regiminis', quintodecimo Calendas novembris anni 1458 datam» (vg. *Regulae S. Clarae et Constitutiones pro monialibus clarissis reformationis a Sancta Coleta*, Romae, 1932, p. 159).

4. Per exemple, les caputxines de València; vg. la *Regla de la Gloriosa Santa Clara, con las Constituciones de las Monjas Capuchinas del Santíssimo Crucifixo de Roma, reconocidas, y reformadas por el Padre General de los Capuchinos. Concedidas y otorgadas por su Santidad el Papa Paulo Quinto, con Breve particular a la Abadessa y Monjas del Convento de Capuchinas de Santa Clara de Valencia a 22 de Agosto del año 1617*, Madrid, 1619; on a les pp. 24-76 trobem la versió castellana de les constitucions de Santa Coleta de Corbie: *Estatutos y Constituciones de las pobres Monjas de la Orden de Mendicantes, el qual es según la Orden de San Francisco, y Primera Regla de Santa Clara, debaxo la institución y reformación de la Beata Colecta [sic], reformadora de dicha Orden*. Ran la fundació, i inicialment, les caputxines de València adoptaren, l'agost de 1617, tal com es llegeix en la portada transcrita més amunt, les que redactà el P. Jeroni de Castelferretti, aprovades l'any 1610.

5. «Las quales Constituciones fueron hechas con autoridad Apostólica por Fray Guillermo de Casal, Ministro General, la qual observan y guardan las Monjas llama-

concreta del monestir de clarisses caputxines, fundat l'any 1599 a Barcelona.[6]

En una primitiva aproximació biogràfica a la vida i irradiació espiritual de la fundadora de les caputxines hispanes, s'hi indica, ben explícitament, que sor Àngela Serafina Prat procurà seguir molt fidelment l'«observancia religiosa de la primitiva regla de la gran Madre Santa Clara, reformada por su hija S. Colecta [sic], [que] consiste en quatro votos essenciales: Pobreza, Obediencia, Castidad y Clausura»,[7] en una peculiar i rigorosa vivència de la clausura papal que ha caracteritzat les diverses generacions de caputxines, pràcticament fins als nostres dies; tant, que en les primeres constitucions generals, promulgades l'any 1927, ben explícitament, s'hi indicava encara que: «Las Monjas Capuchinas deben guardar con todo rigor [!] la clausura papal».[8] Aquesta rigorositat en l'exigència de la clausura anava encaminada a garantir i assegurar, eficaçment, la vida de recolliment, pregària i penitència de les monges caputxines. La voluntat de guardar fidelment aquesta clausura féu que, a voltes, es produïssin plets amb els veïns dels monestirs de les caputxines, perquè aquests convents solien edificar-se en un conjunt de cases remodelades i convertides en monestir. Per exemple, després de la Guerra de Successió, la Reial Audiència obligà Josep Puig a vendre una casa que tocava a l'edifici de les monges caputxines de Manresa, car des d'allí hom podia accedir fàcilment al monestir i

---

das Colectas, y otras que viven debaxo del govierno de los Padres de la Orden de San Francisco» (vg. *Regla de la Gloriosa Santa Clara, con las Constituciones de las Monjas Capuchinas...*, Madrid, 1619, p. 24). Com ja hem dit, aquestes constitucions coletines foren reformades l'any 1610 per Jeroni de Castelferretti, ministre general dels caputxins, i adoptades per les clarisses caputxines de Roma.

6. Vg. la *Regla Segona del Gloriós Pare Sant Francesch, donada a la gloriosa santa Clara y confirmada per lo santíssim Pare Innocencio Quart. Ab las necessàrias declaracions, addicions y correccions, fetas per lo Reverendíssim Pare fra Guillem de Casal, Ministre General de l'Orde de Sant Francesch, y per lo Reverent Pare Procurador General dels Pares Caputxins, y altres Religiosos. Per lo molt Illustre y Reverendíssim Senyor don Alonso Coloma, Bisbe de Barcelona, donadas a las Monjas Caputxinas del Monestir de santa Margarida de la mateixa Ciutat*, Barcelona, 1644.

7. Vg. *La primera y penitentíssima Religión de Madres Capuchinas...*, Múrcia, 1646, p. 1.

8. Vg. *Constituciones de las Monjas Capuchinas*, Roma, 1928, Cap. VI, 88.

observar les monges caputxines mentre eren al terrat.[9] Amb tot, en cas de necessitat o malaltia, les caputxines no foren massa escrupoloses en la dispensa de la clausura. Per exemple, l'any 1639, en els primers mesos de la fundació a Manresa, quan tota la comunitat estava empestada, les monges hagueren de deixar-se cuidar per alguns benefactors, tal com ho registra la crònica fundacional del monestir manresà.[10]

Pel que fa a la vida de pregària i penitència de la fundadora de les caputxines hispanes, sor Àngela Serafina Prat, i també de les seves primeres seguidores, aquesta dedicació ens és descrita, molt acuradament, pel comissari de la Inquisició a Múrcia, Nicolás Torrecilla, en una interessant monografia que dedicà al canonge de la Seu de Barcelona, amb el càrrec d'inquisidor del Regne de Múrcia i, alhora, confessor de les caputxines, el reverend Aleix de Boixadors i de Llull, i que titulà, molt suggeridorament, *La primera, y penitentíssima Religión de Madres Capuchinas.*[11] Al llarg d'aquesta obreta historicobiogràfica se'ns ofereix una minuciosa descripció de les diverses observances practicades per les monges caputxines,[12] juntament amb la relació de les «raras y heroicas virtudes de su gran Fundadora, la Reverenda y Venerable Soror Ángela Margarita Serafina, catalana

9. AHCMan, *Relació que féu Juan Garrigó, Arbenyil y arquitecto, per ordre de la Real Audiència, a favor de las Religiosas Caputxinas de Manresa* (any 1783) f. 8: «De su misma inspección se dexa ver que con facilidad puede subirse a dichos texados y de ellos entrarse en el mencionado convento por tres partes, a saber por un terrado cubierto que se halla al igual de los texados del mismo convento en donde dicen que extienden ropa y a veces toman el sol las mismas religiosas; también por una ventana que corresponde a la sala antes de llegar al noviciado, y por otra ventana que da luz a la escalera», etc.

10. «Cayeron enfermas las cinco religiosas y las tres novicias. Fué indispensable que algunas piadosas seglares fueran a prestarles los auxilios de la caridad cristiana. Nadie como las Religiosas puede formarse una justa idea de las angustias que sintieron aquellas santas vírgenes al verse obligadas a franquear la puerta de su amada clausura a personas extrañas», etc (ACMan, *Libro de la Fundación*, f. 31).

11. El títol sencer és: *La primera y penitentíssima Religión de Madres Capuchinas en España, fundada por la Reverenda y Venerable Madre Sor Ángela Margarita Serafina en la Ciudad de Barcelona, que descrive el Licenciado Nicolás Torrecilla*, Múrcia, 1646.

12. El capítol primer duu el títol de «Breve descripción del origen y primera institución de la penitentíssima Religión de Madres Capuchinas, fundada en España por la Reverenda y Venerable Madre Soror Ángela Margarita Serafina, en la Ciudad de Barcelona del Principado de Cataluña» (vg. *La primera y penitentíssima...*, f. 1).

ilustrísima»,[13] com també la captinença i indumentària de les primeres caputxines, les quals ens són descrites d'aquesta faisó:

> Visten las Religiosas túnicas de sayalico, un justillo o corpiño con un manteo o faldellín de sayal basto; encima el [h]ábito el cordón con que se ciñen, y manto corto. En la cabeça una cofia, una venda a la frente, toca de lino basto prendida de suerte que se descubra muy poco el rostro, y encima el velo negro. Tres días solamente se les ven sus rostros, el día del [h]ábito, de la profession, y de su entierro. Sólo calçan cendalias [sic], de cáñamo, y no traen más abrigo en todo su cuerpo.[14]

Més endavant, el reverend Nicolás Torrecilla ens explica la vida de pregària i penitència de les primeres seguidores de la mare Serafina Prat: anar perpètuament descalces,[15] dormir (sense llevar-se mai l'hàbit!)[16] directament sobre fusta,[17] la recitació dels matines a mitjanit, els sovintejats dejunis[18] i disciplines,[19] que no deixaven mai, encara

13. *Ibidem*, f. 6 r.

14. *Ibidem*, ff. 1-2.

15. Aquesta penitència permanent (no només en època hivernal, puix que en tot temps les caputxines només es calçaven amb dues incòmodes soles), venia ja marcada per la tradició del primer monestir napolità, que fundà la catalana Maria Llorença Llong: «Tutte vanno con i piedi ignudi, e portano solamente ne'piedi un pari di suole, come portano i Capuccini» (vg. *Modo de vivere che osservano le Monache Capuccine di Napoli,* Nàpols, 1712, p. 5).

16. Les constitucions renovades de 1927 mantenen, encara, la prohibició de llevar-se l'hàbit per a dormir: «Siguiendo la antigua costumbre, las Monjas Capuchinas dormirán vestidas con el hábito, salvo que, por causas razonables, las dispense la Abadesa» (vg. *Constituciones de las Monjas Capuchinas,* Roma, 1928, Cap. II, 60).

17. Les clarisses, tant les reformades com les urbanistes, solien dormir, però, sobre un jaç de palla: «Ordenamos que todas duerman en un jergón, cada una con sábanas y dos o tres mantas conformes a su estado, sin usar colchones, fuera de la necesidad, cuando por enfermedad o vejez sea necesario retirarse a la enfermería» (vg. *Constituciones Generales para todas las Monjas y Religiosas sujetas a la obediencia de la Orden de N.S.P. Francisco en toda esta Familia Cismontana,* Barcelona, 1884, p. 280, núm. 4).

18. Pel que fa als dejunis, ran de les noves constitucions de 1927, es determinà, per a tots els monestirs, que: «En los días de ayuno se permitirá una sola comida principal, en la que podrán tomar pescado y vegetales, lacticinios y huevos, y, como condimento, grasa y manteca. Se concede, además, la colación por la noche, pero excluyendo los huevos y lacticinios, a menos que la costumbre de la región lo permitiese. Tampoco está prohibido tomar la parvedad por la mañana, según la costumbre local» (vg. *Constituciones de las Monjas Capuchinas*, Roma, 1928, cap. IV, 74).

que el fred fos molt intens,[20] etc. Semblantment, la beata Maria-Àngela Astorch, en els seus escrits autobiogràfics, ens conta, per la seva banda, algunes de les mortificacions i penitències que li eren imposades per les seves formadores com, per exemple, llevar-li la toca i emmascarar-li la cara amb carbó perquè s'havia mirat «presumidament» el rostre, o bé posar-li una mordassa als llavis perquè havia parlat inadequadament o amb arrogància.[21]

Les caputxines, fins als anys immediatament posteriors al Concili Vaticà II, trencaven diàriament el son a mitjanit, i a les dotze anaven al cor per a la pregària de matines i laudes, seguida d'una hora sencera d'oració mental en comunitat, durant la qual a voltes, per tal de vèncer la son, violentaven llur cos amb aspres mortificacions, com les que conta sor Marta Noguera en l'autobiografia que escriví.[22] Habitualment,

19. «La tarima o cama es de quatro tablas, de quatro quartas de ancho y nueve de largo, y en ella tres mantas y una almohada de paja; y gozando de salud no pueden estar, ni dormir en ella sin el [h]ábito, que en la enfermedad manda la regla estén [las monjas] en modo humano. Todo el año Maytines a media noche, las Letanías mayores y una hora de oración; y después della tres días, Lunes, Miércoles y Viernes disciplina. A las cinco se levantan a Prima, y de más horas [canónicas], con otra hora de oración, y oyen Missa, vuelven a sus celdas a la labor en silencio hasta [la] hora de comer. A las dos al Choro a Vísperas, vuelven a sus celdas a la labor en silencio hasta las cinco. A las cinco Completas, las Letanías de nuestra Señora santísima, y hora de oración. El Adviento y Quaresma se ayuna con todos los viernes y sábados del año inviolablemente» (dins *La primera y penitentíssima...*, ff. 1-3).

20. Durant la disciplina, tant els salms com les pregàries havien de recitar-se «adagio», és a dir, a poc a poc, per tal d'allargar al màxim la durada de la penitència comunitària: «Il Lunedì, il Mercoledì & il Venerdì, dopo l'Ave Maria, fanno la Disciplina in memoria dell'acerbissima flagellatione di Gesù Christo, nel qual mentre con voce alta e lugubre cantano adagio il *Miserere*, il *De Profundis*, l'Antifona *Christus factus*, etc.» (vg. *Modo di vivere che osservano le Monache Capuccine di Napoli*, Nàpols, 1712, p. 7).

21. «Que fuese destocada y tiznado el rostro, en penitencia de habérmelo mirado por estimación y vanidad [...] Hacíanme ir vendados los ojos, llevar una mordaza en la boca, ponerme todas las religiosas el pie desnudo sobre la boca y otras mortificaciones de comunidades muy recoletas» (vg. Ángela Astorch, *Mi camino interior. Relatos autobiográficos*, Madrid, 1985, Cap. I, 11).

22. Caputxina filla de Manresa, ingressà al monestir de Santa Margarida la Reial de Barcelona l'any 1798. En la seva autobiografia explica que, per tal de superar la son durant l'oració mental: «Per a vèncer la sòn, de vegades me posava manats de argelagues èntre lo hàbit y el còs, gratant-les fortament per a què ab aquèll torment me la desvanesqués; o bé m'hi apretava els cilicis de puntes de fèrro clavades en la carn. Altres vegades me posava a tenir la oració bò y drèta y de pèus en manats de argelagues,

les monges caputxines, se'n tornaven a dormir a les dues, i es llevaven a les sis del matí per a la recitació de prima i la participació de la missa conventual. Sense esmorzar mai, anaven a dinar a dos quarts d'onze i, en temps de quaresma, per més penitència, retardaven el dinar fins a dos quarts de dotze. Després de la pregària de Vespres les caputxines tenien també, en comunitat, una altra hora sencera d'oració mental en comunitat.[23] Tanmateix, l'any 1868, ran de la visita pastoral del bisbe de Barcelona, monsenyor Pantaleó Montserrat, a les monges caputxines de Mataró, disposà que, acabada la missa conventual, les religioses esmorzessin i que, per tal d'assegurar el descans quotidià, després dels matines no allarguessin la meditació personal a la cel·la.[24]

Pel que fa la cel·la d'una monja caputxina, consistia en un espai conventual de gran austeritat, i la trobem descrita en el *Manual Seráfico* per a ús de les monges caputxines:

> En cada celda haya una modesta tarima o cama con un pobre jergón, que sólo tenga cuatro palmos de ancho, nueve de largo y uno de alto, de modo que, con lo que levantan los banquillos, tenga la cama tres palmos de altura. Por razón de higiene y aseo, el jergón debe estar cubierto con una pobre sábana y almohada,

---

y lligades les mans ab unes còrdes en uns claus que tenia en la parèt, per a que estant aixís en forma de crèu, [no] me pogués vèncer la son», etc. (vg. *La enamorada del home més hermós del món. Autobiografia de Na Maria [Sor Marta] Noguera y Valèri*, Manresa, 1911, p. 228).

23. Vg. *Constituciones de las Monjas Capuchinas*, Roma, 1928, Cap. III, 68: «Las Monjas Capuchinas se dedicarán a la oración en todo tiempo y se esforzarán por tener siempre la mente elevada y fija en Dios. Por eso se ordena que diariamente, mañana y noche, se tenga una hora de oración mental o meditación».

24. «Que por la noche las religiosas tuvieran sus rezos sólo de doce a dos de la madrugada, sin obligación de continuar la meditación en la celda; que por la mañana se reunieran al coro a las cinco y media, y que tomaran el desayuno después de la Misa» (vg. J. Pou Parera, *El convento y comunidad de Monjas Capuchinas de Mataró, en el transcurso de dos siglos*, Mataró, 1931, p. 95). Pel que fa a l'horari dels monestirs de clarisses del bisbat de Barcelona, el bisbe Pantaleó Montserrat elaborà un horari, publicat el dia 31 d'agost de 1868, que figurava com a apèndix en els textos constitucionals (vg. *Constituciones Generales para todas las Monjas...*, p. 331-334: «Y reconociendo en estos Estatutos, continuado y explicado prácticamente el espíritu de la santa Regla, llamada segunda de santa Clara, aprobada por la Santidad de Urbano IV, los proponemos para su observancia a los Conventos de ésta nuestra Diócesis de Barcelona, los cuales profesan la dicha Regla», etc).

> de paja, con un paño blanco de lino o cáñamo, y todo esto con las mantas necesarias. Habrá además una mesita-cajón (para guardar los libros, papeles, velo, etc.), un banco o taburete para sentarse, una palangana y toalla, un candelero, una pila de agua bendita a más de la que acostumbra haber a la entrada del dormitorio, y además un Crucifijo y una devota imagen de María Santísima.[25]

En els inicis fundacionals de les caputxines, les monges no disposaven de cel·la, sinó d'un dormidor comú, on el llit era concebut talment com un taüt,[26] segons es recull de les primitives cròniques dels monestirs italians, hispans i, fins i tot, americans[27] i, també, de la primera biografia que s'escriví de sor Àngela Astorch:

> Celda por habitar, aun estrecha y pobre, no la tenía; porque en esta Religión, solo se permite un Dormitorio común, dividido, para la mayor modestia, en recogimientos abiertos, y con las cortas divisiones, tan estrechos, que más que habitación de vivos, parecen sepulturas de muertos. Su cama, una tarima dura, una manta, almohada de paja; cosas todas que, juntándose con dormir sin quitarse el Hábito, mas que lecho para descanso, se podía llamar potro para el tormento.[28]

25. Vg. *Manual Seráfico de las Monjas Capuchinas,* Saragossa, 1909, pp. 85-86, núm. 200. Més encara, la cel·la de Santa Verònica Giuliani, model d'austeritat i penitència de les clarisses caputxines, ens és descrita, d'aquesta faisó, pel biògraf de la santa: «El moblaje de su celda se reducía a una miserable camilla de dos tablas con una desgastada manta encima, y una almohada de cañamazo llena de paja, un escabelillo y una mesita con una sagrada imagen de papel, y una pila de barro para el agua bendita» (vg. F. M. Salvatori, *Vida de la B. Verónica Juliani,* Madrid, 1808, p. 236), etc.

26. La post del llit que emprava sor Marta Bohigas, en morir aquesta, fou reutilitzada després per les caputxines de Barcelona com a baiard per a col·locar les difuntes: «Era tan estrecha su cama, y tan áspera, que basta decir que después sirvió de tarima o lecho en el entierro de las difuntas, de modo que era imposible revolverse en ella; tan dura que no tenía jergón y solamente una manta para cubrirse, sirviéndole de almohada una gruesa piedra» (vg. I. Torradeflot, *Crónicas de la Orden de las Monjas Capuchinas en España,* Vol.I, Manresa, 1907, p. 414).

27. Per exemple, en una primitiva crònica de les caputxines de Mèxic se'ns indica que: «El lecho es de dos tablas, tan angosto que más parece athaud, donde yacen muertas, que cama donde descansan vivas [...] En esta cama, como la consideran féretro, se acuestan como muertas amortajadas, sin desnudarse de cosa de las que visten» (vg. *Trono mexicano en el convento de religiosas pobres capuchinas,* Madrid, 1728, p. 67).

28. Vg. L.I. Zevallos, *Vida y virtudes, favores del cielo, milagros y prodigios de*

En aquest exigent clima de pregària i penitència, a més, cal indicar que, a excepció dels diumenges, la majoria dels monestirs de monges caputxines dejunaven tots els dies de l'any, consumien menges molt pobres i austeres a l'àpat del migdia i, a voltes, encara expressament mal condimentades per tal de convertir els àpats en una veritable i mortificant penitència i, alhora, en memòria viva de la Passió de Crist.[29] Endemés, les caputxines, amb prou feines esmorzaven ni sopaven,[30] però amb el pas dels anys, durant els segles XVIII i XIX, a semblança de les clarisses urbanistes i dels menors observants[31] i dels framenors caputxins,[32] introduïren, també, primer per a les religioses malaltes, i

la V. Madre Sor María Ángela Astorhc [sic], Religiosa Capuchina, Madrid, 1733, p. 340.

29. «Mangiano poveri cibi [...] i cibi molte volte sono male stagionati, e contrarii al gusto, e solo conditi e fatti suavi con la memoria dell'aceto, e del fièle, che fu dato al Nostro Signore Giesù Christo nella Croce» (vg. *Modo di vivere che osservano le Monache Capuccine di Napoli*, Nàpols, 1712, p. 12). Les caputxines hispanes que seguien les constitucions de la beata Astorch, publicades l'any 1628, practicades en divuit monestirs, només dejunaven tres dies a la setmana, segons la tradició dels frares caputxins.

30. Del sopar, se'n deia col·lació, i les caputxines hi podien prendre només alguna fruita (verda o seca) i una mica de pa: «La sera fanno la colatione, tale colatione, però non eccede quella di rigoroso digiuno, poiche altro non mangiano, che un poco de pane, e qualque frutto, l'uno e l'altro in tanta quantità che non rompa il digiuno» (vg. *Modo di vivere...*, p. 13). Les caputxines catalanes solien prendre una amanida, aleshores anomenada «enciam», d'escarola, de tomàtec, o bé lletuga, etc., tal com es llegeix en les primitives constitucions barcelonines: «y a sopar un plat d'enciam» (vg. *Regla Segona del Gloriós Pare Sant Francesch,* Barcelona, 1644, f. 314). Semblantment, a les constitucions de sor Àngela Astorch, hom hi llegeix: «y para cenar un plato de ensalada» (vg. *Regla Primera de la Gloriosa Madre Santa Clara,* Saragossa, 1629, p. 232), etc.

31. Per exemple, al col·legi de Sant Tomàs de Riudeperes, el 4 d'octubre de 1761, per ordre del guardià: «Se ha fet una quita [= cuita] de xoquolata [sic], val 17 L[liures] 9 s[ous] 10 d[iners», que es serví a la comunitat (AHG, *Estat y Relació del diner [...], gastant-lo Joaquim Pou, Síndich del Col·legi de Sant Tomàs de Riudeperes,* octubre 1761, s.f).

32. Sobre la polèmica de la introducció de la xocolata entre els caputxins, vg. Valentí SERRA DE MANRESA, *Els caputxins de Catalunya, de l'adveniment borbònic a la invasió napoleònica,* Barcelona 1996, pp. 113-114: «Un dels aspectes més polèmics de la vida quotidiana dels caputxins de la Catalunya Setcentista, i que més afectà la relaxació, fou la introducció del tabac en pols (rapè) i, sobretot, de la xocolata, innovacions, en les quals molts frares hi veien un perill que mitigaria l'observança dels religiosos», etc.

després per a tota la comunitat,[33] el consum de la xocolata.[34] Cal fer esment que, a tall de reforç de l'alimentació, i per a augmentar les calories i també per a ajudar a la digestió, en alguns monestirs de caputxines es prenia vi a taula[35] com feien, per exemple, les caputxines de Girona[36] i les de Barcelona, les quals tenien concedida la franquícia del vi[37] necessari per al consum de la taula i sagristia.[38] Amb tot, les monges caputxines eren formades, ja des del temps del noviciat, en l'austeritat, per tal d'acostumar-se a una vida de pobresa molt radical, i així vivien tothora «providencialment» al dia i de l'almoina, i per aquesta raó, sense protestar mai si alguna vegada mancava quelcom ordinari per a menjar,[39] tot i que en alguns monestirs hi havia gallines per tal d'assegurar els ous de les col·lacions nocturnes.[40]

33. «Per mitja cuita de xocolata per las malaltas, 11 L[liures] 2 s[ous]. En lo mateix dia, per una cuita de xocolata ordinari, 18 L. 8 s. 6 d[iners]» (ADG, *Llibre de Entradas y Eixidas de las MM[onges] Caputxinas de Gerona,* 13 octubre 1833, f. 196).

34. «Por la mañana se les dará chocolate, y por la tarde, media hora antes del coro, a las que lo necesiten se les dará también chocolate o merienda» (vg. *Constituciones Generales para todas las Monjas...*, p. 280, núm. 5).

35. «En la escudilla de beber pondrá a las que tuvieren necesidad un poco de vino, etc.» (vg. *Declaración de las ceremonias que deben guardar las Monjas Capuchinas,* Madrid, 1730, p. 118). «He pagat per 3 càregues de vi y ports, 57 L[liures] 5 s[ous] 3 d[iners]» (ADG, *Llibre de Entradas y Eixidas de las MM. Caputxinas de Gerona,* agost 1815, f. 161), etc.

36. ADG, *Libro de cuentas perteneciente al Síndico...* (22 febrer 1850) f. 8: «He pagado al Sr. Pedro Espelt de Gerona la cantidad de noventa y siete duros con 12 reales, por veinte y dos pellejos de vino y su conducción al convento».

37. «Permítase a la comunidad de Religiosas Madres Capuchinas, entrar por qualquiera de las tres puertas del Mar, el Ángel y la Nueba [sic], en todo el presente año las cargas de vino que necesite para su consumo y celebración del Sto. Sacrificio de la Misa» (ACA, *Monacales-Hacienda*, Vol. 1849: *Monjas Capuchinas. Inspección de franquicias*, Barcelona 1 gener 1801, f. 1). Els almoiners de les caputxines, entraven, mensualment, una càrrega de vi negre (uns 120 litres), o bé dos barrals de vi, per al consum de taula. De tant en tant, introduïen també vinagre i malvasia per a misses, tal com està registrat detalladament en aquesta llibreta d'inspecció de franquícies.

38. «Per 2 mallals de malvasia de Sitges per Missa, 16 L[liures] 17 s[ous] 3 d[iners]» (ADG, *Llibre de Entradas y Eixidas de las MM. Caputxinas de Gerona,* 30 desembre 1815, f. 163).

39. «Quando se ofrezca tener poco que comer, tengan paciencia, y consideren que han votado pobreza; y que si aquí tienen falta, en el Cielo tendrán abundancia de todos los bienes. Alegrarse han en el Señor, si para comer no tuvieren mas de una escudilla de legumbres, y para colación un poco de pan» (vg. *Declaración de las ceremonias...*, p. 126).

40. Per exemple, les caputxines de Girona tenien gallines, segons una anotació

D'altra banda, en un context de notable barroquisme i exageració, en alguns monestirs, especialment italians, es practicaven en el refetor penitències perjudicials a la salut. Les caputxines hispanes[41] i catalanes, tanmateix, amb força seny, maldaren per esmenar algunes d'aquestes «perilloses» mortificacions a taula, i per tal de no malmetre la salut de les monges amb excessives penitències, exagerades o imprudents, disposaren que la germana cuinera, dia a dia, havia de procurar que «ab tota netedat estigan las cosas pobres, y ben aparelladas, y cuytas per a que no fassen mal a les Sors»,[42] però amb gran austeritat en les menges. Semblantment, en els monestirs americans, fundats per monges caputxines hispanes,[43] es mantingué també aquest mateix rigor i austeritat en els àpats. Per exemple, consta documentalment que la quantitat de les menges consumides en els àpats comunitaris de les caputxines de Mèxic era «tan corta, que solo se compone de una taza de frixoles, que otros llaman judías, u otra semilla, y después lo que llaman pitança, que suele ser de nopales o calabacitas, y un pedacito de pescado a que se añade un huevo, cuando no es Vigilia, Viernes, Adviento o Quaresma, porque en esse tiempo, y en essos días se privan de los lacticinios».[44]

Tanmateix, les caputxines catalanes,[45] per concessió pontifícia, i a

---

del Síndic del dia 22 de setembre de 1879: «He pagado al Sr. Martín Adroer de Gerona, por una cuartera y dos cuartanes [de] mijo para la manutención de las gallinas del convento, 24 ptas y 25 cnts.» (ADG, *Libro de cuentas perteneciente al Síndico...*, f. 4).

41. «Procurará la cocinera, que con toda limpieza, y puntualidad esté la comida, aunque pobremente, bien guisada, para que no haga mal a las Religiosas» (vg. *Declaración de las ceremonias...*, p. 137).

42. Vg. *Regla Segona del Gloriós Pare Sant Francesch,* Barcelona, 1644, f. 312. En la darrera edició d'aquestes constitucions barcelonines, hom hi llegeix encara: «Los manjares, sazonados y bien cocinados para que no dañen a las Sorores» (vg. *Regla Primera de la Gloriosa Madre Santa Clara, y Estatutos y Constituciones de las Religiosas Capuchinas fundadas por la Venerable Madre Ángela Margarita Serafina, conforme se practican por las del Convento de Santa Margarita la Real de Barcelona*, Barcelona, 1915, p. 202).

43. Aspectes diversos sobre l'alimentació de clarisses, concepcionistes i caputxines, ha estat estudiat per M.A. Pérez Samper, «Alimentación y vida religiosa femenina en la España Moderna: las monjas franciscanas, capuchinas y clarisas», dins *Estudios Franciscanos* 100 (1999) p. 291-332.

44. Vg. *Trono mexicano en el convento de religiosas pobres capuchinas,* Madrid, 1728, p. 65.

45. «En tiempo passado el Obispo de Barcelona, moderando el rigor de la Regla de la dicha Orden en tal Monasterio, entre otras cosas determinó, y ordenó, que las

diferència dels monestirs italians, americans i alguns dels hispans,[46] que seguien els estatuts de les caputxines de Roma, tenien autoritzat menjar carn en els dies permesos als frares menors caputxins,[47] especialment en aquells monestirs situats en comarques àrides o poc fèrtils.[48] Això causà algunes complicacions, tant durant la primera expansió de les clarisses caputxines,[49] com quan s'intentà unificar legislativament totes les caputxines,[50] arran l'aparició del Codi de Dret

---

Monjas del mismo Monasterio debiessen comer de carne de la manera que los Frayles Menores Capuchinos» (dins *Regla de la Gloriosa Santa Clara,* Madrid, 1774, p. 76).

46. Per exemple, al monestir de Castelló de la Plana es dejunava tot l'any i l'abstinència era perpètua: «La Venerable Comunidad ayuna siempre por siempre, exceptuando solamente los Domingos. La comida se reduce a un platillo de yerbas cocidas, una pequeña escudilla de legumbres, y un huevo en los días que se pueden comer según regla; o una porción correspondiente de pescado, si algún bienhechor les hace la limosna. En los viernes, y días de ayuno de precepto universal, jamás usan de lacticinios, y jamás comen carne, sino mandándolo el médico» (vg. *Idea de la perfecta religiosa en la vida de la V.M. Sor Josepha M. García,* València, 1750, p. 76).

47. «Come i FF.MM.Cappuccini, cioè tre sole volte alla settimana» (Informe tramès per Melcior de Benissa, procurador general OFMCap., al cardenal Camillo Laurenti, prefecte de la S.C. Religiosos (Roma, 9 juliol 1923); ASCRel., Llig. C. 37, s.f).

48. «Siempre y en todo lugar deben abstenerse de comer carne, exceptuados los días en que la pueden comer los Padres Capuchinos; en los cuales días la podrán comer, particularmente en tierras poco fértiles, con conocimiento del Ordinario del lugar» (vg. *Regla Primera y Estatutos y Constituciones de las Religiosas Capuchinas de Barcelona*, Barcelona, 1915, p. 100).

49. Sor Emerenciana de Copons, tot i que s'havia format a les caputxines de Barcelona, a semblança del que féu sor Catalina de Lara a València, intensificà també la pràctica dels dejunis de les caputxines de Toledo: «Como la fundación de aquel convento [València] era hija del de Barcelona, se conformava en todo con él, que era su matriz, y así no ayunaban todo el año, ni se abstenían de comer carne algunos días, faltando en esto a la primitiva Regla de la Señora Santa Clara (no por relaxación, sino por causas que tuvo el señor Obispo de Barcelona para permitirlo, según se guardava en Italia en los conventos sugetos a los Padres Capuchinos), sentía en extremo la Madre Emerenciana este alivio, y solicitó con la Madre Abadesa y con la comunidad, se suplicasse a Su Santidad se sirviesse expedir su Breve, para que del todo en el Convento de Valencia literalmente y sin mitigación alguna, se guardasse la Regla primitiva. Concediéndolo su Beatitud, y desde entonces el de Valencia, y todos los que se han fundado por hijas suyas, como el de Madrid, Toledo, Pinto y otros, nunca se come carne y se ayuna siempre» (vg. *La Thebayda en poblado. El Convento de la Concepción Capuchina en la Imperial Toledo,* Madrid, 1686, f. 113).

50. «Mentre tutte le Monache Cappuccine osservano, per Regola dalla Madre Santa Clara, il digiuno perpetuo, nei Monasteri della Spagna, che seguono le Costituzioni di Papa Urbano VIII, le Cappuccine possono mangiar carne nei giorni in cui é permesso

Canònic de 1917, car la majoria de les clarisses observaven, arreu del món, abstinència perpètua; és per això que les noves constitucions mantingueren la doble possibilitat de dejuni mitigat o perpetu, segons la tradició de cada monestir:

> En cuanto a la abstinencia de carne, se observará la antigua y laudable costumbre de cada monasterio. En muchos la abstinencia es perpetua, y la Abadesa no dispensa de ella a Religiosa alguna, sino por consejo del médico. En otros monasterios, según la concesión del Papa Urbano VIII, las Monjas comen carne los días en que les está permitida a los Frailes Menores Capuchinos. Ni en unos ni en otros se cambiará la antigua costumbre vigente, sin licencia expresa de la Santa Sede.[51]

Consta documentalment que, en temps d'hivern, alguns monestirs de caputxines, per tal de reforçar l'alimentació i la provisió, adquirien un porc, o dos, que feien matar i després el salaven i confitaven per consumir-lo en les col·lacions dels vespres, durant l'any.[52]

En un cerimonial divuitesc de les clarisses caputxines hispanes, se'ns descriu la configuració del refetor dels monestirs. S'hi indica, minuciosament, l'espai que havia d'haver-hi entre les taules –per tal d'evitar que les religioses que arribaven tard passessin al banc per sota la taula!– i també la captinença que les monges havien d'observar a taula (car no usaven ni forquilla ni estovalles!)[53] i evitar, doncs, de tocar el menjar amb els dits, o bé de bufar o remenar la sopa[54] per refredar-la, o de menjar amb poca delicadesa:[55]

ai Padri Cappuccini»; [Carta de Melcior de Benissa a Camillo Laurenti (Roma, 9 juliol 1923); ASCRel., C 37 bis, s.f].

51. Vg. *Constituciones de las Monjas Capuchinas,* Roma, 1928, Cap. IV, 75).

52. «He pagat per dos tosinos y matar-los, 143 L[liures] 5 s[ous]» (ADG, *Llibre de Entradas y Eixidas de las MM. Caputxinas de Gerona*, 16 gener 1812, f. 160).

53. Els frares caputxins de Catalunya no introduïren la utilització de la forquilla fins l'any 1764, per disposició del ministre general, pare Pau de Colindres (vg. Valentí SERRA DE MANRESA, *Els caputxins de Catalunya, de l'adveniment borbònic a la invasió napoleònica: vida quotidiana i institucional, actituds, mentalitat, cultura (1700-1814),* Barcelona, 1996, p. 127).

54. «No debe soplarse la comida, ni tampoco revolverla para que se enfríe. El hueso de la fruta se toma de los labios con los dos dedos y se pone, así como las espinas y huesos de la carne, en un plato a parte. Las nueces, avellanas, etc., no deben partirse con los dientes» (vg. *Manual Seráfico de las Monjas Capuchinas,* p. 102, núm. 255).

55. «Hay defectos que conviene mucho evitar, para que no se nos pueda notar de

> El Refectorio será capaz del número de las Religiosas, y tendrá las mesas que fuere menester, y bancos alrededor [...] De mesa a mesa ha de quedar un poco de lugar, para que puedan entrar las Religiosas que vienen a Comunidad quando están comiendo, porque no anden entrando por debajo de la mesa, ni se levanten muchas para que entre una [...] En ellas no ha de [h]aver manteles, sino una servilleta para cada Monja, y para beber una escudilla, y un cuchillo y una cuchara de palo [...] El Refectorio ha de estar limpio y claro. [H]Avrá en el lugar más eminente un Christo, o una Imagen.[56]

A semblança dels convents de framenors caputxins, les monges tenien al costat del refetor un espai anomenat *Cànova*,[57] on es guardaven, o netejaven, alguns dels atuells i plates que s'empraven al refetor.[58] Cada religiosa guardava el seus coberts i l'escudella de beure dins d'un calaix del refetor, juntament amb el tovalló.[59]

Durant els àpats es llegia sempre,[60] i les monges eren convocades al refectori amb un toc de teula[61] a semblança dels frares caputxins i,

---

groseras o faltas de educación; tales son lamer la cuchara, beber con ruido, jadear después de haber bebido, coger la taza metiendo en ella los dedos, lamerse éstos [...] Y no se diga que entre nosotras todo está bien, y que esta finura desdice de nuestro estado de pobres Capuchinas, porque la buena educación no está reñida con la virtud, al contrario, la realza y embellece» (*Ibidem,* 103, núm. 256).

56. Vg. *Declaración de las ceremonias ...,* p. 12-13.

57. Aquest mot, que entre els caputxins ha perviscut fins als nostres dies, originàriament, en època baix medieval, es referia a una mena de celler-rebost. Vg. J. Godoy Alcántara, *Ensayo histórico-etimológico sobre los apellidos castellanos,* Madrid, 1871, p. 262: «*Canova, canava* o *canave*, en el bajo latín, panera, bodega». Vg., també, V. Serra de Manresa, «Argot dels caputxins de Santa Madrona», dins *Estudios Franciscanos* 89 (1988) p. 666.

58. «La cánova exige aún mayor cuidado para que siempre se mantenga limpia, aseada é higiénica. En cuanto sea posible, haya un buen depósito de agua, para que pueda la refitolera lavar las cosas con mucha frecuencia y facilidad» (vg. *Manual Seráfico de las Monjas Capuchinas*, p. 94, núm. 233).

59. «Todas pondrán sus servilletas cogidas en el cajoncillo, junto con el cuchillo, y la escudilla de beber, etc.» (vg. *Declaración de las ceremonias...,* p. 127).

60. «Se leerán las Coronicas [sic] de N.P. San Francisco, principalmente donde está la vida de la Gloriosa Madre nuestra Santa Clara. Cada semana se leerá la Regla, Constituciones y estas Declaraciones» (*Ibidem,* p. 118).

61. «A la puerta del Refectorio [h]avrá una texa colgada con un macito, para tocar a la Comunidad y a Capítulo. A la hora de comer tocará la Refitolera diez y ocho o

fora dels àpats comunitaris, que sempre tenien lloc al refectori o refetor, les monges no podien prendre mai aliment ni beguda sense llicència de l'abadessa.[62] En ocasió d'algunes solemnitats, les taules del refetor s'adornaven amb flors i herbes oloroses, seguint una vella tradició franciscana, de gran arrelament entre els caputxins i caputxines.[63]

L'aixovar d'una monja caputxina consistia, només –a part de l'hàbit en ús– en un breviari per a utilització personal en el cor i unes deixuplines,[64] instruments de penitència que solien fabricar les caputxines mateixes per ser emprats per les monges de la comunitat[65] i, també, per regalar-los a seglars pietosos,[66] especialment els terciaris seglars que duien una vida de penitència a casa seva.[67]

---

veinte golpes, los primeros despacio, y los últimos un poco apriessa. A salir de comer tocará cinco o seis golpes» (*Ibidem*, p. 119).

62. «Fuera de la Comunidad, ninguna coma sin licencia, aunque no sea día de ayuno, ni tampoco beba sin licencia fuera de las dichas horas de Comunidad» (*Ibidem*, p. 119). A Mèxic, tot i ser de clima molt més càlid, les caputxines tampoc bevien, sense llicència, fora dels àpats: «El agua es tan tassada, que se sirve un jarro para dos, de donde beben con una taza tosca, y solo a la comida y colación; y si fuera de estos tiempos obliga la necesidad a tomarla, ha de ser, no solo con licencia de la Prelada, sino con su presencia, porque la licencia no passe a demasía» (vg. *Trono mexicano en el convento de pobres capuchinas*, Madrid, 1728, p. 65).

63. «Se adornan las mesas esparciendo sobre ellas algunas flores y hojas de olor en todas las solemnidades de primera clase que sean de precepto, y en todas aquellas que en el Convento son celebradas como si fueran de precepto, etc.» (vg. *Manual Seráfico de las Monjas Capuchinas*, p. 216, núm. 554).

64. «El ajuar es un breviario, diurno, horas de nuestra Señora, oficio de Semana Santa, y una disciplina» (*Ibidem*, p. 2).

65. Les caputxines d'Alacant conserven, encara, a tall de «relíquia», l'argolla que duia al coll la fundadora, sor Úrsula Micaela Morata, que havia professat al convent de Múrcia en temps de sorÀngela Astorch: «Se pone una argolla al cuello, sin quitársela nunca hasta la muerte, en señal 'de que siempre había de inclinar la cabeza al yugo de la obediencia y de la mortificación', etc.» (vg. J. Sáez Vidal, *Sor Úrsula Micaela Morata (1628-1703). Experiencia religiosa y actividad personal*, Alacant, 1987, p. 15).

66. Per exemple, l'any 1710, en ocasió d'una visita règia, les caputxines de Barcelona obsequiaren la reina Isabel-Cristina, esposa de l'arxiduc Carles, amb unes deixuplines: «Preguntando Su Majestad por las labores a que se dedicaban las monjas, le presentaron varias disciplinas de cuerda, de cadenilla de hierro y cilicios. Escogió tres de aquellos instrumentos de mortificación y se los llevó» (vg. I. Torradeflot, *Crónicas...*, Vol.I, Manresa, 1907, p. 400).

67. Sobre la vida i aspectes penitencials dels terciaris de casa nostra en aquest període històric, vg. Valentí Serra de Manresa, «Els terciaris a Catalunya durant els segles xvii i xviii», dins *Analecta Sacra Tarraconensia* 70 (1997) p. 119-188.

L'austeritat dels edificis dels monestirs hispans de caputxines era, en alguns punts, molt més rigorosa que no pas a Itàlia. Per exemple, en els edificis conventuals hispànics hi havia solament una campana,[68] la de l'església, i encara de dimensions força reduïdes, emprada per a convocar les monges a la celebració quotidiana de la Missa, i alhora per indicar, també, a l'exterior el començ dels moments de pregària coral, i així orientar els horaris de la vida familiar quan en els segles XVII i XVIII els rellotges casolans eren encara poc comuns. La sagristana tenia cura d'un rellotge,[69] inicialment de sorra, per avisar puntualment la comunitat per als actes litúrgics del cor o a l'església, cosa que feia tocant la campana al seu moment. A semblança dels frares caputxins, en comptes d'una campana interior, les caputxines empraven, per avisar o convocar la comunitat al refetor o capítol, com ja hem dit, el toc d'una teula metàl·lica,[70] tal com es llegeix en les primitives constitucions de Barcelona:

> En lloch de campana [interior] per a tocar, tindran una teula penjada ab una corda, la qual tocarà a ses hores la refetorera ab una masseta de fusta.[71]

Hom procurava que la pobresa de les religioses caputxines fos absoluta i radical, i per això s'evitava que els monestirs tinguessin rendes estables,[72] i també coses inútils o bé que perjudiquessin el recolliment

68. «No tengan más de una campana, y sea tal que la puedan tocar las Religiosas. Los días de Santos dobles, harán tres toques a Maytines y a Vísperas antes de comenzar, y los demás días dos» (vg. *Declaración de las ceremonias...*, p. 13).

69. «El oficio de tocar la campana pertenece a la Sacristana, no ordenando otra cosa la Prelada. Tendrán un relox, o despertador, el qual regirá la Sacristana» (*Ibidem*, p. 14).

70. «Sean llamadas las monjas a son de campana. En España se haze esto a toque de teja, porque no usan sino una campana en la Iglesia» (vg. *Regla de la gloriosa Santa Clara, con las Constituciones de las Monjas Capuchinas*, Madrid, 1619, f. 54 v). A la darrera edició de les constitucions pròpies de les caputxines de Barcelona, abans de les constitucions generals de 1927, hi llegim encara: «Hará tocar la campana del Refectorio, de una parte tan solamente, o hacer señal con una teja en lugar de la campana», etc (vg. *Regla Primera, y Estatutos y Constituciones*, Barcelona, 1915, p. 134).

71. Vg. *Regla Segona del Gloriós Pare Sant Francesch*, Barcelona, 1644, f. 294.

72. «Quando el testador dize en el testamento que dexa una cantidad de dineros a censo [...] para tomar el fruto, o renta de ellos, cada año perpetuamente o por largo

com, per exemple, la presència de gossets en els monestirs.[73] La pobresa personal de les monges era, semblantment, de gran radicalitat i exigència i, pel que fa al convent, cal dir que molt rarament hi havia objectes preciosos a l'interior dels edificis i que, si n'hi havia algun, les monges hi solien donar un ús litúrgic. Per exemple, les caputxines solien reservar i utilitzar els millors cossis i atuells de ceràmica per a la cerimònia del rentament de peus del Dijous Sant, o bé, semblantment, emprar les peces més elegants de ceràmica per recollir les paperetes dels vots en el Capítol d'eleccions, com és, per exemple, el cas de les caputxines de Mallorca, de pervivència fins als nostres dies.[74]

Ran del traspàs de les caputxines més eminents, se solia publicar una necrologia, que era tramesa als monestirs de l'Orde, per tal d'enfervorir les monges amb els exemples d'austeritat i pobresa de les religioses procedents dels estaments nobiliaris, les quals en fer-se caputxines havien renunciat a tota mena de luxes. En aquestes necrologies se'ns descriu com, amb gran exemplaritat, les antigues dames visqueren les exigències de la pobresa personal de les clarisses caputxines hispanes, la qual era viscuda de faisó semblant a la dels fares caputxins[75] i, també, força igual a la practicada en alguns monestirs

---

espacio de tiempo, o dexa una casa para alquilar, o una viña para cultivar, o otros bienes estables para tomar el fruto de ellos. Qualquier legado hecho en tal manera, es ilícito, y por tanto las Monjas por razón de su profesión no lo pueden aceptar por si» (vg. *Regla de la gloriosa Santa Clara, con las Constituciones de las Monjas Capuchinas,* Madrid, 1619, f. 68 v).

73. Sor Àngela Serafina, en les constitucions de 1603 prohibí, severament, que «No's permeta en ninguna manera a las Sors que tingan gossets de falda, o altres animalets; perquè és grandíssima relaxació, y senyal de poch esperit, o almanco de poca mortificació» (vg. *Regla Segona del Gloriós Pare Sant Francesch,* Barcelona, 1644, p. 270). La Beata Astorch, per la seva banda, féu escriure per a la comunitat de Saragossa el mateix: «Ni se permita tener perros pequeños, llamados vulgarmente de falda, o otros animalexos. Porque es grandíssima relaxación, y señal de poco espíritu, o a lo menos de poca mortificación» (vg. *Regla Primera,* Saragossa, 1629, p. 205).

74. «Els usos van més enllà, i algunes peces no s'han emprat tradicionalment per a la finalitat que nosaltres ara podem imaginar. En el monestir de la Puríssima trobam dos pitzers de Barcelona la funció dels quals no va ser servir a taula sinó que foren reservats per a la cerimònia del Lavatori del Dijous Sant. Una altra peça d'ús atípic és una florera de Savona que s'empra encara per dipositar les paperetes de les votacions capitulars» (vg. *La ceràmica al món conventual. Monestir de la Puríssima Concepció,* Palma de Mallorca, 1998, p. 23).

75. Vg. V. Serra de Manresa, *Els caputxins de Catalunya, de l'adveniment*

de clarisses, on vigia la prescripció[76] d'usar les coses fins que fossin inservibles, tant en els monestirs peninsulars, com els d'Amèrica:[77]

> Estaban sus túnicas interiores tan llenas de remiendos, que no se sabe, qual era el principal, y para remendarlas, solicitaba los pedazos más viejos y desechados [...] El velo era tan lleno de pedacitos y zurçidos, que era una admiración el verlo [...] No tenía algunas cosas forçosas, de las que las demás Religiosas usan, como son cuchillo, tixeras, dedal o lamparita para alumbrarse, ni Breviario, y solo tenía un Diurno viejo, que mantenía siempre en las manos durante el Oficio Divino, no obstante que se lo sabía todo de memoria.[78]

A l'interior dels monestirs, per tal de garantir el recolliment i pregària contemplativa, el silenci era rigorós. Les monges distingien entre el silenci perpetu, el regular i l'evangèlic. El silenci era perpetu al cor, refetor, dormidor i claustre; el silenci regular anava des de la una del migdia fins després de Vespres, i l'evangèlic tenia lloc el dia en què combregaven les monges (per tal d'assegurar el recolliment interior i l'acció de gràcies) i, també, quotidianament, el silenci es mantenia al llarg del dia mirant de «no hablar palabras ociosas, ni tener pláticas

---

borbònic a la invasió napoleònica, Barcelona, 1996, p. 131: «Se'ns presenten casos de pobresa radical o 'extremada', com la viscuda per fra Fèlix de Guàrdia, la qual trobem testimoniada al volum segon de la *General Inquisición,* on llegim que es: 'reparà en ell un tenor de vida molt exemplar y virtuosa, singularment una pobresa extremada; de modo que los paños menors que usava, eren tant remendats, que se podia molt ben dubtar, si havia part ô porció alguna de la primera tela, sinó que tot eran pedassos sobre pedassos', etc.»

76. «No retire del uso cosa alguna antes de hacerla ver a la Prelada. Las cosas dejadas deben servir para remendar; y los hábitos, velos, etc. más usados pueden servir para faenas más groseras ú otras en que es fácil ensuciarlas» (vg. *Constituciones Generales para todas las Monjas...,* p. 325: «De la ropera», núm. 2).

77. Per exemple, sor Llorença Bernarda, caputxina de Toledo fundadora del monestir de Mèxic, tenia un sentit de pobresa tan exagerat que: «era con tal industria, que pudiera aprovechar los desperdicios, y acomodar los retazos que sobraban [...] y acomodarse, como pobre, con trapos y desperdicios» (vg. *Trono mexicano, en el convento de Religiosas Pobres Capuchinas,* Madrid, 1728, p. 127).

78. Vg. *Copia de la Carta que [...] da quenta a los demás conventos del feliz tránsito y heroycas virtudes de la Venerable Madre Sor Josepha Manuela de Palafox y Cardona...,* Sevilla, 1724, f. 26.

escusables».[79] Les caputxines s'ajudaven en aquest recolliment maldant per dur sempre, una mica exageradament, la mirada baixa i recollida, com el cas de sor Marta Noguera Valeri († 1830), caputxina de la comunitat de Barcelona que: «portava la vista sempre tan recullida, que no vas [= vaig] conèxer may cap relligiosa per la cara, sinó per la vèu; perquè no'n mirava cap ni rès del convent. Estava tan apartada de sabèr lo que hi havia y se fèya, còm si no hi visqués. Y passaren alguns anys, fins que m'[h]o varen advertir; que no sabia que en el còr prenguessen la claror per una finestra molt gran, que hi havia».[80] A més, en aquest clima permanent de progrés espiritual a l'interior dels monestirs, les jornades anuals d'Exercicis Espirituals, que duraven deu dies complets,[81] eren diades afegides de gran intensitat espiritual.

Hem d'indicar, que la vida contemplativa, al final del segle dinovè, era tan tancada i bolcada de cara endins, que les monges la comparaven a la forma de vida desenvolupada per la Sagrada Família en la casa de Natzaret.[82] La comunicació a l'interior dels monestirs era feta de «palabras pocas, baxas y necessitadas», segons testifica el reverend Nicolás Torrecilla. També es procurava assegurar el recolliment amb l'exclusió de llibres mundans o poc espirituals, dels quals s'evitava tothora l'entrada a les llibreries o biblioteques de l'interior dels monestirs.[83] Consta, de tant en tant, en els llibres de comptabilitat del

79. *Ibidem*, p. 2.

80. Vg. *La enamorada...*, p. 206.

81. «Una vez al año los diez días de exercicios espirituales de San Ignacio [...] El tiempo que duran estos exercicios, llevan siempre cubierto el rostro, guardan profundo silencio, y con nadie pueden hablar las que los hacen, sino con el Director en el Confessionario» (vg. *Idea de la perfecta religiosa...*, p. 77-78).

82. «Os encarrego sobretot me encomanen en tal dia al Gloriós Patriarca, perquè sàpiga imitar sas virtuts, ell és un perfet modelo per las ànimas relligiosas, que ens enseña el modo de estar sempre unida ab Jesús; y aixís com S. Josep vivia en la caseta de Natzaret nit y dia vivia ab ell Jesús, també nosaltres tenim sempre el bon Jesús Sacramentat dintre nostre Convent, que podem considerar com a altra casa de Natzaret» (ACMan, Carta de sor Agnès Puig al seu pare, Josep Puig, Sant Gervasi, 17 març [1899?], s.f.).

83. «Las Monjas no tengan en el Monasterio libros profanos, curiosos, vanos y mundanos, mas tengan libros que puedan edificar sus almas» (vg. *Regla de la gloriosa Santa Clara, con las Constituciones de las Monjas Capuchinas,* Madrid, 1619, f. 72 r). Aquesta disposició encara es mantingué en les constitucions renovades ran del Codi de Dret Canònic de 1917: «Se ordena que en el monasterio no se guarden otros libros que los a propósito para instruir y edificar a las almas encendiéndolas en el amor de Dios» (vg. *Constituciones de las Monjas Capuchinas*, Roma, 1928, Cap. XI, 163).

síndic, l'anotació de despeses per relligats i per l'adquisició de llibres en els monestirs de caputxines.[84]

Pel que fa a la ritualització i desenvolupament de les exèquies de les monges, en un cerimonial per a ús de les caputxines franceses, se'ns descriu la manera d'amortallar les sors, que era realitzat amb molta senzillesa, tal com escau a la «forma vitae» franciscanocaputxina. Les religioses difuntes eren rentades i vestides amb l'hàbit propi, sense mantell, però, i amb les mans plegades tot sostenint el crucifix i la regla,[85] amb una posició devota i edificant. Aquests costums, de faisó força semblant, eren seguits per les caputxines de Catalunya i Mallorca que, en llurs costumaris, tenien indicat el «Orden de lo que se ha de hacer quando [sic] muriere alguna Religiosa»,[86] on hi ha descrit la forma escaient de procedir en les exèquies de les caputxines difuntes que, com ja s'ha dit, eren enterrades descalces i sense mantell.[87] La mort de les caputxines era, doncs, ritualitzada d'aquesta manera: després d'expirar la monja, es tocava a morts, i l'infermera vestia la difunta col·locada damunt d'un baiard o civera a fi de poder-la traslladar, amb facilitat, a la sala anomenada del capítol, on a través de la reixa que donava a l'església, podia ser contemplada pels parents, coneguts i amics del monestir.[88] El cementiri solia estar situat prop del recinte de

84. ADG, *Libro de cuentas perteneciente al Síndico...* (31 agost 1880) f. 9: «He pagado al Sr. D. José Franquet, librero de Gerona, por encuadernación de libros de las Monjas Capuchinas y compra de cuatro libros de retiro espiritual y dos oficios sanctorum, 46 ptas».

85. «Laveron son corps selon l'usage de l'Eglise, et le feron le plus modestement qu'il leur sera possible. Ensuite elles l'habilleront a l'ordinaire sans manteau [...] La face découverte, les mains jointes, etc.» (vg. *Rituel des Religieuses capuccines*, Avignon, 1751, p. 345: «De la manière d'habiller la soeur difunte. De la disposition sur le lit fúnebre», etc.).

86. Vg. *Orden de las varias funciones de coro, según la práctica de las Religiosas Capuchinas*, Barcelona, Imp. Surià, s.d., p. 110-129.

87. «Quando alguna Religiosa muriere, la Abadesa haga que sea sepultada con el Hábito y cuerda de la Orden, vestida de la misma manera que quando era viva, menos el manto y las esparteñas» (vg. *Declaración de las ceremonias...*, p. 108).

88. «Inmediatamente que hubiere espirado la Religiosa, se le dirá el Responsorio siguiente, y se tocará a muertos, haciendo los tres toques acostumbrados [...] La Enfermera vestirá a la difunta, y puesta en las andas, la llevará a la pieza del Capítulo, dexando junto a ella dos luces encendidas, hasta que la Comunidad vaya procesionalmente a cantarle los Responsorios. A la hora señalada por la Madre Abadesa, se tocará la campana por espacio de un *Miserere*; y asimismo se tocará la teja, para que todas acudan al Coro, desde donde partirán en procesión con cruz levantada y

l'església conventual, i mai sota els altars. A voltes, el fossar era situat dins de l'hort.[89] Algunes caputxines, ja sigui per la fama de santedat, o bé per mor de llur condició social nobiliària, o ja sigui, també, per la projecció social que assoliren com a abadesses, tingueren exèquies especialment solemnes, amb homilies de reputats predicadors, que eren posteriorment editades i divulgades com, per exemple, la predicada pel jesuïta Cristòfor Domènech l'any 1752 en les exèquies de sor Josepa M. Garcia,[90] abadessa de les caputxines de Castelló,[91] emparada i protegida del marquès de Dos Aguas.

En el període barroc, alguns eclesiàstics, benefactors (que havien ajudat la comunitat amb deixes testamentàries, o bé ajudat a pagar el dot a les postulants), i també alguns amics dels monestirs, demanaven de ser enterrats dins les esglésies conventuals de les caputxines; la cerimònia de llur exèquies, però, es feia sempre a l'església parroquial. El cerimonial litúrgic per a ús intern de les monges caputxines ens descriu la manera de realitzar aquests enterraments de sacerdots amics i de seglars.[92] Al presbiteri, i també davant mateix de les grades, dins

---

cirios encendidos en las manos, hasta que lleguen donde está el cuerpo [...] Dicho el *Requiescat in pace*, rodarán procesionalmente el claustro con el cadáver, y cantarán el Salmo que se sigue [Ps 113, *In exitu Israël de Aegypto*]. Dada la vuelta al claustro, y llegando a la reja, pondrán el cuerpo de la difunta que esté de cara a la Iglesia, con la cruz a la parte de la cabeza, y las Acólitas comenzarán el Responsorio [...] Dexarán quatro luces encendidas con el cadáver, y de parte de fuera estará un Sacerdote junto a la reja, y de parte de dentro dos Monjas rezando en sufragio de la difunta [...] Llegada la hora del entierro, tanto si es después de la Misa, como si es por la tarde, se tocará a obediencia, y también la campana a muertos todo el tiempo que dure el entierro, etc.» (vg. *Orden de varias funciones de coro...*, p. 110-120).

89. «Que la bóveda del panteón no esté nunca bajo los altares. En cuanto sea posible, se han de preferir las tumbas o bóvedas inmediatas a la iglesia o puestas debajo de ella. Pero cuando no se permita enterrar dentro del Convento, constrúyase en la huerta un devoto cementerio» (vg. *Manual Seráfico de las Monjas Capuchinas*, p. 92).

90. Una extensa biografia n'escriví, J. VELA, *Idea de la perfecta religiosa en la vida de la Venerable Madre Sor Josepha María García,* València, 1750.

91. Vg. *Sermón fúnebre-histórico, en las exequias de la Venerable Sierva del Señor, la Madre Sor Josepha María García, religiosa capuchina y abadesa que fué en su Religiosíssimo Monasterio de Castellón de la Plana [...] Predicóle el R.P. Cristóval [sic] Doménech...* (València, 1752).

92. «Como se han de recibir los cuerpos de los difuntos, que traen a enterrar en nuestra Iglesia. Primeramente, [...] la Parroquia quando ha sacado el difunto, etc.» (vg. *Orden de varias funciones de coro...*, p. 130-139.

l'església conventual del monestir de caputxines de Girona hi ha, encara, els enterraments d'alguns dels primers confessors, els reverends Pau Volart[93] († 1640), Llàtzer Clascar[94] († 1666) i Silvestre Bonabosch[95] († 1733); i també, el d'una dama benefactora, la senyora Maria Masdeu[96] († 1643), significatius documents lapidaris indicatius d'aquest desig d'alguns seglars i eclesiàstics de ser enterrats dins de les esglésies conventuals de les clarisses caputxines.

L'enterrament de les caputxines, tot i estar molt ritualitzat, no trencava excessivament el ritme de la vida de cada dia a l'interior del monestir. Una volta acabada la cerimònia de les exèquies i enterrada la religiosa, tot seguia igual de cara endins, amb les mateixes celebracions i horaris. Una acurada, i detalladíssima, descripció de la forma de celebrar «ad intra» les diverses solemnitats litúrgiques, distribuïdes al llarg de l'any, i d'altres usos i costums de les monges caputxines, la trobem àmpliament descrita en la *Consueta* de la comunitat de Palma de Mallorca, on se'ns relata, amb tota precisió, la gran diversitat d'usos i costums del monestir,[97] tant els «pia exertitia» seguits per les religioses, com les pràctiques de pietat vinculades a l'any litúrgic, junt amb referències explícites als dejunis i penitències, com també l'enumeració de diversos costums o serveis domèstics: els dies de neteja i la manera

93. És la primera làpida que hi ha situada davant del primer graó del presbiteri, amb breus referències biogràfiques del reverend Pau Volart, beneficiat de la catedral de Girona i confessor de les monges caputxines, traspassat el 30 de juny de 1640.

94. És l'única làpida que hi ha sobre el presbiteri. El text lapidari ens indica que era canonge de la col·legiata de Sant Feliu i confessor de les caputxines de Girona. Morí el 4 d'octubre de 1666.

95. Doctor en Teologia, fou rector del seminari de Sobreportes, i durant 40 anys síndic i confessor ordinari de les caputxines. Té la làpida davant el primer graó del presbiteri, al costat de la làpida de la senyora Masdeu. En el text hi ha una breu síntesi de la biografia del doctor Bonabosch: «D[eo] O[ptimo] M[aximo] R. Silvester Bonabosch S.T.D. [...] Rector Sem. de Sobreportas. Per 40 Annos Sind. et Conf. Ordinariae Capuccinar[um], obiit die V aprilis 1733». Inicialment fou només confessor, i a partir del 1711, també fou nomenat síndic de les caputxines (ADG, *Registre de Lletres*, Reg. U-273, 30 juliol 1711, f. 84).

96. Té la fossa i la làpida, amb un escut familiar al centre, situada entre la del reverend Pau Volart i Silvestre Bonabosch, davant del presbiteri, amb un text esculpit que diu: «Sub hoc lapide recondita sunt ossa Mariae Masdeu et Max, oriundae in praesenti civitate que pie vivens mortem cum melior vita com. Die desimo [sic] tersio [sic] mensis setembris 1643».

97. ACPalma, *Consueta del Real Monasterio de la Purísima Concepción de Religiosas Capuchinas de Palma de Mallorca.* Els darrers afegits són de l'any 1948.

de fer-la, el cuinar, etc. Semblantment, les caputxines de Barcelona, durant el pontificat del bisbe Pedro Díaz de Valdés, publicaren un cerimonial per a ús intern de la comunitat,[98] el qual adoptaren també les caputxines de Mataró, Manresa i Girona. La resta de monestirs hispans solien seguir un cerimonial molt més concret i detallat que, en alguns casos, era també observat per les caputxines de Catalunya, perquè el llibretó es trobava a llurs biblioteques amb senyals d'haver estat utilitzat i amb anotacions marginals de les monges catalanes.[99] Amb tot, al començament del segle vintè, quan la modernitat començava a marcar acceleradament la vida social i eclesial d'Europa, amb motiu del tercer centenari del traspàs de sor Àngela Serafina,[100] i també per influx directe dels framenors caputxins, que acabaven d'editar un manual o cerimonial,[101] les clarisses caputxines publicaren un *Manual Seràfic,*[102] on es procurava d'adaptar les velles tradicions als nous temps.[103] Molt encertadament, en les pàgines d'aquest *Manual* de les caputxines, es recomanava als monestirs hispans que tinguessin cura de conservar els documents en un arxiu conventual a propòsit, situat en una cel·la-despatx a cura de l'abadessa i secretària,[104] i se suggeria

98. Vg. *Orden de varias funciones de coro, según la práctica de las Religiosas Capuchinas.* Barcelona, Imp. F. Surià, s.d.

99. Vg. *Declaración de las ceremonias que deben guardar las Monjas Capuchinas de la Primera Regla de Santa Clara,* Madrid, 1730.

100. «Una circunstancia muy especial debe animarnos también a recibir este Manual como un acuerdo altísimo de la Divina Providencia. Celebramos este año (1908) el centenario tercero de nuestra venerable Madre Ángela Margarita Serafina, primera capuchina de España, cuyo espíritu seráfico la hizo un retrato vivo de nuestro P. San Francisco, etc.» (vg. *Manual Seráfico de las Monjas Capuchinas*, p. 12).

101. Vg. el *Manual Seráfico de los FF.MM. Capuchinos de las Provincias de España y sus Misiones. Publicado por mandato del Rmo. P. Bernardo de Andermatt,* Roma, 1890.

102. Inicialment, fou publicat a iniciativa de les caputxines de Calataiud i, després es féu extensiu a tots els monestirs hispans. Vg. *Manual Seráfico de las Monjas Capuchinas,* Saragossa, 1909, p. 3: «Hemos hecho examinar por dos Religiosos graves y competentes de nuestra Orden Capuchina el libro titulado *Manual y Ceremonial Seráfico a uso de las Reverendas MM. Capuchinas de Calatayud* [...] Creemos será este libro utilísimo, no sólo para las Religiosas Capuchinas de Calatayud, sino también para todas las Capuchinas de España» (Ildefonso de Ciaurriz, Pamplona, 15 agost 1908).

103. Vg. *Manual Seráfico de las Monjas Capuchinas, extractado del que observan los FF.MM. Capuchinos,* Saragossa, 1909.

104. «En la segunda celda de la M. Abadesa, ha de estar el Archivo de la Comuni-

que, també, les comunitats disposessin d'una petita biblioteca,[105] on es trobaven alguns autors caputxins com Diego de Cádiz i Ambrosio de Valencina, les obres i biografies de caputxines, com Verònica de Giuliani[106] i Magdalena de Martinengo i, òbviament, segons els criteris ascètics de l'època, els clàssics de l'ascetisme jesuític castellà. Per exemple, a la biblioteca conventual de les caputxines de Girona hom hi troba, a més de la *Crònica Seràfica* redactada pel framenor observant Damià Cornejo[107] –que es llegia al refetor durant els àpats– també un seguit de clàssics de l'espiritualitat, com les obres del benedictí Lluís Blosio, la famosa *Introducció a la vida devota* de sant Francesc de Sales, el *Combat Espiritual* del teatí Llorenç Scupoli, el divulgadíssim *Exercici de perfecció* del jesuïta Alonso Rodríguez, o bé diversos tractats eucarístics[108] i textos sobre la devoció al Sagrat

---

dad, muy bien arreglado [...] Ha de tener también sus cajones correspondientes, donde con todo orden y curiosidad se conserven las escrituras, licencias y documentos de la fundación del Convento, las comunicas y consultas con los Prelados, etc.» (vg. *Manual Seráfico de las Monjas Capuchinas*, pp. 119-121, núms. 305 i 308).

105. «Procuren en cuanto sea posible, que no les falte un buen Año Cristiano, las Crónicas de la Orden, vidas de los Santos y Beatos capuchinos, de Santa Verónica Julianis, Beata Magdalena Martinengo y otras Venerables; la Mística Ciudad de Dios, el Ejercicio de Perfección del Beato [sic!] P. Rodríguez, las obras del Beato Diego José de Cádiz, Rvdo. P. Valencina, y otros muchos libros que pueden serles de grande utilidad espiritual, procurando en todos dar la preferencia a los autores de la Orden» (*Ibidem*, p. 118, núm. 301).

106. A la biblioteca del monestir de les caputxines de Girona hi ha, per exemple, aquesta primitiva biografia de la caputxina estigmatitzada Verònica Giuliani. Vg. F. M. Salvatori, *Vida de la B. Verónica Juliani, abadesa de las capuchinas en Santa Clara de la Ciudad de Castelo*. Madrid, Imp. de la calle de la Greda, 1808. També, a les llibreries de les monges caputxines hi figuren llibretons, escrits ran la seva beatificació, per a fomentar la devoció a Santa Verònica. Vg., per exemple, *Exercicio devoto para novena o triduo en honor de la B. Verónica Julianis, capuchina*, Girona, Imp. V. Oliva, s.d. i, també, *Novena a la extática capuchina, la beata Verónica Juliani, abadesa que fue del convento de Santa Clara en la Ciudad de Castelo*. Mallorca, Imp. T. Amorós, 1805, etc.

107. Vg. Damián Cornejo, *Chrónica Seráphica. Vida del Glorioso Patriarca San Francisco y de sus primeros discípulos*, Madrid, 1682-1686 (3 vols).

108. Actualment, hi ha diverses edicions publicades durant els segles xvii, xviii i xix, d'aquests textos ara esmentats, conservats encara a la biblioteca de les caputxines de Girona, llegits per diverses generacions de religioses. Vg., per exemple: *Las obras de Ludovico Blosio, abad de San Benito. Traduzidas por Fray Gregorio de Alfaro*. Girona, Imp. Gaspar Garrich, 1619; *Introducción a la vida devota escrita en francés*

Cor de Jesús. Cal esmentar, també, que a bona part de les comunitats es llegia la divulgadíssima i famosa obra titulada *Mística Ciudad de Dios*, escrita per la concepcionista franciscana María de Jesús de Ágreda,[109] obra que, quan fou traduïda al francès va ser qualificada per Bossuet d'impertinència impia i, alhora, burla èpica dels evangelis.[110]

En el clima, suara al·ludit, de recolliment i de gran austeritat, característic de les monges caputxines, sorprèn molt que en el marc d'algunes solemnitats, especialment la festa titular de l'església o en festes d'exaltació eucarística, dins del recinte de les pobríssimes esglésies de les monges caputxines –on tenien prohibida la utilització d'orgue i el cant–, es fessin celebracions acompanyades amb música de violins i arpes, segons els costums barrocs de l'època. Així consta, per exemple, en una testimoniança de Jeroni Santjust (datada el 13 de novembre de 1610), recollida en el procés de beatificació de sor Àngela Serafina: «Trovandomi io un giorno nella Chiesa del Monastero di quella

---

por San Francisco de Sales. Traducida al castellano de Orden del Emo. y Excmo. Sr. Cardenal de Lorenzana, arzobispo de Toledo, por D. Pedro de Silva. Barcelona, Imp. Pablo Riera, 1856; *Combate Espiritual escrito en idioma italiano por el Venerable Padre D. Lorenzo Escupoli del Orden de los PP. Clérigos Regulares de S. Cayetano. Traducido en lengua castellana por Don Damián González del Cueto.* Barcelona, por los consortes Sierra, Oliver y Martí, 1791; Alonso RODRÍGUEZ, *Exercicio de perfección y virtudes christianas.* Barcelona, Imp. Pablo Campins, 1740; *Finezas de Jesús Sacramentado para con los hombres, e ingratitudes de los hombres para con Jesús Sacramentado.* Barcelona, Imp. Herederos Maria Ángela Martí, 1775, etc.

109. Per exemple, les caputxines de Mataró, per tal de preparar-se de manera escaient per a la festa de l'Assumpció de la Mare de Déu, fins fa pocs anys exposaven el Santíssim i, després de resar els misteris de glòria del Rosari, «se lee el capítulo de la *Mística Ciudad de Dios* de la Vble. M. Ágreda, que detalla la muerte de la Santísima Virgen, etc.» (vg. J. POU I PARERA, *El convento y comunidad de monjas capuchinas de Mataró,* Mataró, 1931, p. 46). A les biblioteques conventuals, de caputxins i caputxines, hi solia haver distintes edicions, principalment la que enllestiren els promotors de la causa de beatificació; vg. *Mystica Ciudad de Dios, milagro de su omnipotencia, y abismo de la Gracia. Historia Divina y vida de la Virgen Madre de Dios.* Madrid, Imp. de la Causa de la V[enerable] Madre, 1725 (3 vols.), etc. Sobre la vida de la Madre Ágreda, vg. J. XIMENES SAMANIEGO, *Relación de la vida de la Venerable Madre Sor María de Jesús, Abadesa de el convento de la Inmaculada Concepción de la Villa de Ágreda,* Barcelona, 1687, etc.

110. Ho recull Antoni PALAU I DULCET, dins *Manual del Librero Hispano-Americano.* Vol.I, Barcelona, 1948, p. 93.

Santa Casa [a Barcelona] che mi pare si faceva festa al Santissimo Sacramento che doveva essere esposto nell'Altare, e si faceva musica a violini, arpe ed altri istromenti, etc.»[111] En efecte, malgrat el rigor de la «forma vitae» de les caputxines, aquestes religioses empraven, a voltes, el cant per tal de solemnitzar la litúrgia, i consta documentalment que durant la Guerra Gran contra el govern de la Convenció francesa, tres caputxines de la comunitat de Girona que s'encaminaven al monestir de Barcelona per a refugiar-s'hi, passaren unes setmanes amb les caputxines de Mataró ensenyant-los cant.[112] Més encara, existeix un cerimonial publicat per les caputxines de Barcelona durant el pontificat de Pedro Díaz de Valdés[113] (1798-1807), on hi ha la relació de les «Misas que suelen cantarse en los Conventos de Religiosas Capuchinas».[114] El cant litúrgic començà, però, d'arrelar entre les monges

111. APost., *Copia Publica versionis originalis documentorum quae pertinent ad Processum Ordinaria auctoritate constructum in Curia Ecclesiastica Barcinonensi, super fama sanctitatis, vitae, et virtutum et miraculorum Servae Dei Angelae Margaritae Seraphinae, Fundatricis Monialium Capuccinarum in Hispania*, f. 57.

112. «Se quedaron aquí [en Mataró] tres religiosas [capuchinas de Gerona] para dar lecciones de canto a la comunidad, hasta fines del mismo diciembre [1794]; terminada su misión fueron también a reunirse con su respectiva comunidad» (vg. J. Pou i Parera, *El convento y comunidad...*, p. 79).

113. Sobre l'acció pastoral i biografia d'aquest prelat, vg. J. Bada i Elias, «Don Pedro Díaz de Valdés, obispo de Barcelona (1798-1807). Apuntes biobibliográficos», dins *Anthologica Annua* XIX (1972) p. 651-674.

114. Les caputxines solien cantar l'introit, el gradual, el cant d'ofertori i l'antífona de comunió de la Circumcisió del Senyor (1 gener); Epifania (6 gener); Purificació de Maria (2 febrer); Sant Josep (19 març); Anunciació de Maria (25 març); Invenció de la Santa Creu (3 maig); Ascensió del Senyor; Vigília i dia de Pentecosta (amb cant de la seqüència «Veni Sancte Spiritus»); Santíssima Trinitat; Corpus Chisti (amb cant de la seqüència «Lauda, Sion»); Sant Antoni de Pàdua (13 juny); Naixement de Sant Joan Baptista (24 juny); Solemnitat de Sant Pere i Sant Pau (29 juny); Festa de Santa Margarida (20 juliol, titular del monestir de Barcelona); Santa Clara (12 agost); Assumpció de Maria (15 agost); Sant Joaquim (16 agost); Nativitat de Maria (8 setembre); Estigmatització de Sant Francesc (17 setembre); Sant Francesc (4 octubre); Tots Sants (1 novembre); Immaculada Concepció (8 desembre); Tercera Missa de Nadal (25 desembre) i Dimecres de Cendra. Curiosament, no es cantava cap missa durant la Setmana Santa, ni el dia de Pasqua, ni el dia de la Indulgència de la Porciúncula (2 agost) (vg. *Orden de las varias funciones de coro, según la práctica de las Religiosas Capuchinas*, Barcelona, s.d., pp. 6-48). També es cantava duarant les exèquies de les difuntes (amb el cant de la Seqüència «Dies Irae»), el dia de la commemoració dels fidels difunts, el 2 de novembre, i durant l'exposició del Santíssim en les funcions de les Quaranta Hores (*Ibidem*, pp. 81-86 i 159-163).

caputxines a la segona meitat del segle divuitè, i des del final del dinovè es generalitzà a diversos monestirs el cant gregorià, el qual passà a ser habitual en algunes solemnitats,[115] ran de les disposicions de l'any 1903, donades pel papa Pius X.[116]

Eren, també, especialment festives i viscudes les celebracions de les professions de les novícies, on predicaven els oradors més destacats, també amb la presència de músics[117] durant els segles XVIII i XIX, moda força comuna fruit del barroquisme de l'època, però, com adés esmentava, poc adient amb la tradició d'austeritat i pobresa característica de les caputxines. Per exemple, el dia primer de setembre de 1895, el pare Rupert M. de Manresa, guardià del convent de Sarrià, fou convidat per les caputxines de la seva ciutat nadiua a predicar la professió de la caputxina manresana sor Maria de Montserrat Ferrer. Cal esmentar que, durant els segles XVII i XVIII, les candidates a la vida caputxina ingressaven directament al noviciat, fins que s'instituí un temps de postulantat després del Trienni Liberal, l'any 1825, durant el regnat de Ferran VII i, quasi un segle després, el mig any de postulantat,[118] ran de l'aparició del Codi de Dret Canònic, el 1917. El

115. «Nuestra Orden no tiene uso de canto formal si se exceptúan pocos casos; para el Oficio se usa un tono humilde, igual y unísono, distinguiéndose las solemnidades de lo diario solamente en que se hace más alto y pausado [...] En ciertas sagradas funciones, en las misas y fiestas especiales, se puede usar del canto Gregoriano y de otros que no desdigan de la gravedad capuchina» (vg. *Manual Seráfico de las Monjas Capuchinas*, p. 276, núms. 109-110).

216. Vg. el «Motu proprio sulla musica sacra», publicat per Pius X el dia de Santa Cecília de 1903, publicat íntegrament dins *Analecta OFMCap.* 20 (1904) pp. 39-44. Vg., també, el *Graduale Sacrosanctae Romanae Ecclesiae de Tempore et de Sanctis SS.D.Pii X Pontificis Maximi iussu restitutum et editum, cui accedunt Missae Propriae Ordinis Minorum S. Francisci Capuccinorum, cura Rmmi. P. Pacifici a Sejano.* Romae-Tornaci, Typ. Desclée & Socii, 1910.

117. Per exemple, a les cerimònies de vesticions i professions de les caputxines de Girona, hi solia acudir la capella de música de la catedral: «He pagat per la cera en lo ofici de la entrada de Sor Isabel Font 9 L[liures] 8 s[ous]. En lo mateix dia per la música, 12 L[iures] 6 s[ous] 6 d[iners]. He pagat per la Capella de la Catedral en lo ofici de la Professió de Sor Isabel Falló, 12 L. 6 s. 6 d.» (ADG, *Llibre de Entradas y Eixidas de las MM. Caputxinas de Gerona,* 6 octubre 1831 i 18 octubre 1832, ff. 131 i 194), etc.

118. «Las doncellas postulantes no tenían postulantado, sino que antes de entrar en la clausura ya se les vestía el santo hábito en la iglesia. El Rmo. Abad de Ripoll en el año 1825 dispuso dos meses [de postulantado], observándose así hasta el 1916 que ordenaron seis» (ACMan, *Libro de la Fundación,* f. 45).

període immediatament abans de la presa d'hàbit, les postulants vestien molt severament,[119] com esqueia a futures caputxines.

Pel que fa a les observances penitencials i ascètiques de les clarisses caputxines, cal posar especial relleu a la sovintejada pràctica de les disciplines o deixuplines. Sortosament, comptem amb diverses testimoniances documentals que ens aporten fascinants notícies sobre els desigs de penitència i mortificació de bona part de les noies que professaven, com a monges caputxines, en els diversos convents d'arreu d'Europa, al llarg dels segles XVII, XVIII i XIX. A tall d'exemple esmentem, tan sols, el cas paradigmàtic de sor Maria Diomira,[120] caputxina del monestir italià de Fanano, la qual essent encara adolescent es procurà un cilici a través del confessor,[121] i es fabricà unes deixuplines que emprava, molt sovint i que, astutament, tenia molt ben amagades per tal de no ser descoberta en les seves penitències,[122] tal com ella mateixa

119. «Que durante este tiempo llevaran vestidos negros, alpargatas, mantilla negra, y que sea espesa y de luto, y una valona larga que casi les llegue hasta la cintura» (ACMan, *Ibidem*, f. 46).

120. Sobre sor Maria Diomira Serri Curti (Gènova 1705 - Fanano 1768), amb el procés de beatificació iniciat l'any 1901, hom pot llegir l'autobiografia que ella mateixa escriví l'any 1767: vg. *Vita della Venerabile Suor Maria Diomira del Verbo Incarnato, Cappuccina professa nel Monastero di Fanano, scritta da lei medesima,* Monza, 1904. Complementàriament, vg., també *Analecta OFMCap.* 14 (1898) pp. 257-261: «Servae Dei Sor Mariae Domirae a Verbo Incarnato Sanctimonialis professae capuccinae. In Asceterio Fanani (dioec. Mutinen.) Viate Synopsis» i, també *Analecta OFMCap.* 18 (1902) pp. 45-49. Complementàriment, Vg.: *Lexicon Capuccinum*, Romae 1951, col. 506; i sobre el desenvolupament i estat del procés de beatificació, vg. SILVINUS A NADRO, *Acta et Decreta Causarum Beatificationis et Canonizationis OFMCap.*, Romae, 1964, p. 1103-1116.

121. «Sicché restai col desiderio d'avere un cilizio: ma e per qual modo?, e come? Pensava e risolveva di chiederne uno al confessore, e poi non avevo mai coraggio a dimandarglielo. In fine diventi molto quieta e contenta quando un giorno mi parve di sentire al mio cuore questa voce: *Acchetati, chè quando mi piacerà che tu abbi questi strumenti, sapró consolarti»* (dins *Vita della Venerabile Suor Diomira...*, Monza, 1904, p. 27: «Comincia a farsi la disciplina. Desiderio che ha di portare il cilizio», etc.).

122. «Una volta veduti alcuni uomini vestiti di cappa, i quali con un flagello di ferro battevansi le spalle [...] Ciò fece una viva impressione in me, che non aveva vedute simili cose, e ansiosamente bramava di imitarli; ma come poter avere anch'io un tale strumento? [...] Mi procacciai di nascosto una funicella, indi la ridussi in tre pezzi, lasciandone uno di questi più longo degli altri [...] La provai sulle mie spalle, poiché in altra guisa non sapeva io farla [...] Custodiava io questa disciplina con somma cautela, e avrei provato una grandissima tristezza se fosse stata veduta da qualcuno» (*Ibidem,* p. 26-27).

explica en l'autobiografia que acabà d'escriure el 21 de desembre de 1767; un seguit de penitències que augmentà notablement quan ja era religiosa caputxina –a tres vegades cada dia, i a set els divendres!– amb el vist-i-plau del seu director espiritual,[123] el canonge Ranieri M. Catani, que maldava per moderar-la en excessos tan imprudents, que caracteritzaren la vida de moltes religioses de l'Europa del Barroc, sobretot dins la família franciscana. Per exemple, entre moltes d'altres excessos, sor Agnès de Jesús Franco, concepcionista franciscana, que morí l'any 1644 al monestir aragonès de Miedes, es produïa expressament, cada dia, una forta amargor a la boca mastegant, per espai d'una hora, fulles de donzell i, a més, durant força dies portava un enorme cilici que tancava amb un cadenat –amb la clau guardada pel confés!– i d'altres extravagàncies com cenyir-se una corona d'espines sota la toca;[124] penitències exagerades i força semblants a les que realitzava, també, en la mateixa època, la famosa caputxina Verònica Giuliani a Città di Castello[125] i que, tan ardorosament, imitaren

123. «Le nostre regole impongono la disciplina tre volte la settimana; ed io, colla permisione di chi mi dirigeva, ho cercato da farne di più. Quando il male non me lo impedisca la faccio tre volte al giorno [...] Ne vernedì sono poi solita farla sette volte [...] Per riguardo al cilizio, le nostre regole non lo prescrivono, ed io lo cigno quasi sempre, quando non sia aggravata da un male troppo grande [...] Ma qualque volte l'ubbedienza m'ha costreta a cessare da queste mortificazioni» (*Ibidem,* p. 134-135: «Mortificazioni da lei esercitate in Religione»).

124. Vg. D. Franco de Villalba, *La Heroyna religiosa Sor Inés de Jesús y Franco,* Saragossa, 1733, pp. 52-53: «Viernes trahía el mismo silicio, hazía más larga disciplina; ponía unos garbanzos en los pies; estaba una hora en cruz y otra hora llevaba Axenjos [= donzell] por la boca, y daba su vuelta al coro con la lengua por el suelo [...] Trahía algunos días, y después diez y ocho meses continuos, en la cabeza, debajo de la toca, una corona de hierro con setenta y dos clavos, o espinas de azero, que pesaría todo seis libras, y que estaba llena de sangre y el silicio de cadenilla que le cogía todo el cuerpo de la cintura arriba con un candado (que es lo que llamaba Gala) y éste lo usaba después tres días en la semana, y a vezes llebava más, entregando la llave a su confesor», etc.

125. El biògraf d'aquesta caputxina estigmatitzada ens descriu que «Las penitencias eran tantas y tales, y tan terribles, que no se sabía cómo podía resisitir [...] Se disciplinaba terriblemente, se despedazaba a cortes el cuerpo, traía un hábito interior texido de espinas, que llamaba ella *el vestido bordado* [...] Se disciplinaba horas y horas enteras para imitar y sufrir los azotes de la flagelación de N.S. Jesucristo, función que pedía dos horas y media de flagelación, etc.» (vg. F.M. Salvatori, *Vida de la B. Verónica Juliani,* Madrid, 1808, p. 243). Un altre biògraf no s'estalvia d'indicarnos que, totes aquestes penitències, eren practicades per tal d'inflamar-se en l'amor a

moltes caputxines catalanes, com sor Marta Noguera, tal com ella mateixa ho relata en la seva autobiografia.[126] Aquests excessos i imprudències en les pràctiques de penitència, força habituals en els monestirs femenins de l'època, eren moderats pels confessors i directors espirituals i, a voltes, per les caputxines mateixes, perquè aquestes penitències tan sovintejades solien imprimir en el cos de les religioses senyals indelebles.[127] És per tot això que les caputxines del monestir de Sant Francesc, de Nàpols, tenien prohibit deixuplinar-se de nit, fora de la cel·la, i fins al vessament de sang.[128] En aquest mateix sentit, quan

---

Déu: «Semejantes penitencias, avivadas con el amor para con Dios, y el próximo, sublimaron a nuestra Sor Verónica a un grado tan eminente de austeridad, que pudo llegar a llamar las penas con el nombre amable de joyas, y de contentos» (vg. BENITO DE BOCAYRENTE, *Vida de la Venerable Madre Sor Verónica Juliani,* Múrcia, 1766, p. 67).

126. «Portar el cilici de contínuo; en les hòres de fer fèyna de fatiga pòrto el de pell de cavall, que me cobrèx totes les espatlles, ab una crèu de puntes de fèrro; y després que no ting de fer fèynes de fatiga, me'n pòso un altre de fèrro, y de més de una má de ample, y me cenyèx tota mi, que me causa gran torment; y lo pòrto sense llevarme el que contínuament pòrto, que és el primer que he dit. després de axò hi vaig anyadir el dexuplinarme totes les nits fins a derramar sang [...] Comencí luègo de professa el dejuni perpètuo; y després, quand el Senyor [h]o va disposar, no vas bèure més vi, ni vas menjar més carn ni ous ni llet» (vg. *La enamorada...,* p. 225).

127. Per exemple, sor Anna Maria Langa, concepcionista franciscana que morí l'any 1733 al monestir aragonès de Miedes, en el seu cadàver hom hi observà els senyals i marques de les asprors penitencials: «Los ásperos silicios y sangrientas disciplinas, que en tantos años usó ésta fervorosa sierva del Señor, hizieron muchas llagas en su cuerpo, de suerte, que [h]aviendo passado más de doze años, que por sus indisposiciones y falta de salud la privaron totalmente de el uso de semejantes rigores, quando llegó el tiempo de amortajar su cadáver, se conocían en él las cicatrices de las llagas que [h]avía abierto su rigurosa penitencia» (vg. C. LANGA, *Vida y virtudes de la Venerable Madre Ana María Teresa de Jesús y Langa, religiosa francisca[na] descalza de la Purísima Concepción en el convento de Miedes,* Saragossa, 1739, p. 68).

128. Aquestes religioses, conegudes com les «cappuccinelle di Pontecorvo», pròpiament eren clarisses urbanistes i no pas clarisses caputxines, puix que no seguien la Regla Primera de Santa Clara, sinó la d'Urbà IV (a diferència del monestir napolità de Sta. Maria de Jerusalem, el primer monestir de clarisses caputxines, que seguia la de Santa Clara). Llur penitència privada de les deixuplines, fora dels dies assenyalats, havia de fer-se amb llicència del confessor, i evitar el vessament de sang: «Trè volte la settimana si faccia la disciplina in commune, alla quale tutte convengano [...] Niuna si faccia la disciplina in altro tempo senza licenza del Padre Confessore, o della Madre [Abbadessa], senza la quale anco a niuna sia lecito mai farla a sangue [...] A niuna sia lecito andare di note per il giardino, o claustro, dopo un'hora di notte, ne per far disciplina» (vg. *Regola de S. Chiara confermata da Papa Urbano IV, con le Constitutioni-*

sor Emerenciana de Copons, deixebla de la mare Serafina Prat, acudí l'any 1620 al monestir de Granada per tal d'integrar les religioses «capuchinas mínimas del Desierto de Penitencia de la Ciudad de Granada» dins de la xarxa de monestirs de l'Orde de les clarisses caputxines, tot formant-les i preparant-les per a la professió solemne de la Primera Regla de Santa Clara, que efectuaren el 15 de setembre de 1625, hagué de mitigar algunes pràctiques penitencials, força absurdes i molt usuals a Granada, fins i tot posar fi, d'una vegada, amb:

> El uso de unas Cruces, o piedras, que acostumbraban a tener nuestras Capuchinas [de Granada] por almohadas en sus camas de penitencia. A la prudencia de la Madre Emerenciana parecía que podría venir muy mal aquel uso a la salud de las Religiosas, y que se hacía necesaria en todo una lícita y suave moderación.[129]

Amb tot, malgrat aquest desig de moderació en algunes de les caputxines catalanes, sor Àngela Serafina, la fundadora, era tan extremada en l'ús de la disciplina que, segons que es recull en el procés de beatificació,[130] la sang que vessava mentre s'assotava esquitxava i tacava les parets de la cel·la.[131] Això ja succeïa essent encara seglar,

---

che si osservano nel Monasterio di S. Francesco delle Capuccine de Napoli, Nàpols, 1738, pp. 27-28 i 31, núms. 8-9 i 26). Pel que fa a la història d'aquest «Monastero di Chiariste a Pontecorvo, dette le Cappuccinelle», fundat el 1585, hom pot mirar les principals dades recollides per BONAVENTURA DA SORRENTO, *I Conventi Cappuccini della Città di Napoli*, Sorrento, 1889, p. 92-93, etc.

129. Vg. *Compendio Histórico-Chronológico de la fundación [...] de capuchinas mínimas del Desierto de Penitencia de Granada. Parte Primera*, Madrid, 1768, p. 216.

130. Francesca Fabregat, declarà en el procés de *non cultu* que: «ella declarant que hi havia entrat, veent que las parets eran molt negras, dient a dita Sra. [Caterina Planes] perque no las feya blanquejar, li respongué dita Sra. que ella se'n guardaria bé, perque deya que en ditas parets hi havia sang de dita Mare Serafina de quan se disciplinava» (recollit per Sebastià PUIG, dins *La Madre Serafina. Breve relación de la maravillosa vida de la Venerable Sor Ángela Margarita Serafina, fundadora de las monjas capuchinas de España, a la luz de sus procesos últimamente remitidos a la Sagrada Congregación de Ritos*, Barcelona, 1915, p. 6).

131. «Le sue discipline erano tanto sanguinose che imbrotavano le pareti della cella» (APost., *Copia Publica, Transumpti Actorum Collationis Processus Ordinaria auctoritate constructi in Curia Ecclesiastica Barcinonensi, super fama sanctitatis, vitae, virtutum et miraculorum Servae Dei Angelae Margaritae Seraphinae, Fundatricis Monialium Capuccinarum in Hispania*, f. 151 r).

quan vivia al carrer del Carme de Barcelona, amb Caterina Planes, la qual sovint havia d'emblanquinar les parets de l'estança on Àngela Serafina s'assotava.[132] Aquest costum de deixuplinar-se fins al vessament de sang sembla que era quelcom força habitual en les religioses contemplatives de l'època barroca; per exemple, consta aquest excés de mortificació en la vida privada de la religiosa concepcionista franciscana del monestir de Miedes, traspassada l'any 1733, sor Anna-Maria Langa.[133] També, i en aquest mateix sentit, ens consta documentalment, a través de les relacions autobiogràfiques de la beata Maria-Àngela Astorch, que ella, tot seguint l'exemple de la fundadora, sor Àngela-Serafina Prat, i emulant els costums de les religioses més penitents i mortificades, es deixuplinava fins al vessament de sang: «Levántome de pronto y tomo las disciplinas. Me corrí de verme tan covarde, pues no [h]avía tenido valor para el ejercicio del pretorio de Christo; echo las disciplinas en el suelo, y principio a quitarme el [h]ábito y sólo quedar desente y circunspecta como pedía el acto del pretorio, y esto con grande brío sin atender a mi salud ciñíme por diferentes partes cadenillas de las que sirven para los silicios, y éstas muy apretadas, a fin de atormentar a mi natural y asemejarme al Christo en sus pasiones, y principié de nuevo mi flagellasión [h]asta vertir sangre. De esta vez quedó mi natural muy afligido y cansado por las cadenillas, etc.».[134] Semblantment, la mateixa sor Àngela Astorch, després d'insistir molt al seu confés, aconseguí el permís per fer-se assotar «secretament», diverses vegades, de matinada, per dues religioses de la comunitat, per tal d'experimentar (tan pudorosa com era!) la vergonya de Crist despullat a la columna i, alhora, sentir el mateix dolor i caritat del seu Cor Sagrat i, d'aquesta faisó,

132. Segons la testimoniança del reverend Bernat Alboy, rector de Castellfollit del Boix, qui, essent estudiant a Barcelona: «ví como todas las paredes estaban salpicadas de sangre: expliqué, admirado, a la Señora Planes lo que había visto, y me respondió que muy a menudo debía lavar las paredes de la sangre que a fuerza de disciplinas la Madre Serafina hacía brotar de su cuerpo» (vg. I. TORRADEFLOT, *Crónicas...*, Vol.I, Manresa, 1907, p. 372).

133. Vg. C. LANGA, *Vida y virtudes de la Venerable Madre Ana María Teresa de Jesús y Langa, religiosa francisca descalza de la Purísima Concepción en el convento de Miedes,* Saragossa, 1739, p. 66: «Por espacio de treinta años todos los días tomó disciplina, y algunos dos, y tres vezes, y no pocas quedaron señaladas las paredes y suelo con la sangre que en ellas derramaba», etc.

134. APost., *Scritti della Venerabile Serva di Dio Maria Angela Astorch,* f. 36 v.

manifestar-li una consagració i amor totals. En efecte, escriu la beata Astorch que:

> Fuí con estas inteligencias a mi padre espiritual a darle cuenta, y quedó resuelto la echecusión [= ejecución] de la columna con la asistencia de dos religiosas que echecutaban en mí, a su voluntad, de castigarme con azotes a vista de mi esposo Christo para manifestarle ser toda suya. Esto se echecutó dos madrugadas entre dos y cuatro [de la madrugada]. Eran ellas de suyo muy calladas y secretas, y almas de espíritu y particular oración, y así quedó todo en secreto. A más que como prelada [les] mandé [que] no lo supiese la tierra [...] todo lo echecutaron con sumo silencio, y concluido dejándome desatada de la columna se fueron, y yo quedé con mi Dios en oración.[135]

Cal indicar ací que, a semblança d'altres ordes religiosos, quan a una monja caputxina se li imposava el càstig d'assots suplementaris,[136] se'ls aplicava la mateixa religiosa castigada, en comptes de fer-ho la superiora, com en el cas de les carmelites descalces,[137] tot i que consta d'algunes caputxines que es feien deixuplinar, com les germanes Àngela i Isabel Astorch.[138] Amb tot, les caputxines hispanes[139] i les catalanes, amb molt de seny, tenien prohibit de deixuplinar-se a les espatlles per

135. APost., *Ibidem,* f. 58 r-v.

136. Vg., per exemple: *Regla, correctorio, y ceremonias de los Religiosos de la Orden de los Mínimos de San Francisco de Paula,* Madrid, 1724, p. 102: «Si alguna vez los dichos Prelados mandassen a alguno tomar disciplina, tómela tal culpado por su propia mano; y si contra esto el Corrector diesse la dicha disciplina con su mano, o por mano agena, sea luego suspendido del oficio» (vg., també, *Ibidem,* pp. 24-44: «La Regla de las Monjas»), etc.

137. Vg. la *Regla Primitiva y Constituciones de las Religiosas Descalzas de la Orden de la Gloriosísima Virgen María del Monte Carmelo,* Madrid, 1787, cap. XVIII, núm. 5: «Todas estas culpas y otras semejantes se corregirán en Capítulo, o Refectorio con una disciplina, que la que presida aplicará a la delinqüente. Y adviértase, que estas disciplinas, que se dan por corrección, las ha de dar por su mano la Priora, o Superiora», etc.

138. «Siendo prelada mandó una religiosa le diese una disciplina» (vg. *Resumen de la Vida de Nostre M. Isabel Estorch*, f. 1 v; APCC, *Caputxines,* Llig. B-5-25).

139. «Disciplinaránse cada una a sí mesma, no en las espaldas, y las disciplinas han de ser como las que se usan entre la gente religiosa; y no se permita a ninguna a usar de otras, ni cadenillas, por ser contrarias a la salud.» (vg. *Declaración de las ceremonias que deben guardar las Monjas Capuchinas,* p. 51).

tal d'evitar perjudicar la salut del cos,[140] i ho feien a les cames o natges. En canvi, les clarisses del monestir de Sant Urbà de Roma, quan eren castigades amb deixuplines suplementàries, havien d'assotar-se a l'espatlla, davant la comunitat, però sense llevar-se l'hàbit.[141] Amb tot, la documentació registra alguns excessos fins i tot en religioses amb fama de gran seny i equilibri, com sor Emerenciana de Copons, la qual quan era formadora es feia assotar les espatlles per les novícies,[142] o bé l'ardor penitencial de sor Marta Bohigas, cosina de sor Àngela Serafina i una de les seves primeres seguidores, que volia viure perpètuament a pa i aigua i que, de molt joveneta, ja començà d'emprar violentament les deixuplines, les quals seguia aplicant-se estant enllitada amb febre, tal com ho recollí Ignasi Torradeflot en les Cròniques de les caputxines que publicà entre 1907 i 1909:

> [Sor Marta Bohigas] en aquella tierna edad comenzó a tomar muy a menudo recia disciplina, procuróse un cilicio de cer-

140. Això queda ben clar en la darrera edició de les constitucions de Barcelona, publicades l'any 1915, poc abans de l'aparició del primer codi de Dret Canònic: «La Disciplina se ha de hacer ordinariamente después de Maitines, por ser hora quieta y secreta; y no tomarán el ejercicio en las espaldas por ser cosa contra la salud. Mientras se darán la Disciplina cantarán un *Miserere*, y un *De profundis*, y al fin la antífona *Christus factus est...*, etc.» (vg. *Regla Primera Estatutos y Constituciones de las Religiosas Capuchinas de Barcelona*, Barcelona, 1915, p. 227).

«La disciplina se hará, como ordenan las Constituciones, tres días en la Semana, y será después de maitines, lunes, miércoles y viernes. Disciplínase cada una a sí misma no en las espaldas, y las disciplinas han de ser como se usan entre gentes religiosas. No se permetirá a ninguna a usar de otras, ni cadenillas, por ser contrarias a la salud» (vg. *Regla de la gloriosa Santa Clara, con las Constituciones de las Monjas Capuchinas*, Santiago de Chile, 1850, p. 106).

141. «Si dia la penitenza di due discipline sulle spalle coperte in Capitolo, e stieno per una volta all'ultimo posto nel Refettorio, etc.» (vg. *Costituzione per le Monache di S. Urbano di Roma*, Roma, 1857, p. 62: «Delle colpe gravi»).

142. «Siendo Maestra de Novicias la Venerable Madre Sor Emerenciana, se retirava a un aposento más adentro del Noviciado, y se despojava la ropa decentemente, y dexava las espaldas descubiertas, y salía de aquella suerte, y mandava a las Novicias (que eran muchas en número) que tomassen las disciplinas y descargassen azotes sobre sus espaldas; y las Novicias resistían, y era tan fervoroso su espíritu, y tan profunda su humildad con que se lo mandava, que no podían dexarlo de hazer, con mucha pena de las Novicias, y mérito de la Santa Madre, pues la dexavan como un *Ecce Homo*. Vive [h]oy una de las novicias de la Madre Emerenciana, que lo vió, y se lo refirió a la Madre Abadesa, etc.» (vg. *La Thebayda en poblado. El Convento de la Concepción Capuchina, en la Imperial Toledo*, Madrid, 1686, f. 112).

> das que traía ordinariamente pegado a la carne, y otro de hierro que de vez en cuando para mejor austeridad se ceñía. Concibió deseos de vivir a solo pan y agua a imitación de los anacoretas del desierto, pero la Madre [Serafina] no lo consintió [...] Tan austera y penitente, que no contenta con doblar la disciplina, llegó al punto de dársela estando enferma en cama con calentura.[143]

Aquestes penitències tan exagerades es donaven, també, entre els framenors caputxins, especialment els de la primera generació; aspectes penitencials que inflamaren els desigs de sor Àngela Serafina i les seves seguidores, que volien viure la dimensió femenina de la vida caputxina. Per exemple, les antigues cròniques, que es llegien al refetor dels caputxins i caputxines, expliquen, molt detallament, el rigor penitencial dels iniciadors de la vida caputxina a Catalunya com és, per exemple, el cas de fra Sebastià de Ripoll,[144] a qui:

> No le satisfacían las disciplinas que acostumbraba hacer la Comunidad, sino que añadía otras extraordinarias; y aunque hacía con rigor los ayunos, era por otra parte tan abstinente, que algunas veces fue necesario que los Prelados le mandasen comer. Ni fué menor su espíritu penitente en la observancia de la santa pobreza, pues que a la verdad no tenía a su uso sino las disciplinas, el breviario y el vestido que concede la Regla, y éste muy despreciado, siendo su cama las desnudas tablas o una estera. Compañeras de estas virtudes fueron una obediencia muy rendida, una humildad muy profunda, un recogimiento y silencio muy particular.[145]

Després de Pasqua, i fins que s'escurçava el dia, la disciplina comunitària en els monestirs de caputxines hispans, en comptes de fer-se després de l'oració mental de la tarda, es feia després del rés dels

143. Vg. I. Torradeflot, *Crónicas...*, Vol. I, Manresa, 1907, p. 412-414.

144. Morí l'any 1603 al convent de Perpinyà (vg. Basili de Rubí, *Necrologi dels frares menors caputxins de la Província de la Mare de Déu de Montserrat de Catalunya i Balears*, Barcelona, 1945, p. 20).

145. Vg. *Biografía Hispano-Capuchina*, Barcelona, 1891, p. 169: «Fr. Sebastián de Ripoll, corista».

matines.[146] Les monges franceses feien aquesta pràctica penitencial després de completes.[147] La disciplina comunitària cessava sempre per indicació de l'abadessa, però entre les monges franceses i les dels Països Baixos finalitzava per un senyal de l'hebdomadària o presidenta de la pregària coral.[148] En algunes comunitats, totes les religioses que, o bé per mala salut o per fragilitat, tenien dispensada la disciplina, durant aquesta penitència comunitària havien de restar, però, braços en creu.[149] Alguns prelats diocesans, coneixedors dels ardors penitencials de les caputxines, molt assenyadament, en dispensaven l'aplicació, encara que l'exercici penitencial coincidís amb els dies de Setmana Santa, si és que feia poc les religioses havien sofert algun contratemps per malalties. Per exemple, la comunitat de caputxines de Palma de Mallorca, l'any 1799 per indicació del bisbe, hagué de resignar-se a no poder practicar les penitències pròpies de la Setmana Santa:

> El Jueves Santo del año 1799 vino orden del Sr. Obispo de que no se hiciese en este día la disciplina, respecto de estar la Sta. Comunidad o convalesciente o enferma [...] Lo sentimos, pero nos resignamos [...] También mandó que el Viernes Santo se comiesen sopas en el Refectorio, y sentadas en la mesa no en tierra. En todo le obedecimos pues somos súbditas suyas.[150]

146. «Se ordena que las religiosas hagan la disciplina el Lunes, Miércoles o Viernes, todo el año inmediatamente después de la oración de la tarde. En España, en crecido los días, se haze después de Maytines, como usan los Padres Capuchinos» (vg. *Regla de la gloriosa Santa Clara, con las Constituciones de las Monjas Capuchinas,* Madrid, 1619, f. 48 r).

147. «Toute l'année les Soeurs feront la Discipline au Choeur en communaute, le lundi, le mercredi et le vendredi de chaque semaine [...] Depuis le lundi de la Semaine Sainte jusqu'au lundi de l'Advent, elles le feront aprés les offices de la nuit [...], et depuis de ce même lundi de l'Advent, jusqu'á la Semaine Sainte, exclusivement, elles la feront aprés Complies» (vg. *Rituel des Religieuses Capucines du Couvent d'Aix,* Avignon, 1751, Art. VII, p. 62: «De la discipline»).

148. «Aprés quoi l'officiante frappera un coup ferme du pied sur le plaucher, pour faire cesser la Discipline, etc.» (*Ibidem*, p. 63).

149. «Aslstirán a ella con las que la hazen, si pudieren, y estarán los brazos en cruz el tiempo que durare la disciplina» (vg. *Declaración de las ceremonias ...,* p. 52). «Y si [...] no pudieren hacer la disciplina, la dejen con dicha licencia, mas asistan a ella con las que la hacen, y estarán con los brazos en cruz el tiempo que durara la disciplina» (vg. *Regla de la gloriosa Santa Clara con las Constituciones de las Monjas Capuchinas,* Santiago de Chile, 1850, p. 107: «De la Disciplina»), etc.

150. ACPalma, *Libro de las cosas dignas...,* f. 68.

A inicis del segle vintè, i fins als anys immediats al Concili Vaticà II, la deixuplina comunitària entre les caputxines hispanes es practicava, al cor, tots els dilluns, dimecres i divendres, encara que s'escaigués en alguna solemnitat, a excepció del dia de Nadal. En alguns monestirs també es feia la deixuplina, com a reparació i desgreuge, durant els dies de Carnaval,[151] i les monges feien tanta fressa durant aquest acte penitencial que, a voltes, suscitaren la conversió de pecadors i, també, la d'alguns curiosos que rondaven pels volts dels monestirs.[152] La manera de practicar-la ens és descrita així al *Manual Seráfico*:

> Acudirán todas las religiosas, poniéndose de rodillas, tan distantes una de otra, que no puedan estorbarse. Quitado el manto, lo pondrán a sus pies. La Sacristana retirará la luz, ocultándola en parte donde la claridad no pueda llegar al Coro. Ninguna principie a darse golpes hasta que la Prelada entone el *Miserere*, etc.[153]

Els frares caputxins, a diferència de les monges, també es deixuplinaven, a més dels dies prescrits, tots els dijous i diumenges, quan havien de combregar,[154] car la comunió diària no s'adoptà fins al pontificat del papa Pius X, al començament del segle vintè, sobretot, ran l'aparició del Codi de Dret Canònic,[155] l'any 1917.

151. «Sería muy loable hacer también la disciplina los tres últimos días del Carnaval y absternerse del locutorio, haciendo como un tríduo de desagravios de las ofensas que se hacen al Señor tales días» (vg. *Constituciones Generales para todas las Monjas...*, p. 272, núm. 20).

152. Per exemple, durant el segle XVIII, un sacerdot de Manresa manà a un penitent, per tal d'ajudar al seu procés de conversió, que anés a escoltar quan les caputxines feien la disciplina: «Irá a media noche a escuchar como las Monjas Capuchinas hacen la disciplina, y decían las Crónicas [del Monasterio] que se convirtió, quedando tan contrito que se presentó al confesor resuelto aceptar la penitencia que él creyere más conveniente» (ACMan, *Libro de la Fundación*, f. 53: «Fruto de la Disciplina hecha en acto de Comunidad en el Coro»), etc.

153. Vg. *Manual Seráfico de las Monjas Capuchinas*, p. 34-35, núm. 66.

154. Vg. ATANASI DE BARCELONA, *Espejo Ceremonial Seráfico*, Barcelona, 1716, p. 29: «Quando en los Jueves y Domingos concluída la oración de después de Maytines, tocadas las Ave Marías y dada la bendición, se hiziera la Disciplina dentro del coro, para preparación de los que han de comulgar, se cierran las ventanas del Coro y el Prelado dize el *Miserere* rezado interpoladamente con los demás. Concluído con *Gloria Patri* dize el Superior: *Panem de coelo*, sin *Alleluia*, y la oración del Sacramento. Después se haze la señal, se abren las ventanas y se van».

155. Vg. *Codex Iuris Canonici Pii X Pontificis Maximi iussu digestus, Benedicti XV*

Entre les pràctiques penitencials de les caputxines, cal esmentar les observades per les religioses del protomonestir de Nàpols, on es tenia per costum (a semblança d'alguns monestirs hispans i de Catalunya) imposar –a més de les deixuplines suplementàries, o de menjar agenollades pa i aigua– un seguit de penitències externes que recordaven la Passió del Senyor,[156] juntament amb d'altres de molt humiliants, raríssimes i extravagants, com era: el passar la llengua per terra,[157] dur una mordassa a la boca,[158] demanar el menjar de caritat a la comunitat,[159] etc. I tot això s'aplicava, sense gaire discreció, segons el parer i criteri (¿?) de la superiora.[160] A més, en alguns monestirs, especialment a Itàlia, l'abadessa, encara, podia humiliar molt més les

---

Papae XV auctoritate promulgatus, Romae, 1917, Can. 863: «Excitentur fideles ut frequenter, etiam quotidie, pane Eucharistico reficiantur, etc.»

156. «El *prendimiento.* Quitado el manto se pone una soga o cordel por el cuello, cruzando en el pecho y atado por la cintura [...] El *Ecce-Homo.* Quitado el manto y el velo, se pone una corona de juncos en la cabeza sobre la toca, una soga en el cuello y una caña como de una vara de larga, cogida entre las dos manos. Se coloca como la anterior en la puerta del refectorio [...] La *Cruz a cuestas*», etc. (vg. *Manual Seráfico de las Monjas Capuchinas,* p. 41-45).

157. Aquesta rara penitència sembla ser que era força freqüent en els convents i monestirs franciscans de l'època barroca. Consta, per exemple, que la realitzava sor Agnès de Jesús Franco, que morí l'any 1644 al convent de concepcionistes de Miedes: «Daba su vuelta al coro con la lengua al suelo» (vg. D. FRANCO DE VILLALBA, *La Heroyna religiosa Sor Inés de Jesús y Franco,* Saragossa, 1733, p. 52).

158. Les clarisses caputxines incorporaren moltes rareses penitencials per influx dels frares caputxins, per exemple, aquesta de passar la llengua per terra o dur mordasses a la boca (vg. *Espejo Ceremonial Seráfico para instrucción de la juventud de Menores Capuchinos de N.S.P.S. Francisco de la Santa Provincia de Cathaluña,* Barcelona, 1716, p. 33-36: «Del pisar la boca, y arrastrar la lengua por el suelo; De las Mordazas, Antojos, Piedras al cuello, &c.»).

159. «*Comer de Limosna.* La que hace esta penitencia, al entrar en el refectorio, se coloca en el último lugar [...] Se queda allí en pie, con gran modestia y humildad, como quien espera una limosna y teniéndose por indigna de comer entre las demás. La Superiora, al pasar la tabla, toma dos platos, y en voz clara dice: *venga la pobre.* Inmediatamente va, se arrodilla, y la Madre, puesta en pie, le da el plato y un pedazo de pan [...] y come lo que le han dado sentada en el suelo» (vg. *Manual Seráfico de las Monjas Capuchinas,* p. 39, núm. 79).

160. «La Superiora hà autorità di riprendere in quel modo chi gli piace, e di dare quelle penitenze che lei vuole, di pane & acqua, o di discipline, o di strascinare la lingua per terra, o portare la mordaccia in bocca, che è un pezzo di legno, come un morso di cavallo, & altre penitenze salutare» (vg. *Modo di vivere che osservano le Monache Capuccine di Napoli,* Nàpols, 1712, p. 17).

religioses fins a l'extrem de fer-los aguantar, en silenci i sense protestar, reprensions exagerades i injustes, durant el Capítol de Culpes, per tal de forjar les religioses –semblaria– més en la submissió que no pas en la humilitat veritable.[161] En la darrera edició de les constitucions pròpies del monestir de Santa Margarida la Reial de Barcelona, hi trobem algunes indicacions, de to més assenyat i caritatiu, sobre la manera d'esmenar les germanes en el Capítol de Culpes. Per exemple:

> Carísima Hermana, no es conveniente a una Religiosa que dejó el siglo para hacer penitencia y mortificarse, hacer cosas semejantes fuera de la Comunidad, y sin licencia, que es peor. Procure de aquí en adelante enmendarse; cuando tenga necesidad, pida licencia, que no se le negará cosa necesaria; guarde el silencio con mucho cuidado, que de las palabras ociosas habemos de dar cuenta a Dios; enmiéndese de aquí en adelante por amor de Nuestro Señor.[162]

La descripció de la «forma vitae» i pràctiques penitencials de les monges en el període estudiat ens fa pensar que les clarisses caputxines, especialment les de les primeres generacions, se sentien especialment cridades a viure, intensament, l'espiritualitat de la «fuga mundi» i la del «contemptus mundi», o menyspreu del món, amb un cert rebuig de les criatures (cosa que no s'adiu pas gaire amb l'espiritualitat franciscana!). Per exemple, el setembre de 1626, sor Maria-Àngela Astorch escrivia que, sentia «una [h]abla interior que me llamava a que [h]uyese de chriaturas y de todo lo criado».[163]

Cal destacar que, entre les caputxines, la vivència de l'adoració del «Déu del Sagrari», durant les llargues hores d'Exposició del Santíssim, ha estat un dels aspectes de l'espiritualitat eucarística que més ha caracteritzat, en el transcurs dels segles, les seguidores de Santa Clara.[164] A tall d'exemple ens plau d'esmentar que, en els dies que

161. «La Superiora hà autorità d'inventar molte cose non vere, & essagerarle, como se fossero vere [...] per essercitarmi nella Virtù della Patienza, e dell'Humiltà, senza que mai io potesse scusarmi, ma come se tutto quello fosse verissimo, io con allegrezza dovevo farne la penitenza, etc.» (*Ibidem*, p. 18).

162. Vg. *Regla Primera, y Estatutos y Constituciones*, Barcelona, 1915, p. 142.

163. APost., *Scritti della Venerabile Serva di Dio Maria-Angela Astorch*, f. 26 r.

164. Vg. Valentí Serra de Manresa, *Clara d'Assis, novetat i pervivència (1193-1993). Aproximació històrica al temps i vida de Santa Clara*, Girona, 1994.

combregava sor Maria-Àngela Astorch, aquesta religiosa tenia saboroses experiències contemplatives, com la que ella mateixa ens descriu dins les pàgines dels seus escrits autobiogràfics: «En esta comunión me sucedió una cosa muy particular, y fue que en el instante que reciví la SSmma. [H]ostia en la boca, experimenté una extraordinaria suavidad y dulzura delicadísima».[165] Una de les caputxines catalanes més agraciada pel do de la contemplació fou sor Eufràsia o Eufrasina Berenguer († 1641), que havia professat a les caputxines de Barcelona el setembre de 1613, experimentant, tothora, una «continua presencia de Dios, pues sentía en su alma un secreto impulso que hasta de noche la despertaba, no pudiendo sufrir que transcurriera mucho tiempo sin acordarse del Summo Bien», a més dels sovintejats èxtasis de postcomunió, tal com registren les cròniques inèdites d'època,[166] i també les que publicà mossèn Torradeflot.[167] Aquesta caputxina, durant la Guerra de Separació, pregà insistentment a favor del poble català:

> Ella le suplicó la victoria de Barcelona, que entonces los Ciudadanos estavan muy atemorizados por tener ellos poca gente y ser muchos los contrarios [...] En el tiempo de dichas perturbaciones de las gentes de Catalunya, se dixo que los Ciudadanos de Lérida se querían rendir a los Castellanos, lo que sentían mucho los de la Provincia [...] La Santíssima Virgen, dize, que también le mostró debaxo de su manto la Ciudad de Lérida, como en otras ocasiones le [h]avía mostrado la Ciudad de Barcelona.[168]

165. APost., *Scritti della Venerabile Serva di Dio Maria Angela Astorch*, f. 37 r.

166. En aquestes cròniques es parla de la intensa vida d'unió amb Déu que mantenia sor Eufràsia: «Estando un día en el coro antes de Vísperas sintió que le recogían en su interior, y sin forma ni figura, conosció que el Summo Bien la unió consigo, con tan soberano modo que no lo sabe explicar [...] Después de [h]aver comulgado, entrando en su interior, como queda dicho engolfóse o engolfáronla en Dios, y sin ver forma ni figura, gozó de gustos, paz y consuelo, que ni sabe ni puede explicar» (vg. *Resumen de la vida de Sor Eufrasia Berenguer, religiosa de este Convento de Capuchinas de Sta. Margarita la Real de Barcelona*, f. 2 r i f. 6 r.; APCC, *Cròniques i Biografies*, Llig. A-1-7).

167. Vg. I. Torradeflot, *Crónicas...*, Vol. I, Manresa, 1907, p. 419.

168. Vg. *Resumen de la Vida de Sor Eufrasia Berenguer...*, f. 21 r. Aquesta breu biografia manuscrita acaba amb aquesta indicació: «Esto es parte de la Vida de la Venerable Madre Eufrasina Berenguer, natural de Lérida, y Religiosa del Real Convento de Capuchinas de la Ciudad de Barcelona, donde murió santamente a 25 de abril de 1641».

Endemés de les devocions practicades per les monges caputxines a la Passió de Crist[169] (com el Viacrucis) i les eucarístiques (especialment les Quaranta Hores),[170] hi havia una forta devoció a la Mare de Déu[171] i als sants. Per exemple, en alguns monestirs existia el costum de celebrar, en comunitat, les festes pròpies de la Mare de Déu[172] i dels sants a redós de les capelletes que hi havia a l'interior dels recintes claustrals, especialment dins de l'hort[173] (tal com pot veure's, encara, al monestir de Mataró), bastides per al recolliment de les religioses. En d'altres monestirs, com el de Palma de Mallorca, la comunitat celebrava, de manera més festiva, alguns sants del calendari col·locant la imatge del sant o santa en una capelleta «ad hoc», tal com s'ha posat en relleu, no

169. D'entre moltes altres caputxines, consta la devoció a la Passió de Crist de sor Dionisia-Bernarda Gómez, cofundadora de les caputxines de Mallorca. Vg. P.T. CIFRE, *Vida prodigiosa y exemplar de la Ven. Madre Sor María Dionisia Bernarda Gómez,* Palma de Mallorca, 1796, Cap. VII, p. 192-200: «De su tierna y compasiva devoción, y grande amor a la sagrada Pasión del Señor, y como celebraba los otros sus Misterios», etc.

170. Es tracta d'una devoció eucarística instituïda, inicialment, l'any 1536 a la catedral de Milà pel religiós caputxí Josep de Ferno amb l'objectiu específic d'implorar la pau del món i obtenir un final pacífic de les guerres de religió entre protestants i catòlics. Al Principat de Catalunya fou introduïda pel caputxí Josep Rocabertí de Barcelona. Durant quaranta hores seguides hi havia el Santíssim exposat, amb torns de vetlla i cants eucarístics. Als monestirs de caputxines de Catalunya i Mallorca hi hagué fundacions i llegats de benefactors per a les despeses d'aquestes cerimònies que, al seu moment, eren anotades pel Síndic: «Per las Missas d'exposició y reserva en las 40 Horas, 6 L[liures], 1 s[ou] 3 d[iners]» (ADG, *Llibre de Entradas y Eixidas de las MM. Caputxinas de Gerona,* 31 març 1854, f. 225), etc. Una de les darreres fundacions per les Quaranta Hores que s'instituí, fou al monestir de Santa Margarida la Reial després de la Setmana Tràgica (ACBna., *Fundación de una función de Cuarenta Horas,* Barcelona, 1916), etc.

171. Àdhuc amb tractadets espirituals elaborats per les caputxines mateixes, com el conservat, encara, a l'arxiu conventual de les caputxines de Barcelona (ACBna., *La celda de Maria fou el cel. La escola de Maria era l'eternitat. Vida de Maria Santíssima,* Ms s.d), etc.

172. Durant els segles XVII i XVIII, ultra la novella devoció al Sagrat Cor de Jesús, les caputxines hispanes solien ser molt devotes de «La Santíssima Virgen, de la Passión de Christo, también de San Joseph y otros Santos. También de las Ánimas» (vg. *Idea de la perfecta religiosa,* p. 419).

173. «Les soeurs iront en communauté aux chapelles, qu'il y a dans l'interieur du Monastére, la veille et le jour de leur fêtes [...] Etant arrivés á la chapelle dont en fait la Fête [...] les soeurs se metteront à genoux, et baiseron la terre. La Révérende Mére Abesse comencera les Prières» (vg. *Rituel des Religieuses Capuccines*, Avignon, 1751, Cap. XV: «De jour des fêtes des chapelles»), etc.

fa gaire, en inventariar totes les figuretes[174] que han arribat fins als nostres dies.[175]

Entre les pràctiques de pietat quotidianes de to penitencial més comunes als monestirs, hi havia l'anomenada «Estació al Santíssim Sagrament», comuna a tot l'Orde franciscà, consistent en la recitació de cinc parenostres, amb els braços estesos en forma de creu, amb un parenostre final per les intencions del romà pontífex.[176] En els monestirs de clarisses caputxines de Catalunya i Mallorca, durant el segle XVIII introduïren la devoció al Sagrat Cor de Jesús, de gran pervivència fins als nostres dies, com el cas de les caputxines de Girona on és, encara, una de les solemnitats més celebrades «ad intra» per les religioses, amb el claustre guarnit amb flors, boix, murtra i domassos, i amb processó interna amb el Santíssim. Consta, documentalment,[177] la celebració entre els anys 1741-1774 d'aquesta solemnitat del Sagrat Cor a les caputxines de Mataró; una solemne celebració que tenia lloc el tercer diumenge després de Pasqua. També consta documentalment la inauguració, l'any 1789, a les caputxines de Palma d'un altar del Sagrat Cor de Jesús, dissenyat pels jesuïtes.[178]

Les caputxines de Mataró, en agraïment i recordança del fundador

174. Vg. *La petita imatgeria devota de les caputxines*, Palma de Mallorca, 1999, p. 24: «L'ús primordial d'aquestes figures anava vinculat en el convent que ens ocupa a la celebració en família de la festa del dia que el calendari recordava». etc.

175. *Ibidem*, p. 30: «Per a aquesta nova exposició conventual s'ha reunit un total de més de cent vint figures de fang cuit, bàsicament representacions de sants, verges i personatges relacionats amb la vida i la Passió de Jesús, i el mateix Jesús, que no arriben amidar 40 cm d'alçària, i que en la seva majoria poden atribuir-se principalment a dos tallers locals, el de *les Verges Rosses*, amb una cronologia que s'estableix a partir de la segona meitat del segle XVIII i entra en els inicis del segle XIX, i el *dels Santets*, ja dins el segle XIX».

176. «Osservanti, Alcantarini, Riformati, Recolletti, Cappuccini, Conventuali, e del Terz'Ordine professo, i quali reciteranno colle braccia stese in forma de Croce, davanti il SS. Sacramento, cinque Pater ed altrettante Ave e Gloria a Gesù Sagramentato ivi realmente presente, in suffragio delle Anime Sante del Purgatorio, ed un altro Pater, Ave e Gloria secondo l'intenzione del Sommo Pontifice, che in tutto sono 6 Pater, Ave e Gloria, guadagneranno in ciascuna volta tutte le Indulgenze, etc.» (vg. *Stazione innanzi a Gesù Sacramentato, al nostro Ordine Francescano conceduta dai Sommi Pontefici*, Nàpols, 1853, p. 53-54).

177. Vg. J. POU PARERA, *El convento y comunidad...*, p. 39.

178. «Antes del Corpus del año 1789 se concluyó la Capilla del Sagrado Corazón de Jesús, con el diseño de la Compañía de Jesús perseguida» (ACPalma, *Libro de las cosas dignas...*, f. 59).

del monestir, Pau Martí, celebren anualment, des de la fundació, molt solemnement, la festa de la Conversió de Sant Pau el dia 25 de gener i, el dia 22 de juliol, en ocasió de la festa de Santa Maria Magdalena, tenien una diada de recreació i esbarjo comunitari per l'hort conventual, recordant la trobada de Jesús amb Maria Magdalena, el matí de Pasqua, en un hort.[179]

Cal fer esment de la intensa devoció que les monges caputxines, en clara oposició als protestants i seguint la moda eclesial posttridentina, van desenvolupar envers les relíquies.[180] Per exemple, sor Àngela Serafina, en els inicis fundacionals de les caputxines, suplicà, molt insistentment, al cardenal Borromeu que li cerqués alguns fragments del «Lignum Crucis» i de la Corona d'Espines, per col·locar-los a l'altar privilegiat del monestir de Barcelona. El juny de 1607, Frederic Borromeu no havia pogut satisfer encara el desig de la mare Serafina i, mentrestant, li envià d'altres relíquies: «Non havendo io per ora commodità di consolarla delle reliquie che desidera del legno della Sma. Croce e della Spina della Corona, le mando nell'alligato scatolino alcune altre Reliquie che ella vedrà che pur sono insigni et degne di essere tenute in grandissima veneratione».[181]

Molt vinculat amb el culte i veneració als sants, hi havia també la celebració, amb especial relleu, de les festes de beatificació i canonització en els monestirs de caputxines com, per exemple, les festes d'acció de gràcies per la canonització de Sant Feliu de Cantalici, celebrades el novembre de 1712, a les caputxines de Barcelona,[182] amb presència de la reina Isabel-Cristina,[183] i sobretot, en les festes d'acció

179. Vg. J. Pou Parera, *El convento y comunidad...*, p. 45-46.

180. Era costum d'intercanviar i regalar relíquies. Per exemple, sor Serafina Orri trametia a la seva família uns rosaris i relíquies regalats pel seu germà cartoixà: «Junt ab dos rosaris que me [h]avia enviat dom Miquel [Orri] y una capseta de relíquias, y no sé si ho has rebut, pus no me'n dius cosa» (Carta de Serafina Orri a Pere Màrtir Orri, Girona 3 novembre 1710; APCC, *Caputxines,* Llig. B-5-26, s.f). Els cartoixans de Tiana, durant força anys, atesa aquesta vinculació amb les caputxines de Girona, solien enviar-hi, anualment, alguna almoina: «[h]e cobrat una limosna de la cartuxa, 15 L[liures]» (ADG, *Llibre de Entradas y Eixidas de las MM. Caputxinas de Gerona,* 3 agost 1819, f. 9).

181. Carta de Frederic Borromeu a sor Àngela Serafina Prat (Milà, 12 juny 1607); [dins *Copia Publica versionis originalis documentorum...*, f. 54; APost., Sig. 47-4].

182. Vg. *Relación de las fiestas que se celebraron con motivo de la beatificación [= canonización!] de San Félix de Cantalicio* (Barcelona, 1712).

183. «Cuando el Papa Clemente XI declaró beato a San Félix de Cantalicio [22

de gràcies per la beatificació de sor Verònica Giuliani,[184] l'any 1802, i de sor Magdalena de Martinengo,[185] l'any 1900. No cal dir que, en els diversos monestirs de caputxines se celebrava, amb gran solemnitat, la beatificació i canonització de les clarisses caputxines, i dels sants caputxins, fins i tot en temps de l'exclaustració,[186] amb la participació de caputxins exclaustrats que aprofitaven aquestes avinenteses per confraternitzar i retrobar-se.[187] A tall d'exemple esmentem, només, com després de la restauració de la província de framenors caputxins de Catalunya, en ocasió de la beatificació de sor Magdalena de Martinengo, les monges caputxines de Manresa organitzaren, l'any 1900, un solemne tridu d'acció de gràcies, inaugurat amb les prèdiques del pare Bernat de Sarrià de Ter.

L'impacte dels anys d'exclaustració es visqué de diverses maneres a l'interior dels monestirs. Tot i que les caputxines maldaren per mantenir bona i fraterna relació amb els exclaustrats caputxins, i amb

---

mayo 1712], por ser el primer canonizado de la reforma capuchina, todas las casas de la Orden celebraron fiestas extraordinarias. El convento de las capuchinas de Barcelona también las celebró realzadas con la presencia de la Reina» (vg. I. TORRADEFLOT, *Crónicas...*, Vol. I, Manresa, 1907, p. 402). Feliu de Cantalici havia estat beatificat l'any 1625 pel papa Urbà VIII.

184. Alguns dels sermons predicats, veritables models de l'oratòria barroca, foren publicats i divulgats pels convents de caputxins i caputxines. Vg., per exemple, *Oración que en la solemne festividad celebrada en honor de la Sierva de Dios Verónica de Julianis, religiosa capuchina, beatificada por la santidad de Pío VII en 8 de junio de 1804, dixo en la Iglesia de las RR.MM. Capuchinas de la ciudad de Málaga el M.R.P.Fr. Luis Antonio de Sevilla,* Málaga 1835, etc.

185. Vg. *Analecta OFMCap.* 16 (1900) p. 162-164: «Ven. Mar. Magdal. Martinengo a Barco Capuccinam Albo Beatorum inscribit».

186. Alguns exclaustrats caputxins, com el P. Tomàs Sala d'Arenys de Mar, feren llegats testamentaris a favor de les caputxines; [ADG, *Libro de cuentas perteneciente al Síndico...* (8 abril 1890) f. 40: «Cobrado de manos de la superiora un legado del difunto Rdo. Tomás Sala, la cantidad de 1000 ptas.»], etc.

187. Ho vam posar ja en relleu en estudiar la vida quotidiana dels exclaustrats caputxins. Vg. Valentí SERRA DE MANRESA, *Els framenors caputxins a la Catalunya del segle XIX. Represa conventual, exclaustracions i restauració (1814-1900),* Barcelona 1998, p. 313: «Els caputxins exclaustrats (que seguien resant encara amb el breviari de l'Orde, i que molt sovint empraven també el Missal Seràfic), solien celebrar les misses d'acció de gràcies per aquestes canonitzacions a redós de les capelles dels monestirs de monges caputxines, aixopluc de frares exclaustrats on fàcilment s'intercanviaven notícies sobre els germans dispersos i es celebraven les festes franciscanes més importants», etc.

d'altres exclaustrats, no sempre fou fàcil de mantenir els lligams espirituals amb els antics confessors i directors. Per exemple, algunes religioses, com sor Maria-Àngels Beguda, de la comunitat de Girona, sofriren moltíssim amb les repressions anticarlistes dirigides contra els eclesiàstics[188] i, després, amb l'exclaustració dels religiosos, car es veieren privades del consol i orientació espiritual de llurs confessors. Per això, davant d'aquesta desolació espiritual, recorregueren a l'autoritat civil. Per exemple, l'esmentada sor Maria-Àngels Beguda escriví a l'esposa del governador civil, demanant per al pare Antoni Sendil, exclaustrat dominic, la concessió de llicències per poder seguir-la confessant i atenent espiritualment.[189]

La recreació quotidiana era un altre dels actes comunitaris previstos per la legislació de les monges caputxines, on les religioses havien de participar activament,[190] com també en les hores d'oració mental

188. L'autoritat civil confià als ajuntaments el control de les prèdiques i actituds dels eclesiàstics filocarlins: «Sírvase V. informarme a la mayor brevedad [...] Si el Vicario ha dado pruebas, o no, de adhesión a la causa del trono legítimo de S.M. la Reina Isabel 2, etc.» (AHG, *Govern Civil,* Llig. 187 «Conventos»).

189. Vg. la carta de sor Maria-Àngels Beguda a l'esposa del Governador Civil, Girona 10 juliol 1834, on li suplica la intervenció del seu marit per tal que li sigui concedida «la gracia de consentir la licencia a mi P. Confesor, pues hace unos tres meses que me hallo en el desamparo de mi P. espiritual, excluído de su ministerio por orden de S[u] S[eñoría] el ya citado Sr. Gobernador. Dicho confesor es ya hombre anciano, se llama P. Antonio Sendil, Religioso Dominico», etc. En el verso de la carta hi ha escrit, de mà del Governador: «Julio 11 [1834]. Ofíciese al Vicario Eclesiástico para que permita a éste sacerdote confesar a esta Religiosa Capuchina, pero sin entregar las licencias a dicho Religioso» (AHG, *Govern Civil,* Llig. 183 «Culto y Clero», doc. 13). Més endavant, el 12 de juliol de 1837, aquesta caputxina tornà a exposar la mateixa problemàtica, i el Governador Civil adreçà un ofici al bisbat on indicava: «Sor María de los Ángeles Beguda, Religiosa Capuchina me ha hecho presente que para la tranquilidad de su conciencia sería muy útil que volviera a ser su director espiritual el Pbro. secularizado D. Antonio Sendil, por lo que si V.S. por su parte no tiene inconveniente, puede servirse autorizarle para ello, pero sin volverle, por ahora, las licencias ni facultarle para ninguna otra persona hasta nueva resolución» (AHG, *Ibidem*, doc. 13/38).

190. «En el recreo procuren las religiosas jóvenes y ancianas ser verdaderamente franciscanas, y por consiguiente animadas de una santa jovialidad y alegría, hablándose con respeto y fraterna confianza [...] Todas las religiosas deben esforzarse en acudir a la recreación con sus hermanas, a quienes edificarán más con la caridad y santa fraternidad que con un retraimiento y aislamiento, efecto de una devoción mal entendida y tal vez de un egoismo que busca su propio capricho» (vg. *Manual Seráfico de las Monjas Capuchinas,* p. 21 i p. 56, núms. 24 i 116).

comunitària. Les caputxines de la comunitat de Barcelona, ja des de la fundació,[191] i per extensió dels altres monestirs del Principat, solien llegir durant l'oració mental, que era cronometrada amb un rellotge de sorra.[192] Les lectures eren d'obres espirituals de fra Luis de Granada i, també, escrits del bon amic dels caputxins catalans Diego Pérez de Valdivia, deixeble de Sant Joan d'Àvila, tal com es disposava, encara, en la cinquena edició de les seves constitucions pròpies,[193] publicades l'any 1915.

Les caputxines hispanes, en comptes de fer l'oració mental en l'horari seguit per les caputxines de Roma, seguiren l'ús i tradició dels caputxins dels territoris ibèrics, i en comptes de dues hores, en feien tres: «La oración mental después de dicha Prima, se tiene todo el año como los Padres Capuchinos; y así en España usan tres horas de oración».[194] Aquesta oració mental es feia en comunitat, al cor, que era un espai dissenyat d'aquesta faisó, segons un cerimonial del segle XVIII:

> El Coro ha de ser pobre, y simplemente hecho; pero claro y alegre. No de [h]aver sillas, sino bancos alrededor, para poner los libros y para sentarse alguna Hermana [...] En un lugar conveniente [h]avrá un facistol, de altura competente, y en él un Missal, un Breviario grande, un Martyrologio, y un Psalterio.[195]

Un altre dels aspectes que, al costat de la pregària i la penitència, caracteritzà fonamentalment la vida de les caputxines fou la clausura

191. «Y lo que han de meditar trobarà[n] llargament en los llibres del Doctor Diego Pérez, de fr. Luys de Granada, Arias, y altres que tractan de aquesta materia» (vg. *Regla Segona del Gloriós Pare Sant Francesch,* Barcelona, 1644, p. 256).

192. «Bolverá [sic] el relox de arena para la oración mental, y tendrá cuenta con él y en acabándose, tocará la campana, quitará la luz para la disciplina, etc.» (vg. *Declaración de las ceremonias...,* p. 135).

193. «El modo de orar y de meditar se hallará largamente en los libros del Doctor Diego Pérez de Valdivia, del P. Fray Luis de Granada, del P. Arias y otros que tratan de esta materia» (vg. *Regla Primera y Estatutos y Constituciones de las Monjas Capuchinas de Barcelona*, Barcelona, 1915, p. 171).

194. Vg. *Regla de la gloriosa Santa Clara, con las Constituciones de las Monjas Capuchinas,* Roma, 1619, f. 47 v. En efecte, inicialment, les caputxines hispanes tenien tres hores d'oració mental, que sor Emerenciana de Copons feia agenollada.

195. Vg. *Declaración de las ceremonias...,* p. 12. Per influx dels frares caputxins, també hi havia uns calaixos amb calç, o serradís, per a tirar-hi els gargalls: «Y para que en el Coro no se cause mal olor, pondrán en el suelo unas artesillas con cal, para escupir; y tendrán cuidado de sacarlas al sol, para que se enjuguen y limpien» (*Ibidem*, p. 13).

papal, el marc on desenvoluparen llur vida quotidiana; clausura de la qual ja hem dit quelcom en referir-nos a la gran rigorositat i exigència de vida entre les clarisses caputxines. Per exemple, en el monestir de Sant Francesc de Nàpols, ran d'unes disposicions del dos de juny de 1589, es dissenyà una tipologia de clausura papal d'extremada exigència, de tal manera que les monges no poguessin veure res de l'exterior ni tampoc ser vistes.[196] Semblantment, en el monestir napolità de Santa Maria de Jerusalem, el primer de clarisses caputxines, fundat per Llorença Llong, inicialment la clausura era tan radical i exigent, que també el metge tenia vetada la visita de les religioses malaltes i es limitava a examinar el pols de les religioses malaltes des d'una finestreta que hi havia a les cel·les de la infermeria del monestir: «Non entra mai nel Monastero Medico, o Chirurgo, se non in caso di grandissima necessità, ed in pericolo di morte, potendo il Medico toccare il polso, ed il Chirurgo alleggerire a la vena dalle finestrelle, che corrispondono ai letti delle inferme»;[197] exageracions que, parcialment, moderaren, amb més seny, les clarisses del monestir de Sant Urbà de Roma[198] i,

196. «Tutte le Finestre, o buchi, che staranno nelle mura della clausura, dalli quali le Monache possono vedere o esser viste, del tutto si chiudano; concedendo a loro solamente certe finestre, che sono necessarie per pigliar la luce solo, le quali pur siano di modo, che di là in niun conto possano esser viste, o vedere» (vg. *Regola di S. Chiara con le Constitutioni che si osservano nel Monasterio di S. Francesco delle Capuccine di Napoli,* Nàpols, 1738, p. 44, núm. 22). En les constitucions renovades de 1927, es mantenia encara aquesta disposició: «Que ni las Monjas puedan ver a los de fuera, ni ser vistas de ellos» (vg. *Constituciones de las Monjas Capuchinas,* Roma, 1928, Cap. VI, 90).

197. Vg. Z. Boverio, *Vita e gesti di Maria Longa*, Nàpols, 1853, p. 31. En aquest mateix sentit, en una consueta de les caputxines napolitanes hi llegim: «Non sarei mai più vedutta da nessuno, in vita, poichè nel tempo dell'infirmità le Monache sono visitate dal Medico, e da' Cerusici nell'Infermeria dalla parte di fuori, essendo in ogni cella una picciola finestra, con una ferrata, accomodata in modo tale, che il Medico senza vedere l'Inferma, gli può toccare il polzo» (vg. *Modo di vivere che osservano le Monache Capuccine di Napoli,* Nàpols, 1712, p. 9).

198. En aquest monestir, en cas de necessitat, el metge hi podia entrar, i les religioses malaltes, per tal de poder ser confessades o examinades mèdicament, no havien de mantenir el rostre cobert: «Entrando il Confessore, il Medico, il Chirurgo, o altri per cosa necessaria e per la quale bisognasse vedere alcuna delle Suore, siano anche questi accompagnati dalla Madre Abbadessa, e da due Suore [...] stiano col viso coperto, e possano solamente scoprirlo nelle infermità» (vg. *Costituzioni per le Monache dell'Ordine di Santa Chiara del Venerabile Monastero di S. Urbano di Roma,* Roma, 1857, p. 39).

sobretot, les caputxines hispanes i catalanes, les quals destinaren els millors espais de llurs monestirs a infermeria.[199]

Amb tot, les caputxines de Catalunya i Mallorca foren molt més exagerades en la configuració i disseny dels parladors, on era totalment impossible que les monges fossin vistes pels parents i visitants, en els poquíssims dies que tenien concedida visita. L'any 1915, les caputxines de Barcelona havien disposat, encara, que: «La reja del locutorio, por la parte de fuera, ha de tener puntas, y por la parte de dentro algún tanto lejos de la reja, ha de haber otra reja de hierro sin puntas, y después una lámina de hierro de la grandeza de la reja, con agujeros pequeños, de tal suerte dispuesta, que las Sorores en ninguna manera puedan ser vistas»,[200] i també els monestirs de Catalunya havien disposat que calia assegurar la porta reglar amb una doble porta, de tal manera que fos impossible d'accedir a la sortida del monestir: «En la parte interior del Monasterio, a más de la puerta principal, se haga otra puerta como la primera, con buenas cerraduras, y ordenada de modo que las Sorores de ninguna manera se puedan llegar a la puerta principal».[201] En el cas que algú accedís dins la clausura papal, sense la deguda autorització, quedava excomunicat;[202] aquesta autorització es feia necessària tant per als operaris quan havien de fer-hi obres,[203] com

199. «Es necesario que se destine para enfermería la parte del Convento que reuna mejores condiciones higiénicas de ventilación, exposición al sol y quietud. Cada celda ha de ser bastante grande y ha de tener una buena y cómoda cama, etc.» (vg. *Manual Seráfico de las Monjas Capuchinas,* p. 108, núm. 274).

200. Vg. *Regla Primera y Estatutos y Constituciones de las Religiosas Capuchinas de Barcelona,* Barcelona, 1915, p. 115.

201. *Ibidem*, Cap. VII: «De la clausura» p. 116.

202. «Sin permiso de la Santa Sede no se puede permitir la entrada dentro de la clausura a nadie, de cualquiera clase, sexo o edad; y quien violase esta ley, admitiendo en la clausura a cualquier persona sin la necesaria autorización, incurriría *ipso facto*, en excomunión, 'simplemente reservada' a la Sede Apostólica» (vg. *Constituciones de las Monjas Capuchinas*, Roma, 1928, Cap. VI, 95).

203. Per exemple, l'any 1617, en la primitiva ubicació de les caputxines de Girona, el bisbe Onofre Reart donà permís als mestres d'obres i operaris d'entrar dins la clausura, tantes vegades com fos necessari: «Se consent llicèntia a Nicholau Clara, ferrer, Joan Martínez, fuster, Henrich Bros, mestre de cases y als mossos o criats de dit Joan Martínez y Henric Bros, vistos primer per los confessors primer o segon del monestir de la annuntiatió de ntra. sra. de les monges caputxines de la Mara Seraphina del Orde de Santa Clara de la present ciutat de Gerona, que sens inconvenient de censura ni pena alguna, tant com serà abadessa de dit monastir Sor Francisca Jornet, pugan tots junts, y cada hu a soles, totes les vegades que serà necessari entrar en dit monastir per

per als sacerdots i obrers quan s'havia d'enterrar les religioses difuntes.[204]

El Capítol d'eleccions se celebrava, també, tot respectant l'exigència de la clausura, tal com es disposava en les constitucions de les caputxines: «El Capítulo será presidido, pero sin entrar en la clausura, por el Ordinario del lugar o por su delegado, acompañado de dos sacerdotes escrutadores».[205] Una volta elegida i proclamada l'elecció canònica d'abadessa, començava a regir la comunitat per un trienni, i no hi havia mai cap ritu de benedicció abacial.[206] Els Capítols locals, i de culpes, de la comunitat, solien tenir lloc, cada setmana, al refetor,[207] perquè a molts monestirs de caputxines, per mor de l'austeritat, no hi havia sala capitular, a semblança dels framenors caputxins; només existia un espai, amb reixa, anomenat «Capítol», on se celebraven les eleccions davant del bisbe o delegats, i on s'exposaven, de cos present, les religioses difuntes a la vista dels familiars i del poble fidel. A les primitives constitucions de les caputxines catalanes se'ns descriu com havia de ser aquesta reixa que donava a l'església i, també, la del parlador:

---

fer y passar avant les obres comensades» (ADG, *Salaria quesitorium,* Reg. 321, 10 abril 1617, f. 191).

204. Per exemple, l'any 1616, el bisbe de Girona, Onofre Reart, autoritzà l'entrada dins la clausura a sacerdots i operaris, ran de l'enterrament de la primera abadessa i fundadora, sor Cecília de Guimerà: «Se consent licèntia al doctor Joan-Pere Corominas [...] Mossèn Sebastià Valls, pvre., beneficiat de la Seu de Girona, y D. Alrich, Mestre de casas, y a Guillem mosso o manobra de dit Alrich que, per soterrar lo cos de Sor Sicília [sic] de Guimerà, monja y abadessa del Monestir de l'annunciació de nostra Sra. de capuccinas de la Mare Seraphina del Orde de Santa Clara, de la present Ciutat, pugan una y moltes vegades per dit effecte, sens incurriment de censura ninguna, entrar en dit monestir» (ADG, *Registre de Lletres,* Reg. U-321, 25 desembre 1616, f. 150).

205. Vg. *Constituciones de las Monjas Capuchinas*, Roma, 1928, Cap. VII, 108). «No pueden ser designados para escrutadores los Confesores ordinarios de las mismas Monjas» (*Ibidem*, núm. 108).

206. «Para que la Abadesa tome posesión del cargo, basta que sea canónicamente elegida y proclamada. No hay prescrita bendición alguna especial como tienen otras Órdenes» (vg. *Constituciones de las Monjas Capuchinas*, Roma, 1928, Cap. VII, 125).

207. «Cada semana la Madre Abadesa convocará a todas las Religiosas a Capítulo en el refectorio, o en otro lugar, según la costumbre del monasterio [...] Podrá también convocar la Comunidad a Capítulo para tratar de común acuerdo las cosas más graves del monasterio» (*Ibidem,* Cap. VIII, 126 i 132).

> Sia lo parlador ab una rexa fort[a] y ferma de ferro, y estreta, y en aquell lloc parlaran las Sors lo que serà necessari [...] La rexa del parlador per part de fora ha de tenir puntas, y de part de dins algun tant lluny de la rexa [h]y ha de [h]aver una altra rexa de ferro sens puntas, y després una llauna de ferro foradada ab forats petits de la grandària de la rexa, de manera que las Sors en ninguna manera pugan ésser vistas.[208]

La rigorositat de la clausura implicava, també, un fort control dels contactes exteriors, amb comptades visites i molt poques cartes. Així, en el text de les constitucions renovades del monestir de Barcelona, publicades l'any 1915, es disposava, encara, que les religioses havien de lliurar i rebre la correspondència a través de l'abadessa, la qual tenia «l'obligació» [!?] de llegir-la: «Las cuales cartas deben primero ser enteramente leídas por la Abadesa o por su Vicaria, antes que sean dadas a las Sorores a quienes fueron enviadas. Y las cartas que se enviaren fuera del Monasterio, después de haberlas leído la Abadesa o su Vicaria, las cierre, etc.».[209] ¡I, molt de compte amb les monges «díscoles» i les rebels! que, a més de ser-los materialment impossible d'accedir a la porta reglar (tancada amb doble pany i amb l'accés impedit per la doble porta), podien veure augmentat molt més llur «enclaustrament» dins de les cel·les disciplinàries, o de càstig, que hi havia –o almenys en permetien encara l'existència–[210] les constitucions de Barcelona, renovades l'any 1915.

208. Vg. *Regla Segona del Gloriós Pare Sant Francesch,* Barcelona, 1644, f. 153).

209. Vg. *Regla Primera y Estatutos y Constituciones de las Religiosas Capuchinas de Barcelona,* Barcelona, 1915, pp. 116-117. Aquesta disposició no vigia quan la religiosa havia d'escriure als superiors majors o bé cartes de consciència, i solia ser respectada. Per exemple, l'abadessa del monestir de Mataró informava al bisbe que: «Se ha dejado en plena libertad a las súbditas, y no ha existido inspección alguna por parte de la M. Abadesa, de tener intercambio epistolar con los que pueden usar de este derecho, según las normas del derecho común y particular» (ACMat., *Moniales Capuccinae Assumptio B.M.V. Matarone. Relatio...,* f. 3, n. 15).

210. «Y si también alguna fuese tan rebelde, o perseverase en su malicia, de manera que de ningún modo se quisiera corregir, para tales y semejantes casos hágase en cada uno de los Monasterios un aposento para disciplina fuerte, pero humano, en cual sea detenida, comiendo sólo pan y bebiendo agua, todo el tiempo que juzgare la Prelada y sus Discretas,» (vg. *Regla Primera y Estatutos y Constituciones de las Religiosas Capuchinas de Barcelona*, Barcelona, 1915, p. 146).

La clausura, doncs, des dels orígens era molt rigorosa, tal com s'indica explícitament en el procés de beatificació de sor Àngela Serafina Prat,[211] perquè formava part de la vida penitencial de les monges caputxines; penitència que era visualitzada, simbòlicament, amb l'expressiva corona d'espines que rebien les novícies el dia de la vestició, segons el costum d'alguns monestirs.[212] El rigorisme en el manteniment d'una clausura papal tan exigent ha perdurat pràcticament fins als nostres dies, i es manté fidelment en alguns monestirs com, per exemple, el de Girona.

De fet, des dels orígens de les clarisses caputxines, quan els frares hagueren d'assistir-les –si us plau per força– espiritualment, els confessors de les comunitats procuraven d'instruir les monges, ja des del temps de noviciat, en la prioritat d'assolir una vida de recolliment i de silenci, tot respectant al màxim la clausura. De tal manera que era també «materia de confessió», entre les monges caputxines, haver intentat de mirar cap a l'exterior, així com la dissipació i les paraules vanes,[213] i també, pecar de gola en desitjar que s'apressés l'hora de l'àpat comunitari, o menjar amb massa avidesa els plats servits, i assaborir-los, sense escoltar la lectura feta al refetor, perdent, d'aquesta manera, la vida de recolliment en un ambient quotidià de mortificació i penitència on, òbviament, a voltes es feia força difícil de mantenir la mateixa generositat i donació, en el mateix grau i intensitat, tots els dies de l'any, especialment entre les novícies joves.[214] Amb tot, les monges caputxines de totes les èpoques, al llarg de la seva formació inicial eren instruïdes sempre en l'acurada i puntual observança de mortificacions i penitències corporals, i constituïa també «matèria de

211. «In fine il Signor Nunzio [...] serrò il Monastero e ordinó che vi fosse perpetua clausura» (APost., *Copia Publica...*, f. 174 r).

212. «Accipe, Ancilla Christi, spineam coronam in sigillum mortificationis et poenitentiae, quae possis et valeas coronam consequi sempiternam. Amen» (vg. *Ceremoniale ad uso delle Monache Cappucine*, Roma, 1908, p. 10).

213. «Io m'accuso di avere stata molto negligente in discacciare i pensieri cattivi di varie sorte [...] e di haver dette molte parole vane, otiose et inutili, etc.» (vg. *Modo di confessarsi*, f. 1 v.; Ms inèdit conservat a l'AGRoma, *De monialibus capuccinis in genere*, Llig. KCA).

214. «Della gola m'accuso, Padre, ch'io só stata golosa aspettando, alle volte impatientemente, l'hora del mangiare. Et poi ch'io só stata alla mesa, hó mangiato con tanta avidità, che poco hó avertito la lecttione delle cose sacre [...] delettandomi troppo nelli cibi saporiti, et ben conditi piú che non dovevo», etc.» (*Ibidem*, f. 9 v. i 11 v).

confessió» –solien confessar-se cada setmana–[215] la transgressió d'alguna d'aquestes pràctiques, tal com ho prova un *Modus confitendi* per a les monges caputxines, conservat a l'Arxiu General dels Caputxins, on llegim que, «tutto il tempo», és a dir, sempre, les clarisses caputxines estaven obligades a l'abstinència de carn, sota pena de «pecat»,[216] a excepció d'alguns monestirs hispans que tenien la concessió de poder-ne menjar els dies permesos als framenors caputxins.

El temps d'hivern era força dur per a les caputxines que, malgrat la intensitat del fred, anaven sempre descalces. Amb tot, en cas de malaltia o d'extrema necessitat, l'abadessa podia concedir a la religiosa un petit braseret, amb carbons i cendres calentes de la cuina, per tal d'escalfar-se, mínimament, les extremitats, peus i mans, tal com ja es recull en la consueta del primer monestir de caputxines.[217] Tot i les fortes mortificacions i penitències, les clarisses caputxines no descuraven mai del tot llur salut, i en alguns monestirs italians de monges clarisses i de caputxines, hi havia un ofici al servei de les malaltes de la comunitat, distint del d'infermera, anomenat «Speziala». Aquesta religiosa, destinada «alla cura della Spezieria» del monestir, venia a ser una mena d'apotecària amb l'ofici de preparar les herbes medicinals, per tal de macerar-les al seu temps i d'enllestir, també, les infusions, xarops i ungüents per a ús de les malaltes de la comunitat.[218] Entre les caputxines catalanes, però, aquest ofici era exercit per la mateixa infermera que, sovint, solia fer les sagnies a les monges, i així evitar que el cirurgià entrés dins la clausura, puix que, a semblança

215. En les primeres constitucions renovades, aprovades l'any 1927, es manté la confessió setmanal amb el confés ordinari, amb la possibilitat, quatre vegades l'any (durant les tèmpores), de fer-ho amb el confés extraordinari (vg. *Constituciones de las Monjas Capuchinas,* Roma, 1928, Cap. V, 78-80).

216. Vg, *Modus confitendi, per le Monache Capuccine*, f. 5 r. (AGRoma, *De monialibus capuccinis in genere,* Llig. KCA).

217. «Anchorche nell'Inverno fusse grandissimo il freddo, mai si accostano al fuoco, anchorche la stagione fusse rigida. Ma a quelle che la vogliono è concessa una cassetta con un carbone accesso, & un poco di cenere calda» (vg. *Modo di vivere che osservano le Monache Capuccine di Napoli,* Nàpols, 1712, p. 5).

218. «Nel tempo di fare li succhi, ed olii saranno sollecite di farsi portare a tempo debito tutte le cose necessarie, come erbe e fiori. L'istesso faranno dell'infusioni, le quali devono essere in tanta quantità, che almeno due volte l'anno si possano mutare li sciroppi. Nel tempo di stillare l'erbe, e fiori saranno diligenti per farne provvisione necessaria al Monastero, etc.» (vg. *Costituzioni per le Monache di S. Urbano di Roma*, Roma, 1857, pp. 46-48: «Della Speziala»).

dels frares i monjos, les caputxines, de tant en tant, també es feien sagnies amb les típiques sangonelles,[219] tal com ho explica sor Serafina Orri, caputxina de la comunitat de Girona al seu germà: «Me só[c] un poch acomodada ab las sangrias que lo dia vint y vuyt del passat mes me vaig sangrar dels peus».[220]

Durant la dinovena centúria, les caputxines solien comprar els medicaments principals a ca l'apotecari i, anualment, el síndic liquidava les despeses,[221] com també totes les despeses quotidianes del pa, carn, cera per al culte i, ocasionalment, llenya,[222] tela per als vels,[223] saial per als hàbits.[224] Per tal d'assegurar les quantitats de diners per a medicaments i vestuari, les caputxines hi destinaven censals i pensions.[225]

Pel que fa a la vida celibatària de les monges caputxines, tot i viure viure la castedat en un clima permanent d'estricta clausura papal, en

219. Anèl·lid de cos aplanat i de forma lanceolada, a cada extrem del qual hi ha un xuclador amb què pot adherir-se a altres animals i xuclar-los la sang. Una de les seves espècies, la *Hirudo medicinalis*, és utilitzada en medicina per a extreure sang dels malalts en les sagnies, operació terapèutica consistent a evacuar artificialment una certa quantitat de sang, a través de les sangonelles aplicades a diverses parts del cos humà.

220. Carta de sor Serafina Orri a Pere M. Orri, Girona 15 juliol 1721 (APCC, *Caputxines*, Llig. B-5-26, s.f).

221. Vg., per exemple, a l'ADG, *Llibreta de recibos a favor de les MM[onges] Caputxines, comensada en 1811* (anys 1811-1853): «Queda satisfet el import de las medicinas suministradas al convent de Caputxinas de la present Ciutat, y corresponent a l'any 1839. Gerona, 18 gener 1840. Josep Martí», etc.

222. «Per 9 carretadas de llenya, a preu 6 pessetes la carretada, [h]e pagat: 20 L[liures] 6 s[ous]. En lo mateix dia, per 56 quintars de carbó, 47 L. 7 s. 6 d[iners].» (ADG, *Llibre de Entradas y Eixidas de las MM. Caputxinas de Gerona*, 28 agost 1824, f. 176).

223. «[H]e pagat per roba de vels que han portat de Mallorca, 38 L[iures] 2 s[ous]» (*Ibidem*, 3 juny 1820, f. 171).

224. ADG, *Libro de cuentas perteneciente al Síndico...* (4 setembre 1882) f. 16: «Se ha pagado al Sr. D. Juan Vilà, apoderado de D. Pedro Vilardell, fabricante de Barcelona [230 ptas], importe de una pieza de sayal superior para las monjas capuchinas de Gerona». També, a voltes, el Síndic, per qüestions pràctiques, lliurava l'import de les despeses a la tornera del monestir: «[h]e entregat a la M. Tornera, de la carn, 35 L[lures]» (ADG, *Llibre de Entradas y Eixidas de las MM. Caputxinas de Gerona*, 3 juny 1818, f. 167).

225. «Pensions de Medicinas; pensions per lo vestuari; de un censal per la infermeria; una pensió per vels», etc. (ADG, *Llibre de Entradas y Eixidas de las MM. Caputxinas de Gerona*, Any 1812).

un text manuscrit –segurament elaborat, en dues o tres etapes durant els segles XVII i XVIII– per tal d'ajudar a confessar profitosament les novícies caputxines, hi trobem registrat, de mà d'un confés caputxí que, algunes novícies havien sentit «qualque ardor brutto di carne»,[226] i que «sogni lascivi» els havien produït mals pensaments durant el dia; aspecte prou real de la vida espiritual, i que contrasta amb el que llegim en alguns dels textos legislatius d'època, on s'afirma, categòricament, que la castedat, per la gràcia de Déu, les caputxines no tenien mai ocasió de macular-la.[227] En aquest mateix sentit, en el procés de beatificació de sor Àngela Serafina Prat hi trobem registrat que la fundadora de les caputxines hispanes es vegé força assetjada i internament turmentada per temptacions carnals,[228] que ella dominà i superà tothora, per mitjà de la pregària i la penitència,[229] amb aspres mortificacions, algunes tan imprudents i exagerades com menjar-se, sense amanir, allò destinat als porcs![230] Amb els anys, aquestes penitències, tan nocives per a la salut, foren prohibides per la legislació de les caputxines. Per exemple, en el *Manual Seráfico* publicat l'any 1909, hi llegim textualment que:

> No se introduzcan ni usen penitencias ridículas y repugnantes a la educación y urbanidad practicada hoy entre los buenos Religiosos y Religiosas de la Orden, y atiéndase sobre todo, a la mortificación interior. Guardénse las Superioras de exigir de sus

226. Vg. *Modo di confessarsi,* f. 10 v. (AGRoma, *De monialibus capuccinis in genere,* Llig. KCA).

227. «Circa la Castità non volse dirmi nessuna cosa, poiche in questo Monastero, per gratia del Signore, si stà lontano da ogni occasione di macchiarla, anco con pensieri minimi» (vg. *Modo di vivere che osservano le Monache Capuccine di Napoli,* Nàpols, 1712, p. 10).

228. «Riferisce, per di lei bocca, che erano grandi le battaglie che dentro di sé sentiva la Santa Madre; ferveva l'appetito, la mente la tormentava con disoneste rappresentazioni, la sensualità l'assaliva con mille incentivi, bruciava, ardeva la brage della concupiscenza, etc.» (APost., *Copia Publica super fama sanctitatis Servae Dei Angelae Margaritae Seraphinae*, f. 111 r).

229. «Della Astinenza e delle grandi mortifazioni che faceva la Santa Madre» (*Ibidem,* dins *Copia Publica...,* ff. 113-118, segons unes «annotazioni scrisse con gran diligenza quella Religiosa compagna sua, Suor Isabella Astor [sic]»), etc.

230. «Non si reputava degna di mangiare altri alimenti che quelli che son propri dei bruti animali, e anche questi senza olio che li addolcisse, né sale che ai medesimi désse gusto» (*Ibidem*, ff. 114-115).

> súbditas penitencias que pidan una violencia moral para ciertas personas, casi heroica y generalmente extraordinaria, contra una legítima y saludable repugnancia natural, como usar de cuchara que ha tocado la boca de otra religiosa y no ha sido antes formalmente lavada en agua caliente, o comer del plato del cual otra está comiendo o ha comido, etc. Estos ejemplos se ponen para que entiendan las Preladas que no debe mortificarse a nadie contra las reglas de la limpieza, higiene y urbanidad.[231]

No haurien, doncs, d'estranyar-nos aquest seguit de prohibicions, car les caputxines solien enfervorir-se amb el desig d'aquestes pràctiques ascètiques tan poc higièniques i repugnants –com és no rentar-se mai la cara[232] o no canviar-se mai la roba–[233] a través de la lectura de la vida de religioses caputxines titllades d'exemplars; uns relats de vides penitents fantàstiques i exagerades que habitualment escoltaven al refetor, especialment, a través de la lectura sovintejada de la biografia de sor Verònica Giuliani,[234] la famosa caputxina estigmatitzada de Città

231. Vg. *Manual Seráfico de las Monjas Capuchinas*, pp. 44-45, núm. 94.

232. Sovint, la «mortificació» era quelcom prioritari a la higiene. En aquest sentit, sor Buenaventura de Maturana, religiosa del monestir extremeny de Plasencia, no es rentava mai la cara «per mortificació», tal com es recull en les primitives cròniques: «Asseguran las Religiosas, que jamás la vieron labarse [sic] el rostro, sino con su sudor y lágrimas, por negarle aun esse corto alivio» (vg. *Monte de la Muyrra y Collado del Incienso*, Madrid, 1718, p. 61).

233. Sor Melchora de Santa Inés, abadessa de les caputxines de Granada, que morí l'any 1675, no es canvià mai l'hàbit, i només un cop a l'any airejava la roba interior (sense rentar-la!, puix que no deuria voler que s'esvaís «l'olor de santedat»...), tal com s'explicita en una crònica d'època: «Su pobreza evangélica la comprobó el único hábito que la sirvió toda la vida. Componíase éste de un sinnúmero de remiendos, y entre ellos sería imposible, por más que cualquiera se empeñara, el distinguir si había ya algún pedazo del primer sayal. Muchas veces se pretendió que la Venerable Madre mudase aquel hábito por otro, pero escusándose risueña solía responder: 'Propósito hice, quando vine a esta Religión, de no mudar la ropa que me dieran. Hanme dado esta, pues cómo me la he de quitar?' Grandísimo trabajo la costaba el quitarse la túnica para asearla, y componerla; pero haciéndolo al fin de mucho tiempo, ya se llegó a verificar el que en un año se la quitara una vez, no para lavarla, sino para que la diera el ayre» (vg. *Compendio histórico-chronológico de la fundación maravillosa del monasterio de Jesús María. Parte Segunda*, Madrid, 1769, p. 178).

234. En la biografia escrita poc després de la beatificació, en les ratlles introductòries hom hi llegia: «La honró varias veces Jesucristo con su corona de espinas, con sus sagradas llagas, con misteriosas visibles señales en el corazón, con la participación de todos los dolores principales de su pasión hasta de la crucifixión, y

di Castello, model d'austeritat i de penitència que, per tal de secundar una inspiració divina, intentà passar tres anys dejunant a pa i aigua, i vomitant tot allò que «per obediència» li feien menjar els superiors;[235] o bé, ella mateixa, en altres moments de la seva vida com a clarissa caputxina, menjant-se les deixalles més fastigoses:

> Para mortificar la náusea de su delicado estómago recogía los desperdicios de las menestras de las monjas más añejos y asquerosos, y con ellos se alimentaba, y que su comida ordinaria era tan escasa, que habiéndola pesado el médico Fabbri dixo que con ella no podía naturalmente vivir. Añade que este escasísimo alimento le era de gravísimo tormento por las porquerías que en él mezclaba el demonio por rabia, esto es, ovillos de pelos, ratones muertos, chinches, sanguijuelas y otras cosas semejantes, y esto, no obstante, ella comía.[236]

En aquest mateix sentit, sor Joana-Maria Ros, llega caputxina de la comunitat de Múrcia, quan l'obligaven d'interrompre els dejunis a pa i aigua, per mor d'alguna festa o solemnitat, malmetia expressament el menjar posant-hi coses agres o amargants:

> Sus ayunos eran continuos, y muchos a pan y agua, y cuando

---

finalmente la elevó a las solemnes formalidades de las místicas nupcias del Cordero Divino» (F.M. SALVATORI, *Vida de la B. Verónia Juliani, abadesa de las capuchinas en Santa Clara de la Ciudad de Castelo,* Madrid, 1808, p. X). Una bona edició del diari espiritual l'ofereix el jesuïta Pedro PIZZICARIA, *Un tesoro oculto, ó sea Diario de Santa Verónica de Julianis religiosa capuchina en Città di Castello, escrito por ella misma.* Barcelona, Lib. Subirana, 1905-1909 (8 vols). I una selecció dels escrits, amb un bon estudi introductori, ens l'ofereix l'historiador caputxí Lázaro IRIARTE, *Santa Verónica Giuliani. Experiencia y doctrina mística. Relatos autobiográficos.* Madrid, BAC, 1991, etc.

235. «Para desapegarla el Señor cada vez más de las cosas corporales, y unirla así con más estrechez, le inspiró y mandó expresamente que por tres años continuos ayunase rigurosamente a pan y agua. Diósele este mandato según ella escribe, el día 20 de marzo de 1695. Cada vez que debía acercarse a la mesa, empezaba para ella un nuevo martirio. Qualquier manjar que veía excitaba fuertemente el apetito; pero a penas lo gustaba, se le convertía como un amarguísimo acíbar. La obediente religiosa no se atrevía a comer pan *solo*, porque los superiores le habían mandado comer de *todo*» (F. M. SALVATORI, *Vida de la B. Verónica Juliani,* Madrid, 1808, p. 114-116).

236. *Ibidem,* p. 241.

> la obligaba la obediencia en algun día de Pasqua a comer algo de más substancia, lo sazonaba con acíbar o agenjos, pebre el más apetitoso para el paladar de su mortificación.[237]

Pel que fa a la indumentària, en el text de les constitucions coletines que adoptaren les primeres caputxines, se'ns dóna el disseny, mida i textura de la vestimenta de les monges: «Lo largo del hábito sea tanto, que estando vestido, no sea más largo que la Religiosa que lo lleva. Lo ancho del ruedo, no exceda la medida de catorce palmos. En España usan por mucha pobreza el hábito diez o onze palmos de ruedo. Las mangas no sean más largas que hasta las manos. Las túnicas sean de paño humilde, pero no las puedan aforrar de pieles. El manto también sea siempre de paño vil, y gruesso, y no haga arrugas o pliegues al cuello, ni sea indecentemente largo; y siempre en todas las vestiduras de las Religiosas se vea y resplandezca la vileza, austeridad y pobreza, en la forma, en el precio y en el color».[238] Aquests hàbits havien de ser tallats i confeccionats per les religioses encarregades de la roba,[239] i no pas confiar-ho a cosidores o sastres seglars.

Les constitucions renovades de 1927 mantenien, encara, el mateix rigor en l'austeritat de l'hàbit i vestuari[240] que, segons tradició, solia netejar-se, si convenia, en la bugada que, cada quinze dies, es feia per a rentar la roba interior de les sors.[241] Tanmateix, a semblança dels frares caputxins, al final del segle XVIII les caputxines introduïren una

237. Vg. L. I. ZEVALLOS, *Chrónica del Observantissimo Convento de Madres Capuchinas de la Exaltación de el Santissimo Sacramento en la ciudad de Murcia,* Madrid, 1736, p. 517.

238. Vg. *Regla de la gloriosa Santa Clara, con las Constituciones de las Monjas Capuchinas,* Madrid, 1619, f. 44.

239. «Procuren las Religiosas saber cortar y coser los Hábitos, y las demás cosas del Convento, para que no [h]aya menester que los corten y hagan Seglares, por la pobreza y decencia» (vg. *Declaración de las ceremonias* ..., p. 140).

240. «Las Monjas Capuchinas, en conformidad con lo que prescribe la Regla, se vestirán de hábitos despreciables, bastos y sencillos. En todo vestido se guardará siempre la simplicidad, la pobreza y la austeridad, junto con la decencia y limpieza» (vg. *Constituciones de las Monjas Capuchinas,* Roma, 1928, Cap. II, 56 i 61).

241. «La colada se podrá hazer de quince en quince días, poco más o menos, según la orden de la Abadesa, y conforme la necesidad huviere. La Ropera, con mucho cuidado y humildad recogerá la ropa para hazerla [...] y mientras lavan, tengan silencio, o léanles algún libro espiritual» (vg. *Declaración de las ceremonias...,* p. 141).

nova peça de roba, no descrita en la regla: el «suador» o «dessuador».[242] També, complementàriament, les monges caputxines, sota el vel, havien de dur un tocat, de forma que «la frente con entrambas mexillas queden cubiertas por la mayor parte, de tal manera, que su rostro en manera ninguna se pueda ver del todo».[243] El cordó seràfic[244] per a cenyir l'hàbit, entre els caputxins i caputxines, sempre s'ha caracteritzat per la seva austera simplicitat,[245] seguint el model de les primeres caputxines. Vegem, a tall d'exemple, la captinença i austeritat del vestuari emprat per la beata Maria-Àngela Astorch:

> Su vestido el más pobre, común con las demás, de sayal grossero, basto y remendado, añadiéndole ella otros muchos remiendos. Hasta [en] sus pobres tocas, paños de cabeza o velos, hallaba su ingenio, [el] modo que fuessen más pobres, y lo conseguía, componiéndolos de retales y pedazos que, por inútiles, desechaban las demás.[246]

Per tal d'evitar els abusos d'autoritat i altres excessos a l'interior del monestir, existia, amb força regularitat, el mecanisme de les visites canòniques del bisbe o delegat episcopal, que l'abadessa no havia d'interferir: «Está expresamente prohibido a la Madre Abadesa apartar a las súbditas del cumplimiento de esta obligación o estorbar de algún modo el fin de la Visita. Todas las Monjas, aunque no sean preguntadas, deberán informar al Visitador de los defectos y de los abusos que hubiese en el monasterio».[247]

Aquestes vistes episcopals solien servir, també, per a la introducció d'aspectes positius o avantatjosos que la modernitat podia aportar a

242. ADG, *Libro de cuentas perteneciente al Síndico...* (9 novembre 1880) f. 9: «He pagado al Sr. Pedro Calvó de Gerona, por 17 canas y 6 palmos de tela, 32 ptas; 9 del mismo han servido por *des[s]uadors* de las monjas capuchinas».

242. *Declaración de las ceremonias...*, ff. 44-45.

244. De llana, cotó, o cànem, segons el costum de cada monestir (vg. *Constituciones de las Monjas Capuchinas,* Roma, 1928, Cap. II, 59).

245. Per exemple, en l'edició de les constitucions de Barcelona, de l'any 1915, hi llegim: «La cuerda con que se han de ceñir sea común, rústica y sin curiosidad alguna» (vg. *Regla Primera y Estatutos y Constituciones de las Religiosas Capuchinas de Barcelona*, Barcelona 1915, p. 93).

246. Vg. L.I. Zevallos, *Vida y virtudes, favores del cielo...*, p. 340.

247. Vg. *Constituciones de las Monjas Capuchinas,* Roma, 1928, Cap. XV, 187 i 188.

l'interior de la clausura dels monestirs com, per exemple, l'aigua corrent,[248] la llum de gas o elèctrica o, també, de petroli.[249] Com a mostra d'això esmentem que, a les darreries del segle dinovè, el bisbe de Mallorca, Pere Campins, en una de les disposicions de la visita pastoral de l'any 1899, efectuada a les caputxines de Palma, els ordenà la instal·lació de l'enllumenat de gas, tot i les resistències de les caputxines, que el trobaven massa ostentós i, per això, ell mateix pagà una cinquena part de les despeses.[250]

Tot i que, inicialment, les caputxines no exigien dot a les postulants, per tal d'assegurar la supervivència dels monestirs, a partir de la segona meitat del XVII[251] es demanava, a tall d'almoina, una dotació que, en alguns casos, si les candidates a la vida caputxina procedien de famílies pobres, solia ser aportada per sacerdots amics de les comunitats caputxines.

Més endavant, ran del Concordat de 1851, que prohibia la professió de religioses que no tinguessin assegurada la manutenció, els bisbes determinaren que totes les postulants, en ingressar al monestir, aportessin una certa quantitat de diners,[252] a tall d'almoina.[253] Aquesta determinació episcopal, per exemple, fou una realitat en el monestir de

248. Les caputxines de Girona instal·laren l'aigua de la ciutat l'any 1881: «He pagado al Sr. D. José Pey, administrador de las aguas potables, por su conducción al convento de las monjas capuchinas de Gerona, 280 ptas. 41 cnts.»; [ADG, *Libro de cuentas perteneciente al Síndico...* (10 juliol 1881) f. 12].

249. *Ibidem* (17 agost 1886) f. 31: «He pagado al Sr. Jaime Solé, lampista de Gerona [...] equivalentes a 26 ptas. 12 cnts., importe de tres mayales de petróleo suministrado a las monjas capuchinas».

250. «El día 12 de noviembre [de 1899] hizo su primera Visita Pastoral el Excmo. e Ilmo. Sr. Obispo D. Pedro Campins [...] Este mismo año, por el mes de Diciembre se puso el alumbrado de Gas, por orden de S.E.I., que así lo dispuso en su Visita Pastoral, por ser un bien, sobre todo para el Coro, y más económico. Rehusábamos ponerlo por parecernos demasiado ostensible dada nuestra pobreza, pero obedecimos con rendimiento. S.E.I. nos ayudó con 50 pesetas, y costó todo cosa de 250 pts.» (ACPalma, *Libro de las cosas dignas...*, f. 85).

251. Per exemple les caputxines de Girona. Vg. a l'ADG, *Compte del que Jo. Narcis Roura, Prevere y Beneficiat de Sant Feliu de Girona, Procurador dels Srs. Protectors de las S[eny]oras. Monges Caputxines de la present Ciutat [h]auré pagat a diffarents Abbadesas de las Entradas de las novísias. Comensant lo any 1660,* etc.

252. «Perchè cambiati i tempi, gli Eccmi. Ordinari, in molti luoghi richiedono che le postulanti, anche alla vita religiosa cappuccina, apportino una modesta dote»; [Carta de Melcior de Benissa a Camillo Laurenti (Roma, 9 juliol 1923); ASCRel., Pos. C 37, s.f.].

253. «Toda postulante aporte cierta cantidad de dinero que se destinará, a título

caputxines de Mataró, on per disposició del bisbe Pantaleó Montserrat,[254] els diners rebuts dels dots eren invertits en accions o valors (que fossin «seguros, lícitos y fructíferos»),[255] per tal d'ajudar, d'aquesta manera, al sosteniment de les religioses. La comunitat no podia gastar, però, el dot fins després de la mort de les monges.[256] Després de l'ocupació napoleònica i del trienni liberal, en un context de notable penúria econòmica, durant el regnat de Ferran VII, a més del dot, se solia demanar a les famílies de les postulants una almoina per al breviari i hàbit.[257] En el cas d'abandonar la vida religiosa, es tornava l'import del dot, però sense els rèdits que havien produït els diners. Des del final del segle XVIII, en bona part dels monestirs de caputxines de Catalunya i Mallorca se solia exigir com a dot unes 1600 lliures catalanes, per a les religioses de cor, i la meitat, 800 lliures, per a les monges llegues o d'obediència.

Les monges caputxines ja s'adonaren que, llur vida tan oculta i poc coneguda, juntament amb aquesta exigència canònica del dot a les aspirants, faria minvar les vocacions a la vida caputxina.[258] A més, a

---

de limosna, según las disposiciones de la Santa Sede, para remedio de las necesidades del monasterio» (vg. *Constituciones de las Monjas Capuchinas*, Roma, 1928, Cap. I, 12).

254. «Actualmente no se puede admitir ninguna religiosa que no lleve su dote correspondiente [...] D. Pantaleón Montserrat, en el núm. 18 de los Edictos de su Santa Pastoral Visita, dispuso [...] que la comunidad pueda recibir un moderado dote de las religiosas que han de profesar, como capital para su subsistencia, exigida hoy por el Concordato de la Santa Sede» (vg. J. POU PARERA, *El convento y comunidad...*, p. 91).

255. Vg. *Constituciones de las Monjas Capuchinas*, Roma, 1928, Cap.I, n. 15. Per exemple, les monges de Mataró, almenys fins l'any 1909, solien invertir en obligacions de la «Compañía del Ferrocarril de Olot a Gerona», com ho proven els títols conservats, encara, a l'arxiu conventual.

256. «Está absolutamente prohibido expender esta suma [= dot] en negocio alguno antes de la muerte de la Monja, aunque sea para edificar un monasterio, o bien para extinguir una deuda» (*Ibidem*, Cap. I, 16).

257. «Cobrat per [h]àbit, túnica, capas y llibre de reso per Sor Francisca, 55 L[liures], etc.» (ADG, *Llibre de Entradas y Eixidas de las MM. Caputxinas de Gerona*, 1 octubre 1824, f. 12).

258. «Por ser nuestra vida tan oculta y de tan poca comunicación [...] A nuestro juicio la disminución de vocaciones se debe, en gran parte, al poco conocimiento y aprecio que hay de la vida contemplativa. Los obstáculos más frecuentes que deben ser superados en las aspirantes son la oposición de la familia y la falta de dote» (ACMat., *Moniales Capuccinae Assumptio B.M.V. Matarone. Relatio...*, f. 11, núms. 76-77).

partir de 1902, la Santa Seu ordenà que, abans d'emetre els vots solemnes, les religioses, almenys durant tres anys, fessin la professió temporal de vots simples. Amb el Codi de Dret Canònic de 1917, es disposà un temps de postulantat, almenys, de sis mesos; un noviciat de dotze; i tres anys de vots temporals, abans d'emetre els vots solemnes.

Normalment, les noies ingressaven al noviciat entre el 18 i 25 anys,[259] però també n'hi ingressaven de més grans. Tot i que no se'n podien rebre de més de quaranta anys, a voltes s'admetien algunes vocacions d'edat, especialment si procedien dels estaments més distingits de la societat. Sempre, però, abans d'ingressar al noviciat, el bisbe (o un delegat seu) havia de fer l'exploració de la voluntat.[260] L'admissió a la professió es feia a través d'una votació secreta, amb llegums blancs per a indicar el vot favorable,[261] i amb llegums negres

259. Segons es disposa en el text de les constitucions renovades, seguint una vella tradició: «No se reciba a ninguna antes de los dieciocho años cumplidos [...] No será ordinariamente admitida como Corista la que pase de veinticinco años de edad, ni tampoco quien tenga más de cuarenta». Tanmateix, a voltes s'admetien postulants de més edat, si eren de posició social, segons, també, costum d'alguns monestirs: «Podrá hacerse excepción con una persona calificada por su posición social, si por otra parte es idónea para la observancia de la Regla» (vg. *Constituciones de las Monjas Capuchinas*, Roma, 1928, Cap. I, 21). En unes anotacions trobades a l'arxiu conventual de les caputxines de Mataró hi llegim: «Según costumbre, el dote de esta comunidad es de 1.600 pesetas para las coristas y de 800 pesetas para las legas o de obediencia, cual dote se exige antes de la profesión simple. El dote de las religiosas hasta hace pocos años se invertía en las necesidades de la comunidad, pero ahora se invierte en valores públicos» (ACMat., *Vària*, f. 6).

260. «Avisará al Ordinario del lugar, a quien compete explorar, por sí o por un delegado suyo, la libre voluntad y recta intención de la postulante. Únicamente después del juicio favorable del Ordinario podrá ser admitida al noviciado» (vg. *Constituciones de las Monjas Capuchinas*, Roma 1928, Cap. I, 24). Existien formularis impresos, per exemple al bisbat de Girona, on deia, per a tots els casos: «Nos, el obispo de la Diócesis de Gerona. Por las presentes comisionamos [...] *para que se presente en la casa-convento de Religiosas capuchinas [...] Y llamando a parte la religiosa, N.*, la pregunte: si ha venido a religión y permanence por su propia voluntad libre y espontánea, sin engaño ni seducción de nadie, y si ha pensado bien y sabe lo que va a hacer. Escriba las respuestas a continuación de estas letras, en forma de declaración, haga que la declarante firme, y autorizada por la propia firma del Sr. Comisionado, remítase todo original a nuestra Secretaría de Cámara y Gobierno para en su vista proveer lo que se proceda con respecto a la vestición que se solicita, etc.» (ADG, *Caputxines. Personal*, s.f.).

261. «Una jarra bastante capaz, cubierta con un paño blanco. Lo primero, la Superiora deposita su haba en secreto, y luego, de dos en dos, se podrán de rodillas delante la mesita, y una después de otra, levantando un poquito el paño, meten la

per a indicar l'exclusió, seguint el costum dels framenors caputxins, atès que en les comunitats hi havia illetrats, i d'aquesta manera s'evitaven molèsties als frares o monges que no sabien escriure.

La vida de les novícies a l'interior de la clausura tenia una dinàmica pròpia, distinta de la vida de les professes,[262] amb les quals només compartien taula i pregària coral. La mestra de novícies havia d'instruir les candidates en la vida de pregària i era, també, l'encarregada de promoure les virtuts de les novícies i de corregir-ne els defectes.[263]

L'administració econòmica dels monestirs de caputxines era portada pel síndic apostòlic, càrrec que, sovint, anava lligat amb el de capellà de la comunitat.[264] En unes anotacions localitzades entre la documentació dispersa, no catalogada, de l'arxiu conventual de les clarisses caputxines de Mataró, hi hem trobat una acurada descripció de les funcions del síndic:

> Desde la fundación cuida el Sr. Síndico del Libro en que se anota las entradas y salidas [...] La Abadesa lleva un libro registro en que, a manera de inventario, se describen los títulos al portador que posee el convento. También lleva un libro donde se consignan los acuerdos capitulares y otro donde constan los ac-

---

mano en la jarra y dejan la haba blanca o negra, etc.» (vg. *Manual Seráfico de las Monjas Capuchinas,* p. 163, núm. 414).

262. «El noviciado debe estar separado, en cuanto sea posible, de aquella parte del monasterio en que habitan las profesas; de manera que, sin especial causa y licencia de la Abadesa o de la Maestra, no debe haber entre profesas y novicias comunicación alguna» (vg. *Constituciones de las Monjas Capuchinas,* Roma, 1928, Cap. I, 31).

263. La mestra de novícies, segons les constitucions, havia de «modelar el espíritu e índole de las novicias, acomodándolas al espíritu y sentido de la Regla y Constituciones, con el estudio de las mismas, con piadosas meditaciones y frecuentes oraciones, aprendiendo bien todo cuanto concierne a los votos y a las virtudes, con ejercicios oportunos para desarraigar los vicios, para sojuzgar las pasiones y para hacer acopio de los santos hábitos» (*Ibidem,* Cap. I, 34).

264. Un dels síndics més emblemàtics fou l'exclaustrat caputxí pare Joan Francesc Guitart, capellà de les monges caputxines de Manresa. Vg. *Lo Senyor Oncle. Biografia del Rnt. P. Fra Joan Francès[c] Guitart y Riera, Pvre. Caputxí Esclaustrat,* Manresa, 1911, Cap. VII: «Accepta els cárregs de Capellá, Director y Síndic de les Caputxines», etc.

> tos de admisión, vestición, profesión simple y profesión solemne de las religiosas. Cuida de las operaciones de compra y venta de los títulos que están en el convento y cobro de los intereses nuestro Rdo. P. Capellán [= Síndico], etc.[265]

A l'Arxiu Diocesà de Girona es conserven bona part dels llibres de comptabilitat, entrades i eixides, que duia el síndic,[266] amb la funció de pagar els rebuts de les despeses de la comunitat (aliments i obres), ingressar les almoines i rebre els dots que duien les novícies,[267] i d'invertir-ne l'import en accions que reportessin un benefici honest i legítim, normalment en accions de ferrocarrils.[268]

En els monestirs de caputxines de Catalunya i Mallorca, annexa a la casa del capellà,[269] hi havia un espai destinat als donats, uns seglars que es dedicaven, ja des de la fundació de les caputxines,[270] a la capta de les almoines per al monestir i que ajudaven, també, en les tasques

265. ACMat., *Vària,* f. 8, art. VIII: «Administración».

266. Vg., per exemple, a l'ADG, *Libro de cuentas perteneciente al Síndico de las Monjas Capuchinas de Gerona. Empieza el 3 de agosto 1878* (anys 1878-1893), f. 1: «El día 11 de agosto del año 1878, yo, Jaime Mascle Pbro., fuí nombrado Síndico de las monjas capuchinas de Gerona por el Ilmo. y Rmo. Sr. Obispo Dr. D. Tomàs Sivilla». En començar aquest servei li foren lliurades 10.875 pessetes en efectiu, que havia d'administrar.

267. «Me hago cargo de ochocientas pesetas con 50 céntimos que me ha entregado al entrar en el convento la novícia Sor Verónica Cabestany, de Rocafort, Província de Lérida, y son a cuenta de las 600 L[ibras] Bar[celo]na que ha de pagar de dote» (*Ibidem,* 3 novembre 1878, f. 1).

268. «Me hago cargo de 28 ptas. 80 cnts. de dos cupones, uno de subvenciones de ferrocarriles y el otro de deuda consolidada [...] El primero es de capital 500 ptas. y el último de 5000». *Ibidem*, fol. 14 (15 feber 1882): «Por la compra de 40 obligaciones al 3% del Ferrocarril de Medina a Zamora y de Orense a Vigo: 9.815 ptas.» Les caputxines de Girona també tenien accions del tren de Sant Joan de les Abadesses, i del de Tarragona a França (*Ibidem,* 12 juliol 1880, f. 6).

269. Els monestirs solien disposar, també, d'un pis per al confessor, com el cas de les caputxines de Girona i Mallorca; pis que, durant el segle dinovè, solien llogar per tal d'ajudar-se al sosteniment de la comunitat: «Me hago cargo de 10 ptas. que me ha entregado el inquilino José Barrull de la casa que habita del confesor de las monjas» (*Ibidem,* 31 gener 1882, f. 15).

270. Per exemple, l'any 1616, el bisbe Onofre Reart de Girona, atesa la pobresa de les caputxines, concedia permís als donats o almoiners per acaptar: llegums, sègol, mill, forment i ordi a tot el territori del bisbat, i que en les poblacions se'ls guardés allò acaptat fins que passessin a recollir-ho (ADG, *Registre de Lletres,* 5 maig 1616, f. 173).

de sagristia[271] i, també, a fer alguns encàrrecs de les religioses,[272] així com vendre el sobrant d'allò acaptat[273] i convertir-ho en diners. En algunes poblacions, com Manresa, per exemple, les caputxines rebien un ajut de l'Ajuntament per a la manutenció de l'ase o mul emprat pels donats per a traslladar els productes recollits en les acaptes.[274] Durant l'ocupació napoleònica, les caputxines de Barcelona hagueren d'indemnitzar els donats o «hermanos» que abandonaren el monestir, per tal de fer-los llevar la barba i hàbit,[275] i així evitar que s'aprofitessin

271. Per exemple, en una relació de l'any 1921, conservada a l'arxiu conventual de les caputxines de Mataró, hi trobem aquesta acurada descripció de la funció i tasques dels donats: «Este monasterio tiene a su servicio dos hermanos limosneros que viven en la misma casa del P. Capellán, aunque en diferentes habitaciones [...] Los hermanos limosneros cuidan de ayudar la Santa Misa, asistir a las demás funciones de la Iglesia, hacer recados y a recoger limosnas» (ACMat., *Relación que presenta la Abadesa del convento...*, f. 9, art. XVII). Les caputxines asseguraven la manutenció i vestuari dels donats, i es feien càrrec de les exèquies i enterrament: «Per espardeñas per los Hermanos (...,) Al Hno. Pere per unas calsas y fer un hàbit, 6 L[iures] 11 s[ous] 3 d[iners] (...,) Por el entierro del Hermano Silvestre Carbó, ataud, coche fúnebre, derechos del párroco, 45 ptas.» (ADG, *Llibre de Entradas y Eixidas de las MM. Caputxinas de Gerona,* 18 gener 1818 i 8 abril 1825, f. 167 i f. 177), etc.

272. Per exemple, sor Maria-Serafina Orri, caputxina del monestir de Girona, a través del donat o «Hermano» del monestir trametia un cistell amb regalets per als familiars: «lo donador de la present [carta], que és lo hermano Joan, te remeto un sistellet. Dens hi ha un reliquiari y un ram de rosas y clavells, y una palmeta y una bandereta y una corneta, tot per lo minyó» (Carta de Serafina Orri a Pere Màrtir Orri, Girona 8 febrer 1722; APCC, *Caputxines,* Llig. B-1-26, s.f). Aquests germans olotins també en tenien un de monjo cartoixà a Montalegre, Dom Miquel Orri i Pastors.

273. Per exemple, el síndic de les caputxines de Girona anotava: «He cobrat de la plega del blat que [h]a fet lo Hno. Pere en lo Ampurdà en lo any 1820: 79 L[liures], 8 s[ous], 7 d[iners]» (ADG, *Llibre de Entradas y Eixidas de las MM. Caputxinas de Gerona,* 3 juny 1821, f. 9).

274. Després del «Trienni Liberal», l'abadessa i vicària de les caputxines de Manresa reclamaren a l'Ajuntament les quatre quarteres, mensuals, de segones que rebien per al mul: «De tiempo inmemorial se hallan en el goce y posesión de percibir de V.S. quatro quarteras de salvado por mes, para mantener el mulo, que se requiere para recoger las limosnas precisas a la manutención de la comunidad, [...] y como con motivo del pretendido cistema [sic] constitucional hubiese cesado aquella pensión, etc.» (AHCMan, Instància de Maria-Bonaventura Roca i Gràcia Vilarnau a l'Alcalde, Manresa, 28 setembre de 1825, s.f.).

275. «No torni a admetrer ningun dels Hermanos que se'n són anats, encara que demanassen tornar [...] Pot entregar 7 duros a cada un dels tres [hermanos] ab la seguretat y provisió que no pugan captar ni portar [h]Àbit ni cap ynsigna de Hermanos may més» (Carta de sor Maria Gràcia Nadal, Abadessa, al Síndic, Barcelona 29 juny 1813; APCC, *Caputxines,* Llig. B-5-26, s.f).

de la vestimenta d'almoiners per treure diners de la població en benefici propi. En el monestir de Girona, el sagristà solia ser un seminarista pobre[276] que vivia amb els donats anomenats «Hermanos», i es dedicava al servei litúrgic de la comunitat. El darrer donat de les caputxines de Girona morí l'any 1932, durant la Segona República.[277]

En els períodes d'anticlericalisme promoguts pels governs liberals del segle XIX, principalment durant les guerres carlines, les caputxines es veieren força molestades pels ajuntaments, els quals exigien a les monges satisfer l'import dels impostos extraordinaris,[278] i alhora prohibien als donats de fer la capta per a les monges;[279] reclamaven, a més, a les caputxines l'impost de consum dels productes introduïts pels almoiners.[280] En aquestes circumstàncies difícils d'anticlericalisme, o en situacions de penúria en les postguerres, els bisbes i capítols catedralicis de canonges solien ajudar les monges caputxines amb subsidis i almoines[281] per a l'alimentació com, per exemple, per a po-

276. «Des de los años 1875, poco más o menos, la Comunidad adoptó la costumbre de tener por sacristán a un estudiante seminarista, el cual dormía y comía con los Hermanos y criados sin pagar pensión» (ACGir., *Libro-Crónica de la comunidad...*, f. 14).

277. «De tiempo inmemorial (creemos ya [de] poco después de la fundación), este Monasterio adoptó la costumbre de tener Hermanos donados; eran unos hombres de ejemplar y muy cristiana vida que se daban a la Comunidad para servirla toda su vida en el humilde oficio de limosneros, a condición de que la Comunidad los alimentase, vistiese y pagase todos los gastos de enfermedades, medicamentos, etc. [...] Los dos últimos Hermanos que tenía la Comunidad fueron el Hermano Cayetano Vilarnau que murió el 13 de Enero de 1907 [...] El otro Hermano fue Juan Pórtulas, que murió el 23 de febrero de 1932» (ACGir., *Libro-Crónica de la comunidad...*, f. 14).

278. «He pagat del catastro extraordinari de 1814, 1 L[liura] 12 s[ous]» (ADG, *Llibre de Entradas y Eixidas de las MM. Caputxinas de Gerona,* 9 agost 1814, f. 160).

279. Vg., per exemple, la carta del governador eclesiàstic del bisbat de Girona al cap polític de la província, Girona 29 abril 1837: «Quedo en no librar licencia alguna a los cuestores que acostumbran recorrer los pueblos recogiendo limosnas [...] y así mismo en retirar las muy raras que se han dado» (AHG, *Govern Civil,* Llig. 183 «Culto y Clero», doc. 7).

280. L'any 1890, el Síndic i capellà de les caputxines escrivia a l'Ajuntament de Manresa suplicant que «se digne continuar la exención de derechos de consumos a favor de la comunidad de Madres y Monjas Capuchinas» (AHCMan, Instància de Joan Guitart a l'Alcalde, Manresa 10 desembre 1890, s.f).

281. Per exemple, després de l'ocupació napoleònica el Capítol de Canonges de la Seu de Girona, ajudà al sosteniment de les caputxines, tal com ho registra la documentació del síndic: «He cobrat de una limosna del Iltre. Capítol, 45 L[liures]» (ADG, *Llibre de Entradas y Eixidas de las MM. Caputxinas de Gerona,* 2 desembre 1815, f. 3).

der adquirir bacallà o oli.[282] Els benefactors més notables solien rebre de part de les caputxines, en agraïment, les anomenades «cartes de germandat», de manera semblant a les que concedien els frares caputxins a llurs benefactors.[283] Els parents de les monges solien ser els principals benefactors i, molt sovint, trametien aliments suplementaris com ara embotits, confitats o formatges, a les caputxines.[284] En cas de necessitat, les caputxines s'adreçaven directament als amics i benefactors dels monestirs, especialment quan havien de celebrar alguna festa i es trobaven mancades d'allò més imprescindible, com el pa, tal com succeí l'any 1833 a les caputxines de Mataró, que no en tenien per al dia de Santa Clara.[285]

L'any 1918, un decret de la Sagrada Congregació de Religiosos, ordenà una revisió a fons de la forma de vida de les monges caputxines,[286] de manera que s'ajustés a les disposicions del nou Codi de Dret Canònic. La Santa Seu volia unificar totes les caputxines amb un sol text

282. «He cobrat del Majordom del Sr. Bisbe una limosna per bacallà, 16 L[liures], 17 s[ous], 6 d[iners] (...,) He cobrat del Sr. Majordom del Sr. Bisbe per un bot d'oli, 18 L[liures] 15 s[ous]» (*Ibidem,* 9 març 1822 i 22 febrer 1814, ff. 10-11), etc.

283. Per exemple, a l'arxiu de la ciutat de Manresa, se'n conserva una de les caputxines de Manresa, adreçada a l'il·lustre patrici Leonci Soler i March, que diu: «CARTA DE HERMANDAD que hace la comunidad de Religiosas Caputxinas [sic] del Monasterio de San Carlos Borromeo de la Ciudad de Manresa a los Bienhechores de su Convento. Sor María Ángela Sala, humilde Abadesa del <Real> Monasterio de San Carlos Borromeo de la Ciudad de Manresa, a V. Dª Elisenda Vda. de Soler y D. Leoncio Soler y March, salud en Nuestro Señor Jesu-Christo [...] le admitimos a nuestra Hermandad espiritual, y con ella a la participación, tanto en vida, como en la muerte, de todos nuestros bienes espirituales [...] Manresa, a 24 del mes de Diciembre del año 1897» (AHCMan, *Caputxines,* s.f).

284. Per exemple, el notari olotí Pere Màrtir Orri trametia a les caputxines de Girona, on hi havia una germana seva, de tant en tant, formatges i embotits d'Olot: «Tin[c] rebut lo cistellet ab dos formages y te estimo lo regalo, notat per ser cosa tan bona que las religiosas deyan que no ce n'[h]avian manjat de millor»; «Rebo la tua ab dos llengonisas y una butifarra, y te'n dono moltas gràcias» (Carta de Sor Serafina Orri a Pere M. Orri, Girona 29 de [?] 1716 i, 15 juliol 1721; APCC, *Caputxines,* Llig. B-1-26, s.f).

285. «Tenga por bien favorecerme de una limosnita para un poco de pan para celebrar el dia de N.M.Sta. Clara, y no dude que ella se lo compensará» (Carta de Mercè Lluch a Pere Martí, Mataró, 11 agost 1833; APCC, *Caputxines*, Llig. B-5-26, s.f).

286. «Constitutiones quoque Monialium Ordini S. Clarae, vulgo Capuccinarum, emendari debuerunt», citat pel Cardenal Laurenti (dins, *Constituzioni delle Monache Cappuccine*, Roma, 1927, p. 3).

legislatiu, amb unes constitucions generals que, practicades per igual en tots els monestirs, substituïssin definitivament els antics textos legislatius, com els que havia elaborat sor Maria-Àngela Astorch,[287] o el del pare Jeroni de Castelferretti, que s'observava a bona part dels monestirs italians. Davant una gran pluriformitat de textos legislatius i de tradicions pròpies, la Sagrada Congregació de Religiosos maldà per redactar unes constitucions úniques per a tots els monestirs de clarisses caputxines. Adaptà el text del pare Jeroni de Castelferretti, aprovat l'any 1610, perquè era el més cenyit i, també, pel fet de ser el més usat per les caputxines,[288] a excepció, però, de divuit monestirs hispans que seguien les constitucions de la beata Astorch, aprovades per Urbà VIII l'any 1628. En el moment d'elaborar les noves constitucions, hi havia setanta-set monestirs de caputxines, en bona part a Itàlia i a Espanya.[289] Tal com ja s'ha dit més amunt, aquestes constitucions renovades de l'any 1927 miraren d'adaptar als nous temps les constitucions de 1610 pel fet de ser molt més breus i cenyides, i per defugir, també, aspectes més propis del text d'un cerimonial que no pas d'unes constitucions,[290]

287. Amb tot, alguns exemplars de les constitucions renovades l'any 1927, es publicaren precedides amb aquesta carta d'aprovació (datada a Saragossa el 20 d'agost de 1629) de Pedro de Apaolaza, bisbe d'Albarracín, adreçada a sor Àngela Astorch, juntament amb un cerimonial abreujat, i un compendi d'ascètica; vg. *Regla Primera de la Gloriosa Madre Santa Clara y Estatutos y Constituciones de las Monjas Capuchinas*. Cuarta Edición. Madrid, Por Don Antonio Espinosa, 1793 [reedició de 1928 ?]; ultra les Constitucions de Roma de 1927, a les pp. 154-161 hi ha un «Breve compendio para caminar a la perfección», i a les pp. 165-249 hi ha un «Ceremonial abreviado».

288. «Y como los Monasterios de dicha Orden seguían diversos textos de Constituciones, pareció oportuno aprovechar esta ocasión para proponer a todos los Monasterios de la misma Orden, en cuanto fuera posible, la observancia de un texto único. En efecto; sobre el antiguo compuesto por el P. Jerónimo de Castelferretti y seguido por la mayor parte de los Monasterios, se ha redactado uno nuevo cuidándose el Ministro General de los Menores Capuchinos [Melchor de Benisa], y en él se han incluído las prescripciones del Código [de Derecho Canónico], etc.» (Decret de la S.C. de Religiosos, del Cardenal C. Laurenti, datat a Roma el 12 juliol 1927; ASCRel., Prot. 3239/27, *Cappuccine,* Pos. C 37 b).

289. A Itàlia hi havia 36 monestirs, 28 a Espanya, 5 a Amèrica del Sud, 4 a França, 2 a Holanda, 1 a Westfàlia i 1 a Bohèmia.

290. «Un testo, quanto più è breve e circonscrito alle leggi fondamentali, tanto meglio si adatta alla generalità. Per questo motivo fu scelto dal P. Girolamo da Castelferretti [...] corretto secondo il Codice di Diritto Canonico, coll aggiunta di qualche disposizione particolare tolta dalle Costituzioni di Urbano VIII» (vg. *Monache Clarisse Cappuccine. Revisione delle Costituzioni confermate al Codice di D.C.;* ASCRel., Pos. C 37 b., *clarisse-cappuccine,* s.f).

puix que la Sagrada Congregació de Religiosos desitjava que aquestes noves constitucions fossin les mateixes per a tots els monestirs,[291] tal com es proposà inicialment[292] ran de la promulgació del Codi de Dret Canònic l'any 1917 atès que, tal com s'esmentava més amunt, la majoria dels monestirs de caputxines seguien les constitucions de l'any 1610 donades per Jeroni de Castelferretti per a les caputxines de Roma i Nàpols.[293] En canvi, divuit dels monestirs hispans,[294] mantenien les constitucions escrites per la beata Astorch, aprovades pel papa Urbà VIII el 27 de juliol de 1627. A tots aquests monestirs se'ls aconsellà d'acceptar el text unificat,[295] inspirat en el del pare Jeroni, però tenint en compte alguns aspectes de les constitucions de la beata Astorch.[296] Per exemple, en el text saragossà de les constitucions de 1627, les monges tenien tres hores d'oració mental (en comptes de dues), deien la culpa cada dia (en comptes d'una vegada per setmana), tenien prohibit de fer confitures per a seglars[297] i de deixar entrar seglars en ocasió de l'enterrament de les religioses difuntes; però, a diferència de les

291. «É desiderio di questa S. Congregazione ch'esso sia il testo unico per tutti i Monasteri del predetto Ordine»; [Del Cardenal Camillo Laurenti al Ministre General dels Caputxins (Roma 1927); ASCRel., Pos. C 37 bis, s.f.].

292. «Si presenta una prima questione di capitale importanza: se convenga ridurre tutti i monasteri di capuccine alla osservanza di un unico testo di Costituzioni» (ASCRel., Prot. núm. 7075/20; *clarisse-capuccinne*, s.f.).

293. Uns 40 monestirs, entre els quals hi havia els monestirs hispans de: Madrid, Toledo, Nava del Rey, La Coruña, Plasencia, Còrdova, Màlaga, Puerto de Santa María i Tudela.

294. Aquests monestirs eren: Barcelona, Girona, Manresa, Palma de Mallorca, Mataró, València, Múrcia, Alacant, Castelló, Agullent, Sevilla, San Fernando [de Cadis], Saragossa, Osca, Barbastre, Calataiud, Gea de Albarracín i Pinto.

295. «Ai 18 Monasteri che hanno le Costituzioni approvate da Urbano VIII, si suggerisca di adottare il testo unico» (Roma, 14 maig 1927; ASCRel., Pos. C 37 bis, s.f.).

296. «Infine, il testo del P. Girolamo è più breve, non avendo le 15 Cap., ed è più conciso nella forma; invece quello di Urbano VIII si diffonde spesso in minuzie [...] su materie che sembrano più adatte per il Ceremoniale, etc.» (ASCRel., *Monache Clarisse Capuccine. Revisione delle Costituzioni confermate al Codice di D.C.;* Pos. C 37 b, s.f.).

297. Aquesta prohibició arrenca segurament d'un decret del papa Climent VIII, de l'any 1594 (donat molt poc abans de la fundació del monestir de Barcelona, l'any 1599), en què es prohibia d'intercanviar regals entre religiosos i religioses (vg. «Estratto della Costituzione *Religiosae Congregationes* di Clemente VIII, dei 20 Giugno 1594, sulla espressa proibizione a tutti i Regolari dell'uno e dell'altro sesso, di far regali»; dins *Costituzioni per le Monache di S. Urbano di Roma*, Roma, 1857, p. 88).

constitucions coletines de 1610, en comptes de professar l'abstinència perpètua, només la practicaven tres dies (com els frares caputxins);[298] i la vicària, mestra de novícies i tornera, en comptes de ser elegides pel capítol de la comunitat, eren elegides per l'abadessa.

A més, existien, també, alguns monestirs amb constitucions pròpies aprovades pel bisbe diocesà, i alguns monestirs que, curiosament, no seguien la Regla Primera, sinó la mitigada del papa Urbà IV; aspecte que encara feia molt més complexa la unificació legislativa de les monges caputxines. El procurador general dels caputxins, pare Melcior de Benissa, mentre durava l'estudi i preparació de les constitucions unificades per a les caputxines, ja esmentava a la Sagrada Congregació de Religiosos les enormes dificultats que això implicaria, atesa la gran diversitat de tradicions legislatives, oimés havent-hi alguns monestirs que tenien el nom i els costums de les caputxines, però que com ja s'ha dit, professaven la regla mitigada[299] d'Urbà IV, com els monestirs italians de Montecastrilli, Albano i Roma (Via Aurelia), etc.

Finalment, les noves constitucions foren aprovades pel papa Pius XI el dia 12 de juliol de 1927, les quals tot i algunes mitigacions, mantenien, amb força, les observances tradicionals.[300] Aquestes observances havien de ser ben conegudes per les aspirants abans d'ingressar[301] com, per exemple, la rigorosa clausura papal,[302] els

298. «Se deuen abstenir de menjar carn, exceptuats los dias que la poden menjar los Pares Caputxins» (vg. *Regla Segona del Gloriós Pare Sant Francesch,* Barcelona, 1644, f. 126).

299. «Monasteri di Monache clarisse, li quali di 'Cappuccine' hanno soltanto il nome, l'abito, le usanze, ecc. e che professano la Seconda Regola, ossia la Regola di S. Chiara mitigata da Urbano IV, con Costituzioni particolari approvate dalla Santa Sede»; [vg. *Alegato I* (Roma, 9 juliol 1923); ASCRel., Pos. C 37 b, s.f.].

300. La versió castellana fou publicada per la Cúria Generalícia dels caputxins; vg. *Constituciones de las Monjas Capuchinas de la Segunda Orden de San Francisco y de la Primera Regla de Santa Clara. Revisadas y ordenadas de nuevo según el Código de derecho Canónico,* Roma 1928.

301. «Según la Instrucción del Papa Inocencio IV, se les dé a conocer claramente todas las prácticas más austeras de esta vida y todo cuanto después será preciso observar, para que más tarde no se llamen a engaño ni puedan alegar no haberlas conocido a tiempo» (*Ibidem,* Cap. I, 2).

302. «Le Monache Cappuccine debbono rigorosamente osservare la stretta clausura papale; quindi a nessuna sarà lecito, dopo la professione, anche per breve tempo, per qualsiasi motivo, uscire del monastero, senza un indulto speciale della Santa Sede, eccetuando il caso di imminente pericolo di morte o di altro gravissimo male» (vg. *Constituzioni delle Monache Cappuccine,* Roma, 1927, p. 48).

dejunis[303] i mortificacions corporals, especialment la deixuplina dels dilluns, dimecres i divendres[304] i, per això es mantenia la prohibició de no admetre noies malaltisses o poc virtuoses i, així, evitar haver de rebaixar el rigor.[305] Curiosament, durant el segle dinovè, algunes comunitats de caputxines adquirien la butlla anomenada de la «santa cruzada»[306] que, necessàriament, implicava una mitigació del rigor de l'abstinència quaresmal.[307] Com a principal innovació d'aquestes

303. «Nei giorni di digiuno sarà permessa una sola refezione principale, in cui si potrà far uso del pesce e dei vegetali, e dei latticini e delle uova; e per condimento il lardo e lo strutto. Sarà inoltre permesa una piccola refezione la sera, escludendo però l'uso delle uova e dei latticini, eccetto che l'uso del luogo permettesse diversamente; nè è vietato di prendere qualche cosa anche il mattino, secondo l'uso locale [...] L'astinenza devesi assolutamente osservare, insieme al digiuno, in tutti i monasteri, etc.» (*Ibidem,* p. 41-42: «Del digiuno e dell'astinenza»).

304. «Affinché la carne non recalcitri contro lo spirito, ed in memoria della flagellazione e Passione del nostro Salvatore, si ordina che le Religiose facciano la disciplina nei giorni de lunedì, mercoledìe venerdì, durante la quale reciteranno il *Miserere*, il *De profundis*, l'antifona *Christus factus est* con l'orazione *Respice*, etc.» (vg. *Costituzioni delle Monache Cappuccine,* Roma, 1927, p. 40, núm. 71). Aquesta disposició es troba ja, clarament determinada, en les Constitucions que seguien les clarisses reformades coletines i caputxines: «E per domare la carne, acciò non recalcitri allo spirito; e per memoria dell'asprissima Passione, e massime dell'acerbissima flagellazione del nostro dolcissimo Salvatore; si ordina che le Suore facciano la disciplina il Lunedì, Mercoledì e Venerdì, la sera immediatamente dopo l'orazione tutto l'anno. E si dirà il Miserere, il De profundis, e l'Antifona Christus factus est, con l'orazione Respice, e dopo la Salve Regina, con cinque devote orazioni, etc.» (vg. *Le Costituzioni delle Monache della Prima Regola di S. Chiara*, Nàpols, 1752, p. 16).

305. «Quien por sus cualidades morales y físicas no es apta para profesar esta vida y guardar la Regla, no sea recibida, pues de lo contrario decaerá fácilmente el rigor de la observancia regular» (vg. *Constituciones de las Monjas Capuchinas,* Roma, 1928, Cap. I, 4). A més, es demanava un certificat mèdic de bona salut: «Certificado del médico acerca de la constitución sana y robusta de la pretendiente» (*Ibidem,* Cap.I, 8).

306. Per exemple, la comunitat de Girona; vg. a l'ADG, *Libro de cuentas perteneciente al Síndico...* (15 gener 1880) f. 8: «Por haber entregado a las Monjas Capuchinas 25 bulas de [la Santa] Cruzada para las mismas, 18 ptas. 75 cents.»; i, també: «99 rals empleats per 29 Butllas de indulgències y 6 de carn» (ADG, *Llibre de Entradas y Eixidas de las MM. Caputxinas de Gerona*, 29 febrer 1855, f. 227), etc.

307. En efecte, eren dies de dejuni i abstinència, si no es tenia butlla: «Días de abstinencia sin ayuno: todos los viernes. Días de abstinencia y ayuno: el miércoles de Ceniza, los Viernes y Sábados de Cuaresma; y Miércoles, Viernes y Sábados de Témporas. Las Vigilias de Pentecostés, Asunción, Todos los Santos y Navidad. Días de solo ayuno: Todos los demás de la Cuaresma». En canvi, si es disposava de butlla, hi havia aquest rebaix penitencial: «Días de abstinencia sin ayuno: los Viernes de Tém-

primeres constitucions generals, fou institucionalitzar, canònicament, en el text de les constitucions, la introducció del dot[308] com a forma d'assegurar el sosteniment econòmic dels monestirs, tot i estar totalment en contra de la tradició i del voler de les primeres caputxines,[309] en connexió amb els ideals de pobresa professats per santa Clara, així com acceptar fundacions perpètues de misses, excloses inicialment per les caputxines, però que a partir de la segona meitat del segle dissetè s'anaren introduint en els monestirs,[310] perquè la inversió d'aquests

---

poras de Pentecostés, Septiembre y Adviento. Días de abstinencia y ayuno: los 7 Viernes de Cuaresma y las 3 vigílias de Pentecostés, Asunción y Navidad. Días de ayuno sin abstinencia: los 7 Miércoles y Sábados de Cuaresma» (vg. G. LEFEBVRE, *Misal diario y vesperal,* Bruges, 1938, p.7).

308. Així ho aconsellà el caputxí Llàtzer d'Arbonne, consultor de la S.C. de Religiosos, com a resposta al «dubbio»: «Se le postulanti che entrano nei monasteri dove si professa la Regola primitiva di S. Chiara, segnalatamente delle cappuccine, sianto tenute a portare la dote»; a la qual cosa el P. Arbone respongué que: «Per non suscitare però delle difficoltà e delle critiche da parte delle stesse monache, serà prudente, 11., di non allegare i canoni del Codice (can. 547-552); 21, di non adoperare la parola 'dote', ma più tosto 'oblatione', o 'somma di denaro', o forse meglio ancora 'limosina' [...] in questo modo, senza andare contro la Regola di S. Chiara, verrano legalmente autorizzate, col testo delle Costituzioni, le misure relative alla dote che gli Eccmi. Vescovi aplicano»; [Carta de Llàtzer d'Arbonne a la S.C. de Religiosos (Roma, 19 juny 1937); ASCRel, Pos. C 37 bis, s.f].

309. Consta documentalment que les primeres caputxines no exigien el dot a les noies procedents dels estaments socials pobres que desitjaven ingressar al monestir. Per exemple, en una «Quesitòria per a obres de les caputxines de Girona», hi ha transcrita una carta del bisbe Onofre Reart, on s'indica clarament que les caputxines no exigien dot: «Com per part dels Protectors del Monestir de la Annuntiatió de la Verge Maria [...] que com que en dit monastir se reban y accepten les monjas sens dot ni entrada alguna de tots staments i de tot lo bisbat de Gerona», etc. (ADG, *Salaria Quesitorium*, Vol. U-320, 5 maig 1616, f. 173).

310. Per exemple, a les caputxines de Girona, se celebrava una missa per al canonge Francesc Pasqual que, durant el segle dissetè era celebrada, cada dia, per un frare agustí, tal com ho recull la documentació del Síndic: «Ha pagat com a procurador del convent de las Religiosas Caputxinas de la Present Ciutat de Gerona, per la caritat de las Missas [que] celebra dit Convent de St. Agustí en la Iglésia de dites Religioses los dies de diumenges i festes» [...] Tinch rebut del Rev. Narcís Roura, procurador de les M. Caputxines, 21 Lliures 12 Sous, las quals me paga per la celebració de la Missa cotidiana en la Iglésia de las ditas Religiosas, per la ànima del Dr. Francisco Pasqual, canonge de la cathedral de la present ciutat, etc.; [ADG, *Compte del que, Jo, Narcís Roure...* (15 setembre 1690) f. 17 r i (27 juny 1702) f. 18 r]. Vg., sobretot, ADG, *Compte del que Jo, Narcís Roura, tinch cobrat dels censals de la Missa de Francesch*

llegats, en censals, aportava una petita renda que ajudava al sosteniment dels monestirs.[311]

Amb aquest arreplec de notícies sobre la vida de cada dia de les monges caputxines, des dels orígens fundacionals fins a la renovació que suscità l'aplicació de les constitucions de 1927 en la vida interna de les clarisses caputxines, hem intentat aproximar-nos a la vida quotidiana d'un col·lectiu de dones, força ignorat i desconegut, per mor de l'estricta clausura i l'aïllament voluntari d'aquestes austeríssimes religioses de la família franciscana.[312]

Pasqual, canonge de la Seu de Gerona, fundada a dit convent de las Caputxinas (anys 1673-1690), etc.

311. Vg., a l'ADG, *Compte del que Jo, Narcís Roura, prevere y beneficiat de Sant Feliu de Gerona, Procurador dels Srs. Protectors de las Sras. Monjas Caputxinas de la present Ciutat, he pagat dellegats pios de difunts benefactors del Convent* (anys 1665-1731).

312. Més notícies sobre la vida de cada dia d'aquestes religioses, hom pot trobar-les en la nostra recent publicació sobre les caputxines catalanobalears (vg. Valentí Serra de Manresa, *Les clarisses-caputxines a Catalunya i Mallorca: de la fundació a la guerra civil [1599-1939]*. [Col·lectània Sant Pacià, 76]. Barcelona, Facultat de Teologia de Catalunya, 2002).

LA *RELACIÓ DE LA PEREGRINACIÓ A JERUSALEM* DEL FRANCISCÀ JOAN LÓPEZ (1762-1781)

ANTONI HOMS I GUZMÁN

INTRODUCCIÓ

Dels relats escrits en català per missioners que estigueren a Terra Santa al segle XVIII, el més tardà del qual tenim notícia fins avui és el que ens deixà fra Joan López en tornar a Catalunya el 1781 després de divuit anys de servei a Síria i Palestina. Els altres dos corresponen a dues estades esdevingudes entre 1732 i 1737 i tenen, dintre la similitud amb el de Joan López, característiques diferents.[1] Si els dels pares Pau Pou, català, i Antoni Fluxà, mallorquí, són obres centrades gairebé exclusivament en els detalls del servei religiós i la relació amb l'entorn humà pròxim, en el relat del pare López aquests aspectes queden en segon terme i tenen més protagonisme els fets històrics i polítics que aquest franciscà tingué ocasió de presenciar. La llarga estada a Damasc, ciutat molt més important a l'època que no pas Jerusalem, li permeté

1. Vegeu A. HOMS I GUZMÁN, «Una relació desconeguda sobre Terra Santa: les *Notícies verdaderes*, del franciscà Pau Pou (1732-1737)», a: *Analecta Sacra Tarraconensia*, 73, 2000, p. 87-128, i «Una altra relació sobre Terra Santa: *El llibre de la mia peregrinació* del pare Antoni Fluxà, ofm (1732-1736)», a: *Analecta Sacra Tarraconensia*, 74, 2001, p. 131-285.

una relació més propera amb autoritats de rang i un accés més fàcil a la informació del que s'esdevenia a les parts orientals de l'Imperi Otomà.

L'estada prolongada del franciscà a Síria i Palestina s'escaigué sota el regnat de dos soldans: Mustafà III (1757-1774) i Abdul Hamid I (1774-1789), en un context històric marcat per la intensificació del procés que a la llarga havia d'acabar amb la desaparició d'aquest Imperi. La intervenció de Rússia d'una banda –la guerra de 1768 a 1774– i de l'altra les operacions o maniobres constants d'algunes potències europees tendents a desmembrar-lo anaven aconseguint el seu objectiu. El fet que el govern de la Porta estigués prou ocupat a batre's en diversos fronts, l'obligava a desatendre els problemes interiors i això encoratjava alguns caps territorials a intentar desempallegar-se del domini otomà. Un d'aquests intents queda reflectit en el capítol o apartat que López intitula «Breu notícia de les guerres que els cairins mogueren en Palestina i Síria des de l'any 1771 fins lo any 1775», on ens explica com Ali Bey,[2] volgué intentar la restauració d'allò que havia estat l'Imperi Mameluc, és a dir, la reunificació de Síria, Palestina, Egipte i territoris àrabs com el Hedjaz, on es troba La Meca. Aquest episodi, que tingué ressò a tot Europa, fou viscut per López sobre el terreny mateix i ens l'explica amb detall i exactitud, però en detriment de l'anàlisi serena dels fets i amb aversió envers Ali Bey.

El nostre franciscà era un home de talent, amb facilitat per a l'estudi. Per aquest motiu, al cap de poc d'arribar a Palestina fou enviat al Col·legi que els franciscans tenien a Damasc per a l'estudi de l'àrab, el domini del qual aconseguí en vint mesos i encara fou capaç d'escrivir-ne una gramàtica i un vocabulari. També aprengué el grec modern. Era, doncs, un filòleg. Aquesta preparació intel·lectual es reflecteix en el seu escrit en diversos aspectes i la prova n'és que no es perdé mai memòria de la seva relació i acabà essent publicada, fet decisiu que la portà a figurar en la majoria d'històries de la literatura catalana del segle XX, per bé que amb una atenció desigual. També, com tindrem ocasió de veure, meresqué l'atenció d'altres estudiosos.

La *Relació de la peregrinació a Jerusalem* fou publicada el 1900. Aquella edició s'inscrivia en una tasca de recuperació d'una producció escrita que havia començat molts pocs segles després de la fundació del cristianisme, havia arribat a l'apogeu al segle XV i que al segle XVIII

2. Vegeu Ali Bey el-Kebir a l'Apèndix.

es trobava en decadència. De manera paral·lela al ressorgiment del viatge a Terra Santa que es produí a partir del famós *Itinéraire* de Chateaubriand (1811), molts historiadors europeus es llançaren, en el transcurs del segle XIX, però sobretot cap al final, a escorcollar els arxius nacionals i a publicar antics relats de pelegrins, diplomàtics i mercaders a Terra Santa. A Catalunya, fou el canonge de Vic Jaume Collell qui es decidí a dur a terme aquesta tasca de recuperació. La començà amb dos textos, separats en el temps, però units per la temàtica: *Romiatge de la Casa Sancta de Jherusalem, fet per mestre Guillem Oliver, ciutadà de Barcelona,* un relat de 1464 que es conservava al famós manuscrit miscel·lani intitulat *Jardinet d'Orats,* i la *Relació de la peregrinació a Jerusalem,* i els publicà en un volum que era el primer d'allò que aspirava a ser una col·lecció. Sabem que tenia intenció de continuar-la amb la publicació de *La devota peregrinació de la Terra Sancta y ciutat de Hierusalem,*[3] perquè l'agost de 1900 havia comunicat que ja hi treballava i demanava públicament informació sobre el seu autor, Miquel Matas, en una revista d'Olot.[4] El seu propòsit no tirà endavant, però aconseguí que altres estudiosos s'afegissin a la tasca: Josep Pijoan donà a conèixer un altre relat medieval pocs anys després, «Un nou viatge a Terra Santa en català»,[5] i més tard Joan Baptista Codina i J. M. d'Alòs, preveres, feren una altra aportació, «Romeries del 1320». [6]

Collell sabia per les *Memorias* de Torres Amat que el manuscrit del pare López es conservava a la casa de la família d'aquest nom a Sant Hipòlit de Voltregà i que fins a les darreries del segle XIX havia romàs allí.[7] Malauradament, no aconseguí de veure'l perquè la família propietària se n'havia desprès i no se sabia on havia anat a parar. No li quedà altra sortida, doncs, que acudir al manuscrit que es conservava a la Biblioteca de la Universitat de Barcelona i aquest és el text que publicà.

El canonge de Vic transcriví molt correctament el text de López, però com que trobà que s'hi notava «lo estat decadent de la nostra

3. Barcelona, 1604.

4. *El Deber. Semanario Católico,* any IV, núm.193, p. 554-555.

5. *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans,* I, (1907), p. 370.

6. *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona,* tom XIII, p. 42-48.

7. F. TORRES AMAT, *Memorias para ayudar a formar un diccionario crítico de los escritores catalanes,* Barcelona, 1836, article «López (Juan)», p. 347.

llengua en lo sigle passat», es permeté, sense fer-ne nota, de substituir alguns castellanismes pel mot català correcte, com ara 'judío' per 'jueu', 'cuna' per 'bressol', i d'altres. Tampoc no hi posà notes de cap altre tipus ni aclariments sobre personatges citats ni llocs visitats.

Introbable ja fa molts anys l'edició que en féu Jaume Collell el 1900,[8] el centenari d'aquesta publicació era una bona ocasió per tornar a la llum una obra en prosa estimable d'un període de la nostra literatura i d'un gènere que no estan precisament sobrats de materials a l'abast que en facilitin l'estudi.

L'AUTOR

Les dades biogràfiques que exposem a continuació són extretes del llibre de Jaume Collell i nosaltres les hem pogut augmentar, però de manera no gaire significativa.

Joan López nasqué el 22 de gener de 1730 a Sant Hipòlit de Voltregà (Osona), poble situat al centre de Catalunya a tocar de Vic i a 78 quilòmetres de Barcelona, i fou batejat el mateix dia. Era fill de Joan López, cirurgià, i de Maria Bartrolí. Hi podem afegir que a l'Arxiu del Bisbat de Barcelona hem localitzat un certificat –signat pel Dr. Jaume Salgot, prevere i notari, vicari de Sant Hipòlit de Voltregà– de la seva confirmació pel bisbe de Vic, Ramon de Marimon. L'administració del sagrament tingué lloc a la capella de Santa Maria de la Gleva el dia 30 de juliol de 1734.

Impel·lit per la vocació religiosa, elegí de fer-se franciscà i ingressà en un convent d'aquest orde, llavors el més extensament implantat a Catalunya i el que tradicionalment comptà, fins a l'exclaustració de 1835, amb més efectius. Tenia a prop de casa, a Vic, el convent del Remei, i a Riudeperes, al mig de la plana, el col·legi de Sant Tomàs Apòstol, que era un centre d'estudi,[9] però pel que diu el mateix López

8. *Catalunya a Palestina. Volum I. Romiatge de la Casa Sancta de Jherusalem, fet per mestre Guillem Oliver, ciutadà de Barcelona (1464). Relació de la peregrinació a Jerusalem y Palestina, escrita per lo reverent P. Joan López, franciscà de Catalunya (1762-1781),* Barcelona, Impremta dels Germans Subirana, 1900.

9. Antic monestir ocupat per canonges de Sant Agustí, caigué en decadència i el 1560 fou adquirit pel bisbe de Barcelona Jaume Caçador, el qual el féu restaurar i el donà a l'orde franciscà. Fou destinat a centre de formació de framenors i funcionà des

i sabem a través del canonge Collell, vestí l'hàbit de framenor en el convent de Sant Francesc de Barcelona el dia 17 d'octubre de 1751, quan era provincial el pare Saura,[10] i tingué com a professor de novicis el pare Jaume Romaguera.[11] Professà el dia 18 d'octubre de l'any següent, als 22 anys complerts. Pel que fa al camí sacerdotal, a l'arxiu esmentat més amunt hi hem trobat també un document del dia 6 d'abril de 1753 en el qual fra Llorenç Martí, lector jubilat, antic definidor, doctor i catedràtic de Sagrada Teologia, i Provincial de Catalunya, l'autoritzava a rebre la primera tonsura i els quatre ordes menors, com també el subdiaconat. Els dies 6 i 7 del mateix mes, el bisbe de Barcelona, Manuel López de Aguirre, celebrà ordes generals i el futur missioner rebé els ordes majors amb l'excepció del presbiterat. L'ordenació ja era a prop, però la desaparició dels registres corresponents als anys 1754 i 1755 impedeix de saber-ne la data, la qual es degué produir en aquest lapse, ja que no és enregistrada de 1756 endavant.

Per a l'ingrés en un convent franciscà era necessari conèixer la gramàtica llatina i això ens permet saber que el futur religiós tingué una infància instruïda, per bé que no sabem exactament en què consistiren els estudis que féu. Un cop admès a l'orde, seguí els estudis determinats pel *Plan de instrucción para la Provincia de Cataluña de Padres Observantes de San Francisco,*[12] el qual obligava a cursar tres anys d'Arts, tres de Teologia Dogmàtica, dos de Teologia Moral i Dret Canònic. I després de l'any de noviciat es continuava estudiant llatí i a més Retòrica, Aritmètica i Geometria.[13]

---

del 1564 fins al 1821. Segons P. SANAHUJA, ofm, *Historia de la Seráfica Provincia de Cataluña,* Barcelona, 1959, p. 428, en aquest col·legi estudiaven els novicis més dotats abans que el col·legi de Sant Bonaventura de Barcelona comencés a ensenyar (1635).

10. El pare Antoni Saura fou tres vegades provincial de Catalunya: els triennis 1730-1733, 1740-1743 i 1750-1753. En el Capítol de l'orde de 1750 a Roma fou elegit definidor general. Fou també consultor de la Suprema Inquisición i examinador sinodal dels bisbats de Barcelona i Girona. Morí el 3 de gener de 1757.

11. Figura com a ja mort en la congregació de Barcelona de 1769.

12. Manuscrit núm. 962/8 de la Biblioteca de la Universitat de Barcelona. No hi ha cap data ni nom d'autor, però en una capsa catalogada com a manuscrit número 1.948 i que conté diversos quaderns amb inventaris de llibres de la biblioteca del convent de Sant Francesc, al foli 67 del quadern número 1 hi trobem un *Plan de estudios para la provincia de Cataluña. Hecha por el R.P. Francisco Montes.*

13. P. SANAHUJA, *Historia de la Seráfica Provincia de Cataluña,* p. 433-434.

La major part de la bibliografia que López manejà per a la seva formació era en llatí, i tant si era manuscrita com impresa, però el castellà ja tenia una presència molt acusada en els convents catalans des de feia temps, perquè era la llengua d'escriptors religiosos de gran prestigi que la impremta feia fàcilment accessibles. Els teòlegs catalans continuaven servint-se del llatí per tradició i imprimien també en aquesta llengua, perquè garantia una difusió inigualable, però quan abandonaven el llatí havien de servir-se del castellà, perquè l'edició en català era difícilment viable des del punt de vista econòmic. Als novicis, doncs, els calia estudiar i practicar l'idioma de Castella, si pensaven dedicar-se a la predicació de solemnitat o aspiraven a publicar llibres. El *Plan de Instrucción* esmentat diu sobre aquest punt: «*El librito de la doctrina cristiana y de la Regla se pondrá también en castellano para que así empiecen los novicios a exercitarse en hablar este idioma*». A tots els noviciats dels Països Catalans, al costat del perfeccionament del llatí, es devia prestar una gran atenció a l'aprenentatge del castellà, precisament pel fet que aquesta no era la llengua dels estudiants. L'ensenyament d'aquest idioma no anà, almenys pel que fa al Principat, en perjudici de la llengua de la terra, la qual era imprescincible en la predicació i en la relació amb els fidels, especialment els de les capes populars.[14] No s'ha d'oblidar que durant bona part del segle XVIII les gramàtiques de la llengua llatina continuaren fent servir el català com a llengua vehicular i tampoc no mancaren els corresponents diccionaris. Al catàleg de llibres de la Biblioteca Mariana del Col·legi de Sant Francesc de Barcelona,[15] hi trobem el

---

Vegeu també l'interessant estudi de C. MILLÀS I CASTELLVÍ, «Una aproximación a los planes de estudio y a las bibliotecas de los franciscanos en Catalunya (siglos XVI-XVIII)», a: *Archivo IberoAmericano,* 221-222, 1996, p. 385-427.

14. Prova d'aquest manteniment del català són els llibres relacionats amb l'ensenyament publicats per J. JANER, *Memòria e instrucció per los novicis de la religió de N.P.S. Francesch de esta província de Cathalunya,* Barcelona, Pau Piferrer, 1733, 181 p., i F. PLA, *Manual, instrucció de novicis y novament professos de la Religió de N.P.S. Francesch de la província de Cathalunya,* Barcelona, 1755 i 1780, 305 p. És recomanable, en aquest aspecte, el treball de J. BERNADAS I TORNÉ, pvre, «El manuscrit *Explicació de la doctrina christiana d'Escornalbou* i la llengua catalana en el segle XVIII», a: *Analecta Sacra Tarraconensia*, 67 (2), 1994, p. 83-91. És resum de la seva tesi de doctorat.

15. Manuscrit núm. 1490 de la Biblioteca de la Universitat de Barcelona.

Gazophilacium catalano-latinum de Joan Lacavalleria, el *Thesaurum Puerilis*, d'Onofre Pou, el *Promptuari Trilingüe,* de Josep Broch, les *Elegàncies* de Paulo Manucio, la *Summa de Temps,* de Lorenzo Valles, i les *Instruccions per a l'ensenyança de minyons,* de Baldiri Reixac.

A aquests estudis propis d'un religiós, Joan López hi afegí els que féu de llengua àrab anys després a Damasc. No sabem, però, si es limità a dominar la variant dialectal síria per a la predicació i l'assistència a la població de religió cristiana, o si aprengué també àrab clàssic i fins a quin nivell. En tot cas, a la tornada de Terra Santa, el pare López era un home de notable cultura filològica, perquè a les llengües que ja sabia hi afegí l'àrab, el grec modern i, amb molta probabilitat, l'italià, idioma amb gran pes entre la comunitat franciscana que tenia cura dels llocs sants i que era ensenyat als minyons que acudien a les escoles parroquials que tenien aquells religiosos.

Acabada la seva formació i ja ordenat, no sabem què féu fins a l'any 1761 en què demanà autorització per a anar a servir a la Custòdia de la Terra Santa. Encara que el pare López diu que s'adreçà a la cort de Madrid, en realitat qui li atorgà el permís fou l'Obra Pía de la Tierra Santa, organisme establert en temps de Felip IV i instal·lat al convent de San Francisco el Grande, de Madrid, on hi havia un departament anomenat «Cuarto de Jerusalén». Anteriorment, els franciscans dels Països Catalans feien les sol·licituds a les seves autoritats religioses del país o de Roma.

Segons que ell mateix diu, rebé de seguida aquest permís, de manera inesperada, i partí de Barcelona el dia 22 de gener de 1762, justament el dia que complia els 32 anys.

Desembarcà a Sant Joan d'Acre a la primeria de març i el dia 7 partí cap a Natzaret. Pocs dies després començà una gira curta pels santuaris de Galilea, acabada la qual tornà a Acre. En aquesta ciutat rebé les llicències per a anar a Jerusalem. S'embarcà cap a Jafa el 13 de març, hi arribà l'endemà i emprengué el camí de Jerusalem. Entrà a la ciutat santa el 17 del mateix mes i durant els tres mesos següents recorregué els llocs preceptius tant de la ciutat com dels voltants, Betlem i Sant Joan. La propera destinació era Damasc i començà els preparatius per a aquest viatge, el qual calia fer per via marítima i terrestre: de Jerusalem a Jafa; de Jafa a Acre amb barca; d'Acre a Natzaret i d'aquí a Damasc.

El 28 de juny de 1762 arribà a la capital de Síria, començà els

estudis d'àrab i dos anys després, el 26 de febrer de 1764, el custodi de Terra Santa, fra Paolo da Piacenza li atorgà la patent de missioner i confessor de les províncies franciscanes de Llevant que estaven sota la seva jurisdicció. Al cap d'un any llarg, el 6 de juliol de 1765, fou destinat a Jafa com a president i rector de l'hospici. Sense arribar a complir dotze mesos en aquest lloc, el 27 de maig de 1766 anà de rector de Sant Joan de la Muntanya (Ain Karem). Passat un altre any, el 2 de maig de 1767 rebé l'ordre de traslladar-se a Rama per fer-hi també de rector de l'hospici. Aquí féu una estada més llarga, fins a l'11 de setembre de 1770, en què el guardià del Sant Sepulcre i custodi de Terra Santa, pare Lluís de Bastia, transferí Joan López a Nicosia (Xipre) com a president del convent i rector.

Finalment, el dia 24 de novembre de 1774 se li comunicà la que fou la darrera destinació en terres de l'Orient: fou nomenat per fra Domenico da Liviano, president de Terra Santa, lector de llengua àrab i professor del Col·legi de Damasc, perquè coneixia bé aquest idioma. Poc després, el 16 de gener de 1777, el mateix custodi el nomenà president del Col·legi i curat de Damasc.

Si de cada lloc per on passà –Jafa, Sant Joan de la Muntanya, Rama, Nicosia i Damasc–, ens dóna alguna notícia del convent que hi tenen els franciscans, de manera sorprenent no ens diu res del Col·legi de Damasc on s'estigué i dugué a terme la seva activitat com a professor d'àrab. La modèstia franciscana de l'autor ens priva en aquesta ocasió de conèixer com era i com funcionava aquell centre d'estudis, de manera que hem d'acudir a altres fonts per saber-ne algun detall.[16]

En aquesta estada, el pare López escriví *Exercicis espirituals de retiro que feya la V. M. Maria de Jesús de Ágreda. Coordinats per la R. P. Arbiol,*[17] *escrits per Fr. Joan López de la Santa Província de Catalunya. En la ciutat de Damasco, capital de Síria. Any 1776; Exercici de la Creu que feya* [Joan López], i *Exercici de la mort.* I com ja s'ha dit, el nostre franciscà compongué una gramàtica de l'àrab acompanyada d'un vocabulari àrab-espanyol. Tot aquest material es

16. Vegeu Col·legi de la Conversió a l'Apèndix.

17. *Arbiol*: Antonio Arbiol y Díaz (Torrellas, 1651-Saragossa, 1726). Religiós franciscà aragonès. Publicà moltes obres espirituals i exercí càrrecs de responsabilitat dins l'orde. Se li traduí al català *Avisos caritatius per no ferse sacrílegas las confessions sacramentals*, Barcelona, 1737 i Tarragona, s.d.

trobava al convent del Remei de Vic a la darreria del segle XIX, que és on el veié el canonge Jaume Collell.[18]

L'any 1780, segons que ens diu el mateix Joan López, «veent que el país de Llevant no era cómodo per permanèixer en ell tota la vida per les raons sobredites, com i també per no tenir ja aquella salut i forces que se necessiten per habitar en terres dels infiels» –tenia 50 anys–, demanà llicència per a tornar a Catalunya. No tardà a obtenir-la, perquè el 26 de juny de 1780, el mateix Domenico da Liviano l'autoritzava a tornar a la seva província d'origen i li signava una patent perquè fos acollit en tots els convents i hospicis que trobés pel camí. El Discretori de la Santa Custòdia, amb la mateixa data, hi afegí també un document on feia constar els mèrits que Joan López havia contret durant els divuit anys que havia exercit el ministeri apostòlic a Terra Santa. I segons que diu el canonge Collell, entre els papers que pogué veure del pare López hi havia un escrit en favor del pare Joan López datat el 30 de gener de 1784, signat pel pare Francisco Zúñiga, superior del Col·legi de la Conversió de Sant Pau de Damasc.[19]

Al cap d'un mes, el 23 de juliol, emprenia el viatge de tornada, el qual durà més de sis mesos –no arribà a Barcelona fins al 24 de març de 1781–, i tornà al convent de Sant Francesc. Del 1781 fins al 1790, sembla que s'estigué a Barcelona, perquè un decret del Definitori de 19 d'octubre d'aquest any l'autoritzava, a petició d'ell mateix, a anar-se'n al convent del Remei de Vic amb tots els honors i avantatges de jubilat i exempt. Un cop a la capital d'Osona, el 1796, un decret del Provincial fra Francesc Bofill le'n nomenà president *in capite*. Hi morí el dia 4 de març de 1798 als 68 anys d'edat. No sabem si en els disset anys que transcorregueren des de la tornada a Catalunya foren aprofitats els seus coneixements de grec i àrab per a la preparació d'altres missioners.

18. *Catalunya a Palestina*, pròleg, p. IX-XX.

19. Francisco Sánchez Zúñiga, predicador a Ledesma i pertanyent a la província de Sant Jaume, segons A. ARCE, ofm, *Expediciones de España a Jerusalén*, Madrid, 1958, p. 127. Fou superior del Col·legi del 12 de març de 1783 al 12 d'agost de 1785, H. FACCIO, *Status descriptivus almæ seraphicæ seu Custodiæ et missionis Terræ Sanctæ anno Domini 1951*, Jerusalem, 1951, p. 155.

L'Obra

a) *El manuscrit*

El manuscrit que publiquem es conserva a la Biblioteca de la Universitat de Barcelona, on té el número 8 del *Catálogo de Manuscritos*. És un volum relligat en pergamí de 306 pàgines de 200 x 150 mm. Consta de 151 folis útils + 9 fulls al principi i 5 al final que estan en blanc.

No sabem qui copià el manuscrit que publiquem, si copià de l'original o d'un apògraf, ni amb quin grau de fidelitat ho va fer.

Hi ha paginació d'època, en tinta, que comença en el foli 10 amb el número 1 i arriba al 241, on queda interrompuda. La numeració és correcta fins a la pàgina 183. A continuació, el copista es va saltar dues pàgines i donà el número 184 a la que havia de ser la 186. A fi d'acordar la paginació de la nostra edició amb la del manuscrit, hem donat el número 183 bis a la 183v, i 183 ter a la 184r. Després de la pàgina 241 hi ha paginació moderna en llapis, però només a les pàgines senars. Comença amb el número 243 i arriba fins al 301.

L'escriptura és a tota pàgina, amb un marge esquerre de 25 mm, on hi ha notes. A la dreta, no hi queda marge. No hi ha reclams.

L'enquadernació és d'època en pergamí sobre cartró. Al llom, sembla que hi havia hagut un teixell, en el lloc del qual s'hi ha escrit: Viatje a Terra Santa del 1762 al 1781.

Havia tingut tres signatures: a la portada, en tinta, Ar 9.208; a la guarda, 21-3-31, referència repetida al foli 1r; al llom, dues: una escrita verticalment, 2-4-10, i una altra, l'actual, a baix de tot: Ms. 8. B.U.B. En el foli 2, hi diu «Indice de lo contingut en el present llibre», però només hi ha dues línies: «Relació del viatge de Terra Santa» i «Partida de Barcelona».

En el foli 9 v, hi ha escrit: *P. Joan López* i a sota, en lletra diferent, *Ex libris Raymundi Ferrer, Presb. Congre. Oratorii, ann. 1816.*

Ramon Ferrer (Barcelona, 1777-1821) pertangué a la Congregació de l'Oratori, on entrà el 1801. Fou autor de diverses obres i també un bibliòfil molt afeccionat a col·leccionar llibres d'autors catalans. A la Biblioteca de la Universitat de Barcelona es conserva un manuscrit, el 712 del *Catálogo de manuscritos de la Biblioteca Provincial de Barcelona,* on en els folis 69r-76v hi ha un *Índice de los libros y quadernos de la Biblioteca Catalana del P. D. Raymundo Ferrer, Pbro. del Orat.*

de San Felipe Neri de Barcelona. Año de 1818, i a continuació, en els folis 77r-88r un *Catálogo de los autores catalanes que se hallan en la Biblioteca del Orden de San Felipe Neri de Barcelona*, però a cap de tots dos no figura la *Relació* del pare López.

Aquest manuscrit va entrar a l'anomenada Biblioteca Pública i Provincial, i després Biblioteca de la Universitat de Barcelona, quan aquesta institució fou formada, l'any 1840, amb els llibres procedents dels convents desamortitzats els anys anteriors.

Als minuciosos inventaris de llibres de les biblioteques franciscanes de Barcelona que es conserven a la Biblioteca de la Universitat de Barcelona,[20] no hi hem sabut trobar la *Relació,* però al *Catálogo de Manuscritos de la Biblioteca Provincial de Barcelona*, sota el número 1.950, adjudicat a un voluminós lligall d'inventaris de biblioteques de convents de Barcelona, al foli 806 trobem una *Peregrinación de Jerusalén. 1762 (M.S.),* amb la referència de lloc An. 9208, que és una de les signatures que figuren a la portada de la *Relació.*

El pare Joan López elegí per al seu escrit un títol en certa manera enganyós o confusionari, perquè, d'una banda, la inclusió del mot 'peregrinació' resulta excessiva per a una estada de disset anys en un país, i de l'altra, on menys temps va estar va ser precisament a Jerusalem –uns tres o quatre mesos a tot estirar. L'explicació d'aquesta elecció és que amb el terme 'peregrinació' l'autor es refereix al recorregut que preceptivament els religiosos franciscans de Jerusalem feien pels llocs sants de la ciutat i de les rodalies a fi de conèixer-los i poder-los explicar als pelegrins que els visitaven. Aclarit això, hem de recordar que entre els pelegrins de Terra Santa sempre n'hi hagué que escriviren un diari que tenia com a nucli el recorregut i veneració dels llocs més significatius en la vida de Jesucrist, i això ho feien amb la finalitat, un cop a casa o al convent d'origen, de recordar més fidelment aquella experiència religiosa i també de resseguir per mitjà de la lectura els passos que Jesús havia fet, sobretot en el camí del Calvari. Encara que des de mitjan segle XVI corrien impresos llibrets per a seguir aquesta devoció, que era la del viacrucis, a la persona que havia tingut ocasió de recórrer els llocs sants cap no li podia fer reviure l'emoció que havia sentit en l'experiència directa com un d'escrit per ell mateixa i per això molts preferien fer-se un recordatori que els ajudés a practicar

20. Manuscrits núm. 1355 i 1489.

millor aquella devoció a la seva cambra o la seva cel·la.[21] És perfectament possible que el pare Joan López seguís aquesta tradició i que també escrivís un diari destinat al seu ús particular, que era la relació breu de què ens parla. De fet, això és el que diu al final de la *Relació*: «Esta breu relació que per ma utilitat començí a escriure-la en Damasc de Síria...».[22] Però tampoc no és breu la *Relació,* sinó que té una extensió considerable, perquè un cop de tornada a Barcelona, alguna circumstància que ens és desconeguda el portà a ampliar el seu escrit primigeni i convertir-lo en una descripció àmplia de la Terra Santa, un propòsit que en principi no figurava en els seus plans. Es poden considerar dues possibilitats per a explicar aquesta transformació: l'una que els seus germans de convent li demanessin que escrivís un relat extens per a la biblioteca, i l'altra que hagués sorgit la possibilitat de la publicació, com sembla que ho suggereix la pressa en la redacció –l'autor mateix ens diu que va arribar a Barcelona el 24 de març de 1781 i que va deixar enllestit el relat el 10 d'abril següent–, perquè el pare López, que feia poc que assegurava que escrivia només per a la seva utilitat, acaba dient de manera sorprenent: «Prego a tots aquells que la llegiran [la *Relació*] me discúlpien si en l'escriptura encontren alguns errors i no està amb aquella elegància que gusta als lectors».

b) *Distribució del text i ordre*

El text de la *Relació* fou dividit per l'autor en paràgrafs numerats, però només fins a la pàgina 80, en què arribà al número 42. (Es deixà

21. Entre d'altres memorialistes, coincidiren a Terra Santa amb el pare Joan López el pare Rafael SANDOVAL, el qual deixà un manuscrit, *Viage que hizo el Rdo. Padre Fr. Rafael Sandoval a Tierra Santa en el año de 1766, lo qual escripto todo de su puño, y según el original es como sigue,* Biblioteca Nacional, Madrid, manuscrit núm. 17.566.6. El pare Sandoval fou superior del Sant Sepulcre del 14 de maig al 14 d'agost del 1768 (FACCIO, *Status descriptivus,* p. 56); del 6 d'agost de 1769 al 13 de febrer de 1771 fou superior de Rama (FACCIO, *Status descriptivus,* p. 106). Un altre coetani fou el pare GIUSEPPE ANTONIO DA MILANO, el qual escriví unes memòries intitulades *In Giudea e Galilea (1764-1778). Ricordi publicati sull'autografo dal P. Marcellino da Civezza,* Florència, 1896. Podem utilitzar el testimoniatge d'aquest coetani del pare López gràcies a l'amabilitat de fra Cesare Vaiani, de la Biblioteca Francescana de Milà, el qual ens ha fet i tramès les fotocòpies del llibre esmentat. Li regraciem aquesta inestimable col·laboració.

22. P. 304.

d'assenyalar el 33, ja que salta del 32 al 34). A partir de la pàgina 81, desapareix la numeració dels paràgrafs. A més d'aquesta numeració de paràgrafs, López hi posà uns epígrafs a tall de capítols, però sense numerar. Alguns epígrafs no descriuen de manera completa o exacta tota la temàtica que ve abans de l'epígraf següent i per això hem considerat que en alguns punts seria útil afegir entre claudàtors i en majúscules uns altres epígrafs nostres que indiquin al lector de manera més precisa el contingut d'allò que ve a continuació. Hem indicat amb un número en negreta la pàgina del manuscrit.

Encara que la *Relació* es basa en un diari, no segueix sempre un ordre cronològic estricte, sinó que a vegades l'autor avança uns fets o els endarrereix pel fet que s'esdevenen en el lloc on ell es troba, tal com ell mateix ho explica: «He anticipada esta visita perquè no és costum fer-la antes d'entrar a la ciutat santa de Jerusalem i per lo motiu damunt dit la férem antes, i lo mateix succeirà en lo decurs d'esta relació, perquè jo no visití los llocs sants com los visiten los peregrins, sinó uns antes i altres després, segons l'ocasió que tinguí de visitar-los i venerar-los per haver estat ocupat en lo sant ministeri de la missió, i per esta causa visití no una, sinó moltes vegades los llocs sants de Jerusalem i Palestina.»

En el text, hom hi pot distingir nou blocs amb característiques pròpies:

1. Pàgines 3-20: descripció del viatge des de Barcelona fins a Sant Joan d'Acre.

Hi trobem el trasllat a la costa palestina d'uns religiosos que van a servir a la Custòdia de la Terra Santa, però no hi ha informació precisa sobre què ha de fer el pelegrí que vulgui anar a Jerusalem des de Barcelona: no s'hi parla del preu del viatge, ni d'allotjaments, ni del cost dels queviures, ni de distàncies. L'autor es limita a dir-nos que el grup se serveix dels convents de l'orde que hi ha allà on fan escala (Liorna, Alexandria). Creiem que aquesta decisió avala la idea que el nostre franciscà rebutjà deliberadament escriure un llibre apologètic del pelegrinatge per estimular a fer-lo.

L'autor ens parla molt breument de Liorna i també d'Alexandria, per bé que tampoc no s'estén gaire en la descripció. L'última etapa del viatge fou Alexandria-Sant Joan d'Acre.

2. Pàgines 21-32: visita de la Galilea. Muntanya del Tabor, Tiberíades, mar de Galilea, Canà.

3. Pàgines 33-61: trasllat a Jerusalem i visita dels llocs sants de la

ciutat i de Judea: Betlem, Jericó, Sant Joan de Judea. La descripció de la major part d'aquests llocs és sumària, com si el pare López fos conscient que el seu públic ja n'és perfectament coneixedor. No fa esment de les indulgències que es guanyen a cada lloc visitat, decisió que reforça la idea que no escrivia per estimular a fer el pelegrinatge als sants llocs amb aquesta finalitat.

4. Pàgines 62-110: primera estada a Damasc. Descripció de la ciutat, estat de la missió franciscana i narració de diversos enfrontaments amb les autoritats de Damasc. També explica els fets bèl·lics que entre 1765 i 1767 enfrontaren els caps locals de Gaza, Jafa i Acre amb el baixà de Damasc. El nostre franciscà visqué sota l'autoritat de tres d'aquests baixàs: Osman o Utman, de 1760 a 1771, Muhammad Baixà al-Azm, 1772, Mustafà Baixà Bustanji, 1772-1773, i Muhammad Baixà al-Azm, per segona vegada, de 1773 a 1783.

Poques construccions de Damasc cridaren l'atenció del pare López, el qual esmenta la basílica de Sant Joan Damascè, que feia segles que no estava al servei del cristianisme. Havia estat bastida per l'emperador Teodosi (379-395) sobre les restes d'un temple de Júpiter i fou dedicada a Sant Joan. Al segle VIII fou transformada en mesquita per Walid i anomenada en àrab Djami al-Oumawi i en turc Jamea el-Amuy, mesquita dels Omeies. Aquest edifici, realment sumptuós, fou consumit gairebé del tot per un incendi el 1893 i reconstruït. El nostre compatriota Domingo BADIA I LEBLICH, «ALI BEY» opina que només aquesta mesquita és extraordinària i que de les altres no val la pena ni parlar-ne.[23] El francès DE LUCAS, en canvi, troba molt belles les mesquites que veu.[24] López també cita l'església de Sant Ananies, que era la casa del sant, i on tornà la vista miraculosament a sant Pau. Entre els edificis no religiosos, no es podia oblidar de la ciutadella de Damasc, la qual és situada encara en una esplanada on hi havia hagut un fort romà, del qual es conserven restes. En l'estat actual, data del començament del segle XIII (1208), feta per Malek el Adil, germà de Saladí. És un recinte rectangular construït a la vora del riu Barada, el qual li serveix de fossat en un segment de muralla. Compta amb dotze torres rectangulars. A l'època, els murs sobrepassaven de poc en alçada les cases

23. *Viatges*, Ed. Barcino, Barcelona, 1934, vol. XII, p. 28.

24. P. LUCAS, *Voyage du Sieur Paul Lucas dans le Levant*, Publications de l'Université de Saint-Étienne, Saint-Étienne, 1998, p. 124.

circumdants i el fossat que l'envoltava tenia de dotze a quinze peus de fondària.

5. Pàgines 111-151: estada com a rector a Jafa i després a Sant Joan de Judea. Visita de Betlem i la Judea un altre cop. Tornada a Jafa i narració de més enfrontaments militars esdevinguts a la regió.

6. Pàgines 152-162: estada a Xipre.

7. Pàgines 163-208: segona estada a Damasc. Descripció del Líban i narració de fets relatius al Col·legi franciscà de Damasc. És especialment destacable el capítol o apartat que intitula «Breu notícia de les guerres que els cairins mogueren en Palestina i Síria des de l'any 1771 fins lo any 1775», on narra amb notable detall –vint pàgines– la rebel·lió dels mamelucs del Caire contra el soldà de Constantinoble, un episodi que està lligat a la història de l'Egipte modern i, més concretament, als seus intents de recuperar la seva independència de la Porta.

Escau de dir aquí que aquests fets tingueren un seguiment notable arreu d'Europa, sobretot en els països que estaven desitjosos de veure la desaparició d'un poder tan amenaçador com era el de l'Imperi Otomà.[25] El pare López volgué explicar-los als catalans en un relat que s'avançà de poc temps al que escriví per als francesos el famós VOLNEY, el qual arribà a Síria quan el franciscà ja se n'havia anat. L'autor de *Les ruïnes de Palmira* inclogué un capítol intitulat «Précis de l'histoire de Daher, fils d'Omar, qui a commandé a Acre depuis 1750 jusqu'en 1776», dintre el seu *Voyage en Égypte et en Syrie.*[26]

25. Molt abans que López en parlés, ja havia aparegut un llibre referit a aquests fets: *Istoria de la guerra accesa nella Soria l'anno 1771 dalle armi di Ali Bey dell'Egitto i continuazione del successo a detto Ali Bey fino a quest'anno 1772, con aggiunte e noti di Giovanni Mariti*, Florència, 1772. Mariti, bon coneixedor de l'Orient proper, no és l'autor del relat, sinó l'editor, ja que segons que ell mateix diu, es limità a publicar un treball escrit per Antonio Mondaini, toscà. Immediatament després de López, S. LUSIGNAN féu imprimir *A history of the revolt of Ali Bey against the Ottoman Porte, including an account of the form of government of Egypt, together with a description of Gran Caire and of several celebrated places in Egypt, Palestine and Syria*, Londres, 1783. No hem pogut consultar aquest llibre. Tampoc no hem vist, D. CRECELIUS, *The Roots of Modern Egypt: A Study of the Regimes of Ali Bey al-Kabir and Muhammad Bey Abu al Dhahab 1760-1775*, Minneapolis, Bibliotheca Islamica, 1981.

26. Fou publicat a París el 1787 en dos volums i sota el títol *Voyage en Syrie et en Egypte pendant les années 1783, 1784 et 1785* i fou traduït de seguida a l'anglès, l'alemany i el neerlandès. El 1799, se'n publicà una edició en italià, però només de la

El nostre franciscà, sense abandonar la neutralitat, no oculta la seva contrarietat per aquesta rebel·lió, capteniment comprensible en l'estranger que es veu atrapat en un enfrontament que li és aliè, però que li trasbalsa l'existència i sap que guanyi qui guanyi, sempre en resultarà perjudicat, perquè si ja era prou difícil la vida dels franciscans en temps de pau, res de bo se'n podia esperar d'uns enfrontaments –innecessaris per a ell– que vinguessin a empitjorar aquella situació.[27]

8. Pàgina 209-foli 271: descripció de la Síria que conegué l'autor. El cronista es transforma en redactor enciclopèdic i de manera ordenada i sistemàtica exposa els principals trets de cultura i civilització de la Síria del seu temps, però no es pot dir que s'excedeixi en l'extensió ni en l'originalitat, ni de bon tros. La visió del món llevantí que trobem en tots aquests apartats no revela precisament admiració ni comprensió. Per a López, Síria i Palestina són països endarrerits i en plena decadència, estat atribuïble al despotisme cruel, inepte i esterilitzador a què es veuen sotmesos. També la religió musulmana és percebuda com una causa de la degradació imparable dels habitants. Els seus judicis sobre els sirians, musulmans o llevantins no són, però, gaire diferents dels que emet el seu contemporani Volney. Tant el francès com el català coincideixen en la visió d'endarreriment tècnic dels habitants locals respecte dels europeus. Però a diferència de Volney, López, com fan altres religiosos en els seus escrits, parla dels habitants del país, tant si són cristians cismàtics com si són musulmans, en un to injuriós i de rebuig absolut que es corresponia amb el que els autòctons dispensaven als franciscans i amb l'afegiment de tota mena d'agressions impunes.[28] Amb tot, els reconeix alguns trets culturals plausibles, com l'hospitalitat, la religiositat, en general, i també admet el comportament noble i generós a títol individual d'algunes persones. Exponent fidel

---

part d'Egipte. Nosaltres ens hem servit de l'edició del *Voyage* publicada per Mouton & Co., París-L'Haia, 1959, amb introducció i notes a càrrec de Jean Gaulmier, i totes les citacions pertanyen a aquesta edició.

27. La «mala premsa» d'aquest personatge entre els franciscans encara era viva al cap de cent anys, com es pot veure en F. PERINALDO DE CASSINI, *La Orden Franciscana en Tierra Santa,* Barcelona, 1907, capítol XII, «Guerra en Palestina», p. 159-172.

28. El 1860, vuitanta anys després de la tornada de López a Catalunya, el Convent de la Conversió fou arrasat i tots els seus religiosos, menys un, morts.

del pensament religiós de l'època, aplaudeix calorosament la indumentària femenina de les musulmanes i cristianes de Síria i Palestina, la qual veu com a model de sobrietat i modèstia per a les seves germanes europees. També es mostra encantat de l'enclaustrament domèstic a què estan sotmeses i de la vida dedicada a «treballar i cuinar, escombrar i altres coses de casa, com és degut».[29]

9. Folis 272-304: viatge de tornada a Catalunya amb descripció del camí de Damasc a Caifa i d'aquesta ciutat a Barcelona. En contrast amb el viatge que va fer a l'anada a Terra Santa, que ja fou prou llarg (uns dos mesos i deu dies), el de tornada quasi el doblà (quatre mesos i tres dies), perquè hagué de fer una quarantena a Malta. En aquest segon viatge, pogué visitar Gènova i Marsella. A la ciutat italiana, s'hi estigué prop de dos mesos, però aquesta llarga estada i una visita conscienciosa, tal com l'autor diu que va fer, no es reflectí en una descripció proporcionada. Sens dubte no entrava en els seus càlculs incloure el món occidental en el seu relat. Pel que fa a Marsella, se'n sentí decebut i això es tradueix en una referència brevíssima i sense cap interès. D'aquest viatge de tornada, se'n desprenen dades d'interès per a la història de la navegació al Mediterrani abans del vapor: lentitud desesperant, inseguretat davant els fenòmens atmosfèrics (calmes prolongades, tempestes sobtades, vent capritxós) i humans (corsaris, pirates), incomoditat extrema, alimentació a l'atzar... Val a dir, però, que el pare López sabé trobar alguna estona grata a bord, com quan, en el viatge d'anada, foren seguits per una «família» de peixos estranys, la pesca dels quals serví d'entreteniment i de compensació gastronòmica alhora.

En la *Relació de la peregrinació de Jerusalem,* hi trobem una sèrie de conceptes i judicis carregats d'una forta hostilitat que són reflex d'una profunda distanciació entre creences i cultures. Si les agressions de paraula i obra i les extorsions a què eren sotmesos els religiosos catòlics eren un fet innegable que originava l'aversió dels agredits, també és cert que fra Joan López era un home amb disposició combativa ja abans d'anar a Palestina. Només començar la *Relació,* l'autor parla així de la tripulació luterana de la nau holandesa en què sortí de Barcelona: «Lo que més nos admirava era veure esta malvada gent que, encara que enemiga de la fe catòlica, tenia no obstant sos tres temps

29. p. 261.

d'oració, i tot amb gran quietud, al matí, migdia i a la nit, recollint-se en dit temps en la cámara de popa, a on llegia lo capità son punt d'oració i tots amb gran quietud l'oïen».[30] És a dir, li resultava incongruent que gent que ell donava per condemnada pogués ser devota. Amb aquesta disposició de condemna i rebuig, que s'estenia també a les varietats del cristianisme oriental fora de l'obediència romana, no ens pot estranyar que López veiés la religió mahometana com una mera creació infernal no mereixedora ni de ser analitzada: «No me detindré en referir llargament los errors i porqueries d'estes sectes per ser en tot lo món notoris...»,[31] diu amb contundència.

No sabríem dir si els prejudicis eren conseqüència del fanatisme de l'autor o si era expressió d'una negació mútua, radical i insuperable entre els catòlics, els musulmans i les altres confessions cristianes de l'època. Probablement hi havia una barreja de tot plegat que portava el pare López a utilitzar un llenguatge despectiu i feridor que avui trobem inadmissible.

Referències bio-bibliogràfiques

Fèlix Torres Amat fou el primer a donar notícia del nostre missioner a les seves *Memorias*.[32] Dóna equivocades les dates de naixement i mort, però sabia que havia compost una «*Gramática arábiga con su turgiman arábigo y español y otras cosas tocantes a esta lengua, coordenada y escrita por Fr. Juan López de la Provincia de Cataluña en el año del Señor de 1764 en la ciudad de Damasco, capital de Siria*». Aquesta gramàtica, hi afegeix, «*existe o existía en el convento del Remedio de Vich*». Pel que fa a la *Relació* que editem, la situa a la casa de la família López de Sant Hipòlit de Voltregà.

La *Biografia Eclesiástica Completa*[33] reprodueix la informació de Torres Amat, però hi afegeix que Francisco Cañes, autor també d'una gramàtica de l'àrab, fou deixeble de López. Més aviat devia ser al revés.[34]

30. *Relació*, p. 8.
31. *Relació*, p. 214.
32. p. 347.
33. Madrid-Barcelona, vol. 12, 1862.
34. Vegeu Cañes, Francisco a l'Apèndix.

El següent a parlar-ne fou el pare MARCELLINO DA CIVEZZA,[35] al cap de més de vint anys. Aquest historiador dels escriptors franciscans presta sobretot atenció al valor documental que té la *Relació* per a la història de la Custòdia de la Terra Santa, de la qual diu: «*E un manoscrito interessantissimo per la storia delle nostre Missioni in Oriente, specialment di quella di Damasco ha notizie e particolari di molta importanza che non incontramo in altre memorie.* [...] *E via via viene narrando questa bellissima Missione, i frutti que produsse e le terribili persecuzioni che le mossero gli scimatici: insomma é un episodio pieno d'interesse per la storia della fine del XVIII e principio del XIX secolo rispetto alla sorte della cattolica fede in quella città*».

Fins a mitjan segle XX no tornem a trobar notícies del pare López. El pare C. JUÁNIZ publicà un article sobre López,[36] i després el pare J. GÓMEZ CRESPO, ofm, «Un misionero y un libro de Tierra Santa injustamente olvidado»,[37] que és un comentari detallat de les peripècies passades per Joan López, amb l'afegit d'alguna valoració literària: «*Y sin embargo, la relación del P. López, relativamente corta en extensión, tiene méritos para figurar entre lo mejor que se ha escrito sobre cosas de Levante. Como genuino catalán, el autor no pierde tiempo en lirismos ni filosofías baratas, sinó que siempre va derecho al asunto. Excelente observador y captador de realidades pintorescas o trágicas, las describe brevemente con trazos exactos y con un verismo e ingenuidad muy agradables. Y ha de tenerse en cuenta que sus anotaciones no son superficiales, de primera impresión, sino fruto de dieciocho años de vida laboriosa en países cuyo idioma hablaba corrientemente*». Pere SANAHUJA es refereix diverses vegades al seu germà en religió a la seva erudita *Historia de la seráfica provincia de Cataluña,*[38] però es basa només en el que en digué Collell.

Entre els historiadors de la literatura catalana, diversos autors han recordat el nostre escriptor, bé que sense estendre-s'hi gaire. Així, J.RUIZ i CALONJA, només l'esmenta a la seva *Història de la literatura catalana,*[39] i el situa en el capítol sobre la Decadència i en l'apartat

35. *Saggio di bibliografia geografica, storica, etnografica, sanfrancescana,* Prato, 1879, p. 337-338.

36. *España misionera,* 10 (1953), p. 330-351.

37. *Tierra Santa,* 32 (1957), p. 5-11, 37-43, 69-72 i 101-107.

38. P. 393-394, 457-458,

39. Ed. Teide, Barcelona, 1954, p. 358.

d'obres geogràfiques. Poc després, el mestre de mestres J. RUBIÓ i BALAGUER no l'oblida en la part catalana que li correspon a la *Historia general de las literaturas hispánicas,*[40] però s'hi refereix de manera molt breu. També J. BARGALLÓ VALLS hi fa una curta referència trenta anys després.[41]

Qui més bé ha sabut valorar fins ara l'obra de Joan López en el context de la nostra història literària ha estat el malaguanyat A. COMAS, el qual li dedica cinc pàgines a la *Història de la literatura catalana.*[42] Aquest autor sabé copsar la vàlua de la *Relació*, de la qual diu: «No es tracta, doncs, d'un relat d'una empresa totalment atzarosa, sinó una descripció de les terres que visità i conegué. Però és precisament la descripció de la vida d'aquests països –llur bigarrament racial i religiós, costums i caràcter de la gent, notícies de monuments i de ciutats, notes d'observació de paisatge, navegacions i viatges perillosos, epidèmies, lluites internes– el que dóna un gran valor de crònica literària a aquesta *Peregrinació* i demostra que el seu autor tenia un sentit d'observació molt viu i molt agut en el context de la nostra història literària».

Un altre autor va dedicar força atenció al relat del frare osonenc des d'un punt de vista diferent, però igualment útil per a mantenir viu el seu record. L'any 1967, Xavier FÀBREGAS publicava un llibre dedicat a donar a conèixer diversos viatgers i aventurers catalans.[43] L'autor demostra que és un lector de gran penetració psicològica i fa una descripció molt detallada, exacta i amena de la *Relació* que desperta una gran curiositat envers aquest text i unes ganes imperioses de llegir-lo.

Aquesta persistència en la bibliografia ha contribuït sens dubte a fer que Joan López tingués entrada en el *Diccionari biogràfic,*[44] la *Gran Enciclopèdia Catalana,* el *Nou Diccionari 62 de la literatura catalana*[45] i el *Diccionari d'Història Eclesiàstica de Catalunya.*[46]

40. Dirigida per Guillem Díaz-Plaja, es publicà a Barcelona en sis volums el 1958. El Dr. Rubió participà en el volum V.

41. *Literatura catalana del segle XVI al XVIII*, Eds. Ariel, Barcelona, p. 130.

42. Escrita en col·laboració amb Martí de Riquer, Eds. Ariel, Barcelona, 1964, vol. IV, p. 516-520.

43. *Catalans terres enllà,* Ed. Bruguera, Barcelona, 1967, p. 101-110.

44. Albertí Editor, Barcelona, p. 558.

45. Edicions 62, Barcelona, 2000, p. 409.

46. Ed. Claret, Barcelona,vol. II, p. 515.

LLENGUA I ESTIL

El pare Joan López nasqué en un àmbit rural de la Catalunya interior on no era fàcil el contacte amb cap altra llengua que la pròpia del país, en aquest cas el català central. A més a més, l'ensenyament que avui anomenem primari el devia fer en la llengua materna, perquè fins al 1768 no es reforçà l'ensenyament del castellà. Amb tot, la formació posterior que rebé al convent, de la qual ja hem parlat, i el prolongat allunyament de Catalunya, vist pel mateix autor com un obstacle per al manteniment de la correcció idiomàtica, fan que en la llengua de la *Relació* hi hagi una notable presència de castellanismes, tant lèxics com sintàctics.

El nostre franciscà devia escriure d'acord amb l'ortografia que havia pogut trobar en els manuscrits i llibres impresos amb l'ortografia catalana tradicional, però no n'hem pogut veure cap escrit autògraf i per tant no sabem com era exactament l'ortografia que usava. La del manuscrit presenta solucions ja consolidades al segle XVIII: *y* grega com a conjunció copulativa i quan actua com a semiconsonant i en la majoria de diftongs; ús del dígraf *ch* al final de paraula; no utilització de l'apòstrof; conjunció *ab* per amb.

Pel que fa al vocalisme, fa els plurals en *–as*.

Respecte al consonantisme, en general, utilitza correctament la *h* etimològica i també utilitza aquesta lletra per separar vocals que no formen diftong: *ahont, diuhen, succehir*; el verb *haver*, a vegades és escrit amb h i a vegades sense.

Hi ha una vacil·lació molt gran en l'ortografia dels sons [z] i [s], ja que trobem *z, s* i *ss* per a aquest dos sons: *pessos, pasar, messa* (d'altar), *alessores, pocessió, cassas, messos, assò/asò, rassa, Gassa* i *Gaza* (ciutat), *francessos, mahonessos, proessas, tressor, abussos, asistencia, encessas, cassori, llissas*, *envez* (envers), *viveza, llanza, llanzada, bonanza, descalzàs, pobreza, comenzar* (i tos els derivats), *plaza*, *paíz, païzos*, *benaventuranzas, balza, embarazada, dolza, abrazar, mudanza, amenazar, fortaleza, cazar, canzats, alianza, matanza, calzotets, calzas, nobleza, carrozas, incapaz, mancanza, ordenanzas, tardanza, izleta, izquérem, Franza, izraelitas, raguzea* (de Ragusa).

El so fricatiu palatal sord és representat amb la lletra *x*, però hi trobem també *puix, peix,* –escrit una vegada *peig*.

El so africat té també una grafia vacil·lant: *mitg, patxorra, dichós*.

El grup *tz* se simplifica normalment en *–s-* o *–z-*: *martirisar, horrorisar, encolerisat.*

Les desinències de l'imperfet d'indicatiu són escrites sempre amb *b*: *menjaba, estaba.*

Quan és escrit sempre *quant*, tant si és temporal com si és quantitatiu.

Els encontres de pronoms febles es resolen amb aglutinació gràfica: *sen,* per se'n; *si,* per s'hi; *ni*, per n'hi; i el mateix passa quan van darrera el verb: *anarsen, trobarsi.*

Dos pronoms en contacte es contrauen: *sels vehuen, nol veu.*

Els pronoms febles, com passa amb els articles, solen perdre la seva vocal quan van darrera d'un mot que també acaba en vocal: *nons veuhen.*

Els verbs en infinitiu, sempre són en *–r*, fins i tot els paroxítons de la segona conjugació acabats en *–re*: *traurer, veurer, viurer.*

Varietat de demostratius: *aquest, aquesta, aquell, aquella, est, esta.*

Pel que fa als possessius, López se serveix dels àtons i dels forts: *mos, sos, lo meu, el meu, la seva, la sua.*

El numeral dos és invariable en femení.

Utilització dels pronoms febles quasi sempre en la forma plena, encara que el pronom vagi davant del verb: *lo han...*, *nos han...*

Pel que fa a la morfologia verbal, les desinències de la primera i segona persones del plural del present mantenen, en general, la vocal *a*, en la primera conjugació. En el present de subjuntiu, la desinència no té una *i* com trobem avui en el català central, sinó una vocal neutra: *entenga,* i també la terminació en *–ia*: *enténguia, sàpia, concedèsquia*,

Un ús del perfet perifràstic limitat a verbs com *veure, visitar, observar, notar* –però *reparí*– i a algun altre com *passar.*

El plural d'home sempre *hòmens*.

En morfosintaxi, hi trobem:

L'article masculí és sempre lo/los, però si la paraula anterior acaba en vocal, a vegades l'article perd la seva: *quel* per que el, *diguél vers* per digué lo vers.

Així l'article singular es contreu amb les proposicions *a* i *del.*

Hi ha una gran abundància de castellanismes. N'hi ha de diversos tipus: escrits amb la forma ortogràfica correcta de la llengua original: *palacio, zarza, malezas, rezar, llanto, saquear, estancia, contínuo, enfermar, pegarse* (encomanar-se, una malaltia), *enfermedad, solio, antigua, párroco, grey, cerca, lago, cupulilla, envidia, prendas*

(qualitats), *excepto, antes, sustos, pendencias, arriero, acercar, sombrero, bárbaros, pues, enredos, júbilo, Niño* (Jesús), *contento, bullicio, celda, bóveda, quizás, damasquino, despeñadero, luego, apretar, modo, tino, encontrar, rato, laberinto, ruido, apaciguar, cabos, dicho, fosos, menos, víveres, desempeño, despedir, recado, detrás, torpe, magnate, rebelde, pelear, alhajas, jeque, libre, lance, atrás, olas, hospedar, terremoto, dominicano, recinto, género, veneno, terreno, encima, europeo, cebada, enfado, tieso, limpiar, barato, cuidado, arder, mamelucos, grande* (home poderós), *apretura, aposentarse, refriega, émulo, individuos, godos, treguas, alfombras, prisioneros, mediana, empleo, aposento, turquillos, soborno, cegarse, conato, caudal, despedazaban, pitanza, aguardar, teatro, golfo.* N'hi ha d'escrits amb forma ortogràfica avui no admesa: *cruzero, crusero, trassero.*

Escrits amb adaptació a l'ortografia catalana: *ditxa, ditxosa, gozant, enterros, sust, demés, hermós, baix de, desaiguadero, espaciós, medi* (per mitjà), *mensager, alarit, alborot, atemorisar, infiels, venenós, apaciguat, repentinament, subornos, pleit, tamany, ensalzat, aplazat, patxorra.*

La nostra edició

Publiquem *La relació de la peregrinació a Jerusalem* amb l'ortografia modernitzada pel mateix motiu que vam adduir en l'edició dels relats dels pares Pou i Fluxà: facilitar als estudiosos de la Custòdia de la Terra Santa i lectors en general, del país i de fora, l'accés a un text força interessant per la seva riquesa en notícies històriques d'aquella província franciscana.

La modernització del text s'ha fet d'acord amb els criteris següents:

a) Hem fet alguns canvis en la puntuació.

b) Regularitzem les majúscules, guionets i apostrofació, però deixem en majúscula els noms de càrrecs o jerarquies, d'acord amb el sentit reverencial de l'autor.

c) Regularitzem el vocalisme àton *a/e* i *o/u*, com també l'ús de la *h*, de *u* i *v*, de *j* i *y*, i de *s*, *ss* i *ç*; suprimim la *h* intervocàlica i final d'acord amb la normativa actual; deixem *ch* per al so africat palatal només en els castellanismes.

Regularitzem els usos de *tan/tant* i *quan/quant*.

d) S'ha respectat la morfologia i el lèxic de l'original. S'han

conservat els castellanismes i estrangerismes en general, els arcaismes i els vulgarismes. Només hem escrit en cursiva les paraules del llatí i de l'àrab. Les formes com *ab, ahont, beurer, mourer, veurer, seurer, confondrer, traurer,* les hem substituït per amb, a on, beure, moure, veure, seure, confondre, treure, etc. Ja hem dit que en el manuscrit el grup *tz* se simplifica normalment en *–s-* o *-z-*: *martirisar, horrorisar, encolerisat, Nazaret,* etc., però nosaltres ens hem estimat més regularitzar-lo: martiritzar, horroritzar, encoleritzat, Natzaret, etc.

e) Els topònims i noms de persona s'han deixat en l'idioma que els escriu l'autor.

f) Igualment es respecta la sintaxi. L'autor tendeix a prescindir de *que* en les oracions completives de complement directe, i de *a* entre verb i infinitiu, però restituïm *que* i *a* entre claudàtors quan creiem que això farà més comprensible el sentit de la frase. També mantenim *a* davant el complement directe.

g) De la mateixa manera que regularitzem l'ortografia dels mots catalans, procedim igualment amb els mots que el pare Joan López utilitza presos del castellà o l'italià. En aquesta darrera llengua n'hi ha pocs i gairebé tots són topònims: *Giaffa* (Jafa), *Cipro* (Xipre), *Damasco* (Damasc), *arabo, sotterraneo, sotterranea.* En castellà n'hi ha molts més, com ja hem vist més amunt.

h) En el text hi ha una notable presència de mots de les llengües turca i àrab. Els hem deixat en cursiva i tal com l'autor o copista els van escriure. Pel que fa als àrabs, més nombrosos, hem procurat explicar-ne el sentit o donar-ne alguna informació, d'una manera molt sumària, a causa del nostre desconeixement absolut d'aquesta llengua. Les notes que hi fan referència es basen en l'*Encyclopédie de l'Islam, nouvelle édition*, Leyden-Paris, 1960 i ss. També hem comptat amb l'ajuda de la senyora Mervat Helmy Aziz, llicenciada per la Universitat Ain Shams (El Caire), a la qual regraciem la seva amable i desinteressada col·laboració.

1] *RELACIÓ DE LA PEREGRINACIÓ A JERUSALEM.*

Advertència al qui açò llegirà.

No és mon ànimo tractar d'intent dels llocs sants de Jerusalem per haver-hi molts autors que acerca d'esta matèria han escrit, sí solament lo que jo vaig veure i notar en ells i lo que en mon curs de la missió succeí, perquè ademés de ser cosa molt llarga lo tractar de matèria tan dilatada, seria temeritat mia voler añadir o treure cosa alguna de lo molt que ells han escrit. Mon ànimo, pues, no ha estat altre que apuntar lo que en ma dita peregrinació vaig notar i observar, i si lo curiós observa alguna novedad, no ho atribuesca a exageració o hipèrbole, sinó que aixís com totes les coses segueixen la naturalesa dels temps, com est és mudable, aixís mateix se muden les coses de Llevant, i moltes coses que els antics digueren, al present no se registra cosa ninguna d'elles. Açò suposat,[**2**] dic que, havent-me inspirat Déu, Nostre Senyor, lo visitar la Palestina i llocs sants de Jerusalem, demaní llicència als Superiors, segons lo precepte de nostra regla seràfica que diu: «que aquells que, inspirats de Déu, volen anar a terres de moros o altres infiels, demànien llicència als ministres»,[1] i obtinguda dita llicència no sens miracle, pues havent-hi tants pretendents en la cort de Madrid, i encontrant-me jo sense medi algú, obtinguí la llicència en menos de tres mesos.

Obtinguda, pues, dita llicència, començí a disposar-me per lo viatge, que en realitat és penós i ple de perills, ja per la navegació i incomoditats que precisament s'han de passar per mar i terra, ja per deixar estos climes i passar a altres molt diferents. Vingueren també en ma companyia quatre religiosos, los tres de la província de Vizcaya, anomenats lo pare Joaquim Eyzaguirre,[2] pare Manuel Loydi,[3] pare Josep de Quevedo[4], i l'altre d'esta

1. El text entre cometes està subratllat en el manuscrit.

2. *Eyzaguirre*: és correcció nostra d'acord amb la documentació; al manuscrit, 'Ayzezguirre'. Pertanyia a la província franciscana de Cantàbria. Segons Faccio, *Status descriptivus*, p. 56, es deia Joaquín Antonio i fou superior del Sant Sepulcre del 15 de novembre de 1763 al 12 de febrer de 1764.

3. *Manuel Loydi*: religiós no identificat. Molt probablement és el religiós de la província franciscana de Cantabria que Faccio, *Status descriptivus*, p. 56 cita com a Emmanuel Antonius Legli, superior del Sant Sepulcre del 12 de febrer al 13 de maig de 1763; i més endavant, p. 79, l'esmenta com a Emmanuel Legli i superior del convent de Nicosia del 27 de febrer de 1764 al 27 de febrer de 1765.

4. *Josep de Quevedo*: fou superior de Nicosia del 14 de juliol de 1763 al 26 de febrer de 1764, i de Betlem del 14 de maig al 13 d'agost de 1766, segons Faccio, *Status descriptivus*, p. 179 i 51.

província de Catalunya, anomenat pare Francisco Pasqual,[5] i aguardant tots que se [3] proporcionàs bastiment bo, aguardàrem dos mesos en esta de Barcelona i succeí lo que ara diré.

PEREGRINACIÓ A JERUSALEM, ANY 1762.

«*Egredere de terra tua et de cognitione tua, et de domo patris tui, et veni in terram, quam mostravero tibi*». (*Gèn.* cap. 12).

Sempre la Palestina ha estada aquella terra més estimada, ja d'aquells patriarques antics, ja de molts sants i santes que la peregrinaren i ja de tot lo resto dels fiels cristians, que apar [que] tenen entranyada la innata devoció a ells, pues si no poden visitar-la, alomenos gusten d'oir notícies d'ella, i no és meravella, pues lo mateix Fill de l'Etern Pare l'elegí per sa habitació, i ella [4] fou lo teatro a on se veren les millors persones que ha tingut lo món i tindrà jamai. Esta és aquella terra a on peregrinà lo patriarca Abraham. Esta és aquella terra a on lo unigènit Fill de Déu se deixà veure en carn mortal i conversà amb los hòmens: «*In terris visus est cum hominibus conversatus*». Esta és aquella terra que aquell gran pare sant Jeroni tant aprecià, que deixà les grandeses de Roma per habitar en los deserts de Síria i en la cova de Betlem.[6] Esta és aquella terra a la qual peregrinà nostre seràfic pare Sant Francesc per contemplar amb més vivesa la Passió de Cristo, nostre bé. Finalment, esta és aquella terra de Canaham, Terra de Promissió, terra desiderable i Terra Santa santificada amb la presència de Cristo, Nostre Senyor, i de Maria Santíssima, sa digníssima mare, i la que per nostres pecats s'encontra a l'estat present en un tan deplorable estat com se veurà en lo decurs d'esta relació.

A esta terra, pues, m'encaminí en lo any del Senyor de 1762, dia 22 de gener, amb los quatre mencionats religiosos, seguint lo impuls de la divina inspiració.

[5] I. ***Partida de Barcelona.***

[*Port de Barcelona*]

Any, pues, del Senyor 1762, dia 22 de gener, dia en què complia 32 anys d'edat, partí del port de Barcelona, després de celebrada la santa

5. *Francisco Pasqual*: arribà a Terra Santa el 1762. El 8 d'abril de 1768 entrà com a superior de l'hospici de Rama i ho fou fins al començament d'agost de 1769, any en què morí. (FACCIO, *Status descriptivus*, p. 106).

6. *Betlem*: és adaptació nostra a l'ortografia actual. Al manuscrit, s'hi troba sempre 'Belem'.

missa en lo altar de Sant Antoni de Pàdua[7] i despedit dels religiosos, mos germans i demés amics.

Lo bastiment en què nos embarcàrem era holandès i lo capità era cristià lluterà[8] o calvinista, o protestant, home miserable i avaro, que ens tractà miserablement, com en lo que diré se veurà.

[*Golf de Lió*]

Era lo dia en què partírem molt clar i, havent eixit del moll de Barcelona entre 8 i 9 del matí, allà en la vesprada nos engolfàrem en lo golfo de Lió,[9] deixant la terra d'Espanya i Francia a la mà esquerra. Arribada la nit, començà lo dit golfo a fer de les sues i luego sentírem ses inconstàncies, i si bé no hi havia tempestat considerable, però per nosaltres era sobrada, perquè com a poc experts en la navegació, luego nos marejàrem i tota la nit la passàrem en resar lletanies i rosaris. [**6**] Estava la cámara de popa molt embarassada de tota nostra roba i caixes, i començant lo bastiment a moure's, una caixa queia sobre un, altra sobre altre, amb tal ruido que apareixia lo Judici Final, augmentant açò les veus del capità i mariners.

2. Passada la nit, continuà lo golfo en son acostumat alborot, i nosaltres quedàrem tan marejats que en quatre o cinc dies ni menjàrem, ni resàrem, com a morts o mig atònits. Passat dit temps, començàrem a alçar lo cap i a tenir algunes ganes de menjar, i des d'esta ocasió coneguérem la misèria del capità, pues veent-nos tan postrats no sols no donà providència perquè nos donassen menjar, però prohibí que es donàs un trago d'aigua. Estava anolat[10] o ajustat lo bastiment per 100 pesos duros[11] a fins a Liorna,[12] i altres 100 de Liorna a Sant Joan d'Acre, i que amb esta suma considerable de diner pogués fer bona provisió de víveres, però ell en lo que menos pensà fou en açò,[**7**] i si bé és veritat que comprà onze gallines, però les deu arribaren vives a Liorna i l'altra s'ofegà en la mar. Hi havia en lo bastiment provisió d'arròs i així començaren a

7. *altar de Sant Antoni de Pàdua*: vegeu Sant Francesc, convent de, a l'Apèndix.

8. *lluterà*: per luterà.

9. *golfo de Lió*: golf de Lleó. Golf de la Mediterrània que s'estén entre el cap de Creus i la desembocadura del Roine (400 kms. aproximadament).

10. anolat: noliejat.

11. *pesos duros*: el pes dur era una moneda espanyola d'argent equivalent a vuit rals forts (rals de vuit), encunyada del segle XVI al XIX.

12. *Liorna*: així mateix al manuscrit. Nom català de Livorno. Situada a la costa toscana, aquesta ciutat era un llogarret insignificant fins que fou potenciada pels Medici el darrer quart de segle XVII. El seu port és situat a la costa del mar Ligur, uns 15 kms. al sud de la desembocadura de l'Arno. Quan López hi passà, era un port franc pròsper, en expansió comercial i demogràfica.

donar-nos un poc d'ell, i al cap de dos o tres dies començàrem a menjar carn, i per la grandesa dels ossos estàvem en dubte si era de cavall o de camell. Lo pa anava escàs, lo vi amb mesura, i lo pitjor era la misèria en l'aigua, no perquè faltàs en lo bastiment, sinó per la tacañería del capità.

S'encontrava un minyonet en lo bastiment, que segons ses obres eren de catòlic, pues sempre amava nostra companyia, i havent-li donat una estampeta d'un sant, la besà i la guardà. Sentia de la manera que ens tractava son senyor, i si bé és veritat que no entenia lo llenguatge nostre, però amb senyes indicava que era catòlic. Un dia entre altres lo encontrà lo capità que ens donava una poca d'aigua, i encontrant-lo amb l'estampa lo volia tirar al mar, i a no haver-lo tret d'entre ses grapes, crec que [**8**] s'hauria executat, tan estava enfuriat aquell enemic del catolicisme, però li sacudí bé la badana.[13]

3. Instàrem algunes vegades al capità que matàs alguna gallina per refocil·lar-nos, però ell sempre responia que els frares d'Holanda no menjaven gallines. Venia en nostra companya un mercader grec de nació –i a nostre parèixer cismàtic– i est feia d'intérprete. Instava lo capità que cantàssem los himnes de Corpus, per burlar-se de la Sagrada Eucaristia, però no ho conseguí. Lo pilot del bastiment, escrivà i alguns altres mariners eren un poc més racionals. Lo que més nos admirava era veure esta malvada gent que, encara que enemiga de la fe catòlica, tenia, no obstant, sos tres temps d'oració, i tot amb gran quietud, al matí, migdia i a la nit, recollint-se en dit temps en la cámara de popa, a on llegia lo capità son punt de oració, i tots amb gran quietud l'oïen. No percibíem nosaltres cosa alguna de la llegenda, però lo remato d'ella a nostre [**9**] oïdo era est: «Bèsties». I nosaltres veníem a compendre que amb esta paraula los despedia i, en realitat los convenia esta paraula, perquè tots ells eren pitjors que bèsties. Amb[14] esta mala canalla nos embarcàrem, passant-ho malíssimament en lo espiritual i corporal. Algú dirà ara, ¿pues per què nos embarcàrem amb tan mala casta de gent? A açò dic que la culpa fou nostra, i lo motiu no fou altre sinó lo gran desig que teníem de partir luego, no aguardant ocasió més oportuna.

[*Islas Córcega i Cerdeña*]

4. Les islas que vérem de molt cerca foren Córcega i Cerdeña, i les deixàrem a mà dreta. Al novè dia començàrem a descobrir terra ferma, i a nostre judici era lo terreno de Gènova i Toscana. Aquí vérem dos peixos

13. *badana*: *sacudir bé la badana* és una expressió castellana que vol dir pegar, assotar algú, com a equivalent d'estovar.

14. *Amb*: és correcció nostra segons el sentit; al manuscrit, 'A'. Collell també féu el mateix i transcriví 'Ab'.

que diuen mulars,[15] tan grans que apareixien una grossa tartana,[16] eixint de sos caps dos trompes a modo de dos columnes d'aigua que tiraven quan respiraven.

Passaven[17] molt cerca [**10**] del bastiment, i volent lo capità tirar-los una canonada, a fi d'apartar-los perquè no danyassen el vaixell, no fou necessari, perquè ells prosseguiren son camí.

Lo dia deu de nostra navegació descobrírem terra de Gènova i Toscana i luego se girà vent fort de tramuntana, no podent-se l'embarcació arrimar-se a terra, per arrimar-se al port de Liorna. Lo capità era poc pràctic del Mediterráneo i per esta causa tinguérem molta pena i mala nit, passant-la los mariners amb crits i alborots, midant[18] i remidant la profunditat de l'aigua. A l'últim vingué lo dia onze del nostre viatge, i amb gran treball arribàrem cerca de Liorna, i a les nou del matí donàrem fondo en dit port, dia 1 de febrer de 1762.

[*Ciutat de Liorna*]

5. Arribats a Liorna, nos encaminàrem al nostre convent, a on encontràrem tres religiosos espanyols que anaven a Terra Santa. Lo un s'anomenava lo [**11**] pare Francisco Peralta,[19] lo altre pare Francisco Quiñones,[20] sacerdots de la província de Madrid, i lo altre Fr. Francisco de Sant Miquel,[21] descalcet.[22] Estaven estos a punt de partir per

15. *mulars*: cetaci del grup dels odontocets, del grup dels delfínids. S'assembla al dofí, però té el musell més curt i ample. Forma grups poc nombrosos (*Diccionari de la llengua catalana*, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 1995; d'aquí endavant *DIEC*).

16. *tartana*: embarcació provençal cobertada, de dues rodes, amb aparell llatí, generalment d'un sol arbre vertical, amb un petit masteler, rems, destinada a la pesca o al transport de mercaderies (*DIEC*).

17. *passaven*: corregit segons el sentit; el manuscrit diu 'passavant'.

18. *midant*: amidant.

19. *Francisco Peralta*: segons A. Arce, ofm, *Expediciones de España a Jerusalén*, p. 93, arribà a Terra Santa el 1764 procedent de la província franciscana de Castella, i el 14 de maig de 1766 fou designat superior de Jafa, càrrec que ocupà fins al 6 de juliol de 1767. El 1770 fou superior de Damasc i del 5 de maig de 1774 fins al 10 d'agost de 1775 tornà a ser-ho de l'hospici de Jafa. (Faccio, *Status descriptivus*, p. 109).

20. *Francisco Quiñones*: fou superior de Jafa del 7 de juliol de 1767 al 21 de setembre de 1767. (Faccio, *Status descriptivus*, p. 109).

21. *Francisco de Sant Miquel*: era de la província de San Pablo de Descalzos de Castilla la Vieja i passà més de dotze anys a Terra Santa. Fou porter del convent de Sant Salvador, segons Arce, *Expediciones de España a Jerusalén*, p. 95.

22. *descalzet*: nom popular amb què eren anomenats els frares d'alguns ordes mendicants.

a[23] Alexandria d'Egipte, i veent nosaltres tan bona ocasió, no perdérem temps per librar-nos d'aquell capità enemic de Déu. Un dia i mig estiguérem en Liorna i celebràrem la festa de la Purificació en dita ciutat, i ajustades les coses nostres amb tota prestesa, embarcàrem nostra roba en una altra embarcació que estava de partida i registràrem tot lo que poguérem d'esta bella ciutat.

És petita, però hermosa, i l'aigua del mar entra en molts carrers, i també barques grans. Los carrers i cases són espaciosos i rectes, amb bells temples i una gran plaça. Vérem també una cosa digna de veure, i és l'estàtua del Gran Duc de Toscana,[24] tota de bronzo, muntada en un cavall també de bronzo, i 4 estàtues de quatre turcs, de bronzo, i tot obra gran i magnífica. En esta [**12**] ciutat s'encontren de totes nacions: turcs, judíos, heretges, cismàtics i catòlics, perquè és de gran comerç.

[*Viatge de Liorna a Alexandria*]

6. Lo dia de la Purificació, a les quatre de la tarda, nos embarcàrem en un vaixell raguseu[25] –son capità Girolamo Lazarovis, home catòlic i devot– amb los tres religiosos mencionats i férem lo número de 8 religiosos. Lo capità féu bona i abundant provisió de víveres, tant de carn com de peix fresc i salat. Reinaba la tramuntana quan partírem, i encara que lo vaixell caminava en popa, però per ser lo vent tan fort prest nos marejàrem i lo pobre capità se condolia de veure'ns tan postrats i nos esforçava a prendre algun aliment.

[*Costes de Sicília isla*]

Al cap de dos dies arribàrem a les costes de Sicília, molt cerca de terra, i vérem ses espacioses planures, viles, llocs i ciutats, i començàrem a prendre forces. I com encontràvem bona taula, nos refocil·làrem un poc. Al cap de dos o tres dies tingué[**13**]rem unes grans calmes i, a nostre parèixer, estàvem[26] en los mars de la Morea[27] i Esmirna.[28]

[*Peix particular*]

Estava lo vaixell parat sens moviment algun, i en esta ocasió vérem

23. per a: és rectificació nostra d'acord amb el sentit: al manuscrit, 'de'.

24. *Gran Duc de Toscana*: Ferran I (Florència, 1549-1609).

25. *raguseu*: de Ragusa, ciutat croata de l'Adriàtic (Dubrovnik), d'antiga tradició mercantil. A mitjan segle XV tingué cònsol català.

26. *estàvem*: és correcció nostra segons el sentit; al manuscrit, 'estaban'.

27. *Morea*: Nom amb què fou conegut des de l'Edat Mitjana fins a mitjan segle XIX el Peloponès, que és la regió meridional de Grècia que constitueix la península del mateix nom.

28. *Esmirna*: ciutat de Turquia situada a la costa del mar Egeu, al golf d'Esmirna, amb un bon port.

un peix d'extremada hermosura, pintat de diferents colors. Era de la grandesa de cinc a sis passes i de figura redona, que ni se li coneixia cap ni peus, tot pla com una taula.[29] Anaven en son rededor 18 o 20 peixos petits fills seus, pues tenien sa mateixa figura. Açò nos serví de molt divertiment, perquè no feien altra cosa que rodejar lo bastiment, i provant los mariners si ne podien prendre algun amb una llança, n'agafaren un de petit i fou un menjar molt delicat. Al cap de pocs dies vérem moltes trombes del mar, i són uns remolins de vent i núvols que atrauen l'aigua del mar i solen ser senyals de tempestat, i estes ho foren, com ara se veurà.

[*Càndia isla*]

[14] 7. Al cap de dos dies de bonança i calma començà a moure's vent i luego nos portà al peu d'una insuleta i tan cerca de terra que vèiem la gent. Prosseguia lo vent i en breu espai nos portà cerca de la isla de Càndia,[30] i arribant cerca d'ella la deixàrem a mà esquerra.

[*Tempestat de Càndia*]

Passada esta ínsula, començà lo temps a embrollar-se i lo cel a obscurèixer-se, i lo vent que venia de l'Àfrica a posar-se més furiós, de tal manera que prestament se formà una terrible tempestat que ens posà en evident perill de naufragar. Prepararen los mariners totes les coses i lo temporal anava sempre d'aug[m]ent, de tal manera que lo dia no se diferenciava de la nit per l'obscuritat, pluges, vent furiós, i començant lo dèbil element de l'aigua a alborotar-se, formava olas com a muntanyes. Lo bastiment anava aguantant, i en lo segon dia la tempestat anà d'augment. Lo capità estava [**15**] pálido com la mateixa mort i los mariners caiguts d'ánimo. No s'encenia foc ni se menjava res calent. Considèria ara lo piadós lector aquell dich,[31] que noticiat de lo que diu lo Esperit Sant, que aquells que naveguen la mar conten sos perills i inconstàncies: «*Qui navigant mare, narrant pericula ejus*».[32] Considèria, pues, ara com estaríem nosaltres en esta ocasió, aguardant la mort per instants, quan los que vivint d'ofici en la mar estaven com a atònits i atordits. Aquí era fer promeses, resar lletanies i preparar-se per a morir. En lo dia tercer de la tempestat fou pitjor, perquè la proa del bastiment estigué per un bon rato de temps submergida, i pensaven no tornaria a alçar-se. Aquí era lo veure com ni podíem estar ajaguts, ni assentats ni

29. No sabem de quin peix es tracta. La grandària fa pensar en una manta (*Mobula mobular*), i els colors en una rajada de taques (*Raja miraletus*) o una rajada jaspiada (*Raja radula*), totes dues varietats endèmiques del Mediterrani.

30. *Càndia*: vegeu Apèndix.

31. *dich*: catalanització del mot castellà *dicho*.

32. Frase subratllada al manuscrit.

menos drets, perquè la vehemència de les olas bambolijaven[33] el bastiment com una lleugera palla. Venia una ola del mar [**16**] i batia al costat de l'embarcació amb un ruido com un tir d'artilleria, i amb tanta fúria que una vegada se'n portà algunes pots[34] de la popa, entrant l'aigua dins la cámara. Lo capità, encara que molt afligit, però sempre estigué constant, pregant-nos que demanàssem ajuda a Déu, Nostre Senyor, i a Maria Santísima. D'esta manera anàrem passant aquella horrible tempestat, que durà cerca quatre dies, los quals passats, començà lo temps a aclarir-se i la mar a apaciguar-se, i luego donàrem en vista d'Alexandria d'Egipte, i a l'altre dia, que era lo dia 17 de febrer, entràrem[35] en lo port d'Alexandria.

En esta ocasió nos succeí un cas de riure, i fou que venia en lo bastiment un jove liornès, i a l'entrar al port pujaren en l'embarcació molts turcs, com tenen de costum, i veent-los aquel[l] jove, anomenat Giacomo,[36] s'assustà de tal manera que féu uns extrems[37] i exclamacions [**17**] com si el venien a matar. Posà mà a sa butxaca i tragué los rosaris, i com a frenètic se volia escondir i deia amb altes veus: «*Io sono cristiano, voglio morire per la fede de Dio, lacciateme stare che sono catolico romano*».[38] Havia vist est home els turcs carregats d'armes i havia conceptuat que el volien degollar i fou precís que el capità lo acallàs i lo consolàs dient-li que aquells eren turcs de pau i que no temés.

[*Alexandria d'Egipte*]

8. Arribàrem, pues, lo dia 17 de febrer a la ciutat d'Alexandria d'Egipte després d'haver gastat setze dies en la navegació.

És Alexandria[39] ciutat marítima en lo regne d'Egipte, en l'Àfrica, fundada per Alexandro Magno, situada en terra plana i arenosa, abundant de palmes. La ciutat està molt reduïda i se coneix que en algun temps fou molt gran per les ruïnes tan dilatades que es veuen. La Terra Santa[40] té aquí hospici[41] bell i hermós.

33. *bambolijaven*: cast. *bambolear*.

34. *pots*: per posts, taules del vaixell.

35. *entràrem*: és correcció nostra segons el sentit; al manuscrit, 'encontràrem'.

36. *Giacomo*: és rectificació nostra; al manuscrit, 'Jacomo'.

37. *extrems*: Moviment o gest violent, provocat per un ensurt, per sorpresa, dolor repentí, admiració, etc. (*Diccionari català-valencià-balear*, Ed. Moll, Palma de Mallorca, 1985, 10 vols.; d'aquí endavant *DCVB*).

38. La frase en italià està subratllada en el manuscrit.

39. *Alexandria*: vegeu Apèndix.

40. *Terra Santa*: vol dir la Custòdia o l'organització que tenen els franciscans per a la conservació i atenció dels llocs sants.

41. *hospici*: l'orde franciscà distingia entre hospicis i convents. Els convents eren

[*Iglésia de Santa Caterina*]

Lo que visitàrem [**18**] en esta ciutat és la iglésia de Santa Caterina, verge i màrtir, en la qual se mostra una pedra de màrmol a on fou degollada la santa. Està en poder de grecs cismàtics. Se visita també la iglésia de Sant Marc, evangelista, i en ella lo púlpit a on predicava lo sant. La cisterna de Sant Atanasi no la vérem per estar en poder de turcs. Se veuen també les columnes de Cleopatra[42] tirades en terra.

[*Columna de Pompeyo*]

La columna de Pompeyo[43] està dreta, cosa admirable, i tan alta que necessita un tir de fona per arribar al cim, i tota d'una peça. Se veuen los conductos per on passa l'aigua del riu Nilo, i tota la ciutat està plena d'ells.

Habiten en esta ciutat mercaders europeus. Los turcs són de mala casta; pocs catòlics habiten en ella. En esta ciutat, pues, estiguérem tretze dies passant-ho alegrement, encontrant-nos en lo hospici més de 25 religiosos, uns que anaven, altres que venien, de Terra Santa, i com aquella [**19**] terra és abundant de tots víveres, bona carn i bon peix, nos tractà aquell Superior, anomenat Sanfasor, bellíssimament.

Era tant lo calor que en lo mes de febrer feia com en Catalunya en lo mes de juliol, i per haver mudat de clima en tan breu espai de temps nos isqueren uns grans en tot lo cos com si fóssem leprosos.

[*Viatge d'Alexandria a Acre*]

Després d'haver-nos refet en esta ciutat i pres forces, se proporcionà ocasió per passar a Sant Joan d'Acre i nos embarcàrem en un pinco[44] francès, i lo capità era home de bé, i a no haver-hi haguda la incomoditat del bastiment, pues era petit, carregat de mercaderies i de gent, ho hauríem passat molt bé, però ho passàrem incòmodament per dita raó.

En la primera jornada fou precís baixar baix de coberta, perquè començà a ploure, i estiguérem com les sardines en un barril, sens llum

---

cinc: el Sant Sepulcre, Sant Salvador, Betlem, Natzaret i Sant Joan de Judea. Eren hospicis els establiments de Làrnaca i Nicosia, a Xipre; Jafa, Rama, Acre, Saida, Harissa, Trípoli, Latàquia, Scandarona, Damasc i Alep, a Síria i Palestina; Pera (Constantinoble), i Alexandria, Roseta, Caire Nou, Caire Vell o Matarea i Faium, a Egipte.

42. *Cleopatra*: és correcció nostra; al manuscrit, 'Gleopatra'. Vegeu columnes de Cleopatra, dins Alexandria, a l'Apèndix.

43. *columna de Pompeyo*: vegeu columna de Pompeyo, dins Alexandria, a l'Apèndix.

44. *pinco*: de l'holandès *pinke*, embarcació de popa estreta, no gaire grossa, amb el pal trinquet molt inclinat endavant.

ni claror, amb una putrefacció summa que donaven les pells d'animals de què anava carregat dit [**20**] bastiment, que ens causà vòmit, i també hi ajudà lo mal fetor que tiraven molts turcs i turques amb ses pipes, sens poder prendre alguna respiració per causa de les pluges i no haver-hi lloc sobre coberta per airejar-se. Finalment, al cap de tres dies, arribàrem a Acre, ben atropellats, lo dia tres de març.

[*Sant Joan d'Acre o Tholemayde*]

És Sant Joan d'Acre[45] aquella ciutat que algun temps s'anomenava Tholemayde,[46] molt gran, famosa, situada en una gran planura al peu del mar, davant del Carmelo,[47] però vui dia és una molt derruïda ciutat, però ben fortificada per haver-s'hi fet fort un cabo o jefe[48] anomenat Daher el-Homar,[49] home, encara que turc, però molt amant dels cristians i de tenir son país amb tota tranquil·litat, governant la Galilea[50] amb tota harmonia. No era rebel·lat al Gran Turc, però pagava son tribut i no el coneixia o reconeixia en altra cosa. Tenia repartits sos fills en [**21**] diferents països, però estos sempre li feien guerra, però lo resto de la gent, i en especial los religiosos, estaven amb molta pau i tranquil·litat, i lo convent de Natzaret,[51] que estava en sos dominis, era habitat amb tot repòs i contento dels religiosos. En fi, era la Galilea lo país més fortificat i poblat de tots los de Palestina. Lo restant de l'antigua Tholemayda és tot ruïnes, solament se veuen dins de la ciutat algunes parets d'un convent de monges clarisses, les quals indicaven haver estat bella fàbrica.

45. *Sant Joan d'Acre*: vegeu Apèndix.

46. *Tholemayde*: Ptolemaida.

47. *Carmelo*: serralada d'uns 25 kms. de llarg per sis o vuit d'ample i una altura màxima de 550 m. Està al costat de la ciutat de Haifa. A mitjan segle XII, s'hi fundà l'orde carmelità, però els monjos hagueren d'abandonar el lloc el 1291, quan Sant Joan d'Acre caigué en mans dels àrabs. El 1631 foren autoritzats a instal·lar-se un altre a les ruïnes del convent antic, però no s'hi pogueren estar gaire temps. El 1768 aixecaren un santuari sobre les grutes d'Elies, el qual només durà fins al 1799, en què fou arrasat pels turcs.

48. jefe: és correcció nostra; al manuscrit, 'gefe'.

49. *Daher el-Homar*: al manuscrit, 'Daquer el Homar', però una sola vegada, després unes vegades 'Daher' i altres 'Dager', per això ens estimat més unificar el nom en 'Daher'. Vegeu Daher el-Omar a l'Apèndix.

50. *Galilea*: regió que comprèn la part septentrional de l'altiplà interior de Palestina. Està limitada al nord pels darrers contraforts meridionals del Líban i de l'Antilíban, al sud per la plana de Jezrael, a l'est pel riu Jordà i el llac de Genesaret i a l'oest per les planes de Zabuló.

51. *Natzaret*: és correcció nostra d'acord amb l'ortografia actual; al manuscrit, sempre 'Nasaret'.

11. Passats alguns dies, nos proposà lo Superior de l'hospici que allí té la Terra Santa, si volíem anar a visitar la Casa Santa de Natzaret, mentres que ell escriuria a Jerusalem perquè lo Reverendíssim disposàs de nosaltres. Acceptàrem tan bona perferta[52] [**22**] i, plens de júbilo i content, nos disposàrem per lo viatge, que és de sis o set hores. Lo dia, pues, set de març, començàrem nostre viatge a Natzaret, i nos encaminàrem per unes planures de dos hores de camí, i luego començàrem a pujar unes muntanyes no molt ásperas ni escabroses envers lo orient i migdia, i al cap de sis hores encontràrem un llogaret bell i deliciós, en cim d'una muntanyeta, anomenat Cefuria,[53] pàtria de sant Joaquim i santa Anna.

[*Ceforis o Cefuria, pàtria de sant Joaquim i Santa Anna*]

La iglésia està quasi arruïnada i se veu una capella entera. Adoràrem aquell sant lloc amb molta ternura, i lo sacerdot que cuidava d'ell, que era grec catòlic, d'ofici sabater, nos ensenyà tot lo que hi havia que veure. Prosseguírem nostre viatge i al cap d'una hora arribàrem a la santa casa de Natzaret.

[**23**] «*Adoravimus in loco ubi steterunt pedes ejus*». *P. Sal.*

Si per a passar Moisès a veure aquella zarza[54] que ardía i no se cremava li fou dit que es descalçàs, perquè aquella terra que trepitjà[55] era santa –«*Solve calceamenta de pedibus tuis, locus enim in quo stas terra sancta est*»–,[56] amb molta més raó havia un de purificar-se i descalçar-se de les coses mundanes per a entrar a veure, no aquella zarza que ardía, sinó aquella santa casa a on «*Verbum caro factum est et habitavit in nobis*»,[57] aquella santa casa i terra, dic que fou trepitjada i habitada de l'Unigènit Fill de Déu, de sa santíssima mare i sant Josep per lo espai de vint-i-tres anys. «*Et venit Nasareth et erat subditus illis*».[58] Finalment, aquella terra, encara que repudiada de l'estultícia del món per sa rusticidad i pobresa: «*A Nasaret potest aliquid* [**24**] *boni esse?*»,[59] però fou tan

52. *perferta*: oferiment.

53. *Cefuria*: actualment Safuriyya. López en diu també Ceforis. Vegeu Safuria a l'Apèndix.

54. *zarza*: és normalització nostra; al manuscrit, 'sarsa', esbarzer.

55. *trepitjà*: és correcció nostra d'acord amb el sentit; al manuscrit, 'me pitja'. Seguim el criteri de Jaume Collell, el qual ja introduí aquesta rectificació.

56. Aquesta frase llatina està subratllada en el text.

57. Frase subratllada en el manuscrit.

58. Frase subratllada en el manuscrit.

59. Frase subratllada en el manuscrit.

ditxosa[60] que meresqués que el Fill de Déu s'anomenàs Nasareno: «*Quoniam Nasare[n]us vocabitur*».[61]

A esta santa casa, pues, entràrem lo dia set de març a les cinc de la tarda, mentre la comunitat estava cantant la lletania amb mel·líflues veus i so d'orgue. Entràrem, pues, en aquell sant temple, o per millor dir, en aquell pedàs de cel, i nos causà tanta devoció, ternura i alegria que no poguérem contenir les llàgrimes, i adorant tan preciós lloc, encara que cansats del camí, no ens sabíem apartar d'ell. Restàrem també admirats com, en terra d'infiels, era lo verdader Déu adorat i ensalzat amb sonores veus i instruments músics. Finalment, després d'haver fet nostres devocions, anàrem a visitar aquells sants religiosos que ens estaven aguardant per a donar-nos alguna refecció corpo[**25**]ral, la que, presa, tornàrem a on estava depositat nostre cor, esto és, en aquella santa cova o solar a on lo Fill de Déu s'havia encarnat.

[*Santuari de l'Encarnació*]

12. La iglésia o temple de l'Encarnació és d'esta manera, ço és, en quadro o en figura quadrada, no molt gran, sinó mediana. En mig d'ella està lo santuari en una cova sotterranea, baixant-s'hi per una espaciosa escala de pedra, i a baix hi ha un crucero, i en un costat d'ell està un altar dedicat a l'arcàngel sant Gabriel, en lo altre no hi ha altar algú i un poc més adintre està lo sant lloc a on «*Verbum caro factum est*», i consisteix en un altaret baix del qual, esto és, en lo paviment de la terra, està una pedra de mármol ricament treballada amb estes lletres alrededor: «*Hic incarnatus est*», i sobre d'esta pedra està una taula que serveix de mesa d'altar, i allí [**26**] se celebra la santa missa. Alrededor de la dita pedra hi ha cinc quadros de relieve, o escultura. Lo del mig representa lo misteri de l'Encarnació, los altres representen la vida i ofici de sant Josep, del Niño Jesús i de Maria Santíssima. Al costat de l'Evangeli està una columna que significa quan lo arcàngel sant Gabriel donà l'ambaixada.[62] Tot lo santuari està ricament adornat i ben il·luminat de llànties. Lo resto de la iglésia està també hermós, i la porta d'ella mira a migdia. Lo convent és gran i capaç per a habitar cinquanta religiosos. Té també sa bona horta.

60. *ditxosa*: al manuscrit, el substantiu castellà 'dicha' i els seus derivats, hi apareixen amb una ortografia vacil·lant amb substitució de 'ch' per 'tx'. La tendència predominant, però, és escriure'ls a la catalana ('ditxa', 'ditxós', 'ditxosa', 'desditxadament') i nosaltres hem preferit unificar aquests mots en aquest sentit).

61. Frase subratllada en el manuscrit.

62. *ambaixada*: de l'italià *ambasciata*, missatge.

[*Ciutat de Natzaret*]

13. Lo lloc de Natzaret[63] és molt miserable i s'anomena ciutat per haver-s'hi en ell encarnat lo Fill de Déu. Està tot circuït de muntanyes, però baixes i vistoses. Cerca del convent està l'oficina[64] que diuen de sant Josep, i és una petita capelleta. Un poc més apartat està la [**27**] sinagoga a on predicava Cristo, nostre bé. Està en poder de grecs catòlics. A dos tirs de pedra està la font de Maria Santíssima. Hi ha poca aigua, però bona. Mitja hora distant està lo precipici, que és un despeñadero d'on los nazarenos volgueren despeñar a Cristo, nostre bé, i a mig camí està lo lloc que diuen del Pasmo de Maria Santíssima. Açò és lo que vaig visitar en est santuari i son contorn.

[*Visita de Galilea*]

14. Visitats, pues, estos sants llocs, en lo dia deu març férem la visita dels santuaris de Galilea, i és com se segueix.

[*Muntanya del Tabor*]

Primerament anàrem a la muntanya del Tabor,[65] que dista de Natzaret dos hores, a la part d'orient respecte de Natzaret. Lo camí és escabrós i la pujada a la muntanya molt difícil. Partírem, pues, de Natzaret, després de mitjanit, i al fer-se de dia arribàrem al peu [**28**] de la muntanya, la qual pujada, encontràrem al cim d'ella, en la part de l'orient, una iglésia destruïda i moltes ruïnes, les quals indiquen haver-hi estada edificada allí alguna ciutat. En un lloc entre les ruïnes d'aquella iglésia se veuen tres capelletes i, segons tradició, és lo lloc a on se tra[n]sfigurà Cristo, nostre bé.

La muntanya és molt alta i redona, de la figura d'una pinya. De part del nord està poblada d'arbres, però de part de migdia i ponent està seca i àrida, sens arrimo[66] d'altres muntanyes.

[*Visita del mar de Galilea*]

15. Visitat aquest sant lloc, prosseguírem nostra visita i nos encaminàrem al mar de Tiberias, o mar de Galilea, per mig d'unes muntanyes no altes, però sí espaciosas i deleitables, i a la vesprada arribàrem a Tiberias,[67] ciutat antigua fundada per Tiberio Cèsar, empe-

63. *Natzaret*: vegeu Apèndix.

64. *oficina*: italianisme per taller o obrador.

65. *Tabor*: vegeu Apèndix.

66. *arrimo*: cast. per proximitat.

67. *Tiberias*: Tiberíades. Ciutat situada a la riba occidental del llac del mateix nom. Fou fundada per Herodes Antipas en honor de Tiberi (26 aC). El pare GIUSEPPE ANTONIO DA MILANO, *In Giudea*, p. 174, en diu: «*Ma invano cercheresti costruzioni di qualche importanza: fuori che una moschea di mediocre grandezza, cn la cupola coperta di piombo, sono miserabile tuguri e case cadenti*».

rador romà. Al present, de part de fora apareix alguna cosa, però de part de dins està[68] [**29**] com un corral de vaques. Està ben murallada, i a la mateixa ribera del mar. És molt derruïda, i crec que jamai ha estada molt gran per l'angustia[69] del lloc. En ella se veu una iglésia dedicada a l'apòstol sant Pere per haver-li aquí donades les claus del cel. És petita i mig arruïnada, i està a la vora del mar.[70]

[*Mar de Galilea*]

16. Visitada, pues, esta iglésia, se visita lo mar,[71] o lago, que és al modo d'un estany molt capaç, més llarg que ample. La visita d'est mar causa particular devoció per haver obrat en ell Cristo,[72] nostre bé, molts prodigis, com refereixen los sagrats evangelistes. Al present, excepto la ciutat de Tiberias, no se veu casa ni lloc en les riberes, de tantes que n'hi havia en temps del poble de Israel. L'aigua del mar és dolça i sabrosa, com ja és del riu Jordà. Té molta pesca i sabrosa. Altra cosa no se veu. En esta [**30**] ciutat férem nit.

[*Miracle dels pans i peixos*]

17. Visitat est mar amb tota satisfacció, prosseguírem nostra visita. A l'endemà matí, i pujant una no molt alta muntanya, arribàrem a un lloc que diuen dels Pans i Peixos per haver allí obrat Cristo, nostre bé, aquell miracle que refereix sant Joan, evangelista, i cantat aquí lo evangeli de dit miracle, contemplàrem[73] aquella multitud de 5000 hòmens saciats amb la curta provisió de cinc pans i dos peixos, posada tota aquella multitud de gent entre estes campanyes.

[*Muntanya de les Benaventurances. Camp de les espigues*]

Visitat est sant lloc, prosseguírem nostre viatge i al cap d'una hora de camí arribàrem a una muntanya anomenada de les Benaventurances per haver allí ensenyat Cristo, nostre bé, les vuit benaventurances que

68. *està*: repetit al manuscrit.

69. *angustia*: cast. estretor.

70. Vint passos de llargària per set d'amplària, segons GIUSEPPE ANTONIO DA MILANO, *In giudea*, p. 175, amb «*un misero altare in cima*».

71. *Tiberias*: avui Tiberíades (àrab Tabbariya). Aquest llac és conegut també com de Genesaret i mar de Galilea. De forma allargassada, té una superfície de 165 kms.^{2} (21 kms. de llarg per 12 kms. d'ample). Està a 212 m. sota el nivell del Mediterrani, i la seva profunditat màxima és de 48 m. És ric en pesca.

72. *Cristo*: seguim el criteri de J. COROMINAS, *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, article 'sant', vol. VII, p. 665, i no considerem castellanisme aquest nom, motiu pel qual no el canviem per Crist.

73. *contemplàrem*: en el sentit de considerar; pensar atentament i en tots els aspectes (*DCVB*, entrada «contemplar», accepció 2).

refereix sant Mateu. Aquí cantàrem lo evangeli de sant Mateu que parla de les benaventurances i, registrat tot lo que [**31**] hi ha que veure, que és ben poc, prenguérem una breu col·lació i prosseguírem lo camí a fins al lloc del miracle de les espigues, o camp de les espigues, a on los apòstols, obligats de la fam i necessitat, desgranaren les espigues de blat, i cantat també lo evangeli, prosseguírem nostre viatge a fins al Canà de Galilea.[74]

[*Canà de Galilea*]

18. Després d'haver caminat dos hores, arribàrem a Canà de Galilea. És Canà un llogaret miserable al peu d'una muntanyeta que mira al ponent, i dista dos hores de Natzaret. Lo que veiérem en est lloc fou una petita iglésia del tot arruïnada i algunes columnes en terra, i est fou lo lloc a on assistí Cristo, nostre bé, a les bodes. Cantàrem allí lo evangeli de les bodes que refereix sant Joan, evangelista, i adorat tan sagrat lloc, nos restituírem a la santa casa de Natzaret lo dia dotze de març, i després a Acre.

[**32**] Advertència.

He anticipada esta visita perquè no és costum fer-la antes d'entrar a la ciutat santa de Jerusalem i per lo motiu damunt dit la férem antes, i lo mateix succeirà en lo decurs d'esta relació, perquè jo no visití los llocs sants com los visiten los peregrins, sinó uns antes i altres després, segons l'ocasió que tinguí de visitar-los i venerar-los per haver estat ocupat en lo sant ministeri de la missió, i per esta causa visití no una, sinó moltes vegades los llocs sants de Jerusalem i Palestina.

Tornats, pues, a Sant Joan d'Acre, encontràrem allí les llicències necessàries per a entrar a Jerusalem, i lo dia tretze de març nos embarcàrem en una petita faluca[75] en dretura a Giaffa,[76] i la navegació fou de vint-i-quatre hores.

[*Ciutat de Giaffa*]

19. Lo dia, pues, catorze de març arribàrem a Giaffa, ciutat i port primer [**33**] i més prop de Jerusalem, distant d'esta ciutat catorze hores.

La ciutat de Giaffa és petita, posada en cim d'una muntanya com la de Montjuïc en Barcelona. Té la Terra Santa hospici en ella per hospedar allí els religiosos peregrins, però tan pobre i miserable que més apar

74. *Canà de Galilea*: situada a uns 7 kms. de Natzaret, entre aquesta vila i el llac de Tiberíades.

75. *faluca*: embarcació petita, amb carrossa, per a ús d'un almirall o de les autoritats.

76. *Giaffa*: és correcció nostra d'acord amb l'ortografia de l'italià actual; al manuscrit, 'Giafa'. Vegeu Jafa a l'Apèndix.

palomar que habitació de religiosos. Aquí estiguérem un dia i mig, i nos encaminàrem per unes planures a la ciutat de Rama.

A l'eixir de dita ciutat començàrem a experimentar la fatiga que causa lo anar a cavall en lo país de Llevant per la poca destresa que tenen a compondre los arreus d'anar a cavall, com albardes, brides, estreps, etc., i si bé és veritat que esta corta jornada de Giaffa a Rama és per camí pla i alegre, pues no hi ha sinó quatre hores de camí, lo qual se fa amb burriquets, però per la incomoditat de les albardes tan amples i mal ajustades se fa algo penós.

[**34**] Al muntar a cavall en Giaffa, un de mos companys, anomenat Pare Joaquim Eyzaguirre, que era lo més ancià de tots, ell i albarda anaren a terra, dient amb gran pachorra:[77] «*¿Qué albarda y estribos de Barrabás son estos?*», lo que causà gran risa als turcs que allí estaven per l'acció de caure i per oir est llenguatge per ells incògnit i no entès.

[*Ciutat de Rama*]

20. Arribàrem a Rama,[78] ciutat antigua en terra de filisteus, anomenada Ramata, i los turcs diuen Ramable. És reduïda però polida, situada en mig d'una gran planura. Lo que en esta ciutat se veu és nostre hospici, vell i hermós, amb un llimó que té en lo claustro de dos cents-cinquanta peus de circuit. Té també altres dos jardins fora d'ell i un dins. Segons antigua tradició, és est hospici fundat en la casa de sant Nicodemus, deixeble ocult de Cristo, nostre bé, i lo baixà de [**35**] la creu amb Josep Arimatea, com ho refereix lo sagrat evangeli de sant Joan en lo capítol de son sagrat evangeli. Se veu també la catedral dedicada a sant Joan Bautista, molt hermosa, feta mesquita de moros. Se veu també una altíssima torre i ruïnes de la iglésia dels sants Quaranta Màrtirs[79] i la cisterna de santa Helena. Un sol dia estiguérem a esta ciutat, i vinguda la nit marxàrem a Jerusalem, que dista vuit o nou hores.

21. Estava en aquella ocasió lo camí real de Jerusalem intransitable per les guerres que los àrabos tenien amb los vilanos i fou necessari anar per camins extraviats i penosos, i així, després d'haver feta col·lació, vingueren los àrabos i, com tenen de costum, nos acompanyaren i guiaren per uns despeñaderos i malezas, que fou un miracle com arribàrem vius.

77. *pachorra*: mot castellà que significa flegma, indolència, calma.

78. *Rama*: vegeu Apèndix.

79. *Quaranta màrtirs*: torre de cinc pisos construïda al segle XII. La seva altura és de 27 m. i en fa 9 de costat. S'hi puja per mitjà de 120 esglaons. Segons la llegenda, quaranta soldats cristians d'una legió romana foren morts en negar-se a oferir sacrificis als ídols.

[**36**] Ja he dit antes la penalitat tan gran que es pateix per la incomoditat d'anar a cavall en Llevant, i més quan se va amb mules, perquè les albardes són més amples. Anàvem en esta ocasió amb mules i de nit per boscos, sens camí ni carrera, i passàrem aquella santa nit amb molt susto i pena. Un dels religiosos mos companys[80] se quedà pendent d'un arbre, perquè s'agarrà sa capilla[81] amb una tranca de l'arbre i la mula passà avant, i a no haver-ho reparat, allí s'hauria quedat com Absalón. Era lo camí tan escabrós que les mules algunes vegades no caminaven, sinó que rodolaven. Vingut ja lo dia, que tant esperàvem, pensant-nos estar cerca de Jerusalem, vérem que estàvem molt distants, i allà cerca de les deu del dia arribàrem a descobrir una gran fortalesa enmig d'algunes [**37**] cases miserables. Un de mos companys se volgué baixar de la mula, perquè no podia aguantar més, i era lo padre Eyzaguirre, i lo pobre se quedà enredat amb los estreps i la mula lo arrastrà per aquelles malezas i fou un miracle com no es féu mil pedazos.

A l'arribar cerca aquella gran fortalesa veiérem que en cim d'ella se passejava un frare i aleshores començàrem a respirar un poc, i arribant en ella sabérem que aquella que ens apareixia fortalesa era Sant Joan de Judea.[82] No fou poca l'alegria que tinguí veent-me dins de la casa de mon amantíssim patró sant Joan Baptista. Davallàrem de cavall, o per millor dit, nos davallaren, perquè nosaltres no teníem acció vital. Posats en terra, no ens podíem moure per estar mig oberts i morts de fam. Al cap d'un poc prenguérem un [**38**] poc d'aliento i jo lo primer que vaig fer fou anar a visitar lo santuari de la Nativitat de sant Joan. Després dinàrem i, reposats un poc, a les quatre de la tarda prosseguírem nostre viatge a Jerusalem, que distava dos hores. Lo pare Joaquim Eyzaguirre allí se quedà vuit dies per no tenir aliento per a prosseguir lo viatge. Eix fou lo camí que tinguérem de Rama a Jerusalem, que altres lo fan en vuit hores i bon camí. Finalment, a les sis de la tarda dia disset de març de l'any mil set-cents xixanta[83]-i-dos arribàrem a la santa ciutat de Jerusalem, terme que era de nostra peregrinació, després d'haver navegat 28 i 26 d'haver estat en terra, que tots fan 54.

[*Ciutat de Jerusalem*]

Stantes erant pedes nostri in atriis tuis Jerusalem. Psal. 121.

80. *mos companys*: per companys meus.
81. *capilla*: cast. capeta curta a tall de cintura, i superposada a la capa gran.
82. *Sant Joan de Judea*: vegeu Apèndix.
83. *xixanta*: per seixanta.

L'alegria, júbilo i content que tinguérem al descobrir la santa ciutat no és fàcil explicar-lo veent-nos en possessió de lo que [**39**] tant estimàvem.[84] Saludàrem, pues, a la Senyora de les Gents i adoràrem a l'elegida i amada de Déu segons nostres forces i nos encaminàrem a nostre convent, a on nos reberen aquells sants religiosos amb molta alegria. I visitat lo altíssim sagrament de l'altar, nos donaren una bona refecció.

[*Convent de Sant Salvador*]

S'encontrava aleshores President *in capite* lo molt reverend pare fra Joan Domingo de Liviano[85] de tota la Custòdia de Terra Santa, i Vicari Custodial lo reverend pare Jaume Vasti,[86] i Procurador General lo pare Lluís Benavent,[87] amb molts religiosos paisans i altres de diferents nacions, i tots nos agasajaren políticament.[88] Al cap de tres dies, feren la ceremònia acostumada quan vénen religiosos peregrins, i nos rentà los peus lo dit President *in capite*, i finida esta humil ceremònia, nos quedàrem moradors en aquell convent anomenat Sant Salvador,[89] que és lo principal de la Custòdia.

[*Visita al Sant Sepulcre de Nostre Senyor Jesucrist*]

[**40**] **22.** Passats alguns dies, hi hagué obertura en lo Santíssim Sepulcre i anàrem a visitar lo santíssim lloc a on s'obrà nostra redempció, i a l'entrar a aquella gran basílica, no molt distant de nostre convent, nostres cors se derritían al veure aquell santíssim lloc a on descansà lo cos difunt de Jesús, nostre redemptor, verificant-se sempre aquelles paraules del profeta Isaïes: «*Et erit sepulcrum eius gloriosum*».[90] I animats amb aquelles paraules de Job: «*Ingredieris in abundantia sepulcrum sicut infert acervus tritici in tempore tuo*»,[91] entràrem a adorar aquella riquíssima joia posada entre los infiels per nostres pecats. Allí sentírem

84. *estimàvem*: al manuscrit diu 'estimaven', però el sentit demana la primera persona del plural, i així ho considerà també Collell.

85. *Joan Domingo de Liviano*: De la província franciscana de Thuscia, fou President a Jerusalem els anys 1761 i 1762. FACCIO, *Status descriptivus*, p. 47, l'anomena Joannes Dominicus a Levignano.

86. *Jaume Vasti*: personatge no identificat. FACCIO, *Status descriptivus*, p. 47, esmenta un Aloysius Bastia, *Præses et Custos*, el 1767, i un Joannes Jacobus Bastit present a Terra Santa almenys des de 1747 (p. 80).

87. *Lluís Benavent*: fou procurador de Terra Santa de l'abril de 1761 a l'octubre de 1762.

88. *políticament*: amb cortesia.

89. *Sant Salvador*: vegeu Sant Salvador, convent de, a l'Apèndix.

90. Isaïes, cap. 12.

91. Job, c. V, v. 26.

tanta commoció i ternura que experimentàrem que lo que diu sant Bernat és veritat constant: que més devoció i ternura causa lo lloc a on reposà lo cos difunt de Jesús que no altres llocs sants que representen algun pas de la vida de Nostre Salvador.

[**41**] Allí donàrem per ben empleats los treballs i fatigues passades per mar i terra. Finalment, allí se quedà nostre cor i ojalá no se apàrtia d'ell jamai.

[*Visita del monte Calvari*]

23. Visitat est santíssim lloc, anàrem a la muntanya del Calvari, que està molt cerca dins de la mateixa basílica, a on vérem lo lloc de la Crucifixió i forat de la creu, i derramant allí moltes llàgrimes, adoràrem aquell santíssim lloc regat amb la sang del cordero immaculat. La basílica del Santíssim Sepulcre conté los llocs sants següents.

[*Santíssim Sepulcre. Monte Calvari. Pedra de la Unció. Invenció de la Creu. Columna dels Improperis. Lloc de la Divisió de les Vestidures. Presó de Cristo. Aparició de la Magdalena*]

Lo Santíssim Sepulcre, que està sol enmig d'una gran plaça tota dins la basílica; la porta mira a l'orient, està a modo d'una iglesieta i lo sepulcre està alçat de terra cinc o sis pams. La muntanya del Calvari està entrant a la basílica a mà dreta i la Pedra de la Unció està davant de la porta. La Invenció de la Creu està en un lloc profundo i la columna dels Improperis està al costat del monte [**42**] Calvari. Cerca d'ella està la capella de la Divisió de les Vestidures. Un poc més apartat està la Presó de Cristo, nostre bé, i davant de nostre iglésia està lo lloc de l'Aparició a la Magdalena. Habiten en esta basílica los francs, que som nosaltres, grecs cismàtics, armenis i gòfits,[92] tots cismàtics, i cada u oficia en son lloc. Lo Santíssim Sepulcre és nostre; lo monte Calvari, part és nostre i part dels grecs. La porta d'esta basílica sempre està tancada i lo turc té les claus, i quan alguna nació de les sobredites la vol fer obrir, és necessari que pàguia, i lo que és peregrí paga disset lliures[93] per entrar la primera vegada. Del convent gran nostre porten tots los dies lo menjar als nostres

92. *gòfits*: adaptació al català de *goffiti*, coptes en italià.

93 *lliures*: la lliura catalana es comptava al segle XVIII per quatre rals forts, vint-i-cinc maravedisos i 5/7 de maravedís. Més endavant, p. 219 del manuscrit, López ens diu que la unitat monetària anomenada 'bossa' equival a 500 lliures. Com que en aquesta època la bossa valia 500 piastres, és fàcil deduir que la piastra i la lliura eren equivalents. Com que cada piastra valia vuit rals forts, arribem a la conclusió que el 1762 l'entrada al Sant Sepulcre costava 136 rals. El pare SANDOVAL, en canvi, diu que el 1768 es pagava quatre piastres, o sigui 32 rals, per a entrar a la basílica del Sant Sepulcre, però quinze piastres (120 rals) per estar-se a Jerusalem (*Viaje*, foli 41v).

quan hi ha ofertura.[94] Està la basílica oberta des de les dos de la tarda a fins a la nit i ben de matí la tornen obrir a fins al migdia.

[43] ***Visita dels llocs sants dins de la santa ciutat.***

[*Casa de Pilat*]

24. Després d'haver visitats los llocs sobredits, visitàrem los que hi ha dins de la ciutat, i començàrem des de casa de Pilat. Esta és un palacio mig destruït. En ell habita lo governador. Se veu una capelleta que diuen és lo lloc a on Cristo, nostre bé, fou coronat d'espines. A l'altra part del carrer hi ha una petita iglésia feta cavallerissa dels cavalls del[95] governador, i és lo lloc de la Flagel·lació.[96] ¡O que llàstima causa a l'entrar a est sant lloc! ¡Que dolor al veure que és necessari apartar los[97] fems per adorar aquella sagrada terra! «*Et nullus est qui recogitet corde!*».[98]

[*Arc de l'Ecce Homo*]

Cerca de la casa de Pilat està lo arc de l'Ecce Homo,[99] i és un arc a modo d'un pont i baix d'ell passa lo carrer. Junt a la casa de Pilat se veuen unes ruïnes d'una iglésia i allí comença la via Dolorosa, o sia via Crucis, i és d'esta manera.

[*Carrer de l'Amargura o via Crucis. Casa del ric Epulón. Casa de la Verònica. Porta Judiciària*]

[44] Se va davallant un carrer que no hi ha sinó ruïnes per la una part, i al cap d'un poc s'encontra un cantó i allí una columna en terra, i al cap d'un poc altra columna, també en terra, i d'aquí se veu la casa del ric Epulón. Després se tira per un carrer amunt i s'encontra la casa de la Verònica, i al cap d'un poc s'arriba a la porta Judiciària i en ella se veuen dos columnes alçades i la porta està mig destruïda. D'est lloc en avant ja no se coneix més carrer d'Amargura, perquè hi ha cases que impedeixen lo camí, i per anar des d'esta porta al Santíssim Sepulcre i monte Calvari se pren a mà esquerra i se passen algunes bóvedas i se coneix que se va pujant i a l'entrar al Santíssim Sepulcre s'encontra una columna en terra, i després se passa per una capella de gòfits, i a l'últim

94. *ofertura*: segons el *DCVB*, oferta, cerimònia d'oferir. Moll cita, precisament, aquesta frase de López. Abans, però, p. 40, l'autor parla d''obertura' amb aquest mateix sentit.

95. *del*: és correcció nostra segons el sentit; al manuscrit, 'dels'.

96. La Custòdia de Terra Santa comprà aquest lloc el 1836 i hi construí una capella. Més endavant s'hi edificà l'Studium Biblicum Franciscanum.

97. *los*: es correcció nostra segons el sentit; al manuscrit, 'lo'.

98. Frase subratllada al text.

99. *Ecce Homo*: subratllat al manuscrit.

s'entra per la porta principal del Santíssim Sepulcre. Açò és lo que vaig observar en moltes vegades que visití la via Sacra en diferents ocasions.

[*Iglésia de la Nativitat de Maria Santíssima. Probàtica Piscina. Palacio d'Herodes. Casa del Fariseu*]

[**45**] **24.** Visitada la via Sacra, se visita la iglésia de la Nativitat de Maria Santíssima, la qual consisteix en un bon temple, encara que tot desmantelat. Se veu també un claustret amb algunes celdas mig destruïdes, i era convent de monges. Després se va a la probàtica piscina, i és una gran balsa, però seca. D'aquí se visita lo palacio d'Herodes, que dista poc de la casa de Pilat. En est palacio no se visita més que una establa, i a l'últim d'ella se besa la terra. ¡O, que desgràcia que per nostres culpes hagen d'estar estos sants llocs tan profanats! Visitat la casa d'Herodes, se visita la casa del Fariseu, a on la Magdalena obsequià a Cristo, nostre bé. S'entra per dins d'una casa d'un turc i en un jardinet se veu mitja iglésia destruïda, i en un racó està una pedra en la qual està impresa una planta del peu de Cristo, nostre bé.

[*Sant Jaume. Casa d'Anàs. Porta Férrea*]

Després passem a la iglésia dels armenis,[100] molt hermosa i bella, i adorem lo lloc a on [**46**] fou degollat sant Jaume, patró d'Espanya, i visitat aquest sant lloc anem a visitar la Casa d'Anàs, que és iglésia dels mateixos armenis. Altres llocs se visiten dins la santa ciutat, com la porta Férrea, la presó de sant Pere, hospital de santa Helena, però los damunt apuntats són los més principals. Lo temple de Salamó, porta Áurea i temple de la Presentació[101] no se visiten.

Visita dels llocs sants que visití fora de la santa ciutat i son contorn.

Visitats i adorats los llocs sants que estan dins la santa ciutat de Jerusalem, anàrem lo divendres que diuen de Lázaro, en la quaresma, a visitar la vall de Josafat, muntanya de les Olives i Betània[102] amb los demés llocs sants que s'encontren en esta visita, la qual fou d'esta manera.

[*Sant Esteve. Torrent Cedrón. Sepulcre de Maria Santíssima. Gruta de Getsemaní. Hort de Getsemaní. Vall de Josafat. Mont Olivet*]

Lo divendres sobredit, ben de matí, nos encaminàrem per lo carrer d'Amargura i casa de Pilat a la porta de Sant Esteve, i lo que primer [**47**] encontràrem fora d'ella fou lo lloc a on fou apedregat est invicte

100. *iglésia dels armenis*: es refereix al gran temple dedicat a sant Jaume.

101. *temple de la Presentació*: és la mesquita d'Al-Aqsa.

102. *Betània*: és correcció nostra; el manuscrit diu 'Betànica'. A 2,5 kms. de Jerusalem. Avui hi ha el poble d'El-Azariye.

protomàrtir. No se veu al present rastre de figura del sant com se veia antiguament. Després arribàrem al torrent Cedrón, que per lo regular està eixut i no corre sinó quan plou. Passat lo torrent, visitàrem lo sepulcre de Maria Santíssima, que està en una iglésia sotterranea.[103] A son costat està la gruta a on suà Cristo, nostre bé, sang i aigua i orà a son Etern Pare. Cerca d'est sant lloc se veuen algunes oliveres molt antigues, i és lo lloc que diuen hort de Getsemaní. Aquí comença la vall de Josafat, que és tota aquella vall i falda de la muntanya de les Olives, i se va pujant a fins al cim de la muntanya, la qual no és molt alta, i a l'últim d'ella està una capelleta[104] i dins d'ella en la mateixa roca viva se veu una de les plantes o peus de Cristo, nostre bé, [**48**] que deixà estampades quan se'n va pujar al cel.

[*Santa Pelàgia. Betfagè. Betània. Sepulcre de Lázaro. Vila de Getsemaní. Font de Siloè. Pou de Nehemies. Sepulcre d'Isaïes. Gallicanto. Mont Sió. Casa de Caifàs*]

Adorat est sant lloc, se va a la cova de santa Pelàgia, a on féu penitència. A la davallada de la muntanya està lo sepulcre dels Profetes,[105] dins d'unes grutes. D'est lloc se descobreix tota la santa ciutat de Jerusalem. Un poc al costat està lo lloc a on Cristo, nostre bé, plorà sobre dita ciutat. Baixant altre poc a la part de migdia està Betfagè.[106] Aquí se canta lo evangeli de Rams. No se veu en est lloc més que «aquí estigué».[107] A mitja baixada de la muntanya de les Olives, a la part del migdia i orient està Betània, d'on eren[108] santa Maria Magdalena, santa Marta i Lázaro. Al present hi ha un miserable llogaret i se veu lo sepulcre de Lázaro, que està dins d'una gruta, i en ella diguí missa.

Visitats estos sants llocs, se torna envers la ciutat santa i se passa [**49**] cerca de la vila de Getsemaní, que són quatre cases miserables. Després se torna passar lo torrent Cedrón i se veuen alguns vestigis dels peus i genolls de Cristo, nostre bé, en una roca. Després se camina un

103. Vegeu Sepulcre de Maria Santíssima a l'Apèndix.

104. *capelleta*: es tracta de l'edícula de l'Ascensió.

105. *Sepulcre dels Profetes*: és una cova de trama laberíntica excavada els segles IV-V a la roca i en forma de ventall. El pare B. MEISTERMANN, a la seva *Nueva guía de Tierra Santa,* Barcelona-Vic, 1908, p. 233, hi diu que era per a l'enterrament dels cristians estrangers de Jerusalem.

106. *Betfagè*: situada al peu de la muntanya de les Oliveres, entre Jerusalem i Betània, desaparegué al segle XII. Avui hi ha un convent de franciscans.

107. *«aquí estigué»*: subratllat al manuscrit; les cometes són nostres. L'autor tradueix l'expressió llatina *hic fuit* per indicar que ja no en queda res.

108. *eren*: és correcció nostra segons el sentit; al manuscrit, 'era'.

poc torrent avall i s'encontra la font de Siloè. Esta porta una poca d'aigua i fa córrer lo torrent per unes hortes que allí hi ha. D'est lloc se veu lo sepulcre d'Absalón, que és un gran mausoleo, però ja està mig destruït. Més a baix se veu lo pou de Nehemies, i pujant un poc se comença a pujar al monte Sión i se veu lo sepulcre d'Isaïes, profeta. Més amunt, cerca del cim d'esta no molt elevada muntanya, està la gruta del Gallicanto, que és a on plorà sant Pere de sa negació. D'est lloc se veu lo camp que diuen Acèldama i lo lloc a on se penjà Judes. Arribats al monte Sión, se visita [**50**] lo Cenáculo de part de fora per ser mesquita. Dins està lo sepulcre de David. A l'últim se visita la casa de Caifàs, que és iglésia i convent de armenis, i amb açò se termina esta peregrinació i visita d'estos sants llocs.

25. ¿Desitjaria lo lector saber si la ciutat santa de Jerusalem és molt gran? A açò[109] dic que dos o tres vegades l'he circuïda baix les muralles de part de fora i sempre he necessitat una bona hora de camí, perquè per part de dins no se pot passejar en tots paratges. Està ben murallada; té bones cases de pedres i en cada una hi ha moltes cupuletes en lloc de terrats, i són d'arena i cal.

26. La setmana[110] santa, la passí en lo Santíssim Sepulcre, i causa gran devoció, màxime lo divendres sant, quan fan lo davallament de la creu en la nit. Lo dimecres sant se va a oficiar en la gruta de Getsemaní i allí cantí la Passió i també una [**51**] Lamentació de Jeremies davant del Santíssim Sepulcre en lo dijous sant, lo que ho tinc per gran ditxa.

[*Gruta de Jeremies*]

La gruta a on Jeremies compongué les Lamentacions està a dos tirs de pedra de la porta de Damasco. També estiguí en ella.

Visita del riu Jordà.

Acabades les funcions[111] de la setmana santa i dia de pasqua, lo dilluns de pasqua anàrem a visitar lo riu Jordà, que dista vuit o nou hores de Jerusalem a la part del migdia.

[*Visita del riu Jordà*]

Dia, pues, dotze d'abril, passada mitja nit, anàrem al Jordà i, passant per Betània, a poca distància encontràrem la font dels Apòstols, i beguda l'aigua d'ella, prosseguírem nostre viatge i nos encaminàrem a la muntanya de la Quarantena, a on Cristo, nostre bé, dejunà.

109. *A açò*: és correcció nostra; al manuscrit, 'Açò'.

110. *setmana*: és correcció nostra; al manuscrit 'semmana', forma tradicional.

111. *funcions*: és correcció nostra segons el sentit; al manuscrit, 'fundacions'. Collell ja corregí aquesta errada del copista en la seva edició.

[*Muntanya de la Quarantena*]

Arribàrem al peu d'ella, cerca de les nou del matí i començàrem a pujar a aquell gran despeñadero, que causa horror al mirar a baix, sens camí [**52**] ni carrera. Cerca del mig de la muntanya s'encontra una cova en la qual dormia Cristo, nostre bé, i pujant un poc més amunt amb gran treball i agarrant-se per aquelles peñas arribàrem cerca del cim de dita muntanya, i s'encontra en est lloc una capelleta mig caiguda amb algunes pintures antigues i allí diguérem una missa, la qual oïda, nos baixàrem despeñadero avall amb més temor que quan pujàrem per veure aquell gran precipici.

[*Font d'Eliseo*]

Al cap d'un poc arribàrem a la font d'Eliseo, molt bella i frondosa, que porta aigua com lo cos d'un home. Allí admiràrem esta bella font que antiguament era aigua salada i per intercessió d'est profeta se convertí en dolça. Està al peu de la muntanya de la Quarantena un quart distant. La muntanya sobredita és àrida, seca i despoblada i mira al migdia davant de les planures de Jericó.

[*Jericó*]

27. Presa, pues, en la font d'Eliseo una breu col·lació, nos encaminàrem a Je[**53**] ricó per unes belles planures i arboledas, i al cap de dos hores arribàrem a Jericó.[112] Esta ciutat, al present no se veu altra cosa d'ella que algunes cases miserables i pavellons d'àrabos. Prosseguírem nostre camí, i al mig de la planura posàrem nostres pavellons, dinàrem i allí férem nit.

[*Riu Jordà. Iglésia de Sant Joan*]

A l'altre dia, ben matí anàrem al riu Jordà, que estava a dos hores d'allí. Arribats al dit riu, se celebraren algunes misses i després beguérem d'aquella saborosa aigua i registràrem aquell santíssim lloc a on fou Cristo, nostre bé, batejat per sant Joan Bautista. Lo riu en est lloc porta molta aigua, hi ha moltes arboledas i abundància d'aucells i rossinyols, que en altra part de Llevant no els he vistos. Cerca d'est riu se veu una iglésia destruïda que se diu Sant Joan Baptista.

Visitats estos sants llocs, tornàrem al mateix lloc a on havíem dormit i després d'haver dinat tornàrem a Jerusalem.

La planura de [**54**] Jericó és molt agradable i deleitable, i les roses que diuen de Jericó estaven aleshores en herba i no se cullen sinó en lo mes d'agost.

112. *Jericó*: és situada en un oasi a 250 m. sota el nivell del mar. Segons la Biblia, fou la primera ciutat conquerida pels israelites.

28. Arribats en Jerusalem, disposà de nosaltres lo President de la Santa Custòdia i a mi me determinaren per morador del Santíssim Sepulcre, lo que acceptí de bona gana per servir a aquell *Sancta Sanctorum*.

En est intermedi de temps me proposaren los Superiors la necessitat que tenia la Terra Santa de missionaris per aquella grey, que a ella està recomanada amb aquelles paraules de sant Lluc: «*Messis quidem multa operarii autem pauci*». I aquelles lamentoses paraules i amoroses queixes del profeta Jeremies: «*Parvuli petierunt*[113] *panem, et non erat qui frangeret eis*». I si bé a l'oir tan justa demanda m'enterní, però no me determiní tan prest a donar lo sí per considerar-me insuficient per tan sant ministeri [**55**] i també per veure que est ministeri era molt perillós, ja per estar en terra d'infiels, ja per ser jo de dèbil complexió i ja per haver d'aprendre una llengua tan estranya com és l'aràbiga, per ser la natural d'aquells països i ser d'edat crescuda per a aprendre llengües. Però no obstant estos motius, que tots junts i cada u en particular era bastant per a excusar-me, no deixaren los Superiors d'instar-me més i més, i jo en lo dia de l'Ascensió del Senyor, després d'haver-la celebrada en lo monte Olivet, consentí a abraçar est ofici i ministeri, confiat en l'ajuda de Déu, que de flacs i dèbils instruments se val per a conseguir sos santíssims fins, màxime quan intervé la santa obediència, com en lo discurs d'esta relació se veurà de la manera que m'ha conservat en lo espai de divuit anys que en dita missió estiguí, amb molts contratemps, persecu[**56**]cions i altres infortunis que succeïren en dit temps en estes terres d'infiels.

29. Estiguí, pues, morador en lo Santíssim Sepulcre un mes i mig i en lo dia vint de maig, dia de l'A[s]censió, demaní llicència al Superior per anar a visitar lo santuari de Betlem i Sant Joan de Judea, antes de partir per a Damasco, a on està lo Col·legi de les Missions de part d'Espanya, lo que luego m'ho concedí lo Superior com a cosa tan justa i honesta.

Visita de Betlem.

Lo vint-i-tres de maig partí per a Betlem, no per lo camí real i ordinari, sinó per altre d'extraviat per estar aleshores los vilanos de Betlem en guerra amb los buticel·lanos,[114] sos veïns. Dista Betlem de

113. *petierunt:* al manuscrit '*patierunt*', però Collell ja corregí encertadament i el seguim.

114. *buticel·lanos*: habitants de Buticel·la, en àrab Beit Djalah, un poble a prop de Betlem.

Jerusalem dos petites hores, i havent passat lo pas més perillós, a on los enemics estaven d'emboscada, descobrírem aquella santa ciutat de David, i postrant-me en [**57**] terra la saludí i adorí, causant-me gran ternura al considerar que ella havia estada la cuna i palacio del gran Rei en son naixement.

[*Visita de Betlem. Portal de Betlem*]

Arribàrem a aquella ciutat, i entrant a aquella gran basílica adoràrem el Santíssim Sagrament que està en nostra iglésia de Santa Caterina, i luego baixàrem a la gruta o cova o portal de la Nativitat, la qual infundeix tanta alegria, ternura i commoció de devoció i llàgrimes, que no és possible contenir-les al considerar que aquella felicíssima cova havia estat lo albergue del Fill de l'Etern Pare i Criador de l'univers. Visitat i adorat tan sacratíssim lloc, los religiosos nos obsequiaren amb tota la caritat i benevolència possible. A l'altre dia visití i registrí tot lo que est santuari conté, i és d'esta manera.

[*Ciutat de Betlem*]

Primerament, Betlem és un vilatge miserable, habitat de grecs, catòlics, cismàtics i de turcs.[115] Està situat en lo alt d'una muntanya, i a l'últim de sa [**58**] baixada està lo convent, molt gran i hermós, a la part de l'orient respecte de Betlem. La basílica de la Nativitat és gran i capaç i té son crucero, i baix del presbiteri està la cova o portal i s'entra per dos portes, que cada una està a son respectiu crucero. La gruta és petita, però ben adornada, tota de roca viva. Lo lloc de la Nativitat, que és dels grecs cismàtics, està a l'entrar en dita gruta. L'adoració dels reis i pessebre, que estan en nostre poder, estan en lo altre costat. A l'últim de la cova hi ha una porta que es va per ella a la iglésia de Santa Caterina. Al costat de la cova està la capella de Sant Josep, i un poc més distant està la capella dels Sants Innocents, i és a modo d'una gruta llarga.

[*Sepulcres de Sant Jeroni, Santa Paula i Eustòquio i Sant Eusebi*]

Després està lo altar de Sant Eusebi, de Sant Jeroni, Santa Paula i Eustòquio, i la celda de Sant Jeroni. Tots estos sants llocs estan soterráneos i no tenen més llum que lo de les llànties.

[**59**] **30.** En la basílica principal hi ha dos rengles de columnes per part. Lo convent és molt alegre. Té dos hortes bones. Junt a la basílica estan los armenis i grecs amb sos convents. Cerca de Betlem i del convent està una gruta que diuen de la Madonna[116] Santíssima, i se pren terra d'ella, que és blanca com la llet.

115. *Betlem*: vegeu Apèndix.
116. *Madonna*: italianisme per Mare de Déu.

[*Vila dels Pastors*]

Altre dia anàrem a la vila dels Pastors, i un poc més avall és una petita planura. Hi ha una iglésia sotterranea mig destruïda, i és lo lloc a on lo àngel anuncià la Nativitat als pastors. Tota esta comarca de terra, encara que és rústega, però causa alegria i sempre sembla que se sent un contínuo *al·leluia*. Visitats estos llocs sants, me restituí a Betlem i després, al cap de tres dies, a Jerusalem per lo mateix camí que vinguí.

[**60**] ***Visita de Sant Joan de Judea.***

Lo dia vint-i-nou de maig aní a visitar a mon amat patró, sant Joan, que si bé és veritat que hi havia estat, com he dit dalt, però fou tan de paso que ni tinguí temps de veure tota la iglésia. Dista Sant Joan de Judea a la ciutat de Judà dos hores, de Jerusalem, a la part de ponent respecte d'esta ciutat.[117]

[*Sant Joan de Judea*]

Lo lloc és tan miserable que en ell no se veuen més que algunes cases o barraques de turcs.[118] La iglésia està molt hermosa i en la part de mà esquerra entrant en la iglésia està lo lloc de la na[ti]vitat de sant Joan, en una cova sotterranea, amb una pedra de mármol ricament adornada al paviment de la gruta, i al mig d'ella hi ha està escriptura: «*Hic natus est præcursor Domini*». Lo convent és molt bell i té sa bona horta.[119]

[*Lloc de la Visitació*]

31. Cerca del convent està una bellíssima font, i un poc més a dalt està lo lloc de la Visitació, al ponent del convent. Aquí [**61**] no se veuen més que ruïnes d'una iglésia i convent de monges. Segons diuen, té aigua molt bona i sabrosa. És este lloc a on Maria Santíssima visità a sa cosina santa Elisabet. És lloc molt devot i alegre.[120]

[*Desert de Sant Joan*]

Al cap d'alguns dies visití lo desert de Sant Joan, que dista tres quarts del convent. Est desert està a la vora d'un torrent que es diu Sorec,[121] lloc no molt aspre, i mira al nord. Al mig d'una no molt elevada muntanya està la cova en la viva peña, a on vivia i dormia lo divino precursor, no

117. La lliçó és correcta, però el sentit no és clar.

118. *Sant Joan de Judea*: SANDOVAL, que s'hi estigué el 1768, afirma també que és un grup de cases molt miserables amb uns 200 habitants entre turcs i catòlics (*Viaje*, foli 55v).

119. *Convent de Sant Joan de Judea*: vegeu Sant Joan de Judea a l'Apèndix.

120. La Custòdia de Terra Santa adquirí aquest lloc el 1679 i els anys 1938-1939 hi construí una església.

121. *Sorec*: desemboca en el Mediterrani, no gaire lluny de Jafa.

molt gran. Cabran en ella cinc o sis persones. A l'entrada d'esta cova hi ha una bella font i algunes ruïnes de iglésia. A tres tirs de pedra està lo sepulcre de santa Elisabet, sobre la cova, i després de visitats tan sagrats llocs me'n torní al convent, i d'ell a Jerusalem.

[*Convent de Santa Creu*]

Cerca de mig camí visití un convent de grecs cismàtics que diuen de Santa Creu per haver-la d' [**62**] aquell lloc tallada. És hermós i la iglésia és bella.[122]

[TRASLLAT A DAMASC]

32. Tornat a Jerusalem, me preparí per començar lo viatge de Damasco, que dista de Jerusalem vuitanta llegües. Foren assenyalats també dos de mos companys per missionaris. Lo un era lo pare Francisco Peralta i lo altre lo pare Francisco Quiñones, de la província de Madrid, que s'agregaren en nostra companya en Liorna, com he dit.

[*Sant Jeremies. Lloc de Saris. Lloc del Bon Lladre*]

Vingut, pues, lo dia dotze de juny, partí jo amb los dos mencionats religiosos per a Rama, per lo camí real, i a tres hores de camí encontràrem la vila de Sant Jeremies,[123] anomenada Anatot i dels àrabos Queriet el-Enep, pàtria de dit profeta. Al present se veuen algunes ruïnes de la iglésia i convent. És lloc alegre i poblat de vinyes. Al cap d'un poc s'encontra lo lloc anomenat Saris,[124] i la gent que en ell habita és la més perversa i malvada [**63**] del que se puga encontrar. Baixant costa avall s'encontra lo lloc del Bon Lladre,[125] tot destruït. A l'últim s'arriba a Rama i d'esta a Giaffa.

En Giaffa nos embarcàrem per a Sant Joan d'Acre i fou la navegació de vint-i-quatre hores. D'Acre partírem per a Natzaret, i esta és la segona vegada que estiguí en est santuari. De Natzaret partírem directament per

122. *El convent de la Santa Creu*: amb aspecte de fortalesa, data del segle XI i fou construït pel rei Bagrat de Geòrgia en el lloc on hi havia hagut una església bizantina al segle V. Al segle XVII, hi foren pintats uns frescos amb motius molt variats. Els georgians l'hagueren de vendre als grecs ortodoxos el 1685. (J. MURPHY-O'CONNOR, *Tierra Santa. Desde los orígenes hasta 1700,* Madrid, Acento, 2000, p. 144-145).

123. *Sant Jeremies*: Anatot, avui Anata, és el lloc de naixement d'aquest profeta. El pare A. ROMERO, que estigué a Terra Santa el 1691, diu que en aquesta església hi cabien més de 130 persones, *El peregrino moderno,* ms. 17933 de la Biblioteca Nacional, Madrid, f. 35r.

124. *Saris*: indret no localitzat.

125. *Bon Lladre*: es tracta de Latrun, on hi havia hagut una església dedicada a sant Dimes i els croats aixecaren un castell.

a Damasco, que si bé és veritat que lo camí real és per la Samaria[126] i Galilea, però és est camí intransitable per causa de la mala gent que en estes províncies habiten, i per lo tant era necessari fer esta volta i anar per mar a fins a Sant Joan d'Acre.

34. De Natzaret, pues, nos encaminàrem a Canà de Galilea amb dos arrieros sols, perquè la caravana se quedava en Acre. Esta caravana en Llevant no és altra cosa que una junta de gent armada per [**64**] guardar-se dels alarbs o àrabos i demés mala gent que viuen en les campanyes, i en estes terres no se pot transitar sens esta junta de gent. De Canà anàrem a un llogaret que s'anomena Jattin,[127] baix de la muntanya de les Benaventurances. En est lloc dinàrem al peu d'una font i nos succeí un cas graciós, i fou que estant dinant vingué d'aquells camps un bou i s'acercà a nosaltres com un gos manso, menjant de tota nostra provisió, com pa, ous, carn, bacallà. Ho prenia de nostres mans. Aleshores, admirat, diguí: «¡Verdaderament en esta terra les bèsties són racionals i los hòmens bèsties!».

35. Per a major intel·ligència del modo de transitar en estes terres de Llevant s'ha de saber que, com en elles no hi ha hostals i les terres són per lo regular desertes i solitàries,[128] és necessari fer antes [**65**] provisió de tot lo necessari, perquè si no se pelarà un de fam. Per la mateixa causa se pateix molta incomoditat en los camins, pues és necessari dormir al camp ras a tots los rigors dels temporals de fred, calor, pluges, neus, etc., i lo més blant[129] llit és la dura terra, si no se procura altra comoditat. D'aquí és que ni pot menjar un res calent, i si bé los arrieros allà en la nit componen un plat d'arròs, però tan malament com compost de mans de turcs, i aixís és necessari prevenir-se amb fiambre o cosa rostida. Però lo que més admira és la providència que Déu, Nostre Senyor, té de nosaltres, pues havent fet jo molts viatges en Llevant amb la incomoditat que es deixa veure, jamai estiguí més fort i robusto que quan estava en estos viatges. Veritat és que els arrieros de Llevant fan les jornades curtes de sis o set hores per lo regular. En les de Damasco [**66**] no se pateix la incomoditat de les males albardes que diguí sobre, perquè són més estretes.

126. *Samaria*: regió històrica de la Palestina situada a la part central de la Cisjordània, entre Galilea i Judea.

127. *Jattin*: Hattin, lloc situat a uns 14 kms. a l'est de Canà. Fou l'escenari de la batalla en la qual Saladí derrotà els croats –4 de juliol de 1187– i aconseguí el domini d'una gran part de la Terra Santa.

128. solitàries: és correcció nostra; al manuscrit, 'solicitarias'.

129. *blant:* adaptació del castellà 'blando'.

[*Betsaida*]

36. Del lloc de Jattin baixàrem al mar de Galilea i en breu espai arribàrem al lloc a on era la ciutat de Betsaida,[130] pàtria ditxosa de sant Pere i sant Andreu. Al present, ni rastre de ciutat hi ha, sí emperò algunes ruïnes de cases.

[*Ciutat de Cafarnaüm*]

D'est lloc anàrem ribera amunt del mar de Galilea i férem nit cerca a on estava fundada la gran i famosa Cafarnaüm,[131] molt anomenada en les divines lletres. Se veu en est lloc una gran casa mig caiguda a modo d'albergue que els àrabos anomenen *jan*.[132] Passada la nit en la vora del mar de Galilea, a la part que mira al nord, començàrem a pujar la muntanya i, després del migdia arribàrem al[133] pont de Jacob i riu Jordà. Aquí esperàrem la caravana que venia d'Acre i fou la detenció de dos dies. No [**67**] sabíem[134] nosaltres aleshores lo llenguatge aràbic, i per esta causa no sabíem a on estàvem ni per què era aquella detenció, sent així que estàvem angustiadíssims per veure'ns en un lloc desert i tan calorós, sens tenir a on refugiar-se per no haver-hi un trist arbre ni sombra alguna.

Era açò en lo dia vint-i-tres de juny i, si bé coneixíem que aquell era lo riu Jordà per ser tan cerca del mar de Galilea, que d'ell se forma, però era de gran desconsol lo veure que ni una paraula podíem comprendre d'aquella gent. Hi havia en un lloc més apartat del riu una gran casa desmantelada i mig destruïda que en temps dels cristians servia d'hostal, i volent entrar en ella per fugir los ardors del sol que ens abrasaven, vérem que los polls arrastraban les palles i així fou precís estar-se mig cuits del sol o, com los búfalos, mig dins de l'aigua i mig fora. D'esta [**68**] manera passàrem lo endemà, que era lo dia de mon amat patró sant Joan Baptista.

37. Era est lloc de molt passatge de gent, i veient-nos tan acalorats i fatigats, uns tenien compassió de nosaltres i altres s'acercaban (i estos los més) per menjar de lo que teníem, com és costum en Llevant quan veuen que altres mengen. Un de mos companys, volent-se mostrar més caritatiu de lo que era necessari, va voler distribuir sens to ni so, que

130. *Betsaida*: és correcció nostra; al manuscrit, 'Beysaida'.

131. *Cafarnaüm*: un dels llocs on visqué Jesús, el qual lloc era en aquell temps una població pròspera. Quedà destruïda al segle VII i ja no tornà a recuperar-se.

132. *jan*: de l'àrab *khan*, posada, hostal, estació de caravanes. Sovint només tenia murs, però n'hi havia dotats de magatzems per a les mercaderies dels negociants.

133. *al*: és correcció nostra segons el sentit; al manuscrit, 'a la'.

134. *sabíem*: és correcció nostra segons el sentit; al manuscrit, 'sabian'.

diuen, d'aquella provisió que portàvem i luego nos veiérem sens pa ni companatge. Faltaven tres jornades a fins a Damasco i després pagàrem bé lo voler ser més caritatius de lo que és just i raó, com a l'últim se veurà.

[*Lloc de Quneitra*]

38. A l'altre dia vingué la caravana que esperàvem i prosseguírem tots nostre camí a fins a Quneitra[135] que està al peu d'una altíssima muntanya de l'Antelíbano [**69**] anomenada Jebal Xieg.[136] Aquí dormírem i ja necessitàrem posar-nos tota la roba que portàvem, perquè lo fred que feia era excessiu per causa de la neu que sempre està sobre d'aquella altíssima muntanya.

[*Lloc de Sassà*]

A l'altre dia anàrem a Sassà,[137] i antes d'eixir lo dia començàrem nostra jornada amb grans calors, eixint d'un extrem de fred i entrant a altre de calor. En esta jornada ja començàrem a sentir la falta de la provisió, que sens discreció anava lo altre distribuint, però volgué Déu, Nostre Senyor, que se'ns ajuntàs un bon home, que encara que no sabíem qui era, però amb ses obres coneguérem que era cristià. Al fi arribàrem a Sassà després del migdia, i volent preparar alguna cosa per a menjar ni encontràrem pa, ni vi, ni carn ni cosa alguna. Veent aquell bon home de la manera que ens trobàvem, nos donà algunes fruites i un pedàs de pa, [**70**] i amb esta col·lació passàrem la nit.

Altra dia ben de matí partírem i no sens gran susto, perquè encontràrem alguns àrabos i començaren a escopetejar-se, i aquell bon home jamai s'apartà de nostra companyia, i amb senyals nos animava a que no teméssem.

Lo dia vint-i-vuit de juny, cerca del mig dia arribàrem a Damasco, cansats i fatigats com se pot discórrer d'un viatge tan penós, i amb la falta de sustento, caminant a peu dins la ciutat cerca dos hores de camí en temps tan rigorós de calor.

[*Ciutat de Damasco*]

Arribats en Damasco, nos reberen aquells bons religiosos amb molta alegria, que temps havia nos aguardaban, i tota aquella grey nos visità amb senyals de gran amor i benevolència. Era aleshores Superior d'aquella

135. *Quneitra*: és correcció nostra; al manuscrit, 'Canetra'. Ciutat de Síria al sud-oest de Damasc, està situada a quasi 1.000 m. d'altitud i en una cruïlla de camins. Dista 65 kms. de Damasc i 156 de Beirut.

136. *Jebal Xieg*: Jabal es Xej, o Gran Hermon, la muntanya més alta de l'Antilíban, amb 2.814 m. d'altitud.

137. *Sassà*: població del districte de Bellan, amb un *khan* en estat ruïnós al segle XVIII.

missió lo pare Francisco Cañes,[138] i los religiosos moradors eren lo pare Francisco Barahona,[139] lo pare Miquel i Mas, lo pare Joan Carrera[140] i lo pare Manuel de Sant Antoni.[141]

[71] ***Descripció de la ciutat de Damasco de Síria.***

La ciutat de Damasco, tan cèlebre en [les] divines i humanes lletres, és antiquíssima i capital de la Síria,[142] com diu un profeta: «*Caput Siriæ Damascus*».[143] En llengua aràbiga s'anomena Demesixch exam,[144] o Medinet eixam. Està situada al peu d'una muntanya de l'Antelíbano,[145] en una vastíssima planura de part del migdia, però circuïda de muntanyes en la part de ponent i nord, d'on vénen dos caudalosos rius, lo un s'anomena Elfige[146] i lo altre Barada,[147] que antiguament s'anomenaven Abana[148] i Farfar.[149] Estos dos caudalosos rius s'ajunten dos hores antes d'arribar a Damasco en la part del ponent i nord, d'on vénen dos caudalosos rius, i després se forma altre, que dividit en moltes sèquies rega tot lo circuit de Damasco, començant esta divisió mitja hora antes d'arribar a la ciutat, que quasi no hi ha casa ni carrer que no tinga abundància d' [72] ella.[150] Després, totes estes aigües se tornen a juntar i formen un

138. *Francisco Cañes*: Vegeu Cañes, Francisco a l'Apèndix.

139. *Francisco Barahona*: fou superior de Jafa diverses vegades: del 14 de febrer de 1746 al 23 de novembre del mateix any. Repetí el càrrec del 22 de novembre de 1755 al 29 d'octubre de 1759; del 9 d'octubre de 1760 al 8 d'agost de 1761; del 17 de febrer de 1763 al 31 de gener de 1764. Fou superior de Damasc del 9 d'agost de 1761 al 28 de febrer de 1762 (Faccio, *Status descriptivus*, p. 108 i 155).

140. *Joan Carrera*: l'octubre de 1759 era superior del convent de Jafa. Fou superior de convent de Damasc del 13 d'agost de 1764 fins al 21 d'agost de 1765 (Faccio, *Status descriptivus*, p. 108 i 155).

141. *Manuel de Sant Antoni*: religiós no identificat.

142. *Síria*: vegeu Apèndix.

143. *Isaïes*, c. 7.

144. *Demesich exam*: en àrab és Dimasq al-Xam, o simplement al-Xam. Vegeu Damasc a l'Apèndix.

145. La muntanya Qasyum (1.200 m. d'altitud).

146. *Elfige*: al-Figè. Vegeu Damasc a l'Apèndix.

147. *Barada*: riu de Damasc. Neix a les muntanyes del Líban. A l'entrada de Damasc forma set braços o canals, els quals, a la sortida de la ciutat es tornen a ajuntar en un riu sol que desemboca al llac Bahairat -al Mardi, uns quants quilòmetres lluny de la ciutat de Damasc.

148. *Abana*: nom del riu Barada a la Bíblia.

149. *Farfar*: riu anomenat a la Bíblia i identificat amb el Nahr el Uadj, que discorre 13 kms. al sud de Damasc.

150. Segons D. Badia i Leblich, "Ali Bey", *Viatges*, vol. XII, p. 33, tots dos rius es troben mitja llegua avall de la deu del Figé, i abans d'entrar a la ciutat es divideixen

gran lago[151] tres hores distant de Damasco, i allí se consumeixen sens veure's més corrent d'elles, que apar que les cria Déu, Nostre Senyor, per fertilitzar i regar aquells espaciosos jardins i fer aquella ciutat un retrato del paradís terrenal.

[*Ciutat de Damasco*]

39. La ciutat és molt gran i, segons l'he vista de lloc eminent que descobria tota ella, com quatre vegades la ciutat de Barcelona. És més llarga que ampla, i de llargària, caminant amb un moderat pas, tindrà des de la porta de l'Orient a la porta de Sant Pau a fins a l'últim del *Midan*,[152] que és aquella part de ciutat que mira al Ponent, tindrà, dic, cerca de dos hores de camí caminant sempre per lo *vicus rectus*,[153] que los turcs diuen *such*,[154] que és lo carrer que[155] sant Lluc refereix en los *Actes dels Apòstols*, cerca del qual habitava Judes Tarsense.

[*Iglésia de Sant Joan Damasceno*]

La ciutat de part de fora no té [**73**] aquella hermosura que tenen les ciutats de l'Europa, si bé se veuen bons edificis, i en particular la iglésia de Sant Joan Damasceno, que és molt gran, feta mesquita, amb dos grans torres que algun temps eren campanars. Jo tinguí ocasió de veure-la de part de fora, però de molt cerca, i és obra magnífica.[156] Se veu moltes mesquites, que per lo regular estan en iglésies que eren dels cristians. Algunes fàbrigues[157] bones han fet los turcs, però les millors són del temps dels cristians.

Lo que anomenen ciutat està bé i molt limpio, però los arravals són desaliñats i los carrers són molt sucios. Lo que e[n]nobleix més esta ciutat és lo haver estada tan feliç i ditxosa de[158] haver estada cuna de l'apòstol de les gents, pues de perseguidor del Cristianisme se convertí en doctor de la Iglésia.

---

en set braços. Atès que aquest espia i aventurer barceloní escollí un nom àrab molt comú, nosaltres d'aquí endavant el citarem pels cognoms a fi d'evitar confusions.

151. Es refereix a l'estany que hi ha a 20 kms. de Damasc, anomenat Bahr al-Ateibeh.

152. *Midan*: és correcció nostra, al manuscrit 'iniclan'.

153. *vicus rectus*: subratllat al text.

154. *such*: àrab *suq*, mercat.

155. *que*: acceptem la correcció de Collell; el manuscrit diu 'de'.

156. Es diu en turc Jamea el-Amuy i en àrab Djami al-Oumawi.

157. *fàbrigues*: edificis.

158. Al manuscrit, a continuació hi diu 'no', partícula que nosaltres, d'acord amb el sentit, hem suprimit, tal com féu també Jaume Collell.

[*Conversió de Sant Pau*]

40. Lo lloc d'esta admirable conversió se con[**74**]serva encara fora de la ciutat, a la part de l'orient, mig quart distant de la ciutat, i si bé no hi ha rastre algun d'iglésia, se conserva per antigua tradició que aquell fou lo lloc i en ell s'enterren los cristians.[159]

[*Iglésia de Sant Ananies. Lloc a on baixaren sant Pau de la muralla*]

Dins de la ciutat i cerca de la porta de l'Orient, està la iglésia de Sant Ananies,[160] que batejà a sant Pau. Està sota terra i feta mesquita.[161] En la part de la muralla que mira a la caiguda de sant Pau hi ha una porta, però tancada, i sobre d'ella està lo lloc a on baixaren el sant apòstol en una cofa o esporta per fugir del rei Aretes,[162] que el perseguia. Estos tres memorables sants llocs se visiten dos vegades alomenos cada any, esto és, en lo dia de la conversió de sant Pau, dia vint-i-cinc de gener, i en lo dia de les ànimes, dia dos de novembre, en los quals hi ha gran concurs de cristians catòlics. La casa de Judes tarsense no se visita per ser lloc remot i perillós de la ciutat.[163]

[**75**] Entre la caiguda de sant Pau i la ciutat hi ha un santuari que diuen Sant Jordi i és un dels soldats que donà la traça[164] per fer escapar el sant apòstol, i per això fou martiritzat i enterrat en est lloc.

41. Les muralles d'esta ciutat estan mig caigudes i en moltes parts se veuen fosos i contrafosos.[165] Cerca de la porta de Sant Pau o de la porta de l'Orient se veuen les armes dels reis de França en una gran làpida, i en altre dos lleons, cerca de mitja muralla.

Les portes més principals d'esta metròpoli són Bab Xerchi o porta de l'Orient; Bab Tuma o porta de Tomàs; Bab es-Salam, que vol dir

159. Segons P. De Lucas, *Voyage* p. 124, el lloc de la conversió de sant Pau està en el camí que va a Jerusalem.

160. *Sant Ananies*: no solament el batejà, sinó que li tornà la vista miraculosament i li revelà la seva vocació apostòlica.

161. Segons De Lucas, *Voyage*, p. 124, hi havia xeics enterrats.

162. *Aretes*: Aretes Enees III (7 aC- 40) sogre d'Herodes Antipas i rei de Damasc. Durant el seu regnat el cristianisme arribà a Damasc dut per Sant Pau.

163. *ciutat*: al manuscrit hi ha un asterisc entre parèntesis després d'aquest mot, i un altre abans de 'entre', a la pàgina següent, com si fos una crida.

164. *traça*: pla, camí a seguir.

165. De Lucas, *Voyage*, p. 123, ens diu que tenia tres cercles de muralles, amb força espai entre cada muralla, amb nombroses torres quadrades. També diu que en alguns llocs les muralles s'han ensorrat.

porta de la Pau; Bab es-Arige[166] i Buastalla.[167] Les demés són moltes, però estes de més passatge.

[*Màrtirs de la Terra Santa sepultats en Damasco*]

A un tir de la porta de Tuma està lo lloc a on estan enterrats disset religiosos nostres que moriren per la fe i foren portats a Damasco lligats en les cues dels cavalls des de Jerusalem. Los turcs diuen d'est lloc Xiegerraslan[168] [**76**] i tenen allí enterrat a un gran santó seu i és visitat amb molta freqüència de la morisma.

Cerca de la iglésia de Sant Joan Damasceno, que els turcs anomenen Jamea el- Amuy, està lo castell de la ciutat,[169] lo qual és governat d'un agà principal de part de la Porta Otomana, com és costum en totes les ciutats per evitar rebel·lions. Lo demés de la ciutat està sens guardes, canons, ni piquets, ni sentinelles; tan solament en les portes principals hi ha dos o tres soldats de guàrdia.

Lo serrallo o casa de la justícia està més amunt del castell i en ella compareix lo baixà o virrei tots los dies amb tan gran xusma de la morisma que causa horror veure tantes i tan rares figures. Nostre col·legi està cerca de Bab Tuma,[170] a l'últim de la ciutat.

Fora de la ciutat tots són arbres frutals, jardins i abundància d'aigües. Les nogueres i albercocs són innumerables [**77**] i de tota espècie de fruites hi ha. Tindran los jardins de llargs en parts dos hores i en altres parts tres i quatre, i en altres parts una hora, de modo que tot aquell recinto o circuit de la ciutat, a quatre o cinc hores de camí, no se veuen més que alamedas o pollancredes, arbres frutals i abundància d'aigües en totes parts, i és tanta l'espesura d'altres de tota espècie que apareix un espès bosc. No falten autors que diuen que en Damasco està lo Camp Damasceno o paradís terrenal, en la part del nord de dita ciutat, entre esta i Saliage,[171] que és ja una altra ciutat gran junta a Damasco, o molt cerca, i si bé no se veuen los quatre rius del paradís, ço és, Eufrates, Tigris, Fison i Nilo,

166. *Bab es-Arige*: Bab es Saridjé.

167. *Buastalla*: lloc no identificat. Hi ha una porta que s'anomena Bab el-Musalla. També un lloc que es diu Bauabet Alah.

168. *Xiegerraslan*: és Xeic Arslan, nom d'un escriptor i poeta famós del segle XII. També hi havia altres tombes.

169. Es refereix a la ciutadella de Damasc.

170. Bab Tuma: la lliçó correcta és Batuma, però hem preferit reproduir la forma transcrita més amunt.

171. *Saliage*: per al-Salihiyya. Avui unit a Damasc, al segle XVIII estava separat de la capital. Era un lloc deliciós escollit per les classes benestants de Damasc per a fer-s'hi cases d'estiu.

però no se pot negar que és un retrato viu del Paradís terrenal. En aquelles dilatades planures hi ha moltes viles i llocs, gozant també de l'abundància de les aigües damasquines.

[**78**] Los turcs principals tenen en elles ses torres i cases de recreo en temps de l'estiu. Estan també en la part septentrional o del nord moltes vinyes que produeixen un vi excel·lent i serveix per los cristians.

Esta és una breu notícia de la ciutat de Damasco, i qui vulga saber més d'ella llegesca a Quaresmio[172] i altres autors, que jo solament he donat aquí una breu relació d'ella per haver-la habitada per lo espai de dotze anys.

Breu notícia de la missió que la Terra Santa manté en Damasco a expenses del Rei Catòlic d'Espanya.

La gent que habita en esta gran ciutat de Damasco és la mahometana, i en tanta abundància com se pot considerar en gent que tot son conato[173] és en multiplicar lo género humà, no coneixent més castedat que son brutal apetit heretat de son [**79**] fals profeta Mahoma, home en sumo grau deshonest. Esta tan deliciosa terra és posseïda d'esta vil canalla per nostres pecats. S'encontra, emperò, entre estos bàrbaros una porció de cristians de diferents ritus: grecs, armenis, sorians i maronites, i excepto estos últims, uns són catòlics, altres cismàtics i heretges. Veent, pues, la Terra Santa[174] la perdició de tantes ànimes, destinà missionaris i obrers per a reduir aquelles desgarriades ovelles a son legítim pastor, que és lo Pontífice romà.

La grey maronita és tota catòlica. Lo origen d'estos cristians no és altre sinó que havent-se apoderat la secta de Mahoma d'estes terres, molts dels cristians antics perseveraren en la fe de Cristo, nostre bé, i d'estos descendeixen los cristians que avui en dia permaneixen. La Terra Santa, casi des dels principis que començà a venerar los llocs sants, esto [**80**] és, la religió seràfica, envià obrers per a reduir aquelles ànimes i catequitzar-les.

[*Missió antigua de Damasco*]

En Damasco, passen de dos-cents anys que sempre hi ha hagut religiosos nostres, i si bé no estaven en convent com ara estan, però estaven

172. *Quaresmio*: Francesco QUARESMIO, autor d'una obra celebèrrima, la *Historica, Theologica, et Moralis Elucidatio Terrae Sanctae,* 2 vols. Anvers, 1639, consultadíssima, extractada i aprofitada per molts autors que tractaren de Terra Santa els segles XVII i XVIII,.

173. *conato*: cast. per esforç, propòsit.

174. *Terra Santa*: per la Custòdia de la Terra Santa.

en lo hospici i casa dels maronites, casi ocults per causa de no haver-hi catòlics d'altres ritus.

[*Origen de la missió de Damasco en lo estat que ara té*]

42. S'apiadà Déu, Nostre Senyor, d'esta grey cismàtica i envià un segon apòstol amb altres obrers de molt esperit i començà lo catolicisme a alçar lo cap. Era aquell lo molt reverend pare Tomàs Campaña,[175] religiós fervorós i metge afamat que havia estat en lo estat secular. Est, acompanyat amb lo pare Joan Gallego[176] i altres, valent-se de la medicina començà a tenir introducció en lo serrallo del baixà i en breu obtingué llicència per a obrir hospici i formar una iglésia, la qual en pocs anys omplia, i també lo hospici, tenint moltes contra[**81**]diccions de part dels cismàtics i també dels turcs i de tota espècie de gent. Finalment, amb grans treballs i gran espera i suma de diner, se venceren tots los estorbs i inconvenients i sens *ferman*[177] o escriptura del Gran Turc se manté esta missió a fins lo dia d'avui, amb tal augment del catolicisme que passen de dotze mil ànimes catòliques les que es compten en Damasco, restant molt curt lo número dels cismàtics, que no arriben a cinc o sis mil, i estos són de la gent més baixa i ordinària.[178]

Qui més s'oposà al catolicisme, amb més ira i furor, fou un patriarca

175. *Tomàs Campaña*: segons FACCIO, *Status descriptivus*, p. 155, del 26 d'octubre de 1716 al 14 de novembre de 1717, un Tomás de Campaya, procedent de la província franciscana hispalense fou superior de Damasc, i en tornà a ser del 3 de setembre de 1720 al 14 d'agost de de 1721 i un altre cop entre el 13 de gener de 1744 i el 8 de març de 1745. Del 15 d'agost de 1721 al 9 d'octubre de 1722 fou superior de Natzaret. P. GARCÍA BARRIUSO, ofm, *España en la historia de Tierra Santa*, Ministerio de Asuntos Exteriores, Madrid, 1994, 2 vol., II, p. 540-54, es refereix a aquest mateix religiós, però l'anomena Tomás Díaz de Campaña i diu que era professor d'àrab. El pare López diu que aquest religiós havia mort poc abans que ell arribés a Damasc, però morí el 16 d'agost de 1753.

176. Joan Gallego: metge abans d'entrar en religió, tingué un paper molt important en la fundació del Col·legi de la Conversió de Damasc, on ensenyà l'àrab. En fou superior del 15 de novembre de 1718 al 14 d'octubre de 1719. (FACCIO, *Status descriptivus*, p. 155).

177. *ferman*: turc *ferman*, tota ordre o edicte del soldà otomà. E. BÁRCENA, ofm, però, a *Cien años de cristianismo medioriental (1632-1732) en los escritos inéditos de Andrés Montoya O.F.M.*, Franciscan Center of Christian Studies, El Caire, 1989, p. 10, diu que és un decret del soldà a favor dels cristians.

178. DE LUCAS, *Voyage*, p. 123, hi trobà un bon nombre de cristians de totes les confessions i força jueus. BADIA, *Viatges*, p. 126, considerà al començament del segle XIX que a la ciutat hi vivien uns 20.000 cristians catòlics, 5.000 cismàtics i un miler de famílies jueves.

cismàtic anomenat Silvestre,[179] i Eben Tuma,[180] procurador dels cristians. Estos moriren al cap de poc temps d'haver anat jo a esta missió i restà esta més aliviada, encara que no del tot faltaren i falten persecucions a fins al dia d'avui, però sempre la grey catòlica ha eixit victoriosa i d'augment. Haurà [**82**] alguns xixanta anys que dita missió se plantà i havia pocs anys que lo pare Tomàs Campaña havia mort, quan entrí a esta missió, i fou tan sentida sa mort, que passaren de trenta mil los que l'anaren a acompanyar a la sepultura: cristians, turcs, jueus i tota espècie de gent, que fins al dia d'avui està i persevera sa memòria i lo tenen per sant.

Estat de la missió en lo estat present.

Veent, pues, los religiosos que aquella grey anava sempre d'augment, intentaren introduir lo rito llatí en Damasco per apartar-los més de sos errors, i aixís molts abraçaren est rito i se feren molts d'ells llatins amb permís de la Silla Apostòlica, però fou açò foment de moltes persecucions i durà est ritu cerca de trenta anys, i en lo any mil set-cents xexanta-i-quatre s'abolí tot, amb breu apostòlic i se quedaren [**83**] grecs i catòlics.

[*Exercicis d'esta missió*]

Lo método que introduïren los missionaris antics per a catequitzar i instruir a estes gents fou lo següent. Tots los diumenges se predica lo sant evangeli en son llenguatge aràbic, i a la una de la tarda s'ensenya la doctrina i se diu la corona[181] a Maria Santíssima. Tots los dimecres se fan los exercicis de penitència en la capella dels tercerols o de la tercera orde regla seràfica. Tots los divendres se fa lo viacrucis i tots los dies se llegeix l'epístola i evangeli en llengua aràbiga en cada missa, i en la quaresma se prediquen sermons vespertinos amb molt concurso de gent, a fins turcs i turques i cismàtics que vénen a oir-nos. Açò és lo que se fa dins de la iglésia, i per fora de l'hospici o col·legi se va a ensenyar la gent i catequitzar-la i administrar-los los sants sagraments.

[*Predicació als infaels, inútil en estes terres*]

S'adverteix que en estes terres no se predica jamai ni disputa amb los mahometans ni de sa secta malvada, perquè ademés de ser cosa supèrflua, perquè ningú d'ells se converteix jamai, hi ha excomunió major per los danys considerables que amb açò se causarien a la Terra Santa, i aixís tota nostra missió està amb los cristians cismàtics i catòlics, amb

179. *Silvestre*: personatge no identificat.
180. *Eben Tuma*: personatge no identificat.
181. corona: rosari de set desenes (corona seràfica) (*DCVB*).

un[s] per a convertir-los a la fe catòlica i als altres per a conservar-los en la santa doctrina. Per això envia lo Rei d'Espanya molta suma de diner per les acostumades usances del baixà i demés ministres i per lo gasto dels religiosos.

[*Curatías annexes a esta missió*]

A més d'açò, ixen d'est col·legi missionaris per párrocos o curatos de les parròquies de Sant Joan de Judea, Rama i Giaffa, que per lo regular està sempre un en cada parròquia fent lo exercici de párroco, gratis, catequitzant i [**85**] conservant aquells pocs catòlics que en cada una d'estes parròquies hi ha, fent també respectivament lo que es fa en Damasco en ordre a predicar, etc.

[*Iglésies catòliques de Damasco*]

En Damasco hi ha quatre iglésies de catòlics i són: la nostra que és la parroquial, la dels jesuïtes, la dels caputxins i la dels maronites.[182] La nostra iglésia, per ser més capaç i nosaltres ser més en número, és més freqüentada que les demés, perquè són petites, i ells dos o tres en cada una i a vegades menos. Quan jo arribí a esta de Damasco en lo any 1762, hi havia quatre sacerdots grecs catòlics, però sens tenir iglésia per impedir-ho los cismàtics, que estos tenen una gran iglésia a on resideix lo patriarca cismàtic, amb molts privilegis i autoritats no de la Silla Apostòlica, sinó del Gran Turc, que el protegeix i defensa. Nosaltres no tenim altre amparo i defensa que Déu, Nostre Senyor, Maria Santíssima i sant Pau, lo baixà i muftí,[183] aquells amb sa ajuda [**86**] i gràcia, i estos dos enemics de Déu nos protegeixen mediant lo lucro que de nosaltres percebeixen. Lo baixà o virrei envia dos vegades en lo any la sua música a nostre col·legi en senyal de que estam baix de la sua protecció, i amb tot açò no basta per estar en pau i quietud, com més baix se veurà. Lo treball tan contínuo que en esta missió hi ha se veurà per lo que ara referiré.

Jo he dit que en Damasco casi tota la grey és grega catòlica que obeeix el Papa romà, i per lo tant és necessari fer dos ritos, un de llatí per nosaltres i altre de grec per ells. Són molt amics de confessar i combregar, però com ells no reberen la correcció gregoriana, hi ha onze dies de diferència entre nostres festes i les sues, i aixís és necessari fer o

182. BADIA, *Viatges*, vol. XII, p. 36, hi trobà, al començament del segle XVIII, una església maronita; una grega, una armènia, i tres convents de franciscans: un d'observants i els altres dos de caputxins. Hi afegeix que els grecs reunits no tenen església pròpia i oficien a les dels tres convents.

183. *muftí*: és correcció nostra; al manuscrit, 'mofftí'. És el principal intèrpret de la llei.

duplicar les festes, i com la grey és tan numerosa i los obrers pocs, d'aquí és que lo treball és gran [**87**] i la fatiga contínua. Sols en donar la comunió m'ha succeït moltes vegades lo haver-me de detenir mitja hora després de la missa. Deixo en silencio l'administració d'altres sagraments, assistir a malalts i altres oficis espirituals, que són molt freqüents.

Persecució i mortificació contínua que es pateix tant en Damasco com en les demés parts dels infiels en esta missió.

[*Persecució ordinària en la missió*]

Si tots los treballs, penes i fatigues que fins ací havem dit en orde a conservar la missió parassen en lo que se pateix dins de nosaltres o nostres convents, seria més suportable, però lo que és més sensible és la falta de llibertat per poder anar per los carrers sens temor de pedrades, malediccions i males paraules, i com és precís lo haver de transitar per [**88**] raó de l'ofici de missionari, ja per ensenyar la doctrina, ja per administrar los sagraments als malalts, no es pot un deslliurar de semblants penalitats. Los turcs de forma[184] i demés gent d'enteniment no ens molesten, sí emperò la gent de baixa esfera, i la turba dels minyons és la que té un bon rato quan nos encontren per los carrers. En veritat que si un no miràs al bé espiritual de tantes ànimes posades entre estos bàrbaros, i que Cristo, nostre bé, sofrí més per elles i per nosaltres, no era possible estar en estes terres un dia tan solament, i esta veritat se veurà comprovada amb lo que amb lo discurs d'esta relació diré i se farà creïble a aquell que considèria que lo estar en dites terres és estar entre enemics de Cristo i sa santíssima llei, i per consegüent nos han [**89**] d'avorrir també com digué Cristo a sos deixebles: «*Si me persecuti fuerint et vos persequentur*».[185] I tot se sofreix per amor del pròxim. Est és lo pa cotidià que mengem en Llevant, ço és, malediccions, pedrades, bastonades, bufetades i escupir-nos en la cara i altres oprobis, que n'he sufrits tants ja en Damasco, Jerusalem, Rama i Giaffa i demés parts que casi m'havia fet insensible a ells.

Breu notícia de lo que passà en esta de Damasco des de l'any 1762 a fins al juliol de l'any 1765.

Arribats, pues, en la ciutat de Damasco, i visitat tot lo que hi ha que visitar, com he dit, començí a estudiar la llengua aràbiga començant

184. *forma*: formes o bones maneres degudes a un capteniment propi de persones de posició social elevada.

185. Frase subratllada al manuscrit.

com los minyons: lo A,B,C, perquè veia que sens la intel·ligència d'esta **[90]** llengua no era possible fer ningun profit en esta missió, i amb molta fatiga i paciència, al cap d'un any i vuit mesos obtinguí la patent de missionari apostòlic del Reverendíssim Pare Custodi de Terra Santa, que era aleshores lo pare Pau de Plasència,[186] amb totes les facultats i llicències de confessar i predicar i fer tots los demés oficis de missionari, quals exercí per moltes parts de Llevant per espai de disset anys.[187]

[*Persecució dels sacerdots catòlics en l'any 1764 per causa d'Eben Giojar, patriarca intrús*]

Gozant estaven en esta de Damasco de pau i tranquil·litat, mentres estudiï la llengua aràbiga, però en breu experimentàrem la inconstància del repòs i quietud que en Llevant se goza, perquè allà, en lo any 1764, veent lo dimoni que mediant estos infiels no podia pertorbar esta grey, se valgué d'altre medi més domèstic i perniciós i est fou inventar un nou cisma entre los cristians catòlics de Damasco en l'elecció, no confirmada de Roma en la persona d'Eben Giojar,[188] **[91]** sacerdot damasquino, al patriarcat antioqueño. No consentí la Silla Apostòlica que, inconsulta ella, se passàs a tal elecció, i los catòlics estaven, la major part d'ells, adherits i aficionats al sobredit subjecte. Molt tinguérem aleshores que treballar los missionaris perquè deixassen tal empresa, però un d'ells,[189] instigat del dimoni, per esbravar-se donà una bufetada a un sacerdot dins de nostre convent, i no content d'açò, anà a fer una acusació al governador contra d'ells, que en ausencia del baixà governava. Veent los cismàtics tan bona ocasió de destruir el catolicisme, no deixaren de subornar el governador perquè abastonàs tots los sacerdots catòlics i los fes tallar les barbes (cosa [que] en Llevant és de gran ignomínia) i que els desterràs de Damasc, ja que ells amb ells se despedazaban. S'executà lo mandato del governador i tres dels **[92]** sacerdots catòlics foren bastonejats en los peus; lo un d'ells sofrí mil bastonades i lo altre siscentes, i los tallaren les barbes; los altres s'escaparen, i un que era lo vicari patriarcal, lo deixaren, perquè estava en lo llit. No parà aquí la funció, sí que donà orde que destruïssen trenta o quaranta cases de cristians catòlics dels més rics i poderosos, encara que açò no s'executà,

186. Pau de Plasència: Paolo di Piacenza, de la província de Bolonya, fou Custodi del 1762 al 1767.

187. BADIA, *Viatges*, vol. XII, p. 36, fou informat que els frares espanyols hi passaven dotze anys com a missioners, tres o quatre dels quals eren destinats a aprendre l'àrab. El pare López, però, volgué estar-s'hi més temps.

188. *Giojar*: personatge no identificat.

189. Un asterisc remet al marge, on diu: Mitjail Eliasagi, catòlic.

i fou tal la ràbia del governador que, per agarrar diner, publicà que a tot sacerdot catòlic que encontrassen per los carrers lo penjassen allí mateix. Aquí fou lo nostre temor, perquè si bé a fins aleshores no havia hagut cosa contra nosaltres, sentint emperò tal edicte, nos estiguérem recollits dins lo convent i, cerciorats de que tal edicte no ens comprenia, isquérem del sust i tot se compongué pagant nosaltres i los catòlics bona suma [**93**] de diner, i los cismàtics pagant vint mil lliures per cada barba dels sacerdots que feren tallar. ¡O, que cara rasura! D'esta manera sap Déu, Nostre Senyor, castigar a estos cristians sempre que intenten apartar-se del gremi de la Iglésia Romana. Aixís com un mal no acostuma venir sol, sinó sempre acompanyat de molts altres, així mateix una persecució i un susto no bé jamai sol, sinó acompanyat de moltes altres persecucions i sustos. Continuava aquell malvat governador anomenat Josep Geberi,[190] molt amic del diner, en son govern en les ausencias del baixà i sempre procurava fer de les sues per augmentar sa bolsa, i aixís des del cas passat a fins a l'any 1765 nos donà molt què sentir amb sa avarícia. En est intermedi de temps succeí un fracàs que ens posà en gran temor, i fou que en temps del ramadan[191] dels turcs entraren al[**94**]guns dels principals de la ciutat al nostre convent i encontrant les portes interiors obertes se passejaren a son acomodo per totes les oficines. A l'últim, encontraren la llibreria oberta i entraren en ella, i un d'ells posà mà en un llibre i véu que era lo Alcoran de Mahoma, i cridant als demés los amostrà lo llibre de sa falsa llei. Interim que açò passava, pogué lo Superior del convent recollir les confutacions de l'Alcoran, que estaven juntes amb lo llibre de l'Alcoran, sens que ells ho notassen. Estaven estos dos llibres en llengua aràbiga i interrogant un d'aquells magnates del Superior per què causa tenia allí aquell llibre tan sagrat, i sens esperar més resposta marxaren amb lo llibre de l'Alcoran a casa del muftí, pontífice d'ells, li entregaren lo llibre i luego fou cridat a la justícia lo Superior. Anà allà acompanyat amb lo Procurador [**95**] del convent, que era cristià maronita, i interrogant-los lo muftí per què teníem aquell llibre sagrat sent aixís que nosaltres érem enemics de son profeta. Aleshores respongué lo Procurador dient: «Senyor, los francs són molt amics de tenir llibres de totes les nacions i és molta honra tenir lo Alcoran entre sos llibres». Oint açò un d'aquells que portaren dit llibre, digué: «Senyor, estos no se renten les mans per a tocar tan sagrat llibre, sent així que són un[s] porcs».

190. *Josep Geberi*: personatge no identificat. El pare SANDOVAL, *Viaje*, foli 67r, diu que el 1769 el governador del castell de Damasc es deia Benchebre.

191. *ramadan*: correcció nostra; al manuscrit, 'aamadan'.

Entre estes preguntes i respostes se parà la cosa pagant nosaltres cent lliures per no rentar-nos les mans antes de tocar lo Alcoran. Pregunto ara: si per esta tan frívola causa haguérem de pagar tant diner, ¿què hauríem pagat si haguessen pres les confutacions de l'Alcoran? En veritat que no s'hauria pagat amb diner, sinó amb lo cap. D'es[**96**]ta manera està un subjecte a mil infortunis en terra d'esta canalla enemiga de Déu.

[*Cosa notable*]

En lo any de 1764, en lo mes de febrer, tinguérem també bon susto per les insolències d'Osman,[192] baixà virrei de Damasco. Havia est usurpat cent mil lliures a la Terra Santa en diferents ocasions i no podent esta suportar les tiranies d'est avaro, recorregué a Constantinoble per lo remei. Vingué, pues, de la Porta Otomana un *jatt xariff*,[193] o una escriptura del Gran Turc, dirigida als turcs principals de Damasco perquè dit baixà restituís dita suma de diner al procurador general de Jerusalem, i que si dins tres dies no donàs paraula ferma de restituir i fer lo que lo Gran Turc manava en sa escriptura, que li llevassen lo cap. Lo modo amb què havia de restituir era est: que el giogadar[194] o cabo [**97**] que portava l'escriptura hagués de prendre lo diner i que a l'arribar a Jerusalem, a so de trompetes, clarins i tabals fos rebut dels magnates de dita ciutat. Considèria ara, qui fa un poc de reflexió sobre les circumstàncies d'esta restitució, com estaria aquell bàrbaro baixà fet un lleó i un tigre, i com estaríem nosaltres, desarmades ovelles posades entre les garres d'est llop carnisser. Lo baixà estigué renitent dos dies, i al tercer dia digué en pública assemblea: «¡Que jo haja de donar esta suma de diner als francs, cans maleïts de Déu!». I amb açò entregà lo diner, i se compongué amb los àrabos dels camins que, quan passàs en sos dominis, lo prenguessen, per deslliurar-se de la infàmia que havia de passar en l'entrada de Jerusalem.

[*Miracle de Sant Antoni de Pàdua*]

Així succeí, perquè [**98**] arribant aquell giojadar[195] amb son acompanyament cerca del mar de Galilea isqueren tanta xusma d'àrabos que els despullaren a tots i a molts los feriren, però succeí un miracle patent per intercessió de sant Antoni de Pàdua, i fou que anava en esta

192. *Osman*: vegeu Apèndix.

193. *jatt xariff*: àrab *jatt-i sharif*, escriptura signada pel soldà.

194. *giogadar*: del turc *chiocadar*, servidor del soldà que s'encarrega del seu vestuari. López li atribueix les funcions de 'cabo', i G. MARITI, *Viaggio per l'isola de Cipro e per la Soria e la Palestina* Lucca, 1769-1771, 2 vol., I, p. 16, diu que és un càrrec vinculat a la cort i que n'hi ha uns 100 o 150.

195. *giojadar*: vegeu nota anterior.

companya un pare missionari d'est col·legi trasvestit,[196] lo qual havia posat una estampeta de sant Antoni sobre la càrrega de la mula que portava lo diner, i mentres que los àrabos estaven ocupats en despullar els soldats, la mula, amb pas extraordinari, s'escapà i sola arribà a Natzaret, que distava sis o set hores, i arribà a les portes del convent sens saber los religiosos de qui era la mula, ni què portava. I arribant tota la companya veren la mula, que la tenien per perduda, i [**99**] ells descansaren alguns dies i prosseguiren després son viatge executant al peu de la lletra lo que manava lo Gran Turc. I amb açò se finí tota la funció. ¿Desitjarà saber ara lo curiós en què pararen tots nostres temors i sustos quedant-nos en esta de Damasco tan cerca d'esta furiosa fiera? A açò responc que restàrem més quiets i tranquilos que antes, perquè lo baixà se demostrà al cap de pocs dies molt [més] afable i cortès que antes, i havent inquirida la causa d'esta mudança sabérem que lo procurador general havia regalat cinquanta mil lliures al mateix baixà per evitar altres inconvenients, i restà tan satisfet d'esta garbositat[197] que olvidant-se dels afron[t]s que havia passat ja en Damasco i ja en Jerusalem, pues fou notori a tot lo món est afront, se mos[**100**]trà benigne tant amb nosaltres com en Jerusalem fent-nos molts beneficis en lo espai de deu anys que governà a esta baixaria.[198] D'esta manera se muden les coses de mal en bé i al contrari.

[*Persecució terrible dels religiosos en Damasco en lo any 1765*]

Lo any 1765 fou molt pèssim i de gran treball, fatiga i pena per a esta pobre missió i grey de Damasc per les insolències d'aquell bàrbaro i malvat Josep Agà[199] o Eben Geberi, governador de Damasco, i la posà a punt de perdre's, com se veurà amb los següents successos.

Governava est tirà i infiel esta gran metròpoli en ausencia del baixà, i com est la major part de l'any està fora per causa de anar a la Meca i visitar sos dominis, que són dilatats, encontrant aquell avaro ocasió de perseguir els cristians, no la perdia. Succeí, pues, en los últims de l'any 1764 que los turcs arrava[**101**]taren un bell minyó d'edat d'onze o dotze anys i lo feren turc per força. Estava est ben educat en nostra escola i ben adoctrinat e instruït a la nostra santa fe, i per això de ninguna manera volgué jamai consentir en fer-se turc, no obstant que el vestiren com a tal, i com era molt hermós i bell lo presentaren al muftí, pontífice d'esta

196. *trasvestit*: en italià, disfressat. És nota de Collell que aprofitem.
197. *garbositat*: cast. garbosidad, acció desinteressada.
198. *baixaria*: territori governat per un baixà. En turc, *pachalik*.
199. *Agà*: és correcció nostra; al manuscrit, 'Hagà'. Personatge no identificat.

secta. Veent-lo est Satanàs, prest s'enamorà d'ell i lo posà en son palacio, regalant-lo perquè de grat abraçàs sa secta. Lo minyó jamai donà oídos a estes enganyoses sirenes i féu algunes coses molt pesades a fi de que lo llibertassen o bé lo matassen, i entre altres un dia prengué lo fill del muftí, criatura de dos o tres anys, i pujant-se[200] a la torre de la mesquita principal, lo volia precipitar, però advertint açò alguns turcs, ho impediren i castigaren a dit minyó amb un càstig moderat com a criatura de [**102**] poc judici. Al cap d'alguns dies obtingué llicència per a passejar-se per la ciutat i poc a poc l'alcanzà per visitar sos pares. Estaven estos inconsolables per veure a son fill vestit de turc i procuraren a animar-lo a que no renegàs jamai de la fe de Cristo, nostre bé, i mentrestant imaginaven què medis podien prendre per a deslliurar-lo. Entrava molt en sa casa un pare missionari nostre, però est los donà lo medi, molt perniciós per nosaltres encara que ho feia per bon fi. Est medi fou que el minyó fingís que aquell any volia visitar la Meca, la visita de la qual estava molt cerca, i que a dos o tres jornades de Damasco posassen gent per a fer-lo escapar a la muntanya del Líbano, en un dels molts convents que allí hi han, i que ell los entregaria una carta de recomendació. ¡O que arriesgada empresa! [**103**] Poc faltà que est medi fos per degollarnos a nosaltres i perdre la missió. Al fi s'executà tot com s'havia imaginat, però Déu, Nostre Senyor, disposà que la carta se quedàs en lo convent per descuit. Entretant que açò passava, s'ausentà lo religiós missionari d'esta de Damasco a Jerusalem i lo minyó en breus dies se véu libre i posat en un convent de monjos basilis en lo Líbano. Passat algun temps, sabé lo muftí que el minyó s'havia ausentat i no en féu cas i tot se quedà en silenci.

Al cap d'alguns dies succeí que un cristià cismàtic [que] s'havia fet catòlic per amor del diner que li prometeren estant[201] en lo Gran Cairo, i retornant a esta de Damasco, sa pàtria, encontrà lo minyó en lo Líbano i li contà tot son fet amb tota especificació. Vingué prest a Damasco i demanà alguna limosna al Superior del col·legi i esta limosna era de vint mil [**104**] lliures. Lo Superior s'excusà dient que no podia fer tan crescuda limosna, i ell aleshores amb gran arrogància digué que si no li donaven dita limosna que perdería els religiosos i el convent. Lo Superior, ignorant sos depravats intents, lo despatxà amb algun enfado, i lo altre, fet ja un altre Judes, se n'anà al governador acusant els religiosos de que prenien

200. *pujant-se*: és correcció nostra segons el sentit; al manuscrit, 'pajar-se'. Collell corregí de la mateixa manera.

201. *estant*: és correcció meva; al manuscrit, 'esttant'.

el[s] minyons turcs i los enviaven al monte Líbano i d'allí a Cristianitat per fer cristians, confirmant açò dient que en tal convent del Líbano n'havia encontrat un d'ells. Lo governador, que era matèria disposada per a tot[a] maldat, oint açò se n'anà a casa del muftí i li relatà lo que havia oït, i fou tal la fúria que prengué, que luego decretà que los religiosos fossen cremats vius i lo convent destruït per ser açò contra la llei de son fals profeta. Lo governador, que no [**105**] volia la mort dels religiosos, sinó son diner, digué que primerament se passàs a informació per veure si era veritat la sobredita acusació, i convenint-se en açò, juntaren consell i foren cridats dos religiosos i la mare d'aquell minyó que estava en lo convent del Líbano, perquè son pare ja s'havia escapat. Anà primerament dita dona i, havent-la examinada en privat lloc, respongué molt atemorizada que sí que era veritat que els religiosos havien donat lo medi per traure a son fill de casa lo muftí. Animats, pues, aquells malvats amb les paraules d'esta mala dona, la retiraren en un lloc apartat del consell i interim vingueren los dos religiosos, ignorant lo que passava, i entrant a aquella assemblea los preguntà si era veritat que enviaven els minyons turcs a terres de cristians. Ells respongueren que no. Aleshores cridaren [**106**] a la dona, que estava escondida i li digueren: «¿És veritat que estos francs han fet escapar ton fill de Damasco i lo han entrat en un convent?». ¡O prodigi de Déu! Restà aquella dona mig atònita a la vista dels religiosos, sens poder parlar paraula alguna. Aleshores, animats més los religiosos, digueren a la dona: «Digues, ara, davant de tots estos senyors, ¿quin de nosaltres ha tret ton fill de Damasco?», però ella sempre quedà més confusa, i quan tornà un poc en si digué: «Jo no tinc res que dir d'estos san[t]s religiosos, ni ells tenen culpa en res». Aleshores arravataren los ministres de justícia a aquella pobra i la tiraren a un estany d'aigua que hi havia allí cerca, i s'hauria ofegada a no haver-la librada altres turcs.

Interim que açò passava, nosaltres, que ens havíem restat dins del convent, exposarem el Santíssim Sagrament i començàrem a [**107**] preparar-nos per lo que podia ser i, casi tots sorpresos del natural temor de morir, nos confessàrem i amb totes veres pregàrem a Déu, Senyor Nostre, nos deslliuràs d'aquell evident perill de la mort per medi de sa santíssima mare i del gloriós sant Pau, i donàs bon acert a aquells dos que estaven en lo palacio o tribunal de la justícia, i mentres que açò férem, picaren a la porta del convent amb gran pressa, i assustant-nos tots pensant-nos que ens venien a cercar per ajusticiar-nos, veiérem que eren los dos religiosos que venien del serrallo o dit tribunal, los quals nos contaren en quin estat estava nostra causa i lo que havia passat. Lo muftí estigué tres dies sens poder acceptar partit algú de composició, i aixís fou que pagàrem

bona suma de diner a causa que, com he dit,[202] lo governador no volia sinó diner, lo reduí a que vingués a composició, [**108**] i donàrem gràcies a Déu, a Maria Santíssima i a sant Pau, que amb est medi nos lliuràrem d'un perill tan gran. Verdaderament que est és un dels lances que ens posaren amb més consternació de tots los que han passat en lo temps de la missió, per ser la matèria d'ell tan perillosa, com és lo tocar en punts de sa falsa secta, perquè altres se componen més fàcilment amb lo diner. No s'acabà tan prest com pensàvem tota esta tragèdia, pues estiguérem cerca tres mesos sempre amb sustos i temors, perquè aquell malvat governador sempre intentava nous pretextos per prendre diner i jamai se saciava, i en tanta manera nos perseguí que [es] veren precisats los Superiors de Jerusalem a enviar-nos nostres obediències perquè desemparàssem aquell col·legi i nos retiràssem a altres convents, lo que s'hauria [**109**] executat, si no haguéssem estat sempre ferms en sofrir aquella terrible borrasca per amor de Déu i bé d'aquelles pobres ànimes, que haurien quedat desemparades i en mans de llop carnisser, que és lo dimoni, pues ell açò intentava amb estos depravats medis.

Ja diguí com durà esta persecució cerca tres mesos, tenint molt què sentir i què sofrir, ja per los nous enredos que el governador intentava, ja per lo immens treball que teníem en haver d'assistir a tota la grey catòlica repartida en esta gran ciutat per ausencia dels sacerdots catòlics que dit governador havia desterrat, i també per altre nou enredo que succeí, pues morí en est temps una cristiana reputada per turca, d'aquella raça que diuen turquimans,[203] i són aquells que algun temps los feren[204] fer turcs per força, dels quals n'hi ha molts en Damasco i se conserven cristians ocults, i s'anava [**110**] divulgant per la ciutat que un religiós nostre li havia donat los sants sagraments, com era veritat, i costà molt treball en ocultar est cas per no acabar-nos de perdre del tot, i aixís volgué Déu, Nostre Senyor, que se quedàs ocult est fet i la dona morí cristianament, encara que fou enterrada en los sepulcres dels turcs.

[*Viatge de Damasco a Giaffa*]

Açò és lo que passà en lo districte de tres anys que estiguí esta primera vegada en Damasco, i allà en lo juny, dia tretze, partí per a Giaffa

202. Hem suprimit 'que', d'acord amb el sentit.

203. turquimans: turcmans, poble de l'Àsia central, que anà traslladant-se cap a l'oest empès pels mogols. Al final del segle XVIII estaven establerts especialment a Damasc i Alep i fora d'aquests llocs n'hi havia pocs. VOLNEY, *Voyage en Égipte et en Syrie,* p. 195, diu que eren uns 30.000.

204. *feren*: és correcció nostra segons el sentit; al manuscrit, 'férem'.

per párroco d'aquella grey, i lo que passà allà ho referiré succintament.

Any 1765, dia 13 de juny, començí lo viatge per a Giaffa. Hi aní per lo mateix camí que havia vingut. En est viatge, com ja entenia lo llenguatge aràbic, tinguí més ocasió de preguntar les coses memorables que en los camins s'encontren, i aixís passí per la regió anomenada Traconitis[205] i per la terra de Hus, pàtria del pacientíssim Job, i tot està a l'altra part del riu Jordà, [**111**] passat lo pont de Jacob, que se diu tal per haver-hi passat dit patriarca quan venia de Mesopotàmia. Vaig veure també de molt cerca aquell lago que féu lo Jordà més amunt d'est pont i s'anomena *Aqua Meron*.[206]

[*Cisterna de Josep en Dotain*]

Després visití la cisterna de Josep, patriarca, fill de Jacob, que està un poc més apartada del camí en los deserts de Dotain.[207] Esta cisterna és seca i té quatre columnetes sobre la boca, amb sa cupulilla, i és en la que posaren a Josep sos germans per envidia que d'ell tenien, com ho refereix lo capítol 37 del *Gènesis*. A l'últim arribí a Natzaret, i esta és la tercera vegada que estiguí en est santuari. De Natzaret passí a Sant Joan d'Acre i després a Giaffa. Dia 28 de juny de 1765 arribí en ella.

[*Guerra de Gaza, any 1765, ço és, los àrabos contra el baixà*]

Al cap de poc temps que estiguí en Giaffa, succeí la guerra dels àrabos en les planures de Gaza en la qual morí Asem Baixà,[208] home, encara que turc, però d'unes prendas[209] i virtuts morals no poques. La guerra succeí [**112**] d'esta manera. Estava governant est baixà la ciutat i domini de Gaza en Palestina, a una jornada de Rama, amb gran content i alegria de tota la gent, i en particular dels cristians, dels quals era molt amic i benefactor, i també de la Terra Santa. Però era enemic declarat d'aquella mala casta de gent que viu en los deserts que diuen àrabos o alarbs,[210] dels quals abunda lo país de Llevant com la terra de formigues. Esta, pues, mala casta de gent, allà en lo mes de maig de l'any 1765, obligats

205. *Traconitis*: nom greco-romà d'una regió coberta de lava ja esmentada per Estrabó. És situada a uns 50 kms. al sud de Damasc i en àrab s'anomena El-Ledjah.

206. *Aqua Meron*: subratllat al manuscrit. Nom medieval de l'estany Bahret el-Hulé, dessecat el 1957. Tenia uns 14 kms^2 de superfície i entre 3 i 4 metres de profunditat, F. Del Buey, *Tierra Santa*, Madrid, Edicel, 1999, 2 vols., I, p. 279.

207. *Dotain*: plana situada a la Samaria. El poble és situat a 333 m. sobre el nivell del mar en el camí de Jerusalem a Sebaste.

208. *Asem Baixà*: personatge no identificat.

209. *prendas*: cast. Qualitats.

210. *alarbs*: es refereix als beduïns, tal com era usual a l'època i des de molt abans.

de la carestia que en les Aràbies desertes hi havia, vingueren a les planures de Rama, i totes aquelles terres dels filisteus, i si bé no molestaven a ningú, però no se fiava d'ells lo baixà de Gaza, i així los perseguí i apartà de sos dominis.

Vingut lo mes d'agost, se convingueren los àrabos, subornats del baixà de Damasco, que pretenia aquella baixaria,[211] a fer guerra al de Gaza, i en lo primer abans[212] lo desempararen [**113**] los de son exèrcit, excepto alguns magravinos o africans, i no podent estos resistir a un formidable exèrcit dels àrabos, fou pres i portat a son mateix pavelló, i un príncep dels àrabos lo atravessà amb una llançada per haver ell mort a son pare. Mort lo baixà, fou tan gran lo sentiment, plors i laments d'aquelles gents, i en particular los cristians, [que] foren los que més sentiren esta desastrada mort per haver perdut aquest home, un protector i defensor que els deixava viure a sa moda, en tanta manera que en Rama arribaren a posar una gran creu a l'entrada d'un carrer, cosa que desagradà moltíssim als turcs. La mort d'est baixà causà també tantes revolucions, tragèdies i misèries en tota la Palestina i Síria que duraren a fins lo any 1775, perquè lo baixà de Damasco, amb l'ambició de dominar estos països, obtingué esta baixaria de Gaza contra la voluntat de tots los naturals.[213] Rebel·laren-se també [**114**] altres ciutats, i açò motivà els santjaques[214] del Gran Cairo d'Egipte a remoure's i, ambiciosos de ser també ells senyors d'ella, mogueren moltes guerres, com després se veurà. Qui pagà més i sofrí amb més paciència estes borrasques fou la Terra Santa, que en temps de persecucions és la que més bona part s'emporta.

[*Est any de 65 succeí la guerra del baixà de Damasco a Gaza, en lo mes d'octubre*]

Estes terres, pues, que per molts anys havien estat amb tanta pau i repòs, foren per la mort de dit baixà intransitables per l'audàcia dels àrabos i insolència de los vilanos, matant, despullant a quants encontraven per los camins, i ja no se podia anar de Giaffa a Rama sinó amb gran acompanyament de soldats i gent armada, quan antes podia anar un sol per los camins. En lo restant de l'any que estiguí en Giaffa no succeí

211. *baixaria*: és correcció nostra; al manuscrit, 'vaigaria'. Vegeu nota 198.

212. *abans*: llegiu avançament.

213. *naturals*: un asterisc remet al peu de pàgina, on diu: «Però se rebelaren estos luego y succeí la guerra del baxà de Damasco y los subjugà».

214. *santjaques*: àrab *sanjaq*. Aquest mot significa bandera, estendard, d'un governant, i després territori on flamejava aquesta bandera, és a dir, província, districte.

cosa particular, encara que alguns sustos tinguérem dels àrabos, que s'havien apoderat d'aquelles campanyes.

[*Rebel·lió succeïda*[215] *en Jerusalem, any 1766*]

Allà en lo mes d'abril vingué la [**115**] funesta notícia d'una[216] rebel·lió que els jerosolimitans havien fet contra del convent per causa de que un cristià tirà a son fill dins de la cisterna del convent, acusant els religiosos com autors de tal maldat, i tingué aquella família molt què sentir i què pagar.

[*Viatge de Giaffa a Sant Joan de Judea*]

Vingut lo mes de maig de l'any 1766, fuí cridat per anar a Sant Joan de Judea en ofici de párroco d'aquella grey i allà, en los últims del dit mes, dia vint-i-nou, arribí a Jerusalem, començí lo viatge. Ar[r]ibat en Rama, vingué la partida dels àrabos que diuen cafarrers[217] per acompanyar-me a Jerusalem, com és costum, i me tocà una partida amb la qual estava jo renyit amb lo príncep d'ella, que era Otoman,[218] per causa d'unes pendencias que amb ell tinguí estant en Giaffa per ses impertinències, lo qual m'havia amenaçat que la pagaria si passàs per sos dominis. Partint, pues de Rama, encomaní que de manera alguna me portassen [**116**] per lo lloc a on ell estava, però tot fou al contrari, perquè fins als pavellons de la partida de Mustafà m'acompanyà lo arriero, i deixant-me allí se'n tornà a Rama. Allí me prengué un àrabo negre i me portà als pavellons d'Otoman. És veritat que antes havíem[219] fet les paus, però jamai me fiava d'ell per ser un home pervers, però tinguí[220] la fortuna que estava fora i lo àrabo negre me portà al pavelló a on estava la sua dona acompanyada de moltes altres àrabes, ricament vestides, i al veure'm s'alegraren i me feren acercar a la porta de dit pavelló, cosa que no se permet entre turcs, que són molt gelosos de ses dones, i veent-me amb lo sombrero los causà gran risa, posant-se'l al cap. Al fi me donaren una xícara de cafè i me despatxaren. Era açò cerca de mitjanit i prosseguí lo

215. *succeïda*: és correcció nostra segons el sentit; al manuscrit, 'succehit'.

216. *una*: és correcció nostra segons el sentit; al manuscrit, 'un'.

217. *cafarrers*: que cobren el *kafar* o impost. Fora de les poblacions, els beduïns eren amos i senyors en un territori immens que incloïa Síria, Palestina i bona part d'Egipte. Es permetien atacar no solament els grups petits de viatgers, sinó també caravanes nombrosíssimes, tot i anar escortades per geníssers o altres tropes. Les diverses tribus es repartien el territori i calia pagar-los un impost de protecció que permetia viatjar amb més seguretat.

218. *Otoman*: cap de beduïns no identificat.

219. *havíam*: és correcció nostra segons el sentit; el manuscrit diu 'havien'.

220. *tinguí*: és correcció nostra segons el sentit; el manuscrit diu 'tingué'.

restant del camí a fins a Jerusalem amb aquell àrabo negre [**117**] solament, passant per barrancs i malezas amb molt susto i temor. A l'eixir lo sol arribí a Jerusalem, i esta és la segona vegada que visití la santa ciutat, i lo dia 30 de maig arribí a Sant Joan de Judea.

Posat en est convent, començí a experimentar la mala estada que en ell [es] fa per causa de les insolències i condició d'aquells bárbaros vilanos, gent en realitat pèssima, pitjors que bèsties i bruts irracionals, pues sa ocupació no és altra sinó pensar com podran inventar enredos per prendre diner, sens que puga amb ells lo baixà, ni governador de Jerusalem. Tant solament lo amor a aquell santuari fa vèncer totes les sues tiranies i maldats.

Est any de 1766 celebrí la nativitat de sant Joan en est santuari, i entre sa octava, lo desert i al cap d'octava i dia de la Visitació, en Santa Elisabet.

En lo mes de setembre aní a Betlem, [**118**] a on estiguí vuit o deu dies.

En lo mes d'octubre me suplicà lo Superior a què anàs a Rama i Giaffa a suplir aquelles dos parròquies, perquè sos párrocos havien determinat tornar-se'n en Cristianitat per algunes etiquetes,[221] i compostes les coses, al cap de dos mesos me'n torní a Sant Joan de Judea passant per Jerusalem, i esta fou la tercera vegada que visití esta santa ciutat.

[*Dia de Nadal celebrat en Betlem, any 1766*]

Alguns dies antes de Nadal aní a Betlem per celebrar allí la Nativitat del Senyor en son propi dia i lloc, i no hi ha llengua per explicar l'alegria i júbilo que causa aquella nit. Celebrà lo Reverendíssim de pontifical i se féu l'acostumada professó a la cova o portal del Naixement, i al reclinar el Niño Jesús en aquell pessebre no és possible contenir les llàgrimes d'alegria i contento, i apareix que allí està la cort celestial, amb lo Infant Jesús, Maria Santíssima, sant Josep i pastors. Acabada la funció, diguí missa, [**119**] esto és, la primera en la cova del naixement, immediatament de mitjanit; la segona missa en la capella de sant Josep, que està immediata a la cova, i la tercera en la gruta dels Sants Innocents, que està també cerca de la cova, en lloc sotterraneo,[222] i lo mateix fan los demés sacerdots per son orde.

[*Vila dels pastors*]

En lo dia de Nadal a la tarda anàrem a visitar lo lloc a on lo àngel

221. *etiquetes*: en sentit figurat, judici, qualificació desfavorable d'algú, potser injusta o calumniosa.

222. *sotterraneo*: italianisme per subterrani o soterrani.

aparegué als pastors, que dista tres quarts d'hora de Betlem, i concluïdes les devocions que allí se fan, esto és, lo *Gloria in excelsis Deo*, lletania, etc., tornàrem a Betlem, visitada primer la vila d'on eren dits pastors, que és un miserable llogaret.

[*Visita del desert de Sant Saba, abat. Any 1766*]

Vingut lo dia dels Sants Innocents, determinà lo reverendíssim Superior visitar el desert de Sant Saba, que dista quatre hores de Betlem. Més de quaranta religiosos i molta comitiva de gent de Betlem, hòmens i dones, i a mitja tarda arribàrem a Sant [**120**] Saba,[223] abat, que està entre orient i migdia de Betlem, lloc verdaderament devot, quiet i retirat per fer vida solitària i anacorítica. En ell visqué sant Saba amb catorze mil monjos, repartits en aquelles valls, vivint abstraïts del bullicio del món en contínua oració i mortificació.

[*Convent de Sant Saba*]

En est desert i convent visqué sant Joan Damasceno,[224] i se veu encara sa celda. Al present hi ha un convent de monjos[225] grecs cismàtics vivint amb gran penitència, i solament los falta ser catòlics i membres de la Iglésia per ser sants, pues viuen una vida tan penitenta que en moltes coses imiten els antics anacoretes que aquí vivien.

[*Sepulcre de Sant Saba*]

Lo convent és bell i hermós i la iglésia polida, i cerca d'ella està lo sepulcre de sant Saba, dins del mateix convent. A l'últim del monestir hi ha una molt alta torre que serveix de defensa contra los àrabos. Lo desert conté o consisteix en un vall entre dos muntanyes, [**121**] i en mig passa lo torrent Cedrón i ve de Jerusalem, i en cada part de les muntanyes se veuen celdas o casetes petites casi destruïdes i en elles vivien aquells sants anacoretes.

[*Desert de Sant Saba*]

Tot aquell desert infundeix devoció i consolació espiritual, lloc en veritat acomodat per viure vida solitària. Aquells sants monjos que en ell habitaven foren martiritzats quan la malvada secta de Mahoma s'apoderà d'estes terres. Baix d'una bóveda, dins del convent, se veuen

223. *Sant Saba*: el monestir que s'hi troba és del 492, fet per sant Sabas. Fou destruït el segle VII per perses i àrabs i fou reconstruït a començament del segle VIII. B. MEISTERMANN, *Nueva guía*, p. 368, afirma que fou abandonat després de les croades i que el 1840 el govern rus el féu restaurar i el cedí als grecs no units.

224. *Sant Joan Damasceno*: Damasc c 675 – Jerusalem 749. Predicador, teòleg i monjo del monestir de Sant Sabas.

225. *monjos*: és correcció nostra segons el sentit; al manuscrit, 'monges'.

molts cossos o calaveres. Quizás algun d'ells seran d'aquells sants anacoretes que per la fe de Cristo, nostre bé, moriren.

Estiguérem, pues, en[226] aquell convent tota aquella gran comitiva de religiosos i seculars tres dies, i en est intermedi de temps visití lo mar Mort, com ara referiré.

Estava en nostra companyia un cristià damasquino, home riquíssim que havia vingut del Gran Cairo, i est, desitjós de veure coses memorables, convidà el Superior que amb tota [**122**] sa companya anàs al mar Mort. Lo Superior, veent tanta multitud de gent, i que lo camí era perillós i dificultós, s'excusà i proposà a dit mercant que ell amb tres religiosos, los que volgués, anassen a dit mar Mort, i que d'esta manera, no anant-hi ell, tots quedarien contents. Vingué bé lo cristià en açò i assenyalà els dits tres religiosos, ço és, lo párroco de Betlem, lo de sant Joan de Judea, que era jo, i lo vicari procurador de Betlem.

[*Mar Mort*]

Passada mitjanit i previnguts los jefes o cabos dels àrabos i demés soldadesca, començàrem nostre viatge per aquella vall i desert de Sant Saba entre alts i baixos, salts i barrancs, i al fer-se de dia encontràrem unes planures, però molt àrides i seques, i a l'últim arribàrem a unes muntanyes que estan davant del mar Mort, o per millor dir, uns precipicis i despeñaderos que sols al veure-los causava horror i espant, i distant de Sant Saba set o vuit hores i baixant-les amb molta dificultat [**123**] per no veure-se en elles camí ni carrera, arribàrem al mar Mort[227] o *Lacus Asfaltidis*.

[*Particularitats d'eix mar*]

Est mar és un gran estany, més llarg que el mar de Galilea, format del riu Jordà. L'aigua és saladíssima i sosté com l'aigua d'altres parts, i nadan en ell, pues vaig veure nadar en ell. Ni fa fum, com ho he sentit a dir, ni se veu res de les ciutats allí abrasades, ni l'estàtua de la muller de Lot convertida en sal. Passen sobre ell aucells, però segons nos referiren los que allà estaven, no cria peix. Lo que reparí [és] que tota aquella vora del mar estava blanca com si hagués caiguda una gran gelada, i passejant-se per sobre apareix que un va per sobre del gel. De les brosses que allí hi ha se formen diferents figures, com pomes, peres i altres

226. *en*: escrit a la interlínia superior.

227. *mar Mort*: situat al sud de Palestina, entre Jordània, a l'est, i Israel, a l'oest. Té una superfície de 1.020 kms^2, amb una llargada d'uns 80 kms. i una amplària màxima d'uns 16 kms. Està a 396 m. sota el nivell del mar i té com a únic tributari el riu Jordà, però alguns torrents hi fan també aportacions escadusseres.

espècies de fruita, i a la vista apareixen tals, però apretant-les, luego se desfan en cendra, com jo ho experimentí allí mateix. Algunes ne guardàrem [**124**] per a amostrar-les al Reverendíssim i demés religiosos, de què s'alegraren de veure semblant prodigi. També se formen allí altres figures, tot de l'espuma de l'aigua, com caps d'animals, etc. Allí vaig veure una figura que m'apareixia lo cap d'un frare amb sa capilla posada, i si se toca, tot se resol en cendres.

[*Ciutat de Sodoma, etc., en lo mar Mort, no se veuen, ni l'estàtua de sal*]

Est mar està en les planures de Jericó i en ell estaven aquelles ciutats de Sodoma[228] i Gomorra, etc. Tot lo circuit d'est mar, esto és, aquelles muntanyes, estan mig socarrades a modo de cremades, i abrusades, sens que es vègia en elles herba alguna, que tot indica lo que en est lloc succeí, com refereix lo capítol 19 de *Gènesis*. Cerca del mar naix una font com lo cos d'un home, i l'aigua tira a salada. Aquí dinàrem entre unes canyes, que és l'única cosa verda que allí vaig veure. Visitat tot lo sobredit i contemplat amb tot espai lo que he referit, retornàrem [**125**] a Sant Saba.

De l'aigua d'est mar, per ser, com he dit, tan salada, ne fan sal i usen d'ella en Jerusalem i totes aquelles terres. També llença de si est mar un betum que serveix contra pesta, però en lo lloc a on jo estiguí no el vaig veure. Lo que més m'admirà en est mar és veure que l'aigua tan dolça del Jordà se tòrnia aquí tan salada, que ho és més que l'aigua del mar Mediterráneo, i que no fàcia altre tal en lo mar de Galilea, que també és fet del mateix riu. Les aigües d'est mar aquí se consumen sens veure-se-li desaiguadero. Sens dubte lo tindrà per sota terra.

[*Muntanyes d'Engaddi*]

Retornats, pues, a Sant Saba, dormírem aquella nit i lo endemà partírem per a Betlem, i lo que vaig veure en lo camí ho diré ara.

Primerament nos encaminàrem per altre camí del que vinguérem, i passàrem prop d'unes mun[**126**]tanyes que s'anomenen Engaddi,[229] a on està la gruta a on s'escondí David quan Saül lo perseguia. Se veu esta gruta al cim d'una muntanya.

[*Laberinto*]

Després anàrem a la muntanya dels Francesos, dita tal per haver-s'hi ells fets forts en temps de la conquista dels soldats d'Egipte d'estes

228. *Sodoma*: és correcció nostra; el manuscrit diu 'Sadoma'.

229. Engaddi: En-Gaddí, oasi a la ribera occidental del mar Mort, al desert de Judà. Als entorns, hi abunden les coves i refugis naturals pràcticament inaccessibles. Són famoses les coves de Qumran, on es van fer valuosíssimes troballes documentals.

terres.[230] Després anàrem a una muntanya molt alta enmig de la qual està un laberinto anomenat,[231] que és una cosa meravellosa i digna de veure's. Consisteix, pues, est laberinto, perquè si un entra dins, o perd lo tino o erra la porta, allí se quedarà sens poder jamai eixir. En l'entrada té una porta només i s'entra en una gran sala que no se sap si la mateixa naturalesa l'ha feta, o lo art, i en esta sala se veuen moltes portes i cada porta té son camí que guia a altra sala, com la [**127**] primera, i d'allí al davant és lo mateix, sens encontrar-se-li fi. La primera sala és clara, però d'allí al davant tot és obscur i per entrar a dins és necessari llum i un cordell per guiar-se amb ell. Jo entrí amb altres i després d'haver caminat bon rato per dins, sempre encontrí lo mateix que al principi i entrada d'ella s'encontra, i per això se diu laberinto, perquè és difícil i quasi impossible lo eixir d'ell, si se perd lo tino,[232] per ser moltes les voltes i camins que dins hi ha i tot amb igualtat i molt espaciós.[233]

Vist lo laberinto, anàrem a dinar en una font que cerca d'ell hi ha. Mitja tarda anàrem a Tècua,[234] pàtria d'Habacuc,[235] profeta, i d'allí passàrem a Betlem, i amb açò se finí esta visita.

[*Cisterna de David*]

I visitada la cova de la Nativitat i demés llocs veïns, me'n torní a Sant Joan de Judea per lo camí real que diuen de sant Elies [**128**] i visití los llocs memorables següents.

Primo. La cisterna de David, d'on prengueren aigua aquells tres esforçats soldats de l'exèrcit de David passant per mig de l'exèrcit contrari amb perill de ses vides. Està esta cisterna a mig quart de Betlem, dos tirs de pedra apartada del camí.

230. La muntanya dels francesos o dels francs era el nom que rebia des del segle XIV una elevació que es troba al sud de Jerusalem a la qual avui es pot accedir des de la carretera de Betlem a Tècua. Al cim hi ha les ruïnes de l'Herodion, fortalesa construïda per Herodes el Gran entre el 25 i el 15 a.C., però no hi ha indicis que els croats s'hi haguessin establert mai.

231. *anomenat*: famós.

232. *tino*: cast. «Hábito de acertar a tientas con las cosas que se buscan», segons el *Diccionario general de la lengua española*, Ed. Biblograf, S.A., Barcelona, 1987.

233. Aquest laberint és una cova molt profunda coneguda en àrab amb el nom d'al-Maama (l'amagatall).

234. *Tècua*: al manuscrit, 'Tecue'. Població esmentada a la Bíblia, és cèlebre perquè hi nasqué el profeta Amós. Al principi del segle XII, s'hi instal·laren els canonges del Sant Sepulcre, però aviat en foren expulsats pels sarraïns. Encara hi ha moltes ruïnes.

235. *Habacuc*: és correcció nostra; al manuscrit, 'Abacul'. Vuitè dels profetes menors i considerat autor del *Llibre d'Habacuc*, redactat probablement als voltants del 600 aC.

[*Sepulcre de Raquel*]

Secundo. Visití lo sepulcre de Raquel, muller de Jacob, patriarca. Est sepulcre està quasi arruïnat. Té una petita cupuleta amb quatre parets obertes per tots costats. En ell està enterrada l'hermosa Raquel (distant de Betlem mitja hora), mare de Josep i Benjamín. Prosseguint lo camí s'encontra un lloc que es diu Torre de Jacob, a on morí Raquel. Tant esta com lo sepulcre de Raquel disten de Betlem mitja hora o tres quarts a mà esquerra al venir de Betlem, un poc apartats del camí.

[*Convent de Sant Elies, profeta*]

Després s'encontra lo convent de sant Elies, pro[**129**]feta, que és dels grecs cismàtics. És bell i hermós. Està a mig camí de Betlem i Jerusalem i d'est lloc se veuen les dos ciutats. Davant de dit convent està lo lloc a on Elies se posà a dormir en una dura pedra, quan la perversa reina Jezabel[236] lo perseguia. Al present no se veu figura ninguna estampada en la pedra, com antes se veia, perquè lo temps tot ho destrueix.

[*Cisterna dels Reis*]

Visitat est sant lloc, anàrem a la cisterna dita dels Reis per haver ells beguda de sa aigua quan anaren a adorar el minyó Jesús en Betlem, i d'est lloc prosseguírem a fins a Jerusalem i després torní a Sant Joan de Judea, a on estiguí a fins al mes de maig de 1767.

Tornat, pues a Sant Joan de Judea, aquells perversos turcs vilanos nos molestaren en tanta manera que ja no se podien sofrir ses insolències. [**130**] Allà en lo mes de febrer de 1767 succeí que una nit esperaren a que un dels servidors del convent isqués fora per apoderar-se ells del convent en ocasió que el Guardià estava en Jerusalem. I així fou que a l'eixir dit servidor del convent per anar a dormir a sa casa, s'apoderaren de la porta i entraren amb tan ruido i tan armats com si fos lo assalt d'una fortalesa. Era açò una hora entrada la nit i veent açò los religiosos, tots nos asustàrem d'un cas tan inopinat, i tot lo convent estava ple d'aquella xusma de turcs, qui amb escopetes, qui amb pistoles, qui amb sabres i qui amb bastons. Demanaren luego per lo Guardià, i havent-los respost que estava en Jerusalem, digueren que ells volien tanta suma de diners i que no se cuidaven del Guardià. Jo m'havia retirat [**131**] en la celda i lo religiós que estava en lloc del Superior me suplicà isqués a veure què medi se pendria per apaciguar los que ell no entenia lo que deien. Isquí, pues, a parlar-los i veure si los podia compondre i traure'ls del convent. Alguns dels cabos o jefes del vilatge eren amics meus i

236. *Jezabel*: és correcció nostra; al manuscrit, 'Jesabel'. Esposa del rei Acab, perseguí durament els profetes de Jahvè. Morí assassinada el 841 aC.

luego que em veieren digueren: «Bon ànimo, curato, que tens bon Guardià. Mira les claus del convent». Al dir açò, jo diguí al que tenia les claus: «Molt bé està, si tu ets lo Superior del convent; tracta'ns bé i fes-nos donar bon sopà, que alegrement estarem en ta companyia esta nit». Li caigué tan en gràcia est dicho, que luego me féu assentar junt a ell i amb bones paraules los poguí reduir a que isquessen del convent, lo que feren, encara que amb molta repugnància, i me valgué saber son llenguatge, que a no ser [**132**] així no sé com hauria parat lo negoci.

[TRASLLAT A JAFA]

[*Viatge de Sant Joan de Judea a Rama*]

Lo dia set de maig de 1767 fui cridat a Jerusalem perquè d'allí partís per a Rama a ocupar lo lloc del párroco que havia ja acabat lo temps de la curatia,[237] lo que es complí amb tota prestesa i aní a la ciutat de Rama, encara que no sens grans temors per causa de la[238] rebel·lió que aquells ciutadans començaven a fer contra lo baixà de Damasco instigats de son mal proceir i induïts també de l'exemple d'altres ciutats que s'havien rebel·lat contra de dit baixà per ses tiranies.

[*Guerra de Rama. Any 1767*]

Arribat, pues, a Rama, encontrí les coses enmarañadas perquè ja havien despatxat el governador, que estava de part del baixà, i havien posat un altre en son lloc i tot era fer prevencions de guerra contra lo baixà, [**133**] que l'esperaven al temps de sa visita, i en estes preparacions de guerra s'ocuparen quatre mesos.

Interim que açò passava, nosaltres no ens descuidàrem de donar totes les degudes providències perquè, vinguda la guerra, tinguéssem lo baixà de nostra part, lo que prometé avisant-nos, emperò, antes perquè eixíssem de Rama. Lo Superior i Procurador general foren de parèixer contrari i que de manera alguna desemparàssem l'hospici i que ells farien de manera que el baixà no ens danyàs en cosa alguna. Amb estes, pues, esperances, nos restàrem quatre religiosos en dit hospici, esperant a què vindria a parar aquella tragèdia. En lo intermedi de quatre mesos que tardà lo baixà de Damasco en venir, envià sos comissionats als principals de Rama a fi de que tornassen en si i lo obeïssen, perquè lo [**134**] baixà no volia llurs vides, sinó sos béns, però ells, plens d'arrogància, jamai lo volgueren oir, i així los envià a dir que allà en lo mes d'octubre se compondria tot.

237. *curatia*: de l'italià 'curazia', jurisdicció del curat.

238. *de la*: és correcció nostra; al manuscrit, s'hi llegeix 'del' escrit dues vegades.

En est temps, los de Rama continuaren en fer prevencions de guerra, obrir fosos, tancar les boques o caps dels carrers, perquè esta ciutat no té muralles, i prevenir-se amb pólvores i bales, però en lo que menos pensaren fou en fer provisió de víveres, i a no haver-se concluïda la guerra per lo espai de dos a tres dies, com baix se veurà, s'haurien vist precisats a entregar-se per fam. Los principals motors d'esta rebel·lió foren lo muftí,[239] cadi[240] i Xams Eddin[242] amb alguns altres magnates, i tots estos elegiren per comandant general a un cordino[242] de l'Armènia que ells diuen crats[243] i s'anomenava Majmut Agà,[244] home valerós i esforçat. A est, pues, encomanaren lo bon èxit de sa llibertat [**135**] i defensa, i donà tan mal desempeño de sa persona que lo pitjor traïdor no hauria fet més, com també més avall se veurà.

Allà per lo mes d'agost envià lo baixà a Damasco un agà[245] principal per veure si els podia reduir, i encara que los principals de la ciutat estaven ja mig inclinats a admetre la pau, però aquell malvat de Majmut Agà los persuadí lo contrari i aixís despediren l'ambaixador amb ignomínia i que digués al baixà que amb pólvora i bales lo esperaven. Rebé esta ambaixada lo baixà i sens immutar-se los envià a dir que allà en lo mes d'octubre se compondria tot.

Vingut lo octubre, comparegué lo baixà a esta de Rama amb mil hòmens solament, perquè lo restant de l'exèrcit lo havia deixat atràs. Posà sos pavellons entre la ciutat de Lidda i Rama, i a la vista i prop d'esta, i donà tres dies de temps als ciutadans perquè se re[**136**]goneguessen, enviant-los cada dia un mensager, però ells sempre lo despatxaven amb confusió. En est intermedi de temps, envià lo Procurador general de Jerusalem un recado al baixà que tingués compassió dels religiosos i hospici de Rama, i lo mateix feren los francesos de Giaffa. Donà paraula lo baixà que no faria dany ni als religiosos ni demés europeus, i que posassen bandera en ses cases, que prometia no fer-los dany algun. Passat,

239. *muftí*: és correcció nostra; al manuscrit, 'moftí'.

240. *cadi*: àrab *qadi*, jutge. Al segle XVIII, entenia tant de causes civils com religioses.

241. *Xams Eddin*: Xams ed-Din, personatge no identificat.

242. *cordino*: mot no identificat. El pare Joan Arguimbau, ofm, visitant de Síria i Palestina al final del segle XVII, esmenta un poble idòlatra, els "gordinos", i el situa entre Escandarona i Alep (R. LOURIDO DÍAZ, ofm, «El conocimiento del árabe entre los franciscanos españoles de Tierra Santa. [Según una "Relación" de finales del s. XVII]», a: *Archivum Franciscanum Historicum*, any 94, gener-juny 2001, p. 179).

243. *crats*: mot no identificat.

244. *Majmut Agà*: personatge no identificat.

245. *agà*: cap militar o civil.

pues, lo terme dels tres dies, i veent lo baixà la rebeldía d'aquelles gents, assistí[246] a la ciutat i començà a passar la tropa que, units los que s'havien quedat detràs amb los que estaven amb lo baixà, passaven de sis mil hòmens, i anà a sitiar la torre dels Quaranta Màrtirs, perquè, guanyada esta, més fàcilment poguessen guanyar la ciutat. Quan los ciutadans [**137**] veren tanta tropa, desmaiaren, perquè pensaven que casi venia desarmat. No obstant, los animà son jefe[247] Majmut Agà i se posaren en les armes.

Començà lo baixà a jugar l'artilleria contra la torre i aquella part de la ciutat que estava més flaca, lo dia set de octubre, i no feren cosa en tot lo dia per ser esta bàrbara gent torpe i sens art militar, i al fer-se de nit parà la guerra sens que morís ningú.

A l'altre dia començaren ben de matí a prosseguir la guerra i poc a poc s'apoderaren d'aquells arravals que estan cerca la torre, i després del migdia començà la cavalleria i soldadesca de peu a jugar l'escopeta, i s'encengueren tant en còlera que era una confusió i un tro contínuo amb crits i alborots, tant los de fora com los de dins de la ciutat, com tenen costum de fer-ho [**138**] quan fan guerra, que causava espant i temor a l'oir-los. Al fin s'apoderaren de la torre, perquè los de dins havien ja acabada la provisió de la pólvora i bales, i luego avançaren en la part de la ciutat en què està nostre hospici, i aquí fou la matança més copiosa dels de la part del baixà, perquè los de la ciutat estaven dins de nostre convent, que era la millor fortaleza que hi havia en Rama, i mataven com a mosques als que a fora estaven. No obstant, los de la part del baixà, i en particular los africans o magravinos (que són los moros d'Argel o Túnez que vénen a estes terres a assentar plaça[248] i són los soldats més valerosos i atrevits que els de l'Àsia), no deixaven sempre d'envestir i guanyar terra amb perill evident de ses vides, pues moriren d'ells en esta ocasió cinc o sis- [**139**] cents alrededor de nostre convent.

Estant, pues, lo pes de l'exèrcit del baixà fent tot lo esforç per prendre nostre hospici, se recordaren los francesos mercants [de] posar bandera en ses cases, com havia dit lo baixà, i ells tenen de costum en Llevant. Posaren, pues, les banderes i nosaltres, veent açò, posàrem també un llençol per bandera, però fou tant lo que irrità esta acció els magnates de la ciutat i a son jefe i governador de les tropes, que de tropell, armats

246. *assistí*: la lliçó és correcta, però potser cal llegir 'assetjà', tal com apareix a l'edició de Collell.

247. *jefe*: és correcció nostra; al manuscrit, 'geffe'. Hem procedit igualment en els altres casos sense fer-ne nota.

248. *assentar plaça*: entrar a servir de soldat.

com estaven anaren a les cases dels francesos amb crits i alarits dient: «¡Matem a estos rebeldes a la ciutat!», i arribant a casa del vicecònsol lo ultrajaren i maltractaren de paraula i obra, i lo mateix feren en les demés cases de francesos. Venint a nosaltres la notícia de lo que als francesos passava, traguérem luego la bandera, però no escapàrem d'altre [**140**] alborot i motí pitjor que el sobredit, i que ens posàs en un manifest perill de la vida, i fou lo cas que, estant tot lo exèrcit del baixà fent guerra davant de nostre hospici, com he dit, i que poc a poc s'acercaven a ell, maliciaren los magnates de la ciutat que nosaltres havíem subornat els soldats i gent que estava en ell perquè no peleasen amb aquell valor i esforç, perquè d'esta manera lo baixà tingués entrada franca per ell en la ciutat, i aixís amb gran fúria vingué Majmut Agà acompanyat amb lo muftí, cadí i altra gent armada, i encontrant la porta de l'hospici tancada, se confirmaren més en lo que havien pensat, i no aguardant que els obrissen la porta començaren a desbotar-la[249] i entrant amb gran fúria m'encontrà lo jefe i, desembeinà l'espasa o alfange i me digué: «Ca ma[**141**]leït, ¿tu també eres de la part del baixà?». I al voler-me sacudir, me retirí i ell, encolerizat passà avant i a quants encontraven los ferien i maltractaven. Se procurà apaciguar aquella xusma i ímpetu d'aquells bàrbaros fent-los evidència de que no hi havia res de lo que ells pensaven, però ells no se fiaren i per això mudaren tota la gent que en lo convent hi havia i prengueren les claus de les portes, quedant lo hospici obert de par en par.

Los soldats del baixà, interim que açò passava, continuaven a obrir bretxa i guanyar terra, i s'apoderaren de tota aquella part de la ciutat que està cerca del convent que mira a la part del nord, i arribada la nit posaren ses banderes cerca de nostre hospici per fer lo assalt a la ciutat lo endemà. [**142**] En esta jornada moriren molts de la ciutat, però més de la part del baixà.

Vinguda, pues, la nit, veent los ciutadins[250] que lo perill estava en la part de nostre hospici, procuraren a fortificar-lo i lo reforçaren molt bé de gent, i fou molt gran la molèstia que tingueren esta nit per estar lo convent ple d'aquella gent bàrbara, per estar amb les portes obertes. Passada mitjanit, s'oí un ruido i confusió dins de la ciutat que ens posà en grandíssim temor, perquè les dones, hòmens, xics i grans, tots se refugiaven en nostre hospici i cases dels francesos, amb crits, llantos i

249. *desbotar-la*: obrir una porta violentament, esbotzar-la.

250. *ciutadins*: la lliçó és correcta. Probablement és l'adaptació de l'italianisme *cittadino*, habitant de ciutat.

plors que a fins a l'exèrcit del baixà atemorisà, portant llits, olles i tot lo que podien, veent-nos en breu espai de temps a l'hospici ple de mobles i gent, hòmens, dones, turcs i turques i cristians suplicant-nos que els emparàssem. En mig d'aquella [**143**] confusió oírem que el jefe principal, Majmut Agà, cadí i demés motors de la[251] rebel·lió s'havien escapat a uña de cavall,[252] tement que el baixà no els donàs la paga de sa[253] rebel·lió, no podent-lo resistir. Quan lo baixà sentí tan gran alborot, tement-se d'alguna trampa, féu tocar a la generala[254] i en un punt se posà sa gent en armes, però luego s'aquietà perquè una bona porció de dones de la ciutat, acompanyant el vicecònsol francès, anaren als pavellons del baixà cridant «¡Viva lo visir!», demanant perdó, ses vides i honres. Aquí fou quan més s'alborotà lo exèrcit tement alguna traïció, i lo pobre cònsol fou qui pagà més en esta funció, perquè veent-lo los soldats vestit a la moda franca o europea, qui li llevava lo sombrero, qui la perruca, qui li donava una bufetada, i d'esta manera, arribà a la [**144**] presència del baixà i contant-li lo que en la ciutat passava, i com ja la tenia per sua sentí molt que els principals s'haguessen escapat, i prometé salvar les vides al poble, fent tocar sa música en senyal d'alegria.

Eren cerca les tres de la nit quan açò succeïa i, arribat lo dia, pregonà perdó general a tota la ciutat i envià tropa armada a les cases dels francesos i a nostre hospici perquè guardàs la gent que en elles s'havia refugiada. Fet dia clar, demanà la tropa llicència al baixà per a saquear la ciutat, i est no consentí a sa petició, però ella irritada amenaçà el baixà que si no consentia en això lo deixaria, i aleshores féu senyal i, eixit lo sol, començà la soldadesca a entrar a la ciutat, derrotant portes, finestres i fent tant ruido que apareixia [**145**] feien los fasos[255] del dijou[s] sant, pues porta, ni finestra, ni armari, ni caixa, deixaren enter, robant i despullant tot lo que encontraren en les cases i carrers, quedant solament les cases dels francesos i nostre hospici francs de tota invasió.

Quedà, pues, la ciutat de Rama, que era riquíssima i opulenta, en lo espai de dos hores pobre i tan desolada que ni un fil de roba ni una estora

251. *de la*: és correcció nostra; al manuscrit, 'del'.

252. *a uña de cavall*: expressió castellana equivalent a 'cames ajudeu-me'.

253. *sa*: és correcció nostra segons el sentit; al manuscrit, 'son'.

254. *generala*: toc de tambor que serveix per a cridar a les armes (*DCVB*).

255. *fasos*: és correcció nostra, al manuscrit, 'fassos'. Soroll que es fa dins l'església en acabar les matines, quan tots els ciris són apagats, i que es sol fer amb roncadores o carraus i pegant per terra amb branques de palmera. En les matines del dimecres, dijous i divendres sant es té exposat un triangle de ciris, i es va apagant un ciri a la fi de cada versicle, fins a romandre tots apagats; cast. *oficio de tinieblas*.

s'encontrava en ella, ni olla, ni plat. Tot ho robaren, encontrant un sens número de diner i alhajas precioses en ella.

Executada esta crueltat, donà orde lo baixà que anassen a matar els que estaven en la torre dels Quaranta Màrtirs, i en lo peu d'ella foren degollats d'un a un tots quants en ella encontraren. Després manà que destruïssen la casa de Majmut Agà, principal motor de la[256] rebel·lió, i no deixaren [**146**] en ella pedra sobre pedra. Les cases del muftí, cadí i demés magnates, les despullà lo baixà.

Acabades estes tragèdies, nosaltres sempre estàvem en un ai contínuo, veent dins del convent amb més de cinc-centes persones de tots estats i també plens d'armes que havien portat les gents. A l'altre dia, envià lo baixà a son jeque o primer ministre a registrar lo convent, a veure si en ell estaven escondits los magnates, i aquí fou també altre susto, al veure com podríem escondir tanta pistola, escopeta, sabres i altres armes, i després d'haver-ne enterrades moltes en lo jardí, les demés escondírem en una estancia, i passaven de mil. Volgué Déu, Nostre Senyor, que aquell ministre era home de bé i havent-nos preguntat si sabíem cosa alguna de Majmut Agà i demés, se'n [**147**] tornà, tenint molta llàstima de veure tanta gent, hòmens i dones, tots plorant.

Estigué dita gent en nostre hospici quatre o cinc dies sens que en casa alguna hi hagués persona alguna, estant repartits en les demés cases de francesos, i també en los hospicis dels grecs i armenis, que per comunicació de privilegis gozaren també la immunitat de refugi en esta ocasió.

Esta és la guerra que succeí en Rama, i en ella se veu clarament com Déu, Nostre Senyor, per medi de la seva Santíssima Mare i de sant Nicodemus, titular i patró d'aquell convent, nos deslliurà de tants evidents perills com en ella nos vérem. ¡Sien sempre a ells dades les gràcies. Amén!

Passada esta guerra, quedà la ciutat de Rama tan miserable que no s'encontrava cosa què menjar, ni la gent tenien llit en què [**148**] dormir, i tot era una misèria, i passades les festes de Nadal, començat ja lo any 1768, començà a haver-hi unes malalties contagioses que duraren cerca dos anys, morint la gent com a mosques. Nosaltres procuràvem divertir-nos quant era possible, perquè era precís per la gran malencolia i tristesa que causava lo viure en esta ciutat, no oint-se per los carrers més que plors i llantos, i no vent-se sinó enterros tots los dies.

256. *de la*: és correcció nostra; al manuscrit, 'del'.

[*Ciutat de Lidda*]

En est temps aní a la ciutat de Lidda,[257] que dista una hora de Rama i és la ciutat a on sant Pere curà a Enees, com ho refereix lo cap. 9 dels *Actes dels Apòstols*. És ciutat petita i en ella se veu un temple dedicat a sant Jordi, però mig destruït.

[*Rubin*]

També anàrem antes de la quaresma a un paratge tres hores distant de Rama anomenat Rubín,[258] lloc verament deliciós i pla. Passa en est un riu que abunda de molta pesca que li entra del mar. [**149**] En est lloc se veu un sepulcre, i diuen que és de Rubín, un dels dotze fills de Jacob, patriarca. En est paratge vaig veure tanta multitud d'aucells de diferents espècies que cobrien lo cel com un espès núvol quan alçaven la volada. Abunda també de francolins, que són més grans que una perdiu, i és menjar molt regalat. Venien en nostra companyia los mercants francesos de Rama amb totes les prevencions[259] de caçar i fou molt divertit est viatge.

[*Mal epidèmic en Rama*]

Retornats a Rama, tornàrem altra vegada a l'antigua tristesa, i encara s'havia més augmentada per haver-se més augmentat lo mal contagiós, que encara que no era pesta formal, però per lo regular qui enfermava, al cap de dos o tres dies moria. Qui sentí més açò fuí jo, que havia d'assistir a aquells pocs cristians que havien quedat, [**150**] que també entrà entre ells esta epidèmia.

[*Enfermedad que tinguí en Rama*]

Passada la pasqua de l'any 68, caiguí jo també, pegant-se'm una febre maligna assistint un cristià, la qual me posà a les portes de la mort, no tenint ni metge i qui em sangràs, que era lo remei més eficaç [que] contra esta espècie d'enfermedad se podia aplicar. Per fi s'encontrà un turc perquè me sangràs, i ell pensant que sangrava algun cavall me donà tal llancetada que no sols tragué sang, sinó que també me posà lo bras dret casi inhàbil per a sempre, a no haver-se apiadat Déu, Nostre Senyor, de mi. Tornà a picar i tragué sang que cabia en mitja closca de nou, i d'esta manera vaig passar sofrint aquella borrasca d'enfermedads que

257. *Lidda*: situada a 3 kms. de Rama. Fou seu episcopal en temps de Constantí. L'església de Sant Jordi, de tres naus, construïda pels primers croats sobre les ruïnes d'una altra del segle VI, havia estat destruïda per Saladí el 1191. Refeta amb el pas dels segles, després de les lluites de les dècades de 1760 i 1770, la ciutat tornà a quedar anorreada.

258. *Rubín*: és Rubèn, fill primogènit de Jacob.

259. prevencions: estris, aparells.

em duraren dos anys, passant d'una a altra espècie de malaltia per no haver [**151**]-hi hagut algú que em curàs del principi que caiguí malalt. En conclusió, en esta ciutat de Rama estiguí malalt de febres tercianes, quartanes i contínues, des de l'abril del 68 fins lo any 70. I no solsament[260] jo caiguí malalt, sí que també tants quants religiosos érem en lo hospici, que hi hagué ocasió de ser vuit, i tots malalts i a fins los servidors, no encontrant qui ens servís ni per amor de Déu, ni pagant, i lo que més de admirar és que, havent enviat religiosos de Jerusalem per assistir-nos, al cap d'alguns dies enfermaban. D'esta manera s'havia inficionat est país a causa de la sobredita guerra.

[*Visita dels Llocs Sants quatre vegades*]

Arribat lo any 1770, veent que en Rama no era dable de recobrar la salut, demaní per entrar a Jerusalem i d'allí passar a Sant Joan de Judea, per ser los aires d'allí més purificats, i ob[**152**]tinguda luego la llicència, aní allí en lo mes de març i estiguí en Sant Joan de Judea a fins lo mes de setembre visitant aquells llocs sants de Jerusalem i Betlem a mon arbitri.

Posat que fuí en Sant Joan de Judea, luego encontrí milloria, i als últims de maig fuí libre de totes mes enfermedats, a Déu, Nostre Senyor, gràcies. Esta és l'estada que tinguí en Rama, sent aixís que era la millor conventualitat i habitació de tots aquells convents i hospicis per ser lo país deliciós i la terra fèrtil i molt alegre. Però com les guerres no porten més que misèries, per això se canvià tant del tot, que ja no s'encontrava qui en ella volgués habitar, tant per lo mal govern com per les contínues malalties i mals aires d'ella.

[TRASLLAT A XIPRE]

[*Viatge a Cipro*]

Recuperada la salut en la Judea, com he dit, i vingut lo mes de setembre, me pro[**153**]posaren los Superiors si volia anar a la missió de llengua grega en lo reino de Cipro,[261] per quant hi havia falta allí d'obrers. Considerada, pues, esta oferta amb molta reflexió, doní lo consentiment i acceptí la patent del Superior, i de missionari en Nicosia, capital del regne, i lo dia dotze de dit mes començí lo viatge per Rama a Giaffa, a on m'embarquí per Sant Joan d'Acre. I havent-se proporcionada ocasió, no tan oportuna com se devia (per nostre poc judici i consideració en est lance), nos embarcàrem tres religiosos en un miserable bastiment o tar-

260. *solsament*: vulgarisme per solament.
261. *Cipro*: nom italià de l'illa de Xipre.

tana, que poc se'n faltà que no ens portàs a l'eternitat en lloc de portar-nos a Cipro, com prest se veurà.

Lo capità era venecià, però tota sa marineria era dels grecs cismàtics de Cipro. Anava esta tartana carregadíssima, que casi no hi havia lloc per estar-nos en [**154**] ella, i a haver-la vista antes, no ens hauríem embarcat. Partírem, pues, als últims de setembre de Sant Joan d'Acre en dretura per a Cipro, navegació d'algunes xixanta llegües, i a poc d'haver eixit d'Acre nos portà lo vent contrari a Sur, a on estiguérem un dia.

[*Ciutat de Tiro o Sur*]

Molt m'alegrí de veure esta ciutat, que antiguament s'anomenava Tiro,[262] per haver-hi Cristo, nostre bé, estat en ella, i pertany a la Terra de Promissió. En lo dia d'avui no se veuen més que ruïnes de l'antigua ciutat i una iglésia mig caiguda, i entre ses ruïnes una gran columna en lo lloc a on predicava Cristo, nostre bé.

Vinguda la nit, nos tornàrem a embarcar i cerca de mitjanit se començà a moure's un poc lo mar i sempre anava d'augment. Veent açò lo capità, parlà amb sos mariners [**155**] perquè tornassen atrás, però ells en manera alguna lo volien oir.

[*Perill pròxim de naufragar en lo viatge a Cipro*]

Interim, lo vent s'augmentava i l'aigua començava a entrar dins el bastiment, i si bé és veritat que tempestat forta no hi havia, però per a aquella tartana, per ser tan petita i carregada, hi havia perill de bolcar-la. Cridava lo capità perquè girassen lo timó, però aquells grecs malvats no en feien cas. Veent, finalment, lo capità que ja no se podia aguantar més, perquè les olas entraven dins per no tenir cobertura[263] la tartana, se mogué tal alborot amb lo capità i mariners –i nosaltres també no deixàrem de cridar i animar el capità que fes girar la tartana atràs– que feia esgarrifar lo veure tal tragèdia. Per últim, veent los mariners que no tenien altre [**156**] remei per escapar de la mort, giraren lo timó i aquí fou lo major sust que tinguérem, perquè al girar-se l'embarcació fou un miracle patent com no s'omplí d'aigua, i nosaltres hi restàrem ben mullats. Girada, pues, la tartana, ja cessà lo perill, perquè caminava en popa i

262. *Tiro*: antiga ciutat fenícia, que correspon a l'actual Sur, al Líban. Dista 87 kms. de Beirut i 38 de Saida. El 332 aC caigué en mans d'Alexandre i Fenícia deixà d'existir. Després formà part de l'Imperi seljúcida, fou província romana i després de l'Imperi bizantí. Els croats la retingueren del 1124 fins al 1291. Després caigué en una decadència total. Començà a refer-se al segle XVII, però a l'època en què López hi passà era un lloc miserable.

263. *cobertura*: coberta o sostre d'una nau.

navegant lo restant de la nit i lo dia següent arribàrem a la ciutat de Beirut[264] a les dos de la tarda.

Arribats a esta ciutat, descansàrem alguns dies del susto que tinguérem i registràrem tot lo que en ella hi ha que veure.

Esta ciutat no pertany a la Terra Santa, perquè està en la Fenícia[265] i muntanya del Líbano, però és hermosa i bella. En ella no té la Terra Santa hospici ([és] dels pares caputxins)[266] per tenir-hi un altre a set o vuit hores distant, que és l'hospici d'Harisa.[267]

En [**157**] esta ciutat nos hospedàrem en lo hospici dels pares caputxins, molt bell i hermós. Se veuen en esta ciutat bells temples per estar en domini dels drusos, que permeten viure a cada u en sa llei.

Vist, pues, lo que hi ha en esta ciutat, buscàrem altre bastiment més segur i nos embarcàrem altra vegada per Cipro, i fou navegació de dos dies i desembarcàrem en Làrnica,[268] port d'esta ínsula en lo octubre.

Breu descripció de l'ínsula de Cipro.

[*Ínsula de Cipro*]

L'ínsula de Cipro és la més cercana a la Terra Santa i, segons llegí en un llibre antic, esta ínsula algun temps era terra ferma, contigua a Saida, Beirut i Tiro i demés terra ferma de la Síria, i per un horrible terremoto se féu ínsula. En la part que mira a la Cilícia[269] o Caramania[270] està molt cerca de terra ferma, que se veu la gent de l'altra part, però en la [**158**] part de la Síria i Àfrica hi ha al mig molta aigua a la terra ferma. L'ínsula tindrà tres o quatre jornades de llarg i dos d'ample.

[*Nicosia, ciutat*]

Té enmig una bella ciutat anomenada Nicosia[271] i és la capital del

264. *Beirut*: vegeu Apèndix.

265. *Fenícia*: antiga regió del Pròxim Orient, situada al llarg de la costa mediterrània i corresponent, actualment, al Líban i una part de Síria i Israel. Les seves ciutats principals foren Biblos, Sidó, Tir i Beirut.

266. Vol dir que el convent que hi ha és de franciscans, però d'una altra branca.

267. *Harisa*: població situada al Líban, al nord de Beirut. El franciscans s'hi establiren el 1681 i hi construïren una església i un hospici dedicats als apòstols sant Pere i Sant Pau.

268. *Làrnica*: nom amb què era coneguda la ciutat de Làrnaca. Vegeu aquest darrer nom a l'Apèndix.

269. *Cilícia*: és correcció nostra; al manuscrit, 'Cicília'. Regió d'Anatòlia, a la costa sud, entre la serralada del Taure i la mar.

270. *Caramania*: l'emirat de Caraman, que comprenia l'antiga Licaònia, el Taure de Cilícia i la costa del golf d'Antalya.

271. *Nicosia*: vegeu Apèndix.

regne, ben murallada amb ses hermoses portes i són tres, esto és: porta de Paffo[272], porta de Famagusta[273] i porta de Cirina.[274] La de Famagusta és bellísima, i en mon judici la ciutat de Barcelona no en té altra com ella. Enmig de la ciutat està la catedral, obra magnífica feta mesquita de turcs.

[*Làrnica, Famagusta o Salamina*]

Té l'ínsula altres ciutats, com Famagusta,[275] Cirina, Llimmasó[276] i encara que Làrnica[277] no és ciutat, però ja té més nom que les demés ciutats per estar en ella los cònsols i demés mercants europeus. Les muntanyes més cèlebres són les de Paffo,[278] i estan al migdia; les de la diosa Venus,[279] i estan al nord [**159**]. Les demés no són molt elevades.

Les viles i llocs són en abundància, i los que jo estiguí són: lo lloc d'Azomatos,[280] Carpasia,[281] Cornegui[282] i Citrea.[283] Est és lo més deliciós i alegre de tots, abundant d'aigües i arbres que vénen de dos fonts com dos cossos d'home cada una. Estos llocs són de cristians maronites.

272. *Paffo*: Pafos. Està situada al sud-oest de l'illa. Els viatgers de l'època hi veieren una ciutat vella destruïda totalment per un terratrèmol, i una altra de nova. El port era molt dolent i perillós a causa del vent i dels esculls. Hi havia un castell a la costa i l'església de Sant Jordi, dels grecs ortodoxos.

273. *porta de Famagusta*: també s'anomenava porta Juliana i era la més bella de les tres. Era la utilitzada pels qui venien de Làrnaca.

274. *Cirina*: per Kirènia, a la costa que dóna a Turquia. A 26 kms. de Nicosia.

275. *Famagusta*: a la badia del mateix nom i a 61 kms. de Nicosia. Fou capital de l'illa durant la dinastia dels Lusignan. Al segle XIV tingué consolat dels catalans. Passà a mans turques el 1570.

276. Llimassó: en grec, Limassós, Limassol: situada a la costa sud, a 81 kms. de Nicosia. És una ciutat molt pobra en monuments perquè fou molt malmesa pels turcs el 1570 i un terratrèmol (1584) l'acabà de destruir del tot.

277. *Làrnica*: al manuscrit, la Arnica.

278. *Paffo*: no sabem exactament de quines muntanyes parla López, perquè Pafos és una ciutat costanera del sud-oest de Xipre. Potser es refereix al bosc de Pafos, al massís de Tróodos, on l'Òlimbos arriba als 2.100 m. d'altitud.

279. *Venus*: al nord de l'illa hi ha la serralada de Kirènia o Pendadàkhtilos d'uns 130 kms. de longitud amb muntanyes que arriben als 1.000 m., però no n'hi hem sabut trobar cap amb aquest nom. En l'antiguitat hi havia hagut un temple dedicat a la deessa Venus a la ciutat de Kythrea, a prop d'aquella serralada.

280. *Azomatos*: Asómatos, a la part nord de les salines, a la costa sud. Hi ha un altre poble d'aquest nom al nord de l'illa.

281. *Carpasia*: península del nord-est en forma d'una punxa de 70 kms. de longitud que apunta a la costa de Síria.

282. *Cornegui*: lloc no identificat.

283. *Citrea*: Kythrea, al nord-est de Nicosia. S'hi fa molt de cotó. En l'antiguitat hi havia un temple de la deessa Venus.

Esta ínsula, la posseí la Venècia per molt temps i després la usurpà lo Gran Turc, i fins al present se veuen los canons d'artilleria amb les muralles amb les armes de Venècia. La major part de la gent d'esta ínsula són cristians grecs cismàtics, alguns armenis, i los demés cristians són maronites catòlics. Lo restant de sos habitants són mahometans.

Esta ínsula abunda de tot i en particular de vi. És terra fèrtil i si no fos perquè los turcs oprimeixen a [**160**] pobre gent amb tants pagaments, los víveres anirien casi donats.

[*Àspids venenosíssims*]

Abunda també de moltes serpents, i en particular d'àspids, que son veneno és incurable, i són al modo d'unes serps de tres pams de llarg i caminen molt poc, per això les gents d'estes terres porten sempre uns botins molt forts tot lo any, i en temps de segar posen cascavells a les falç, perquè amb lo ruido s'apàrtia tot animal venenós.

La gent que habita esta ínsula, en particular los cristians, van i viuen casi com en l'Europa en orde als vestits i demés modo de viure. Hi ha tanta llibertat com en país de cristians, sens que turc ni altra persona molèstia a ningú. Usen també de carros o carretes i los europeos de calesses i cotxes.

En esta ínsula té la Terra [**161**] Santa dos convents per la missió de llengua grega, i són Làrnica, que és vila marítima, i Nicosia, que és la capital, i en est convent estiguí jo morador un any, ço és, des de lo any 1770 en los principis d'octubre, a fins lo any 1771 del mes de setembre.

Los calors d'esta ínsula són excessius, i en temps d'estiu no es pot transitar a peu ni a cavall de dia, sinó de nit.

La llengua d'esta gent és la grega i també la turca, i los maronites saben també l'aràbiga. En tota l'ínsula no s'encontra un cristià grec que sia catòlic, sí solament los maronites, i aixís se pot dir que la Terra Santa manté allí esta missió *in testimonium fidei.*[284] Lo hospici de Nicosia és alegre i bell, amb una bona horta cerca de la porta de Paffo, que mira al ponent. Lo que més llàstima causa és veure los palacios i temples i [**162**] molts convents, que en part estan enters, posseïts de la vil secta mahometana per los pecats dels que l'habitaven, pues com llegí en una antigua relació que féu un pare dominicano natural d'esta ínsula i que se guarda en lo arxiu d'est convent, los cristians d'aquell temps vivien pitjors que turcs, i per això la perderen.

[*Viatge a Damasco, segona vegada*]

Veent, pues, jo que en esta ínsula no hi havia res que fer per no

284. *In testimonium fidei*: subratllat al manuscrit.

haver-hi més catòlics que els maronites i estos tenen sos párrocos, demaní llicència per tornar-me'n a Damasco, a on està més la collita i los obrers menos, deixant esta terra deliciosa i de llibertat per treballar en la vinya del Senyor. I aixís, vingut lo setembre de l'any 1771, partí per a Làrnica[285] i d'allí m'embarquí amb un altre religiós cantabrès que anava [**163**] per estudiant de la llengua aràbiga a Damasco.

Lo dia vuit de setembre nos embarcàrem, i amb feliç navegació arribàrem a Saida. D'esta ciutat partírem per a Damasco i passàrem per la muntanya del Líbano, en aquelles terres que anomenen Castrovano,[286] i per a millor intel·ligència donaré una breu relació del monte Líbano i del viatge que tinguérem passant per ell.

Breu notícia del monte Líbano.

[*Mont Líbano*]

Primerament s'ha de saber que hi ha Líbano i Antilíbano. Lo Líbano consisteix en unes altíssimes muntanyes que estan cerca de Trípoli de la Suria,[287] a on se crien aquells arbres com a pins[288] molt alts que diuen cedros, i en est lloc no hi he estat, encara que lo he vist de lluny. Lo Antilíbano[289] són unes mun[**164**]tanyes que comencen sobre Beirut i segueixen la ribera del mar a fins a Sur o Tiro, en la part de ponent, i de l'altra part de l'orient arriben cerca de Damasco, component una planura al mig que diuen Abocaà[290] en llengua aràbiga. Estes muntanyes són també molt altes, i per lo regular sempre hi ha neu tot lo any, però no se veuen en elles cedros. Tot lo Líbano i Antelíbano tindrà de circuit un poc menos que Catalunya. En ell governen molts prínceps drusos, que són d'altra secta dels mahometans, però lo principal és lo qui té sa residència en lo Der-el-Camar,[291] que és lo lloc més fort i segur. Esta casta de turcs

285. *Làrnica*: al manuscrit, la Arnica.

286. *Castrovano*: nom italià de Kesroan, àrab Kisruwân, regió a prop de Beirut. Els jesuïtes hi tenien una casa.

287. *Trípoli de la Suria*: ciutat del Líban situada a la costa nord. Fou conquerida pels croats el 1109. Arrasada el 1289 pels mamelucs, fou reconstruïda després més cap a l'interior. El 1551 passà a poder dels turcs. Tingué cònsol català fins a la primeria del segle XVI. A mitjan segle XVIII era una ciutat mercantil, amb cònsols de França i Anglaterra, i voltada d'horts i jardins.

288. *pins*: és correcció nostra; al manuscrit, 'pints'.

289. *Antilíbano*: vegeu nota 136.

290. *Abocàa*: en àrab Al -Biqa. Depressió que queda entre les muntanyes del Líban i l'Antilíban, a uns 900 – 1000 m d'altitud, és una ampla vall travessada pels rius Orontes i Litani.

291. *Der-el-Camar*: vegeu Apèndix.

posseeixen estes terres pagant son tribut al Gran Turc de Constantinoble, i deixant viure a qualsevol en [**165**] sa llei, permeten als cristians que tinguen iglésies públiques i que tòquien campanes, i deixen viure els religiosos i monges en sos monestirs, que són molts de tots ritus i és un remido[292] de Cristianitat, pues se veuen viles, llocs i molts d'ells tenen convents i iglésies públiques amb campanars, cosa que en Turquia no se veu.

La major part de la gent que habita en esta província són cristians maronites amb son patriarca. Los grecs catòlics tenen també aquí lo seu, i los armenis i sorians[293] també. Per ser esta terra tan escabrosa i muntanyosa és mísera i no se sembra blat ni produeix més que seda i vi, i açò en abundància. Lo demés tot ha d'entrar de fora. En est recinto de monte Líbano no solament [**166**] viuen en ell los drusos, sinó també altres espècies de gents de la secta de Mahoma, perquè uns segueixen a Alí,[294] altres a Abubacar,[295] altres a Otoman[296] i altres a Esmail,[297] que foren los quatre deixebles de Mahoma.

Cerca de Saida i Sur[298] viuen los metuales,[299] que són d'una d'estes sectes i estos avorreixen a tot cristià, de tal manera que tots los dies fan intenció de matar-los, si no poden executar-ho amb l'obra. Aixís me contaren passant jo ben cerca del lloc a on habita esta malvada gent.

[*Idòlatres del mont Líbano*]

Me contaren també persones dignes de fe i crèdit que en esta muntanya del Líbano viuen gents idòlatres, qui adora lo Sol, qui la Lluna i qui altres coses que són indignes de que se escríguien. Per lo que se deixa veure, que esta província abunda de tot género de mala i [**167**] bona gent, i se conserven en ella perquè és inconquistable per lo mal terreno, àsperes muntanyes i tot intransitable. Los drusos són los més humans i tractables, com se veurà en lo que vaig a referir.

292. *remido*: cast. *remedo*, imitació (bé que imperfecta) d'una cosa.

293. *sorians*: habitants de la Suriyya, nom de Síria en àrab.

294. *Alí*: Alí ibn Abi-Talib (c 600-661), cosí i gendre de Mahoma. Quart califa i successor d'Utman (656).

295. *Abubacar*: Abu Bakr al-Siddiq (c 573-Medina 634). Primer califa àrab i successor de Mahoma el 632, del qual era sogre.

296. *Otoman*: Utman ibn 'Affan, gendre de Mahoma i tercer califa de l'Islam (644-656). Durant el seu govern es fixà el text de l'Alcorà. Morí assassinat.

297. *Esmail*: Isma'il. Fundador de l'ismaïlisme, moviment sectari del xiisme

298. *Sur*: Tir.

299. *metuales*: àrab *mutawali*. Habitants de les muntanyes de Tir. Segons MARITI, *Istoria*, p. 188, odien els cristians més que cap altra poble de Llevant. Són xiïtes.

Tornant, pues, ara a nostre viatge, dic que partírem de Saida sens aquella provisió que s'acostuma, pensant-nos que en lo camí s'encontraria de tot per passar per molts poblats i llocs com en lo Líbano s'encontren, però fou tot al contrari de lo que pensàvem,[300] pues en dits llocs i viles no hi ha més que bones aigües amb abundància, i lo demés no hi ha res que comprar. Nos encaminàrem, pues, per les muntanyes del Líbano per lo camí que diuen del Baruc,[301] molt estrambòtic i difícil per les aspereses de les muntanyes, pues tot és pujar i baixar. En la primera jornada arribàrem en un lloc en cim d'una muntanya i luego vingueren a [**168**] visitar-nos tots los del poble, hòmens i dones, i luego nos vérem circuïts d'una multitud de gent demanant-nos[302] remeis per a ses malalties. La causa d'açò és perquè[303] en Llevant, com no hi ha metges ni medicines, al veure algun europeo, luego pensen que és metge o cirurgià. Veent-nos, pues, rodejats de tanta gent, fent-se tots malalts, començí a receptar-los aigua de cebada i altres coses que no els podien danyar, i d'esta manera me librí d'est enfado, encara que no d'altres llocs que passàrem, pues nos succeí lo mateix.

[*Lloc del Baruc*]

En la segona jornada arribàrem a Baruc,[304] a on encontràrem un riu no molt gran, i l'aigua era tan freda que ho era com la neu. Aquí volguérem sopar, i si bé portàvem pa i vi, però faltava lo demés. Enviàrem a la vila per provisió i no s'encontrava cosa ninguna. Per últim compràrem un gall i lo posàrem a coure, i després de set o [**169**] vuit hores de bullir en l'olla, isqué tan tieso i dur que fou un miracle com no se'n tornà al galliner, pues tenia encara moltes plomes per a volar, perquè los turcs no es cuiden de limpiar tant les coses. Començàrem a veure si lo podíem partir, i no hi havia forces. Aleshores diguí: «Est gall serà germà del gall de la Passió, pues és tan dur i tan vell». Lo cert és que no poguérem menjar ni un bocí d'ell, i los arrieros turcs lo prengueren i estigueren dos dies tirant del gall, i amb açò se finí la funció. Nosaltres portàvem[305] una cuixa de porc cuita i adobada, i açò nos valgué, perquè en tot lo camí [no] encontràrem qui ens vengués cosa alguna, ni cara ni barato.

Eixits de Baruc, pujàrem en cim d'una gran muntanya que es diu

300. *pensàvem*: és correcció nostra segons el sentit; al manuscrit, 'pensavan'.

301. *camí del Baruc*: Jabal el-Baruk, muntanya. Culmina a 2.000 m.

302. *demanant*-nos: és correcció nostra segons el sentit; al manuscrit, 'donant-nos'. Collell també féu aquesta correcció en la seva edició.

303. *perquè*: és correcció nostra; el manuscrit diu 'per'.

304. *Baruc*: poble no gaire lluny de Der el-Camar (vegeu aquest nom a l'Apèndix).

305. *portàvem*: és correcció nostra segons el sentit; al manuscrit, 'portavan'.

Sanin,[306] i sempre amb camí perillós i escabrós, i travessant després una gran planura[307] arribàrem al peu del monte Xieg,[308] en la part que mira a tramuntana, i d'est lloc a [**170**] Damasco estiguérem dos jornades i lo camí fou més plausible.

Estada en Damasco segona vegada des del setembre de l'any 1771 a fins al mes de juliol de 1780.

Arribàrem, pues, a la ciutat de Damasco lo dia 27 de setembre ben cansats i atropellats com se deixa veure, transitant en terres d'infiels, menjant i dormint malíssimament,[309] i per esta raó prestament caiguí malalt, encara que no fou cosa de cuidado la indisposició.

Al cap d'un mes i mig que haguí arribat a Damasco vingué baixà nou a esta ciutat, anomenat Mahomet Baixà,[310] natural de dita ciutat, i al cap de tres[311] ja començà a donar-nos que merèixer amb sa avarícia. Encarcelà el Superior i a altre religiós i la funció s'acabà pagant [**171**] setanta mil lliures. Est baixà nos perseguí moltíssim, perquè era enemic del cristianisme, i en particular dels europeus, i atropellava a tots a fi d'atresorar diner. Est baixà estigué un any en esta baixaria de Damasco.

Breu notícia de les guerres que els cairins mogueren en Palestina i Síria des de l'any 1771 a fins lo any 1775.

[*Guerres civils de Palestina i Síria*]

Moltes foren les calamitats i misèries que patí la pobra Terra Santa per los insults i invasions dels magnates i governador del Gran Cairo d'Egipte en los anys del Senyor de 1771 fins 1775, perquè en estos temps tot ardía en guerres, rebel·lions i parcialitats que posaren a la Terra Santa, Palestina i Síria en un conflicte grandíssim. Ja diguí en lo núm.[312] que per la mort d'Asem, baixà de Gaza, se commogueren[313] lo baixà de Damasco, [**172**] lo cabo o governador d'Acre i los santjaques o governadors del Cairo, de tal manera que cada u d'estos qui més pogué demonstrà son valor i malícia.

306. *Sanin*: al manuscrit 'Sanir', però l'autor es refereix a Jabal Sannin, de 2.608 m.

307. Aquí hi ha un senyal que remet a una nota on diu: 'se diu Abcaa'. Vegeu nota 290.

308. *monte Xieg*: Jabal es Xej, o Gran Hermon. Vegeu nota 136.

309. *malíssimament*: és correcció nostra; al manuscrit 'malicisimament'.

310. *Mahomet Baixà*: vegeu Apèndix.

311. *tres*: no especifica si dies, setmanes o mesos.

312. La numeració a què al·ludeix López s'acaba amb el número 42, a la pàgina. 80. La mort d'Asem, l'explica a la pàgina 111 del manuscrit.

313. *commogueren*: en el sentit de despertar-se, excitar-se.

[*Govern del Gran Cairo*]

Per a major intel·ligència, s'ha de saber que lo Gran Cairo, encara que no està del tot rebel·lat al Gran Turc de Constantinoble, pues recebeixen cada any el baixà que ve d'aquella gran Babilònia,[314] però impedeixen que govèrnia i lo tenen en un serrallo[315] o palacio. Qui, pues, governa esta gran ciutat són los esclaus renegats que es diuen mamelucos,[316] i per lo regular són de la Geòrgia,[317] que són cristians cismàtics, i poc a poc vénen a ser governadors, que en lo Gran Cairo anomenen sanjacs, i són 24.

[*Ali Bey, sanjac del Cairo, proclamat rei d'Egipte*]

En lo any de 1770, un d'estos santjaques anomenat Ali Bey[318] s'alçà amb tot lo govern d'Egipte i se féu procla[**173**]mar rei absolut ajudat de les armes moscovites o russianes, que en aquell temps donaven molt que merèixer al Gran Turc. Est, pues, nou rei elegí a Abu Dajab[319] per son capità general de ses tropes, i lo primer que féu fou enviar-lo a la Meca a robar tots los tresors que injustament tenia lo sepulcre del malvat Mahoma, i féu tan ruido esta acció que tota la morisma s'irrità dient a altes veus que Ali Bey no era turc, sinó cristià, i de facto amava molt els cristians. Robada la Meca i sepulcre de Mahoma, desterrà a tots los judíos del Cairo, i a aquells que tenien govern, que eren molts, los degollà.

[*Conquista de la ciutat de Damasco per los cairinos d'Egipte, any 1771*]

Executat açò, envià a Abu Dajab[320] amb tot son exèrcit, que era de vuitanta mil hòmens, a Damasco per a con[**174**]quistar-la, i també tota la Síria. Anava amb estes tropes la del cabo d'Acre, que féu aliança amb lo cairino, i esta trepa, encara que menor en número, però era la més valerosa i esforçada, governant-la Ali Daher,[321] fill del cabo d'Acre, home valerós i soldat esforçat, com més a baix se veura[n] ses proeses.

314. *Babilònia*: nom amb què també fou conegut el Caire durant l'Edat Mitjana.

315. *serrallo*: del turc *seray*, palau.

316. *mamelucos*: de l'àrab *mambuc*.

317. *Geòrgia*: és correcció nostra; al manuscrit, 'Giòrgia'. País que envolta el Caucas, entre la mar Negra i la mar Càspia. Tbilisi ha estat la seva capital històrica. Envaït alternativament per turcs i perses, el cristianisme s'hi mantingué ferm. Era poc poblat al segle XVIII.

318. *Ali Bey*: vegeu Ali Bey el-Kebir a l'Apèndix.

319. *Abu Dajab*: vegeu Apèndix.

320. *Abu Dajab*: és correcció nostra; al manuscrit, 'Ebudajab'.

321. *Ali Daher*: al manuscrit, sempre 'Ali Dager', però atès que López escriu Daher quan es refereix al pare d'aquest personatge, nosaltres hem unificat el patronímic.

Arribada l'armada a Damasco, assitià[322] la ciutat i fou tant lo temor que causà als damasquinos, que poc faltà no li entregassen la plaça antes de bombejar-la. Se començà la guerra i en la primera jornada ja s'apoderaren d'aquella part del ponent que diuen Midan, cremant cases i arrasant-ho tot. En la segona jornada ja se feren senyors de tota la ciutat, excepto lo castell, que se mantingué valerós, havent-se esca[**175**]pat ignominiosament lo baixà, muftí, cadi i demés magnates i grandes de la ciutat, atemorizats del formidable exèrcit contrari. En lo dia tercer, volia Abu Dajab bombejar el castell per acabar l'empresa amb tot lluïment, però en est intermedi un agà principal anomenat Sorramini,[323] que és aquell que acompanya lo diner del Gran Turc des de la Meca a Constantinoble, donà un medi a l'agà del castell per evadir tot perill, i fou que posàs lo pavelló de Mahoma sobre lo castell, i és lo que posen sobre son sepulcre, i que ell aniria a parlar amb Abu Dajab. Tot s'executà com est traïdor digué, i després d'haver estat tres o quatre hores secretejant amb Abu Dajab, se'n tornà a la ciutat sens que se disparàs canó algú al castell.

[*Traïció d'Abu Dajab*]

Lo endemà manà [**176**] Abu Dajab retirar les tropes al Cairo deixant confusa tota la gent al veure esta inopinada empresa. Qui sentí més est lance fou Ali Daher, que conegué la traïció, i per això, retornant lo exèrcit al Cairo i passant per lo pont de Jacob, intentà matar-lo a no haver-lo impedit los de sa comitiva, la qual arribant a Acre se restà allà i lo exèrcit d'Abu Dajab prosseguí son camí a fins al Cairo, assitià[324] la ciutat fent guerra a Ali Bey, son senyor, i a força d'armes lo obligà a desemparar la ciutat, encontrant-se desprevingut.[325]

Tret Ali Bey de son solio, entrà Abu Dajab fent-se senyor de tot lo Egipte, i Ali Bey fugitiu, encara que se n'anà ben carregat d'or i plata, que passaven [**177**] de mil camells carregats de tresor.

[*Guerra del baixà de Damasco con Daher el-Omar*]

Deixem ara a Abu Dajab regnant en lo Cairo i Ali Bey fugitiu, i vegem lo que passà en la Galilea amb lo cabo d'Acre i lo baixà de Damasco. Veent, pues, est que Abu Dajab havia desemparat a Damasco, i tornat al Cairo, retornà amb los magnates de Damasco, i allà en lo mes d'agost de dit any 1771 congregà ses tropes i formà un exèrcit de dotze

322. *assitià*: és correcció nostra segons el sentit; al manuscrit, 'assistia'.

323. *sorramini*: mot no identificat. *Emini*, però, significa, digne de confiança, fidel.

324. *assitià*: és correcció nostra segons el sentit; al manuscrit, 'assistia'.

325. *encontrant-se desprevingut*: cal entendre 'perquè es trobava desprevingut'.

mil hòmens per anar a acabar de destruir el cabo d'Acre i tota la Galilea que est governava. Veent-se, pues, lo cabo en tanta apretura, que ell per sa vellesa no podia ocurrir[326] a sos mals com li amenaçaven, entregà a Ali Daher, son fill, lo govern, i que congregàs la gent que pogués per obviar tants mals. Congregà, pues, Ali Daher dos mil hòmens [**178**] dels més reforçats i anà a esperar a Osman,[327] baixà de Damasco, sobre lo pont de Jacob.

[*Assalt donat en Aqua Meron i riu Jordà*]

Vingué lo baixà i s'aposentà sobre d'un estany que fa lo riu Jordà més amunt de dit[328] pont i s'anomena Aqua Meron, de què s'ha fet menció sobre,[329] i estant dinant i divertint-se, los circuïren los de l'exèrcit d'Ali Daher, i no tenint temps de prendre les armes, la major part fou morta a fil d'espasa, i los restants se tiraren dins de l'aigua per fugir del foc, i entre ells Osman, baixà, i a no haver-se omplert de fang per no ser conegut, hauria quedat pres i desnú com estava. Escapà i se'n tornà a Damasco amb tota ignomínia, no restant vius de son exèrcit dos-cents hòmens.

[*Victòria d'Ali Daher*]

Prengué Ali Daher tot lo arquipatje[330] i municions del baixà de Damasco [**179**] i, victoriós, retornà a Acre, a on celebrà la victòria amb tres dies de festes i lluminàries.

Veent-se, pues, lo cabo d'Acre tan venturós en ses victòries, procurà estendre sos dominis i conquistà la Samaria, que diuen Napulosa,[331] i la baixaria de Gaza, no tenint qui li fes contradicció. Aleshores vingué Ali Bey fugitiu del Cairo i s'uní amb lo cabo d'Acre, tots estos dos amb lo moscovita, que tenia sa armada en estos mars, i tots units se feren senyors de Giaffa, Rama, Saida i Beirut, encara que lo cabo d'Acre era lo principal governant, posant en cada ciutat sos governadors. Arribà a dominar est cabo d'Acre tota la baixaria de Gaza, que és dilatada, tota la Samaria i Galilea, i molta part [**180**] del monte Líbano, que tot açò formava un dilatat regne. No podia aleshores lo Gran Turc obviar los insults d'estos

326. *ocurrir*: acudir a donar auxili (*DCVB*), article 'ocórrer'.

327. *Osman*: vegeu Apèndix.

328. *dit*: és correcció nostra segons el sentit; el manuscrit diu 'dita'.

329. *sobre*: vegeu nota 206.

330. *arquipatje*: per equipatge.

331. Napulosa: Nablus (de Flavia Neapolis). Fundada per Tit Vespasià, és una ciutat de la Samaria, regió històrica de la Palestina situada a la part central de la Cisjordània, entre Galilea i Judea, a 67 kms. de Jerusalem. Era capital de sanjaq i seu d'un tribunal.

sos rebeldes per estar ocupat en les guerres del moscovita,[332] i per això cada u feia lo que volia. D'esta manera estava governant lo cabo d'Acre, Daher el-Omar, com un poderós rei, ajudat del moscovita i d'Ali Bey, i era tota esta terra una confusió, sens poder transitar, ni la gent podien treballar ni fer cosa alguna, perquè tot bullia de soldadesca.

En lo any 1772, assitià[333] lo cabo d'Acre a Beirut ajudat dels vaixells moscovites, i presa la ciutat, posaren estos creus en les mesquites dels turcs, i s'irritaren tant los damasquinos d'esta acció que se començava a **[181]** formar un rebel·lió de la xusma morisma contra nosaltres, i a no haver-los apaciguat lo baixà nos hauríem vist en un gran treball, perquè los turcs deien que nosaltres també érem moscovites i no se podia eixir de l'hospici per lo murmur de la gent amotinada. Estes guerres duraren a fins lo any 1775, passant-lo malíssimament en casi tots los convents de Palestina i part de la Síria.[334]

Interim que açò passava, no se descuidava Ali Bey de juntar gent per tornar al Cairo a recuperar sos dominis i venjar la traïció d'Abu Dajab, i no esperant bona ocasió i juntant tanta gent com devia juntar, determinà anar-se'n al Cairo amb cinc o sis mil hòmens.

[*Mort d'Ali Bey*]

Estava aguardant Abu Dajab sa vinguda, i sabent que estava cerca li eixí a l'encontre i en la primera refriega i combat fou ferit i al **[182]** cap de poc morí, quedant Abu Dajab sens temor de son émulo. En açò parà aquell nou rei del Cairo, que pensava governar com altre soldan d'Egipte tota la Síria i Palestina, després d'haver causat tants danys i haver donat tants sustos a tota aquella comarca.

[*Siti i guerra de Giaffa en lo any 1775*]

Veent-se Abu Dajab amb tanta grandesa i que ja ningú li podia contradir, sinó lo cabo d'Acre, allà en lo mes de març de 1775 li vingué al pensament de juntar ses tropes i anar a destruir lo cabo d'Acre i, lo que pitjor era, a exterminar tot cristià de la Palestina i Síria, no sens instigació del dimoni, pues era un públic etxiser.[335] Així com ho pensà ho exercità, encara que no tant com ell pensà. Isqué, pues, del Cairo amb xixanta mil hòmens i s'encaminà a Gaza, i no **[183]** encontrant allí resistència per haver-se escapat los de la ciutat, arribà a Giaffa, i encontrant-la ben fortificada l'assitià. Se resistí esta valerosament

332. *moscovita*: pel tsar o els russos.

333. *assitià*: és correcció nostra; al manuscrit, 'assistia'.

334. Una nota al marge dóna la notícia següent: «Any 1773, dia 21 de juliol, foren abolits los jesuïtes. En lo any 1774, dia 9 de març, fou publicada la Butlla de Damasc».

335. *etxiser*: catalanització del cast. *hechicero*.

quaranta dies, però com estava assitiada per mar i terra, patiren los assitiats moltes calamitats. S'encontraven en nostre hospici dos religiosos, lo un era lo pare Francisco Peralta,[336] company meu en la missió, i lo altre lo pare Francisco Cavallero,[337] sofrint moltes impertinències de la soldadesca assitiada i molts sustos de les bombes i canonades que los de fora tiraven.

Vingut lo dia divuit de maig, veent los de la ciutat que el cabo d'Acre no els socorria i que ells ja no podien més, determinaren entregar-se amb pactes, com de facto ho feren lo mateix dia entrant la nit, i prometent Abu Dajab guardar los dits pactes, entregaren la ciutat i entraren los d'Abu Dajab pregonant paus generals [**183**bis] i perdó a tothom.

[*Mort del pare Peralta i pare Cavallero en Giaffa*]

Vingut lo dia dinou, dia verament trist i melancòlic per aquella pobra gent, a l'eixir lo sol entrà la tropa d'Abu Dajab dins de la ciutat i prenent a tots los hòmens, los lligaren i portaren fora de la ciutat, a on estava Abu Dajab. Anaren a nostre hospici amb gran ruido i alborot, i encontrant-lo ple de gent, isqué lo Superior a son encontre i preguntant-los què volien, la resposta fou –¡o que llàstima!– [que] un d'aquells soldats li donà amb son alfange dos ferides mortals, una al cap i altra en lo pit, rajant molta sang d'elles, i luego li despullaren lo sant hàbit i capilla i lo deixaren en túnica. Havia poc que havia acabada la missa, i després d'haver exhortat a aquella pobra gent, que tots eren cristians, los prengueren i lligaren i los portaren a on estava la demés turba. Quan tots estigueren junts, s'assentà aquell malvat [**183**ter] Abu Dajab en son pavelló i manà que a tots los degollassen. Havien obert una gran fossa per a tirar los cossos i començaren d'un a un a llevar-los lo cap. ¡O que tragèdia!

[*Crueltat executada amb dos religiosos en Giaffa, any 1775, dia 19 de maig*]

Arribant la tanda a aquells dos pobres religiosos, demanà lo baixà de Jerusalem a Abu Dajab que tingués pietat d'ells, com ho havia promès antes, però amb gran arrogància respongué que a tots los degollassen, i lo primer d'ells fou lo pare Peralta, que ja estava mig mort de les ferides que tenia. Luego se seguí son company, i preguntant-li si se volia fer turc, digué que volia morir amb los demés, i luego li llevaren lo cap.

336. *Francisco Peralta*: vegeu nota 19.

337. *Francisco Cavallero*: segons ARCE, *Expediciones*, p. 97, es deia Francisco Martín Cavallero i havia arribat a Terra Santa procedent de la província franciscana de San Miguel (Extremadura), on era predicador a Plasencia.

Estava Abu Dajab fet un lleó i feia tocar la música mentres s'anava executant tan lamentable tragèdia. Los degollats passaren de mil i cinccents, i alguns se libraren anant per esclaus dels bastiments turcs. S'havia fet una gran balsa [**184**] de sang, i los cossos los anaren tirant a la fossa.

Executada esta crueltat, manà Abu Dajab fer tres petites torres en les quals posaren los caps dels ajusticiats, de manera que tots los caps estiguessen de cara fora un sobre altre.[338] Executada esta inhumanitat, la soldadesca entrà dins de la ciutat i robà tot quant encontrà, despullant a les pobres dones, deixant-les en camisa solament, i les feren esclaves. Però se apiadà un cristià gòffit cairino que venia amb la comitiva d'Abu Dajab de totes les cristianes i les rescatà i les envià a Rama despullades com estaven, caminant a peu quatre hores. Algunes turques foren també rescatades i feren lo mateix camí, plorant i suspirant, qui per son marit, qui per son fill o filla, i era una misèria veure esta tragèdia. Les demés dones anaren a Rama amb sos fills de poca edat, que estos i elles [**185**] solament isqueren salvos en orde a la vida. Quedà, pues, la ciutat de Giaffa desolada, destruïda i desemparada, sens vivent algú, causant esta crueltat tant horror a aquelles terres que pensaven havia vingut lo últim temps per ells i final extermini.

Acabades les tragèdies de Giaffa, envià Abu Dajab part de son exèrcit a Jerusalem per executar lo mateix en aquella santa ciutat, esperant dia determinat per fer la matança, i ell amb lo restant de l'exèrcit passà a Acre per fer lo mateix i després a Damasco i restant de la Síria. Deixo a la consideració de cada u com estaria aquella família de Jerusalem, Betlem, Sant Joan de Judea, etc., a vista de tantes calamitats com tan de cerca les amenaçaven, i com pregarien tots a Déu, Senyor Nostre, perquè deslliuràs a la pobra Terra Santa i sos[339] individuos d'esta fiera, que com a altre Tòtila,[340] rei de los godos, volia exterminar los cristians [**186**] de Llevant i profanar los sants llocs, aixís com aquell flagell de Déu intentà destruir a Itàlia i santa ciutat de Roma.

Posat, pues, Abu Dajab en Acre, luego envià part de la tropa a Natzaret per executar a son temps sos depravats intents i destruir aquell santuari. En Acre no encontrà resistència alguna, perquè lo cabo, o governador, s'escapà amb sa tropa. No obstant, robaren lo que encontraren, i enviant gent armada al monte Carmelo, que està a la vista d'Acre, destruí aquell

338. VOLNEY, *Voyage en Égypte et en Syrie*, p. 93, explica aquesta mateixa acció, però la situa el 1776, és a dir, un any després que López.

339. *sos*: és correcció meva, que també fa Collell; el manuscrit diu 'sus'.

340. *Tòtila*: († Úmbria 552), rei dels ostrogots (541-552). Seguia l'arrianisme.

santuari no deixant en ell pedra sobre pedra. Interim que açò passava, la tropa que estava en Natzaret sempre amenaçava els religiosos dient-los: «Prepareu-vos, que lo dissabte vinent celebrareu vostra festa i anireu per lo camí dels de Giaffa», i lo mateix deien los que estaven en Jerusalem, perquè aquell dissabte era lo dia deter[**187**]minat per a matar-los.

[*Mort d'Abu Dahab*]

Però ¡O judicis de Déu incomprehensibles, i quant al contrari succeí de lo que estos bàrbaros pensaven! Perquè apiadant-se sa Divina Magestat d'aquells pobres religiosos i cristians, i molt més zelant[341] la casa santa de Natzaret, a on s'encarnà lo Fill de Déu, casa dedicada amb especialitat a Maria Santíssima, com i també dels demés llocs sants de Jerusalem, envià repentinament una febre maligna a Abu Dajab, que en breus dies li llevà la vida, morint com a frenètic[342] i desesperat.

Morta esta fiera, s'acabà luego son verí i lo exèrcit se retirà ignominiosament, qui per terra, qui per mar, i aquells que amenaçaven la mort als religiosos, se veren obligats a suplicar-los los librasen de la gent del país, que oint esta tan alegre notícia s'animaren i perseguiren amb tot esforç.

En açò pararen los intents d'Abu Dajab, o Pare de l'Or, que açò [**188**] significa esta paraula, i aquell que sens pietat matà tanta gent fou mort per mà invisible, com altre rei Antíoco,[343] pues seguí sos passos, i amb açò quedà aquella terra libre del pesat yugo dels cairinos,[344] la Terra Santa i sos santuaris conservats[345] i tota la plebe apaciguada, los temors aquietats, especialment nosaltres, que en Damasco estàvem[346] aguardant la mateixa fatalitat, i tots donàrem a Déu, Nostre Senyor, gràcies, i a sa mare santíssima.

[*Mort del cabo d'Acre*]

Sabuda la mort d'Abu Dajab per lo cabo d'Acre, i que son exèrcit s'havia retirat al Cairo, tornà luego a Acre a pagar son merescut, que encara que tenia aquelles terres amb pau i quietud, però fou molt lo que danyà a la Terra Santa en quaranta anys que governà la Galilea amb ocultes tiranies.

341. *zelant*: vigilant.

342. *frenètic*: boig molt exaltat (*DCVB*), article 'frenètic'.

343. *Antíoco*: es refereix a Antíoc IV (215-164 aC), rei de Síria (175-164), el qual, en plena persecució dels jueus, fou atacat per un mal sobtat que el dugué a la mort.

344. *cairinos*: és correcció nostra; al manuscrit, 'caironis'.

345. *conservats*: és correcció nostra segons el sentit; al manuscrit, 'conzervat'.

346. *estàvem*: és correcció nostra; al manuscrit, 'estaban'.

Poc estigué Daher el-Omar, o cabo d'Acre, [**189**] en Acre, perquè compostes les treguas del moscovita amb lo Gran Turc, en est any de setanta-cinc, allà en lo mes de setembre, envià est sa armada naval i assitià a Acre, i veent lo cabo que no podia resistir a tanta bomba i canonada, s'escapà de la ciutat i, a l'eixir, un de sa companyia li tirà una pistoletada i lo matà, i llevant-li lo cap lo portaren al general de l'armada i est lo presentà al Gran Turc. Entrà luego la tropa a la ciutat i matà i robà tot lo que en ella havia, fent prisioners a tots los fills del cabo, excepto a Ali Dager, i los portà a Constantinoble.

En açò parà aquell que s'havia fet rei poderós per subornos d'un mal cristià anomenat Abragim Sabas[347] i altres estrangers que el desencaminaren.

[*Santuari de Natzaret desemparat*]

Per mort del cabo d'Acre [**190**] s'embrollà[348] altra vegada la Galilea, i lo santuari de Natzaret quedà desemparat i sens religiosos a fins lo any 1777 en què, compostes les coses, tornàrem a habitar-lo.[349] Lo cos d'est cabo estigué tres dies tirat fora de la ciutat, perquè los gossos ne menjassen, i al quart dia fou sepultat.

Resta ara veure en què parà Ali Daher, lo únic fill del cabo que escapà. Est, com tinc dit sobre, era un home tan valerós i esforçat que si hagués estat adestrat en lo art militar hauria conquistat mig món. Tenia sis dits en cada mà i los bigotis eren tan llargs que espantava al veure-los, i se dividien en quatre parts. Era de gallarda corpulència i tot animós, que res li feia força. Est era senyor de Betúlia o Betlem de Galilea, i sempre, com altre Absalón,[350] perseguia son pare, i tota sa vida la passà en fer [**191**] hostilitats. Veent, pues, est a son pare mort, sos germans presos, i tota la Galilea perduda, se féu públic bandoler i fou descridat[351] del Gran Turc, prometent gran premi a qui el matàs. Acompanyat, pues, de dos o tres-cents hòmens, anava per aquelles campanyes, viles i llocs matant i robant lo que podia, sens que ningú s'atrevís a posar-se-li davant. Tingué atreviment de venir a Damasco i fou tant lo terror que d'ell tenien los damasquins que tancaren les portes de la ciutat.

347. *Abragim Sabas*: vegeu Apèndix.

348. *embrollà*: del cast. *embrollar*, embullar, embolicar, confondre.

349. *habitar-lo*: és correcció nostra segons el sentit; al manuscrit, 'evitar-lo'.

350. *Absalón*: és correcció nostra; al manuscrit 'Abselon': Absalom, tercer fill de David. Es revoltà contra el seu pare, el qual el vencé. Morí en el combat i fou sepultat com un criminal.

351. *descridat*: desacreditat.

[*Mort d'Ali Daher*]

D'esta manera passà un any i en lo de 1776, en lo mes d'octubre, lo baixà de Damasco amb traïció lo matà, i son cap fou portat a esta de Damasco en sim d'una llança, i després a Constantinoble, i amb açò se finiren les guerres i quedà lo Gran Turc de Constantinoble [**192**] en pacífica possessió d'estes terres, enviant governadors i ministres de pessíssimes[352] costums per a venjar los agravis passats, tiranitzant a tothom, com fins al dia d'avui se va experimentan[t] amb lo baixà d'Acre anomenat Jazar,[353] que a ningú fa bé i a tots mal amb sa avarícia.

En breu i compendiosa tragèdia se deixa veure clarament los treballs i calamitats que la pobre Terra Santa passà en estos calamitosos temps, i los sustos i temors que tingueren en estes terres d'infiels, pues sempre està un exposat a patir, però més quan esta gent bàrbara se desfoga amb guerres; com estes no porten més que calamitats i misèries, a cada un li'n toca bona part i porció.

En lo any de 1774 començà en[354] esta de Damasco a moure's unes malalties en lo mes de gener que indicaven [**193**] ser contagioses, pues en lo mes de febrer molta gent comparegué amb bubons, que és lo senyal més evident de pesta, i com esta és tan familiar en estes terres, nos disposàrem per lo que podia ser, però volgué Déu, Senyor Nostre, que no passàs avant, però duraren les malalties de febrer contagioses a fins lo mes d'agost, morint innumerable gent. Estes enfermedats foren ocasionades dels sustos i calamitats de les guerres sobredites. Jo caiguí també malalt en los últims de juliol, pegant-me[355] la enfermedad d'assistir a tants malalts, i esta és la segona malaltia que tinguí en Llevant que em posà a les portes de la mort, però recuperí la salut, a Déu gràcies.

[*Acusació falsa d'un turc contra lo Col·legi de Damasco*]

En lo any de 1776 tinguérem una forta persecució ocasionada d'un turc que pretenia de l'hospici vuit mil lliures [**194**] per haver-les son pare entregades a dit hospici en temps passat, sens recordar-se lo malvat que ja estaven satisfetes molt temps havia. Est, pues, miserable, havent vingut a menos sos béns, anà a Jerusalem i cità el Prior general al tribunal del cadi perquè li pagàs dita suma, i després d'haver eixit mal d'est tribunal, tornà a Damasco i nos cità al tribunal del baixà. Est, desitjós de saciar sa avarícia, cridà a tres religiosos d'est hospici perquè donassen

352. *pessissímes*: per 'pessimíssimes'.
353. *Jazar*: vegeu Ahmed Djazzar, a l'Apèndix.
354. *en*: repetit en el manuscrit.
355. *pegant-me*: cast. per contagiant-me.

sos descàrrecs. Un dels tres era jo, i lo dia vuit d'octubre fórem presentats en lo serrallo o casa de justícia, en la qual estiguérem des del matí a fins al vespre. Havia, pues, en est tribunal tanta xusma de la morisma, que estava en una gran plaça i patis d'ell, que causava horror al veure tantes figures rares. Dins d'est tribunal estaven lo cadi, muftí, [**195**] governador i demés jutges, tots assentats a la moda de Llevant, esto és, recostats en uns bells coixins sobre unes riques alfombras. Lo baixà estava en una altra sala. Presentats, pues, que fórem davant d'esta canalla, la primera cosa nos preguntaren per nostres noms, i havent lo Superior respost antes que nosaltres, digué: «Jo me anomeno pare Francisco».[356] Aquí fou lo admirar-se ells, i li digueren: «Que tu eres[357] pare nostre?». No estava lo Superior ben enterat del modo que se deu parlar a los turcs, i quan respongué digué: «Jo me dic Abunafrancis», que en llengua aràbiga vol dir «nostre pare Francisco», i per això repararen en aquella paraula, i havent-li dit jo que digués Francisco només, s'acabà lo pleit. Lo mateix feren amb nosaltres, i responguérem categòricament com se devia davant d'estos bárbaros. Preguntaren més al [**196**] Superior i li digueren d'on era i què feia en Damasco. I ell respongué que era francès, perquè allí no se pot dir un que és espanyol, per tenir Espanya guerra amb lo turc, i estam allí baix la bandera de França. Digué també lo Superior que era també missionari apostòlic, i com digués en llengua aràbiga «*Ana rasul Al·la*», que vol dir «Jo só apòstol de Déu»,[358] aleshores s'alçà lo governador i demés magnates i amb cara indignada digueren: «¿Que tu eres apòstol de Déu? ¡No hi ha més apòstol que Mahoma!». Procurà apaciguar-lo un turc de caràcter[359] dient-los que no en fessen cas, que no sabia lo que es deia aquell franc. Verdaderament que dit Superior, per sa ignorància en lo idioma aràbic i no saber com se deu parlar entre turcs, nos posà en una gran consternació, perill evident de que ens maltractassen, [**197**] però jo aleshores, com a més antic, començí a parlar, i luego se aquietaren i prosseguiren la causa.

Entràvem i eixíem del tribunal a una antesala, i ells secretejaven entre ells, i açò durà a fins a la vesprada. En lo migdia dinaren allí los jutges i magnates, i los criats nos convidaren si volíem menjar de lo que ells havien deixat, i havent respost que no, un d'ells digué: «¿Què, no voleu menjar perquè és composició i cuinat de mans de turcs?».

356. *Francisco*: es tracta de Francisco Pérez, de la província franciscana de la Inmaculada Concepción.

357. *eres*: per ets.

358. Aquesta frase està subratllada al manuscrit.

359. *de caràcter*: de prestigi, de pes, per la seva jerarquia o condició social.

Responguérem que no era per això, sinó per falta de ganes de menjar. Finalment, havent aquell malvat turc encontrat molts testimonis falsos, nos condemnàrem a pagar les vuit mil lliures i que fóssem encarcelats a fins a pagar-les. Quan intimaren dita sentència, digué lo Superior, mogut de zel indiscret, que ni un diner [**198**] volia pagar, lo que irrità molts els turcs, i fou un miracle com no el bastonejaren. A no haver eixit un cristià per fiador, hauríem dormit en la presó, però est ho compongué i s'acabà la funció.

Visita de santa Tecla,*[360] *verge i màrtir en Selèucia. Any 1776.

[*Visita de Maalula o Selèucia. Sayetnaya*]

Acabada esta persecució, ani a la ciutat de Selèucia,[361] anomenada dels turcs i àrabos Maalula, que dista dos jornades de Damasco entre orient i nord de dita ciutat, acompanyat d'una família de cristians molt afectes nostres, los quals me convidaren a esta visita. Lo dia, pues, dotze d'octubre de 1776, partírem de Damasco i en lo mateix dia arribàrem a un llogaret anomenat Sayetnaya,[362] i sos moradors casi tots són cristians, part d'ells catòlics i part cismàtics. [**199**] En cim del lloc hi ha un castell, obra de cristians antics, i en ell una iglésia[363] i convent de monges gregues cismàtiques, i segons tradició antigua en estes terres, se conserva en ella una de les imatges de Maria Santíssima que pintà sant Lluc. Jo no la vaig veure. Hi ha també cerca del lloc una iglésia dedicada a l'apòstol sant Pere, i és cosa digna de veure's per l'arquitectura i pedres tan grans de què està feta. A un quart sobre lo lloc, n'hi ha una altra del mateix tamany dedicada a l'apòstol sant Tomàs. Altres iglésies mig derruïdes se veuen també alrededor del lloc. Los damasquinos tenen gran devoció a est santuari.

[*Selèucia o Maalula*]

Reposats, pues, aquí alguns dies, prosseguírem nostre viatge i arribàrem a Selèucia o Maalula.[364] És un llogaret miserable enmig de dos penyes i en la part d'orient [**200**] està una gran cova enmig d'una muntanya, i allí diuen [que] morí santa Tecla. Hi ha una petita iglésia, i a son davant una font de poca aigua. Un poc més apartat està un convent

360. *Tecla*: és correcció nostra; al manuscrit, 'Tegle'.

361. *Selèucia*: és correcció nostra; al manuscrit, 'Celeucia'. Era situada a la costa septentrional de Síria. Fou destruïda per les invasions perses i àrabs del segle VII.

362. *Sayetnaya*: Seidnaya. Poble a prop de Damasc, en direcció a Maalula. A 1.415 m d'alt. És un poble cristià. És dominat per un convent situat en un lloc elevat.

363. *en ell una iglésia*: al manuscrit figura a continuació de 'en ella una iglesia'.

364. *Maalula*: a 60 kms. de Damasc. En àrab significa 'l'entrada'. És voltada de penya-segats. Entre els habitants hi ha una majoria de grecs catòlics.

de grecs catòlics molt miserable i la iglésia està bella. S'anomena San Sergio o Sant Cerquis. Lo vilatge abunda d'aigües molt sabroses. Més avall del lloc hi ha una mediana planura a on, segons diuen, estava la ciutat de Selèucia, però al present, ni rastre ni ruïnes se veuen. Totes aquelles campanyes són desertes, i excepto algun llogaret de mahometans, no se veuen més que cabres munteses i selvàtiques, de què abunda molt est país. Visitat est santuari, ens restituírem a Damasco.

[*Temps de ma presidència en Damasco*]

En lo any següent de 1777, me vingué la notícia que los Superiors de Jerusalem me havien constituït President i Superior [**201**] d'est col·legi de Damasco, lo que sentí moltíssim per los disturbis i ocupacions que porta esta Superioritat, per haver de tractar amb turcs i demés justícia per no haver-hi en esta ciutat cònsols ni europeus. No obstant, per bé de la missió me sacrifiquí i estiguí dos anys en dit empleo.

Lo dia sis d'abril aní a visitar el baixà en son palacio[365] i no en lo serrallo o casa de la justícia, a on va tots los dies. No poguí veure molt de dit palacio, però aquell poc que d'ell vaig veure indicava que a la moda llevantina i de turcs estava bell, amb abundància d'aigües, molt espaciós i obra magnífica. Té tres o quatre-centes dones en ell, en un lloc apartat, a modo de convent, i cada una té son aposento. Després d'haver-li donada la usanza,[366] que és de mil lliures, me restituí al col·legi després d'haver-me [**202**] ben apedregat en lo camí los turquillos.

[*Susto que tinguérem al voler penjar dos a la porta del convent*]

En lo mes de dit any setanta-set, me donà molt que merèixer lo procurador dels cristians, que era un cismàtic, i fou lo cas que havent lo governador pres a dos cristians cismàtics perquè desenterraven los morts i los despullaven, los sentencià al suplici de la forca, i aquell mal procurador instigà a dit governador que els fes penjar en la porta de nostre col·legi, que d'esta manera pendria més diner. Luego encontinent manà al *lodobaixi*,[367] que és qui cuida de fer executar les sentències, que els

365. *palacio*: es refereix al construït a partir de 1749 per Assem Baixà, un dels edificis més sumptuosos de la ciutat.

366. *usanza*: escrit 'usantsa', que reflecteix la pronunciació italiana d'aquest mot.

367. *lodobaixi*: és correcció nostra d'acord amb la pronunciació; al manuscrit, 'lodovaixi' i 'lodobaxi'; per a López, com diu més endavant, és qui es cuida de fer executar les sentències. Existien dos càrrecs amb un nom semblant: *odabassi*, cap d'una desena de geníssers, Y. BERNARD, *L'Orient du XVIème siècle*, París, Eds. L'Harmattan, 1988, p. 314, i *josodabachi*, ajudant del porter exterior de l'harem, R. GONZÁLEZ CASTRILLO, *El viaje de Gabriel Aristizábal a Constantinopla en 1784*, Fundación Universitaria Española, Madrid, 1996, p. 151.

portàs a nostre col·legi, i que allí los fes penjar. Era açò un diumenge de ben matí, i jo en aquell dia deia la primera missa, en la qual vaig predicar, i com en los dies de festa és tan gran lo concurs de gent que acut a nostra iglésia, vaig reparar que la gent movia gran ruido, anant [**203**] d'una part a altra i tots amotinats. Los religiosos no me volgueren noticiar cosa alguna a fins que acabàs lo sermó i missa per no pertorbar-me, i acabada la missa me digué un d'ells que despatxàs,[368] que en la porta del col·legi m'esperaven per donar-me un bon almorzar. Aní luego allà i encontrí a la porta del convent un home desnú, amb un dogal al coll, que l'anaven a penjar en la reixa que està sobre la porta, i a deu o dotze passos n'hi havia un altre que esperava lo mateix. Vist est espectàculo, partí luego amb lo *lodobaixi*, que digués de part de qui venia a executar una acció tan infame; i responent-me que de part del governador, callí i me retirí a consultar amb los religiosos què era lo que se devia fer, i havent tots convingut que donàs algun soborno a dit *lodobaixi*, aní altra vegada a parlar-li, i ell, per prendre més [**204**] diner, indicà que no podia fer altra cosa que lo que manava son senyor. Aleshores li prometí deu dobles, i luego encontrà camí obert per anar-los a penjar en altra part i marxaren amb los dos sentenciats al serrallo o casa de la justícia, fent en lo camí com que els volien penjar en cada casa que encontraven de cristians, i tot açò per agarrar diner. Lo endemà al matí, los portaren cerca del convent i los penjaren en cases de cristians. D'esta manera usa aquella canalla quan hi ha que sentenciar algun cristià, per traure diner, havent estos de pagar una suma considerable per traure-los del suplici i sepultar-los. En lo restant de ma presidència no succeí cosa particular, perquè lo baixà se mostrà molt favorable.

Esta és la breu relació dels casos més notables i calamitats que en lo espai [**205**] de divuit anys i vuit mesos que estiguí en estes terres passaren, i molts d'ells estan notats en les notes que se conserven en cada hospici i convent, a on me succeïren, per orde dels Superiors i decrets[369] d'esta Santa Custòdia. En esta, pues, verídica relació se veu clarament lo que es pateix i sofreix per amor de Déu i conservació d'aquells san[t]s llocs que foren santificats amb la presència de Cristo, nostre bé, i a tot lo cristianisme, i a no ser a força de diner era impossible habitar-la i transitar-la, però esta depravada secta se cega amb lo diner i per açò tot son

368. *despatxàs*: despatxar: anar de pressa, obrar ràpidament (*DCVB*), article 'despatxar', accepció 2.

369. *decrets*: aquesta és la lliçó correcta, però no es pot excloure una errada del copista, el qual llegí equivocadament 'discrets', o sigui assessors del superior. Collell optà també, creiem que amb bon sentit, per 'discrets'.

conato és pensar què medis posarà per augmentar son caudal, no quedant jamai saciada sa avarícia.

Després d'haver donat relació i notícia de lo que me passà en lo espai de divuit anys i mig en Llevant, serà bé que dònia també relació i notícia de l'estat [**206**] que al present té est país, la gent que l'habita i les particularitats que en estes terres notí i observí, i retorn a Espanya.

ESTAT EN QUÈ AL PRESENT S'ENCONTRA LA PALESTINA I PART DE SÍRIA QUE HE VISTA.

[*Estat miserable de Palestina i país de Llevant en lo dia de vui*]

Si bé és veritat que de lo que he dit a fins ara se pot inferir clarament lo estat en què s'encontra la Terra Santa i país de Llevant, no obstant vull ara en breus paraules declarar en primer lloc com s'encontra la filla de Sion, algun temps tan amada de Déu i ara tan del tot olvidada.

Cosa verament llastimosa és veure la santa ciutat de Jerusalem, demés llocs sants i país de Llevant posseïda d'esta vil i malvada secta de Mahoma, que la té injustament oprimida i en estat deplorable posada, excepto lo Santíssim Sepulcre (estan pipan[t] i prenen[t] cafè quan hi ha obertura), santuari de Betlem, Sant Joan de Judea i Natzaret, i lo demés està [**207**] destruït i arruïnat, i estos tan profanats de la morisma, i si bé és veritat que d'ells n'hi ha que, entrant en estos santuaris, fan alguna reverència, però són pocs.

[*Estat miserable del país de Llevant i càstig visible de Déu en estes terres*]

En substància, qui vulga veure un càstig contínuo de Déu, que vinga a estes terres i en elles veurà de la manera que la Divina Justícia castiga les nacions i regnes per sos pecats.

Estes terres, consta per divines i humanes lletres que foren [de] Déu molt afavorides, però descuidant-se sos moradors de donar al verdader Déu aquell culto a ell degut i no tenint aquell cuidado en reformar sos depravats costums, han vingut a parar a l'estat deplorable en què ara s'encontren.

[*Estat de la santa ciutat de Jerusalem*]

Qui mira la ciutat santa de Jerusalem i contempla amb alguna especial reflexió, la veurà en un profundo silencio, que a vegades apareix que està deserta, sens ruido, ni so de campanes, que tant alegren, ni sens que se oiga ruido de persona alguna. [**208**] En cim de les mesquites, en lloc de creus estan les mitges llunes, que són lo senyal d'esta malvada secta de Mahoma. Qui, pues, veu la dita ciutat com jo moltes vegades l'he así contemplada, a l'instant li vindran les llàgrimes als ulls, recordant-se d'aquelles llastimoses paraules de Jeremies: «*Eccine est urbs perfecti*

decoris gaudiunt universa terra!».[370] Esta és la ciutat ínclita i hermosa, la que era l'alegria de l'univers, pues mireu com està posada en un dol i tristesa suma, plena de morisma i altres gents no santes. Lo mateix succeeix al considerar Betlem i demés sants llocs i terres de Palestina.

[*Terra de Promissió asolada*]

Qui té alguna notícia de com estava la Terra de Promissió, plena de ciutats, viles i llocs, la veurà ara deserta, inhabitada, i no se veuen més que ruïnes de ciutats, iglésies arruïnades, i altres llocs memorables [que] només tenen lo retintín de «Aquí fou». Lo que se veu [**209**] és alguns llogarrets miserables de mahometans i les demés ciutats són reduïdes.

[*Ciutats destruïdes*]

Qui també veu aquella gran metròpoli de Damasco, que era la capital de l'Àsia, la veurà, encara que bella i hermosa, però sens l'adoració del Déu verdader i sens coneixement de Cristo, Senyor Nostre, i sa santíssima llei, plena de mesquites, que són les iglésies d'esta secta, i moltes iglésies antigües estan fetes mesquites, amb ses mitges llunes al lloc de creus i sens sonidos de campanes. Lo mateix reparará en Acre, a on estava la gran Ptolemaida, en Cesàrea de Palestina,[371] i altres ciutats que antiguament eren les metropòlis, ara estan reduïdes i no se veu en elles més que ruïnes, i totes estes terres que he vist i passat per elles, excepto alguns llocs miserables de mahometans, totes pateixen la mateixa calamitat de les de Palestina, perquè totes seguiren sa [**210**] malícia i estultícia, essent aixís que totes són terres boníssimes, fructíferes i temperades, que si fossen cultivades darien fruits de totes qualitats, com los donà la Terra de Promissió, sens que s'hagen de cultivar amb molt treball.

[*Domini del Gran Turc en la Síria i Palestina*]

Totes estes terres domina lo Gran Turc i Porta Otomana de Constantinoble per càstig de nostres pecats, fent infinites tiranies a tots los pobles, ciutats i viles (i més als pobres cristians que baix de son pesat yugo viuen), enviant-los governadors i ministres injustos i avaros, perseguint a aquells que saben tenen diners, i com falta lo coneixement del verdader Déu, de necessitat han d'abundar estes terres d'innumerables

370. Collell corregeix i transcriu: *Hæccine est urbis perfecti decoris gaudium universæ terræ!* Aquesta frase està subratllada al manuscrit. Al marge esquerre, López hi escriu la procedència de la citació: Hyerem. in Trent.

371. *Cesarea de Palestina*: ciutat situada 30 kms. al sud de Caifà (avui Haifa). Fou residència del procurador romà de Judea i tingué un paper rellevant en el cristianisme primitiu. Fortificada a l'època de les croades, el 1265 fou conquerida i destruïda pels mamelucs.

vicis i pecats, encara que en comparació dels nostres són de menos malícia i gravedat.

[*Mahoma, profeta fals i venerat en estes terres*]

Mahoma és qui librement passa en estes terres, i lo tenen tan entranyat en sos cors que crec que [**211**] encara que vingués de l'infern i los desenganyàs, no creurien que fos ell. Ell és qui és ensaltat[372] i predicat per les mesquites i carrers, i lo dolcíssim nom de Jesús ni és conegut ni nombrat, permetent-ho aixís la divina justícia, quan a fins los dimonis de l'infern lo temen, i si bé és veritat que nombren a Déu amb molta freqüència, però és per jurar en fals, o en veritat, aixís com los ve.

[*Per portar lo viàtic als malalts cristians ha de ser sens solemnitat alguna i d'amagat, i lo mateix en altres coses eclesiàstiques*]

En substància, tot lo país de Llevant put a cosa d'infern i és un remedo d'ell, ja per les males paraules que contínuament s'ouen, ja per los juraments, blasfèmies i malediccions, que són en estes terres cosa molt usada, i ja per les extravagàncies dels vestits i figures rares que es veuen, i sent aixís que açò passa en estes terres, no obstant permet Déu, Nostre Senyor, per sos incomprensibles judicis, que els llocs sants estiguen en poder d' [**212**] esta gent bàrbara, perquè nostres pecats pesen més i són de major gravedat que els dels infiels, com està dit.

Gent que habita en Palestina i país de Síria.

[*Varias nacions*]

Moltes són les nacions que habiten la Terra Santa i país de Llevant, com són turcs, cristians i judíos, i la major i principal part és de turcs per ser ells senyors (encara que sens dret algú) d'aquelles terres. D'estes tres nacions, n'hi ha de diferents sectes en cada una d'elles, perquè dels turcs uns segueixen a Ali,[373] i són los arafats;[374] altres a Ootoman,[375] i són los drusos;[376] altres a Abucar,[377] i són los metuales.[378] Lo restant de la morisma segueix el fals profeta Mahoma.

372. *ensaltat*: cal llegir exaltat o exalçat. Collell és decantà per exaltat.

373. *Ali*: Ali ibn Abi- Talib, cosí i gendre de Mahoma. Quart califa i successor d'Utman (656).

374. *arafats*: a l'*Encyclopédie de l'Islam*, Leyde-París, tom I, 1960, p. 623-624, s'hi troba l'entrada «Arafat», però només com a topònim referit a una muntanya i una planura d'Aràbia, 21 kms. a l'est de la Meca.

375. *Ootoman*: Utman ibn 'Affan (¿? –Medina 656), tercer califa de l'Islam (644-656).

376. *drusos*: secta islàmica que sorgí al principi del segle XI els seguidors de la qual s'establiren a Síria i el Líban.

377. *Abucar*: es refereix a Abu Bakr, vegeu nota 295.

378. *metuales*: vegeu nota 299.

[*Secta dels mahometans*]

No me detindré en referir llargament los errors i porqueries d'estes sectes per ser en tot lo món notoris, sí que breument notaré lo modo de viure d'ells i sos depravats costums.

Cosa digna de llàstima és lo veure la ceguedat i locura d'estes [**213**] gents, pues veuen amb lo llum natural moltes de les porqueries que fan, no obstant estan obstinats i cegats amb son Mahoma que no admeten cosa alguna en contrari de sa secta. Ells, encara que en rigor no són idòlatres, perquè coneixen que hi ha un Déu, però segons lo que me referí un cert cristià d'estes terres, home verídic i que estava ben informat dels errors d'esta gent, no deixen en alguna manera ser-ho, perquè cantant en les mesquites, com se dirà més a baix, diuen: «Déu i Acbar, no hi ha sinó un Déu i Mahoma profeta de Déu». Aquella paraula «Acbar», segons lo que me explicà aquell cristià, era un ídol que algun temps era adorat en aquelles terres, i ells lo junten amb Déu quan diuen «*Al·là u Acbar*»,[379] de què se infereix que tots los mahometanos són també en alguna manera idòlatres. A Mahoma, pues, adoren estes gents, no[**214**] com a Déu, sinó com a profeta enviat de Déu, sent aixís que era un home deshonest en sumo grau, com se col·legeix de son Alcoran.

[*Oració dels turcs*]

Usen també d'oracions i tenen son temps determinat per tenir-la, que ells diuen el *salà*.[380] No usen de campanes, i en lloc d'elles canten en les mesquites una hora antes de dia, que diuen el *madne*;[381] en lo migdia, que anomenen *eddojor*;[382] entre tres i quatre de la tarda, que diuen el *lessar*;[384] al pondre's el sol, que diuen el *magreb*, i dos hores después de post lo sol, que diuen el *eixe*.[384] En estes hores se junten en les mesquites i allí resen posant-se de filera, besant la terra i tots de cara a migdia, a on està la Meca. Dona alguna no entra en estes juntes, i si vol resar ha de ser en casa sua, i que sia d'edat madura. Esta malvada secta usa també d'una com confessió, i és l'aigua, rentant-se les extremitats dels cos [**215**] com peus, mans, codsos,[385] orelles, etc., i amb esta ceremònia queden

379. Subratllat al manuscrit.

380. *salà*: àrab *salat*, oració. N'hi ha cinc i en àrab s'anomenen: *salat al-fagr*, a l'alba; *salat al-zuhr*, al migdia; *salat al-'asr*, cap a dos quarts de quatre; *salat al-magrib*, a la posta del sol, i *salat al-isha*, a la nit.

381. *madne*: aquest mot designa col·loquialment el minaret i no la primera pregària del dia.

382. *eddojor*: en l'àrab dialectal de Síria, equival a 'al-Zuhr'.

383. *lessar*: en l'àrab dialectal de Síria, equival a 'al-'Asr'.

384. *eixe*: en l'àrab dialectal de Síria, equival a 'al-Isha'.

385. *codsos*: variant dialectal de colze.

satisfets i limpios de tota màcula, a son parèixer.

En orde a dones, qui més ne pot amontonar i mantenir, est se té per més ditxós, perquè esta mala secta, en orde a la llibertat i brutalitat, està molt inclinada. Usen amb molta freqüència del divorci, que ells anomenen el *talac*.[386]

En ses mesquites no hi ha altra cosa que les parets i esteres i algunes llànties, ni usen d'imatges de bulto, ni pintades.

[*Santons, que són com los sacerdots de esta secta*]

Los que tenen ofici de cantar en les mesquites, que nosaltres diem santons, i ells anomenen *meixaieix*,[387] tenen la incumbència de resar als malalts i enterrar els difunts, i estos per lo regular són gent d'oficis mecànics. Canten també algunes cançons en ses mesquites o per ocasions fúnebres o d'alegria, i diuen d'açò el *mulat*. Por lo regular, estos santons són etxisers o nigromàn[**216**]tics, que en esta terra abunden molt.

[*Ramadan dels turcs*]

Los dejunis que esta secta mahometana té són lo ramadan, que és lo mes que ells diuen ramadan, i est va mudant-se segons les llunes. Est mes, pues, dejunen amb tot rigor des del primer dia de la lluna a fins a l'últim d'ella, esto és de dia solament, i post lo sol tenen llicència per fer qualsevol maldat. En lo any 1762 en què arribí a estes terres, feien lo ramadan, ço és, la lluna del ramadan, que era la de maig, i en lo present de 1780 lo començaren en la lluna de setembre,[388] havent-se retrassat[389] dit ramadan vuit mesos, comptant onze dies atràs cada any. Usen també de la circumcisió en lloc de batisme, perquè esta secta abraça de cada llei alguna cosa. Unes espècies de santons tenen també que van o mol[t] mal vestits o del tot desnusos, i són los que han visitada la Meca i [**217**] estos són molt venerats.

[*Granotes, àngels de Mahoma*]

En lo que s'esmera més esta secta és en fer bé als animals, pues fan deixes i llegats per a donar menjar als gossos i també beure.[390] No poden veure que ningú màtia un ca o a gat, etc., ni menos granotes, per ser los àngels de Mahoma. Moltes coses podria referir d'esta maleïda secta que

386. *talac*: de l'àrab *talaq*, divorci.

387. *meixaeix*: és el plural de la paraula àrab que designa el muetzí

388. Un asterisc remet a una nota a peu de pàgina que diu: «So és, lo dia primer de dit mes, y van contant onze dies atràs en cada any. D'aquí és que dit ramadan unas vegadas cau en lo estiu, altres en lo ivern, etc.».

389. *retrassat*: és correcció nostra segons el sentit; el manuscrit diu 'retratat'. Collell també transcriví 'retrasat'.

390. *beure*: és correcció nostra segons el sentit; al manuscrit, 'veurer'.

observí vivint tants anys entre ells, però les deixo unes per ser escandaloses i feas i altres per no causar molèstia al lector. Referiré, emperò, per últim, una cosa que em causà admiració, i és lo veure com esta canalla sacrifica a Mahoma ses vides anant-lo cada any a visitar en la Meca, i és d'esta manera.

[*Caravana de la Meca*]

Acabat lo ramadan, onze dies després se junta en esta de Damasco innumerable gent de tota la Turquia i Àsia i forma una gran rècua de gent que ells diuen el *jaig*,[391] i nosaltres caravana, i va lo baixà d'esta [**218**] ciutat per cap o príncep d'ella. Unes vegades arriba a cent mil persones, altres menos. Los gastos que importa esta caravana són moltíssims, pues gasten passades de quatre mil bolses, fent cada bolsa[392] cinc-centes lliures catalanes.[393] Van en ella hòmens i dones, sofrint les inclemències del temps o de rigorosíssims calors per haver de passar les Aràbies desertes, o de fred i aigües quan hi van en lo hivern. Tenen en cada jornada un castell a on encontren aigua i demés provisions.

En la Meca o Medina,[394] que és lo lloc a on està enterrat lo infeliç Mahoma, no veuen los peregrins cosa alguna, sinó lo pavelló molt preciós que està sobre lo sepulcre, i dins de la mesquita no hi entra més que lo baixà i lo santó de la Meca. En esta visita gasten quatre mesos, dos a l'anar i dos al tornar. Al partir i entrada d'esta caravana fan grans festes en esta [**219**] ciutat, i és innumerable lo concurs de gent.

[*Festes del turc*]

Lo dia que lo baixà sacrifica en la Meca és molt festiu en la morisma, i és com a dia de pasqua, i, qui pot, sacrifica un moltó a Mahoma en sa casa i lo donen als pobres. Los tres dies immediats després del ramadan també són de festa, i tant en ells com los del sacrifici, que diuen la festa del cabró, se vesteixen de gala, no treballen i se donen les bones festes entre si. En lo demés de l'any no hi ha més festes i sempre treballen, i mengen carn i també en lo dejuni del ramadan, esto és, en la nit, perquè de dia dejunen sens menjar cosa alguna ni beure ni pipar en tot lo dia. En lo que toca a casoris, enterros i modo de viure estes gents, se dirà més avall.

391. *jaig*: àrab *hadj*, pelegrinatge a la Meca. De Damasc a la Meca hi ha uns 1.700 kms.

392. *bolsa*: unitat monetària de compte que equivalia a 500 piastres.

393. *lliures catalanes*: vegeu nota 93.

394. *Medina*: és correcció nostra; al manuscrit, 'Medine'. Ciutat santa de l'islam juntament amb la Meca. Hi ha la mesquita que conté la tomba de Mahoma.

[*Cristians de Llevant. Maronites. Sorians. Gòfits*]

La segona nació que habita en Llevant són los cristians que davallen o provenen d'aquells cristians antics que habitaren estes terres antes de dominar-les los turcs. Dels cristians, uns són catòlics i altres [**220**] cismàtics i heretges. Uns són d'un rito, altres d'altre. Del ritu grec i armènic abunden[395] més. Los maronites són pocs[396] i menos los sorians i gòfits. Cosa llarga seria lo contar los cismes i errors d'estos cristians, però mon intent és recopilar ara lo més substancial d'estes gents i son modo de viure.

Cristians grecs, armenis, etc.

[*Grecs i armenis*]

D'estos ja he dit que uns són catòlics i altres cismàtics. Tant uns com altres tenen un patriarca. Los catòlics, lo tenen en la muntanya del Líbano i los cismàtics tenen quatre patriarques: un en Antioquia,[397] que resideix en Damasco; altre en Jerusalem; altre en Constantinoble, i altre en Alexandria, que resideix en lo Gran Cairo. Tenen també sos arquebisbes i bisbes, tant los catòlics com cismàtics, i sos sacerdots. D'estos, los que no són [**221**] regulars, o religiosos, se poden casar antes d'ordenar-se, però amb donzella, i després de la mort d'un d'estos no se pot casar.

Los sacerdots grecs consagren amb pa amb llevat; los maronites amb pa ácimo i los armenis també. Los sacerdots grecs diuen la missa en llengua aràbiga, excepto les paraules de la consagració, que les diuen en grec. Tant los sacerdots grecs com los demés són, per lo regular, idiotes[398] per no cursar ciències, i no saben més que llegir i escriure. Los grecs i armenis usen, en lloc de casulla, una com a capa pluvial en la missa, però cosida de davant. Porten una estola ampla, tirada a la llarga com los bisbes. No porten manípulo, però en l'alba, en la part del bras esquerre porten una creu. Lo vestit dels sacerdots en Llevant, fora de quan celebren, són los dels demés paisans, excepto en lo color, que és negre.

395. *abunden*: és correcció nostra segons el sentit; al manuscrit, 'abunda'.

396. *pocs*: és correcció nostra segons el sentit; al manuscrit, 'poc'.

397. *Antioquia*: en turc Antakya, ciutat vora el riu Asi nehri (Orontes). Fou una de les grans capitals de l'època hel·lenística i romana. Cosroes I la destruí el 538, però fou reconstruïda per Justinià. Els àrabs la conqueriren el 637, després els bizantins el 966 i el 1084 els turcs seljuquís. Del 1517 al 1920 pertangué a l'Imperi Otomà. El cristianisme s'hi implantà de bon començament i s'hi creà un patriarcat.

398. *idiotes*: pres en el sentit que té en llatí, que li ve del grec: ignorant, desconeixedor, que no té lletres.

[**222**] [*Llibertat dels cristians de Llevant*]

Los cristians habitants en Llevant, encara que vísquien entre turcs, no són esclaus, sí que paguen son tribut o personal, cada any, que anomenen el *jaraig*[399] o *jasset erràs*,[400] en unes parts més, en altres menos. En esta de Damasco, n'hi ha de tres espècies: menor, més gran i major, i lo menor no passa de tres lliures catalanes, i lo major de catorze. Entre any tenen també alguns pagaments per les tiranies dels turcs i també les usansas per deixar-los tenir iglésies obertes. En lo demés, cada u negocia i treballa de son ofici i té sa casa, excepto terres, que no les poden posseir los cristians.

[*Dejunis de cristians*]

En orde a sos ritus, cada nació té lo seu. Dejunen la major part de l'any, com la quaresma major. La dels apòstols, la de l'assumpció de Maria Santíssima i lo advent. En lo dimecres i divendres fan abstinència. En ningun dejuni mengen lacticinis, i en la [**223**] quaresma major ni peix poden menjar. Lo dejuni d'ells en la quaresma consisteix en dejunar amb dejuni natural a fins al migdia, i després mengen de magre sempre que volen. En les festes, no se conformen amb nosaltres en totes per no haver rebuda la correcció gregoriana, i aixís onze dies después de nostres festes fan ells les sues, i ne tenen moltes de sants particulars. No tenen vigílies ni témpores, i en los diumenges sempre se conformen amb nosaltres. Lo ritu que més se conforma amb lo nostre és lo maronita, encara que té també ses diferències. Comencen lo any en lo mes de setembre per seguir l'opinió que Déu, Nostre Senyor, crià lo món en la tardor, i no en la primavera com diem nosaltres.

[*Nació hebrea o judíos*]

Resta veure la tercera nació que habita en Llevant, que són los hebreus o judíos. Estos se mantenen encara en sos [**224**] errors, i també hi ha diferents sectes d'esta pèrfida canalla. Estan baix el yugo pesat del turc i són gent vil i baixa, i excepto alguns que estan en servei del baixà, que estos se la passen bé, los demés van tots estropeats i desditxadament. En una paraula: la nació més abatuda en Llevant és esta, i si algú d'ells se fa turc o moro, lo obliguen primer que conféssia que ha vingut lo Messies, i després de mort no se sepultarà entre turcs, sinó en lloc separat, de què se veu que en part ninguna té repòs esta mala gent.

399. *jaraig*: de l'àrab *kharadj*, impost que havien de pagar els cristians i jueus, barons i més grans de 15 anys, establerts a l'Imperi Otomà.

400. *jasset erràs*: VOLNEY, *Voyage en Égypte et en Syrie*, p. 373, explica que al rebut del *kharadj*, hi figura el mot *djazz -el-ras*, *"c'est à dire, (rachat) du coupement de la tête"*, expressió que ve a significar que el contribuent paga el dret de conservar la vida.

Cases de Llevant.

[*Forma de les cases de Llevant*]

Vist ja què gent habita en l'Àsia i país de Llevant, veurem ara son modo de viure, i primerament faré ara una descripció de ses habitacions.

Les cases de Llevant vénen a ser a la moda cartoixana, que per lo regular no tenen alts, sinó que en lo primer pis ses habitacions no tenen [**225**] hermosura de part de fora per no haver-hi balcons, ni pintures, sinó finestres, i estes amb sos reixats. Vista una descripció d'una casa, s'inferirà com són les altres. Té, pues, la casa quatre parets, com se suposa, més o més grans. Esta consisteix en un gran pati, rodejat d'habitacions i quartos, i en la part que mira a tramuntana hi ha un arc a modo de capella que diuen *diuhan*,[401] en lo qual lloc habiten en lo estiu, ço és per recrear-se. Lo pati és a modo de claustro, i en Damasco és cosa curiosa, pues tenen en ell un jardí amb arbres i abundància d'aigua. Los quartos de la casa no tenen colgadures ni cortines, però estan ben adornats a lo mosaic, ço és, amb pedres màrmols de diferents colors, i bones alfombres i coixins de valor. Per lo regular, cada casa té un o dos quartos en lo alt d'ella, que diuen el *casar*,[402] i no hi ha altre pis, ni que [**226**] pujar escales, pues tot ve a peu pla. Lo lloc secret o necessàries, en Llevant totes estan a l'entrar a la casa. Los terrats són de terra, i en Jerusalem són d'argamassa, i en cada una sa cupulilla i mitja naranja. Esta és la descripció de les cases de Llevant, les quals per lo regular sempre estan tancades, perquè en esta terra ningun oficial treballa en la porta de sa casa, sinó que per est fi tenen botigues en carrers determinats, que ells diuen los *succos*,[403] o *basarros*[404] o *dacaquins*.[405]

Vestits de Llevant.

[*Forma dels vestits de Llevant*]

Lo modo de vestir en Llevant és en certa manera millor i més honest que el de Ponent, i causa més gravedat. Los hòmens vesteixen tots vestits talar o llarg, que causa respecte, deixant-se la barba llarga. En lo cap, en lo lloc de barret, porten *caucos*,[406] que són a modo d'orinals,[407] amb una

401. *diuhan*: del turc *diwan*, sala.

402. *casar*: *al-kasar*, palau, residència magnífica.

403. *succos*: de l'àrab *suq*, mercat.

404. *basarros*: plural sobre *basaro*, del persa *bazar*.

405. *dacaquins*: mot turc, plural de *'duc-can'*, que significa botigues.

406. *caucos*: catalanització del mot turc '*kawk*'.

407. VOLNEY, *Voyage en Égypte et en Syrie*, p. 102, diu que és un turbant de forma cilíndrica.

[**227**] faixa de diferent color, o *sesses*,[408] que són a modo de barretines embolicades amb faixa també. No usen de perruques ni polvos, sinó que porten lo cap pelat, deixant-se en cim d'ells un petit munyó[409] de cabells.

[*Vestits dels hòmens*]

Los demés vestits que els arriben als peus,[410] i en temps d'hivern porten bones pellisses i de valor. Se cenyeixen[411] amb faixes de seda i cada u va amb sa daga, que ells diuen el *gangiar*,[412] posada en la dita faixa. En lo estiu usen de calçotets de cànem o tela, però en lo hivern los porten de paño molt amples. En los peus calcen un[s] escarpinets de cuiro groc, i les sabates, que ells diuen *babuigs*;[413] són a modo de nostres cinelas,[414] sens taló ni sivelles. En esta de Damasco tots vesteixen de seda per abundar molt est país d'ella, excepto l'última roba talar que porten, que és de paño fi. Est és lo modo de vestir d'estes gents, sens més gales d'or ni plata.

[**228**] [*Vestits de les dones*]

Les dones vesteixen també amb robes talars o llargues, i en veritat que en lo dia del Judici seran fiscals contra los abusos que les dones cristianes cometen en orde al vestir. En lo cap porten una barretina a la morisca, qual adornen amb mocadors a modo de la *sessa*[415] dels hòmens, i posen en ella altres pelendengues[416] i adornos, que per fin són dones, i açò basta per aspirar i anhelar a l'adorno de sos cossos. Los cabells parteixen amb moltes trenes i porten certes monedes d'or en lo front pendents d'aquella barretina. En lo coll porten un a modo de collar d'or de la figura d'un pinyó. La camisa, cordada en lo coll com los hòmens, i llarga a fins los peus, i totes porten calçotets, i dita camisa fora d'ells. En los peus calcen uns botinets de cuiro fi de color groc, i los serveixen de mitges, i los *babutxos* com los hòmens, i les demés vestidures los [**229**] arriben del coll als peus, de tal manera que a poca diferència ve a

408. *sesses*: el mot àrab '*shash*' designa una banda enrotllada al voltant del turbant; un altre mot, '*shashiya*', és el nom d'una gorra o casquet.

409. *munyó*: cast. *muñón*. VOLNEY l'anomena *gettaya* o *choucha*.

410. La lliçó és correcta, però confusa. Pensem que cal entendre: la majoria porten vestits llargs fins als peus.

411. *cenyeixen*: és correcció nostra; al manuscrit, 'cenyesen'.

412. *gangiar*: de l'àrab *kandjar*, daga.

413. *babuigs*: del turc *paputx*, sabata sense taló, lleugera, plantofes.

414. *cinelas*: per xinel·les.

415. *sessa*: vegeu nota 408.

416. *pelendengues*: cast. *perendengues*, qualsevol adornament femenívol de poc valor.

ser com la dels hòmens. Fora de casa vesteixen un manto blanc que les cobreix lo cap a fins als peus, amb un vel en la cara, sens que jamai se vègia cara alguna de dona en los carrers.

[*Recato i modèstia de les dones llevantines per los carrers*]

¿Qui, pues, negarà que est modo de vestir no sia lo més decent en les dones? Allí jamai hi entren modes, sinó que sempre se mantenen en les antigües, i perquè se vègia lo recato i tiento que se va en orde a les dones, s'ha de saber que dona alguna està en les botigues i carrers per a vendre, ni jamai ix de casa, sinó per negoci urgent, perquè lo que toca [a] comprar, vendre o cosa semblant, ho fan los hòmens, i les dones estan retirades en ses cases, i no ixen d'elles, sinó per anar a visites o als banys o altres parts, com més avall se veurà.

[*Recato de les dones en los temples*]

Jamai dona alguna va acompanyada [**230**] amb home, encara que sia son marit, i si ixen fora de la ciutat, és dones amb dones. No solament açò, sí que les cristianes en la iglésia no se mesclen entre hòmens, posant-hi entre elles i ells sos reixats, com que tenim que confessar que la vida de la dona en Llevant ve a ser a poca diferència com la de les monges. Ni en casa se permet ser vistes indiferentment de tots, sinó que o s'escondeixen o se posen un vel en la cara per no ser vistes, a no ser home molt conegut o parent.

[*Reprehensió per a les dones cristianes*]

Verdaderament que al principi que arribí a estes terres me causà molta admiració veure est modo de viure en les dones, considerant que açò se feia en país d'infiels i mahometans tan amics de la luxúria, quan en est país de cristians[417] és precís anar sempre amb la vista mortificada per no escandalitzar-se al veure tanta llibertat, tanta vanitat i desahogo en les dones cristia[**231**]nes, que per son estat, condició i fe havien de sobrepujar al recato d'aquelles. *Et nullus est qui recogitet corde.*[418]

[*Menjar dels llevantins*]

Vist ja com se porta la gent de l'Àsia en orde al vestit, veurem ara què menjars usen.

Los llevantins, en orde a menjar no són tan aficionats a cosa de carn com los europeus, pues cosa de caça no l'apeteixen molt. Los menjars que més s'usen són unes pilotes que fan de carn picada amb un morter, amb blat fresat,[419] i d'açò diuen *cobbe*. Los guisats, per lo regular amb

417. Es refereix a Catalunya.

418. Frase subratllada al manuscrit.

419. *blat fresat*: al manuscrit, 'blat fressat', blat al qual s'ha tret la pellofa molent-lo en el trull (*DCVB*, article "3.Fresar", accepció 1).

coses àgries, com llet agre, que ells diuen *laban*. Fan també un relleno d'arròs i carn picada amb unes petites calabazas que diuen *cusses*.

Los cristians, en temps de dejunis no deixen malves ni ortigues en los camps, perquè encara que estes terres abunden d'altres verdures, estes los guste[n] més. Entre any, les fulles de parra i de bleda o de cols cab[**232**]dellades, les componen amb arròs i carn picada i ne fan un gran menjar. En conclusió: carn sola no els gusta molt, i tota carn la mesclen amb arròs o altres herbes, i d'esta manera la mengen. No és possible fer-los menjar sang de qualsevol animal, ni carn de bou. Lo que més los gusta és lo moltó, que en esta de Damasco és cosa molt regalada per ser los moltons de la Síria cosa estranya, com més avall se veurà.

[*Modo de menjar que tenen*]

Lo modo amb què mengen los de Llevant és est. No usen de taules ni tenen lloc determinat per menjar, sinó que usen d'un tamborinet i sobre ells pose[n] una taula i, assentats en terra, mengen, posant tot lo que s'ha de menjar tot junt, sens usar de forquilles, sí, emperò, de culleres. No aguardan que tots hagen menjat per alçar-se de la taula, sinó que aquell que acaba primer s'alça i se'n va a rentar [**233**] mans, boca i cara amb sabó, ceremònia que jamai se deixa. Ninguna dona entra en la taula dels hòmens, encara que sia la mestressa de la casa, sinó que les dones mengen a part, encara que sia[420] entre domèstics de la casa.

Entrem ara a explicar com estes gents celebren les bodes, com s'enterren, i altres coses de sos costums i modo de vida.

Bodes dels turcs.

Los turcs, com no tenen sagrament del matrimoni, sinó en lloc d'ell un pur contracte natural, no necessiten assistència de santó algú, i així, convingut lo espòs i aplaçat lo dia i hora, envia en la nit un gran número d'hòmens i algunes dones perquè amb forma de professó, portan[t] moltes atxes enceses, acompanyen a l'esposa a sa casa fent [**234**] molt ruido, tocant panderos i altres instruments, i arribats a la casa, passen allí la nit amb bulla, i lo endemà cada u se va a rentar a sa casa. Açò és lo que vaig notar en estes terres, sent així que me contaren que feien altres ceremònies i coses indignes de escriure's i no és d'admirar en gent sens fe ni llei.

Bodes de cristians.

Los cristians, com ja tenen sagrament del matrimoni, ja usen de ceremònies al casar-se, i en veritat que a no estar aprovades per la Iglésia,

420. *sia*: el manuscrit diu 'sian', però el sentit demana el verb en singular. Així ho entengué també Collell, i nosaltres el seguim.

seria cosa de risa, perquè com estos segueixen sos ritus antics, gasten en esta ceremònia una hora bona.

Primerament s'ha de saber que l'espòs, per lo regular, no ha vista l'esposa o promesa per lo [**235**] gran recato que hi ha en orde a les dones, com més amunt s'ha dit, i aixís, per prendre vistes[421] se val d'algun sacerdot o persona molt coneguda de la casa, i est informa què tal és la promesa o donzella que vol prendre. Feta esta diligència, envia lo promès una cinta, un anell i algunes monedes d'or a la promesa, i estos són los esponsals.

[*Ceremònies estranyes*]

Vingut lo temps de casar-se, que per regular elegeixen lo dilluns, van los parents de l'espòs a sa casa i los de l'esposa a la de l'esposa lo dia antes, que és lo diumenge, i allí passen lo dia alegrement. Lo dilluns, després de mitja nit, van los de casa lo espòs amb gran comitiva de gent a cercar i portar la nòvia a casa sua amb molta lluminària, alerits[422] i so de panderos, i si no se casen en la iglésia, lo [**236**] sacerdot los casa en casa de l'espòs d'esta manera: preparen en la iglésia o en casa una taula amb ses estovalles, sos ciris, un santcristo i un vas de vi, i una corona o guirnalda. Després comença lo sacerdot a cantar oracions, epístola i evangeli, posant unes vegades la corona en lo cap de l'espòs, altres en lo de l'esposa. Acabades estes ceremònies, pren lo sacerdot lo vas de vi i dóna a beure a l'espòs, i est lo dóna a l'esposa, i est és lo consentiment que fan. Fet açò, se forma una professó dels tres, esto és, sacerdot, espòs i esposa, i posat lo sacerdot en mig dels dos i prenent-los per lo bras, donen tres voltes alrededor de la taula cantant i anant incensant lo acòlit. Acabada esta ceremònia, torna lo sacerdot a rezar i salmejar, beneir i més be[**237**]neir, i amb açò se fineix lo casori. En veritat que la primera vegada que vaig veure esta funció tinguí prou quefer en detenir les rialles. S'adverteix que açò ho fan quan los sacerdots del ritu grec, o d'altres ritus, casen, perquè nosaltres administrem los sagraments al ritu llatí sens immutació alguna.

[*Cosa digna de risa en les bodes de Llevant*]

Acabades estes funcions, prenen la nòvia i la retiren a un quarto de la casa de l'espòs i l'assenten en un coixí de cara a la paret, i en esta postura resta tot lo dia. Vinguda la nit, la introdueixen en lo quarto de l'espòs i l'assenten en un coixí de cara a la paret. Lo endemà a la matinada,

421. *prendre vistes*: veure's en un lloc convingut un home i una dona per tractar de festejar i de casar-se (*DCVB*, article «vista», accepció 4 a).

422. alerits: cast. *alaridos*, crits aguts.

vesteixen a l'esposa amb totes les pelendengues i formen una professó en lo pati de la casa, anant la nòvia a l'últim, i després d'haver dades tres voltes cantant i ballant, porten la nòvia [**238**] en un quarto ben adornat i l'assenten[423] en un coixí de cara a la gent, i d'esta manera resta tot lo dia. Al dia tercer, ja comença a parlar i anar sola per la casa, i amb açò se fineix la boda. Al cap d'un mes van a visitar-la sos parents, i besant-li lo muscle dret, cada un li posa algunes monedes d'or en lo front pegades amb saliva, i ella los dóna un mocador blanc brodat, i se fineix la funció.

En l'administració del baptisme usen, a poca diferència, les mateixes ceremònies que en lo casori, excepto les tres voltes que fan alrededor de la taula, que lo padrí o padrina porta lo infant en los braços i lo sacerdot los incensa.

Enterros de turcs.

Quan mor algun turc o turca, renten lo cos difunt de cap a peus i esta [**239**] és l'última confessió que fa. Després lo posen en un baül, qual adornen ricament, i si és home posen sobre lo dit baül lo turbant, i, si és dona, lo que usen les dones, i sense fèretro[424] algú o llit de morts lo porten dos turcs en cim del cap. Van al davant del mort los santons, amb un gran rosari en la mà, de dos en dos, sens vestir altra roba que la que porten ordinàriament, i canten la *lilayna.*[425] Si lo mort és persona distinguida, porten moltes banderes, palmes i panderos, i van tocan[t] a modo festiu. Detràs del difunt va una comitiva de dones fent uns alarits i càntics melancòlics que causen[426] horror, i d'esta manera acompanyen els[427] difunts a la sepultura, fora de la ciutat, perquè en Llevant ningú s'enterra dins de les ciutats, sinó fora dels portals d'elles.

Arribats a la sepultura, tornen a rentar-los les extremitats del cos i los posen no baix terra, sinó sobre ella, i fabriquen sobre [**240**] lo difunt una bóveda a la mida del cos, i a on correspon lo cap, fan un petit círcol i planten allí alguna cosa verda o algunes flors, perquè diuen que el difunt en la nit se recrea amb aquelles verdures i flors. Després, tots los dijous de l'any van les turques, cada una amb son ram, a visitar los sepulcres, i deixen dit ram de flors o alguna cosa verda en lo lloc que correspon al cap del difunt, i amb açò se terminen los sufragis d'aquelles ànimes condemnades.

423. l'assenten: és correcció nostra segons el sentit; al manuscrit, 'lo assentan'.
424. *féretro*: és correcció nostra; al manuscrit, 'ferretro'.
425. *lilayna*: adaptació abreujada de '*lâ ilâh ill'Allâh'*.
426. *causen*: és correcció nostra segons el sentit; al manuscrit, 'causa'.
427. *els*: a continuació hi ha 'turcs' ratllat.

Enterros de cristians.

Los cristians en Llevant també s'enterren fora de les ciutats, i sos sepulcres són baix de terra, en bóvedas. Quant mor un cristià, no se toquen campanes en esta terra, perquè no n'hi ha, i aixís luego de mort lo vesteixen lo més ricament que poden, i lo col·loquen en una quadra,[428] rodejant-lo una caterva de dones vestides de negre i canten uns càntics tristos [**241**] i melancòlics que enterneixen; unes se peguen colps als pits, altres amb la cabellera estesa se donen colps al cap, i d'esta manera passen aquell poc de temps que el cadàver està en casa, que per lo regular no passa de vuit o deu hores, i luego li despullen los vestits bons i lo amortallen, i lo posen en un miserable féretro i lo cubren amb un drap negre, i sens acompanyament de sacerdots revestits, lo porten a la iglésia, i luego lo acompanya un sacerdot a la sepultura, anant molts cristians davant i una caterva de dones detràs, i tots a la muda i silenci, perquè no els és permès cantar.

[*Plants i lamentos per la mort del difunt*]

A l'eixir de la ciutat, canta lo sacerdot i les dones comencen a donar grans alarits i plants, i fetes les ceremònies eclesiàstiques, posen lo difunt a la sepultura i cada u se'n torna a sa casa. Les dones continuen alguns dies, matí i tarda en plorar i lamentar-se en casa [**242**] del difunt, i lo endemà de l'enterro van a la iglésia, i afilerades a la porta d'ella, les de casa del difunt reben lo pésame, que ells diuen el *sabagie*, i per espai d'un any continuen en lo dol, vestint les dones de negre, però los hòmens no vesteixen insígnia alguna del dol. Les dones van tot aquell any al sepulcre del difunt tots los diumenges, i allí ploren, se lamenten alrededor del sepulcre.

D'esta manera està fet lo món, que cada nació té son modo de ritus i ceremònies. Estes, al parèixer, són més judaiques que cristianes.

Banys que usen los llevantins.

[*Banys de Llevant*]

En est país de Llevant usen uns banys, que ells diuen *iammam*,[429] i són d'aigua calenta, i és providència gran esta, perquè a no ser açò, sempre hi hauria pesta en estes terres per lo mal fetor que llancen estes gents, i perquè la mitat d'ells estan [**243**] mig podrits de mals i llagues. Estos banys, pues, són en unes cases grans, a on hi ha moltes estancias, ben adornades. D'aigua, n'hi ha amb abundància i és calenta, pues baix

428. *quadra*: sala o cambra gran de casa senyorial (*DCVB*).
429. *iammam*: àrab *hammam*, bany públic.

de terra posen focs que nit i dia continua, i basta entrar en ells per començar a suar. Los hòmens van a estos banys del matí al migdia, i les dones del migdia a la nit. Hi ha banys que serveixen per los hòmens solament, i altres per les dones, i les cases principals tenen en elles sos banys particulars. En estos banys se renten de cap a peus, havent-hi, com he dit, ses casetes per no ser vistos.

Cafeteries de Llevant.

[*Cafeteries dels turcs*]

Los llevantins, com no[430] tenen tavernes ni comèdies, ni altres entreteniments, usen de cafeteries, a on se junten molts hòmens, i allí pipen, prenen cafè, i un charlatán o truà los deverteix amb cuentos i rondalles, tocant a vegades algun instrument [**244**] músic, com violí, guitarra, etc., i més causa ganes de vomitar que d'alegria, per no ser esta gent pràctica en ningun gènero de música, ni tenint tampoc instruments a propòsit. D'esta manera passen aquells miserables lo temps.

Altres se diverteixen en jugar moltes espècies de jocs que en nostres terres no són coneguts. Lo divertiment més ordinari per les dones és lo anar als banys damunt mencionats, i allí se junten tres o quatre-centes d'elles i passen les tardes alegrement.

Les cristianes i també les turques tenen altre gènero de divertiment, que és anar a visitar-se unes a altres, màxime si són parents, i allí passen la semmana[431] entera alegrement.

Govern del turc en estes terres.

[*Govern del turc*]

És cosa notòria a tot lo món lo govern dispòtic del turc, i en veritat que no se pot dir govern, sinó confusió, com ara se veurà.

[*Estat que toca a lo espiritual dels turcs*]

Los turcs fan alguna [**245**] diferència entre lo Estat o bras secular, i eclesiàstic, i encara que no fan alguna distinció que fem nosaltres, però en alguna manera la regoneixen. Los que cuiden de les coses que miren a lo espiritual són lo muftí,[432] cadi[433] i santons. Lo muftí ve a correspondre als arquebisbes; lo cadi als bisbes. En totes les ciutats hi ha cadi i muftí, i los de Damasco i Jerusalem vénen cada any de Constantinoble. Lo cadi

430. *no*: està escrit a la interlínia superior.
431. *semmana*: setmana en la pronúncia vulgar.
432. *muftí*: és correcció nostra; al manuscrit, 'mofti'.
433. *cadi*: vegeu nota 240.

ve a ser com a *mixti fori*,[434] o que entén en causes espirituals i temporals, i lo muftí en coses de la secta[435] de Mahoma. Los santons se cuiden de les mesquites i cantar en elles i il·luminar-les en temps de ramadan i altres festes, com i també d'anar a visitar els malalts i resar-los sobre sos caps algunes com a oracions, i també circumsisar[436] els minyons a son temps, que és en edat de set a vuit [**246**] anys, i cantar el *mulat* en les mesquites, o per coses fúnebres, o alegres, com damunt està dit. Lo cadi explica cada divendres part de l'Alcoran de Mahoma amb l'espasa en la mà.

[*Estat que toca al temporal dels turcs*]

Lo estat secular se governa d'esta manera.

En cada ciutat principal hi ha un baixà, que correspon a virrei, i est governa lo territori de sa baixaria i posa governadors en les ciutats petites, viles i llocs, que ells anomenen *motecellem*,[437] i en los llogarrets petits diuen el *subaxi*.[438] Los baixàs compren sos empleos al Gran Turc i estos venen després los empleos de les ciutats i llocs a ells subjectes, a altres, i d'aquí se pot inferir lo govern que tenen, perquè havent de comprar los baixàs ses baixaries, és precís que fàcien mil injustícies als ministres inferiors, i estos a la plebe, cada [**247**] u per pagar sos tributs i atesorar alguna cosa. Lo mateix succeeix als de l'Estat que correspon a l'eclesiàstic.

Esta baixaria de Damasco és una de les principals de l'Imperi Otomà, perquè és també príncep[439] de la Meca, pues té obligació de conduir la caravana allà, so pena de llevar-li lo cap. Té també son governador, que governa en les ausencias que fa entre any, i son primer ministre, tresorer i comptador. Est ofici de baixà és anual, com i també los demés oficis. En Damasco té lo baixà son palacio propri, com lo té lo baixà que avui governa, per ser natural d'esta ciutat, que ells anomenen serrallo, i és la casa de la justícia, i habita en ell. Est baixà va amb gran ostentació i manté molta tropa. Tres vegades estiguí en son propri palacio en temps de ma prelacia, los anys 1777, 1778 i part de 1779, [**248**] que per causa de donar-li la usanza anual fui a visitar-lo. Me rebé amb gran humanitat, i perquè se vègia com se fa respectar est infiel, referiré lo que me passà en estes visites.

434. *mixti fori*: locució llatina ('de fur mixt') aplicada antigament als delictes dels quals podia conèixer indistintament el tribunal civil o l'eclesiàstic.

435. *secta*: és correcció nostra; al manuscrit, 'sexta'.

436. *circumsisar*: per circumcidar.

437. *motecellem*: també *mutassallim* o *motsallam*: lloctinent local d'un governador no resident o enviat del governador per a la percepció dels impostos.

438. *subaxi*: mot turc compost, *su -bashi*, cap, delegat, de la policia.

439. *príncep*: s'entén el baixà titular.

[Nota. *Modo de visitar el baixà o virrei de Damasco*]

Vingut lo temps en què és costum donar-li la usanza o tribut que est col·legi li dóna cada any, que al present són dos mil lliures catalanes, i pocs anys ha eren quatre mil, avisa ell perquè se vàgia a visitar-lo. Vingut lo dia, dóna audiència o en son palacio o en lo serrallo, i a l'entrar en la quadra[440] que ell està és precís descalçar-se les sandàlies per entrar a la moda turca, i arribant a sa presència se li fan tres reverències, i no s'assenta un a fins que ell diga la tercera vegada «assenta't». Arribat, pues, a on està ell assentat, o tirat en un coixí a la moda turquesca, se **[249]** li besa la fímbria[441] de la vestidura que ells diuen *beneix*,[442] o la mà, si l'allarga, i després d'haver-lo saludat se li entrega lo bolsillo[443] i se despedeix d'ell, no girant-li les espatlles. D'esta manera se fa respectar un infiel.

En la quadra a on està hi ha molts grandes i ministres, i deu o dotze minyons ricament vestits, que apar un retrat de l'infern. Lo baixà té domini absolut de matar i fer lo que vol i est mateix poder comunica als governadors subalternos.

Justícia turquesca.

En orde a fer justícia [a] la nació turca, no se pot dir justícia, sinó injustícia, perquè encara que en algunes coses la guarden, però en les més la violen. Totes les causes civils i criminals passen al serrallo per ser lo baixà lo primer i absolut jutge, lo qual té domini sobre el muftí, cadi, etc. Les causes civils com **[250]** plei[t]s, divisions de terres, cases, etc., lo baixà, amb son consell, que diuen *divan*,[444] ho termina amb breu temps, i he vist concluir pleit de molta importància del dematí al vespre. Lo cadi també entra en alguns pleits com divisions d'herències, etc. Si la causa és criminal, lo baixà sol les termina donant sentències de mort, com vol i a qui vol.

[*Penjar*]

Per executar les sentències no tenen lloc determinat, sinó que si sentencia de ser penjat, lo pengen en lo primer arbre que troben, o sia en alguna reixa o finestra d'alguna casa. Les sentències més usades són penjar, encasusar i en donar garrot. Si els pengen, allí los deixen pernejar dos o tres hores, si no els xafen lo cap luego, com és costum.

440. *quadra*: sala gran de casa senyorial (*DCVB*).

441. *fímbria*: la vora més baixa del vestit talar.

442. *beneix*: VOLNEY, *Voyage en Égypte et en Syrie*, p. 102 , esmenta una peça llarga fins als peus i l'anomena *beniche*.

443. *bolsillo*: cast. saquet per a dur-hi diners.

444. *divan*: àrab *diwan*, tribunal de justícia, gran consell que tenen algunes autoritats.

[*Empalar o encacusar*]

Si els encasauquen, los entren un pal punxegut per lo trasero, i després lo enarbolan i planten en terra, eixint moltes vegades la punta del pal per los muscles.[445]

[*Donar garrot*]

I lo modo de donar [**251**] garrot és posar-los la corda al coll i dos estan tirant d'ella a fins que els escanyen.

[*Varios turments de la justícia turquesca*]

En lloc de turments, quan los merèsquien, usen de dar bastonades als peus, i són de mort, al ventre i tot lo cos. Los posen també una barretina, a modo de casquet de ferro encès de foc al cap. Si tenen delicte digne de presó, los posen en la cadena amb una argolla al coll amb un clau molt puntagut baix la barba i no els deixen baixar lo cap.

Als forners i altres oficials, si els encontren amb algun frau, los claven per una orella en la paret,[446] i d'esta manera van penant. Als nobles lleven lo cap, i d'esta manera és la justícia turca. I sent aixís que s'executen estes sentències, no obstant són molts los que roben, perquè lo baixà és lo primer en est ofici i són molts los injustos, perquè veuen clarament les injustícies que fan los governadors i demés justícies, pues a molts maten només perquè [**252**] tenen diners.

Art militar dels turcs.

Los mahometans o turcs no guarden orde ni concert en la milícia, encara que tenen sos regiments i molta tropa. En esta de Damasco passen [de] quaranta mil los soldats, que diuen *capiculs*.[447] Los *addelatques*,[448]

445. Aquest suplici horripilava els occidentals i no és infreqüent trobar-ne la descripció en els relats de viatgers o de persones, com els religiosos franciscans, que tenien ocasió de viure en terres de Llevant. El copista del relat de López no entengué bé el nom del turment i l'anomena 'encasusar', 'encacusar' i 'encasaucar'. El portuguès fra ANTONIO DO SACRAMENTO, en el seu *Viagem sancta e peregrinaçao devota,* Lisboa, 1748, p. 146, parla d'*encazucar.*

446. El sacerdot català Miquel MATAS veié aquest càstig l'any 1602 al Caire i ens ho explica a *La devota peregrinació de la Terra Sancta y ciutat de Hierusalem,* Barcelona, 1604, foli 93r.

447. *capiculs*: del turc *kapikulu,* literalment, "esclau de la porta". Eren soldats permanents (geníssers, sipahis i d'altres). Al començament del segle XVIII, eren més de 22.000, F. HITZEL, *L'Empire Ottoman. XVe-XVIIIe siècles,* Paris, Editions Les Belles Lettres, 2001, p. 102. Els geníssers de Damasc foren dividits en dos cossos comandats per un *agà*: els *kapicul*, i els geníssers locals, el cos dels qual prengué el nom de *yerliyya*. Els soldats d'aquest cos tenien per missió vigilar les fortaleses situades a les etapes de la caravana de la Meca per protegir-les.

448. *addelatques*: mot no identificat.

que són altra espècie de soldats que guarden los castells que el Gran Turc té en cada ciutat perquè no se rebèl·lia, també són molts.

No tenen pifres, ni tabals, sí solament lo baixà té sa música, que consisteix en tres o quatre tabals molt grans, algunes flautes, trompes de caça i altres pocs instruments, que quan los toquen pareix cosa de l'infern. Los soldats, encara que tenen algun senyal i distintiu, però en lo demés van com los demés paisans, ni guarden uniformitat en les armes, perquè uns porten una pistola, altres sabre, altres escopeta, qui va a cavall, qui va a peu, ni fan sentine[**253**]lla en les ciutats, i cada u viu en sa casa. No obstant tenen sos capitans i demés oficials, quan van a la guerra tot és una confusió per no[449] ser tropa adestrada.[450]

Nobleza turquesca.

Los turcs, encara que infiels, tenen també les distincions de persones que corresponen als nostres comtes, barons, etc., i són los agàs,[451] i estos tenen señoríos i són gent política i urbana, però no gasten cotxos, ni carrozas, ni calesos,[452] sí cavalls, ricament adornats, amb sos criats detrás. Altres turcs hi ha, que diuen *xarifos*,[453] i estos vénen a ser com los cavallers en l'Europa. Altres se diuen *seyets*[454] i són los senyors per raó d'algun ofici en palacio o d'altre ofici honorífic.

449. *no*: escrit a la la interlínia superior.

450. VOLNEY, *Voyage en Égypte et en Syrie*, p. 83, diu una cosa semblant: «*Quant à l'ordre et à la discipline, il n'en faut pas faire mention. Les armées des mamlouks et des turks ne sont qu'un amas confus de cavaliers sans uniformes, de chevaux, de toute taille et de toutes couleurs, marchant sans observer ni rangs ni distributions*». Més endavant, les autoritats encarregaren al francès baró de Tott i l'anglès Campbell la modernització de l'exèrcit otomà.

451. *agàs*: és correcció nostra; al manuscrit, 'agars'.

452. *calesos*: el calès, variant de calessa, pres del francès *calèche* a través del cast. *calesa*, era un carruatge de quatre rodes, obert per davant, descobert, però amb la capota de cuir o lona plegada com un acordió al darrera i un seient llarg en posició elevada al davant, per a dues persones i tirat per un o dos cavalls.

453. *xarifos*: plural catalanitzat de l'àrab '*sharif*'. Segons l'*Encyclopédie de l'Islam*, Leyde-París, vol. IV, 1934, p. 336-341, article «sharif», aquest mot significa noble, sublim, i en principi designava un home lliure que gràcies als seus ascendents gloriosos podia aspirar a una situació de predomini social.

454. *seyets*: probable catalanització de l'àrab *sayyid*, senyor, amo, un mot sinònim de '*sharif*' a gran part dels països de llengua àrab, segons l'*Encyclopédie de l'Islam*, article «sharif».

Oficials, menestrals i demés ar[t]s mecànics de Llevant.

[*Arts mecànics de Llevant*]

La demés turba de la morisma treballa cada u en son ofici, de sastre, [**254**], de sabater, fuster, etc. I en esta de Damasco, lo ofici que abunda més és la teleria de seda, per abundar molt la seda en estos països.

[*Arts liberals, ni ciències, no n'hi ha, ni metges, ni apotecaris, ni cirurgians; sí alguns del país*]

Aquí s'ha de notar que en Llevant ningun art està amb la perfecció que en nostres terres, i aixís lo ferrer és incapaç de fer una clau i pany perfet, ni lo fuster cosa ben ajustada, i aixís dels demés oficis. En lo que més s'esmeren i llueix sa habilitat és en treballar unes teles de seda amb moltes vies, i també llises, en compondre ricament les pipes, etc. Teles de tissú, damassos, panyos fins i altres coses d'habilitat no se fan en estes terres, sinó que vénen de l'Europa o Índia Oriental, i s'admiren tant al veure alguna cosa d'habilitat, com un relotge[455] de faltriquera,[456] o teles fines d'or amb figures i flors, que diuen que els francs, que són los europeus, tenen lo enteniment en les mans.[457]

[*Modo d'entendre los costums de Llevant*]

Per arribar a enten[**255**]dre los costums de Llevant i son modo de viure dels llevantins, s'ha de suposar i conceptuar que estes terres són un món al revés en orde al modo de viure. Tots los oficials i arts mecànics, en totes aquelles coses que són compatibles treballar-les estant assentats en terra, no estan drets: verbigràcia, lo fuster, ferrer, etc., en quant sia dable, treballen en terra. Tot lo resto de la gent dorm en terra, sobre una estera i un matalàs, qual estenen a on los ve millor, sens usar de llençols, sinó un flassadó[458] a baix amb sa colcha sobre, i un gran coixí. No saben dormir sens llum tota la nit i no se despullen per anar al llit, i esta és una de les causes perquè sempre tiren mal olor, com i també per no airejar-se

455. *relotge*: pronunciació dialectal de rellotge (*DCBV*).

456. *faltriquera*: cast. antigament bossa, i després butxaca.

457. Un altre cop s'ha de remarcar la semblança amb l'opinió de VOLNEY, *Voyage en Égypte et en Syrie*, p. 117: «*Il suffit d'observer que cette ignorance répandue sur toutes les classes étend ses effets sur touts les genres de connaissances morales et physiques, sur les sciences, sur les beaux-arts, même sur les arts mécaniques. Les plus simples y sont encore dans une sorte d'enfance. Les ouvrages de menuiserie, de serrurerie, d'arquebuserie, y sont grossiers. Les merceries, les quincailleries, les canons de fusil et de pistolet viennent tous de l'étranger. A peine trouve-t-on au Kaire un horloger qui sache raccommoder une montre, et il est européen.*[...] *Les seuls objets qui aient quelque perfection sont les étoffes de soie...*».

458. *flassadó*: flassada petita o prima.

les quadres a on dormen, que ells anomenen *morabbas*,[459] per tenir les finestres baixes, i les altes estan sempre tancades amb vidrieres.

En estes terres no usen de cadires ni taules, i en lloc d'elles usen d'uns grans coixins tirats en [**256**] terra i arrimats a la paret, amb bones alfombres en lo pis de les sales, quals jamai trauen en tot lo any. Per esta causa se descalcen tots a l'entrar en les quadres, esto és, deixen los babuixos baix d'un graó que fa o té la quadra o sala. No usen de tapisseries, ni cortines, sinó una en cada quadra, que serveix per tapar un gran armari, a on posen los matalassos després d'haver dormit. Però en lloc de tapisseries, adornen les quadres amb molts armaris dorats i unes coronisses plenes de bona piza[460] de l'Índia, plats d'estany i coure blanquejats.

Les dones cocinan[461] en terra, esto és, tenen los fogons en terra i no en alt com en nostres terres.

[*Política de Llevant*]

En orde a la política[462] i urbanitat, encara que no la tenen amb les ceremònies que els europeus, però usen també d'altres tant o més que nosaltres, i són molt prolongats en salutacions, benvingudes i altres ceremònies d'urbanitat, i no falten en allargar la pipa i donar una xícara o [**257**] *finxana*[463] de cafè, que és lo xocolate d'estes terres.

[*Varios costums de Llevant i son modo de viure*]

És tant lo que usen los llevantins la pipa i lo cafè, que casi tots los dies los passen pipan[t] i prenen[t] cafè, i no es deshonra en estes terres anar per los carrers amb la pipa a la boca. En lo dia de vui ja s'han acostumat les dones a pipar en ses cases, i lo que més admira és que els oficials treballen també amb la pipa a la boca.

Les dones van descalces de peus en ses cases, i en lo hivern usen d'escarpins d'estam o cotó, i uns altres de cuiro prim, perquè com està dit, en esta terra ningú porta mitges, i los calçotets que porten les dones, llargs a fins als peus, los serveixen de mitges. En casa porten uns socs d'un palm d'alt, que diuen *coccabs*.[464] Per los carrers ni en lloc algú hi ha costum de llevar-se los turbants per saludar algú, perquè és cosa indigna descobrir

459. *morabbas*: 'morabbah' significa, literalment, quadrat, però en el llenguatge col·loquial s'usa com a habitació, cambra, per la forma que té. També té el significat genèric de lloc.

460. *piza*: pisa.

461. *cocinan*: és normalització nostra; al manuscrit, 'cosinan'.

462. *política*: manera de procedir en el tracte social.

463. *finxana*: àrab *fingana*, tassa o tasseta.

464. *coccabs*: de l'àrab *qabqab*, esclop.

lo cap, i en lloc d'esta cortesia posen la mà dreta en lo pit i fan una inclinació de cap i espatlles, i lo altre correspon de la mateixa manera.

En les iglésies dels cristians i mesquites [**258**] de turcs no hi ha bancs ni cadires per seure, perquè s'assenten en terra sobre una estera, i los cristians amb dificultat se lleven lo turbant a l'alçar a Deú, i se'l lleven deixan[t] un petit casquet en lo cap, però en anar descalços los hòmens, excepto lo[s] babuchos, que a l'entrar en les iglésies se'ls descalcen, no en fan cas perquè és costum en est país no portar mitges.

La dones, i també molts hòmens, se pinten los ulls amb un color entre negre i blau, que anomenen *pujolli*.[465] Pinten també les dones les mans i peus amb altre color vermell, que diuen *genne*.[466] I les dones, anant a cavall, van cama ací-cama allà, com los hòmens, perquè porten calces o calçotets.

En orde a ballar, en estes terres no hi ha ús de ballar públicament, i si algun sarau fan, és en ocult, i hòmens amb hòmens i dones amb dones, essent tant en uns com en altres cosa molt inhonesta i escandalosa son modo de ballar, per los gestos i accions que fan no[467] molt honestes. No se veuen en estes terres màscares ni al[**259**]tres entreteniments que ha inventat lo dimoni entre cristians, sí solament en temps de festes públiques, que ells diuen *elsine*,[468] se vesteixen de rares figures, però jamai hi entra dona alguna en elles. És cosa rara lo veure com estes malvades sectes essent tan amigues de dones, no obstant les tinguen tan subjectes i oprimides, pues jamai se fa menció d'elles en cosa alguna, ni tenen mando ni govern algú, ni compareixen en funció alguna, sinó ben tapades de cara, amb molt recato, sens voler que les servèsquien com les senyores nostres, sinó que les fan treballar i cuinar, escombrar i altres coses de casa, com és degut.

Moltes altres menuderies podria referir del modo de vida d'estes nacions, quals deixo per a no causar molèstia al lector, i les que s'han dit a fins ara són bastants per a venir en coneixement de com viuen esta gent. Solament referiré ara en brevedat lo que he notat en los cristians

465. *pujolli*: el producte consistent en polsines d'antimoni usades per a pintar-se els ulls es diu, en àrab vulgar, *kuhul, kohol. Pujolli* pot ser un error del copista.

466. *genne*: alquena, henna, de l'àrab *hinna*, pólvores obtingudes de la reducció de les fulles de diverses plantes. Es poden usar en forma de pasta o líquid per tenyir cabells, celles, ungles, etc.

467. *no*: escrit a la interlínia superior.

468. *elsine*: àrab *yavm al-zeïnah*, dia de festa. També són els adornaments que es posen per a les celebracions públiques, però també per a les privades, com els casaments.

que viuen [**260**] entre esta prava[469] nació, a on no veuen més que mals exemples i no ouen sinó males paraules i és un miracle com se mantenen en la fe catòlica. No parlo dels cismàtics, que estos ja estan en lo últim escaló per a ser turcs, sí solament d'aquells que creuen lo Papa romà.

[*Devoció i vida dels cristians de Llevant*]

Estos, pues, tenen molta devoció a oir missa tots los dies, resant algunes devocions matí i tarda; i en orde a freqüentar los sant[t]s sagraments de la penitència i eucaristia tenen més devoció que els europeus o cristians de Ponent. Són més amics de llegir les Sagrades Escriptures que, per permissió de la Silla Apostòlica, les tenen en son llenguatge aràbic. Són molt amics que los sacerdots vàgien a ses cases perquè los dònien la benedicció i los resen los sants evangelis, en particular estant malalts, i perquè los ensenyen la doctrina i conten exemples. I encara que sempre consèr[**261**]vien algunes vanes observàncies de les coses antigues de Llevant, però són dòcils, molt humils i no gasten aquelles gravedats afectades, com en nostres terres fan molts cristians, i per lo comú tota esta gent no gasta aquell fausto, punto i ostentació que gasten los europeus en cotxes, carrosses, calesos, volants,[470] ni sillas de mà. Sens dubte serà açò una severa reprehensió per los cristians en lo dia del Judici.

[*Particularitats de Llevant*]

Resta ara veure les particularitats i coses més dignes de notar-se que observí en estos països, i sia en primer lloc una mala espècie de gent que habita en les campanyes i terres desertes de Llevant, que en veritat viuen més vida bestial que racional, i són los àrabes o alarps, gent feréstega, diabòlica i forajida.[471]

[*Árabes o alarbs*]

Estos per lo regular viuen de robos i no tenen domicili fijo, sinó avui són en una part, demà en altra, vivint en pavellons. Van només que amb una camisa llarga, un mocador o faixa en lo [**262**] cap, una manta a modo de capa, son sabre i la llança, i crien bons cavalls. Estos alarbs són innumerables, pues tota l'Aràbia Deserta, Feliç i Pètria[472] ocupen, i també la Palestina i Síria, i casi tota l'Àsia. Tenen també sos prínceps i cabos, i com sempre van al sol, que en estes terres és molt ardent, són negres

469. *prava*: dolent, que causa mal greu (*DCVB*), article «prau».

470. *volants*: el volant era un carruatge molt lleuger, de vares llargues i dues rodes de gran diàmetre, tirat per un sol cavall.

471. *forajida*: és correcció nostra; al manuscrit, 'foregida', cast. *forajido*, bandoler, facinerós.

472. *Aràbia Deserta, Feliç i Pètria*: vegeu Apèndix.

com la tinta. Crien també sos ramats de bestiar i fan una vida miserabilíssima. Solament aquells que estan vivint cerca de poblacions són un poc més humans. Esta mala casta de gent és la que té en consternació a tots estos països, no podent transitar-se los camins per temor d'ells. Ni la gran caravana que va a la Meca està segura d'ells, perquè no regoneixen el Gran Turc i és necessari que els pàguien bé per poder passar, perquè ells són senyors de les campanyes i no se pot donar un pas en estes terres sens encontrar-se amb ells, los quals si no encontren resis[**263**]tència roben, i maten si poden, encara que és veritat que guarden la paraula que donen.

[*Camells*]

Vejam ara los animals més particulars que es crien en estes terres. Encara que en estes terres per lo regular són desertes i inhabitades, no se veuen animals de rares espècies i figures. Abunda, sí, molt de camells, que són de rara figura, molt grans, lo coll molt llarg, amb un gep en l'espinada, i per carregar-los s'agenollen. Estos animals aguanten molt la set i estan tres o quatre dies sens beure, mengen poc per la corpulència que tenen. Portaran de pes com dos càrregues de mula.

[*Dromedaris*]

Los dromedaris vénen a ser a poca diferència de la figura dels camells, però no són tan grans i caminen amb gran velocitat, i en estes terres se valen d'ells per les postes i correus extraordinaris.

[*Búfalos*]

Los búfalos són una espècie de bous, sinó que tenen lo pèl com lo de [**264**] les cabres, i les banyes llargues i tirades envers terra. Estan per les muntanyes, i si encontren estanys d'aigua, se estan dins molt temps. D'esta carn mengen molt los judíos solament.

[*Avestrusos*]

Los avestrusos se crien en los deserts de Síria. Són de l'altura d'un home i és animal volàtil de la figura d'un camell. Menja ferro, si lo encontra, i fa uns ous com lo cap d'un minyó.

[*Panteres*]

En la muntanya del Tabor se crien tigres i panteres. Estes són com uns gossets i amb son aliento atrauen a la gent i la precipiten.

Lo que abunda molt esta terra és de gossos salvatges, a modo de guilles, i en les nits tenen un modo de udolar que escarrifa.

En orde als àspids venenosos, ja queda dit com són quan s'ha tractat de la isla de Cipro, que és a on se crien. Serps, en esta de Damasco n'hi ha tantes que no hi ha casa que no n'hi hage, però no són venenoses.

Los escorpins, en esta[**265**] terra, encara que no maten, però causen dolors de mort.

[*Moltons de la Síria*]

Lo que més admira és los moltons que cria la Síria, en particular lo Líbano i Antilíbano, pues n'hi ha de molt[473] grans, i les cues són tan diferentes dels de nostra terra que una sola fa per un moltonet[474] dels de Ponent. Tota ella és greix, i m'han contat persones dignes de crèdit que en Damasco hi ha hagut moltó que necessitava un carretó per portar-la. És la carn més saborosa que es menja en Damasco. Los cabrits tenen les orelles de dos pams de llarg, i més.

Los bous són en esta terra mansíssims, que es deixen tocar, i casi sens banyes, però ningú menja de sa carn, sinó los judíos. I per lo comú, tot animal en esta terra és manso.

[*Simplicitat dels aucells i demés animals d'Àsia*]

Los corbs, gralles, milans, esparvers i altres espècies d'aucells, jamai s'ausentan de les ciutats ni poblats, i les tortolillas són tan simples que nidan[475] per les cases, i la raó d' **[266]** açò és perquè ningú molesta els animals ni els perseg[u]eix. Per això abunda tant est país de tota caça, perquè no els gusta molt als llevantins, com i també perquè és molt basta i sens substància. I en general, tota la carn (excepto la de moltó) és insípida i no té aquell gust de la[476] de l'Europa, i lo mateix succeeix amb les fruites i verdures i coses semblants, que encara que abunda molt est país, no té lo gust i sabor de les nostres, i moltíssimes espècies d'elles no se veuen en estes terres, encara que n'hi ha d'altres semblants a elles.

[*Terres de l'Àsia àrides i seques*]

Lo mateix succeeix amb los aucells, que més abunda l'Europa que l'Àsia, i la raó serà perquè estes terres són àrides i seques per causa de no haver-hi pluges com en nostres terres. Per lo regular passa tota la primavera i estiu sens ploure, i les tronades vénen en lo hivern.

En estes terres no se sembren tardanies com mill, blat de moro, etc., sinó que tot **[267]** se fa des de la tardor a fins a la primavera, si bé és veritat que esta comença en la mateixa tardor i los hiverns, per lo regular, són moderats. Ni quan trona o fa tempestat causa aquell horror i estrago com en l'Europa, ni cauen aquelles pedregades. No obstant, sempre hi ha suficientes collites i bones anyades. La Palestina, encara que terra àrida, produeix molts fruits, i tota la Terra Santa és fructífera.

473. *molt*: és correcció meva segons el sentit; al manuscrit, 'molts'.
474. *fa per un moltonet*: vol dir que és tan grossa com un moltó petit.
475. *nidan*: per *anidan*, del cast. *anidar*, fer niu.
476. *de la*: repetit al manuscrit.

[*Terra de Judea*]

La Judea, a on està Jerusalem, encara que terra montuosa i àrida, no obstant produeix blat, oli, vi i moltes fruites. És abundanta de fonts, encara que no tantes com en Catalunya. És una meravella veure com entre aquelles peñas s'encontren vinyes, oliveres, figueres, etc. I si aquells bàrbaros no tallassen los arbres, seria cosa més vistosa, com se veu en lo recinto de Betlem, Sant Joan de Judea i aquells llocs veïns, pues sent aixís que aquells mahometans, quan tenen guerres tot ho tallen [**268**] i destrossen, no obstant se mantenen amb aquell[a] verdor i hermosura. La terra dels filisteus, que és a on està Gaza i Rama, és plana, i lo hivern i primavera apareix un jardí per tantes flors i herba que produeix.

[*Terra de Galilea*]

La Galilea, encara que un poc montuosa, però és terra agradable i la millor que he vista en Terra Santa, i casi tota se pot cultivar, i en lo hivern i primavera també és tota un jardí per les flors, tulipans i altres que l'hermosean, si bé en lo estiu tot està sec per los grans calors que allí fan.

[*Terra de Samaria i Idumea*]

La Samaria i Idumea[477] no l'he seguida per no haver-hi costum de visitar estes províncies que pertanyen a la Terra Santa, però segons m'informaren aquells que les han vistes, són bones terres, en particular Samaria.

De les terres de la Síria, Fenècia[478] i altres, ja queden explicades quan s'ha tractat de Damasco, capital de Síria, i del monte Líbano.

[*Causa de no poder restar-se en los Llocs Sants*]

Resta ara solament veure per què los que tenen la ditxa de veure i visitar aquelles terres [**269**] i llocs sants no se queden en elles, essent com són tan abundants, delicioses i saludables, i a propòsit per a viure amb més retiro de criatures i contemplar lo que en elles ha passat.

[*Resposta a la causa*]

A açò responc i dic que, en molta part, és clara la resposta en lo que se refereix en esta relació, pues qui la llegeix veurà los sustos, temors i mal temps que dóna esta malvada secta de Mahoma, no deixant reposar ni als estranys ni als domèstics per sa avarícia. Sempre s'ha de viure amb un ai per les insolències dels que governen i de la plebe, que sempre nos avorreix per veure-nos contraris a son fals profeta. En una paraula,

477. *Idumea*: antiga regió de Palestina, situada al sud de Judea i que correspon a l'actual Nègueb.

478. *Fenècia*: Fenícia.

en estes terres sempre se viu amb perill de la vida. Jo asseguro que si estos països estiguessen com estaven en lo temps que sant Jeroni los habità, jamai m'haurien vingudes ganes de retornar, però estant com estan m'han[479] fet atropellar[480] i animar a emprendre un viatge tan dilatat i perillós com és lo retorn a Espanya, com ara se veurà.

[270] *RETORN A CATALUNYA. ANY 1780.*

[*Viatge de Catalunya. Any 1780*]

Veent, pues, que el país de Llevant no era còmodo per permanèixer en ell tota la vida per les raons sobredites, com i també per no tenir ja aquella salut i forces que se necessiten per habitar en terres dels infiels, després d'haver treballat en lo laboriós empleo de la nació aràbiga per lo espai de divuit anys, demaní la llicència a mos Superiors, la qual obtinguda amb gran dificultat per mancança de religiosos missionaris, me despedí d'esta gran metròpoli de Damasco, i lo dia 23 de juliol de 1780 començí lo viatge i m'encaminí per lo camí que guia a Saida, per lo Antilíbano, per ser més temperat lo calor per aquelles muntanyes.

[*Dimas*]

En la primera jornada, arribada la nit, vaig posar en casa d'un turc, i si bé no me donà res, però no fou poca la humanitat amb què me tractà la sua dona i ell, cosa que per lo regular no succeeix en estes terres, demostrant-se prompte en servir-me en lo que s'ofreixia. En tota aquella santa nit no poguí **[271]** cloure los ulls ja per lo gran calor que feia, ja també per los mosquits i puces de què estava plena aquella casa. Estant, pues, en esta vigília, reparí després de mitjanit que la turca mestressa de la casa, que dormia en lo pati (com és costum en estes terres lo dormir en los terrats i al serè tot lo estiu per lo gran calor), s'alçava de rato en rato i feia oració a son fals profeta (acàs patiria de vigília com jo mateix per la sobredita causa), ella feia a sa moda molts actes de fe de sa malvada secta, lo que me serví de confusió veure tal cosa en una infiel, quan nosaltres som tan descuidats en fer actes de fe de la verdadera religió.

En la segona jornada fou un miracle com no me quedí mort en lo camí per haver estada molt llarga i penosa per los calors i falta d'aliment. Arribí, pues, a un llogaret miserable al peu d'unes altíssimes muntanyes de l'Antilíbano, i [no] podent-me tenir en peus, me recollí a una casa d'aquells vilanos mahometans, tenint ells molta **[272]** compassió al veure'm tan fatigat i acalorat.

479. *han*: és correcció nostra segons el sentit; el manuscrit diu 'ha'.
480. *atropellar*: posar en situació molt difícil o perillosa (*DCBV*).

[*Muntanya de Sanin*]

Al fin me retorní un poc i a l'altre dia prosseguí mon camí i arribí a Maraba,[481] lloc deliciós i abundant d'aigües, i a la nit arribí a un convent de monjos basilis de ritu grec, després d'haver atravessada i pujada la gran muntanya anomenada Sanin[482] que compon lo Antilíbano, molt alta, i lo camí difícil per los barrancs i mals passos que té.

[*Convent de Sant Salvador en Castrovan i Monte Líbano*]

En lo convent de grecs, pues, passí la nit i me tractaren amb tota humanitat aquells religiosos catòlics, que en veritat fan vida contemplativa unida amb l'activa, pues de nit i molta part del dia oren, i lo restant del temps treballen aquelles terres, com feien los antics anacoretes de la Tebaida.[483] Tenen un convent molt hermós i serà comunitat de vuitanta religiosos. Son menjar és llenties i herbes amb llet agra, a la moda de Llevant. Junt al convent n'hi ha un altre de monges de la mateixa religió.

[**273**] A l'altre dia arribí a la ciutat de Saida, o Sidon, a on descansí alguns dies, havent vist, encara que de lluny en est viatge, lo Líbano tan celebrat en les divines lletres, i està cerca de Trípoli de la Suria, a on estan los cedros tan celebrats. Són estes unes muntanyes altíssimes, i crec que sempre estan cobertes de neu en lo cim d'elles, pues quan les vaig veure estaven assí en lo mes de juliol. Lo mateix reparí en altres muntanyes separades d'estes, indicant açò ser molt altes, pues conserven la neu en lo estiu, essent est tan calorós en estes terres.

[*Visita de Saida, segona vegada*]

Arribat, pues, a Saida, tinguí ocasió de veure i visitar alguns llocs que l'altra vegada no visití, quan estiguí en ella lo any 1771, com queda dit en lo número.[484] En esta ciutat, tan anomenada en la Sagrada Escriptura, estigué Cristo, nostre bé, i en ella estava la cananea, i sa casa està extramuros de la ciutat i és mesquita. Vaig veure també lo castell de Sant Lluís, Rei de França, que el [**274**] posseeixen los turcs. En esta ciutat té la Terra Santa un hermós hospici dins del camp o habitació dels francesos mercants, que també està molt bell. La ciutat és petita i té bons

481. *Maraba*: població al sud de Damasc.

482. *Sanin*: al manuscrit, 'Sanir'. Vegeu nota 306.

483. *Tebaida*: antiga regió de l'Alt Egipte, amb capital a Tebes. A la seva zona desèrtica sorgí, al segle III, una rica vida anacorètica que poblà d'ermitans la regió.

484. *número*: l'autor no escriví el número i deixà un espai en blanc. No havia parlat de Saida a cap paràgraf dels numerats, sinó a la pàgina 163 del manuscrit, en què narra el viatge de Xipre a Damasc. Collell substitueix 'en lo número' per 'en son respectiu lloc'.

jardins. Té son baixà amb sa tropa, encara que per lo regular resideix en Acre.

Després d'haver estat alguns dies en esta ciutat, m'embarquí per a Sant Joan d'Acre, per estar allí los companys de ma peregrinació, i fou lo dia vint-i-tres de juliol, i en lo mateix dia arribí a Acre per ser lo viatge per mar i haver tingut bon temps.

Arribat en Acre, tinguí la ditxa de visitar Natzaret i Galilea, ja que per ser l'estació tan rigorosa de l'estiu no tinguí ànimos de visitar los santuaris de Jerusalem com ho desitjava per última despedida, si bé los tenia visitats no una, sinó moltes vegades, com queda dit en esta relació.

Despedida de Natzaret i Galilea.

Lo dia, pues, vint-i-cinc de juliol partí d' [**275**] Acre a Natzaret, i lo dia vint-i-sis tingué la ditxa de celebrar la festa de santa Anna en sa mateixa casa de Cèforis o Safuria,[485] i diguí la santa missa en aquella iglésia mig destruïda, i en lo mateix dia arribí a Natzaret, a on estiguí a fins lo dia quatre de setembre.

Posat en Natzaret, visití aquells santuaris que, encara que los tenia vistos i visitats, però jamai se cansa un de veure-los i adorar-los, en particular est santuari a on «*Verbum caro factum est*»,[486] que és un dels llocs sants més devots, com en altra part resta dit.

[*Visita i despedida de Galilea*]

Lo dia trenta de juliol en la nit[487] començí la visita de la Galilea i mar Tiberíades, adorant i despedint-me de molts santuaris i llocs sants en què estigué i féu molts miracles la Majestat de Cristo, nostre bé, i perquè esta visita fou com la que està referida antes en lo número **14**,[488] deixo de referir-la [**276**] altra vegada. Solament dic que fou tan cansada i fatigosa per los excessius calors que fa en Galilea en estos mesos, que atribuí a miracle lo no haver enfermat, i de tal manera estava fatigat, que visitant a Canà, lloc a on se celebraren les bodes, no poguí visitar lo santuari, pensant-me quedar-me allí mort, però volgué lo Altíssim que tornàssem a Natzaret i allí reposàrem.

Vingut lo dia sis d'agost, dia de la Transfiguració del Senyor, anàrem

485. *Safuria*: al manuscrit, 'Cefuria', en àrab Safuriyya. Vegeu Safuria a l'Apèndix.

486. Aquesta frase està subratllada al manuscrit.

487. El manuscrit diu: 'Lo dia trenta en la nit de juliol', error evident del copista, el qual corregim.

488. L'autor deixà un espai en blanc i no posà el número del paràgraf, que és el 14. Collell canvia 'antes en lo número' per 'més amunt'.

al monte Tabor, que dista dos hores de Natzaret, a on celebràrem aquell sagrat misteri en son propri dia i lloc.

[*Ciutat de Naïm*]

A mitja tarda, davallant la muntanya per la part que mira al migdia, nos encaminàrem a la ciutat de Naïm[489] atravessant lo camp d'Esdreló,[490] i visitàrem lo lloc a on Cristo, nostre bé, ressuscità el fill d'una viuda, que refereix sant Lluc. Est santuari, al present [**277**] està destruït, i no se veu altra cosa sinó una capelleta entre ruïnes, i era la casa de la viuda, i lo portal de la ciutat, a on succeí lo miracle, està a la part de ponent. Lo demés està ple de ruïnes, i alguns vilanos mahometans. Esta ciutat està al peu del monte Hermon, a la part que mira a tramuntana.

[*Safa o Siafa*]

Vinguda la nit, nos restituírem a Natzaret, i al cap d'alguns dies visití Saffa,[491] llogaret miserable, pàtria que fou dels apòstols sant Jaume i sant Joan, evangelista. Al present hi ha, entre unes figueres, una capelleta, i allí diguí missa.

[*Despedida dels Llocs Sants*]

Vingut finalment lo dia quatre de setembre, tinguérem avís com ja hi havia embarcació prompta per a Cristianitat, i en dit dia me despedí d'est santuari de Natzaret, i en ell dels demés de Palestina i Terra Santa, amb gran sentiment d'haver-los de desemparar, i poc faltà no revocàs [**278**] la intenció que tenia de retornar-me'n, sentint entranyablement haver de deixar aquelles terres santificades per lo Fill de Déu i sa santíssima mare. Adorí, pues, aquella santa cova de l'Encarnació, ja que no era dable d'adorar els demés sagrats llocs de Jerusalem, venint-me a la memòria lo del profeta David: «*Super flumina Babilonis illic sedimus et flebimus cum recordarebimur*[492] *Sion*». Vení[493] a ma memòria la tristesa dels israelites, apartats d'aquella ciutat santa i Terra de Promissió, sens poder cantar càntic d'alegria per estar en terres estranyes i remotes de la dolça Sion. Veia que m'apartava d'una terra que des de ma joventut l'he amada i tant temps havia morat en ella, però m'aconsolava lo que

489. *Naïm*: petit vilatge situat al peu de la muntanya de Dahi, anomenada també Hermon petit. Està a prop de Natzaret.

490. *camp d'Esdreló*: al manuscrit, 'Esdrelon'. És la planura més extensa d'Israel. Queda tancada per les muntanyes de Galilea pel nord i per les de Samaria pel sud. La seva forma és triangular: la base té 30 kms. i els altres dos costats 22 kms. cada un. Sovint fou camp de batalla.

491. *Saffa*: també Safad. Vegeu Safad a l'Apèndix.

492. *recordarebimur*: Collell corregeix 'recordaremur'.

493. *Vení*: per vingué.

aconsolava a aquell poble captiu quan deia: «*Si oblitus fuero tui Hierusalem, oblivioni* [**279**] *detur dextera mea. Adhereat lingua mea faucibus meis, si non meminero tui, si non proposuero Hierusalem in principio lætitiæ meæ*». És veritat que estava aquell poble hebreu desterrat en terres remotes, però los aconsolava lo pensar sempre en aquella terra que destil·lava mel i llet, i lo pensar en[494] l'ínclita Jerusalem era lo principi de sa alegria. Açò mateix me consolava a mi en aquella despedida, proposant jamai apartar lo pensament i memòria [de] lo que en estes terres verament santes vaig veure i adorar, lo que per amor meu i de tot lo gènero humà obrà lo Fill de Déu en elles, posant per principi de ma alegria lo contemplar en elles la finesa de Déu humanat envers els hòmens. Prego, pues, a Sa Majestat Divina me concedèsquia esta gràcia a fins als últims dies de ma vida. Amén.

[**280**] Despedit, pues, de Natzaret, partí lo dia quatre de setembre d'esta santa ciutat a Acre, a on aguardí alguns dies per no estar prompta l'embarcació, que estava en Caifà,[495] ciutat situada al peu del monte Carmelo.

Vingut lo dia quinze de setembre, nos embarcàrem en un petit llaüt per anar a Caifà, poc distant d'Acre. Arribats en Caifà, se detingué lo bastiment alguns dies per causa del vent contrari. En est temps visití lo monte Carmelo, que no l'havia visitat.

[*Visita del Carmel, dia 18 de setembre de 1780*]

La muntanya del Carmelo[496] és cèlebre i vistosa, no molt elevada, però de gran extensió. Està a la vista d'Acre i a mitja hora de Caifà. En esta muntanya habità lo profeta Elies, i en ella matà els profetes de Baal, i des d'ella véu aquella nuvoleta[497] que figurava a Maria Santíssima que eixia de la mar. Los pares carmelitans tenen en ella un bell convent amb la cova que diuen de Sant Elies. És convent molt alegre [**281**] per [estar] cerca del mar.[498] Los pares carmelitans nos tractaren bellament i després nos retornàrem a Caifà.

494. *en*: és correcció nostra; al manuscrit, 'ab'.

495. *Caifà*: situada a prop d'Acre, al sud de la badia d'aquest nom, és l'actual Haifa, el port més important d'Israel. El pare GIUSEPPE ANTONIO DA MILANO, *In Giudea*, p. 158, en diu: «*Quel che oggi ne rimane, cioè un mediocre villaggio, chiamasi Caifa* [...] *Dell'antico non rimangono che alguna mura, una torre e una moschea fra molte rovine*».

496. *Carmelo*: vegeu nota 41.

497. nuvoleta: italià *nuvoletta*, núvol petit, nuvolet.

498. El pare GIUSEPPE ANTONIO DA MILANO, *In Giudea*, p. 159, el veié d'una altra manera: «*un luogo misero che per chiesa ha parimente un antro fatto dalla natura: quivi è ora un Padre con un Fratello Converso*».

[*Cas gustós*]

Posats en Caifà, estiguérem alguns dies aguardant que el vent fos favorable per eixir del port. Aquí me succeí un cas graciós, i fou que estant en un[a] casa de cristians per celebrar missa, perquè no hi ha iglésia en la ciutat, oïren que parlava la llengua aràbiga algunes dones, i desitjoses de confessar-se, perquè no tenien a la mà altres confessors, me suplicaren fes caritat d'oir-les de confessió. M'havia fet ja jo tallar la barba, i reparant en açò una minyona de catorze o quinze anys, se girà amb sa mare dient-li que no se volia confessar amb mi perquè era dona. I replicant-li sa mare que no, sinó que era home, aleshores digué: «¿pues per què no té barba?». Oint jo açò, los expliquí la causa d'haver-me-la llevada, i que anava a una terra que els hòmens [**282**] no portaven barba, lo que causà admiració a aquella gent, acostumada a veure els hòmens amb barba, i en veritat que causa més respecte.

Arribat lo dia vint de setembre de 1780, se posà lo vent favorable i isquérem del port de Caifà tres religiosos, esto[499] és, jo, lo pare Pere Delgado,[500] de la província de la Concepció, i lo pare Joan Solà,[501] de la província de Catalunya, embarcats amb lo vaixell anomenat la «Concepció», son capità, Vicenzo Visarro, de nació ragusea. Est capità tenia lo nom de Visarro, però los fets de tacaño i miserable. Era bon cristià, però avaro, com se veurà.

Era l'estació del temps a propòsit per a navegar lo Mediterráneo, pues era lo principi de la tardor, i a judici dels perits lo millor de l'any per retornar, i aixís isquérem del port amb molta alegria, saludant a Maria Santíssima del Carme, al passar la punta del Carmelo, amb l'artilleria per[**283**]què nos concedís feliç viatge, prometent-nos amb prestesa arribar a Gènova, que era nostre destino. Però Déu, Nostre Senyor, que volia exercitar nostra paciència, permeté que lo viatge no fos com pensàvem, ans bé molt llarg, perillós i amb molta fatiga, com ara se veurà.

499. *esto*: al davant hi ha 'es', que Collell suprimeix i nosaltres el seguim.

500. *Pere Delgado*: segons ARCE, *Expediciones*, p. 127, aquest religiós era predicador a El Abroxo, a la província franciscana de la Inmaculada Concepción dels PP. Descalços (Castella la Vella). Fou superior de Damasc de l'11 de gener de 1779 al 5 de març de 1780. (FACCIO, *Status descriptivus*, p. 155).

501. *Joan Solà*: aquest religiós era predicador i procedia del convent de Jesús de Balaguer (ARCE, *Expediciones*, p. 127). Fou autoritzat a anar a Terra Santa el 1776, on el 12 d'octubre de 1777 entrà com a superior del convent de Nicosia i s'hi estigué fins al 16 de gener de 1778 (FACCIO, *Status descriptivus*, p. 179). Aquest mateix any de 1778 passà a Natzaret, on fou superior des del 20 de maig fins al 19 de maig de 1779 (FACCIO, *Status descriptivus*, p. 118).

[*Principi de nostra navegació*]

Fets a la vela amb temps próspero, nos encaminàrem envers la isla de Cipro per no encontrar-nos amb les caravel·les del Gran Turc que giraven[502] aquelles mars. Veritat és que Ragusa[503] té pau amb la Porta Otomana, però perquè lo bastiment anava carregat de blat contra les ordenances del Turc, que prohibeix extraure gra de son Imperi, per fugir lo capità de la multa donà estos giros, que foren la causa de la tardança de nostre viatge. Al cap de tres dies arribàrem a la vista de Cipro i aquí començaren les calmes, que duraren cerca mig octubre, i anant bordejant arribàrem a la vista de [**284**] Caramania o Cilícia,[504] cerca de Satalia.[505]

[*Isla de Càndia*]

Després, girant-se vent contrari, prenguérem lo rumbo envers l'Àfrica i arribàrem cerca de Salé,[506] encara que no vérem la terra, i tornant a bordejar, arribàrem a la vista de Càndia, i aquí estiguérem detinguts molt temps per les calmes, passant-ho alegrement perquè hi havia què menjar, encara que sempre anava escàs. Havíem de passar molts treballs i sustos, i Déu, Nostre Senyor, nos donà estos dies de recreu per a estar més forts en temps de les borrasques. Per últim se girà vent fresc de tramuntana i amb breus dies donàrem a vista de Malta, arribant a esta isla amb gran treball, per lo mar tan gran[507] que hi havia.

[*Arribo a Malta, dia 20 d'octubre*]

Arribàrem a Malta lo dia vint de octubre, a on reposàrem a fins lo dia trenta del mateix mes. En Malta, encara que dos o tres vegades saltàrem en terra, però jamai poguérem entrar dins de la ciutat per no haver [**285**] feta la quarantena o contumàcia.[508] Les provisions s'havien acabat, perquè les que féu lo capità en Caifà eren poques i males, i les que féu en Malta amb més abundància foren les d'aigua. És veritat que mentres estiguérem en lo port no ens faltà verdures i algun peix, però en lo demés era molt miserable.

502. *giraven*: recorrien.

503. *Ragusa*: ciutat croata (Dubrovnik) a la costa dàlmata. Port comercial important ds del segle XII, tingué consolat català al segle XV. Més endavant fou tributària i protegida dels turcs.

504. *Cilícia*: és correcció nostra; al manuscrit, 'Cicília'. Regió d'Anatòlia, a la costa sud, entre la serralada del Taure i la mar.

505. *Satalia*: nom amb què era conegut el golf d'Antalya, a la costa turca.

506. *Salé*: probablement Zahla, a la costa libanesa.

507. *gran*: grossa, agitada amb grans onades.

508. *contumàcia*: italianisme: *Segregazione di persona affetta da malattia contagiosa* (G.D'ANNA, *Dizionario italiano raggionato*, Sintesi, Florència, 1988).

Estant dins del port de Malta, un diumenge,[509] cerca de las dos de la tarda, se girà tal temporal de vent, trons, llamps, aigua i pedra, que poc faltà no ens perdéssem dins del port, rompent-se les àncores amb tal estruendo de temporal que apareixia lo dia del Judici Final.

En lo dia 30 del mateix mes donàrem vela i anàrem bordejant per aquelles playas de Sicília amb calmes i més calmes, no podent jamai passar lo cabo Maretimo,[510] que és la punta que allí fa la isla.

[*Mont Gibelo en Sicília*]

En est temps vérem el mont Gibelo,[511] que és una de les muntanyes que tiren flamarades de foc. La muntanya és altíssima i [**286**] i blanca com la neu. No veiérem jamai foc en ella, perquè no sempre flamareja, sinó quan fa vent de xiroc.[512]

[*Tempestat del canal de Malta*]

Vingut lo dia nou de novembre, se començà a enfosquir lo temps, denotant tempestat forta. No obstant, anàrem aguantant i vingué lo dia deu, en[tre] quatre i cinc de la tarda se posà lo vent tan furiós, que el capità tingué junta per veure lo que se havia de fer. Resolgueren tots tornar a prendre port a Malta, i luego giràrem lo bastiment. Allà cerca de les deu de la nit començàrem a tenir tals ondes de mar, que batien el bastiment amb tal ruido com si fos un gros canó d'artilleria. Aquí fou nostre temor, veient enmig del canal de Malta, amb la nit fosca i borrascosa i un vent que apareixia un tro continuat. Los dos religiosos, com no havien experimentat semblants borrasques, quedaren mig morts, però jo, que ja havia gustat en altres vegades lo que són les borrasques, no me feien tanta impressió, si bé no [**287**] deixava de tenir mon sust. Lo capità era lo més covard i bastava veure los extrems que feia per a caure desmaiat. Cerca de la mitja nit, les olas cobriren el bastiment i fou precís obrir algunes finestres dels canons perquè l'aigua se n'anàs, i pensàvem que el bolcava per los colps i bamboleos que donava. Aleshores nos confessàrem, i també lo capità. Los demés estaven sobre la coberta observant los moviments del mar. Jo lo que puc dir és que no sabia a on estava, amb ai contínuo i desfalliment de cor, i lo pitjor era lo veure [que] no podíem estar de ninguna manera, ni en peu, ni assentats, ni

509. *diumenge*: un asterisc remet a peu de pàgina, on diu: 22 de octubre.

510. *Maretimo*: és correcció nostra, al manuscrit, 'Maretima'. La illeta té 7 kms. de llarg per 2 d'ample, 12 km^2 i està molt a prop de la Favignana.

511. *Gibelo*: és correcció nostra; al manuscrit, 'Gibele'. Muntanya volcànica de l'illa de la Pantel·leria d'uns 700 m. d'altitud.

512. *xiroc*: xaloc, vent del sud-est.

ajaguts. Consideràvem que el bastiment estava carregat d'una mercaderia, les més mala per a navegar, que és lo gra, i açò nos desalentaba. Nosaltres férem nostres pregàries a Déu, Nostre Senyor, i a Maria Santíssima, i los mariners, amb lo capità, feren vot de visitar a peu descalç lo sant[**288**]tuari de Maria Santíssima del Monte que se venera en Gènova en un convent de franciscans fora de la ciutat, com de facto ho feren a l'arribar allà. Per fi anàrem aguantant i lo Senyor oí nostres pregàries per intercessió de sa mare santíssima, i al fer-se de dia descobrírem la isla de Malta. No fou menos lo susto que tinguérem quan, arribat lo dia, veiérem la mar tan alta i alborotada,[513] meravellant-nos com havíem pogut passar la nit. Arribàrem, per últim, a Malta lo dia onze de novembre mig morts i atònits de lo que ens havia succeït.

[*Retorn a Malta, segona vegada*]

Posats en Malta, tinguérem nostra assemblea i consell sobre si prosseguiríem nostre viatge o no[s] restaríem allà a fins a la primavera, i a est fi parlàrem amb lo comissari de Terra Santa, i est nos aconsellà que prosseguíssem, acàs per no menjar-nos sa pitanza, que és molt miserable, i per lo tant fou precís prosseguir altra vegada lo viatge al cap d'alguns dies [**289**] d'apaciguat lo temps. Isquérem, pues, de Malta lo dia quinze, però arribant a mig canal fou precís lo tornar per lo temporal i vents contraris, i aixís tornàrem a Malta lo dia disset de novembre.

[*Retorn a Malta, tercera vegada*]

Posats en Malta tercera vegada, intentàrem amb més vigor lo quedar-nos, però lo comissari insistint sempre que nosaltres estàvem[514] afletats[515] per a Gènova.

[*Quarantena en Malta*]

No hi hagué remei de quedar-nos, i aixís determinà lo capità amb altres cinc o sis bastiments de companyia fer la quarantena en esta isla, i así fou, fent dita quarantena dins del bastiment. En totes estes tres vegades que estiguí en Malta jamai poguí entrar en ella, com tinc dit antes, per la causa damunt dita. Lo que registrí fou lo port o moll, que és molt hermós, capaç d'estar en ell moltes embarcacions. Als dos costats té dos petites ciutats, passant la gent d'una a altra amb esquifos o barque[**290**]tes. Lo port té dos o tres raconades llargues i amples. És un dels millors que he vistos en Llevant. Tota la isla és una fortaleza casi inexpugnable.

513. *alborotada*: és correcció nostra; al manuscrit, 'alvarotada'. cast. per esvalotada, agitada.

514. *estàvem*: és correcció nostra segons el sentit; al manuscrit, 'estavan'.

515. *afletats*: cast. per noliejats.

Acabada la quarantena, després d'haver-nos ben perfumats,[516] nos donaren pràctica o nos deixaren saltar en terra, però lo capità se posà a la vela i fou precís passar avant sens poder registrar la ciutat de part de dins.

Isquérem, pues, de Malta lo dia cinc de desembre amb vent favorable, i al fer-se de nit donàrem en vista del capo Maretimo, qui ens donà molt que merèixer tota la nit, perquè era lo temps obscur amb pluja i vents forts, encara que caminàvem en popa. Té la isla de Sicília[517] molts escollos i bancs d'arena en les riberes o cerca d'elles, i per això ho passàrem amb molt susto, per temor de donar en algun escollo o banc d'arena.

[*Isla de Sardenya*]

Passat est mal pas, després de pocs dies[**291**] descobrírem la isla de Sardenya[518] i fou precís refugiar-nos en ella per haver-se mudat lo temps en vent contrari. Arribàrem al golfo de Cagliari[519] i, després d'haver-nos refugiat en ell un o dos dies, i compost lo temps, tornàrem a emprendre lo camí.

Molt sentírem lo no arribar a la ciutat de Cagliari, capital d'aquel[l] regne, perquè desitjàvem visitar i veure lo cos del beato Salvador d'Horta[520] que en aquella ciutat està, però no tinguérem esta ditxa, perquè lo capità se donà a la vela i fou precís marxar. Se creu que, per no voler pagar lo ancoratge, no volgué entrar en lo port de Cagliari.

[*Retorn a Cagliari, segona vegada*]

Compost lo temps, prosseguírem nostre viatge navegant sempre molt cerca de la dita isla, i a l'acercar-nos a les boques de Bonifaci,[521] que és la divisió de la isla de Sardenya de la de Còrsega, haguérem de retrocedir

516. *perfumats*: impregnats de fum o vapor (*DCVB*), fumigats. J.-B. Tollot, *Nouveau voyage fait au Levant, és années 1731 et 1732 contenant les descriptions d'Alger, Tunis, Tripoly de Barbarie, Alexandrie en Egypte, Terre Sainte, Constantinople, etc.*, París, 1742, p. 32, explica que durant la quarantena que passà abans de desembarcar a Marsella fou tancat en una cambra amb altres passatgers i exposats durant set minuts al fum que es produïa en cremar unes herbes molt pudentes. Aquesta operació es repetí al cap de quinze dies.

517. *Sicília*: és correcció nostra; al manuscrit, 'Cicília'.

518. *Sardenya*: és correcció nostra; al manuscrit, 'Cerdeña'.

519. *Cagliari*: al manuscrit, 'Calleri'; hem corregit d'acord amb l'ortografia italiana. El nom tradicional català d'aquesta població és Càller.

520. *Salvador d'Horta*: religiós franciscà que nasqué a Santa Coloma de Farners el 1520 i morí a Càller el 1567. Es deia Salvador Pladevall i Bien. Fou beatificat el 1711 i canonitzat el 1938.

521. *Bonifaci*: estret situat entre la punta de Pertusato (Còrsega) i les de Testa i Falcona (Sicília). Té uns 10 kms. d'amplada, però en alguns llocs bastant menys a causa dels illots i els esculls.

per lo vent contrari i tornàrem al port de Cagliari. Estiguérem en ell dos dies, acercant-nos més a la ciutat, però jamai [**292**] la vérem.

[*Isla Tabulara. Retorn a Sardenya, tercera vegada*]]

Se compongué lo temps i tornàrem a emprendre nostre viatge per lo mateix rumbo, però arribant a una isleta dita Tabulara, se girà un fort temporal i vent contrari i anant bordejant i mantenint amb gran treball, a l'últim haguérem de tornar tercera vegada a Càller, però no arribàrem al port perquè se compongué lo temps, i girant la proa prosseguírem nostre viatge a Gènova.

[*Mons Christi*]

Lo que passàrem en est temps d'incomoditats no és fàcil explicar-ho. Teníem lo vent favorable en esta ocasió i luego donàrem a una isleta dita Mons Christi,[522] i com era de nit estiguérem amb gran susto a fins haver-la passada, per temor de no donar o ferir-la[523] amb ella.

Per fin passàrem aquella nit amb molt susto i sempre amb lo santcristo en les mans i fent actes de contrició, com havíem fet altres vegades, perquè en tot lo canal de Malta sempre estiguérem amb [**293**] borrasques, tempestats i contratemps, durant açò cerca de dos mesos.

[*Isla d'Elba*]

A l'altre dia descobrírem una isla dita Elba,[524] i les terres fermes de la Toscana, Florència i Liorna, i s'asserenà un poc lo temps, encara que durà poc.

En estes nits borrascoses me succeí que en una d'elles, volent pujar sobre coberta a veure lo temporal, com estava plo[v]ent i lo bastiment donava tantes brandides, me resquillaren[525] los peus i fou un miracle com no aní fora del bastiment. I volent-me apartar d'unes fustes caiguí de costat i poc faltà no me trencàs les costelles, i d'est colp estiguí cerca d'un mes sens poder-me valdre del bras esquerrà.

[*Ciutat de Gènova*]

Finalment, havent passat un dia de bonança en les playas de Liorna,

522. *Mons Christi*: illeta muntanyosa (10 km^2) situada a 40 kms. al sud de l'illa d'Elba, davant la costa toscana.

523. *ferir-la*: topar-hi, envestir-la.

524. *Elba*: illa de la mar Tirrena. Té 223,5 km^2 de superfície, muntanyosa (el seu punt més alt culmina a 1090 m.) Pertangué a Castella del 1596 al 1709, i després al regne de Nàpols. Després del tractat d'Amiens (1802), passà a França, la qual la cedí a Napoleó el 1814, el qual hi constituí una petita cort. Després de la batalla de Waterloo fou incorporada a la Toscana. A la muntanya Castello (390 m.) hi ha la capella de Montserrato, construïda el 1650.

525. *resquillaren*: relliscaren.

començà altra vegada lo temps a embrollar-se, i havent passada la nit següent amb vent favorable, al fer-se de dia arribàrem al cabo de la Spezia,[526] a on comença **[294]** la terra de Gènova, i girant-se tramuntana forta passàrem tot lo dia en la ribera de Gènova, que diuen de Llevant, i amb pluges, vents i neus furiosos passàrem tot lo dia en vista de Gènova, i arribada la nit, cansats i migs morts, donàrem fondo en lo port de Gènova, terme que era de nostre viatge, lo dia vint-i-dos de desembre, després d'haver estat dins la mar tres mesos i nou dies i d'haver navegat cinc mil i dos-centes milles.[527]

Est és lo viatge que tinguérem des de Caifà, port de Terra Santa, a fins a Gènova, verament penós i molest, no sols per les borrasques, tardança i contratemps, sinó també per falta d'aliments, que encara que no nos faltà, a Déu gràcies, alguna cosa què menjar, però sempre anà amb molta misèria. Nos molestà **[295]** també moltíssim la plaga de cucs que cria lo blat, pues a fins lo pa estava ple d'ells, no deixant-nos reposar de nit i dia. Moltes vegades dejunàvem amb pa i aigua per no poder cuinar. Per lo mal temps i altres penalitats [que] sofrírem, com se deixa[528] veure a qui contempla que anar per mar no és viure, sinó un continuat morir per los sustos i perills, añadint-se a açò l'avarícia del capità, que en molta part tingué la culpa en no haver fetes les provisions necessàries.

Posats en lo port de Gènova, intentaren los genovesos fer-nos fer altra quarantena, dient ells que la de Malta no valia, lo que ens serví de nou turment, veent-nos tan cerca de les festes de Nadal i no poder ni sols oir missa, però volgué Déu, Senyor Nostre, que ens donassen pràctica,[529] i lo dia vint-i-quatre, vigília de Nadal, desembarcàrem. En Gènova estiguí cerca de dos mesos i vaig registrar lo molt que en **[296]** esta República hi ha que veure.

En veritat se pot dir Gènova la bella. Sos edificis casi tots són de màrmol, amb molts i hermosos palacios. És ciutat gran i serà com dos vegades Barcelona. Los temples que en ella hi ha són magnífics, i en particular l'Annunziata,[530] que és de franciscans, cosa digna d'admirar-

526. *cabo de la Spezia*: és correcció nostra; al manuscrit, 'Especie'.

527. *milles*: darrera aquest mot hi ha un asterisc que remet al peu de pàgina, on diu: 'cada milla italiana fan tres quarts de hora, y estes milles férem donant bordadas y giros'.

528. *deixa*: és correcció nostra segons el sentit; al manuscrit, 'deixan'.

529. *donar pràctica*: donar autorització per atracar en un port.

530. *Annunziata*: construïda al segle XIII, fou molt restaurada o reconstruïda al segle XVI. L'interior era sumptuós, té tres naus separades per columnes corínties. La façana és de mitjan segle XIX, feta segons el projecte de Carlo Barabino, arquitecte

se, tota de rics màrmols, la iglésia dels frares de la Mare de Déu, que es diuen, i la col·legiata de Carinyana.[531] Lo hospital és cosa meravellosa per la limpieza[532] i sumptuositat. Lo resto de les iglésies és cosa bellíssima i és una de les ciutats més hermoses que he visitat. En ella celebràrem les festes de Nadal i estiguérem a fins lo dia divuit de febrer de 1781.

Passat aquest temps fou precís continuar lo viatge, i com estava ja escarmentat de lo passat viatge, entrí en ell amb molta repugnància. Los dos companys [**297**] que amb mi vingueren a fins aquí, passades les festes de Nadal marxaren, i jo aguardí un altre religiós, que era lo pare Anton Pegueroles,[533] que estava en Liorna. Lo qual arribat, nos embarcàrem en un pinco miserable, molt carregat, que casi no hi havia lloc per estar drets, ni assentats, ni ajaguts. Era també ple de gent, i est pinco anava a Marsella.

[*Mònaco*]

Partírem amb vent favorable i lo dia dinou de febrer arribàrem a Mònaco,[534] a on nos refugiàrem per lo contratemps. Mònaco és una petita república en lo Piamonte i té un hermós castell.

[*Ciutat de Niça*]

A l'altre dia passàrem per davant de Vilafranca de Niça[535] i arribàrem en Niça,[536] ciutat del ducat de Savoia, i en ella estiguérem dos dies per lo mal temps. Vérem i registràrem esta ciutat, que és petita, però bella, i després prosseguírem nostre viatge, lo qual a fins a Marsella fou sempre cerca de terra per lo perill [**298**] de corsaris.

---

neoclàssic (1768-1835). Durant la Segona Guerra Mundial fou durament castigada i després ha estat restaurada completament.

531. *col·legiata de Carinyana*: església de Santa Maria di Carignano. Fou començada el 1556 i acabada el 1700. L'interior té forma de creu grega i és coronada per una cúpula enorme sostinguda per columnes adornades amb estàtues també gegantines.

532. *limpieza*: és normalització nostra; al manuscrit, 'limpiesa'.

533. *Anton Pegueroles*: vegeu Pegueroles, Anton a l'Apèndix.

534. *Mònaco*: petit principat situat a la costa de Provença entre els caps d'Ail, a l'oest i Martin a l'est. A la primeria del segle xv passà als Grimaldi, després de diverses vicissituds, però hagué de viure sota la tutela hispànica (1524-1641) i la de França (1641-1793). Esdevingué independent el 1861.

535. *Vilafranca de Niça*: població a tocar de Niça, en una badia.

536. *Niça*: ciutat de Provença (Occitània). La ciutat estava sota la protecció del ducat de Savoia des del 1338, però fou ocupada per França el 1543, i després del 1600 al 1696, en què tornà a Savoia. Fou annexada per França poc després que el pare Joan López hi passés (1793).

[*Antíbol*]

A dos jornades d'eixits de Niça nos refugiàrem a unes isletes de França, més amunt d'Antivo,[537] per causa del mal temporal, i en elles estiguérem ancorats més de vint-i-cinc o trenta bastiments petits, aguardant un mar molt furiós, i a no haver tingut est refugi de les isletes, allí hauríem acabat nostres dies.

[*Ciutat d'Aex o Aix*]

Veent, emperò, que la tormenta anava d'augment, i que lo paratge no era segur per passar la nit, nos retiràrem a unes salines de Rei de França cerca de la ciutat d'Aex,[538] i allí estiguérem dos dies, i com no podíem aguantar més, ni en aquell lloc, desembarcàrem i deixàrem lo bastiment, i en ell nostres robes, i determinàrem anar a Marsella per terra, que distava dos jornades.

[*Toló de França*]

L'una, la férem a peu a fins a Toló[539] de França, i arribàrem tan estropeats que no poguérem prosseguir lo endemà a peu, i fou precís prendre [**299**] un calés.[540] En Toló no vérem més que el moll, que és bellíssim. La ciutat és petita, però polida. A l'altre dia arribàrem a Marsella.

[*Marsella*]

En Marsella estiguérem des del dia dos de març a fins lo dia quinze del mateix mes. Registràrem i vérem lo que en esta ciutat hi ha, i no puc dir d'ella sinó la gran vanitat de les gents, pues tota ella crec serà una altra Ginebra, plena de moltes sectes i altres vicis.[541] Lo port és molt bell i la ciutat bastant gran.

[*Cotlliure en França*]

Lo dia quinze de març nos embarcàrem en un altre pinco genovès i nos engolfàrem en lo golfo de Lleó,[542] qual passàrem amb mediana

537. *Antivo*: en francès, Antibes. Ciutat de la costa provençal.

538. *Aex*: Aïs de Provença. En francès, Aix-en-Provence.

539. *Toló*: ciutat de Provença (Occitània). Després de ser annexada a França per Lluís XV, esdevingué un centre militar i posteriorment, ja als segles XIX i XX, fou la base de l'esquadra francesa de la Mediterrània. Hi destaquen l'església de Santa Maria la major (segles XVII-XVIII) i la gran torre de la Mitra.

540. Vegeu nota 452.

541. Aquesta impressió contrasta amb la que rebé el pare Antoni Fluxà, ofm, l'any 1732, quan passà per aquesta ciutat camí de Terra Santa. Vegeu A. HOMS i GUZMÁN, «Una altra relació sobre Terra Santa: *El llibre de la mia peregrinació*, del pare Antoni Fluxà, ofm (1732-1736)», a: *Analecta Sacra Tarraconensia*, 74, 2001, p. 21.

542. *Lleó*: és correcció nostra; al manuscrit, 'Lió'.

bonança, i amb un poc d'alborot de mar arribàrem a Cotlliure,[543] ciutat petita de la França, a on estiguérem dos dies detinguts esperant la bonança del temps, i luego nos posàrem en viatge i arribàrem a cap de Creus, territori d'Espanya i principi de Catalunya. Aquí nos sobrevingué un bon susto per causa de dos embarcacions que no sabíem què gent era, si maonesos[544] o argelins. Passàrem[545] [**300**] no obstant això avant, i luego donàrem al cabo de Sant Sebastià,[546] fent nit en aquell lloc tan perillós de corsaris i gent mala.

[*Tossa*]

A l'altre dia passàrem davant de Palamós[547] seguint-nos una d'aquelles dos embarcacions que havíem vistes lo dia antes, i arrimant-nos molt cerca terra nos acercàrem a lo port de Tossa,[548] venint-nos molt cerca aquella embarcació. Veent los de Tossa que no posava bandera, li dispararen[549] una canonada amb bala, i luego posà bandera i se retirà.

[*Port de Barcelona*]

Nosaltres prosseguírem nostre viatge tota la nit, i al fer-se de dia clar descobrírem Barcelona, i a les deu del dia vint-i-quatre de març de 1781 arribàrem al port de Barcelona i moll de dita ciutat. En lo mateix dia en la tarda nos donaren pràctica i llicència per a desembarcar-nos i a la posta del sol arribàrem al convent de nostre seràfic Pare Sant Francesc,[550] a on nos reberen los religiosos amb contento i alegria després d'haver estat en la navegació des de Gènova a fins a [**301**] Barcelona un mes i sis dies, al cap de sis mesos i nou dies d'haver eixit de Palestina i Terra Santa.

543. *Cotlliure*: és correcció nostra; al manuscrit, 'Coliria' o 'Caplliure'. Municipi costaner del Vallespir, a la Catalunya Nord.

544. *maonesos*: Menorca estava sota dominació britànica des del tractat d'Utrecht (1712), amb el breu parèntesi de 1756-1763, en què fou ocupada pels francesos, i no passà a formar part de la Corona espanyola fins al 1782. Tornà a mans britàniques de 1798 a 1802.

545. *passàrem*: el manuscrit diu 'passaren', però el sentit demana la primera persona del plural.

546. *cabo de Sant Sebastià*: promontori a prop de Palafrugell amb un santuari dedicat a aquest sant.

547. *Palamós*: població costanera catalana. A la darreria del segle XVIII tenia quasi 3000 habitants.

548. *Tossa*: població costanera catalana. A la darreria del segle XVIII tenia 1300 habitants.

549. *dispararen*: és correcció nostra segons el sentit; al manuscrit, 'disparà'.

550. *convent de Sant Francesc*: vegeu Sant Francesc, convent de, a l'Apèndix.

[*Cómputo del viatge és est*]

Lo cómputo del viatge és est. De Sant Joan d'Acre a Gènova, tres mesos i nou dies, i estos sempre sobre l'aigua, sens desembarcar-nos. De Gènova a Marsella quinze dies per mar, i de Marsella a Barcelona nou dies, que tots fan quatre mesos i tres dies,[551] i estos, com he dit sempre, surcant la mar amb les borrasques i contratemps que damunt s'han explicat, per haver-nos encontrat i passat tot lo hivern en dita navegació.

Resta ara concluir esta relació, i en primer lloc donar les gràcies a Déu, Nostre Senyor, i a sa santíssima mare d'haver-nos concedit la ditxa de visitar i venerar aquells santíssims llocs, santificats amb llur presència, i que per nostres pecats estan baix del pesat yugo de la infidelitat, com i també en haver-me donat salut i forces per a prosseguir en lo ministeri de les missions en lo espai de divuit anys i deixat tornar a ma amada pàtria. Sia per a més amar-los i servir-los. Amén.

[**302**] Esta breu relació que per ma utilitat començí a escriure-la en Damasco de Síria, l'acabí en esta ciutat i convent de Barcelona any 1781, dia 10 d'abril.[552]

Prego a tots aquells que la llegiran me discúlpien si en l'escriptura encontren alguns errors i no està amb aquella elegància que gusta als lectors, perquè mon ànimo no ha estat escriure-la per lo comú, sinó per ma pròpria utilitat, a més que quan l'escrivia no me recordava lo idioma català, per no usar-lo molt temps havia, escrivint-lo també amb molta prestesa.

551. A la pàgina anterior, el pare López ens diu que el viatge de tornada de Palestina a Barcelona durà sis mesos i nou dies. Aquesta diferència es deu al fet que en el primer còmput inclou el camí de Natzaret a Sant Joan d'Acre, començat el 4 de setembre de 1780.

552. Aquest paràgraf que comença l'epíleg, apareix en el manuscrit en forma de piràmide invertida, és a dir, de dalt a baix cada ratlla és més curta i entrada per la dreta i per l'esquerra.

APÈNDIX

Abragim Sabas: vegeu **Ibrahim Sabbas.**

Abu Dajab: Abul Dhahab, sobrenom de Muhammad al-Khazandar que significa "pare de l'or". Muhammad Bey, Abul Dhahab, havia estat esclau d'Ali Bey, home fort d'Egipte, del qual es guanyà la confiança i en rebé el nomenament de bei d'Egipte –n'hi havia 24. Després es convertí en el seu cunyat i fou posat al capdavant de l'exèrcit egipci. En les operacions militars que Ali Bey emprengué per separar Egipte de la Porta i refer l'antic Imperi Mameluc, Abul Dhahab es mostrà molt efectiu, vencé les tropes otomanes i s'apoderà de vastos territoris. Aquests èxits li despertaren el desig de governar-los com a propis, una aspiració que l'enfrontà amb el seu cunyat. La Porta aprofità l'ambició d'Abul Dhahab i el convencé de trair Ali Bey, cosa que va fer. L'abril de 1773 sorprengué l'exèrcit del seu cunyat a prop de Gaza i féu presoner Ali Bey, el qual fou ferit greument, encara que pogué ser dut al Caire, on morí pocs dies després. Abul Dhahab morí sobtadament el juny de 1775 a la seva luxosa tenda, després d'haver saquejat Acre i quan es disposava a tornar al Caire carregat amb un botí enorme. Governà Egipte amb una notable autonomia. L'historiador egipci Al-Djabarti ens n'ha deixat el retrat: «*Au phisique, Mohammed bey était de taille moyenne, trés bien fait et d'une trés belle figure, son teint était blanc, sa barbe lisse et il avait l'aspect imposant. Il était trés soucieux de sa dignité, ne parlant que rarement, réservé dans son maintien et ne faisant que peu de mouvements. Il était trés courageux. Il suffit de dire que son courage n'avait d'égal que sa prudence. Il expédiait lui-même et il étudiait en personne les affaires du pays et les fatigues n'ont jamais réussi a endormir sa vigilance. Le massacre des habitants de Jaffa, ordonné par lui sur le conseil de ses lieutenants fut un acte blâmable. Sans cette cruauté, ses bienfaits auraient été plus nombreux que ses mauvaises actions*».[1]

Ahmed Djazzar, també Djezzar, Jazar, Baixà: alguns autors el fan néixer a Bòsnia el 1735 en una família cristiana. Cometé un crim als 17 anys i hagué de fugir del país. Anà a Constantinoble, es féu musulmà i s'hi vengué com a esclau. Se n'anà al Caire i allí es posà al servei d'Ali Bey i es guanyà el malnom "Djasser", que significa carnisser. Serví també els drusos i Daher el-Omar, els

1. AL-DJABARTI, *Merveilles biographiques et historiques ou chroniques du Chikh Abd-el-Rahman el Djabarti,* Klaus Reprint, Nendeln (Liechtenstein), 1970, vol. III, p. 230-231. És reproducció facsímil de l'edició del Caire, 1888. Aquest historiador egipci visqué entre 1753 i 1821. Escriví sobre el període comprès entre 1688 i 1821 posant molt de relleu en les biografies dels personatges tractats. Al-Djabarti és un dels historiadors islàmics més grans segons D. AYALON, autor de l'article «Al-Djabarti» de *l'Encyclopédie de l'Islam,* vol. II, 1960, p. 365-366. Aquesta nota biogràfica sobre Ali Bey també és deutora de la *Istoria*, G. MARITI, i l'article «Muhammad Abu l-Dhahab» de l'*Encyclopédie de l'Islam,* vol. VII, 1993, p. 422, signat per P. M. HOLT.

quals traí. Més tard esdevingué governador d'Acre. El 1775 rebé el títol de wali, el qual conservà fins al 1804. El 1799 reeixí a aturar Napoleó i l'obligà a aixecar el setge d'Acre. El 1802 signà un pacte amb el cors. Morí el 1804, a setanta anys.[2]

Alexandria: tingué un passat gloriós que arribà a l'apogeu sota els regnats de Ptolemeu I Sòter (306-285 a.C.) i Ptolemeu II Filadelf (285-247 a.C.), els quals saberen atraure a Alexandria els savis i filòsofs més destacats. Rebé el primer gran cop quan els àrabs, que l'havien conquerit l'any 641, el 969 instal·laren la seva nova capital al Caire, lluny del delta del Nil, amb la qual cosa impediren que Alexandria tornés a recuperar l'esplendor que havia tingut segles abans, quan era el punt de trobada d'Orient i Occident. Amb tot, continuà essent una important ciutat comercial durant tota l'Edat Mitjana. El segon cop fou el descobriment d'una nova ruta pel cap de Bona Esperança per anar a l'Índia que els portuguesos feren a la darreria del segle XV, fet que ensorrà la ciutat definitivament i s'acabà l'esplendor comercial d'antany. La ruïna encara es va agreujar més en caure sota el poder dels otomans el 1517. Al segle XVII, els qui hi fan escala constaten que hi ha molt poca població i que gairebé tota és formada per comerciants, duaners i cònsols europeus. El barceloní Domingo BADIA, "Ali Bey", la veié així el 1807. «Aquesta ciutat magnífica, obra del gran Alexandre, capital opulenta dels Ptolemeus, sojorn deliciós de Cleopatra, no és més que l'ombra de la seva grandesa passada. Una immensa acumulació de ruïnes, la majoria completament ensorrades, en una superfície d'unes quantes llegües, la columna de Pompeu, els obeliscos de Cleopatra, les cisternes, les catacumbes i algunes columnes esparses, senceres o trencades, són tot el que queda de la seva esplendor antiga. Un circuit d'altes i gruixudes muralles, d'unes dues llegües d'extensió, amb torres gairebé enrunades, i un amuntegament enorme de desferres i ruïnes que ocupen aquest espai: vet ací les tristes restes de l'Edat Mitjana o segona època d'aquesta ciutat, quan va passar a poder de l'islamisme. Una ciutat d'uns cinc mil habitants de totes les colors, de totes les nacions i tots els cultes, establerta en una petita llengua de terra endinsada al mar, sense altres mitjans de subsistència que el feble recurs d'un comerç que llangueix i que, per súmmum de dissort, acaba de perdre enguany (1807) l'única aigua potable que tenia: tal és la situació de l'Alexandria moderna».[3]

-cisternes: construïdes a l'època fundacional de la ciutat, aquests dipòsits d'aigua subterranis s'alimentaven de l'aigua del Nil, la qual prenien a 27 kms. d'Alexandria per mitjà d'un canal. A més a més, una canalització molt complexa comunicava les cisternes les unes amb les altres, de manera que sempre tenien aigua. Aquests dipòsits estaven sota les cases, de les quals quedaven separades per voltes. Van ser tapades en el transcurs del segle XIX, però encara se'n conserven algunes.

-columnes de Cleòpatra: Darrera la casa de l'emir i en una gran plaça hi

2. Aquest personatge meresqué almenys una biografia: Edouard LOCKROY, *Ahmed le Boucher. La Syrie et l'Egypte au XVIIIème siècle,* París, 1888.

3. *Viatges,* VI, 1929, p. 73-74.

havia unes columnes quadrangulars de 21 m. d'altura. Eren conegudes amb aquest nom perquè es trobaven en un indret on es creia que hi havia hagut el palau d'aquella reina, però en realitat havien estat davant el temple de Ra a Heliòpolis i van ser dutes allí per ordre de Juli Cèsar. La que estava a terra, de granit rosa, segons G. LE PERE[4] feia 18,51 m. d'altura més 2,38 m. de les arestes quadrangulars. Al segle XIX, fou traslladada a Londres, a la vora del Tàmesi, prop del pont de Waterloo. La que estava dreta fou duta a Nova York, al Central Park, a la darreria del mateix segle. Els signes que tenien gravats eren jeroglífics que cantaven la glòria de Tutmès III, un dels constructors del temple d'Heliòpolis.

-columna de Pompeyo: era, més pròpiament, de Dioclecià, en honor del qual fou erigida cap al 296 després de la seva victòria sobre Aquileu. Estava situada fora del sector àrab, al sud-oest de la ciutat, prop del Serapeum, temple dedicat al déu grecoromà Serapis, del qual és l'únic vestigi que queda. És un monòlit de color de granit vermell situat en una elevació d'uns 12 m. al segle XVII. Feia uns 30 m. d'altura, comptant-hi els 8 del pedestal, i 9 m. de circumferència. Havia servit de base a una estàtua.

Ali Bey el-Kebir (el Gran): nasqué el 1728 a Abassa (Abkhàzia, Geòrgia), de pares cristians grecs ortodoxos. Encara infant, fou venut a Constantinoble com a esclau i es féu mahometà. El negociant que l'havia comprat el vengué després a Josep i Isaac, jueus que treballaven a les duanes del Caire. Els jueus el regalaren més endavant a Ibrahim Bey, a la casa del qual treballà. Tenia gran talent i es guanyà la confiança del seu nou amo, el qual tingué una autoritat decisiva a Egipte entre 1743 i 1754. Quan Ibrahim Bey morí assassinat el 1754, se succeïren una sèrie de governants i l'agitació s'apoderà d'Egipte. Ali Bey jurà venjar la mort d'Ibrahim, passà a la categoria de xeic o cap i el 1764 es féu conductor de caravanes de pelegrins que anaven a la Meca, una activitat de gran prestigi. Home ambiciós i coneixedor de la història del seu país, concebé la idea de fer-se sobirà d'Egipte i refer l'antic imperi mameluc que els otomans havien destruït, però mancat de veritable poder, ho hagué de dissimular gairebé vuit anys. Quan els seus plans foren descoberts pels espies de la Porta, l'ordre d'atemptar contra la seva vida i eliminar-lo no tardà a ser donada. Fou posada en pràctica, però fracassà i Ali Bey hagué de fugir del Caire amb alguns partidaris i molts amics seus foren assassinats. A l'exili, reuní forces i tornà al Caire per foragitar-ne els seus enemics, cosa que aconseguí amb l'ajuda de Muhammad Abul Dhahab. Això no obstant, en perpetrar venjances contra els que l'havien expulsat, es guanyà també l'odi de molts cairotes, els quals el forçaren a exiliar-se un altre cop, aquesta vegada a Síria i després a Jerusalem. També hagué de fugir d'aquí, perquè la Porta havia posat preu al seu cap, i ara s'hagué de refugiar a Acre, on es féu amic del xeic Ali Daher, fill d'Omar. Per mitjà de diverses maniobres aconseguí de fer canviar l'opinió de la Porta sobre ell i una ordre imperial li permeté de tornar al Caire amb les funcions de *xeic el-beled* (alcalde). Li durà poc la bona fortuna, perquè dos anys després hagué de tornar a fugir d'Egipte i refugiar-se al Iemen. Un altre cop els seus partidaris del Caire

4. "Mémoire sur la ville d'Alexandrie", p. 412,

li facilitaren la tornada i Ali Bey recuperà el poder a la ciutat. Aquesta vegada llançà les seves forces en contra dels seus enemics i amb l'ajuda eficaç d'Ahmed el-Djezzar (el Carnisser), el qual féu honor al seu sobrenom, portà a terme una matança i en poc temps s'ensenyorí de tot Egipte. Aquesta vegada Ali Bey nomenà un govern d'homes de la seva confiança a fi d'assegurar el seu domini i donà força poder sobretot a Muhammad Abul Dhahab, cunyat seu, el qual l'havia de trair més endavant. Ali Bey es proposà de guanyar-se la confiança dels súbdits i començà a fer justícia i a governar amb seny, de tal manera que el poble l'arribà a estimar de debò. Esdevingué molt poderós i el 1768 es negà a admetre el baixà que cada any la Porta enviava al Caire i també deixà de pagar el tribut a Constantinoble. Arribà a fer batre moneda al Caire amb el seu nom i fer que en la predicació solemne del començament del ramadà el seu nom fos pronunciat amb el del soldà. La Porta, forçada per les circumstàncies, perquè el 1768 l'Imperi Otomà havia entrat en guerra amb Rússia, tolerava de mala gana les accions que anava fent Ali Bey. Aquest mateix any, a causa de la declaració de guerra esmentada, la Porta demanà al Caire una aportació en soldats. Informes dels enemics d'Ali Bey convenceren el soldà que el líder cairota reuniria les tropes demanades, 12.000 homes, però per unir-se als russos i contribuir a la derrota de l'Imperi Otomà. El soldà ordenà la mort inexcusable d'Ali Bey i aquest aprofità l'ocasió per proclamar sense més requisits la independència d'Egipte. Invità el xeic d'Acre, Daher, a unir-se a la seva causa i aquest magnat hi accedí gustosament. El governador de Damasc, Utman, rebé l'ordre d'impedir la unió d'aquelles forces i amb un exèrcit nombrós anà cap a Acre, però fou vençut el maig de 1769 entre el mont Líban i el llac de Tiberíades. La Porta, ocupada amb la guerra contra els russos, semblà resignar-se a la pèrdua de Síria i Egipte. El 1770, Ali Bey volgué anar cap al nord i hi envià un cos expedicionari comandat per Ismail Bey. Arribà a ocupar Gaza, Nablus, Jerusalem, Saida, Damasc i també Jafa, on esperà les tropes de Daher el-Omar, aliat seu.[5] Utman, governador de Damasc, li sortí al pas en aquesta ciutat portuària, la qual arribà a ocupar en part, però una sèrie de defeccions a les seves tropes l'obligà a deixar el camp a Ismail, batre's en retirada i tornar a Damasc. Mentrestant, a Jafa es van congregar les tropes d'Ali Bey i de Daher el-Omar. Aquest any mateix, Ali Bey comunicà a la Porta que volia anar contra Damasc, però amb la intenció d'expulsar-ne el governador Utman amb el pretext del seu mal govern. El cap del seu exèrcit era Muhammad Abul Dhahab, el qual al principi de maig de 1771 ocupà Gaza i, en unió de les altres forces que l'esperaven, marxà cap a Damasc, a les portes de la qual arribà el dia 2 de juny. El 4 entraren al barri de Midan, el 6 Utman amb familiars i dignataris abandonaren la ciutat, i el 8 la ciutat es reté a Ali Bey, el qual hi entrà com un alliberador. El 18 de juny, però, Abul Dhahab traí Ali Bey i abandonà Damasc, i el 26 hi tornà Utman, el qual fou reposat al seu antic lloc amb tots els honors. Ara Utman es reforçà i començà a contraatacar. Així, amb un bon exèrcit s'enfrontà a Daher el 2 de setembre de 1771 a prop del llac Hula, al sud de Damasc, però fou severament derrotat. El 23 d'octubre Daher el-Omar

5. G. DEGEORGE, *Damas, des ottomans à nos jours*, París, l'Harmattan, 1994, p. 89.

ocupà Saida i les altres tropes egípcies prenien Gaza, Jafa i Rama. Utman caigué en desgràcia i fou destituït per Constantinoble. L'any següent, Muhammad Abul Dhahab volgué completar la seva traïció i es proposà d'enderrocar Ali Bey. Amb aquesta intenció, dirigí les seves tropes cap al Caire, defensat per unes forces no gaire nombroses, les quals, capitanejades per un home de confiança d'Ali Bey, Ismail Bey, sortiren a trobar l'exèrcit invasor. Quan veieren la diferència de forces, però, s'empassaren a l'enemic i engrossiren l'exèrcit d'Abul Dhahab, el qual ja no tingué cap dificultat per a entrar al Caire. Ali Bey hagué de fugir de nit de la ciutat per tercera vegada, amb uns sis mil homes. Es dirigí cap a Acre a través de Gaza per refugiar-se en terra del seu fidel aliat Daher, però hi arribà greument malalt. Amb tot, aconseguí ajuda dels russos i des del llit planejà una campanya per a reconquerir algunes ciutats que havien tornat a caure sota poder otomà, com Tir i Gaza. Un cop restablert, es reincorporà a la lluita i al començament de maig de 1773 es trobava a Jafa, on sabé per emissaris que li enviaren des del Caire que el poble estava oprimit terriblement per Muhammad Abul Dhahab i que ell hi seria rebut com un alliberador. Encoratjat per aquestes notícies, es disposà a partir cap al Caire. Mentrestant, Muhammad Abul Dhahab havia reeixit a convèncer molts partidaris d'Ali Bey que aquest era un renegat, perquè havia pactat amb els russos infidels, fet que ocasionà la defecció de molta gent que el seguia. Això no obstant, Ali Bey i Muhammad Abul Dhahab, amb gran diferència de forces, arribaren a enfrontar-se i el primer, tot i que començà guanyant, acabà essent derrotat. Ja amb els seus en desbandada, Ali Bey fou ferit greument a la seva tenda i lliurat al seu enemic. Morí el 8 de maig de 1773 als 45 anys. Muhammad Abul Dhahab, sigui pels llaços familiars, sigui per l'admiració que li havia tingut, desobeí les ordres d'enviar el cap del seu adversari a Constantinoble i el féu enterrar al Caire amb honres fúnebres dignes i solemnes.[6] L'historiador egipci AL-DJABARTI diu de la seva personalitat: «*Aly Bey avait un aspect trés imposant ; il y eut des personnes qui moururent de la crainte qu'il leur inspirait et plusieurs émirs tremblaient quand ils étaient admis en sa présence. Aly Bey leur tenait alors des propos encourageants et leur inspirait ainsi un peu de calme. Il était trés intelligent et il avait un coup d'oeil trés sûr, sans l'aide d'un interpréte et sans qu'on lui fit savoir, le point de litige dans un procés, et il lisait lui-même les actes, les contrats et autres écrits, si mal calligraphiés qu'ils fussent. Jamais il n'a apposé son cachet sur une pièce sans l'avoir, au préalable, lue en entier et selon qu'elle lui plaisait ou non, et il cachetait, la signait ou la mettait en pièces.*»[7] Un altre biògraf el descriu així: «*He was five feet ten inches high, of a fair complexion, light brown hair, and an*

6. Aquesta notícia biogràfica és extreta dels autors i obres següents: G. DEGEORGE, *Damas*, p. 89 i ss.; G. MARITI, *Istoria*, p. 130 i ss.; M. MARCEL, *Historia del Ejipto* (sic), Barcelona, 1845; R. MANTRAN (director i coordinador), *Histoire de l'Empire Ottoman*, París, Fayard, 1989, p. 380 i ss.; S. LUSIGNAN, *A history of the revolt of Ali Bey, against the Ottoman Porte*, Londres, 1784, 2ª edició, i l'article «Ali Bey», *Encyclopédie de l'Islam*, tom I, 1960, p. 402-403, signat per G. WIET.

7. *Merveilles biographiques*, vol. III, p. 157-158.

oval countenance, with large eyes, and a majestick appearance. He was of an undaunted courage, affable in his disposition, of a free and generous wind, of great justice, and a rigid severity in his punishment of offenders».[8]

Aràbia Deserta, Feliç i Pètria: rep el nom d'Aràbia Deserta la part septentrional de la península Aràbiga, entre la Pètria i Mesopotàmia. L'Aràbia Pètria o Pedrosa és la part nord-occidental d'aquest península, compresa la península del Sinaí i la zona transjordana fins a la Síria meridional. L'Aràbia Feliç és el nom donat a la part meridional de la península Aràbiga, entre l'Aràbia Deserta i l'oceà Índic, especialment el sector del Iemen.

Beirut: ciutat situada a la costa mediterrània oriental, al peu de les muntanyes del Líban. Els croats la conqueriren el 1110 i la conservaren fins al 1291 en què caigué en mans dels mamelucs musulmans. Durant el segle XV, la ciutat experimentà un auge comercial gràcies al seu port. Un cop en poder dels otomans (1516), visqué una relativa autonomia a canvi de pagar grans impostos. L'emir Fakhr ed-Din (1585-1635) la convertí en una ciutat gairebé independent i en un activíssim centre de comerç amb molts europeus establerts, que és com la trobà MARITI.[9] A partir de 1763 fou administrada directament pels turcs. VOLNEY li atribuïa uns 6.000 habitants a la darreria del segle XVIII.[10] A diferència d'Acre, Saida, Jafa i altres poblacions costaneres, era rica i pròspera en aquesta època i substituí Saida com a port de Damasc.

Betlem: situada a uns 7 kms. de Jerusalem i a 777 m. sobre el nivell del mar. Segons el pare SANDOVAL, coetani de López, Betlem tenia uns 4.000 habitants, però diu que la ciutat té molt mal aspecte, els murs són arruïnats i les cases són com grutes.[11] Els franciscans van atendre la basílica dels del 1347 fins al 1517 en què, amb l'arribada dels otomans, els grecs els desplaçaren d'aquesta funció i els franciscans s'hagueren de conformar a servir l'església de Santa Caterina que està al costat mateix i compta amb un claustre bellíssim de l'època croada. El 1634, els ortodoxos aconseguiren d'expulsar els franciscans de la basílica de la Nativitat, els quals hi tornaren l'any següent, per bé que poc després un decret de la Porta tornava a atribuir Betlem als grecs. El 1669, arran d'un enfrontament entre l'Imperi Otomà i Venècia, les autoritats turques concediren als grecs la possessió de la basílica i de la gruta del naixement, però el 1690 els franciscans recuperaren la gruta. L'any 1757 els grecs tornaren a apoderar-se de la basílica i de l'altar del Naixement.

Càndia: l'altre nom de l'illa de Creta, pres del nom de la seva capital. Té 8.331 kms^2. La seva forma és allargada d'oest a est: 260 kms. de longitud per 60 d'amplada. Té un relleu muntanyós amb tres massissos i compta amb dues muntanyes que arriben als 2.500 metres. Fou possessió veneciana del 1204 al 1669 en què passà a mans dels turcs. El comerç català amb aquesta illa està documentat des del segle XIII, i a la capital hi hagué cònsol català entre 1433 i 1519. (*GEC*)

8. S. LUSIGNAN, *A history of the revolt of Ali Bey*, p. 153.
9. *Istoria*, p. 222.
10. *Voyage en Egypte et en Syrie*, p. 290.
11. *Viaje*, f 50 v.

Cañes, Francisco: Francisco Cañes i Merí (València 1720 - Madrid 1795). Religiós franciscà descalç (1743), anà a Jerusalem el 1755 com a missioner, i el 1757 fou destinat a Damasc, on fou professor (lector d'àrab) al Col·legi de la Conversió i superior d'aquest Col·legi en tres ocasions: del 20 del març al 5 de gener de 1759; de l'1 de març de 1762 al 18 de maig de 1763, i del 27 d'agost de 1767 al 29 d'agost de 1770.[12] Fou superior de Sant Joan de la Muntanya del 30 d'octubre de 1760 al febrer de 1762.[13] Del 14 de març de 1765 al 24 d'abril fou superior de Rama[14] Tornà a la seva ciutat natal el 1771 i el 1775 anà a Madrid. Fou nomenat membre de l'Acadèmia de la Història. Publicà una *Gramática arábigo-española* i un *Diccionario español-latino-arábigo*, en tres volums (1787).

Col·legi de la Conversió: la presència de franciscans a Damasc data de 1233. Hi tingueren una situació precària els quatre segles següents fins que es fundà l'anomenat Col·legi de la Conversió. La institució d'aquest col·legi-convent té l'origen en l'aplicació d'una disposició del final del segle XVII que ordenava la creació de centres d'ensenyament de la llengua àrab *in situ* per als religiosos que operaven a Llevant. Es convingué que els italians establissin el seu col·legi al Caire, els francesos a Alep i els de la Monarquia Hispànica a Damasc. El pare López fou superior del Col·legi del 17 de gener de 1777 fins al 3 de maig de 1778, però abans l'havien precedit en el càrrec altres compatriotes: Francesc Jordà,[15] Josep Rol,[16] Joan de Santa Anna,[17] Joan Riba,[18] Joan Carrera[19] i Antoni Pegueroles.[20] L'edifici on s'estigué el pare López «*era un cuadrado perfecto de unos 500 metros, dividido en cuatro claustros en tres de los cuales había agua corriente. Tenía dos pisos: el primero era todo de piedra; el segundo, de ladrillos y madera. En el primero estaba situada la iglesia, bastante grande, con ocho altares, y la sacristía, cuatro habitaciones, dos despensas, dos almacenes, dos grandes escuelas, cocina con agua corriente, segunda cocina con pozo, cantina, etc. En el segundo piso había veinte celdas para los religiosos*». Comptava amb una biblioteca magnífica –uns deu mil volums i manuscrits, alguns

12. FACCIO, *Status descriptivus*, p. 155.

13. FACCIO, *Status descriptivus*, p. 100.

14. FACCIO, *Status descriptivus*, p. 106.

15. Del 27-10-1681 al 27-1-1684, i del 28-4-1684 al 20-11-1691. FACCIO, *Status descriptivus*, p. 155. Morí de pesta a Jerusalem, el 5 de maig de 1693, després de quinze anys d'estada a Terra Santa.

16. Del 21-11-1691/1-6-1691. FACCIO, *Status descriptivus*, p. 155. Morí de pesta a Damasc el 20 de maig de 1693.

17. Del 13-6-1741 al 12-1-1744, i del 9-3-1745 al 23-11-1746. FACCIO, *Status descriptivus*, p. 155.

18. Del 13-4-1752 al 13-2-1754, i del 10-3-1760 al 28-2-1761. FACCIO, *Status descriptivus*, p. 155. Morí a Damasc el 1760.

19. Del 13-8-1764 al 21-8-1765. FACCIO, *Status descriptivus*,p. 155. Morí a a Rama el 3 de desembre de 1768.

20. Vegeu Pegueroles, Anton, més avall.

de gran valor. Aquest Col·legi fou assaltat i cremat la nit del 9 al 10 de juliol de 1860 per drusos musulmans, i els seus religiosos assassinats. Quedà completament destruït amb la pèrdua conseqüent, entre d'altres coses, de la documentació històrica del centre.[21]

Daher el-Omar: xeic beduí de la poderosa família dels Zaydani, ben establerta al país de Safad i de Galilea. Nasqué pels volts de 1685 i morí a Acre el 1775. A partir de 1750, Daher s'establí a Acre, ciutat que reconstruí i fortificà. Hi féu bastir muralles, torres de defensa i un palau per a ell armat de canons. Tenia un germà, Iussuf, i set fills mascles ja casats i també amb fills, als quals anà donant terres i poders a partir de 1760, fet que encengué gelosies i rivalitats que els dugué no solament a enfrontar-se entre ells, sinó també a rebel·lar-se contra el pare i fer-li la guerra. Aquestes lluites familiars enterboliren els mèrits del seu mandat, perquè a partir de 1760 estigué en guerra amb els seus fills a la zona de Galilea i això l'obligà, entre 1765 i 1769, a recaptar impostos extraordinaris a la Síria meridional, Ramlé, Gaza i Jafa, exacció que causà revoltes populars, esclafades amb sang. Cap al 1763 demanà a la Porta, per a ell i per al seu successor, la designació com a xeic d'Acre, cap de Tiberíades, de Natzaret i de Safad i xeic de tota la Galilea, peticions a les quals el soldà accedí de mala gana i amb el desig de posar fi a aquella llibertat a la primera oportunitat. Per aquest motiu, fins a la seva mort aconseguí per al seu territori una notable autonomia respecte de Constantinoble. Tant VOLNEY[22] com MARITI,[23] però, coincideixen a afirmar que dugué a terme una bona tasca de govern. El segon, en concret, el considera un bon governador que actuà sota la supervisió del baixà de Saida. Expulsà els beduïns dels voltants d'Acre i això permeté que els camps fossin conreats i que l'agricultura prosperés. També impulsà l'agricultura a la Galilea, especialment el conreu del cotó, i això va fer que als seus dominis acudissin grecs. moros i cristians atrets per la pau que hi regnava i les facilitats per a treballar i negociar. Els europeus també aprofitaren la situació per instal·lar-hi establiments comercials.

En ocasió de la guerra entre Turquia i Rússia, Daher fou invitat per Ali Bey, del Caire, per aliar-se amb ell i independitzar-se de la Porta. Daher acceptà i aportà homes i armament a les tropes d'Ali Bey. Fou capaç de derrotar l'exèrcit del soldà en una batalla que tingué lloc el 1769 entre les muntanyes del Líban i el llac de Tiberíades. La causa d'Ali Bey no prosperà i el rebel començà a perdre terreny, especialment després de ser traït pel seu general Muhammad

21. I. OMAECHEVARRÍA, ofm, «España en Constantinopla, Nicosía y Damasco», dins *Revista Geográfica Española,* núm. 34, II, monogràfic sobre "La huella de España en Tierra Santa", p. 85-102, i P. GARCÍA BARRIUSO, ofm, *España en la historia de Tierra Santa,* II, p. 539-547.

22. Les notícies que donem aquí sobre Daher el-Omar són extretes en gran part del capítol "Precís de l'histoire de Dâher, fils d'Omar, qui a commandé à Acre depuis 1750 jusqu'en 1776", del seu llibre *Voyage en Égypte et en Syrie*, p. 249-265, i de l'*Encyclopédie de l'Islam,* 1934, vol. IV, article «Zahir –al'Omar», p. 1.258

23. *Istoria,* p. 20-22.

Abul Dhahab, el qual havia començat a recuperar els dominis que Constantinoble havia anat cedint. Daher morí en el setge d'Acre l'any 1775. Un dels seus mercenaris el matà quan intentava fugir. Després li fou tallat el cap, que fou dut a Constantinoble per a ser mostrat al poble. Tenia al voltant de 90 anys.

MARITI, que es va estar a Acre i el va tractar, l'anomena *capo*, que és la paraula que trobem als escrits dels franciscans catalans, o sigui xeic d'Acre.[24] Per l'italià sabem que era un home «*de statura giusta, piutosto magro e giojale é il suo semblante, barba negra*». Vestia a la manera musulmana i duia un gran «*mantellone nero*», distintiu dels capos. També ens diu que Daher no mancava de valor guerrer ni de valor militar i era valent.[25] En això coincideix amb VOLNEY, el qual diu de Daher que sempre mostrà un gran caràcter, disposició que es traduïa en una gran activitat i molta sang freda en les accions militars i recursos per a esquivar de les circumstàncies adverses. Per a l'autor francès, en el terreny de la política Daher era tan franc com ambiciós i decidit partidari d'usar només mitjans clars i directes, de manera que s'estimava més els perills del combat que no els embolics de la intriga. Si al final de la seva vida actuà amb falsedat fou, en opinió de VOLNEY, per influència i consell del seu ministre Ibrahim (vegeu). Mahometà seguidor de la secta d'Alí, menyspreava els turcs, els quals seguien la secta dels tres doctors de la llei, Abu Bakr, Omar i Utman. Al seu territori tolerava tota mena de cristians i els hi deixava tenir esglésies. Ell, però –i sempre segons MARITI– no era un bon practicant de la seva religió, però era un gran defensor de la decència en els costums. VOLNEY atribueix aquesta tolerància a la indiferència pròpia dels beduïns en aquest terreny. En tot cas, amb aquesta actitud aconseguí que als seus territoris no es produissin enfrontaments entre les distintes confessions i religions que l'habitaven.[26]

Damasc: la ciutat està situada a 700 m. d'altitud i a 100 kms. del mar. Sota poder dels àrabs des del 636, i després dels mamelucs, la ciutat passà a mans dels turcs el 1516 i esdevingué capital d'un *pachalik* important. Els viatgers contemporanis de López coincideixen a destacar la seva situació excel·lent en una plana regada per molts rius i riuets, fet que permet el conreu de fruiters molt variats que li donen l'aspecte d'un paradís terrestre. Els historiadors estan d'acord que amb els otomans començà per a la ciutat un nou període d'esplendor –ja n'havia conegut d'altres, especialment durant els Omeies. Així ho afirma DEGEORGE,[27] el qual diu precisament que el segle XVIII fou de gran prosperitat per

24. *Istoria*, p. 31.

25. *Istoria*, p. 45-46.

26. A banda de les obres de Volney i de Mariti, el lector interessat en aquest personatge i època trobarà més informació en Ahmed HASAN JOUDHA, *Revolt in Palestine in the eightheenth century. The Era of Shaykh Zahir al-Umar*, Princeton, New Jersey, The Darwin Press, Inc., 1987. No l'hem pogut consultar.

27. *Damas*, p. 102. Sobre Damasc, és molt útil també l'obra d'A. ABDEL NOUR, *Introduction à la Histoire urbaine de la Syrie Ottomane (XVIème et XVIIIème siècles)*, Beirut, 1982.

a Damasc. Considera com a bons governants Asad al-Azm, que embellí la ciutat amb monuments i edificis notables, i Utman Baixà, que governà onze anys. DEGEORGE esmenta el viatger francès VENTURE DE PARADIS, el qual estigué a Damasc el 1777 i trobà la ciutat en un estat econòmic florent.[28] Domingo BADIA i LEBLICH, «Ali Bey», que hi estigué trenta anys després, el 1807, hi trobà molts magatzems de sedes i més de 4.000 fabricants de peces d'aquest gènere.[29] Badia explica que almenys cinc-centes cases mereixen la qualificació de palaus, les quals tenen un aspecte exterior insignificant que no permet intuir la bellesa interior,[30] observació compartida per Paul LUCAS, el qual ens diu que estan adornades amb marbre, tenen brolladors fins i tot dins les habitacions, i estanyets amb peixos.[31] Aquestes residències estan, segons BADIA, en uns carrers ben empedrats amb les voreres un xic elevades, estrets i coberts de fullatge per a evitar el sol.[32] Aquesta situació de prosperitat era, però, excepcional dintre Síria, ja que el país sortí del segle XVIII greument empobrit i destruït per les guerres contínues que hi tingueren lloc.[33] MARITI, en una apreciació molt exagerada li atribueix 500.000 habitants, i diu que no hi ha establiments europeus, però que aquests hi poden circular si van vestits com els àrabs. Al darrer quart del segle, d'una manera més realista VOLNEY li atribueix 80.000 habitants, dels quals 15.000 eren cristians, dues terceres parts dels quals cismàtics.[34]

Der-el-Camar: a 43 kms. de Beirut i 863 m. d'altitud. Capital dels drusos. Significa, «casa de la lluna». Era un simple poble gran, amb construccions dolentes i molta brutícia, en l'opinió de VOLNEY.[35] Aquest mateix autor ens diu que era poblada per grecs catòlics i ortodoxos, drusos i maronites, tots els quals no arribaven als 2000 habitants. En aquesta població residiren els governadors del Líban els segles XVI, XVII i XVIII i per aquest motiu compta amb diversos palaus i edificacions notables.

Ibrahim Sabbas: ministre de Daher el-Omar, era, segons VOLNEY,[36] cristià. Enormement cobejós, sabé aprofitar-se de la vellesa extrema de Daher i arribà a controlar tot el comerç que es feia als territoris del seu cap i a percebre comissions per totes les operacions mercantils que s'hi feien. Així aconseguí crear-se la fama que tenia amagats uns tresors fabulosos. Alhora era tremendament avar i vivia només de formatge i olives i anava brut i estripat. Mort Daher, caigué en desgràcia i els mateixos habitants d'Acre lliuraren Ibrahim als otomans, els

28. *Notes diverses sur la Grèce, l'Archipel, l'Égypte et la Syrie,* manuscrit conservat a la Bibliothèque Nationale de Paris, mss. Fr. Nouvelles acquisitions, núm. 9.135, feuillet 70.

29. *Viatges,* vol. XII, 1934, p. 29.

30. *Viatges,* vol. XII, 1934, p. 36.

31. *Voyage,* p. 123.

32. *Viatges,* vol. XII, 1934, p. 28.

33. DEGEORGE, *Damas,* p. 98.

34. *Voyage en Égypte et en Syrie,* p. 321.

35. *Voyage en Égypte et en Syrie*, p. 291.

36. *Voyage en Égypte et en Syrie* p. 264.

quals el torturaren cruelment per fer-li dir on amagava els tresors, que encara no s'han descobert. Morí amb un coratge digne d'una causa millor.

Jafa: el port tradicional d'arribada dels pelegrins a Terra Santa fins fa ben poc, però a la Bíblia ja apareix com el port de Jerusalem. Dista d'aquesta ciutat uns 65 kms. Al segle XIV (1345) era tota destruïda i deixada en aquest estat pels àrabs –els quals l'havien conquerida el 1267–, a fi que no pogués ser ocupada pels cristians, com una tàctica de terra cremada. Amb el mateix pretext, cap al 1336 en fou inutilitzat el port. El 1520, els franciscans reberen permís per a establir-s'hi en una casa particular, i fins al 1654 no els fou permès de construir una església, un convent i un alberg per a acollir els pelegrins. Començà a referse a mitjan segle XVII i MARITI li atribueix uns 3.000 habitants,[37] però estava completament devastada la dècada de 1770. A la primeria del segle XX, s'hi va començar a construir la moderna Tel Aviv.

Làrnaca: situada molt a prop de la costa, a la part que dóna a Àfrica i a 50 kms. de Nicosia. És lloc àrid. S'hi destacava l'església de Santa Maria, de tres naus, amb les dues col·laterals tancades. Era la parròquia de tots els europeus, amb un bell orgue donat per l'emperador Leopold. Al refectori del convent dels franciscans hi havia dos quadres excel·lents que representen el rentament dels peus i les noces de Canà. Tenia una bella biblioteca i horts i jardins. Hi havia sis religiosos, però a vegades els estadants arribaven a 34. A la mateixa ciutat els caputxins hi tenien un convent. Eren de Flandre.

Mahomet Baixà: Mahmud o Muhammad Baixà al-Azm. Segons DEGEORGE,[38] aquest governant havia nascut a Damasc el 1731. Era nét per la seva mare d'Ismail el-Azm. Tingué al seu càrrec divers províncies, com la de Saida, de la qual fou governador dues vegades, el 1763 i el 1765. El 1771 fou nomenat baixà de Damasc i entrà com a wali en aquesta ciutat el 4 de novembre de 1771. L'acompanyà en la solemnitat el seu fill Iussuf Bey. Fou, però, deposat el 1772. El 1775 era cap de les forces terrestres i després tornà a ser baixà de Damasc fins a l'any 1783 en què morí. El substituí un altre Muhammad, el fill gran d'Utman, el baixà de Damasc que havia estat destituït el 1771. Deixà un gran record a Damasc, on construí i restaurà molts edificis.

Majmut, agà: vegeu Mahomet Baixà.

Natzaret: situada a 157 kms. de Jerusalem. Com a lloc on transcorregué gran part de la vida del fundador del cristianisme, sempre hi ha hagut edificis que han recordat el fet. Als segles III-IV ja hi havia un santuari. Després s'hi construí una església bizantina (segle V), destruïda pels perses el 647. Els croats la reedificaren esplèndidament, però fou destruïda pels àrabs el 1263. La presència dels franciscans fou discontínua i escassa a partir de llavors fins al 1620, en què el príncep drus Fakher ed-Din, agraït perquè un frare franciscà l'havia guarit d'una malaltia, els permeté de tornar-s'hi a establir.[39] El 1730, els franciscans pogueren adquirir el terreny on havia estat l'església dels croats

37. *Istoria,* p. 176.
38. *Damas* , p. 88.
39. DEL BUEY, *Tierra Santa,* I, p. 78 i 352.

i van aixecar una esglesieta que va servir fins al 1954, en què fou enderrocada per a construir la basílica actual. La petita església tenia 22 m. de llarg per 17 d'ample. El franciscà GIUSEPPE ANTONIO DA MILANO,[40] confirma les paraules de López i precisa que la ciutat «*è di mediocre grandezza, e si compone di Cattolici latini, Greci scismatici e Turchi; in tutti millecinquecento. Misere ne sono le case tutte, meno quella destinata per il capo turco, il quale, però, risiede per lo più in Tolemaide*».

Nicosia: ciutat situada al centre de l'illa de Xipre, a la vora del riu Pedies. Durant les croades passà a mans dels Lusignan, els quan en feren la capital del seu regne fins al 1488 en què, com tota l'illa, quedà sota poder venecià. MARITI n'explica que el 1567 encara tenia 9 milles de circumferència, però que els venecians la reduïren de tres milles per poder-la defensar més bé. Aquesta operació, que li féu guanyar onze bastions i tres portes, requerí la destrucció d'unes quantes esglésies i moltes cases.[41] El 1570, amb l'ocupació otomana, quedà sota el poder de Constantinoble. Entre les esglésies que sobrevisqueren a guerres i reformes urbanístiques, hi havia la catedral, Santa Sofia, d'estil gòtil francès, de tres naus, la qual fou convertida en mesquita; l'església de Sant Nicolau, de tres naus, convertida en mercat o *besistan*, i l'església de Santa Caterina, que pertanyia a un convent i també havia estat convertida en mesquita.

Osman: vegeu **Utman Baixà**.

Pegueroles, Anton: segons A. ARCE, ofm,[42] aquest religiós arribà a Terra Santa el 1763. FACCIO el situa com a superior del Sant Sepulcre del 14 de maig del 1765 al 13 d'agost del mateix any.[43] El 27 de juliol de 1769 era el superior de Sant Joan de la Muntanya, o Ain Karem, i ho fou fins al 2 d'agost de 1770.[44] El 14 de gener de 1772 fou designat superior del Col·legi de Damasc i ho continuà essent almenys fins al 1774,[45] any en què passà –el 29 de juliol– a Rama, on s'estigué fins al 10 de gener de 1779.[46] Morí a Tortosa el 31 de desembre de 1805.

Rama: Coneguda també com a Ramlé. És situada a uns 20 kms. al sud-est de Jafa, a 12 milles de Jafa i 30 de Jerusalem (40 kms.) en una plana ascendent. Era la primera etapa del camí de Jafa a Jerusalem. Relativament moderna, és l'unica ciutat de Palestina fundada pels àrabs (715), de la qual fou la veritable capital molt de temps. Incendiada el 1177, estava voltada d'una muralla amb dotze portes i protegida per una fortalesa. Fou una ciutat pròspera a l'Edat Mitjana i nombrosos basars eren l'exponent de la seva riquesa. El 1296 ja hi havia un convent de franciscans, i des del 1403 acollien els pelegrins cristians en un

40. *In Giudea,* p. 164.
41. *Viaggio per l'isola di Cipro,* I, p. 89-105.
42. *Expediciones,* Madrid, 1958, p. 93.
43. *Status descriptivus*, p. 56.
44. *Status descriptivus,* p. 100.
45. *Status descriptivus,* p. 155.
46. *Status descriptivus,* p. 106.

espai que havia estat fet pels Hospitalers. Durant segles fou un important nus de camins que anaven a Damasc, Bagdad i el Caire. Segons MARITI, a mitjan segle XVIII la ciutat tenia uns 50.000 habitants i hi havia un bon convent de franciscans menors observants, amb església, com també esglésies gregues, maronites i armènies.[47] Igual que la veïna Jafa, sofrí una gran devastació al principi de la dècada de 1770.

Safad: a 192 kms. al nord de Jerusalem, situada a 840 m. sobre el nivell del Mediterrani i a 1.046 sobre el del llac de Tiberíades, era una població important dins el judaisme. Segons el pare BUEY,[48] al final del segle XV acollí intel·lectuals jueus expulsats pels Reis Catòlics dels seus regnes d'Espanya i també n'hi havia d'altres punts d'Europa. A la primera meitat del segle XVIII comptava amb diverses sinagogues i un centre d'estudis per a la formació de rabins. El 1759 sofrí els efectes devastadors d'un terratrèmol. Per al pare GIUSEPPE ANTONIO DA MILANO és un «*luogo da cui si ha una bellissima veduta del campo di Esdrelon* [...] *da due anni a questa parte ve ne fu costruita una assai piccola* (església) *con rozzo altare*».[49]

Safuria: situada a 6 kms. al nord de Natzaret, aquesta ciutat havia estat la més important de Galilea abans del naixement de Jesucrist. Està situada en un turó, a 290 m. d'altitud. Deixà de ser capital de la Galilea quan es fundà Tiberíades. Les ruïnes que esmenta López són les restes d'una gran basílica construïda pels croats al segle XII i que no sobrevisqué gaire temps després de l'expulsió dels europeus, perquè els pelegrins medievals no l'esmenten. El pare GIUSEPPE ANTONIO DA MILANO,[50] que hi passà el 1771, diu que és una població «*di cui non restano oggi che rovine con miseri tuguri di Turchi*».

Saida: ciutat del Líban uns 40 kms. al sud de Beirut. Saida, anomenada Sidó en l'antiguitat, és documentada també com Tir al III mil·lenni aC. Els croats la conqueriren el 1111 i la conservaren, amb algun parèntesi, fins al 1291 en què Sant Joan d'Acre caigué en mans dels àrabs. El 1517 passà a formar part de l'Imperi Otomà. Al segle XVII, Fakr ed-Din la reconstruí, en part, però féu destruir el port per por de l'amenaça turca, i la ciutat començà una època més pròspera, gràcies al comerç amb França. Al segle XVIII era el port de Damasc, però rebé les conseqüències de les lluites constants que tenien Síria per escenari i a l'època que hi estigué el pare López es trobava en un estat miserable. A Saida, hi havia caputxins, franciscans i jesuïtes, i tant aquí com a Acre, Trípoli i Alep, aquests religiosos s'estatjaven a l'alfòndec dels europeus, generalment francesos, però podien ser llogaters o bé propietaris de la part que ocupaven.

Sant Francesc, convent de: començat a construir la dècada de 1220, es trobava, com tants d'altres, al raval de la ciutat, a prop de les drassanes. La seva església, gòtica, fou consagrada el 1297. Gaudí d'un gran prestigi ciutadà i hi foren enterrats membres de la família reial i de la noblesa. En el transcurs dels

47. *Istoria*, p. 175.
48. *Tierra Santa*, I, p. 283.
49. *In Giudea*, p. 169.
50. *In Giudea*, p. 163.

segles, el conjunt conventual anà engrandint-se amb l'afegiment de noves capelles, claustres i pisos i arribà a tenir unes dimensions considerables. El baró de MALDÀ[51] en diu: «Lo convent i iglésia de Sant Francesc és molt gran i també la dita iglésia, embellida tota ella amb tribunes a dreta i esquerra, a una part fins a la sagristia i a l'altra fins a la vora de l'altar major, amb les celosías en totes [...] En quant als claustros i corredors d'aquell convent, són los més capaces, vistos los dels demés de Barcelona; memorables los claustrets i capella de Sant Francesc, morada que fou del seràfic sant en la fundació de son convent en aquesta ciutat. La peça de la llibreria queda sobre de la porteria, al costat de la iglésia, molt clara i medianament proveïda de llibres, la que és una de les biblioteques públiques d'aquesta ciutat. Lo número de frares, tant de sacerdots com de llecs i donats, passa de cent». Sobre l'altar de Sant Antoni de Pàdua, n'explica: «A l'entrar-se a la iglésia per lo portal major, a la banda esquerra queden més fondes les capelles que de l'altra [banda] dorats los més dels retaules, tots d'escultura, amb major primor lo altar de Sant Antoni de Pàdua, que inclou altres quatre altars dins de la capella del sant, que és la més fonda de totes les demés de la iglésia, amb sa mitja taronja o cúpula exquisitament adornada d'obres d'escultura, doradura i pintures en tota ella, i cruzero amb dos arcs a l'aire, pendents en los referits dos aranyes de cristall, i últimament vestides les parets de la capella amb alguns quadros i belles pintures dels passos de la vida de sant Antoni de Pàdua». El convent fou respectat per les flames del 25 de juliol de 1835, però el 1838 fou enderrocat completament.[52]

Sant Joan d'Acre: està situada a 22 kms. al nord de la badia de Haifa. A la Bíblia és anomenada Akko. Alexandre Magne la conquerí el 332 aC i el seu nom hel·lenístic fou Ptolemaida. Els àrabs la conqueriren el 636 i l'anomenaren un altre cop Akko. Els croats la conqueriren l'any 1104 i la posseïren fins al 1187 en què Saladí la prengué, però per poc temps. Recuperada pels croats, la conservaren fins al 1291 en què la perderen definitivament i quedà destruïda. Fou la darrera plaça sota poder europeu que caigué en mans musulmanes. Els cavallers de Sant Joan hi tingueren el quarter general i en aquesta època fou un port amb gran tràfic comercial. La ciutat arribà a tenir prop de quaranta esglésies i la població arribà als 50.000 habitants. La seva fortalesa és un dels monuments medievals més importants de Palestina. A mitjan segle XVIII se'n començà la reconstrucció. De fet, Acre fou la capital de Palestina bona part d'aquest segle en el període en què Daher el Omar fou governador de Galilea (1749-1775), territori que mantingué gairebé independitzat de la Porta.[53] Com en el cas de

51. Rafael D'AMAT I DE CORTADA, baró de Maldà, *Viles i ciutats de Catalunya*, a cura de Margarida Aritzeta, Ed. Barcino, Barcelona, 1994, p. 108-109.

52. Per a la història dels convents catalans, continua essent imprescindible l'obra de G. BARRAQUER, *Las casas de religiosos en Cataluña*, Barcelona, 1905, 2 vols. El convent de Sant Francesc ocupa les pàgines 451-480 del vol. I. És recomanable també el treball de Anna M. GINÉ I TORRES, *«El convent de Sant Francesc de Barcelona. Reconstrucció hipotètica»*, a: *Acta Medievalia*, 9, 1988, p. 221-241.

53. DEL BUEY, *Tierra Santa*, vol. I, p. 284.

Saida, a l'últim quart del segle XVIII era una ciutat força empobrida a causa de les lluites locals. El pare GIUSEPPE ANTONIO DA MILANO en diu, entre altres coses: «*Quanto se ne vede di presente, venne edificato sulle antiche sue rovine, avanzo specialmente di grosse mura e fortissime, e prospetta il golfo. Altre costruzioni sono lungo il mare. Dell'antico resta ancora parte de'muri di un antico tempio dedicato a Sant'Andrea. Al presente, la città serba qualche importanza per il commercio che vi si fa e per la residenza che vi hanno no pochi Europei*».[54]

Sant Joan de Judea, convent de: es tracta de l'església de Sant Joan. Fou reconstruïda al segle XII pels croats sobre una altra del segle VI. Malmesa per la reconquesta àrab posterior, els franciscans la recuperaren el 1621, però segons A. ARCE, ofm, al principi del segle XV, els franciscans ja estaven instal·lats a Sant Joan,[55] perquè el 1485 havien comprat el lloc on va néixer aquest sant. El P. Tomasso Obicini adquirí la casa de sant Joan Baptista als magribins per 1.500 piastres més una contribució anual i una taxa per cada pelegrí visitant. El 1676, el lloc fou adquirit definitivament i de seguida començà la restauració i ampliació. Els interessats a conèixer les vicissituds de la construcció i manteniment d'aquest convent fins al segle XVIII consultaran amb profit l'obra esmentada del pare P. GARCÍA BARRIUSO, imprescindible. Un article molt interessant sobre la riquesa artística d'aquest convent el constitueix «El arte español en Ain Karem», del pare S. MUÑIZ.[56]

Sant Salvador, convent de: és molt corrent trobar aquest convent posat sota l'advocació d'aquest sant, però en realitat s'anomena del Santíssim Salvador. Havia pertangut als georgians, però el 1559 fou adquirit pels franciscans poc després de ser expulsats del Cenacle, situat a Montsió. El pare Bonifaci Esteve de Ragusa organitzà i dirigí el trasllat a aquest edifici,[57] el qual continuà la funció d'alberg dels pelegrins cristians que visitaven els llocs sants. Cap al 1600, amb l'adquisició de cases i edificis dels voltants es formà un conjunt prou gran i capaç. Actualment, força ampliat, és l'edifici central de la Custòdia de la Terra Santa.

Sant Sepulcre, basílica del: l'església a què es refereix el nostre autor és l'edifici que construïren els croats a partir de 1099 sobre restes d'edificis anteriors, ja que la primera basílica fou feta per l'emperador Constantí i consagrada el 335. La basílica dels croats fou inaugurada el 15 de juliol de 1149, però el 1187 Saladí, en expulsar les forces cristianes de Jerusalem els en prohibí l'entrada. A mitjan segle XIV, es produí l'entrada dels ritus orientals a la basílica i calgué distribuir-ne l'espai interior entre les diverses confessions, cosa que

54. *In Giudea*, p. 161-162.

55. «Ain Karem, patria de San Juan Bautista», a: *Revista de Geografía Española. La huella de España en Tierra Santa*, 32, I, p. 83.

56. *Revista de Geografía Española. La huella de España en Tierra Santa*, Madrid, 32, I, 1951, p. 90-108.

57. N. SHUR, *Jerusalem in Pilgrims and Traveller' Accounts. A Thematic Bibliography of Western Christian Itineraries. 1300-1917*, Ariel Publishing House, Jerusalem, 1980, p. 145.

donà lloc a profundes rivalitats i enfrontaments. Armenis i georgians abandonaren aviat aquell lloc perquè no tenien ni els diners que demanaven les autoritats àrabs ni personal per a servir-lo. A mitjan segle XVIII, els grecs ortodoxos quedaren com a posseïdors de gran part del temple.

L'edicle que albergava el Sant Sepulcre sofrí diversos canvis en el transcurs dels segles. Allò que conegué el pare López era la reforma que el 1555 dirigí el pare Bonifaci de Ragusa. A començament del segle XIX, un incendi destruí totalment aquest edicle i el que avui el substitueix és del 1810, projectat per un arquitecte grec.

Sepulcre de Maria Santíssima: és veritablement sorprenent que un lloc d'aquesta importància no obtingui de l'autor més que una menció de passada. L'església on hi havia el sepulcre de la Mare de Déu fou concedida als franciscans per l'autoritat musulmana a mitjan segle XIV. Al segle XVII, els ortodoxos aconseguiren que les autoritats otomanes expulsessin els franciscans d'aquella església i els la concedissin a ells, però el 1666 la recuperaren, fins al 1740 en què un altre cop els ortodoxos se n'apoderaren. Recuperada pels catòlics poc després, el 1757, passà a mans dels ortodoxos definitivament i els franciscans quedaren privats d'un dels monuments emblemàtics que havien posseït en exclusiva durant segles. Aquesta privació, molt recent quan López arribà a Jerusalem (1762), sembla que hauria d'haver suscitat la queixa o la denúncia del religiós català.

Síria: MARITI[58] exposa que a mitjan segle XVIII era conegut amb aquest nom un espai que confinava amb l'Aràbia Pètria i Egipte al Sud; amb Cilícia al Nord; amb el mar Mediterrani a l'Oest, i el riu Eufrates i l'Aràbia deserta a l'Est. Aquest territori es dividia en dues parts: Síria i Celesíria. Síria s'estenia, al Nord, fins a Cilícia; a l'Est confinava amb l'Eufrates, i a l'Oest amb el Mediterrani. La Celesíria li quedava al Sud i s'estenia, des de Seleucia (avui Soldin) al Mediterrani, prop del riu Orontes, fins a Egipte i l'Aràbia Pètria. Aquest espai comprenia Judea, Samaria, Galilea i Fenícia.

Tabor: és un turó cònic de 588 m. d'altitud, isolat al nord-est de la plana d'Esdreló. La tradició cristiana situa aquí la transfiguració de Jesús, però la muntanya ja era considerada un indret sagrat des de temps molt reculats. Hi hagué un temple bizantí, construït el segle V. La Custòdia de Terra Santa en comprà les ruïnes el 1631 i el 1736 hi construí una capella. El 1924 s'aixecà en el mateix lloc una basílica. El pare GIUSEPPE ANTONIO DA MILANO[59] ens diu que «*arribati a la sua cima, vi admirammo una bella pianura di quasi un miglio di lunghezza, e mezzo di larghezza* [...] *Nella parte superiore, poco disposto dal lato suo occidentale e quasi nel mezzo, sorge fra grandi rovine una capella, lunga passi cinque e larga due, la cui fronte guarda a Mezzogiorno; ha un misero altare, sul quale celebrai la Santa Messa*».

Utman Baixà: Utman Baixà al-Sadik. MARITI afirma que Utman havia nascut en territori persa, però de pares cristians, els quals el vengueren a Constantinoble

58. *Istoria*, p. 128.
59. *In Giudea*, 171-172.

com a esclau. El comprà el governador de Damasc, del qual, amb el temps, arribà a ser successor.[60] Era d'origen georgià i antic mameluc d'Asad Baixà.

Entrà a com a governador de Damasc l'11 de desembre de 1760 en substitució de Muhammad Baixà, el qual estigué poc menys de nou mesos en el càrrec en substitució d'Abdallah Baixà, i ocupà el càrrec onze anys, és a dir, fins al 1771 o 1772 en què fou destituït. Tenia 82 anys. Després de 1761, dirigí les seves forces contra Daher el-Omar, d'Acre, el qual tot i estar barallat i en guerra amb els seus fills, anava consolidant el seu poder a la Galilea. Així entre 1765 i 1769 hi hagué un estat de guerra contínua a la Síria meridional, és a dir, a Gaza, Rama, Gaza i Jafa, a més de revoltes populars contra les autoritats a causa de les contribucions i confiscacions especials que aquestes imposaven a la població per sostenir la guerra.

El 6 de juny de 1771, Utman i els seus fills fugiren de la ciutat, quan Muhammad Abul Dhahab, general d'Ali Bey, es presentà davant Damasc, la qual quedà en poder dels cairotes. Però el 18 de juny, d'una manera imprevista, Abul Dhahab abandonà Damasc i Utman hi tornà el 26 disposat a posar les coses al seu lloc un altre cop. Poc després anà contra Daher i en sortí derrotat severament el 2 de setembre als voltants del llac Hula, desfeta que li representà la destitució i l'obligació de tornar tot el que havia extorquit. Fou un bon governant: suprimí impostos, restaurà edificis públics, combaté els xeïcs o "capos" de la seva província i impulsà una política de reconciliació i pacificació.

Ventayol, Rafael: era fill d'Alcúdia (Mallorca) on nasqué el 1645. Prengué l'hàbit al convent de Sant Francesc d'Assís de Palma de Mallorca i fou ordenat anys després. Arribà a Terra Santa el 1670 i morí a Jerusalem el 1726 després de 56 anys de servei. Els anys 1676, 1677 i 1684 fou superior del Col·legi de la Conversió de Damasc, el 1686 viceprocurador a Jerusalem i procurador general de Terra Santa a la mort del pare Domingo de Lardizábal el 1697. El pare Ventayol era lector jubilat en llengua àrab i excustodi de la seva província franciscana de Mallorca. Dotat d'una gran capacitat per a la gestió i amb notable habilitat diplomàtica, acomplí una missió de govern de gran eficàcia. E. BÁRCENA, ofm,[61] explica l'actuació d'aquest religiós i afirma que fou «*alguien que pasó a la posteridad como uno de los mejores procuradores generales de la Tierra Santa de todos los tiempos*». Traduí a l'àrab el *Liber vanitati mundi*, de fra Diego de Estella, *Mística ciudad de Dios*, de la Venerable Madre sor María de Jesús de Ágreda, y el *Catecismo cristiano*.

60. MARITI, *Istoria*, p. 130.
61. *Cien años de cristianismo mediorientaI*, p. 254-264.

VICENÇ POU, ¿UN ANTECEDENT DE BALMES? LA POLÍTICA RELIGIOSA DELS MODERATS VISTA PER UN CARLÍ (1845)

JOSEP M. MUNDET I GIFRE

INTRODUCCIÓ

Presentem en aquest treball la totalitat d'un manuscrit parcialment inèdit que conté un judici sobre la política portada a terme pels moderats respecte de la qüestió religiosa en els mesos immediatament posteriors a la caiguda d'Espartero.[1] El manuscrit està mancat de signatura i no inclou cap indicació, ni directa ni indirecta, sobre el seu autor, però creiem que no hi ha cap dubte raonable sobre el fet que es deu a la ploma del prevere Vicenç Pou, de qui donarem la notícia biogràfica. Pel que fa al seu interès, cal considerar dos vessants: d'una banda, la seva vàlua intrínseca, derivada del seu contingut; de l'altra, la relació de Pou amb Balmes, que convida a cercar semblances entre el text i les obres del polígraf vigatà, val a dir, amb els seus escrits polítics.

1. Una part d'aquest manuscrit va ser reproduït a *Cristiandad*, 498-499 (1972), 228-239.

Els moderats en el poder

El context en el qual se situa el manuscrit és prou conegut perquè calgui parlar-ne a fons, però no hi serà de més donar unes pinzellades sobre els grans trets dels esdeveniments polítics que van marcar la història d'aquells anys, sobretot pel que fa a la política religiosa dels governs d'aleshores. Això ens permetrà seguir més còmodament el fil del text que presentem, tota vegada que és un teixit de referències constants a l'actualitat d'aquell moment.

Amb la mort de Ferran VII s'inicia formalment a Espanya la Revolució liberal. Després dels tímids intents de Cea Bermúdez i de Martínez de la Rosa de fer una política moderada, la situació es decanta clarament cap a l'esquerra. L'ambient social es deteriora i en el Nord l'exèrcit carlí guanya posicions, la qual cosa exaspera els elements més exaltats. El 7 de juny de 1835, amb la substitució de Martínez de la Rosa pel comte de Toreno comença l'etapa de governs progressistes, que durarà fins a finals de 1843, per bé que els moderats no hi són pas sempre del tot aliens, ja que alguns ministres dels successius governs pertanyen a aquest corrent.

El 25 de juliol de 1835, a Barcelona, són assassinats diversos religiosos i cremats alguns convents. Comença així la persecució descarada contra l'Església: assassinats, destrucció i crema de convents, supressió d'ordes regulars, expulsió de bisbes i nomenament de vicaris episcopals «intrusos», venda de béns eclesiàstics, etc.

Mentrestant, segueix la guerra carlina, amb diverses alternatives, però el juliol de 1840 es dóna per acabada amb l'expulsió a França dels darrers combatents catalans. Els progressistes, amb Espartero al capdavant, veuen enfortida la seva posició.

Al final de novembre de 1843, després d'un seguit d'alçaments militars i de bullangues, es fa patent el trencament entre progressistes i moderats. Cau Espartero i els moderats prenen el poder i ja no el perdran fins al 1868, llevat del curt període del Bienni progressista (1854-1856). El 5 de desembre, González Bravo forma govern.

En aquest moment, la situació religiosa d'Espanya és caòtica. «La desorganización eclesiástica fue total», ha escrit Vicente Cárcel Orti.[2]

2. V. Cárcel Ortí, *Los nombramientos de obispos en España*, dins: *Analecta Sacra Tarraconensia* 1999 (72), 326.

El 31 de desembre de 1843 hi havia 43 diòcesis sense bisbe, unes perquè els seus titulars havien mort i d'altres perquè havien estat desterrats o havien fugit arran dels fets de 1835. Els que s'havien quedat tenien greus dificultats per a exercir el seu càrrec de pastors. Des d'aquella data, legislació i fets havien anat en contra del desenvolupament normal de la vida religiosa. Les pèssimes relacions entre l'Estat i la Santa Seu havien impedit no solament el nomenament de nous bisbes, sinó qualsevol remei als innombrables greuges que l'Església espanyola havia acumulat en els darrers anys. Sobre aquesta situació planteja Pou l'argument del text que presentem.

Qui era Vicenç Pou

Vicenç Pou i Marca va néixer a Maià de Montcal (Garrotxa) el 1792, en el si d'una antiga família de propietaris rurals, amb antecedents documentats ja en la guerra dels remences.[3] Es va ordenar de prevere el 1817 i va completar la seva formació a la Universitat de Cervera. El 1824 hi aconsegueix la llicenciatura i el doctorat en Cànons. De seguida, hi ensenya Institucions Civils, primer en qualitat de conferenciant i més tard com a «substitut pro universitate». Durant el curs 1825-1826, mentre ensenya com a encarregat de curs Digesto Romano-Hispano, guanya la càtedra d'Institucions.[4]

Passat el parèntesi del tancament de les Universitats decretat per Calomarde, el curs 1832-1833 el trobem de rector al Col·legi de Sant Carles, institució residencial universitària on s'hostatjava, amb una beca, Jaume Balmes. Aquí és on té lloc la relació d'amistat entre Pou i Balmes. Els testimonis són pocs però ben explícits. Per una banda, el

3. Sobre Pou en tant que escriptor polític, vegeu J. M. Mundet Gifre, *«El Restaurador Catalán» i la 1ª guerra carlina*, Barcelona, Dalmau, 1979; F. Canals Vidal, *Notas para una lectura de Vicente Pou. El catolicismo español ante la fundación de la monarquía liberal*, dins: *Cristiandad* 498-499 (1972), 219-222, i J. M. Mundet Gifre, *Vicente Pou, un maestro de Balmes*, dins: *Cristiandad*, 498-499 (1972), 214-222. Sobre la actuació de Pou durant la guerra carlina, vegeu J. M. Mundet i Gifre, *La primera guerra carlina a Catalunya. Història militar i política*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1990.

4. Sobre l'activitat de Pou a la Universitat de Cervera, vegeu, a més de les obres esmentades a la nota anterior: J. Roura, *Ramon Martí d'Eixalà i la filosofia catalana del segle xix*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1980.

pare Casanovas escriu: «Dos rectors va tenir Balmes en el Col·legi de Sant Carles, Felip Minguell i Vicenç Pou, i tots dos van tractar-lo més com a amic que com a súbdit, ja que no sols l'admetien en la seva conversa familiar, sinó fins i tots en les seves consultes».[5]

I Albert Sadurní, recollint paraules de Manuel Galadies, company de carrera i amic de Balmes, va escriure: «Amb el rector del Col·legi, D. Vicenç Pou, que l'estimava molt i el tractava amicalment, discutien força sovint sobre política: els articles d'"El Vapor" i de la "Revista Española", que llavors es començava a publicar, els esdeveniments de Portugal, sobretot quan el rei Pere entrà a Oporto, la presa de la ciutat d'Anvers, la lloable civilitat del ministre francès Cassimir Perier i les sensacionals publicacions de La Mennais, foren els motius principals dels seus comentaris».[6]

El mateix Balmes, per la seva banda, a la seva *Vindicación personal*, datada el 3 d'agost de 1846, posa Pou com a testimoni: *«Viven aún los dos rectores que hubo en el colegio: el Dr. D. Felipe Minguell y el Dr. D. Vicente Pou. El primero está en Cerbera; el segundo se halla emigrado en Francia, según creo. Estos señores podrían atestiguar si tuvieron que reprenderme ni una sola vez, ni por mi conducta, ni por mis opiniones; y si, por el contrario, no me dieron repetidas pruebas de afecto y aprecio»*.[7]

Mentrestant, va començar la primera guerra carlina i a l'estiu de 1834 Pou va deixar la Universitat de Cervera i es va passar al camp carlí, on va assumir algunes tasques de responsabilitat. Pel març de 1837, la Junta Suprema carlina va instal·lar, reivindicant-la com a continuadora de la Universitat de Cervera, una universitat a Solsona. Aquí Pou va professar Jurisprudència. Quan la universitat va ser traslladada al monestir de Sant Pere de la Portella, Pou en fou, a més, vicerector.[8]

Pou va ser nomenat també, a les acaballes de 1839 o principis de 1840, sotsdelegat apostòlic del bisbe Abarca a Catalunya. Recordem

5. I. CASANOVAS, *Balmes. La seva vida, el seu temps, les seves obres*, Barcelona, Balmes, 1932, v. I, p. 129.

6. A. SADURNÍ i J. VILAPLANA, *Balmes. Apuntaments biogràfics seguits d'un esboç de iconografia i bibliografia*, Vic, 1910, p. 23.

7. J. BALMES, *El Pensamiento de la Nación*, 19 de agosto de 1846, v. III, p. 513, dins *Obras completas*, Barcelona, Biblioteca Balmes, 1925, v. XXXI, p. 286.

8. D. MONTAÑÀ i J. PUJOL, *La universitat carlina a Catalunya*, Valls, Cossetània, 1997.

que el bisbe de Lleó Abarca era, des de l'agost de 1836, delegat apostòlic per als territoris sota la autoritat de Don Carles, per nomenament del sant pare Gregori XVI.[9] Pou era, a més, censor d'impremtes.

Però Pou és més conegut per haver estat l'inspirador i el director del periòdic carlí *El Joven Observador*, aparegut al principi de 1837, quan el carlisme català està aconseguint la seva màxima força i els seus caps li estan procurant una estructura política i administrativa. El periòdic, que sortia tres cops a la setmana, va canviar, el setembre de 1837, el seu títol pel de *El Restaurador Catalán* i així va seguir fins a la seva desaparició, al final de la guerra (juliol de 1840). El seu contingut seguia les pautes del periodisme polític de l'època, matisat pel fet de ser un periodisme de guerra: notícies de la cort carlina, proclames, ordres reials, decrets i textos de la Reial Junta Superior Governativa i de la Comandància General, articles de contingut polític i de polèmica amb els periòdics liberals que s'editaven a Barcelona, notícies de la guerra, etc. Gairebé tots els articles són anònims, per bé que en molts s'hi veu la ploma de Pou. Més concretament, són de Pou una sèrie d'articles en defensa dels drets de Don Carles a la corona d'Espanya i que responien a una memòria de Cea Bermúdez titulada *La verdad sobre la cuestión de la sucesión a la Corona de España* en la qual volia demostrar els drets d'Isabel II. Pou ja havia tractat aquest tema en un opuscle editat a Berga l'any 1837.[10]

Acabada la guerra, Pou es va exiliar, potser primer a Perpinyà, però finalment de segur a Montpeller. Aquí, entre finals de 1842 i principis de 1843, publicà *La España en la presente crisis. Examen razonado de la causa y de los hombres que pueden salvar aquella nación* (impremta de X. Jullien), obra cabdal de l'autor, en la qual es revela un incisiu analista de la situació d'Espanya i que ens acosta a l'obra de Balmes. En aquesta primera època (ens referim a la de la primera guerra o, si es vol dir d'una altra manera, a l'etapa de Carles V),

9. J. M. Mundet i Gifre, *La subdelegació apostòlica de Catalunya durant la primera guerra carlina*, dins: *Anuari 1987 de la Societat d'Estudis d'Història Eclesiàstica, Moderna i Contemporània de Catalunya*, Tarragona, Diputació de Tarragona, 1988, p. 77-86.

10. *Carlos V de Borbón, rey legítimo de las Españas. Breve y sencilla demostración, que ofrece a sus paisanos un catalán amante de su patria y de su rey*. Berga, en la Imprenta del Gobierno, diciembre de 1837.

el carlisme català va tenir dos pensadors d'altura: Magí Ferrer i Vicenç Pou. El mercedari es revela superior com a teoritzador del pensament tradicional però, en canvi, Pou el supera en la profunditat i agilitat de l'anàlisi, en veure la realitat de les coses presents. En termes actuals, diríem que Pou era un bon periodista polític.

A *La España en la presente crisis*, Pou analitza la realitat social del seu temps, en la qual veu, per una banda, una majoria d'espanyols fidels a la tradició i a l'Antic Règim i dues minories: la dels moderats i la dels progressistes. D'aquests darrers, en parla poc i si ho fa és per reconèixer-ne la coherència, perquè volen portat la revolució a les seves conseqüències finals. L'objecte dels seus atacs són els moderats, sovint identificats amb l'expressió *justo medio*, seguint la terminologia francesa –*juste milieu*–, als quals retreu la pretensió de *«hacer de la revolución un estado permanente de orden, y en contener los efectos dejando en pie las causas»* (p. 3); amb el suposat suport de la majoria de la població:

> «Dicen que el gobierno del *justo medio* es nacional en España... y mientras aseguran que por el mismo está la inmensa mayoría con todas las capacidades de un buen gobierno, se lamentan de que en 1840 cuatro miserables demagogos le arrojasen del poder» (p. 6).

Recordem que en aquests anys governen els progressistes, amb Espartero al capdavant. Per a Pou, la revolució segueix la seva marxa innexorable i els esforços dels moderats per alentir-la, dominar-la i fer-la seva són inútils:

> «aun cuando Espartero caiga del puesto que indignamente ocupa, y suba en él un Príncipe cualquiera que bajo la influencia del partido dominante dé la mano a Isabel, ya sea un hijo del Infante D. Francisco de Paula, ya sea uno del Duque de Medinaceli u otro de más baja extracción que escojan los demagogos, en cuyo poder se halla la hija de Don Fernando VII; aun cuando el poder y los consejos de la Inglaterra neutralicen los elementos disolventes que forman la base del actual gobierno; la revolución caminará más o menos rápida a su término...» (p. 5).

L'obra de Pou està dividida en tres llargs capítols: en el primer, en el qual situa els inicis del partit en els il·lustrats del temps de Carles III, nega al partit moderat la capacitat de governar; en el segon, aquesta

incapacitat es fa més palesa en haver perdut, els moderats, el suport dels progressistes; en el tercer es pregona la causa de Carles V com l'única que pot portar la pau a Espanya i la seguretat a Europa.

Havent dit això, convé ara aportar un parell de textos de Balmes, molt suggeridors, que a la vegada que ens remeten als textos de Pou que acabem de citar ens introdueixen en l'actitud del partit moderat en la qüestió de la situació religiosa. El primer és del gener de 1845:

> «El carácter de este partido [el moderat] ha sido el tener un pensamiento revolucionario combinado con la timidez: deseo de lograr un fin, pero falta de audacia para emplear los medios. Él se encargó de abrir las puertas a la revolución, y él se encargó de legalizarla. No mató a los frailes, ni incendió los conventos, pero dejó incendiar y matar, y no se ha encontrado mal con que otros le desembarazasen de conventos y frailes. No decretó la supresión del diezmo, pero ya que otros lo hicieron, ha acogido con placer la supresión, y la defendería con ardor si necesario fuese. No despojó a la Iglesia de sus bienes, pero, supuesto que otros la despojaron, él ha acelerado la venta cuanto le ha sido posible, ha aceptado el hecho que llama consumado, pero en cuya consumación no le ha cabido escasa parte; y si bien ha suspendido lo poco que quedaba por no poder resistir más a la fuerza de la opinión pública y a sus recientes compromisos, no ha sido para una restitución, sino conservando la prenda para legalizar por medio de ella toda la obra revolucionaria. Injustos han sido los progresistas cuando en este punto han llamado reaccionarios a los hombres de la situación, siendo tan fácil de ver que esta apariencia de reacción no era toda contra la revolución, sino en algún modo en favor de la revolución; no para destruir sus hechos, sino para consolidarlos, poniéndoles un sello inviolable».[11]

I tres mesos més tard, escrivia Balmes:

> «Se ha confirmado más y más una verdad, por cierto ya bien conocida, y es que la única diferencia entre los progresistas y cierta fracción de los moderados consiste en que aquéllos dicen:

11. *El Pensamiento de la Nación*, de 8 de gener de 1845, v. II, p. 17; *OC*, v. XXVIII, p. 16-17.

"Hágase pronto y por cualquier medio", y éstos dicen: "Hágase lo mismo con lentitud y por medios suaves"».[12]

No pretenem fer una anàlisi exhaustiva de l'obra de Pou per compara-la amb la de Balmes, sinó només donar a conèixer el manuscrit. Però, qui conegui a fons l'obra del pensador de Vic no podrà deixar de reconèixer les coincidències entre tots dos escriptors. *El Pensamiento de la Nación* dels anys 1844 i 1845 és ple de referències a la situació de l'Església a Espanya, a la venda dels béns del clergat, al govern de les diòcesis, perquè no manqui material per a la comparació. Decidir si Balmes era en això –i en general en la visió que tenia d'Espanya– deutor del Pou de l'època de Cervera, o si tots dos ho pensaven pel seu compte, pot ser una qüestió subjectiva. És cert que no eren pas els únics que en aquells anys pensaven així i ho escrivien. Però la relació personal entre Pou i Balmes quan aquest darrer estava formant el seu pensament i el primer ja el devia tenir format convida a la comparació.

També coincidien Balmes i Pou en alguns trets ideològics que mereixen ser destacats: tots dos eren antigal·licans, antijansenistes, projesuítics i defensors de l'autoritat del Sant Pare; en canvi, en cap dels dos no hi ha la més petita espurna de tradicionalisme filosòfic. Aquests trets no eran pas gaire habituals als anys trenta i quaranta. Van brotar a França per l'impuls del primer La Mennais i el seu grup i, recordem-ho ara, els escrits de La Mennais eren tema de conversa al Col·legi de Sant Carles de Cervera.

Però, una cosa és el pensament i una altra les actituds. I en aquestes hi havia algunes diferències molt marcades: mentre Pou era a la universitat carlina de la Portella, Balmes era a Vic plantejant-se la possibilitat d'anar a professar a la Universitat de Cervera, ja traslladada a Barcelona; mentre Balmes personifica la campanya del matrimoni reial, Pou, com la majoria dels carlins, començant per Carles V, s'hi oposava; i el mateix es pot dir de l'oportunitat d'un concordat amb la Santa Seu; i, mentre Balmes moria a casa seva, Pou acabava els seus dies a l'exili. És que Pou, des de 1834, en què es passa al camp carlí ho fa amb totes les conseqüències i amb absoluta fidelitat dinàstica. És més, dins del carlisme cal situar-lo en el sector anomenat «universitari», dirigit per professors de la universitat, però comptant amb la major

12. *El Pensamiento de la Nación*, de 2 de abril de 1845, vol. II, p. 209; dins: *OC*, v. XXVIII, p. 216.

part de la base popular. Aquest sector era el més intransigent, enemic de la més petita «vel·leïtat» liberal. S'oposava al sector «aristòcrata», minoritari i dirigit per alguns aristòcrates barcelonins que, espantats pels fets del juliol de 1835, van exiliar-se a França i van acabar passant-se al camp carlí, on van ocupar llocs de responsabilitat. Aviat van abandonar-los, van tornar a França i pocs anys després eren altre cop a casa seva. Almenys un d'ells, el marquès d'Alfarràs, es va relacionar amb Balmes.[13]

Pou va morir el 18 de gener de 1848,[14] per tant, pocs mesos abans que Balmes. No descartem que hagués fet alguna visita a la seva casa nadiua en els darrers anys de la seva vida. És una explicació possible del fet que el manuscrit que presentem es trobés entre els documents de la família i que estigués tant al corrent de la premsa espanyola.

El manuscrit

El text es troba en una llibreta de 24,5 x 18,5 cm, sense pauta, cosida amb fil, mancada de la tapa i del full més exterior on, potser, hi havia algun títol i el nom o pseudònim del seu autor. Té els marges força deteriorats, però es pot llegir sense dificultat, llevat d'algunes poques paraules; mai, però, el sentit queda dubtós. Va ser escrit per un amanuense desconegut, però són de mà de Pou els afegits i les esmenes, tant al marge com en la interlínia.

La llibreta està foliada a mà, de manera irregular, i per això hem optat per establir una foliació nova, però començant per la pàgina 3, per significar que manquen les pàgines 1 i 2.

Hem modernitzat l'ortografia i la puntuació. Les paraules en cursiva estan subratllades en el manuscrit.

Sobre l'autoria, no en tenim dubte: la lletra de Pou al manuscrit, lletra que coneixem per alguns documents del seu expedient personal conservat a l'Arxiu Diocesà de Girona, junt amb el fet d'haver-lo trobat a la seva casa de Maià de Montcal, corroboren allò que una anàlisi comparativa amb *España en la presente crisis* ja podria fer sospitar.

13. Vegeu I. Casanovas, ob. cit., v. II, p. 544.
14. Ho diu mossèn Llord en carta a Balmes (I. Casanovas, ob. cit., v. III, 499).

[LA IGLESIA ESPAÑOLA AL INICIARSE LA ETAPA MODERADA]

[**3**]... y ensalzaban el programa de aquel ministro[15] como la obra maestra de la política constitucional, jurando sobre sus bases una cordial y eterna alianza entre los partidos. Mas, si creen ahora de buena fe estrellados los últimos esfuerzos de la revolución en las calles de Alicante y Cartagena,[16] y en las consiguientes derrotas de sus rivales, ¿por qué ha continuado el estado de violencia e inquietud en toda la Península? ¿Por qué sigue la Nación bajo la ley del sable, y de una dictadura monstruosa ejercida en nombre de una niña de catorce años? ¿Por qué esos estados excepcionales o de sitio, que se levantan y se restablecen al arbitrio de los que mandan en las Provincias? ¿Por qué después de aquellos sucesos continúa el Heraldo[17] conjurando al gobierno para que termine *pronto, sin dilación, al instante* las grandes cuestiones políticas que están pendientes, y en cuya solución está *esencialmente el porvenir próspero o malhadado de la monarquía constitucional*? ¿Por qué de no obrar así el gobierno, le amenaza con una grande y universal catástrofe? ¿Por qué el Castellano[18] previene a los Ministros la misma actividad, *si no quieren correr el riesgo de nuevos trastornos y disgustos*, recordándoles que gobiernan en un pueblo *minado por la revolución y lleno de descontentos*?

15. No sabem a qui es refereix Pou, però cal pensar en Joaquín María López, González Bravo o Narváez, els tres polítics que, amb Olózaga, es varen succeir al cap del govern entre la caiguda d'Espartero i la redacció d'aquest manuscrit. Tots tres van ser presentats com a estendards d'una nova època per un sector de la clase política, singularment el primer, que semblava haver de reconciliar per sempre més moderats i progressistes.

16. La presa del poder per part dels moderats després de l'escàndol d'Olózaga va encetar un seguit d'alçaments progressistes localitzats. Alacant es va alçar el 28 de gener de 1844 i es va sotmetre el 6 de març; Cartagena es va alçar l'1 de febrer i es va sotmetre el 24 de març. Aquests alçaments van provocar que el 6 de febrer es declarés l'estat de setge a tota Espanya.

17. *El Heraldo*. Periòdic de Madrid addicte al partit moderat, fundat per Luis Sartorius, futur marquès de San Luis, antic director de l'extingit *El Correo Nacional*, d'Andrés Borrego. *El Heraldo* (de 16 de juny de 1842 al 16 de juliol de 1854) defensava els interessos de la regent Maria Cristina i va donar suport a Narváez. A més de Sartorius, hi escrivien, entre altres, José Ignacio Escobar, Antonio Ríos Rosas i Nicomedes Pastor Díaz. El 1845 tenia, segons Pascual Madoz, 4.500 suscriptors a províncies (M. Cruz Seoane, *Historia del periodismo en España. II. El siglo xix*, Madrid, Alianza, 1983, p. 32, i J. del Burgo, *Fuentes para la historia de España. Bibliografía del siglo xix. Guerras carlistas. Luchas políticas*, Pamplona, 1978, p. 482).

18. *El Castellano*. Periòdic moderat de Madrid, menys extremós en l'oposició als progressites que *El Heraldo*. Va aparèixer entre el l'1 agost de 1836 i el 3 d'abril de 1846 (J. del Burgo, ob. cit., p. 194).

No, no es según esto la revolución quien agoniza, sino la infeliz España que lucha todavía en su larga y penosa crisis; no es el pueblo quien ha triunfado en los últimos combates, sino un partido que ha vencido a sus contrarios, y apoderado de la presa que ahora quiere conservar a todo trance. No han pasado, no todas las fases de la revolución, por más que así lo asegura el [**4**] Señor Duque de Frías,[19] como si esta feroz deidad no tuviese que cumplir en España más que la mitad de su oficio, o pudieran el Señor Duque y sus colegas aplacar el furor que la empuja, quemando en su altar algunos granos de incienso. Aguarden todavía un poco, y reconocerán a pesar suyo, que aun quedaba a la revolución la más grave y solemne fase, cuando la vean pasar por delante de sus puertas ejerciendo su terrible ministerio; cuando vean demoler sus palacios y castillos, al igual de los magníficos templos y suntuosos ministerios; cuando vean conculcar sus títulos y derechos como lo han sido los más sagrados de la Iglesia, y rodar por las plazas y calles las cabezas de sus iguales en el orden jerárquico, como han visto correr la sangre de los ministros del santuario, y de los ilustres defensores de la antigua monarquía. Entonces el desacordado Duque y otros tan ciegos como él conocerán muy tarde que el monstruo revolucionario dormía somnoliento, cuando le creyeron muerto, y se felicitaban de haber escapado a su voracidad abandonándole algunas prendas. Entonces verán lo que vale para contener la revolución ese quimérico *justo medio*,[20] cuyo triunfo momentáneo confunden con el triunfo del orden y de los verdaderos intereses sociales. Sería ciertamente una anomalía no vista en la historia de las revoluciones, el que destrozadas las demás instituciones antiguas, quedara en pie un esqueleto de la vieja aristocracia, a manera de un paredón sin apoyo, y hendido por mil partes, en un vasto solar de ruinas. Hoy mismo estos hombres acaban de recibir una lección importante sobre [**5**] su porvenir. En 1834, el partido moderado dio muy liberalmente asiento en la cámara de los Próceres a la antigua Grandeza, sin duda para que se suicidara, derri-

19. Bernardino Fernández de Velasco (1783-1851), duc de Frías, havia presidit un govern sense el suport dels partits entre el 6 de setembre i el 9 de desembre de 1838, i havia estat ambaixador a París els anys 1834 i 1835.

20. *justo medio*. Expressió que defineix el sentit de la política moderada, que vol estar apartada dels extrems i que era d'ús habitual a l'època. Pou l'empra sovint en la seva crítica al partit moderat. Encara que estava en el programa dels moderats des dels anys vint, el seu ús com una forma de governar ens ve de França. Lluís Felip d'Orleans, model per a qualsevol polític moderat arreu d'Europa, la feia servir: *«Nous cherchons à nous tenir dans le juste milieu également éloigné des éxces du pouvoir populaire et des abus du pouvoir royal»* (*Le Moniteur*, 31 de gener de 1831).

bando de su propia mano al trono que debía ser la salvaguardia de todos sus títulos, y proscribiendo con su voto al Príncipe y a la dinastía, que por deber e interés habían de apoyar los primeros.[21] Arrojados luego de sus escaños por el partido progresista,[22] en justo y bien merecido pago de tan insigne servicio, y privados de los derechos y prerrogativas propias de su clase han acudido ahora a sus compañeros del *justo medio* restablecidos en el poder, reclamando que se les reintegrara en sus derechos, y se les señalase de nuevo asiento en la cámara de los Senadores.[23] Los recientes servicios que alegaban prestados en la cámara de los Próceres, les hacían en verdad acreedores, si la revolución debiera ser agradecida; mas ésta no se gobierna por semejante ley. Los Grandes, que han seguido la bandera liberal de Isabel, al paso que no sirven ya tampoco se cree[24] que puedan dañar, después que ellos mismos se han desautorizado: la revolución ni los necesita ni los teme, ni los quiere para otro servicio que este de seguir[25] encadenados a su carro. Su pretensión, pues, es desechada por impertinente o exagerada; y como si desde el año 1834 hubiese ya

21. L'Estatut reial de Martínez de la Rosa (10 d'abril de 1834) va establir un sistema de corts bicameral, amb un estament de pròcers i un estament de procuradors. El primer era una cambra alta, formada per *grandes* d'Espanya, bisbes, títols de Castella, alts funcionaris de l'Administració i propietaris, tots ells complint unes determinades condicions restrictives i elegits per la Corona. Pou es refereix a la sessió pública del 3 de setembre de 1834, en la qual l'Estament dels Pròcers va acordar per unanimitat (llevat de dues abstencions) excloure la rama carlina del dret a succeir en la Corona de Espanya (vegeu *Discusión del dictamen de la Comisión encargada de informar sobre la propuesta del Gobierno relativa a que se declaren excluidos del derecho a suceder en la corona de España el infante Don Carlos María Isidro de Borbón, y toda su línea,* Madrid, Imprenta Real, 1834).

22. L'Estatut reial va ser substituït per la Constitució de 1837, de tendència progressista, i en aquesta s'establia també un sistema bicameral de Corts i Senat, però els senadors ja no eren nomenats directament per la Corona d'entre l'alta aristocràcia, sinó a partir de ternes presentades pels electors *«que en cada provincia nombran los diputados a Cortes»*.

23. El 10 de desembre de 1844, la Diputació permanent de la Grandesa d'Espanya va dirigir una exposició al Senat, que fou llegida el 16 del mateix mes, en la qual demanava que en la reforma de la Constitució de 1837 (que donaria pas a la de 1845) es tornés al sistema anterior, en el qual la presència del la Grandesa d'Espanya en el Senat tenia caràcter hereditari (vegeu l'exposició a *Memorias del marqués de Miraflores*, v. I, segona part, pp. 91-95). Un dels membres de la Diputació permanent, i per tant signant de l'exposició, era el duc de Frías.

24. *se cree:* afegit en interlínia.

25. *para otro servicio que este de seguir:* ratllat i substituït en interlínia per *sino para que engrandezcan su triunfo siguiéndola.*

pasado un siglo y generaciones enteras, les dicen sus amigos que estos derechos que piden, muy admisibles en aquella época, son repugnantes y odiosos en la presente. El fundador del Estatuto, que los hizo Próceres natos, ahora es el primero en negarles el título de Senadores,[26] tanto por falta de [palabra ilegible] supone como por falta de oportunidad.[27] Sin embargo, como si él y sus compañeros [**6**] trataran con niños, procuran halagar a los Grandes con buenas palabras, y hacerles menos ingrata la repulsa, diciéndoles que, andando el tiempo y cambiada otra vez en su favor la opinión, podrá su demanda ser atendida. Así añaden a la negativa el insulto, estando como están bien seguros de[28] sus anteriores medidas, que abolidos los mayorazgos y desquiciados los derechos de las antiguas familias, viciada su educación, y en el más calamitoso estado sus patrimonios, los hijos y nietos de los peticionarios ya no serán grandes ni poderosos para aspirar a un asiento en la alta cámara; y que dado el caso, cederá el derecho hereditario en favor de la nueva aristocracia del dinero y de la revolución que ahora se está formando. Así perecerán lentamente la reputación y las glorias de los Guzmanes, de los Manriques, de los Borjas, de los Cardonas; ésta es la suerte que se les prepara[29] si primero un violento torbellino no arrebata de repente las familias que conservan esos antiguos e ilustres nombres, por medio de la confiscación y de la *guillotina*. Yo sé bien que la revolución que se obra en España es extraordinaria, y que le falta la fuerza de masas populares bastantes para ejecutar de lleno sus designios.[30] Mas, deje el Señor Duque de Frías que la nueva generación acabe de desarrollarse en esa atmósfera de corrupción e impiedad que él y sus amigos, quizás sin querer, han preparado; deje que con la doctrina y el ejemplo se generalicen un poco más en las clases inferiores de la sociedad las pestilentes ideas que el taimado liberalismo inculca con tanto empeño, deje que acaben de romperse entre las diversas clases los vínculos de dependencia y las relaciones de

26. Martínez de la Rosa va ocupar la cartera d'Estat entre el 16 de setembre de 1844 i el 12 de febrer de 1846.

27. Ratllat des *de tanto* por fins a *oportunitat*.

28. *de* ratllat i substituït en interlínia per *por*.

29. *ésta es la suerte que se les prepara*, afegit en interlínia.

30. És també la tesi de Balmes: «*La revolución propiamente dicha nunca ha tenido en España al pueblo de su parte: a no ser que por pueblo se entiendan algunas docenas de gritadores que aplaudían o desaprobaban en las tribunas de Cádiz en tiempo de las Cortes extraordinarias, o los que acompañaban el retrato de Riego por las calles de Madrid, o los que insultaban a las reinas en su palacio cuando los sucesos de La Granja*». (*OC*, v. XXIV, p. 92).

protección y de respeto que tan fuertes golpes cada día reciben [7] y que los títulos de propiedad y de derecho, a fuerza de conculcarlos, caigan enteramente en desprecio de la muchedumbre. Entonces la revolución, apoyada en su propia fuerza, obrará sin sujeción a los que prestándole la suya, la han hecho marchar o detener a su arbitrio.

Pero no, dicen los hombres de la situación; no vendrá este caso, y en nuestro interés principalmente está el evitarlo, alejando las causas que pudieran producirlo. La nueva situación creada es la mejor garantía. Liberales sabios y justos han vuelto al poder, bajo cuyo gobierno la Religión recobra su benéfico ascendiente, y el trono su antigua fuerza tutelar. Los pueblos desde ahora entran en el círculo de la legalidad; la concordia de todas las clases se afirmará con la justicia igual para todos; y una administración económica, nivelando los productos y los gastos públicos, restablecerá la confianza. No es esto obra de un día, pero a su pronta perfección se dirigen todas las miras y providencias del gobierno y del ilustrado partido que les sostiene. ¡Bellas palabras, capaces de inspirar confianza en el porvenir si los hechos correspondieran a ellas! ¡Si los antecedentes de las personas que las pronuncian y los principios que todavía siguen no estuviesen en contradicción con semejante lenguaje! Un examen razonado sobre este punto demostrará lo que en verdad ofrece la nueva situación en el porvenir, después de haber reconocido por último sus autores y apologistas que por lo presente ella no es más que un estado *pasajero y de fuerza del que conviene prontamente salir si de veras se quiere evitar una catástrofe universal.*

Los hombres de la situación han comprendido bien la grande importancia que podrían dar a su partido el nombre y el color de religión unidos a su [8] bandera; y que para hacerse populares en España era preciso parecer por de pronto religiosos; pero, aferrados a sus falsas teorías y a la prosecución de una mala causa, están igualmente convencidos que la Religión no puede prestarles un apoyo duradero, y que para hacerse en realidad amigos del Pueblo es necesario formar una España nueva, en la que el principio religioso, o *teocrático*, como le llaman por desprecio, no tenga la influencia y el valor de que gozaba en la antigua. He aquí la llave para explicar los enigmas y contradicciones en que se envuelven estos hombres y el medio seguro de distinguir, en su doble y solapada conducta, lo que hay de aparente y de verdadero. Para ganar la confianza del Pueblo no tienen más arbitrio que acomodarse exteriormente a las ideas y tendencias del mismo, pero como éstas son opuestas a las suyas, y el mayor obstáculo para solidar su imperio, trabajan con disimulo para corromperlas y crear otras más flexibles a sus fines.

Jamás en este fatal período se había hablado de la Religión con ma-

yor respeto y jamás se había hablado[31] contra ella con más funesto resultado; las demostraciones magníficas de protección sirven para disimular los más rudos golpes; y mientras con una mano se aparenta reparar los males que sufre la Iglesia en sus bienes temporales y en sus Ministros, se la hiere de nuevo con la otra en lo más sagrado de su disciplina y hasta en el dogma de su misión Divina.[32] En la misma aplicación del remedio se le irroga un mal peor que el primero y el día que los nuevos reparadores hubiesen completado su obra, aquel mismo día dejara de existir públicamente[33] en el suelo español la Iglesia, Católica e indepen[**9**]diente cual la fundó Jesucristo. No quiero acusar las intenciones de nadie, pero tampoco nadie puede quejarse de que, presentando los hechos como son en sí, manifieste el concepto que debe formarse de ellos y deduzca las consecuencias que envuelven. Para mí es cosa demostrada que cuanto se ha obrado en punto a religión durante el último período no puede conducir más que a dos objetos, ambos los más perniciosos a la misma religión que se quiere proteger; el primero, adormecer a los españoles piadosos en una falsa confianza, para que entretanto presten su apoyo al gobierno de la situación; y el segundo, organizar en España una nueva Iglesia toda humana, que sirva al poder temporal como medio análogo a las antiguas creencias y habituales, para contener las clases numerosas del pueblo en la sujeción. Este juicio, cuyo fundamento nadie puede desconocer por poco que examine la marcha general del gobierno y los principios que le guían en ella, recibe su mayor fuerza de las mismas provi-

31. *hablado*: ratllat i substituït en interlínia per *obrado*.

32. És veritat que la pujada al poder del moderats va donar esperances als catòlics espanyols d'una restauració de l'Església. La mateixa presència en el Ministeri de Gràcia i Justícia del govern de González Bravo de Luis Mayans, un polític sense antecedents revolucionaris, hi ajudava. El 28 de gener de 1844, un decret del Ministeri de Gràcia i Justícia derogava les circulars de 20 de novembre de 1835, 14 de desembre de 1841 i 5 de febrer de 1842 sobre «atestats», que exigien certificats de bona conducta política, expedits per l'autoritat civil, per a poder poder exercir el ministeri pastoral (A. PIRALA, *Historia contemporánea. Anales desde 1843 hasta la conclusión de la actual guerra civil*, Madrid, 1875, p. 253). Però, una circular del Ministeri de Gràcia i Justícia, de 6 de febrer, dirigida als ordinaris diocesans, deia, entre altres coses: *«En este concepto, S. M. me manda encargar con reiterado empeño a V. S. que observe y haga observar al clero de esa diócesis las obligaciones ordinarias y naturales que le impone su santo ministerio, manteniendo el orden, proclamando la paz, predicando y sustentando con su autoridad, con su ejemplo y con su palabra la sumisión y obediencia a las potestades legítimas, la lealtad y amor al trono, y el culto público que se tributa al rey, así en los actos profanos como en los religiosos, en todo género de monarquía»*.

33. *públicamente*: afegit en interlínia.

dencias reparadoras que los hombres de la situación ensalzan hasta las nubes como una prueba de su religiosidad y de su celo. Todas sin excepción, sean cuales fueren las intenciones de sus autores, presentan un mismo carácter y forman los primeros ensayos prácticos de un nuevo sistema religioso, que poco a poco suplante el antiguo y majestuoso edificio de la Iglesia Católica en España. Todas giran sobre estas dos bases: legalidad de cuanto se ha hecho durante la revolución por los gobiernos anteriores, libre gracia del gobierno actual en lo que concede, modificando las disposiciones de aquéllos. Todas, por fin, entre palabras hermosas de piedad, de catolicismo, y de protección reparadora, tienden en su fondo a establecer de hecho **[10]** la supremacía del poder secular en la Iglesia. Examínense con atención las providencias del gobierno, las discusiones de los *representantes del Pueblo*, las doctrinas que circulan con crédito entre los hombres del Poder, y los principios que, como de verdad inconcusa se aplican a la decisión de las cuestiones prácticas; y los piadosos españoles se horrorizarán del término a que insensiblemente se les conduce. Yo no puedo hacer más que algunas citas, con ligeras reflexiones que sirvan de guía en tan importante investigación.[34]

La providencia que más sirvió a los hombres de la situación para recomendarse al pueblo como católicos y reparadores, y la que en realidad más satisfactoria podía presentarse, fue la de alzar el destierro que sufrían los Rdos. Obispos por haberse opuesto dignamente a los atentados cometidos contra la Iglesia.[35] Pero me atrevo a decir que ninguna se

34. *investigación*: ratllat i substituït en interlínia per *cuestión*.

35. Diverses reials ordres de gener i febrer de 1844 van ordenar el retorn a les seves diòcesis del bisbes de Sevilla, Santiago de Compostela (titular i auxiliar), Tarragona, Canarias, Calahorra, Palencia, i Plasencia, perseguits i expulsats durant la regència de Maria Cristina. Balmes veu de més bon ull les mesures del Govern que permetien als bisbes desterrats tornar a les seves diòcesis: *«Hace ya muchos días que el señor ministro de Gracia y Justicia se va conquistando el aprecio y la gratitud de todos los buenos españoles por sus reiteradas providencias dirigidas a remediar en cuanto cabe los males que han afligido y afligen todavía a la Iglesia. Las órdenes que salen de su secretaría están concebidas en un lenguaje tan blando y consolador que alivian y dilatan el corazón del sacerdocio, que por espacio de diez años apenas oyera de boca del poder supremo más que palabras de amenaza y desconfianza. Nadie se ha olvidado todavía de los términos de la real orden con que fueron restituidos a sus diócesis los muy reverendos arzobispos...»* (*Contraste entre el Ministerio de Gracia y Justicia y el de Hacienda*, *El Pensamiento de la Nación*, 21 de febrer de 1844, *OC*, v. XXV, p. 415-416). Com suggereix el títol de l'article, Balmes ho contraposa al decret del ministre d'Hisenda Juan José García Carrasco, que el 8 de febrer havia decretat la continuació *«por cuantos medios estén a su alcance»* de la venda dels béns de l'Església.

ha dado de un efecto más contrario al que a primera vista ofrecía, y con afectación se aparentaba. Expresiones de cumplimiento y de respeto, algunas lágrimas derramadas sobre la desolación de la Iglesia, promesas enfáticas y deseos estériles de remediar el mal; he aquí el fondo ostensible de los decretos. Nada que toque a la raíz y causas del mal, nada positivo que pueda satisfacer a un corazón verdaderamente católico; ni una palabra con que se repruebe la conducta de los pasados agentes del poder ni una con que se justifique la de los ilustres Prelados. Se hace con ellos un acto de gracia, no de justicia; y se les obliga a presentarse delante de sus feligreses, no como prelados beneméritos e inocentes, sino como reos indultados por la piedad [**11**] y clemencia de *la Reina*. Por las mismas causas que motivaron su proscripción podrán ser otra vez arrojados, mañana, si así place a un ministro; y este grave peligro corren sin duda, a menos que después de algunos años tuviesen por lícito aquello mismo a que antes creyeron de su deber oponerse arrostrando un duro y peligroso destierro; a menos, digo, que estos respetables confesores hubiesen aceptado desde ahora con buena voluntad las nuevas instituciones con sus funestas consecuencias, como, procurando echar[36] injustamente[37] un feo borrón a su constancia y a la prudente firmeza de sus convicciones, lo da por supuesto el *Heraldo* sólo porque les ha visto allanarse a la orden que les alza el destierro para que se restituyan a sus iglesias.

Ni merecen más consideración los Prelados[38] que fueron proscritos por el gobierno de Espartero, que ahora llaman intruso y revolucionario. El Rdo. Obispo de Canarias, a quien por cierto nada podrán achacar los hombres de la situación en punto a conducta política y adhesión al trono constitucional de Isabel, se hallaba confinado por providencia de aquel gobierno *intruso* con motivo de haber representado al mismo contra algunas providencias en materias eclesiásticas y por la publicación de un escrito del mismo género que se creyó subversivo de aquella *situación*.[39] Pues bien, que se le indulte, dicen, y nada más, comunicándole, con fe-

36. *procurando echar*: ratllat i substituït en interlína per *echando*.

37. *injustamente*: afegit en interlínia.

38. *Prelados*: afegit en interlínia.

39. Judas José Romo Gamboa, un bisbe clarament favorable a la dinastia liberal, va ser sentenciat, per decisió de 25 d'octubre de 1842, a dos anys de desterrament, que va passar a Sevilla, pel delicte d'haver alçat una exposició al govern contradient la pràctica imposada per aquest que els capítols elegissin vicaris episcopals aquells candidats a bisbes presentats pel govern i que la Santa Seu no volia acceptar. Durant la regència d'Espartero també va ser desterrat el bisbe de Pamplona.

cha de 6 de febrero de 1844,[40] «para su inteligencia y satisfacción que la Reina ha querido dar una nueva y cordial muestra de su benevolencia y religiosos sentimientos, relevando a S.E. en uso de su real prerrogativa de continuar el confinamiento en que se halla; bien persuadida de que S.E., impulsado por su honor, lealtad, y carácter evangélico, contribuirá con su influjo, con su palabra, y con su noble ejemplo a [**12**] que alcancen feliz término sus esperanzas y deseos». Todo el mundo sabe que esa real prerrogativa, que tanto se exalta en el decreto, es la de hacer gracia a los delincuentes que han merecido la animadversión de los tribunales; y la *Reina* Isabel, remitiendo la pena al Rdo. Obispo, viene en buenos términos a confirmar el juicio del tribunal, que le declaró reo de un grande crimen. Se nos dirá que la consideración debida a las administraciones pasadas y el respeto por los actos consumados no permitían usar otro lenguaje, ni obrar con más energía a favor de los venerables proscritos. Mas, ¿acaso los hombres de la situación han guardado esta delicadeza en otros negocios? ¿No han reprobado altamente los actos de la administración ayacucha?[41] ¿No les hemos visto rescindir actos los más solemnes, y hasta las cosas juzgadas, siempre que así ha convenido a los intereses de su partido? Y esto después de las solemnes protestas ofrecidas a sus aliados del progreso, abjurando toda idea de reacción. La causa, por ejemplo, del Gral. Don Diego León era un hecho consumado, un juicio concluido con todas aquellas formas que ahora se reputan bastantes en el crimen de rebelión armada contra el gobierno establecido.[42] Sin embargo, el gobierno de Isabel, no satisfecho con rehabilitar por una gracia especial la memoria de aquel reo, reprueba solemnemente la sentencia que le condenaba, declarándole benemérito de la Patria, precisamente por aquello mismo que fue el motivo de su condena. Comparemos ahora los casos. El General León y el señor Obispo de Canarias fueron juzgados y sentenciados por actos más o menos hostiles contra el gobierno de Espartero, sen[**13**]tenciándose las causas por los trámites legales, aunque diferentes según la diversa naturaleza del crimen imputado: el pri-

40. *con fecha de 6 de febrero de 1844*: afegit al marge.

41. *Ayacucho* és, en aquest moment, sinònim d'«esparterista».

42. Diego de León. General moderat, alçat a Madrid el 7 d'octubre de 1841, en el marc d'un moviment iniciat a Pamplona el 27 de setembre, que tenia per objectiu l'enderrocament d'Espartero i el retorn de Maria Cristina, exiliada a París. L'alçament va fracassar i Diego de León i alguns dels seus companys van ser detinguts, jutjats i afusellats. En el judici, González Bravo va ser assessor del defensor, que era el general Roncali.

mer fallo es ahora[43] una violencia ilegal, un acto cruel de tiranía que no debe tener ningún valor; el segundo es un acto de justicia, es un fallo irrevocable, sujeto únicamente a la clemencia del Gobierno para la modificación de sus duros efectos. La memoria del General debe ser honrada, y premiado su heroísmo; el Obispo sólo puede ser indultado de la pena, quedando en pie la realidad y la infamia del crimen. Esto arrojan de sí los hechos y sea cual fuere el motivo de tan monstruosa diferencia, los efectos que ella produce no son obscuros, por poco que se reflexione. La Iglesia queda humillada bajo el peso de un delito en la persona de un Ministro, e inhibida de alzar la voz en defensa de sus divinos derechos; el Obispo será más cauto en adelante y más sumiso a las exigencias del poder temporal, tanto por el escarmiento que ha recibido, como por el deber de gratitud que le impone el perdón de la pena; y, al mismo tiempo, la muchedumbre que no puede ver sino la superficie de las cosas, contenta de ver restituidos los Pastores a sus Iglesias, empezará a mirar con menos ceño las nuevas instituciones y prestará más fácilmente su apoyo a la situación y a sus hombres. He aquí puntualmente el resultado que desde luego había indicado.

Hay más todavía en este asunto. La gracia de restitución va acompañada de una orden durísima, y la más repugnante a los sentimientos y justas convenciones de aquellos animosos prelados. (Orden de 23 de enero publicada con la contestación al M. R. Arz. de Santiago en la Gaceta de 13 de marzo de 1844.)[44] Se les manda que vayan desde luego a jurar solemnemente en sus respectivas Iglesias y delante de sus [**14**] cabildos la constitución revolucionaria de 1837; y esto precisamente mientras el gobierno suspendía esa perversa ley, convencido de que no le era posible gobernar según ella. Yo dejo a los hombres de sólida y piadosa doctrina el decidir si en los artículos de aquella constitución hay alguna impiedad o herejía manifiesta; sólo diré que de ella se desarrollan todos los absurdos, todos los desafueros e impíos atentados que afligen la Iglesia y trastornan el estado; sólo diré que en sus artículos se fundan las leyes más perniciosas a la Religión y que en los mismos pudiera fundarse la abolición del culto público católico en España. Esta constitución infausta, que para los hombres de la situación no es más que un papel mojado, es presentada, sin embargo, a los venerables proscritos para que juren su observancia. Aún se hallan en el lugar del destierro que ya se les intima una condición que les amarga el contento de volver a sus Iglesias, ator-

43. *ahora*: afegit en interlínia.
44. Tot el parèntesi és un afegit al marge.

menta sus conciencias, y lo que es peor todavía, una condición que tiende a rebajar su dignidad a los ojos del Pueblo, y a unirlos al carro de la revolución, para que con su ayuda acabe de pisar y desmenuzar cuanto queda de sagrado y respetable en la antigua España. ¡Triste y angustiosa alternativa! ¡Cuántas ansias, cuántos disgustos y suspiros cuestas a esos dignos y beneméritos ancianos! ¿Qué se habría propuesto el gobierno al imponérsela con voluntad tan expresa? A lo menos el señor Ministro de Gracia y Justicia, que tan piadoso y complaciente se muestra en las palabras, hubiese excusado este amargo conflicto al Prelado respetable que en otro tiempo combatió con tanto valor como acierto la constitución del año doce, de la que la constitución del año [**15**] treinta y siete no es más que una segunda edición corregida y aumentada con nuevos y artificiosos inventos de malignidad. ¿Qué se perdiera con esto, toda vez que aquella ley es letra muerta, y nadie habría pensado en hacer de[45] menos este nuevo homenaje? Pero no; el Señor Ministro ha creído demasiado grave el omitir esta formalidad y aunque él no quiera ni pueda observar la constitución, tratándose de los obispos es otra cosa. El ilustre defensor del Altar y del Trono ha de prestar el juramento para que después pueda reconvenírsele con su mismo acto e imponerle silencio.[46] Él debe beber el cáliz de la humillación hasta las heces, en cuyos bordes, para que no se haga tan repugnante, el *buen* ministro cuida de poner algunas gotas de miel, expresando el celo que le devora por el esplendor de la Iglesia y asegurando que los afligidos Prelados oirán de una boca augusta palabras llenas de dulzura y de bondad. ¡Qué bella salida para tan grave apuro! ¡Si tendría presente el S. Mayans al tiempo de firmar estos decretos la trama artificiosa empleada por los consejeros y favoritos de la corte imperial de Constancio para rendir al invicto Ossio de Córdoba, y escudar con tan glorioso nombre la novedad arriana! Por lo menos el *Heraldo* ya empieza a decirnos que los Rvdos. Obispos desterrados han aceptado las nuevas instituciones, y con esto tranquiliza al *Espectador*,[47] nimiamente sobresaltado por el regreso de aquéllos en sus antiguas sillas. Se equivoca sin duda el *Heraldo*, calificando de una aceptación

45. *pensado en hacer de*: ratllat i substituït en interlínia per *echado [de]*.

46. El bisbe de Santiago de Compostel·la era el caputxí fra Rafel de Vélez, un dels bisbes més cèlebres i actius de l'època, que entre altres obres va escriure *Apología del Altar y del Trono* (Madrid, 1818).

47. *El Espectador*. Periòdic esparterista fundat l'agost de 1841 i que va desaparèixer el 1848, segons unes fonts, o el 1854, segons unes altres (M. Cruz Seoane, ob. cit., p. 192-193, i J. del Burgo, ob. cit., p. 330).

espontánea lo que ha sido efecto de dura necesidad, y de una posición singularmente crítica; y sólo la malignidad podrá empañar por tan malos medios [**16**] el lustre de nombres esclarecidos, como pretendió hacerlo con aquel venerable anciano, luz y gloria del antiguo Episcopado español.

Las palabras citadas del *Heraldo* son dignas de atención; ellas explican bastante lo que se ha querido con esa falsa reparación que tanto se exagera; o a lo menos el resultado infalible que la misma tendría, si un sabio y profundo instinto no guiara felizmente la masa general de la nación española. Según el periodista, la vuelta de los Prelados debe persuadir hasta a los suspicaces redactores del *Espectador* que aquéllos aceptan ahora lo que antes habían rechazado, que aprueban con su presencia lo que toleran en un forzado silencio, es decir, el despojo de la Iglesia, el destrozo de los Templos, la profanación de los altares, la violación de las leyes más santas; y que pasando por sus efectos aceptan y sancionan la nueva disciplina que la revolución introduce con el impío principio de que deriva, resumido en pocas palabras por el mismo *Heraldo*, quien, lamentándose del estado en que se halla reducida la Iglesia en España, censura el fanatismo revolucionario de sus rivales del progreso, *porque ha pasado de reformar la disciplina variable externa al vedado confín del dogma y de la doctrina.* He aquí al católico pueblo español marchando satisfecho con la nueva situación y las instituciones revolucionarias, si fuera bastante fácil para dejarse alucinar; y la Iglesia enseñando el dogma a los fieles, como y cuando se lo permita el poder temporal, de quien, según la doctrina del *Heraldo*, dependiera en su exterior existencia.

Estas deducciones parecerán quizá exageradas [**17**] no siendo muy seguro ni razonable juzgar de la conducta e intenciones del gobierno por las doctrinas que con harto demasiada licencia vierten algunos periodistas. Nada aborrezco tanto como las exageraciones y mi pluma se ha detenido no pocas veces temiendo incurrir en este defecto. Pero se trata no de un periodista cualquiera de la oposición sino del *concienzudo* Heraldo, órgano y defensor de la situación creada; y a más de que todas las providencias del gobierno en punto a religión merecen su más cumplido apoyo, éstas no son más que la aplicación de las doctrinas que aquel publicista recomienda para fundar la nueva Iglesia española. Sigamos adelante en la nueva senda de las reparaciones y pocos pasos más acabarán de convencernos del término a que se camina.

Con orden de 20 de febrero de 1844 *la Reina se dignó alzar la prohibición impuesta en 1840* al supremo tribunal eclesiástico de la Rota, bajo el concepto de haberse dictado *con precipitación* la providencia que

disolvía dicho tribunal,[48] y *de ser la misma perjudicial en sus efectos.* Nada de abusivo y nulo se nota en ella; y nótese[49] que quien la dictó fue el gobierno *intruso* de Espartero.

Los bienes de la Iglesia continúan llamándose bienes nacionales en las providencias *reparadoras* de ocho de agosto[50] y de [ilegible] diciembre de 1844[51] y el sacrílego despojo es, según ellas[52] una ley inviolable del Estado. Y lo que es peor todavía, se sanciona el principio que, haciendo de dichos bienes el patrimonio de la nación y *la especial hipoteca de los acreedores del Estado*, presupone en la Iglesia incapacidad de poseer con título legítimo y perpetuo igual al de las demás cor[**18**]poraciones legales y de los particulares. Se reconoce el buen uso que hacía la Iglesia de sus bienes, se pondera la necesidad que tiene de ellos, y hasta se confiesa la injusticia de habérselos quitado; como para realzar con esto la omnipotencia del gobierno secular en la disposición de cuanto concierna o pertenezca a la Iglesia. Mientras así se habla y se[53] obra, a las justas quejas de la Santa Sede y de los Rdos. Obispos se les da el nombre de *prevenciones infundadas, que nada puede ya justificar*, y se ostenta la mayor confianza de conseguir con las medidas tomadas *que la Iglesia española vuelva al estado ordinario de sus relaciones naturales sin menoscabo de los incuestionables derechos de su Majestad y de las regalías de la corona.*

La dotación del culto y clero es ya un negocio peculiar y privativo del poder temporal, quien la fija y arregla a su gusto en la cantidad, en el modo y hasta en los objetos de su destino, bajo el especioso pretexto de

48. El tribunal de la Rota havia estat clausurat l'1 de gener de 1841, en execució d'un decret del 29 de desembre anterior.

49. *nótese*: ratllat i substituït en interlínia per *adviértase.*

50. El decret de 8 d'agost de 1844 al qual es refereix Pou és el de suspensió de la venda dels béns del clergat seculars i de les comunitats de religioses. Aquest decret, en el qual es tranquil·litza els posseïdors de béns sobre la irrevocabilitat de les seves compres, havia estat presentat a la reina el 15 de juliol i signat per ella el 26 del mateix mes. La data del 8 d'agost correspon a la de la seva publicació a la *Gaceta.* En l'esmentat decret, no hi apareix l'expressió *bienes nacionales*; on sí que apareix és en el dictamen de la majoria de la Comissió del Congrés que va dictaminar favorablement el projecte de llei de devolució dels béns del clergat secular, que va ser aprovada el 3 d'abril de 1845.

51. *de ocho de agosto y de* [ilegible] *diciembre de 1844:* ratllat.

52. *ellas*: ratllat i substituït en interlínia per *el decreto de 8 de agosto que suspende la venta de los bienes del clero secular, y la exposición del ministro que le precede.*

53. *habla y se:* ratllat.

cumplir con un deber sagrado, que a él exclusivamente incumbe. Acercándose el año último las solemnidades de la semana santa «S. M., dice el real decreto de 24 de febrero de 1844, deseosa de que dichas funciones vayan con la pompa y solemnidad que conviene en una nación católica, manda que se entregue a cada Iglesia el importe de un tercio del presupuesto del culto, y asimismo a los Prelados de las Diócesis la suma necesaria *para la consagración de los óleos, y su distribución por los archiprestes y comisionados entre los pueblos*». El Ministro encarga el más puntual cumplimiento de esta real orden, porque «S. M. quiere que se celebren las ceremonias de la semana santa con todo el brillo y con toda la solemnidad que corresponde».[54] **[19]** ¡Gran suerte que la *Reina* así lo haya querido y gracias al celo de los Intendentes en cumplir la real voluntad! Otramente toda una nación católica habría quedado sin poder celebrar los augustos misterios de la Religión en la semana santa y hasta privada de los sagrados óleos para la administración de los Santos Sacramentos. ¿Qué puede añadirse a esto para marcar el grado profundo de miseria y de servidumbre a que se ve reducida la Iglesia, mientras se ostenta protegerla? ¿Puede ser más minuciosa y humillante la intervención que, con pretexto de asistencia, se arroga el poder secular en lo más interior del Santuario? No se quiere que el Clero coma un bocado de pan que no le venga por mano del gobierno, ni que se abra una Iglesia o se celebre una función religiosa sin anuencia del mismo y sin que se le pidan los fondos necesarios ¡hasta para la consagración de los óleos y su distribución en los archiprestazgos! No; antes que esto consienta la Iglesia preferirá encomendarse a la piedad de los fieles, y estos sabrán cumplir su religioso deber. Los católicos españoles no quedarán atrás de sus antiguos hermanos de Irlanda.

En el informe que precede al real decreto expedido con fecha 9 de julio de 1844, el Ministro de Gracia y Justicia propone a la deliberación de su Reina algunas disposiciones que para remediar los males de la Iglesia crea oportuno adoptar.[55] Como si se tratara de un negocio de policía o de administración de justicia, todo allí se somete a la decisión del Gobierno, en el que se presupone de un lado la obligación de proveer al

54. El clergat patia molts endarreriments en el cobrament de la dotació amb la qual l'Estat havia de compensar la venda dels béns de l'Església. La solemnitat de les festes de la Setmana Santa exigia, cada any, una assignació especial, mentre el govern afirmava que les Corts discutirien un dia una solució definitiva a la dotació. Vegeu *Revista Católica*, V (juliol de 1844), p. 104-106.

55. Reial decret de 9 de juliol de 1844 amb mesures reparadores.

bien de la Iglesia y del otro el correlativo derecho de ordenar al intento las convenientes medidas. Hasta el abrir las puertas del Santuario a los jóvenes Levitas, el dar o negar las licencias [**20**] de celebrar el santo sacrificio de la misa, el conferir los cargos importantes del pasto espiritual en las parroquias, el crear y suprimir títulos eclesiásticos, son para el Ministro negocios enteramente sujetos a su competencia; y bajo este concepto discurre sobre ellos y propone la resolución, sin referirse siquiera al parecer de los Prelados de la Iglesia, ni mucho menos a su aprobación y juicio. Reconoce que es muy delicada y grave la materia, haciendo observar a su Reina la suma circunspección con que ha de procederse y, después de varias reflexiones acerca los peligros y dificultades que ofrecen los diferentes extremos que han de resolverse, presenta un medio racional y conciliador entre aquéllos, concluyendo de esta manera: «Adoptadas estas disposiciones, la Nación habrá dado un gran paso hacia el arreglo definitivo de las cuestiones eclesiásticas». A este informe sigue un decreto rubricado de la *real* mano, enteramente análogo a las ideas emitidas por el ministro y que el más rígido anglicano, quitadas algunas palabras que no tocan a su fondo, podría equivocar con los mandamientos eclesiásticos de su Reina. La titulada sucesora de Isabel la Católica, oído el dictamen de su Ministro, procede al arreglo de los más graves y delicados puntos de Religión y disciplina eclesiástica, no removiendo obstáculos y ofreciendo su brazo como protectora, sino decidiendo casos, otorgando poderes y dictando providencias como Jefe y moderadora espiritual de la Iglesia española.

Empieza por *autorizar desde aquella fecha* a los muy Rdos. Arzobispos, Rdos. Obispos y gobernadores eclesiásticos para sacar a concurso los curatos de las clases que se designan, con la prevención de remitírsele las ternas, no precisamente para elegir en uso del antiguo real patronato, sino *para su real* [**21**] *aprobación*. Manda que los curatos de entrada sean provistos sólo en economato, y en ex-regulares pensionistas, estableciendo en favor de los patronos el derecho desconocido en los cánones de dar en economato los curatos de su presentación. *Autoriza igualmente* a los muy Rdos. Arzobispos, Rdos. Obispos y a los Gobernadores eclesiásticos para conferir órdenes únicamente a los que acrediten los requisitos que allí se prescriben; y se crea allí mismo para las órdenes un nuevo título que la Iglesia no reconoce ni puede admitir en su generalidad. *Autoriza* por último a los mismos reverendos Prelados para devolver los títulos y cartillas de órdenes y para conceder licencias de confesar y predicar a los presbíteros que por providencias anteriores estaban inhibidos, todo esto con las limitaciones y formalidades que a continuación se expresan. Por conclusión del decreto se derogan todas las

disposiciones contrarias a lo establecido en el mismo, con lo que de una plumada borra el S. Ministro un buen número de capítulos de la disciplina eclesiástica.

Yo creo que sin necesidad de otra llamada los lectores católicos habrán fijado su atención muy particularmente en esa nueva misión, que por la autoridad de una Reina reciben desde ahora los pastores de la Iglesia para ejercer su divino ministerio. El significado de la palabra *autorizar* es muy obvio y sencillo, y si un soberano español se hubiese permitido antes de ahora decir, en un despacho o real orden,[56] a los Rvdos. Obispos: yo os autorizo para conferir órdenes; los oídos piadosos se hubiesen escandalizado, y habrían dicho a una voz nuestros Padres, este Rey o su Ministro no son católicos. Sin embargo, así hacen hablar a su Reina los hombres de la situación, mientras se están llamando de[**22**]fensores de la Iglesia y reparadores de sus males. ¿Qué más pudieron hacer los hombres del progreso, los Alonsos[57] y los Becerras?[58] Ellos fueron más explícitos y violentos en sus actos; pero bien cierto es que no expusieron la Iglesia católica en España a una prueba tan peligrosa. Y no se trata aquí de una expresión sin consecuencia, escapada en el calor de un debate parlamentario, sino de palabras dichas y repetidas en un real decreto, y muy análogas a todo el contexto del mismo y a su preámbulo. Ni es la primera vez que las usa el S. Mayans en los actos de su gobierno. En una orden de 28 de febrero de 1844,[59] no contento de atri-

56. *orden*: ratllat i substituït en interlína per *decreto*.

57. José Alonso († 1855). Ministre de Gràcia i Justicia del 10 de maig de 1841 al 19 de juny de 1842. El 30 de juliol de 1841 va publicar un manifest contra l'al·locució del Papa de l'1 de març, en la qual Gregori XVI es dolia del comportament del Govern espanyol, i el 31 de desembre va presentar un projecte que suposava la creació d'una església nacional separada de Roma. El Papa va condemnar el projecte com a cismàtic. Un altre projecte, de 20 de gener de 1842, negava cap autoritat a la cúria romana sobre l'Església espanyola. (M. Menéndez Pelayo, *Historia de los heterodoxos españoles*, v. VI, p. 260-269, dins: *OC*, v. XL, Santander. 1948.

58. Álvaro Gómez Becerra (1771-1855). Ministre de Gràcia i Justícia en el Govern de Mendizábal, des del 14 de setembre de 1835 al 15 de maig de 1836; de nou, ministre de Gràcia i Justícia en el Govern d'Espartero des del 16 de setembre de 1840 fins al 10 de maig de 1841, quan fou substituït per Alonso.

59. La reial ordre del Ministeri de Gràcia i Justícia deia en el seu preàmbul, després de recordar els impediments que a l'ordenació posava la llei de 31 de juliol de 1838: *«Reducidos por dichas reglas a estrecho límite los títulos de ordenación en atención á circunstancias que es de esperar no sean permanentes, han acudido muchos clérigos de menores órdenes a implorar la piedad religiosa de S. M. para que se digne dispensarlos de la prohibición que se opone a sus deseos y vocación, y aun los mismos diocesanos han hecho presente en respetuosas exposiciones la falta de*

buir a su Reina el poder de *autorizar* a los Obispos para lo más sagrado de sus funciones quiere también persuadirnos que los Obispos reconocen ya esta soberana facultad, suponiendo que han suplicado *a la Reina* que se dignara *autorizarlos* para conferir órdenes, atendida la escasez de operarios que experimentan en sus Diócesis. ¡Falsedad injuriosa!, no reparo en decirlo, en vistos[60] los términos generales de que usa el ministro. El episcopado español, eminentemente católico, es demasiado celoso del honor de su dignidad y del depósito sagrado que se le confía para que así prostituya aquélla y haga traición a éste; y si algún Prelado, de los que provisionalmente administran ahora las Diócesis, ha tenido la criminal debilidad de acudir al gobierno con tan indignas expresiones, no pertenece legítimamente a aquel digno cuerpo. Pero esto nada importa al Ministro, mientras los pueblos vayan acostumbrándose con este lenguaje y empiecen a mirar con indiferencia las novedades que se introducen en la religión, con el ejemplo que insidiosamente se les propone de sus pastores.

En la reforma de la constitución, que presentada [**23**] por el gobierno de Isabel acaban de aprobar las Cortes, se retoca también el artículo 11°,[61] que, con pretexto de atender a la Religión, atenta insidiosamente contra ella en una de sus esenciales bases, haciéndola de católica y Divina toda nacional y humana. Mas, la enmienda es sólo de palabras y de formas, como para encubrir algo mejor el error, y la maliciosa tendencia que allí parecía demasiado manifiesta. Después de algunos artículos, en que se establecen los derechos de nacionalidad y ciudadanía, entre ellos el pestilente y capcioso de la libertad de imprenta,[62] sigue, como antes, en la constitución reformada,[63] el artículo de la Religión; siendo así que, o no debía hablarse de ella, o debiera ponerse en primer lugar, como base y primer elemento de la sociedad. Las mismas dos partes que el anterior tiene hoy el artículo reformado, con la sola diferencia de haberse puesto en el principio, con alguna mayor explanación, lo que antes estaba al

---

presbíteros que dicen experimentarse ya en sus respectivas diócesis, suplicando se les autorice a ordenarlos...».

60. *vistos*: afegit en interlínia.

61. L'article 11 de la constitució de 1845 deia: *«La Religión de la Nación española es la Católica, Apostólica, Romana. El Estado se obliga a mantener el culto y sus ministros».*

62. L'article 2 de la constitució de 1845 deia. *«Todos los españoles pueden imprimir y publicar libremente sus ideas sin previa censura, con sujeción a las leyes».*

63. *en la constitución reformada*: ratllat.

último.[64] Por lo demás, el mismo sentido poco más o menos, la misma fuerza, y las mismas consecuencias. *La religión de la Nación española es la católica, apostólica y romana.* Así empieza el artículo que antes concluía diciendo que la Religión católica es la de los españoles. Dejando a los metafísicos investigar la diferencia que pueda haber entre la *nación española y los españoles*, ¿qué es lo que se añade o corrige? Si los hombres de la situación querían seriamente reparar un grande escándalo, ¿por qué se contentan de consignar simplemente en su reforma constitucional un hecho, a cuya verdad nada quita o añade su aserto? ¿Por qué, teniendo los modelos a la vista, no escribieron como en ellos que la Religión de la España es y debe ser en lo sucesivo la católica? ¿Por qué no pusieron que lo es con exclusión de toda otra, como se lee en la constitución de 1812?[65] ¿Acaso no es éste **[24]** también un hecho reconocido como base de la antigua constitución española?

Las palabras nuevamente puestas[66] en el artículo suenan mejor que las precedentes, y pueden alucinar por un momento la muchedumbre incauta; pero ellas nada dicen formalmente como ley, nada disponen o sancionan para lo venidero, lo que es muy cómodo y muy análogo a las ideas y tendencias liberales del siglo. Mañana un español podrá profesar públicamente el islamismo o cualquiera otra secta, sin que pueda ser castigado ni reprimido por ello; y aun pudiera toda la Nación o su gobierno abjurar la religión católica, sin infringir al artículo constitucional: bastara en este caso poner al pie del mismo una nota que dijese: la nación ha cambiado de creencias; su Religión es la Luterana, la Calvinista o la Musulmana, o no tiene por ahora ninguna.

64. L'article 11 de la constitució de 1837 deia: *«La Nación se obliga a mantener el culto y los ministros de la Religión Católica que profesan los españoles».*

65. L'article 12 de la constitució de 1812 deia: *«La religión de la Nación española es y será perpetuamente la católica, apostólica, romana, única verdadera. La Nación la protege por leyes sabias y justas y prohíbe el ejercicio de cualquier otra».*

En un article a *El Pensamiento de la Nación*, de 23 d'octubre de 1844, «Rápida ojeada sobre el proyecto de reforma constitucional», Balmes escrivia: *«En el artículo 11 de la Constitución de 1837 había un vacío que habían sentido mucho todos los católicos: en él no se consignaba que la religión de la nación española fuese la católica, apostólica, romana; se distinguía entre la nación y los españoles, es decir, que se esquivaba el declarar la religión católica como religión nacional; en el proyecto se dice que la religión de la nación española es la católica, apostólica, romana, y que el Estado se obliga a mantener el culto y sus ministros. En esta parte se aventaja a la de 1837, pero se queda atrás con respecto a la de 1812; en ésta se prohibía expresamente el ejercicio de todo culto que no fuese el católico»* (*OC*, v. XXVII, p. 122-123).

66. *puestas*: afegit a la interlínia.

La segunda parte del artículo reformado se deja casi en los mismos términos que estaba, con la sola transposición ya indicada. *El Estado se obliga a mantener el culto y a sus Ministros*. Ignoro la razón de haberse substituido al nombre de *Nación* al de *Estado*; y sin duda que por éste, como cosa distinta del primero, se entenderá el cuerpo gobernante; éste será el que se obliga, y no la nación, como se decía antes. Bajo este concepto pregunto ahora,[67] el Estado, ¿cómo y a quién se obliga? ¿Se obliga con un contrato o con una simple promesa? ¿Se obliga a Dios, a la Iglesia o quizá a la nación misma? ¿A cuánto, en qué tiempo y por qué manera? Si todas estas cuestiones ha de resolverlas el Estado, como así parece regular y realmente lo hace, ¿a qué se reducirá la obligación? ¿Con que medios podrá la Iglesia hacerla efectiva? Expliquemos **[25]** todavía más este punto. *El Estado se obliga*. Estas palabras naturalmente significan que la obligación es positiva, hija de un acto libre de voluntad; luego no se reconoce otra obligación precedente a dicho acto y que tenga origen de otra causa, porque entonces la nueva obligación sería superflua o ridícula y muy mal expresada la disposición del artículo; luego no es la Iglesia con su precepto[68] o mejor diré el Derecho natural y divino positivo la causa del deber que tienen los fieles; sino que son los fieles quienes inmediatamente se obligan a sí mismos o el Estado por ellos; luego, toda disposición precedente de la Iglesia sobre este punto es abusiva y debe quitarse de entre los preceptos eclesiásticos y Divinos; luego, al Estado y a nadie más que al Estado compete el prescribir los límites, el modo y las condiciones de esta obligación; luego, en fin, la Iglesia, en su culto y en sus Ministros, es absolutamente dependiente del Estado por ley constitucional, y nada más que un ramo de la administración pública. En este sentido entenderían sin duda el artículo los Ministros y la mayoría del Congreso, cuando con tanto empeño desecharon *como superflua* la enmienda de un S. Diputado, que pretendía añadir al último del artículo las palabras *de una manera decorosa e independiente*; y el Ministro de Hacienda expresó la idea sin rodeos, dando por supuesto «que no era regular que quisiese que haya de atenderse al mantenimiento del culto y del Clero de otra manera que se atiende a las demás obligaciones del Estado, como se atiende al Trono y como se atiende a otras instituciones respetables también».[69]

67. *pregunto ahora*: ratllat i substituït a interlínia per *pues*.

68. *con su precepto*: afegit en interlínia.

69. L'esmena havia estat presentada pels diputats Cela, Alós i Sullá, el dos darrers diputats vilumistes, i es va discutir a la sessió del 15 de novembre (vegeu *Revista Católica*, núm. XXXVII, juliol de 1845, p. 20).

Muy consiguientes han sido el Gobierno y las Cortes[70] con su principio constitucional en la nueva ley interina de dotación al culto y al clero que acaba de promulgarse, ley que la opinión pública ha juzgado ya como [**26**] la más ilusoria y nula de cuantas providencias de su género se habían ensayado, y como una nueva muestra de esta funesta *omnipotencia* que el poder constitucional se arroga sobre la Iglesia y sobre la justicia, haciendo y deshaciendo leyes en materias eclesiásticas, aboliendo derechos y violando propiedades sin consideración ni respeto. Entre los productos de dotación señalados por esta ley entran los de las fincas del clero secular no vendidas, con lo que se confirma el despojo de la propiedad, mientras de palabra se acusa la injusticia del mismo; y se niega la restitución de los bienes, al paso que se reconoce la necesidad de atender con sus productos al culto y a sus ministros. El fondo de la Cruzada es otro de los productos consignados,[71] disponiendo el gobierno de este subsidio caritativo de las Bulas como pudiera de la renta del Tabaco o del papel sellado; y lo que por disposición graciosa de la Iglesia debe invertirse en obras de piedad y misericordia, lo consigna para satisfacer lo que él llama y es realmente una atención de rigurosa justicia.[72]

De esta manera van ensayando los hombres de la situación sus planes de humanizar la obra Divina, y hacer de la Iglesia una honrada y oficiosa esclava que les ayude a contener y gobernar los Pueblos al arbitrio de su voluntad soberana; al paso que el Clero y con él los españoles religiosos se vayan sometiendo a sus innovaciones, ellos irán adelantando lentamente en su carrera. Lo que primero se logró con violencia y arrebato en el furor de un motín lo llaman obra del tiempo y de la opinión pública; y profesando un respeto ilimitado por los hechos consumados afectan obedecer con sentimiento a una necesidad, que ellos mismos crean o fingen que existe. Oigamos otra vez [**27**] al jefe de la situación y

70. *y las Cortes*: afegit en interlínia.

71. *consignados*: afegit en interlínia.

72. Es tracta de la llei de dotació de culte i clergat per l'any 1845, que va ser presentada com a projecte el 4 de desembre de 1844 i aprovada el 14 de febrer de 1845. En el seu preàmbul es classifica de *«transitoria y provisional»*, a l'espera d'una de definitiva que es pugui promulgar quan la situació econòmica del país ho permeti. En l'article 1r es decretaven 159 milions de rals i per aconseguir-los, l'article 2n establia: *«Se aplican al pago de dicha cantidad los productos en renta de todos los bienes, derechos, foros, censos y acciones que pertenecieron al mismo clero, y aún restan por vender, y continuarán del mismo modo hasta nueva determinación.*

»Los productos en metálico de las enagenaciones de los bienes del clero secular que deban ingresar en el tesoro en el año que rija esta ley.

»Los productos de la bula de la Santa Cruzada».

ojalá que le comprendan bien los españoles que aun estiman en algo la religión y las antiguas glorias de su patria. «El Gobierno, decía al Señor Martínez de la Rosa a los diputados en la sesión del día 12 de noviembre último, al mismo tiempo que sabe sostener las prerrogativas de la corona, sabe respetar los sagrados derechos que competen a la cabeza visible de la Iglesia, y procura en estas negociaciones que se dé a Dios lo que es de Dios y al César lo que es del Cesar. El Gobierno procurará que *las mejoras en la disciplina externa*[73] *de la Iglesia se hagan de acuerdo con la Santa Sede*, y de una manera justa. La Santa Sede es bastante ilustrada para conocer lo que puede hacerse respecto al punto a que ha aludido el S. Tejada.[74] El Gobierno no puede menos de repetir aquí la declaración que ha hecho en otro lugar; los individuos que lo componen se opusieron a ciertos pasos que se dieron, pero este mismo Gobierno está resuelto firmemente a hacer que se respete la enajenación de los bienes de la Iglesia ya vendidos. Los compradores pueden descansar tranquilos en esta promesa, porque el gobierno no quiere reacciones. Pero el gobierno tiene una gran confianza en la ilustración y benignidad del Sumo Pontífice; sabe que la Santa Sede ha reconocido con suma indulgencia en otras naciones hechos semejantes, y esto sin desdoro de los derechos de la nación, sin vulnerar los principios de gobierno, sino poniéndose de acuerdo ambas autoridades. Es menester, pues, respecto a este punto, se tranquilicen los compradores, el Gobierno ha empeñado su palabra y la cumplirá.» Por entre el follaje de palabras obsequiosas y de cumplimientos varios, aparecen bien claros el pensamiento del señor Martínez de la Rosa y los proyectos de su partido. Él hace al Gobierno dueño y árbitro principal de lo que llama disciplina externa [**28**] de la Iglesia, con la sola condición de *procurar* que dicha disciplina se constituya de *acuerdo* con la Santa Sede. Da por supuesto que cuanto se ha hecho contra los antiguos derechos de la Iglesia está en la esfera del poder temporal, aunque no todo sea bastante justo y oportuno; y compromete su palabra en nombre del gobierno asegurando que todo será respetado. A su juicio, la Santa Sede no se mostraría bastante ilustrada y benigna si no accede a lo que el gobierno tiene ya definitivamente resuelto; el Sumo Pontífice, pues, deberá reconocer el despojo cometido con la más escandalosa injusticia,

73. *externa*: afegit en interlínia.

74. Balmes es va ocupar de la polèmica entre Santiago de Tejada, el seu amic i advocat, cunyat del marquès de Viluma, diputat per Logronyo, amb Martínez de la Rosa. Balmes li va dedicar un llarg article (*El discurso del Sr. Tejada y el del Sr. Martínez de la Rosa*, *El Pensamiento de la Nación*, 20 de novembre de 1844, *OC*, XXVII, p. 277-290) i va reproduir, íntegre, el discurs de Tejada.

poniéndose de acuerdo con el Gobierno que le sanciona; otramente quedarían desdorados con su resistencia los derechos de la Nación, y vulnerados los principios de gobierno. Así pretende estrechar este hombre *moderado* al Pastor Supremo de la Iglesia, preparando contra él la opinión pública, y haciéndole responsable de los males que sobrevengan si no se somete a las exigencias de la revolución; y esto mientras sus labios destilan miel de obsequiosos halagos y de lisonjeras alabanzas para captar el asenso.

En igual sentido se explicaba el Señor Marqués de Miraflores,[75] cuya autoridad en el partido cristino liberal ha sido y es muy respetable. Después de haber manifestado en uno de sus discursos al Senado, pronunciado en la sesión del día 20 de diciembre último, que es para él un gran consuelo la idea de ver próxima una reconciliación con la Santa Sede, combinando los intereses de la religión con las regalías de la corona, añade: «de desear es que el padre de los fieles, mirando con el interés que inspira el *ángel inocente* que ocupa el trono de la católica España, la auxilie y ayude en su obra de reconstruir la monarquía, y que no demore [**29**] por más tiempo proveer de pastores las Iglesias españolas huérfanas tanto tiempo hace, y huérfanas por tristes combinaciones, *nacidas acaso por haberse separado de la doctrina sacrosanta de nuestro Divino Redentor, cuando dijo*: Mi reino no es de este mundo». Deberá pues el Vicario de Jesucristo, según el Marqués de Miraflores, allanarse a las pretensiones del gobierno de Isabel, y reconocer sus actos, por más que los crea contrarios a la doctrina de la Iglesia, por más que los haya solemnemente reprobado,[76] si no quiere que se continúe culpándole de haberse separado de la Doctrina del Divino Redentor, cuyas veces ejerce en la tierra. Si así hablan y discurren estos hombres cuando solicitan el favor y la amistad de la Santa Sede, ¿qué harán cuando vean que ésta no juzga prudente ni justo acceder a sus insinuaciones? Fácil es prever su conducta en este caso por los antecedentes que han sentado; y cuando éstos fueren dudosos, el Heraldo se adelanta a explicarnos la marcha que ha de seguir el Gobierno. «Si se ofreciesen, dice, nuevos obstáculos deliberados al arreglo con Roma, si se prolongara más de lo debido esta penosa incertidumbre, entonces, hechos todos los esfuerzos compatibles con las regalías de la corona, sería ya preciso pensar de otra manera, y

75. Manuel Pando Fernández de Pinedo, marquès de Miraflores (1792-1872). Polític moderat i historiador, d'intensa vida política, havia estat ambaixador a Londres (1834-1838) i a París (1838-1840). En dates posteriors a la d'aquest manuscrit, i en dues ocasions, fou cap de govern.

76. *por más que los haya solemnemente reprobado*: afegit en interlínia.

en último extremo proveer al bien de la Iglesia». El mismo Señor Marqués de Miraflores, con motivo de una representación dirigida al Senado por el Ilustrísimo Señor Obispo de Canarias, a quien nadie puede ciertamente achacar de ser hostil a la situación ni demasiado exigente, aconseja al clero que deponga sus escrúpulos y no quiera llevar las cosas a un extremo, porque al fin llegaría a quebrarse el hilo por lo más delgado. Este consejo amenazador indica bastante lo que puede esperar la Iglesia de tales hombres, tanto si accede a sus pretensiones como si las rechaza.[77]

He aquí los piadosos decretos, los planes de reparación, y hasta las futuras miras con que se pretende, en nombre de la *inocente* Isabel, restaurar la Iglesia y allanar los votos de la católica España. Estaba justamente reservado a los hombres del justo medio el dar la última mano a la obra, así como a ellos es debida la gloria de los primeros ensayos. No bastaba haber abatido los templos materiales con el hierro y el fuego; era necesario destruir el cuerpo místico de [**30**] la Iglesia, minándole en sus bases, que son el carácter divino de su poder, la independencia de su acción, la dignidad de su culto y la pureza de su doctrina. La fuerza y la exaltación no servían para esto; sólo el jansenismo político-religioso podía con sus hipócritas y moderadas maneras encargarse de la empresa. El partido progresista puede con sus violentos ímpetus poner la Iglesia en grande conflicto, pero no destruirla en una nación vigorosa por su piedad y por su fe, como es la España. Su acción es la de una enfermedad aguda, que desde luego pone al paciente en terrible crisis, y ésta termina favorablemente siempre que aquél es bastante robusto para vencer la fuerza del mal; cuando, al contrario, el partido del *justo medio*, semejante en su acción a la fiebre lenta de la tisis, consume insensiblemente entre lisonjeras esperanzas y mata sin advertirlo si se le deja llegar a su segundo o tercer período sin aplicar eficaz remedio. ¿Y se quejarán todavía estos hombres porque los españoles no les agradecen su obra? ¿Preguntará todavía con calor el señor ministro Mon[78] a los que impugnan sus proyectos qué falta que hacer en favor del Clero, qué falta que reparar? ¡Hombres inconsiderados! España no agradece vuestra obra porque la Iglesia no la acepta ni puede aceptarla. Cuánto más os afanaréis en dictar providencias, proponer arreglos y sancionar nuevos medios de dota-

77. Des de *El mismo Señor Marqués* fins aquí es un afegit al marge.

78. Alejandro Mon. Polític moderat, ministre d'Hisenda en el govern de Narváez, que va del 3 de maig de 1844 al 12 de febrer de 1846; per tant responsable del pressupost de culte i clergat de 1845 que Pou ha esmentat en el manuscrit.

ción como si fuera vuestra la misión de proveer a las necesidades de la Iglesia, tanto peor será para esta hija escogida del cielo, cuya independencia y dignidad se resienten terriblemente cuando una mano extraña y humana se arroga el derecho de tenerla como en pupilaje bajo su tutoría. ¿Qué falta que hacer?, decís. Que dejéis de hacer, os contestaré, que dejéis de obrar como legisladores y árbitros supremos en las cosas de la Iglesia sin contar con ella sino para que agradezca vuestros [**31**] favores; que dejéis de deliberar en vuestro consejos y cámaras cuál ha de ser la dotación de la Iglesia, y cuánto se necesita para este objeto, contando a vuestro arbitrio el número de los Templos que han de quedar en pie, el de los Clérigos necesarios para sostener el culto, las catedrales que deberán subsistir, las colegiatas que podrán suprimirse, la manera con que deberá hacerse la nueva distribución de Diócesis, de Parroquias, de destinos y de fondos, porque con estas deliberaciones y acuerdos tomados sin escuchar siquiera la voz de la Iglesia establecéis en principio, como muy bien en esta parte ha dicho el Heraldo de los diputados que [?] en cuestiones, «que el punto de la subsistencia del clero está y debe estar sometido a los legisladores del país».[79] Porque con vuestro decretos constituiríais una Iglesia que pudiera ser todo menos católica y romana. ¿Es esto, tal vez, lo que pretendéis? Mas España no lo consiente y la España es y puede más que vosotros.

La conducta del gobierno supremo es imitada perfectamente y aún excedida por sus agentes subalternos que a porfía van extendiendo la nueva autoridad que aquél se arroga en el santuario. Así vemos que los alcaldes constitucionales de Madrid, de Barcelona y otros puntos, sin instancia ni acuerdo de la autoridad eclesiástica, echan sus bandos sobre la observancia de las fiestas como en asunto de su jurisdicción ordinaria, reservándose la facultad de dispensar en el precepto con causa justa a su arbitrio. Los clérigos[80] son llamados a los tribunales civiles por faltas cometidas en el ejercicio de su ministerio, sin conocimiento siguiera de sus Prelados; y no hace mucho tiempo hemos visto que un sacerdote en Galicia ha sido condenado a destierro por palabras proferidas en un sermón, las que estampadas en un periódico habrían pasado indudablemente desapercibidas. Los Intendentes clasifican los [**32**] Curas entre los

79. *como muy bien en esta parte ha dicho el Heraldo de los diputados que [?] en cuestiones «que el punto de la subsistencia del clero está y debe estar sometido a los legisladores del país»*: ratllat i substituït en interlínia per *como así muy lógicamente lo deduce el Heraldo, que todas estas cuestiones están y deben estar sometidas a los legisladores del país.*

80. *clérigos:* paraula dubtosa, però lógica pel sentit.

empleados de su distrito, los sujetan a unas mismas formalidades para el cobro de sus *haberes*, sin más distinción que la de postergarlos no pocas veces a los porteros y alguaciles en el cobro. Los publicistas ministeriales en sus discursos hablan de la autoridad de su reina en los negocios espirituales como de una cosa regular y de un modo que ofende la piedad menos delicada. He aquí los términos en que la *Verdad*,[81] periódico de Barcelona, y el Heraldo anuncian el decreto dado para que se abra de nuevo al culto público el santuario insigne de Montserrate en Cataluña: «Nos consta que nuestra adorada reina acaba de firmar un decreto *concediéndose el debido culto a la Virgen de Montserrate* y que se restituya ésta al antiguo monasterio, del que tantos años ha faltaba a causa de la última guerra; comisionando para llevar a efecto su real disposición a nuestro dignísimo Prelado».[82] ¿De dónde le viene a la *nueva Isabel de España* tan sublime facultad de conceder el culto que debe darse a Dios y a la Santísima Virgen? ¿Si pertenecerá también esto a la *disciplina externa*? No se nos diga que estas son locuciones impropias. A más de que semejantes impropiedades honraran poco al escritor que sin advertirlo incurriera en ellas, su trascendencia es gravísima para extraviar la opinión pública, cuyos errores, como dice sabiamente el Conde de Maistre, nacen y toman incremento casi todos por el uso perverso de los nombres y de sus voces.[83] Puntualmente en nombre de Isabel se *concede* lo que no

81. *La Verdad*. Diari moderat de Barcelona (del 20 de desembre de 1843 al 31 de desembre de 1844), fusionat amb *El Imparcial* per donar pas a *El Fomento* (J. B. CULLA, *G.E.C.*, v. «Verdad, la»).

82. El 12 de juliol de 1844, el general Pavía, comandant general de la província, el diputat Manuel Gibert i Francesc Buixeras, escrivà de la notaria de Martorell, van dirigir a la reina un manifest demanant la restauració del culte en el monestir de Montserrat. Del manifest, n'és aquesta frase: *«... si es un empeño de todas las revoluciones atacar y aniquilar lo existente, es el primer objeto de los gobernantes escoger en el seno de la paz lo bueno creado por ellas y reponer lo bueno por ellas destruido»*. La reina va respondre amb un decret, el 20 del mateix mes i any: *«S. M. manda que se proceda a la apertura de la yglesia y monasterio de Montserrat y a la traslación de su imagen al mismo...»*. L'extensa documentació que va generar el procés de restauració, a E. ZARAGOZA PASCUAL, *Documentación inédita sobre la restauración de Montserrat (1844-1986)*, *Stvdia Monastica*, 30 (1988), fasc. 2, p. 339-416.

83. A l'obra de Pou no sovintegen les cites textuals ni les referències concretes als autors de temps passats. De De Maistre hi ha, a *España en la presente crisis*, una llarga cita, traduïda, de *Considérations sur la France*. Aquesta dels noms i les veus sembla treta de l'*Essai sur le Principe générateur des Constitutions politiques*, on l'autor francès escriu: *«... l'orgueil révolté, qui ne peut se tromper lui-même, cherche au moins à tromper les autres, en inventant un nom honorable qui suppose précisément le mérite contraire; de manière que ce nom, au lieu de témoigner*

está en sus facultades, y se niega lo único que es de su deber. Se deslumbró al público catalán mandando abrir con grande boato aquel insigne santuario para el antiguo y solemne culto que de tiempo casi inmemorial allí se tributaba, pero nada se ha hecho ni se hace para restituir los bienes necesarios siquiera para tener encendida una lámpara de las setenta y dos que por donaciones de Reyes y otros grandes potentados ardían continuamente delante de aquella devota y prodigiosa imagen de la Reina de los Cielos.[84]

Y si los actos con que el gobierno trata de favorecer la Religión y mostrarse muy católico a la vista del Pueblo presentan tan siniestro aspecto, ¿qué será de los otros? Ya se ha indicado la premura con que después del pronunciamiento se activó la venta de los bienes eclesiásticos removiendo con solicitud exquisita todos los obstáculos que pudieran retraer a los ávidos especuladores de *abalanzarse* a la compra; lo que produjo la enajenación exorbitante de más de doce mil fincas en sólo los dos meses de julio y agosto últimos,[85] haciéndose todo esto mientras por una parte los gobernantes reconocían el abandono en que por esta causa quedaban el culto y sus ministros y por otra la experiencia demostraba el ningún resultado que producía la exposición de aquellos bienes al mercado para el crédito público, en términos de haber confesado el ministro

---

réellement l'excellence de l'ouvrage, est une véritable confession du vice qui le distingue» (J. De Maistre, *Oeuvres complètes*, Lyon, 1891, v. I, p. 295). Mentre que de les *Considérations*, n'hi havia en temps de Pou traduccions al castellà, no en sabem cap de l'*Essai*.

84. Des de *¿De dónde le viene* fins aquí, afegit al marge. Durant molts anys la situació del monestir fou molt precària, per no dir miserable, per culpa dels entrebancs posats per l'Administració: fins al 1851 no aconseguiria una asssignació de l'Estat i fins el 1862 el dret a rebre novicis (vegeu E. Zaragoza Pascual, art. cit.).

85. Hi ha aquí un error de Pou, que potser es, només, un lapsus. L'aparició a la Gaceta del 8 d'agost del decret de 26 de juliol que suspenia les vendes de béns fa que les vendes de juliol i agost no poguessin ésser gaire significatives. La dada de Pou és, segurament el ressò d'una polèmica encetada pel diputat Egaña, amic de Balmes, que en el Congrés, l'11 de gener de 1845, va acusar el Govern d'haver venut «a paso de carga» 12.028 finques entre els mesos de juny i juliol de 1844 (vegeu *Revista Católica*, núm. XXXVII, juliol de 1845, p. 9-10). És curiós que Pou no aprofités un fet que podia servir per reblar els seus arguments, cosa que sí fa l'anònim redactor de la *Revista Católica*: si el decret tenia data de 26 de juliol, per què no es va fer públic fins al 8 d'agost? (això en el cas que Pou desconegués, com és probable, que l'acord ja estava pres des del 15 de juliol). També Balmes parla del discurs d'Egaña a *El Pensamiento de la Nación* del 22 de gener de 1845 (*OC*, v. XXVIII, p. 40-54) i esmenta la xifra de 12.028 finques venudes.

de Hacienda en su exposición previa al decreto ya citado de ocho de agosto [**33**] «que la mayor y más grande hipoteca que tuvo jamás país alguno ha sido insuficiente para levantar el crédito del Estado de la postración y abatimiento en que por diversas causas se hallaba sumergido». El pico y el martillo no cesan de arruinar templos, los que sin más autoridad ni ceremonia que la voluntad de los compradores o del gobierno administrador son convertidos en almacenes, en fábricas, en teatros, y quizá en burdeles. Algunos son derruidos en odio, puede decirse, de la religión católica, como el insigne convento de Escornalbou en Cataluña, comprado por un protestante, sin duda por el placer de asolar lo que perdonó en 1835 el fuego, y por el interés de los derechos que le pagarán con el corto precio que le ha costado.[86] Ni las respetables cenizas del Gran Capitán han podido salvar de este nuevo género de vandalismo *moderado* el lugar santo donde tres siglos ha reposaba.[87]

Es verdad que el gobierno por último ha parecido avergonzarse de tan bárbara conducta y con decretos de 2 de abril y 15 de junio de 1844 ha tratado de contener *la devastación y la pérdida de tan preciosos objetos, a fin de sacar de ellos todo el partido posible en beneficio de las artes y de la historia*. A este fin, se han creado por el segundo comisiones en cada provincia, denominadas de *monumentos históricos y artísticos*. Mas, como se ve, la Religión no entra para nada en estas disposiciones, y mientras se están destruyendo monumentos los más preciosos bajo este concepto, con horror de las almas piadosas, escándalo de los débiles y un profundo desprecio de la moral pública, los hombres de la situación sólo fijan la vista en los monumentos históricos y artísticos, que por su belleza y antiguos recuerdos merezcan conservarse *en beneficio de las artes y de la historia*. ¡Cuánto dicen estas pocas [**34**] palabras! ¡Tratándose de salvar de su ruina monumentos religiosos, en todos los motivos que reclaman esta medida se piensa menos en el interés de la religión, y se alega, sin embargo, la providencia tomada para justificar la religiosidad de sus autores![88]

86. El convent d'Escornalbou va ser comprat el 1843, junt amb el lloc de Vilamanya, pel vicecònsol anglès a Tarragona John Bridgman, el qual en va pagar 29.930 rals.

87. El monestir de San Jerónimo, on estava enterrat Gonzalo Fernández de Córdoba, el *Gran Capitán*, es va poder salvar en part gràcies a què el governador eclesiàstic va reclamar l'edifici com a ajuda de parròquia i se li va aplicar una reial ordre de 3 de maig de 1840. Però aleshores ja estava molt malmès, destinat com havia estat a quarter i dipòsit de quintos: moltes riqueses havien desaparegut, com també l'espasa del *Gran Capitán* i part de les seves despulles.

88. Des de *¡Tratándose de salvar* fin aquí, afegit, part en interlínia i part al marge.

Vaya otro hecho y concluyamos. Tres reverendos Obispos reunidos en Madrid por invitación del gobierno, correspondiendo a las insinuaciones del mismo, y alentados quizá por algunas palabras consoladoras que oyeran de alguna persona augusta, hacen un corto bosquejo de los males más graves que afligen la Iglesia, y proponen en seguida las medidas que a su juicio son necesarias para salir de tan triste y calamitoso estado. Yo ignoro el grado de confianza que habrían puesto aquellos ilustres Prelados en la buena disposición del gobierno; pero estoy bien cierto que no esperarían el brusco desenlace de una conferencia que tan ventajosa se les presentara en los primeros días. Una orden seca se les comunica para que se vayan a sus respectivas Diócesis, dando el Ministro por terminados los negocios a cuya discusión habían sido llamados. Ni faltaron luego los órganos semioficiales en apoyo de tan extraña (?),[89] censurando de un modo insolente la de los Obispos, que en vez de dirigirse desde el destierro a sus Iglesias donde los llamaba el deber pastoral, buscaban pretextos para residir en la Corte. Estos son los primeros sinsabores que han ido a probar de nuevo aquellos respetables proscritos. No bien acababan todavía los antiguos dicterios, se les achaca el descuido de sus ovejas por el placer de vivir en la Corte y bien pronto, con motivo de las elecciones, se les trata de enemigos de esta misma Corte, llamándoles *ingratos al beneficio insigne* que acababan de recibir; epíteto el más injusto, menos que se funde en la extremada bondad con que los Rdos. Prelados dieron las gracias al Gobierno por un acto de justicia que sólo a medias y con duras condiciones se les dispensaba. Lo mismo ha sido levantar modestamente esta voz para pedir una reparación justa, que han cesado [**35**] los halagos y vuelven las amenazas. Un solo medio se deja al Clero para merecer el favor del poder y es el de hacerse sus instrumentos, amoldando la misión que reciban de Dios a las nuevas instituciones con que se pretende regenerar la España.

¡Triste posición, más peligrosa mil veces para la Iglesia que una persecución manifiesta! La serpiente oculta debajo de la hierba muerde con más seguridad que si embistiera de frente. Los decretos sangrientos de Nerón y Diocleciano fueron una semilla fecunda que pobló el mundo de cristianos, al paso que los astutos y solapados manejos de Valente y de Constancio pusieron en terrible conflicto a todo el orbe católico, temiendo por algunos momentos haberse vuelto arriano, según la enérgica ex-

89. Falta text, error del copista que Pou no va esmenar. Pel sentit, la paraula que hi manca pot ésser *conducta*.

presión de S. Gerónimo.[90] El Clero español, que tantas pruebas antiguas y recientes tiene dadas de prudencia y de firmeza, debe vivir muy precavido en esta difícil y terrible crisis, no fuese que dejándose llevar insensiblemente muy lejos con halagüeñas palabras y ventajas materiales del momento, perdiera de vista el término de su misión, y que cuando los fieles pensaran seriamente en echar una mirada sobre su romana y Divina Madre, ya no pudieran reconocerla de tan desfigurada. No es la pobreza material o la falta de magnificencia en el culto lo que más debe temerse; es más bien el escándalo de los débiles y la confusión en los puntos más vitales de la doctrina. Si el Clero recibe con aplauso las disposiciones que en apariencia le favorecen aparecerá que aprueba también las anteriores que el sentido católico rechaza por la íntima relación que hay entre todas; si clama al gobierno por el pago de los salarios, sin condiciones y muy explícitas protestas, dirán que renunciando su dignidad se considera ya como un dependiente mercenario del Estado, y se atraerá el odio de los Pueblos oprimidos con tanto impuesto. Si los Rdos. Obispos arreglaran su conducta pastoral a las facultades que el poder secular les concede abjurarían con el hecho la independencia de su divino ministerio, fortificando [**36**] la nueva autoridad que invade el dominio sagrado; si mientras el gobierno de Isabel afirma que nada *puede justificar las infundadas prevenciones* que hay contra sus actos y persiste en sostener de palabra y de hecho principios abiertamente anticatólicos ellos[91] instaran por la conveniencia y oportunidad de un acomodamiento cualquiera, dejando de lado tan funestos precedentes, darían con esto lugar a suponer que las quejas y animadversiones de la Santa Sede y las que ellos mismos han elevado al gobierno habían sido[92] irracionales o exageradas y hasta harían[93] creer a[94] los sencillos que la iglesia puede útilmente concordar poniéndose a la merced de un gobierno que no quiere ceder ni un ápice[95] de los atentados que ella ha condenado. Mas, ¿adónde iríamos a parar con esto? ¿No podría parecer a muchos que se sacrifican los principios por transacciones materiales y que la madre puede

90. Al·lusió a la coneguda frase de sant Jeroni «el món sencer va gemegar i es va admirar de veure's arrià», a propòsit del concili de Rímini (*«Ingemuit totus orbis, et arrianum se esse miratus est»*, *Adversus Luciferianus*, c. XIX, P.L., t. XXIII, col. 172).

91. *ellos*: en interlínia *los prelados*.

92. *habían sido*: ratllat i substituït a interlínia per *eran*.

93. *harían*: ratllat i substituït a interlínia per *llegarían tal vez a*.

94. *a*: ratllat.

95. *ni un ápice*: ratllat.

tratar decorosamente con hijos que no quieren reconocerla sino con ciertas condiciones puestas a su antojo? ¿No tendríamos entonces una Iglesia nueva, con nueva forma, nueva disciplina, y hasta con nuevas creencias? ¿Y esta Iglesia fuera católica? ¿Fuera la misma que tan bien establecida nos dejaron los Leandros, los Isidoros y los Braulios en los insignes concilios Toledanos? ¿De qué aprovecharán a la Iglesia algunos medios materiales para sostener el culto o algunas muestras equívocas de respeto y de protección si se le quita su independencia, que es su vida? ¿Si el escándalo y las perversas doctrinas que se harán pasar por canonizadas con los hechos confunden todas las ideas, borran todas las diferencias del bien y del mal, de la verdad y del error, y secan todos los manantiales de piedad en el corazón de los pueblos? ¿Si los malos se alientan en el camino de la impiedad y de los sacrilegos atentados con lo que llaman aprobación de los actos consumados, y los buenos desmayan hasta el desespero, sospechando que su causa, sin arraigo ni valedor poderoso en la tierra, se halla proscrita como si fuera una exageración o un fanatismo ridículo?[96] Yo conozco bien que los tiempos son calamitosos, que las circunstancias son difíciles y que la prudencia aconseja permitir a veces algunos males para impedir otros más graves. En los tiempos de S. Atanasio y de S. Juan Crisóstomo se esforzaron mucho también estas razones sacándolas de sus límites; y aquellos dos santísimos obispos fueron censurados agriamente por lo que se llamaba rigidez y aferramiento a ideas exageradas e inconciliables; pero, también es muy cierto que el cielo con visibles prodigios les hizo justicia y la Iglesia, con la posteridad sensata, los ha colocado entre sus más esclarecidos Doctores, precisamente porque se (?)[97] [**37**] firmes contra todos los embates de la bastarda prudencia del siglo, y limitando aquel principio dijeron con decisión que no debía hacerse el mal para conseguir el bien, por más lisonjera que se presente la oportunidad o urgente el peligro.

No se presenta menos propicia a los intereses monárquicos que a los religiosos la situación actual, si hemos de creer a sus autores. El Trono, dicen, después de tantos transtornos ha quedado por fortuna en pie; sus más ilustrados defensores vuelven a rodearle y la mayoría de Isabel acaba de solidar esta institución tutelar sobre sus antiguas bases. Jamás suceso alguno ha sido con menos razón ni más aplaudido por su importancia ni más exagerado en sus resultados. Por la declaración de mayoría decía el S. Martínez de la Rosa *que se entraría de una vez en el régimen*

96. Des de *¿De qué aprovecharán* fins aquí, afegit al marge.
97. Paraula il·legible; pel sentit, *mantuvieron*.

legal, en un sistema estable y permanente; quitando armas a muchos partidos y acabando con cuestiones políticas en esta nación que tiene hambre y sed de justicia y de gobierno.[98]

Una reina niña que sin apoyo en las leyes y tradiciones del país toma el cetro a los trece años por beneficio especial de las Cortes, y rodeada de los principales caudillos de la revolución inaugura un reinado, degradando la majestad con un juramento que destruye su esencial prerrogativa, ¡qué bello recurso para restaurar el orden en la sociedad! ¡qué dique tan poderoso para contener el torrente desbordado de la revolución! ¡qué diestro y hábil piloto para dirigir la nave del Estado, que roto el timón y trastornada la brújula marcha a la merced de los vientos! ¿Cómo una mujer inexperta hará frente al cúmulo de dificultades, de exigencias y de compromisos que la revolución ha creado? ¿Cómo podrá resistir a las malignas influencias que necesariamente han de asediarla? ¿Cosa en verdad rara! Cuando tanto se grita contra las influencias de camarilla, se elogia como ventajosa una posición que las hace de todo punto inevitables. ¿Y cómo pudieran dejar de influir en el corazón tierno de Isabel los [**38**] ayos y maestros que la eduquen, las damas que la sirvan y los diestros cortesanos que haciéndose niños con una niña la entretengan y diviertan; estudiando unos y otros de continuo cómo satisfacer sus gustos y lisonjear sus deseos? No hay medio, o los Ministros en tal estado de cosas deben hacerlo todo a su arbitrio sin consultar para nada a su Reina, ni esperar su decisión, menos que sea por mera ceremonia; o bien ha de haber en Palacio quien confluya y ponga por la noche en la boca de la *inocente* huérfana las palabra que al día siguiente habrá de recitar como reina en el consejo de Ministros. Si en tiempos regulares un caso semejante fuera una calamidad, ¿qué ha de ser ahora que la sociedad se halla desquiciada?

98. No hem trobat les dades d'aquesta cita, però les seves paraules són molt semblants a les del dictamen de la Comissió sobre la declaració de la majoria d'edat d'Isabel II, nomenada pel Congrés, de 30 d'octubre de 1843, i que presidia Martínez de la Rosa. Pot veure's a A. PIRALA: *Historia contemporánea. Anales desde 1843 hasta la conclusión de la actual guerra civil*, Madrid, 1875, p. 645-646.

L'ESTADA DEL BISBE PEDRO CIRILO URIZ Y LABAYRU A LLEIDA (1850-1861): PODER POLÍTIC I MOBILITZACIÓ CATÒLICA

FRANCESC CLOSA SALINAS

INTRODUCCIÓ[1]

El present treball té com a objectiu primordial analitzar els trets que caracteritzaren l'Església lleidatana entre els anys 1850 i 1861, especialment en allò que fa referència als mecanismes que la clerecia lleidatana utilitzà per a la mobilització dels fidels. Aquesta cronologia correspon al temps en què el bisbe Pedro Cirilo Uriz estigué al capdavant de la diòcesi ponentina. La investigació d'aquest període és quelcom important a causa de les circumstàncies que el govern, la societat i la jerarquia eclesiàstica estaven patint, perquè els continus enfrontaments i rebel·lions protagonitzats per liberals i moderats impossibilitaven la implantació d'un sistema polític, social i econòmic sòlid que pogués fer front als nous reptes que estaven sorgint a l'Europa occidental. Els

1. Aquest treball forma part de la investigació que estic duent a terme gràcies a una beca de Formació d'Investigadors atorgada pel Departament d'Universitats, Recerca i Societat de la Informació de la Generalitat de Catalunya. L'article anticipa alguns continguts del llibre *Poder religiós, control i mobilització social: el pontificat de Pedro Cirilo Uriz y Labayru (1850-1861) i la Lleida dels anys cinquanta,* que serà publicat properament pel Servei de Publicacions de la Universitat de Lleida.

intents d'enderrocar les estructures de l'Antic Règim havien provocat el naixement de diversos moviments antimodernitzadors cohesionats i articulats al voltant d'una opció catòlica integrista i d'una monarquia sota la figura del pretendent carlí Carles Maria Isidre. En tot aquest procés, el catolicisme fou un dels sectors més castigats. Tradicionalment, l'Església espanyola havia estat una institució que exercia una notable influència directa i constant sobre la societat en tres vessants ben diferenciats: l'econòmic, el social i l'administratiu. El vincle econòmic existent entre la societat i l'Església es duia a terme mitjançant el control de gran part de les propietats agràries, els seus arrendaments, els delmes, els tributs cobrats per la celebració de misses i aniversaris i, en darrer terme, els béns immobles i monetaris obtinguts a través de les donacions dels testaments. Potser més important fou la influència sociocultural que exercí sobre la ciutadania, amb la consolidació de diversos sistemes, entre els quals es destacaven el control dels fidels que anaven a missa i/o combregaven, o el paper jugat per les homilies dels capellans com a transmissors d'informació i monopolització de la realitat en un moment en què els mitjans de comunicació eren molt escassos numèricament. La inexistència d'un govern fort i centralitzat que desenvolupés la tasca burocràtica i administrativa que li pertocava era substituïda per la duta a terme per la jerarquia eclesiàstica mitjançant el bisbat, els arxiprestats i les parròquies. El procés centralitzador endegat al segle XVIII pels il·lustrats espanyols estimulà l'acció burocràtica de l'Estat, però la manca de recursos econòmics i la tradicional aliança de l'Estat i l'Església feren que aquesta darrera passés a exercir el paper de la veritable administradora i controladora i fos el substitut real d'una tasca que teòricament havia de desenvolupar l'Estat.

L'Església no era, doncs, únicament un edifici econòmic o unes terres, sinó que era una institució que exercia una influència directa i constant sobre tots els veïns del poble, en els tres vessants abans esmentats: econòmic (propietat, delme...), social i administratiu. Especialment rellevant seria el paper jugat en la mobilització de les masses cristianes. ¿Qui les organitzava? ¿Qui hi assistia? ¿Esdevenien moviments paral·lels als desenvolupats durant l'Antic Règim o s'adaptaven als nous temps emprant nous mecanismes? En darrer terme, pretenem esbrinar si hem de parlar de mobilitzacions o de contramoviments, i apreciar el grau de coincidència amb les estructures polítiques de poder.

Aquests propòsits ens condueixen a indagar en alguns sectors i temàtiques per tal de delimitar amb més precisió l'objecte d'estudi. Els punts que volem desenvolupar doncs, en el següent article, són essencialment cinc.

En primer lloc, la situació del complicat bisbat de Lleida a mitjan segle XIX. En segon terme, els trets característics de l'Església lleidatana després de mig segle de moviments bèl·lics i desamortitzacions, adequació interna, millora i modernització del bisbat. En tercer lloc, les relacions que mantingué amb el Consistori municipal i amb l'Estat espanyol. El quart punt que desenvoluparem serà el paper del bisbe i col·laboradors en la legitimació del règim. En darrer terme, analitzarem la capacitat d'influència i de mobilització de l'Església lleidatana sobre la societat.

La situació de la religió en els estudis sobre moviments socials

Els camps per a investigar en la historiografia de l'Església contemporània a Catalunya i a Espanya són encara molts.[2] Una de les grans mancances en la historiografia eclesiàstica catalana és la mobilització dels catòlics.[3] Qüestions com quan, qui, on, o el perquè de l'acció col·lectiva protagonitzada pels catòlics, són interrogants que estan per resoldre. L'acció col·lectiva a Espanya ha estat un tema que ha entrat tardanament i ha estat monopolitzat, durant els anys vuitanta

2. Els historiadors Jordi Figuerola i Casimir Martí se'n fan ressò en el següent article: «L'Església a Catalunya durant la Restauració: estat de la qüestió», a DDAA, *Catalunya i la Restauració*, Manresa, Centre d'Estudis del Bages, 1992, pp. 269-275. Entre els punts que hi destaquen, s'hi troben la interrelació entre els aspectes doctrinals i espirituals, l'anàlisi i aprofundiment de les institucions eclesiàstiques i, en darrer lloc, les relacions entre la institució eclesiàstica i el món religiós amb el conjunt de la població.

3. En els darrers anys, diversos historiadors han centrat les seves recerques en aquests camps. Probablement les primeres investigacions serioses basades en la utilització d'una bona metodologia es donaren en el marc del Primer Congrés d'Història Moderna de Catalunya. Fem referència als treballs de Josep Maria Puigvert i Magda Mirabet. D'altra banda, els historiadors Casimir Martí i Jordi Figuerola també s'han apropat al fenomen mobilitzador dels catòlics des de diverses tendències i angles historiogràfics. Martí, Casimir, «Les missions populars i la Visita Pastoral a Barcelona durant l'episcopat de Costa i Borràs (1850-1857)» a *Revista Catalana de Teologia*, núm. 5, 1980, i del mateix autor «La religiositat a Barcelona a mitjan segle XIX», a

i part dels noranta, pels estudis relacionats amb els moviments, les organitzacions i les lluites obreres.[4] Un cas diferent el constitueix l'aparició, en els darrers anys, de diverses tendències investigadores sobre el fenomen carlista,[5] entès com un moviment de masses i no únicament com el simple resultat d'un enfrontament dinàstic i una àmplia gamma de moviments de caire populista. En aquests nous estudis s'han utilitzat teoritzacions i part de l'aparell conceptual i metodològic d'altres disciplines, com la sociologia.[6] L'obertura d'investigacions encaminades en aquesta direcció i/o temàtica ens han

---

DD.AA., *Contribució a la història de l'església catalana: homenatge a mossèn Joan Bonet i Baltà,* Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 121-177; FIGUEROLA, Jordi, «Religió, ideologia i mobilització política en la Catalunya de finals del segle XIX», a SOLÉ I SABATÉ, J.M. (Coord.), *Literatura, Cultura i Carlisme,* Barcelona, Columna, 1995, pp. 355-366, i del mateix autor «Movimiento religioso, agitación social y movilización política», a *Historia Social*, núm. 35, 1999, pp. 43-63.

4. A tall d'exemple, citem les aportacions espanyoles més interessants: CRUZ, Rafael, «Crisis del Estado y acción colectiva en el período de entreguerras: 1917-1939», *Historia Social*, núm. 15, 1993, pp. 119-136; CRUZ, R., «La cultura regresa al primer plano», a CRUZ, Rafael i PÉREZ LEDESMA, Manuel (eds.), *Cultura y movilización en la España contemporánea*, Madrid, Alianza, 1997, pp. 13-34; DD.AA., *España en sociedad. Las asociaciones a finales del siglo XIX*, Cuenca, Universidad de Castilla-La Mancha, 1998; MARTÍNEZ DORADO, Gloria, «La formación del Estado y la acción colectiva en España: 1808-1845», *Historia Social*, núm. 15, 1993, pp. 101-116; PÉREZ LEDESMA, Manuel, «Cuando lleguen los días de la cólera (Movimientos sociales, teoría e historia)» a DD.AA., *Problemas actuales de la historia,* Salamanca, Ediciones Universidad de Salamanca, 1993, pp. 141-188; del mateix autor «El Estado y la movilización social en el siglo XIX», a CASTILLO, S., i ORTIZ DE ORRUNO, J. M. (Coord.), *Estado, protesta y movimientos sociales*, Bilbao, Associación de Historia Social, Universidad del País Vasco, 1998, pp. 215-231, i TARROW, Sidney, *El poder en movimiento. Los movimientos sociales, la acción colectiva y la política*, Madrid, Alianza Editorial, 1997.

5. CANAL, Jordi, «Sociabilidades políticas en la España de la Restauración: el carlismo y los Círculos Tradicionalistas (1888-1900)», a *Historia Social*, núm. 15, 1993, pp. 29-47; del mateix autor: «La gran familia. Estructuras e imágenes familiares en la cultura política carlista», a CRUZ, Rafael i PÉREZ LEDESMA, Manuel (eds.), *Cultura y movilización en la España contemporánea*, Madrid, Alianza, 1997, pp. 99-133, i *El Carlismo. Dos siglos de contrarrevolución en España*, Madrid, Alianza Editorial, 2000.

6. Especialment interessants han estat la traducció al castellà de les obres següents que intenten estudiar el fenomen de l'acció col·lectiva aportant elements de la sociologia: TILLY, Charles, Louise i Richard, *El siglo rebelde, 1830-1930*, Zaragoza, Prensas Universitarias de Zaragoza 1997 (1975); TILLY, Ch. «Cambio social y revolución en Europa 1492-1992», a *Historia Social*, núm. 15, 1993, pp. 71-98, i del mateix autor TILLY, Ch., *Las revoluciones europeas, 1492-1992*, Barcelona, Crítica, 1995.

d'aportar situacions i interpretacions complementàries a les existents, però també novetats referents a la teòrica pèrdua de la capacitat mobilitzadora de l'aparell eclesiàstic durant tota la segona meitat del segle XIX.

MOBILITZACIÓ DELS CATÒLICS CATALANS

La societat cristiana era mobilitzada per tal d'aconseguir la finalitat perseguida per cada opció o sector eclesiàstic. La propaganda religiosa a través de diaris i publicacions també s'ha d'entendre des d'aquest punt de vista. Els bisbes *mestissos* i els integristes utilitzaren el pelegrinatge i les romeries. Això, segons Figuerola, tenia un doble objectiu: d'una banda, servia per a explicitar la capacitat de comandament i poder de la jerarquia eclesiàstica i, de l'altra, s'utilitzava com un mètode per a prendre la iniciativa als sectors integristes i influir sobre els creients. En darrer terme, la mobilització també fou utilitzada com a mecanisme de pressió. En tot aquest conglomerat, la premsa hi jugava un paper determinant per mantenir els partidaris cohesionats i aplegats.[7]

En la recerca que estem duent a terme, caldrà tenir en compte com part de la base de l'acció del clergat lleidatà es mou en el terreny de la política institucional. Per això són importants i fonamentals els mètodes d'influència sobre el poder públic, especialment la creació d'organitzacions àmplies i estables i les formes massives de mobilització. En el nostre cas, això implica establir el moment en què apareixen les diverses organitzacions del bisbat, apreciar qui les dirigeix, els seus trets definidors, com també observar el moment en què actuen. Tanmateix, caldrà diferenciar les organitzacions amb un paper essencialment mobilitzador d'aquelles la funció de les quals se centra a establir efectes sociabilitzadors sobre la societat, especialment des d'un vessant cultural.

Considerem que també jugaren un paper rellevant els recursos culturals. Els ingredients culturals esdevenen un element clau a l'hora

7. FIGUEROLA, Jordi, «Religió, ideologia i mobilització política en la Catalunya de finals del segle XIX», a SOLÉ I SABATÉ, J.M. (Coord.), *Literatura, Cultura i Carlisme*, Barcelona, Columna, 1995, pp. 355-366; del mateix autor: «Movimiento religioso, agitación social y movilización política», a *Historia Social*, núm. 35, 1999, pp. 43-63.

d'explicar la formació d'identitats col·lectives i l'aparició de les formes que caracteritzen aquests moviments. La cultura juga un paper rellevant en el moment d'identificar els interessos i definir les formes d'acció.[8] Segons Rafael Cruz, la cultura no és per si mateixa un símbol mobilitzador, però esdevé producte de la pròpia acció.[9] És necessària la creació dels mecanismes que connectin amb les creences dels diferents grups socials als quals es vol mobilitzar.[10] En altres paraules: les mobilitzacions s'originen o cobren relativa significació mitjançant les interpretacions que els individus construeixen sobre la realitat, una realitat que és comuna a tots ells.

En darrer terme, caldrà observar el paper exercit pels mitjans de transmissió, és a dir, el grau d'influència dels mitjans de comunicació i el seu paper en, d'una banda, la formació d'un *«mental collective»*[11] i, de l'altra, com a mecanisme mobilitzador i desmobilitzador al mateix temps del potencial humà.[12]

8. RIEGO, Bernardo, «Las imágenes como fenómeno cultural y de opinión pública en la primera etapa de la Restauración», SUÁREZ CORTINA, Manuel (ed), *La cultura española en la Restauración,* Santander, Sociedad Menéndez Pelayo, 1999, pp. 193-220

9. CRUZ, R., «La cultura regresa al primer plano», a CRUZ, Rafael i PÉREZ LEDESMA, Manuel (eds.), *Cultura y movilización en la España contemporánea*, Madrid, Alianza, 1997, pp. 13-34.

10. Tal i com ha explicat Jordi Canal per al cas del carlisme: CANAL, Jordi, «La gran familia. Estructuras e imágenes familiares en la cultura política carlista», a CRUZ, Rafael i PÉREZ LEDESMA, Manuel (eds.), *Cultura y movilización en la España contemporánea*, Madrid, Alianza, 1997, pp. 99-133.

11. *La teorització del mental collective,* volem definir-la superant les mancances i els problemes derivats per la conceptualització imposada per l'escola dels Annales. Tot i això, cal tenir en compte el que Marc Bloch anomenava psicologia religiosa en el seu llibre *Los reyes taumaturgos,* on se centrava principalment a explicar la història dels miracles i com la gent podia creure en aquelles il·lusions col·lectives. Sobre aquest tema vegeu: BURKE, Peter, *La revolución historiográfica francesa. La Escuela de los Annales: 1929-1989*, Barcelona, Gedisa editorial, 1996.

12. En un treball que estem preparant sobre el paper de la premsa carlina lleidatana a les darreries del segle XIX i principis del XX i que serà properament publicat, hem descrit la funcionalitat de la premsa en els següents punts: en primer lloc, reforcen les actituds existents a través d'una sèrie de mecanismes que es caracteritzen per l'adaptació recíproca i la influència mútua entre el mitjà i el públic receptor, és a dir, entre l'emissor i el receptor. En altres paraules, el mitjà diu al públic el que aquest vol que li diguin. El mitjà de comunicació activa el camí social perquè recull i transmet els fets nous que passen en el món, fets que desvetllen desigs, esperances i pors i que configuren situacions noves tant en el mitjà com en el públic.El que fa que canviïn les actituds i les opinions de l'un i de l'altre és l'aparició de fets nous que el mitjà ha recollit i comunicat. Per

Segons el que hem descrit, el malestar dels individus no esdevé directament mobilització, sinó que ho fa amb l'ajuda inestimable de recursos de caire estructurals, culturals, socials, econòmics, polítics, ideològics i comunicatius que permeten la mobilització o desmobilització social.

Tots aquests conceptes constitueixen els elements claus en la investigació que estem duent a terme sobre la mobilització dels catòlics al ponent català durant el darrer terç del segle XIX i principis del XX. Ara bé, molts d'aquests termes no poden extrapolar-se a l'època concreta que estem analitzant. Tres són, segons el nostre punt de vista, els trets diferenciadors entre la dècada dels cinquanta i les darreries del segle XIX. En primer lloc, la ruïnosa i desestructurada situació del bisbat lleidatà com a conseqüència dels esdeveniments nacionals i de les dinàmiques regionals i locals. La conjugació d'aquests elements feia que el nombre d'organitzacions catòliques fos relativament baix. Fruit d'aquesta situació trobem una intensificació de les mobilitzacions dels catòlics durant la dècada dels seixanta. En aquests moments s'iniciaren noves tipologies de moviment, com les romeries a nous punts geogràfics, que esdevingueren un preludi de la modernització de l'aparell mobilitzador lleidatà dels anys vuitanta i, especialment dels noranta i principis del segle XX. Curiosament, aquest fet és coetani del desvetllament d'antigues organitzacions catòliques i de l'aparició de noves. Entre aquestes cal diferenciar les que únicament juguen un paper sociabilitzador[13] de les que donen relleu als aspectes culturals, com

tant, el mitjà passà sorprenentment a convertir-se a la vegada en un element de conservació i estabilitat del sistema imperant i també en un possible factor de canvi. (CLOSA, Francesc, *Ideologia, poder, catalanisme i renovació. La premsa carlina lleidatana: El Almogavar Leridano, El Loredan i l'Almogàver (1890-1910)*, en premsa a Pagès Editors).

13. Moltes de les organitzacions d'aquesta època tenen un paper essencialment de participació en actes mobilitzadors organitzats pel prelat o per les institucions de govern local i provincial. Sobre l'estudi de sociabilitat a Espanya: CANAL, Jordi, «La sociabilidad en los estudios sobre la España contemporánea», a *Historia Contemporánea*, núm. 7, 1992, pp. 183-205; DD.AA., *España en sociedad. Las asociaciones a finales del siglo XIX*, Cuenca, Universidad de Castilla la Mancha, 1998; GUERENA, Jean-Louis, «Fuentes para la historia de la sociabilidad en la España contemporánea, a *Estudios de Historia Social*, núm. 50-51, 1989, pp. 273-305 i SANTIAGO CASTILLO (ed.), *Solidaridad desde abajo: trabajadores y socorros mutuos en la España contemporánea*, Madrid, 1994.

l'Acadèmia Bibliogràfico-Mariana. Dues serien les funcions de les organitzacions culturals: la primera suposava nous models culturals oposats als codis socials dominants; la segona apareixia quan calia fer-se visible i actuar; la seva presència pública servia per a demostrar l'oposició o suport a les decisions polítiques, i també per a presentar propostes alternatives a la societat. Ara bé, la diferència entre tots dos tipus d'organitzacions no significa oposició, sinó complementarietat. Com afirma Melucci,[14] l'entramat organitzatiu i cultural subministrava la posterior mobilització, i a la vegada l'acció pública reforçava les xarxes i la identitat col·lectiva, perquè facilitava la creació de nous grups, com també el possible reclutament de nous militants. Entremig, hi trobem una rellevant reducció de l'activitat mobilitzadora. Les causes han de cercar-se en la represa de les accions col·lectives violentes de les partides carlines que aglutinaren i monopolitzaren el discurs d'acció. Fenòmens de caire nacional, com l'aprovació de lleis encaminades a la reducció de les organitzacions catòliques, i esdeveniments locals, com l'ascens dels republicans als governs locals i la manca de bisbe, podrien explicar el desenvolupament d'aquest fet.

En segon lloc, a la manca d'organitzacions de catòlics calia sumar l'escassa utilització de nous aparells de propaganda. A partir de l'arribada, l'any 1876, del bisbe Costa i Fornaguera es produí a Lleida una aliança creixent entre la jerarquia eclesiàstica i noves impremtes i diaris afins a l'ideari diocesà. Aquest procés seria quelcom important durant els anys noranta i el primer terç del segle XX, quan carlins, integristes i el bisbe mateix utilitzaren els nous mitjans de comunicació, essencialment premsa escrita, com a eines per a la difusió del seu ideari i com una manera de frenar l'ascens d'altres tipologies de premsa partidàries dels nous grups polítics ascendents.

En tercer i darrer lloc, cal tenir en compte la naturalesa dels moviments i el seu abast. La mobilització per motius climàtics, desastres naturals... característics durant l'Antic Règim, van donar lloc a una intensificació de la mobilització de caire polític. Generalment, aquesta acció es convertia en un contramoviment en donar suport a les institucions públiques nacionals i locals, i en un contramecanisme davant la teòrica amenaça d'anarquistes i socialistes. Però molt sovint

14. MELUCCI, A, «The Symbolic Challenge of Contemporany Movements», a *Social Research*, vol. 52, núm. 4, 1985.

esdevenia un moviment de pressió davant els poders públics, especialment quan estaven en joc els interessos dels eclesiàstics, o bé quan es defensava la primacia espiritual del papat per sobre de les nacionalitats. Aleshores el moviment pot interpretar-se com un mecanisme de propaganda i d'autoafirmació de la seva identitat. Un dels factors importants en la mobilització serien, doncs, els factors polítics. Aquesta consistia en la capacitat i intenció, per part dels que tenien el poder, d'obrir canals no violents per a solucionar les queixes dels grups populars i/o per a mobilitzar forces repressives contra els desafiaments populars. L'obertura d'aquests canals no violents a Espanya fou lenta a causa dels obstacles posats a l'extensió de la democràcia parlamentària i a les formes associatives essencials d'aquest sistema de govern. Es tractava de permetre l'existència d'organitzacions com les associacions de treballadors, els sindicats o les organitzacions religioses. Precisament, l'Església espanyola representà aquest doble paper. En algunes ocasions, la seva adhesió al govern intentà frenar els efectes reivindicatius d'altres sectors socials, mentre que en altres situacions utilitzà la legalitat vigent per presentar-se com un contrapoder o, almenys, per reclamar part dels seus antics privilegis.

Les transformacions religioses, polítiques i socials durant la primera meitat del segle XIX

A mesura que els liberals s'anaren introduint a les estructures de poder, començaren diversos moviments d'aquells grups i institucions que veien com els privilegis que històricament havien controlat i monopolitzat eren qüestionats. Quan el govern introduí reformes que ferien directament els interessos (especialment els econòmics) del clergat, o endegà polítiques encaminades a la supressió de les seves institucions regulars (monestirs i convents), s'inicià la reacció dels eclesiàstics. La resposta immediata foren diverses protestes formals, fins arribar a rebel·lions de caire violent i armat en suport del reialisme primer i del carlisme després.[15] L'abolició de la Inquisició, per exemple, propicià l'aparició d'una carta de protesta firmada per 26 bisbes a favor de la seva restauració. El seguiment d'opcions polítiques clarament

15. Cal també tenir en compte que l'Església va veient com perd protagonisme en la configuració del nou estat nacional. Això pot observar-se en el paper que juga a les

contràries al règim, la seva manifesta desobediència i l'escissió social que fets com aquest provocaren entre la ciutadania del moment, propicià el sorgiment de diverses accions violentes anticlericals que conduïren a l'exili voluntari de molts prelats.

La societat catalana i espanyola estava dividint-se i fragmentant-se entre diverses opcions ideològiques, polítiques i econòmiques. L'escissió social també es féu present entre la societat ilerdenca. Aquest procés ha estat posat de manifest per Manel Lladonosa. La revolució liberal es basà en la introducció dels canvis jurídics que permetrien l'establiment del capitalisme agrari, trencant amb els obstacles de l'Antic Règim que contribuïen a una limitació de la producció. En aquest procés es formà una nova classe dirigent d'aquest estat liberal, de la qual formaren part una secció important de les velles classes dominants, adaptació de l'aristocràcia terratinent, amb l'establiment d'un pacte de classes. Però naturalment, d'aquest procés en van sortir perjudicats certs grups socials com els pagesos, que es van veure empobrits amb les reformes del nou estat; grups socials que en un primer moment se sentirien atrets pel liberalisme, però el canvi en les relacions de poder provocà una desorganització en la seva visió de la realitat i de la societat i els empenyé cap a postures properes a l'absolutisme. Segons Lladonosa,[16] aquests processos es veieren accelerats durant les primeres dècades del segle XIX amb la guerra del Francès i el Trienni Liberal.[17] Precisament en aquesta darrera data,

---

diverses constitucions del segle XIX. L'estatut de Bayona, l'any 1808, acceptà la religió catòlica, però la resta de les constitucions presentaren unes relacions Estat-Santa Seu segons la seva inspiració ideològica. La constitució progressista de 1812 afirmava que el catolicisme era i seria perpètuament la religió nacional, la del 37 obligava a mantenir el culte i els ministres de la religió catòlica que professen els espanyols, la conservadora del 45 declarava expressament la unitat catòlica de la nació, mentre que la progressista del 56 presentava tres punts essencials: *a*) la religió catòlica era la de la majoria dels espanyols, *b*) tolerància de creences privades i *c*) deixava per al futur el problema de la llibertat religiosa.

16. LLADONOSA I VALL-LLEBRERA, Manel, *Carlins i liberals a Lleida*, Lleida, Pagès editors, 1991 i del mateix autor «El carlisme a la zona liberal», a SOLÉ SABATÉ, J.M. (coord.), *El carlisme i la seva base social*, Barcelona, Llibres de l'Índex, 1992, pp. 17-52 i del mateix autor «Carlisme i liberalisme a Lleida. Aproximació a un conflicte en una societat en transició», a MIR, Conxita (a cura de), *Carlins i integristes: Lleida segles XIX-XX*, IEI, 1994, pp. 51-80.

17. OLIVES ROCA, Mariano, *Lérida en primera mitad del siglo XIX*, Lleida, IEI,

el bisbe de Lleida, Simon Antonio de Rentería,[18] fou obligat a anar-se'n de la ciutat a causa de la desobediència i el fort posicionament que mostrà davant les noves prerrogatives liberals. En aquest context, trobem la caracterització de les diferents opcions que canalitzen les tensions que comportà aquest procés de transició. Canvi que estigué presidit per un liberalisme moderat i que tingué com a objectiu primordial garantir les bases socials (ordre i propietat), fet que, posteriorment, provocà l'escissió entre el liberalisme moderat i el progressista. En aquesta situació, el carlisme esdevindria un mecanisme de cohesió antiliberal, amb unes arrels històriques profundes i titllat d'anarquia social pels liberals. Les bases del carlisme aglutinaren aquells sectors descontents amb el nou règim, tant els sectors ultrareialistes i/o absolutistes com les capes socials empobrides.

La intransigència mostrada per Rentería es repetiria amb l'estada a Lleida del prelat Pablo Colmenares, el qual demostrà la seva adhesió incondicional a la monarquia ferrandina i el rebuig a la introducció de qualsevol mesura liberal.[19] Sort semblant patí el bisbe Alonso durant el seu mandat al ponent català (1833-1844). Al principi tendí a no prendre part directa en els esdeveniments bèl·lics ocasionats per la guerra carlista, i fins i tot propugnà entre el clergat i els fidels la necessitat de mantenir l'ordre i l'obediència al govern legítim de la reina, posició tendencialment oposada a la mantinguda per la Santa Seu que, tot i no reconèixer des del principi Isabel II, es mantingué neutral.[20]

1944. En aquesta obra s'ha posat en relleu l'enfrontament social i l'augment de l'anticlericalisme especialment predominant durant el Trienni, quan part de la ciutadania, aprofitant els canvis estructurals, atacà el monopoli eclesiàstic.

18. VILLANUEVA, Jaime, *España Sagrada*, tom XLVII, Madrid, Imprenta de la Real Academia de la Historia, 1850, pp. 144-146.

19. *Oración eucarística, ó mas bien cuatro palabras que en acción de gracias por la bienvenida á la provincia de Cataluña de nuestro augusto monarca D. Fernando VII que Dios guarde*, Lleida, Buenaventura Corominas Impresor y Librero, 1827. *Carta Pastoral del Ilustrísimo señor D. F. Pablo Colmenares, Obispo de Lérida, y exgeneral de la religión de San Benito sobre la obediencia á los soberanos y sus ministros*, Lleida, Buenaventura Corominas Impresor y Librero, 1827.

20. SAINZ DE BARANDA, P., *De la Santa Iglesia de Lérida en su estado moderno*, Madrid, 1950, pp. 147-149.

Aquesta situació no era un fet extraordinari de Lleida. Vicente Cárcel Ortí ha posat en relleu com les diverses diòcesis catalanes i espanyoles quedaren en un estat deplorable.[21]

Pot constatar-se, doncs, com la introducció dels canvis provocats per les novetats de l'estat liberal provocà un degoteig en el nombre de recursos humans que conformaven la clerecia espanyola. Les noves relacions establertes entre l'Estat i el Vaticà, a través del concordat de 1851, havien de significar un punt d'inflexió cap a la reestructuració del catolicisme espanyol i la recerca de la seva redefinició en una nova conjuntura política, econòmica i social.

La diòcesi de Lleida fins a mitjans del XIX: aspectes socioeconòmics

Lleida és, a mitjan segle XIX, una capital mitjana de província que tot just arriba als 20.000 habitants, amb una economia bàsicament agrícola i amb una menestralia diversificada. És un moment de creixement econòmic fruit de l'arribada del regatge a la plana de l'Urgell[22] i a la zona limítrofa amb l'Aragó, que revitalitza l'agricultura tradicional. El comerç es converteix en una activitat de primer ordre, i al seu voltant es configura una classe mercantil cada cop més forta.

Segons Enric Vicedo,[23] aquesta situació fou provocada per l'evolució de l'estructura de la propietat agrària de les terres de Lleida

21. Cárcel Ortí, Vicente, *Política eclesial de los Gobiernos Liberales Españoles (1830-1840)*, Pamplona, EUNSA, 1975, especialment pp. 471-472. Trets semblants poden apreciar-se en altres zones: Martínez, Mateo, «La organización del espacio diocesano en la Historia de Castilla y León», a *Investigaciones Históricas*, Universidad de Valladolid, núm. 14, 1994, pp. 119-135. Vacants per mort, exili voluntari o desterrament dels bisbes, en moltes ocasions foren ocupades per governants eclesiàstics il·legítims que condugueren a la confusió els fidels. L'any 1843 hi havia 47 seus vacants d'un total de 62, i tot i que alguns bisbes hi tornaren, encara en quedaren moltes desateses. Aubert, R, *Historia de la Iglesia. Pío IX y su época*, Vol. XXIV, València, EDICEP, 1974, pp. 197.

22. Relacionat amb les dificultats per a la construcció d'aquest obra hidràulica vegeu: Ramon, Josep Maria, «La complicada gestació del Canal d'Urgell. Cinc-cents anys de projectes, fracassos i oposicions (1341-1854)», a Vicedo, Enric (ed.), *Terra, aigua, societat i conflicte a la Catalunya occidental*, Lleida, Pagès editors, 2000, pp. 181-214.

23. Vicedo, Enric, *Les terres de Lleida i el desenvolupament català del set-cents. Producció, propietat i renda*, Barcelona, Crítica, 1991.

durant el set-cents, esdeveniment coetani al fenomen català. Des del segle XV, moltes zones de l'altiplà lleidatà havien quedat despoblades i ermes. A partir de la segona meitat del segle XVIII, amb una nova mentalitat il·lustrada d'alguns polítics espanyols i catalans s'intentà millorar aquest procés ampliant les xarxes de regatge i una colonització a gran escala iniciada a partir de 1770.[24] En el cas de Lleida, això es va materialitzar en un doble procés d'expansió dels cultius i en la proletarització d'una massa important de petits pagesos propietaris.[25]

A Lleida ciutat i als seus voltants, especialment a les terres d'horta, continuà mantenint-se una petita explotació pagesa que havia perdurat des del segle XVIII, gràcies a la seva capacitat per a adaptar-se a les necessitats del mercat. El procés de colonització agrària del segle XVIII havia possibilitat la consolidació d'uns sectors pagesos benestants, els quals veien en la terra i en la comercialització de llurs productes una font de riquesa. Aquest procés s'accentuà amb la desamortització. D'altra banda, la classe senyorial, amb la supressió del règim feudal, hagué d'adaptar-se a la nova situació, passant de rendistes a propietaris burgesos. Per contra, una gran massa pagesa no es beneficià del procés desamortitzador.[26] En alguns treballs Enric Vicedo ha mostrat que el procés de reforma agrària liberal no va significar una millora de les condicions de vida de la pagesia sinó que, en moltes ocasions, es va traduir en un empitjorament per la pèrdua de béns o usos comunals.[27] La reforma agrària liberal va consolidar l'estructura de classes agrícoles ja existents. Gran part de la pagesia ho tingué molt difícil per a accedir a noves terres i molins. La transició cap al nou règim econòmic accentuà encara més la diferenciació social a les terres ponentines. La desamortització beneficià molt poc els sectors menys benestants de la

24. Josep LLADONOSA ha verificat aquesta tendència en el cas de la vila d'Alguaire: *Història de la vila d'Alguaire*, Alguaire, Ajuntament d'Alguaire, 1981, pp. 216-229.

25. Montse MORENO ha comprovat com aquest procés també es donà durant gran part de la primera meitat del segle XIX: «La terra a la ciutat de Lleida, 1808-1840», a *El món rural català a l'època de la revolució liberal*, Cervera, UNED, 1990 i *La pagesia lleidatana*, tesi de llicenciatura, 1991.

26. VICEDO, E., «Producció, intercanvis i transformacions socials a les terres de Lleida (segles XVIII-XIX)», a LÓPEZ PALOMEQUE, F. (ed.), *La regió agrària de Lleida. Jornades d'Estudis Agraris*, Lleida, Pagès editors, 1993, pp. 39-71.

27. VICEDO, Enric, «Desamortització i reforma agrària liberal a les terres de Lleida», a DD.AA., *El món rural català a l'època de la revolució liberal*, Cervera, UNED / UDL, 1995, pp. 85-119.

pagesia. Així, més del 50 % de les terres desamortitzades anaren a parar a mans de 43 persones, mostra de l'existència d'un grup econòmicament benestant.[28] El mateix succeí amb les terres del voltants del riu Cinca. La desamortització eclesiàstica anà a beneficiar els aristòcrates, fet que incidí en el manteniment de l'estructura latifundista de la propietat de la terra. La repercussió immediata fou un augment de les superfícies cultivades que, conjuntament amb la consolidació del mercat interior, va beneficiar el desenvolupament d'una economia basada en el cereal.

Mentrestant, la part aragonesa del bisbat vivia una situació econòmica relativament similar. Durant la primera meitat del segle XIX, la creixent articulació de l'economia espanyola al voltant de la configuració d'un únic mercat interior, significà per a Aragó el manteniment d'una economia de base agrícola amb uns excedents destinats majoritàriament a Catalunya, la qual posseïa una economia més diversificada que l'aragonesa i en aquells moments estava duent a terme el seu procés d'industrialització.[29] Aquesta divisió regional del treball es consolidà amb la creació i desenvolupament de la xarxa ferroviària, que al mateix temps impulsaria l'ampliació i integració del mercat interior. És en aquesta conjuntura que veiem l'Aragó, a mitjan segle, dins d'un significatiu increment de la producció agrària, especialment de vinyes i cereals. L'augment en la producció de cereals a les zones interiors de Catalunya i Aragó cal apreciar-lo com a resposta a les creixents demandes de Barcelona i la seva àrea d'influència, mentre que la vinya, a gran part d'Aragó i a Lleida, va créixer gràcies a la demanda francesa.[30] Podem també endinsar-nos en la realitat de la co-

28. VICEDO, Enric, «Notes sobre la integració de l'agricultura de les terres de Lleida en el procés de desenvolupament capitalista», a *Recerques*, núm. 24, 1991, pp. 159-177.

29. PINILLA, Vicente, «Aragón y Catalunya, 1850-1990, ¿Dos economías integradas?», conferència pronunciada el 18 de març de 2002 a Fonz en el marc del Primer Fòrum de les Relacions Històriques entre Aragó i Catalunya, les actes del qual sortiran publicades properament. Un resum dels temes tractats a: CLOSA, Francesc i MARTÍNEZ, J.M, «I Fórum de las Relaciones Históricas entre Aragón y Catalunya: una experiencia enriquecedora», a *El Ribagorzano*, núm. 12, juny 2000, pp. 16-17.

30. GERMÁN, Luis i PINILLA, Vicente, «Las relaciones comerciales entre Aragón y Cataluña, 1860-1975», a DD.AA., *Las relaciones económicas entre Aragón y Cataluña (siglos XVIII-XX). Actas del I Simposium*, Huesca, Instituto de Estudios Altoaragoneses, 1990, pp. 89-116.

marca de les Garrigues gràcies als estudis de J. J. Mateu. Les seves investigacions ens apropen a la vida econòmica i social dels pobles garriguencs durant el període de la definitiva consolidació de les relacions capitalistes al món rural català. Mateu estableix quatre períodes ben delimitats en el desenvolupament econòmic del segle XIX a la comarca. Ens interessa especialment una primera fase expansiva, desenvolupada durant el tercer quart del segle XIX, quan es produí una forta expansió agrària tal i com reflecteix el creixement poblacional, l'abundància d'animals de treball, l'especialització olivarera i l'increment de la concentració de la propietat. La contribució feta a l'economia agrària catalana tenia certa envergadura al XIX, però després esdevingué una de les zones més marginals del país.[31]

Aquests són els trets més característics, econòmicament parlant, de l'horta de Lleida i la part aragonesa del bisbat. L'extensió de la diòcesi permet descobrir-hi realitats econòmiques i socials totalment diferents de les descrites. El creixement poblacional, entre els anys 1787 i 1857, a gran part dels municipis rurals del centre-nord del bisbat va aturar-se i fins i tot passà a ser negatiu, mentre que el creixement de la població urbana de Catalunya va prosseguir a un ritme cada cop més accelerat. Són comarques que van veure reduïda la seva població com a conseqüència de forts moviments migratoris cap a la Catalunya costanera.[32] Aquest procés de mobilitat geogràfica de la població va traduir-se en una utilització més intensiva i productiva de la força del treball agrari. La manca i empobriment de la classe camperola sumats a la inexistència d'organismes estatals de beneficència, menà a la creació de mecanismes per a la formació de nous treballadors més especialitzats i de l'exercici d'un fort control social i ideològic.[33]

31. MATEU, J. J., *Terra i treball a les Garrigues. El procés d'especialització olivarera 1850-1950: història d'un fracàs?*, Lleida, Pagès editors, 1996. MATEU I GIRAL, Jaume, *La pagesia urgellenca abans del canal*, Barcelona, Fundació Salvador Vives Casajuana, 1982.

32. NICOLAU I NOS, Roser, «Els factors demogràfics del creixement econòmic: Catalunya, 1787-1910», a DD.AA., *Història econòmica de la Catalunya Contemporània, Vol. II, Segle XIX: Població i Agricultura*, Barcelona, Enciclopedia Catalana, 1990, pp. 13-61.

33. Per al cas lleidatà: CLOSA, Francesc, «Elit rural, catolicisme i control social al ponent català a les darreries del segle XIX i principis del XX», en premsa a les *Terceres Jornades sobre sistemes agraris, Organització social i poder local als Països Catalans: control social i quotidianitat*, 4-5 i 6 de novembre de 1999 a Alguaire, organitzades pel patronat Josep Lladonosa i Pujol i la Universitat de Lleida.

A nivell general, però, si comparem les terres compreses dins del bisbat de Lleida amb les de la resta del territori català, trobem que les primeres ens mostren una dinàmica diferent a la de la resta del país. Tot i el desenvolupament econòmic de Lleida i la seva teòrica modernització, la seva posició respecte a la resta de Catalunya no era del tot favorable. El 1824, les indústries tradicionals ja eren concentrades a la Catalunya compresa entre el marge esquerre del Llobregat i la costa. Les comarques de ponent continuaven essent essencialment agrícoles, amb una minoritària indústria rural autàrquica. La desigualtat fiscal, demogràfica i d'accessibilitat mostraven unes petites diferències que amb el temps es convertiren en divergències abismals. Les desigualtats territorials es van fer evidents amb la implantació de la indústria moderna, basada en el maquinisme i el vapor. La localització de la indústria tèxtil de l'interior se situà en llocs amb recursos d'aigua i accessibilitat a Barcelona: Llobregat i Ter, i no al Noguera Pallaresa ni al Segre, fet agreujat per l'existència anterior d'activitats preindustrials. Els desequilibris regionals s'agreujaren amb l'establiment de transports per carretera i ferrocarril, els quals afavorien les comarques litorals, entre les zones més poblades i d'orografia plana. Des del punt de vista regional, el ferrocarril marginà bona part de les terres de Lleida i de les altres àrees muntanyenques de l'interior de Catalunya.[34]

Així, mentre gran part de les despeses a Catalunya en infraestructures ferroviàries i carreteres se centraven a unir els pols costaners, la premsa lleidatana posava en relleu i denunciava la precària situació de l'interior.

La ciutat de Lleida a mitjan segle XIX

Centrem-nos ara en la ciutat de Lleida. La introducció del liberalisme econòmic i les desamortitzacions no havien modificat gaire l'estructura socioeconòmica de la ciutat. La consolidació comercial i la diversificació administrativa feren Lleida més urbana estèticament, mentalment, socialment i econòmicament. Durant la segona meitat del segle XIX, es va produir un relatiu creixement a la ciutat. Tot i que les

34. Oliveras, Josep, *La formació dels desequilibris territorials a Catalunya en el segle XIX*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1994.

viles rurals mantingueren nivells similars al de la capital, sí que fou important el trencament en relació a un cert estancament demogràfic que s'havia donat en el municipi en els primers anys quaranta. Tot i el creixement del sector comercial, a mitjans dels anys cinquanta, més del 50 % dels veïns es dedicaven al sector agrari, tot i que la relació entre propietaris i treballadors havia variat. Aquesta relació era més heterogènia del que es pensava. Hi havia un fort bloc camperol format pel 55 % de la població. Les professions liberals, respecte al trienni liberal, havien augmentat del 3 al 6%, el percentatge de comerciants havia augmentat del 4 al 9%, els funcionaris de l'1 al 3%, els menestrals es mantenien en un 20%, mentre que el nombre d'eclesiàstics havia baixat més de la meitat passant del 15 al 7% de la població.

El nou sistema liberal deixava oberta la porta al fet que altres individus, bàsicament dedicats al sector comercial, poguessin adquirir els mateixos drets polítics de l'oligarquia provinent de l'Antic Règim. Així, a Lleida es produí un canvi notori, entre els anys 1833 i 1853, entre els més rics contribuents, que foren els qui, en la majoria de períodes històrics de l'època liberal, controlaren el poder local. Lleida, entre 1840 i 1860, gràcies a la conjugació de diversos elements com ara la instal·lació de serveis, el creixement global català, l'augment demogràfic i, en darrer lloc, la potenciació dels intercanvis econòmics i comercials,[35] es va confirmar com a capital de província.[36] Ara bé, la capital del ponent català quedà a mig camí entre la projecció que li demanava el segle com a ciutat, i la pervivència de la seva tradició econòmica i social immemorial.

El grup dominant del municipi lleidatà de l'Antic Règim absolutista (1715-1833) es mantingué estable fins als canvis liberals endegats per la Revolució Burgesa. L'assumpció del sistema liberal com a model d'estat fou determinant per a fornir un nou grup dominant, ampliat llavors a individus enriquits per les reformes econòmiques capitalistes. La derogació del privilegi social, per part de l'estat liberal, propicià que gran part del grup dominant compartís uns interessos socioeconòmics comuns: diners i propietats. Durant el Trienni

35. CASALS, Quintí, *Canvi econòmic i social en el pas de l'Antic Règim a l'estat liberal: Lleida en la primera meitat del segle XIX*, Lleida, Espai / Temps, 1999.

36. Sobre el procés de creació del marc provincial: BURGUEÑO, Jesús, *Reordenament territorial a l'Espanya contemporània: la província de Lleida (1800-1850)*, Lleida, Espai/Temps 25, Servei de Publicacions de la Universitat de Lleida, 1995.

Progressista, es desenvolupà un autèntic govern local mitjançant la seva descentralització. Per contra, els posteriors governs moderats el centralitzaren i reprimiren. El liberalisme canvià coses, però fou incapaç d'afrontar els reptes polítics que la seva base social li demanava. El nucli de poder del grup dominant, originat pel canvi del govern progressista al moderat el 1844, tenia la seva base inicial en l'antic grup dirigent de privilegiats. A partir d'aleshores i fins a mitjan segle XIX, només s'amplià la base social del grup dirigent quan fou necessari per als canvis estructurals. Tot això ve a connotar com el partit moderat local, amb una reacció conservadora, va tendir a perpetuar-se en el poder reeixint per sobre d'un sistema polític inicialment desfavorable als seus interessos.[37] Ara bé, l'elit política i econòmica de Lleida no era homogènia. No es pot parlar de simples oligarquies que controlaven un determinat sector i que negociaven lliurement amb el govern. Així pot entendre's que en moltes ocasions les victòries dels progressistes de la ciutat responien més a la capacitat que tenien per a mobilitzar parts rellevants de la ciutadania que no pas al seu pes polític real. Tot això fa pensar que el caciquisme de la Restauració té les seves arrels en aquest període, amb un control de les eleccions que manifesta la capacitat d'actuació de determinats grups socials, la seva legitimació política i la polititzàció de la societat. Així, tal i com afirma Josep Maria Pons, «el progressisme lleidatà es veurà frenat per la forta influència de l'administració estatal per a dominar les eleccions, la qual era facilitada per la legislació municipal moderada, i pel governador civil».[38] Els intents de prescindir d'intermediaris locals i suprimir les resistències dels poderosos locals i provincials, mitjançant l'elecció d'alcaldes i regidors entre tots els veïns o per la designació de la Corona o pels seus representants en les províncies,[39] no tingueren els resultats

37. CASALS, Q., «La formació de l'elit de poder del grup dominant del municipi de Lleida en la primera meitat del XIX i els seus orígens en l'Antic Règim», en premsa a les *Terceres Jornades sobre sistemes agraris, Organització social i poder local als Països Catalans: control social i quotidianitat*, 4-5 i 6 de novembre de 1999 a Alguaire, organitzades pel patronat Josep Lladonosa i Pujol i la Universitat de Lleida

38. PONS, J.M, «La práctica electoral durante la década moderada (1844-1854): entre la presión de las instituciones estatales y los movimientos de los electores. El caso de la provincia de Lleida», a CASTILLO, Santiago I ORTIZ DE ORUÑO, José María (Coord.), *Estado, protesta y movimientos sociales*, Gipuzcoa, Universidad del País Vasco, 1998, pp. 95-101.

39. CUENCA TORIBIO, José Manuel, *Historia de Sevilla. Del Antiguo Régimen al*

esperats. Les oligarquies locals seguiren tenint el control de bona part del territori, però ara en bona relació amb els agents civils de l'Estat.

La diòcesi de Lleida durant la dècada dels cinquanta

L'espai geogràfic i administratiu

La delimitació geogràfica del bisbat de Lleida a mitjan segle XIX mantenia, substancialment, el mateix àmbit que havia tingut durant el segle XVIII. Els seus límits eren grans si els comparem amb la resta dels bisbats. A la visita *ad limina* al bisbat de Tortosa durant l'any 1867 s'hi deia: «*esta diócesis es inferior, en términos espaciales, a las metropolitanas del nordeste del país, pero superior a las sufragáneas, a excepción de la de Lérida, que cuenta con 205 pueblos y 204 parroquias*».[40] Per tant, el bisbat de Lleida constituïa un dels darrers entre els més grans. Aquesta mateixa visita posava en relleu que Tortosa presentava unes peculiaritats geogràfiques caracteritzades per la manca de zones abruptes, fet que havia possibilitat l'aparició de poblaments de tipus mitjans. Per contra, el bisbat de Lleida presentava uns trets geogràfics, econòmics i administratius notablement diferenciats dels de la resta de Catalunya i Espanya.[41]

Nuevo Régimen, Sevilla, Universidad de Sevilla, 1976, i GONZÁLEZ ALONSO, Benjamín, *Sobre el Estado y la administración de la Corona de Castilla en el Antiguo Régimen*, Madrid, Siglo XXI, 1981.

40. CUENCA, J.M., *Sociedad y clero en la España del XIX*, Córdoba, 1980, pp. 286. Una relació de les visites *ad limina* a la província tarragonina: MARQUÈS, José María, «*Relationes ad limina* de la provincia eclesiástica tarraconense en el Archivo Vaticano», a *Analecta Sacra Tarraconensia*, Vol. XLVII, 1974, pp. 209-217.

41. Tot i les millores en diversos àmbits, com a les infraestructures, les diferències continuaren mantenint-se i, fins i tot, agreujant-se. Les paraules de Salvio Huix Miralpeix durant la seva primera visita per la diòcesi com a nou bisbe de Lleida durant els anys trenta són prou eloqüents: «*Entre las diócesis de España, Lérida tiene singular importancia y dificultad. (...) tiene una gran cantidad de parroquias en la provincia de Huesca y algunas en la de Zaragoza. Esto hace que sea en extremo difícil la labor del Obispo, que no puede contar con una uniformidad de carácter, de costumbres, ni aun de religiosidad entre sus diocesanos*», TIBAU DURÁN, Narciso, *Apuntes biográficos del Excmo. y Rvdmo. P. Salvio Huix Miralpeix, obispo de Lérida*, Lleida, Imprenta Mariana, 1948, pp. 88.

QUADRE 1: *Ubicació provincial dels pobles de la diòcesi de Lleida (dècada dels cinquanta)*

Províncies	**Nombre de pobles**	**Nombre de convents**	**Nombre d'eclesiàstics**
Lleida	90	11	81
Osca	145	15	125
Saragossa	2	—	—
Total	237	26	206

FONT: elaboració pròpia.

El total de parròquies del bisbat era de 204, distribuïdes en tres províncies administratives[42] diferents (quadre 1). D'altra banda, els pobles de la província estaven distribuïts entre les diòcesis de Lleida, la Seu d'Urgell, Solsona, Tarragona, Tortosa i Vic. Aquest territori es complementava amb l'existència de l'arxiprestat d'Àger, subdividit en els oficialats de Baldellou, Ager, Castelló de Farfanya i Montclar. Per acabar d'arrodonir-ho, els pobles de l'abadiat de Lavaix corresponien a la província civil d'Osca.

A mitjan segle XIX, Pascual Madoz recordava la dificultat d'analitzar aquesta diòcesi a causa de la irregularitat extraordinària de la seva divisió eclesiàstica, que feia que algunes poblacions estiguessin a més de quatre hores de la capital del ponent català. Aquesta situació estava totalment agreujada per la construcció de tot un nou entramat de xarxa ferroviària[43] i carreteres, que primava la interconnexió dels punts costaners entre ells i amb les valls fluvials industrialitzades i mineres[44]

42. La manca de dades oficials i la impossibilitat d'accedir a l'Arxiu Episcopal de Lleida ens han impedit dur a terme una bona anàlisi del nombre de parròquies existents a cada arxiprestat. També desconeixem quina era la relació numèrica entre les parròquies rurals i les urbanes ni la correlació nombre d'habitants-nombre d'eclesiàstics.

43. Segons Esther VIDAL, la priorització política dels governants espanyols durant el segle XIX per sobre dels aspectes merament econòmics impossibilità la construcció d'una xarxa transpirinenca i la interrelació entre Lleida i França: *Fronteras y ferrocarriles: Génesis, toma de decisión y construcción de los carriles transpirenaicos (1844-1929)*, Lleida, Espai / Temps, núm. 39, Universitat de Lleida, 1999.

44. Gràcia Dorel Ferré ha explicat com sense les esmentades valls fluvials la industralització catalana probablement mai hagués tingut un desenvolupament tan ràpid

QUADRE 2: *Nombre i categoria de les parròquies del bisbat de Lleida abans de l'arranjament parroquial proposat per Pedro Cirilo Uriz*

Categoria	Nombre de parròquies	%
De terme	24	11,65
De segon ascens	58	28,15
De primer ascens	50	24,27
D'entrada	74	35,92

FONT: elaboració pròpia.

(Llobregat i Ter), en detriment de les zones interiors eminentment agrícoles. L'orografia de la diòcesi era molt diversa. Les zones planes de Lleida i Monzó contrastaven amb les del Prepirineu i els sectors més pirinencs i allunyats de la capital diocesana. Les carreteres continuaven sent bàsicament de ferradura, fet que impossibilitava unes condicions acceptables per al transport. Les distàncies es feien llarguíssimes. Per exemple, per anar de Lleida a la capital de la Noguera es tardava unes cinc hores, el doble per a arribar a Cervera, dinou fins a Tarragona i més de trenta-dues fins a Barcelona.[45]

Les estadístiques parroquials abans de l'arribada d'Uriz a Lleida mostren les diverses categories parroquials (quadre 2) que formaven la diòcesi ilerdenca.[46]

i una forta implantació en part del territori. L'existència de valls navegables estalvià costos en el transport dels materials i els productes elaborats: DOREL, Gràcia, *Les colònies industrials a Catalunya. El cas de la colònia Sedó*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1992. Altres referències a: BARRAL, P., *Arqueología industrial o arqueología del mundo Moderno y Contemporáneo*, Madrid, UNED, 1989; CLOSA, Francesc i MARTÍNEZ, Josep Manuel, «L'arqueologia industrial: una visió a la fi del mil·lenni» a *Revista d'Arqueologia de Ponent*, Universitat de Lleida, núm. 9, 1999, pp. 325-339.

45. MADOZ, Pascual, *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España*, Barcelona, Curial, 1985. pp. 31.

46. Quan Madoz redactava el *Diccionario*, abans de les desamortitzacions, la diòcesi mostrava una molt ben formada doble estructura jeràrquica (espiritual i econòmica), encaminada a resoldre els problemes que podrien sorgir. D'una banda, l'estructura espiritual la conformaven dos vicariats generals (Lleida i Monzó), sis

Les diverses categories ens mostren com el clergat el formaven essencialment les parròquies de menor entitat econòmica (les d'entrada), i com les que podien gaudir d'un major nombre de retribucions econòmiques, és a dir, les de terme, únicament representaven un 11'65% del total.[47] Tot i això, durant el procés desamortitzador es produí una considerable reducció dels béns del clergat secular i regular lleidatà. Si tenim en compte el *Diccionario* de Madoz, i sobre dades provincials, al final de 1845 s'havien venut 349 finques rurals i 30 urbanes del clergat secular, i 638 finques rurals i 105 urbanes del clergat regular, amb una rematada final global de 33.400.570 rals de billó i una renda anual calculada al 3% de 501.903 rals de billó. Les terres desamortitzades i venudes suposaven aproximadament una tercera part del total, perquè encara quedaven 2.021 finques per a vendre que havien estat taxades en 9.923.560 rals amb una renda anual calculada al 3% del valor capital en taxació de les finques de 297.707 rals.[48]

Tot i la relativa bona disposició estructural del bisbat, diversos indicis ens apropen a la realitat mostrant una situació caòtica on la manca de recursos humans, espirituals i econòmics en són els trets més comuns.

El clergat secular

La relació existent entre el nombre d'habitants i el de preveres ens ha de servir com a punt de referència per a esbrinar l'estat de la tasca evangelitzadora. Hem agafat com a punts de referència els anys 1787, moment en què Floridablanca publicà el seu conegut cens, i 1857, quan

---

oficialats (Lleida, Fraga, Monzó, Roda, Benabarre i Vilaller), dues catedrals (Lleida i Roda), tres col·legiates (Monzó, Tamarit i Albelda) i deu capítols distribuïts estratègicament entre les poblacions més allunyades del territori espiritual. Per la seva part, l'administració econòmica la formaven 442 perceptors (recaptadors) de delmes i 33 individus del clergat regular. També hi havia deu hospitals, un hospici i una casa de Misericòrdia finançats pel prelat.

47. Cada centre parroquial, segons el nombre de feligresos que atenia, adquiria una categoria que responia a tot un seguit d'inversions econòmiques. Així, de major a menor qualificació, s'establien les de terme, les de primer ascens, les de segon ascens, les d'entrada, les rurals de primera classe i, en darrer terme, les rurals de segona classe.

48. Més informació sobre els efectes de les desamortitzacions a la província i el bisbat de Lleida: SOLSONA, Carme, *La desamortització a la província de Lleida, 1838-1851*, tesi doctoral inèdita, Universitat de Lleida, 1994.

Uriz envià a Madrid els primers resultats obtinguts per a l'establiment de l'arranjament parroquial segons les directrius concordatàries. Les dades són extraordinàriament sorprenents. A l'arxiprestat de Lleida, l'any 1857, hi havia un total de 64.928 habitants per a únicament 67 sacerdots, o sigui que n'hi havia un per cada 969 persones. Les xifres tendeixen a reduir-se lleugerament si tenim en compte el nombre de beneficiats (11), de coadjutors (3), ecònoms (2) i membres del clergat regular (34),[49] que ens porten a dades properes als 555 habitants per eclesiàstic, concretament 554'94. La situació devia ésser especialment complicada a la capital de la diòcesi, on 5 rectors i 8 beneficiats havien de fer-se càrrec de més de 18.000 habitants, el que suposava uns 1.407'53 habitants per clergue. Teòricament, en la seva funció haurien d'estar ajudats pels 16 capitulars i 12 beneficiats establerts pel Concordat de 1851 per al capítol lleidatà, però no hem trobat referència explícita que verifiqui la seva presència. Tanmateix, la presència de membres regulars femenins estableix que a Lleida capital hi havia un total de 129 membres[50] que pertanyien a l'estament eclesiàstic. En altres paraules, existia, almenys de forma teòrica, un eclesiàstic per cada 382'97 habitants. Aquesta situació era directament inversa a les dades aportades pel cens del comte de Floridablanca. Al darrer terç del segle XVIII, la població de l'arxiprestat de Lleida era gairebé la meitat, uns 34.081 habitants, i el nombre de preveres ascendia a 48, del que resultava una mitjana de 710 habitants per prevere. Ara bé, en les xifres reals cal tenir en compte el nombre de beneficiats, que sumaven un total de 92. Les dades globals ens parlen doncs d'una mitjana de 243'43 preveres, xifres que s'atansen més a les ofertes a finals del segle XVIII per al bisbat de Vic.[51] Dels 1.023 eclesiàstics del darrer terç del segle

49. Desconeixem el nombre exacte de les monges que conformaven l'estructura regular de la diòcesi l'any 1857. Prenem com a base per a aquesta anàlisi les dades que tenim per a l'any 1850, les quals indiquen l'existència de tres convents: Santa Teresa (11 monges), Santa Clara (13) i l'Ensenyança (13). Arxiu Històric Provincial Lleida (AHPL), *Contabilidad Provincial de Lérida. Religiosas en clausura y esclaustradas. Cuenta individual. Cuenta general al clero. Año de 1850*, sig. Núm. 1832.

50. Tenim en compte els 67 capellans reflectits per l'arranjament d'Uriz, els 28 membres del Capítol designats pel Concordat de 1851 i un total de 34 monges pertanyents als convents de Lleida capital.

51. GIRBAU, Valentí, «El bisbat de Vic (1783-1815): Anàlisi de les visites pastorals», a FIGUEROLA, Jordi (ed.), *Osona i Catalunya al segle XIX. Estudis d'Història*, Vic, EUMO editorial, 1990, pp. 51-62.

QUADRE 3: *Estructura de la Catedral de Lleida (1787-1851)*

Categoria	1707	1787	1802	1838	1851
Dignitats	8[52]	8	6	7	4[53]
Canonges	24	24	27	13	20
Beneficiats	73	70	33	25	12
Racioners	10	10	5	6	—
Capellans	17	17	20	7	—
Altres	—	—	16	24	—
Total	133	129	110	82	36

FONT: elaboració pròpia a partir de les dades oferides per Quintí CASALS a *Canvi econòmic i social en el pas de l'Antic Règim a l'Estat liberal: Lleida en la primera meitat del segle XIX*, Lleida, Espai/Temps, núm. 38, 1999, pp. 158; AGUSTÍ, Alfred, *Llengua i església a la Lleida del XVI al XVIII*, Lleida, Estudi General, 1995; CASTILLÓN CORTADA, Francisco, «Estructura del Cabildo Catedralicio de Lleida durante el siglo XVIII», a DD.AA., *Església i Societat a la Catalunya del segle XVIII*, vol. II, Cervera, UNED, 1990, pp. 99-117, i el «Concordato. Suplemento al número 17 y último del presente año 1853», *BEOL*, núm. 17, desembre 1853.

XVIII es passa als, més o menys, 361 d'un segle després; els efectes de la desamortització havien reduït en gairebé dues terceres parts els efectius humans del bisbat ilerdenc.

Un fet semblant succeïa amb els components del capítol ilerdenc, els quals mostren un impressionant descens en el període 1707-1851, passant dels 133 individus fins a tenir-ne únicament 36 (quadre 3). Durant el segle XVIII les xifres es mantingueren constants. La davallada tingué uns majors efectes durant la primera meitat del segle XIX. Les mesures establertes en el Concordat de 1851 afectaren especialment

52. Componien les dignitats durant el segle XVIII les figures següents: degà, xantre, mestre escolar, almoiner, infermer i capellà major. Tradicionalment la composició del capítol també havia tingut quatre dignitats d'ofici per oposició compostes per un magistral, un lectoral, un penitenciari i un doctoral. Les funcions del Capítol consistien a assistir el bisbe i com a corporació autònoma es reunia en la seu episcopal mateixa.

53. Conformats per un arxipreste, un ardiaca, un xantre i un mestrescola. En el capítol lleidatà també hi havia quatre canonges d'ofici amb les següents funcions: magistral, doctoral, lectoral i el penitenciari. La resta dels canonges capitulars eren considerats com de gràcia. («Concordato. Suplemento al número 17 y último del presente año de 1853», a *Boletín Oficial Eclesiàstico Lérida (BOEL)*, núm. 17, desembre 1853).

els beneficiats, que es fixaren en un reduït nombre de dotze individus.[54] Aquesta mesura era quelcom rellevant, perquè limitava la capacitat d'ingressos monetaris que els capítols podien dur a terme.[55] Anteriorment, el poder patrimonial, econòmic i territorial de les catedrals havia estat molt important, però el concordat de 1851, com a culminació del procés desamortitzador, tabulà el nombre màxim de possibles beneficiats. També prohibí la compatibilitat o pluralitat de beneficis en un mateix individu. D'aquesta manera, es limitava l'important paper econòmic que durant molts segles havien tingut les catedrals.

Els efectes de la introducció del liberalisme, del processos desamortitzadors, la conflictivitat social, les guerres carlines i els enfrontaments violents en la diòcesi mateixa tingueren unes conseqüències totalment negatives dins de la vida eclesiàstica i espiritual del bisbat de Lleida. L'augment demogràfic durant les darreries del segle XVIII i la primera part del XIX no havia anat acompanyat d'una adequació i modernització del cos jeràrquic diocesà a les noves situacions. Ans al contrari, la conflictivitat social, l'oposició frontal dels prelats a acceptar els canvis estructurals del país, la manca d'alternatives de caire pacífic i, per contra, la seva predisposició a postures violentes properes al carlisme deixaren els bisbats en una situació deplorable.

54. El Concordat de 1851 establia jeràrquicament el nombre de capitulars i beneficiats que havien de tenir a partir d'aquella data totes les catedrals d'Espanya. D'aquesta manera es potenciaven els grans centres poblacionals en detriment de les zones més despoblades. En darrer terme, el que es perseguia era l'abolició de les darreres i la creació de diòcesis més grans. En altres paraules se cercava l'estalvi econòmic que aquesta mesura podia representar per a l'Estat central. Durant l'any 1851, per exemple, van desaparèixer les diòcesis d'Albarracín, Barbastre, Ceuta, Eivissa, Tenerife i Tudela. Posteriorment, durant els darrers anys del segle XIX, l'Estat intentaria eliminar-ne d'altres, com la de Solsona, fet que conduí a forts enfrontaments entre el govern central i el bisbe Morgades (FIGUEROLA, Jordi, *El bisbe Morgades i la formació de l'Església catalana contemporània*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1994).

55. Sobre l'economia en altres diòcesis vegeu: PALOMARES, Jesús María, «La economía de la Iglesia Española. El caso de la diócesis de Osma (1851-1936)», a *Investigaciones Históricas*, Universidad de Valladolid, núm. 19, 1999, pp. 103-117.

El clergat regular

El clergat regular masculí

La introducció del capitalisme a Espanya i les reformes a què aquest fet donava lloc esdevingueren un factor de canvi per a alguns sectors econòmics, polítics i socials predominants fins aleshores. Les desamortitzacions dels anys trenta provocaren una davallada impressionant del nombre d'ordes religiosos. Durant la Revolució Burgesa, però, el grup d'ordes regulars més afectat foren els masculins. La majoria dels convents religiosos d'Espanya foren suprimits, mentre que els femenins pogueren sobreviure gràcies a la seva tasca assistencial i educativa. Així, es passà dels 37 ordes i 31.279 individus professos existents l'any 1833 als 9 i 719 professos de l'any 1859.[56]

La conjugació de tots dos elements (desamortització de béns eclesiàstics i supressió de molts convents de frares) predisposà el grup d'individus que estaven vinculats a l'Església en contra de la ideologia liberal de l'equip governamental. A Lleida ciutat, aquest procés s'accelerà amb els estius «calents» dels anys 1834 i 1835, que ocasionaren la crema de convents i la mort de molts frares.

La reducció de regulars masculins a Lleida capital fou molt important i generalitzada. Aquest fet pot constatar-se, en termes quantitatius (quadre 4) amb el pas dels 140 membres del clergat regular de la ciutat el 1802 (dins dels quals hi havia frares, llecs, novicis...) als 39 existents l'any 1844 i els 21 de 1849.[57] El descens fou especialment rellevant en alguns ordes concrets com els caputxins, els

56. CASTELLS, José Manuel, *Las asociaciones religiosas en la España Contemporánea: un estudio jurídico-administrativo (1767-1965),* Madrid, Taurus, 1973, p. 219. Sense els recursos econòmics que tradicionalment els havien sustentat, els regulars s'inseriren en un procés creixent de desaparició. En els vint-i-sis anys que separen els inicis de la desamortització fins al 1859, les xifres mostren un descens en el nombre d'individus que supera els trenta-mil, és a dir, el 97'70%. D'altra banda, el nombre d'ordes davallà en vint-i-vuit i el seu poder econòmic es veié reduït amb la implantació del procés desamortitzador, que alienà unes 1793 cases de les 1834 que posseïen l'any 1833, fet que suposa la pèrdua del 97'76% dels béns immobles.

57. Els regulars assignats per als anys 1844 i 1849 no són membres actius d'un orde religiós, sinó que són individus que s'havien beneficiat de les pensions estatals aprovades pel govern moderat com a compensació pels efectes de les desamortitzacions i les abolicions de convents i ordes religiosos.

QUADRE 4: *Relació entre el nombre de convents i religiosos a Lleida el 1802 i els exclaustrats que rebien pensió estatal els anys 1844 i 1849*

Convent	**1802**[58]	**1844**	**1849**
Caputxins	20	3	—
Carmelites calçats	9	14	9
Dominics	17	7	4
Sant Antoni Abat	1	—	—
Agustins	6	1	1
Mercedaris calçats	6	2	2
Trinitaris	5	2	—
Carmelites descalços	50	—	—
Franciscans	26	10	5
Total	140	39	21

FONT: elaboració pròpia a partir de les dades ofertes per CASALS, Quintí, *Canvi econòmic i social en el pas de l'antic Règim a l'estat liberal: Lleida en la primera meitat del segle XIX*, Lleida, Espai/Temps, núm. 38, 1999, pp. 157-158 i per Cuentas de Religiosos y Religiosas enclaustrados y esclaustradas. Año 1844, AHPL, sig. núm. 919.

franciscans i els carmelites descalços. La causa que provocà la forta reducció dels darrers probablement ha de cercar-se en la dura repressió que patiren durant la primera part de la centúria per part dels bisbes ilerdencs, perquè havien donat suport als aixecaments liberals.

El procés de desmembració i destrucció dels ordes regulars es frenà amb l'ascens al poder dels moderats l'any 1844. La defensa de la tradició i la permanència dels valors morals conservadors, propugnats pel partit moderat, afavorí una primera entesa entre l'aparell polític i l'eclesiàstic. Els moderats posaren fi a les desamortitzacions dels béns seculars iniciades per Espartero però continuaren mantenint les dels béns regulars fins al pacte de 1848 on s'acordà, amb la Santa Seu, el restabliment d'algunes congregacions. Seria també a partir de 1844

58. El 1802, a Lleida hi havia vuit convents de frares i tres de monges. Concretament, entre els homes, el convent dels Caputxins allotjava 11 frares, 2 mossens, 6 llecs i un donat; el dels Carmelites calçats allotjava 5 frares i 4 llecs; el dels Dominics tenia 9 frares, 5 novicis i 3 llecs; Sant Antoni Abat un comanador; el convent de Sant Agustí tenia 3 frares, 2 llecs i un novici; el dels Mercedaris Calçats tenia 5 frares i un llec; el dels Trinitaris tenia 5 frares, el convent dels Carmelites descalços allotjava 33 frares, 12 coristes, 5 llecs i un donat i el dels Franciscans 20 frares, 4 llecs i 2 donats.

QUADRE 5: *Nombre de clergues regulars exclaustrats que rebien pensions de l'Estat*

Ordre / Convent	1844	1849	Diferència	Diferència %
Carmelites calçats	15	10	–5	–33,33%
Franciscans	25	14	–16	–64%
Dominics	10	5	–5	–50%
Agustins	1	7	+6	+600%
Bernats	19	7	–12	–63,15%
Caputxins	5	2	–3	–60%
Mercedaris	9	5	–4	–44,44%
Cartoixans	1	—	–1	–100%
Trinitaris	9	3	–6	–66,66%
Total	94	53	–41	–43,61%

FONT: elaboració pròpia a partir de: *Cuentas de Religiosos y Religiosas enclaustrados y esclaustradas. Año 1844*, AHPL, sig. núm. 919 i *Sección de Contabilidad. Provincia de Lérida. Regulares y esclaustrados. Sacerdotes y Legos. Cuenta individual de acreedores*, 1849, AHPL, sig. núm. 1746.

quan els moderats, avançant-se als futurs acords concordataris, finançaren els regulars exclaustrats mitjançant pensions.

El 1844, el nombre de regulars originaris de Lleida (quadre 5) o bé que tenien la seva residència en aquesta província[59] sumaven un total de 94, xifra que es redueix a 41 individus únicament en cinc anys. En altres paraules: s'havia produït una reducció del 43'61%. El degoteig era especialment rellevant entre els franciscans, els seguidors de Sant Bernat i els trinitaris, amb reduccions que superaven el seixanta per cent. En termes generals, pot observar-se com la interrelació entre l'elevada edat dels monjos exclaustrats per a l'any 1844 era propera als 54 anys, i la violència anticlerical provocà el descens numèric anteriorment descrit (annex 1).

59. Molts no pertanyien a cap monestir situat a la diòcesi de Lleida ni a la pròpia província, però un cop suprimits tornaren als seus llocs d'origen.

El clergat regular femení

A diferència dels ordes masculins, els femenins sobrevisqueren a les desamortitzacions dels béns eclesiàstics i es mantingueren, tot i que la reducció fou important. En termes numèrics, a nivell espanyol, la reducció de les regulars superà el 60% en béns mobles, i no arribà al 50% en el nombre de monges. De les 2.193 cases existents el 1833 es passà a les 866 de 1859. En altres termes, la reducció de monges professes se situà entre les 25.614 de 1833 i les 12.990 de l'any 1859. Aquestes xifres eren altes, però no s'acostaven a les descrites anteriorment per als ordes masculins, on la desamortització afectà gairebé el 98% dels individus i les propietats que els conformaven.

Situació paral·lela pot observar-se sobre el territori lleidatà. Els convents de Santa Teresa, Santa Clara i l'Ensenyança eren els tres existents a la capital de la diòcesi. En termes generals pot observar-se el procés vist a nivell nacional, és a dir (quadre 6), una important reducció quantitativa dels seus efectius, que passà dels 84 existents l'any 1802 als 34 de 1850. El convent de Santa Teresa veié reduïts els seus efectius humans a menys de la meitat, mentre que les monges de l'Ensenyança en perdrien més dels tres terços. Les causes d'aquestes reduccions han de cercar-se en l'envelliment natural de l'edat de les monges i la manca de noves aspirants. Tanmateix, cal tenir en compte que aquests convents havien perdut gran part dels béns immobles amb els quals s'autofinançaven. En altres paraules, tampoc es trobaven en una bona disposició per a admetre i mantenir un nombre de monges paral·lel al descrit per a l'Antic Règim.

Entre el període 1837-1844 havien mort cinc monges al convent de Santa Clara de Lleida (una el 1838, dues el 1839, una el 1841 i una el 1844), el convent de l'Ensenyança havia patit set defuncions (dues el 1837, una el 1838, una el 1840, una el 1841 i dues el 1843), però el seu nombre s'havia reduït fins a les 30. Desconeixem les causes que van poder conduir a aquesta situació. Per la seva part, el convent de Santa Teresa de l'ordre de les carmelites descalces patí la mort de cinc de les seves germanes (dues el 1837, una el 1840, una el 1842 i una darrera l'any 1843), per bé que es beneficià amb la incorporació d'un capellà i un sagristà finançats per la Hisenda Pública. Altrament, a la província de Lleida hi havia altres convents (Balaguer, Solsona i Vallbona de les Monges) que presentaven uns trets característics una mica semblants als descrits.

QUADRE 6: *Nombre de convents femenins i de monges existents a Lleida capital i a la resta de la província (1802-1850)*

Convent	Nombre de monges que hi resideixen				
	1802	1844	1847	1848	1850
Santa Teresa de Lleida	24[60]	19[61]	12	12	11
Santa Clara de Lleida	18	14	14	14	13
L'Ensenyança de Lleida	42	30	11	10	10
Monges enclaustrades a Lleida capital	84	63	37	36	34
Santa Clara de Balaguer	—	—	9	8	8
L'Ensenyança de Solsona	—	—	13	13	13
Nostra Senyora de Vallbona	—	—	24	24	22
Monges enclaustrades a tota la província	—	—	83	81	77
Religioses exclaustrades	—	—	8	7	8

FONT: elaboració pròpia a partir de AHPL: *Sección de Contabilidad de la Provincia de Lérida. Año 1847. Pensiones de Religiosas en clausura y esclaustradas. Cuenta individual de acreedores*, sig. núm. 935. *Sección de Contabilidad. Año de 1848. Religiosas en clausura y esclaustradas. Cuenta individual de acreedores*, sig. núm. 938. *Contabilidad Provincial de Lérida. Religiosas en clausura y esclaustradas. Cuenta individual. Cuenta general al clero. Año de 1850*, sig. núm. 1832.

El degoteig no provocà les seves desaparicions totals. Les causes haurien de cercar-se en el fet que tenien una funció social tant des d'una vessant sanitària o assistencial com des d'una altra educativa. Aquest exemple, en certa manera, venia a demostrar com gran part de les mesures i de la política seguides pels liberals, especialment les desamortitzacions, anaven encaminades al sanejament de la hisenda pública, i aquests no tenien gaires problemes a treballar amb aquells clergues que manifestaven certa adhesió o que almenys no s'oposaven

60. Del total de 24 monges, 19 eren de cor i 5 llegues. En el cas del monestir de Santa Clara, 14 monges eren de cor i 4 llegues. Per la seva part, les monges de l'Ensenyança sumaven 19, 5 llegues i 18 educadores. Dades extretes de l'Arxiu Municipal Lleida (AML), Estadística de 1802, capsa 1607.

61. En principi cal pensar que les reduccions es van produir com a fruit de tres circumstàncies. En primer lloc, els efectes de les desamortitzacions; en segon lloc la manca de reincorporacions de noves monges i, en darrer terme un lògic envelliment dels ordes enclaustrats.

frontalment als nous moviments que regien la nació. En el cas contrari, la dissolució dels ordes regulars femenins hagués estat constant.

La situació començà a virar a partir de l'ascens dels moderats al govern de la nació espanyola, el 1844, i l'aprovació de mesures econòmiques encaminades al pagament de pensions. A partir d'aquest any, les monges, tant enclaustrades com exclaustrades, rebrien una pensió diària amb efectes retroactius fins al 1838, és a dir, fins a la finalització de la desamortització de Mendizábal. L'any 1844 els convents de religioses de la diòcesi de Lleida passaren a cobrar de la Hisenda Pública uns 4 rals diaris per persona (aproximadament de mitjana uns 10.253'10 anuals), xifres que es van repetint fins a les darreres dades existents per a l'any 1855. Generalment, les compensacions tenien assignades tres vessants: pensions per a personal, despeses de culte i, en darrer terme, despeses originades per qüestions mèdiques (infermeria, cirurgia i farmàcia).

Amb la conjugació de tots aquests elements, el règim moderat pretenia mostrar una cara divergent a la presentada durant el procés desamortitzador dels anys trenta. El trencament i el refredament de relacions amb la Santa Seu era important. La defensa de la tradició i la permanència dels valors morals conservadors, propugnats pel partit moderat durant la dècada dels quaranta, afavorí una primera entesa entre l'aparell polític i l'eclesiàstic, procés que es materialitzaria amb el Concordat de 1851. En definitiva, l'aprovació del Concordat significava la superació dels problemes entre els pactants, el retorn a l'entesa i al diàleg, el fre de la desamortització eclesiàstica i la creació d'un potent pressupost eclesiàstic.

L'arribada del bisbe Pedro Cirilo Uriz i Labayru a Lleida

L'arribada d'un nou prelat al ponent català esdevingué un fet relativament important a causa de la manca, durant molts anys, d'un pastor eclesiàstic. La seva trajectòria intel·lectual i política el condugué al capdavant de la seu ilerdenca, perquè es mostrà desfavorable al seguiment de postulats armats i violents com els defensats pel carlisme i, per contra, tendí a cercar l'entesa, l'acomodació i la redefinició del paper de l'Església en la nova conjuntura política, econòmica i social.

Quan Pedro Cirilo Uriz arribà a Lleida, es trobà amb una ciutat i una diòcesi totalment desmantellades i desestructurades. A partir

d'aleshores centrà els seus esforços a millorar el nombre i les condicions de vida i formació dels clergues existents sota les seves ordres. Aquesta tasca li hauria de portar l'enfrontament, però també el diàleg i l'entesa, amb els organismes locals i nacionals. Cinc seran, a grans trets, els camps d'actuació del prelat.

a) *Els arranjaments parroquials*. La reestructuració de les demarcacions diocesanes o arranjament parroquial va suposar la remodelació i foment de les estructures catòliques. L'article 24 del Concordat[62] establia la necessitat de crear un nou arranjament i demarcació parroquial a cada diòcesi tenint en compte l'extensió i la naturalesa del territori, la població i les diverses circumstàncies locals. L'estudi el realitzaven els prelats, els quals enviaven els resultats a Madrid. En darrer terme era l'Estat qui n'autoritzava l'execució. La demarcació parroquial i l'arranjament del clergat esdevingueren dos elements claus, perquè significaven tenir ben estructurat un espai que havia d'ésser administrat econòmicament per l'Estat. Per tant, el bon desenvolupament econòmic dels districtes parroquials dependria, en bona mesura, del moment en què serien aprovats. En un principi, era totalment lògic que l'arranjament diocesà precedís el parroquial. Un cop establerts els límits de les noves circumscripcions diocesanes, es podria dur a terme la reforma interna, és a dir, la demarcació parroquial. Això no obstant, l'incompliment de les previsions d'una ràpida organització dels capítols conjuntament amb les noves lleis aprovades durant el Bienni Progressista, va portar cert retard en les posteriors plasmacions. Pedro Cirilo, l'any 1853, creà dos nous arxiprestats, el de Tamarit i el de Tolva, amb la finalitat de millorar el servei espiritual i reformà el nombre més gran de parròquies existents a cada zona. El nou quadre parroquial quedava regulat de manera que les zones més planes de la diòcesi, les de Lleida i Monzó, tenien un major nombre de parròquies, mentre que les situades a les zones més allunyades i abruptes es trobaven distribuïdes en arxiprestats més petits on, almenys de forma teòrica, el control era d'aquesta manera més fàcil d'exercir. La racionalització dels arxiprestats estigué acompanyada per la recollida de les primeres dades per a l'establiment de l'arranjament parroquial. Tres eren els fonaments principals dels nous plans parroquials: millorar

62. *BEOL*, núm 17 de 1853.

la distribució de l'exercici espiritual, classificant la qualitat dels pastors, càrrecs i districtes parroquials; normalitzar i millorar les retribucions econòmiques que rebien els sacerdots i, en darrer lloc, complementar i suplir el paper fet anteriorment per les comunitats religioses, ara desaparegudes. Tot i la bona disposició del prelat lleidatà per a l'execució dels acords concordataris, la inestabilitat política, l'alternança entre progressistes i moderats en el poder i la caòtica situació de les arques públiques propiciaven continus ajornaments. Altrament, es produïren durant el Bienni constants enfrontaments amb la Paeria a l'hora d'establir el nombre de parròquies que havia de tenir Lleida, i la conjuntura peninsular impossibilità l'acompliment parroquial fins al final del segle XIX, moment en què el bisbe Josep Messeguer prengué el control de la seu ilerdenca.

b) Disciplina i espiritualitat del clergat. Un dels primers elements que captaren l'atenció de Pedro Cirilo Uriz fou la gran manca d'espiritualitat i obediència tant del clergat com dels fidels. La tesi principal defensada per Cirilo Uriz venia a posar en relleu els mals o errors establerts en la societat i la rellevant missió docent del clergat. Els capellans i eclesiàstics havien d'ésser el primer pas per a frenar la pèrdua de fidels, però calia que aquests religiosos es reciclessin en la seva conducta, formació i presentació als fidels. Uriz s'adonà des del principi que la nova situació concordatària causaria problemes al clergat espanyol, perquè en termes reals suposava la reducció i privació de les rendes tradicionals. Davant d'aquesta possibilitat s'oferí com a intermediari amb la monarquia. La conjunció de tots aquests elements el conduïren a l'establiment de diverses prerrogatives. En primer lloc, publicà l'any 1853 el primer número del *Boletin Eclesiástico de la Diócesis de Lérida,*[63] que era un element de difusió de les ordenances de la diòcesi i de les papals. En segon lloc, establí tot un seguit de noves directives per als eclesiàstics, moltes de tipus prohibitiu. Entre aquestes hi destacaren emprar la vestimenta correcta, l'obligatorietat de residir en els centres parroquials propis i cases rectorals, vigilar les parròquies i ermites, la instrucció moral i religiosa del clergat, el control moral de les lectures que feien els preveres i, en darrer terme, vigi-

63. Fou, conjuntament, amb el del bisbat d'Urgell, els primers que aparegueren als bisbats catalans: Vic (1855), Girona (1856), Barcelona (1858), Tortosa (1858), Tarragona (1865) i Solsona (1866).

lar la difusió de llibres, fulletons, novel·les i altres escrits irreligiosos i immorals. En tercer lloc, s'havia de captar l'atenció de la societat explicant en cada sermó un punt de la doctrina cristiana i de l'Evangeli. I en darrer terme, retornà la figura del Col·lector en les Visites, encarregat de controlar l'execució de les competències de caire econòmic que encara mantenien (capellanies, vincles, confraries i altres fundacions).

c) El tercer gran eix al voltant del qual s'articulà la seva política pastoral se centrà en la *millora del Seminari Conciliar.* Això pogué constatar-se amb l'eixamplament de l'edifici, on podien albergar-se més aules i estudiants, cosa que el féu més capaç per a les noves assignatures del nou pla d'estudis i també més higiènic. Al mateix temps, es reorganitzà la part moral amb la millora de l'obediència i els aspectes relacionats amb el tracte social, la simpatia, la cortesia, la decència per guanyar el respecte dels futurs feligresos, tot incrementant l'estructura del professorat amb la creació de noves càtedres i de nous professors. També s'augmentaren les infraestructures pedagògiques amb la creació d'una moderna Biblioteca del Seminari, s'inicià una sèrie d'exercicis espirituals i l'ensenyament de la litúrgia sagrada, s'implantaren completament els nous plans d'estudis establerts a nivell nacional,[64] i es va confirmar l'assistència i control personal del bisbe als diversos actes celebrats i als treballs realitzats.[65] Finalment, cal destacar la creació de beques i la instauració de la festa del Seminari el primer diumenge del mes d'octubre, amb la realització de diversos actes de portes obertes i sermó del bisbe.[66] En termes numèrics, aquesta catarsi fou positiva, perquè el nombre de seminaristes existents en el curs escolar 1852-53 fou de 450, xifra contrastant amb els 152 del curs 1868-69.

d) L'execució dels elements descrits constatava el neguit i l'empenta del nou prelat cap a la *modernització i readaptació de l'estructura*

64. Reproduïts íntegrament als *BEOL*, núm. 6, 19 juliol 1853, pp. 43-48 i núm. 7, 1 agost 1853, pp. 51-55.

65. Assistirà a l'obertura de tots els cursos escolars i es presentarà per sorpresa en diverses ocasions per visitar les instal·lacions i fer preguntes al professorat i als estudiants: *BEOL*, núm. 10, 15 setembre 1853, pp. 73.

66. *BEOL*, núm. 11, 30 setembre 1853, pp. 82.

diocesana dins de la conjuntura històrica. Ara bé, si l'element essencial havia estat certa tranquil·litat, el desenvolupament dels acords sorgits del Concordat de 1851 li suposaren l'enfrontament amb les institucions locals, provincials i nacionals. Segons el Concordat, el bisbe i el clergat mantenien la gestió espiritual dels cementiris, mentre que els Ajuntaments havien de sufragar les despeses econòmiques, de personal, així com el manteniment dels equipaments. El bisbe Pedro Cirilo Uriz tenia la intenció de suprimir els diversos cementiris parroquials existents a Lleida i centralitzar-los amb la construcció d'un de nou amb unes prestacions més modernes, com la separació dels enterraments entre adults i nens, la construcció d'un dipòsit més ampli i un sistema millor de ventilació. Les constants queixes i enfrontaments amb l'Ajuntament n'impossibilitaren la construcció.

e) L'ensenyament i l'economia diocesana. Una de les temàtiques on l'Església quedà més ben parada fou en el manteniment del control sobre l'educació primària. Ara bé, el professorat era finançat pels municipis, mentre que la reconstrucció dels edificis eclesiàstics l'havia de dur a terme *la Junta Nacional de Construcción y Reparación de Templos y demás Edificios Religiosos* depenent del *Ministerio de Gracia y Justicia.* A Lleida ciutat, els convents dels Carmelites i el de l'Ensenyança no van desaparèixer amb les desamortitzacions gràcies a la seva tasca educadora. Pedro Cirilo Uriz pretenia millorar l'estat material del primer i augmentar el professorat del segon. Ambdues qüestions tardaren molts anys a materialitzar-se a causa de l'endeutament dels organismes públics derivat de les guerres civils.

Tots els canvis descrits tenien un cost econòmic, però la situació de les arques de la diòcesi era totalment deplorable. Cirilo Uriz intentà millorar-la instal·lant un mètode comú a totes les parròquies per als comptes del culte, engrandint la incorporació d'ingressos alternatius. En aquesta tasca obtingué el total suport del governador civil el qual demanà públicament la reducció del 12% en el pagament de tots els béns immobles de l'Església, i el del Consistori Municipal,[67] amb la cessió d'equipaments i personal per al cobrament dels censos eclesiàstics dels quals encara gaudia.

67. Cal tenir en compte que el Capítol catedralici encara tenia certa influència en l'equip municipal, en formar-ne part com un dels contribuents més forts del municipi.

El Bienni progressista (1854-1856): enfrontaments i desmantellament eclesiàstic

Amb el Bienni Progressista s'inicià un dels períodes més conflictius del mandat del prelat ilerdenc. L'any 1854 els liberals aconseguiren el control de l'Estat, així com dels poders públics provincials i locals. Amb ells tornaren les desamortitzacions i la reducció de les quantitats assignades a l'Església en concepte de culte i clergat (quadre 7).

La pretensió dels liberals anava encaminada al definitiu desmantellament de l'estructura i el poder econòmic de l'Església espanyola. La supressió dels convents i la desamortització posaven punt i final al control sobre els sectors de l'ensenyament i la beneficència. D'altra banda, la reducció dels pressupostos eclesiàstics impossibilitava l'execució d'elements tan importants com l'arranjament parroquial. L'enfrontament entre l'Església i les institucions públiques també es reflectí a la capital del ponent català. Així, es frenaren tots els plans i acords establerts prèviament entre el Bisbat i l'Ajuntament de Lleida, i es produïren greus enfrontaments a l'hora de definir el paper que havien de jugar edificis com l'antic convent del Roser i la Confraria de la Sang. Altrament, es desarticulà gran part de l'aparell del clergat secular amb el tancament del Seminari Diocesà i amb la jubilació d'un elevat nombre de sacerdots. Paral·lelament, però, es mantingueren algunes bones relacions en alguns aspectes puntuals. El període 1854-56 es caracteritzà, des d'un vessant climàtic, pel gran nombre de riuades, inundacions i pestes que assolaren el sud-oest de les terres de Lleida. El comportament de Pedro Cirilo Uriz davant aquestes situacions adverses s'articulà al voltant de la col·laboració amb els esforços duts a terme per les institucions públiques. Així repartí elevades quantitats de diners entre la població més necessitada[68] i cedí el Seminari vell, el convent de les monges de l'Esperança i part del Palau Episcopal per a emprar-los com a hospital. Amb aquests actes posava en relleu la incapacitat de l'Estat per a fer-se càrrec de parcel·les que havien estat tradicionalment en mans del clergat espanyol, com ara la beneficència i la sanitat.

Tenir certa parcel·la de poder i influència sobre la societat suposava

68. Generalment aquests diners sorgiren de la població mateixa, perquè eren els indults quadragesimals.

QUADRE 7: *Quantitats assignades per l'Estat a les tres diòcesis compreses en la província de Lleida segons el Concordat de l'any 1851 (1854-1855)*

Diòcesi	Quantitat assignada per any		Diferència
	1854	1855	
Lleida	1.717.429	1.591.654,39	-125.775
Solsona	1.030.932	947.012,24	-83.920
Seu d'Urgell	2.237.969	2.109.510,30	-128.459
Total	4.986.330	4.648.176,93	-338.154

FONT: elaboració pròpia a partir d'*Obligaciones eclesiásticas. Clero secular. Religiosas en clausura 1855*, Arxiu Històric Provincial Lleida, sig. núm. 2895.

tenir uns recursos econòmics estables i quantiosos amb els quals poder finançar actes no previstos pel Concordat de 1851. L'Estat es feia càrrec de les despeses de culte i personal, de les visites pastorals i del Seminari Conciliar. Aquest fet volia dir que el creixement del nombre de preveres, les millores en el nombre de seminaristes, l'ampliació de la biblioteca o l'ampliació del professorat de la primera ensenyança, estaven supeditats a les quanties econòmiques establertes per l'Estat. Una reducció del pressupost podia repercutir, per exemple, en un descens en el nombre de seminaristes i, per tant, de clergues o bé d'ajudes a les confraries. En segon lloc, diverses accions com rogatives públiques i romeries, cada cop més nombroses en el bisbat ponentí, no entraven dins de les projeccions financeres estatals. En definitiva, l'accentuació de situacions semblants a les descrites podia esdevenir un estímul per al descens de les pràctiques eclesiàstiques, que podria conduir a la reducció de la influència sobre la societat. L'Església no volia estar totalment lligada de mans en les repercussions derivades de les alternances polítiques del poder. Aquesta fou una de les causes que conduïren Pedro Cirilo Uriz a cercar, dins de la legalitat del moment, totes les vies possibles d'autofinançament. Com més grans fossin aquestes, un nombre més gran d'accions, elements socialitzadors (confraries...), diaris i revistes podria mantenir. D'aquesta manera podria tenir al seu abast més elements de cristianització dels permesos per l'Estat. Entre els plans immediats d'Uriz s'establia la regulació de la situació d'ecònoms i rectors i del cobrament de les pensions corresponents.

Amb les mesures deplegades pel govern liberal, molts elements del clergat espanyol tendiren a vincular-se amb opcions cada cop més integristes, ampliant la base social de la qual es nodriria posteriorment el carlisme armat. En canvi, en el pensament de Pedro Cirilo Uriz sempre pogué constatar-se un allunyament dels postulats violents. No volien ser una càrrega per a l'Estat, sempre féu ressaltar la importància de les monges en diversos sectors com l'educatiu i l'assistencial i, en darrer terme, el seu amor a la Pàtria i l'Estat monàrquic, però sempre defensant el catolicisme com un aliat incondicional de la institució monàrquica. En definitiva, la conjuntura històrica presentava a Cirilo un dilema. D'una banda, havia estat un clar defensor de les prerrogatives signades i plasmades en el Concordat de 1851, amb el qual es permetia a l'Església continuar mantenint part del seu ancestral poder polític, cultural i econòmic. A canvi, l'Església espanyola acceptava les regles del joc polític dels moderats, donant-los suport i cobertura social i ideològica; per tant, no defensava com els carlins el retorn de l'antic règim, sinó la redefinició del paper de l'Església en la nova conjuntura històrica.

Els moderats de nou en el govern: una nova oportunitat per a la mobilització?

L'ascens i el retorn dels moderats al govern central i al municipal fou, en termes generals, positiu per a l'Església lleidatana, perquè aconseguí un notable grau d'acceptació i entesa amb el Consistori municipal. Tots aquells acords pactats entre ambdues institucions que s'havien paralitzat durant el Bienni Progressista, ara tornaven a refer-se amb més força que mai. Així, per exemple, l'Ajuntament de Lleida millorà les condicions del cementiri municipal satisfent les peticions del prelat, i aprovà diversos pressupostos encaminats a solucionar els problemes i dèficits del Seminari Conciliar.

Altrament, Pedro Cirilo Uriz s'havia adonat, tot i la pèrdua de gran part dels ancestrals privilegis eclesiàstics (beneficència, assistència, educació...), que era possible continuar mantenint certa presència sobre la societat. Aquesta és la causa que explica la creació i potenciació de tota una xarxa de poder local que englobava l'ensenyament i els mitjans de comunicació lleidatans. En tots dos casos hi jugà un paper

fonamental la figura de Francesc González.[69] A mitjan segle XIX, el nombre de diaris i revistes publicats a Lleida ciutat era molt petit. L'única publicació amb certa rellevància i ressò social fou *El Alba Leridana,* on participaren alguns dels catòlics més importants del ponent català. González utilitzà aquest periòdic com a plataforma de difusió del seu ideari pedagògic, i també per reclamar millores per al desenvolupament econòmic de les terres lleidatanes. D'altra banda, més enllà de la tasca teoritzadora duta a terme pel canonge, cal tenir en compte aquest i altres personatges de confiança del prelat a l'hora d'intentar introduir-se i, fins i tot, de controlar diverses parcel·les del poder local, com ara l'educativa. Amb el Concordat de l'any 1851 l'Església espanyola havia continuat mantenint el control sobre l'educació primària, però havia perdut el seu poder sobre la secundària. A Lleida, però, alguns dels catòlics més significatius ocuparen importants llocs en el món educatiu. Entre els anys 1845 i 1862 el canonge González exercí com a professor del Seminari, a l'Institut de Segon Ensenyament i a l'escola femenina de Lleida. El primer fou creat per la *Sociedad Económica de Amigos del País,* i tot i que tenia uns orígens laics, diversos elements (com el 27% dels mestres que formaven part de la cúria diocesana) ens porten a afirmar la tendent catolització d'aquest centre. L'obertura de l'Institut Provincial de Segon Ensenyament pretenia formar persones especialitzades en diverses matèries (Medicina, Lleis, Botànica...) complementant-ho amb un discurs d'amor fraternal i caritat cristiana. Entre els professors que

69. Una primera aproximació a la biografia del canonge González a: «Los nostres retratos: Lo Canonge González», a *Lo Campanar de Lleyda*, núm. 6, 11 maig 1901, pp. 14, i RUÉ I FLORENSA, Neus, «Francesc González i Puig (1819-1883)», a LLADONOSA, Manel (dir.), *Biografies. Lleidatans il·lustres*, Lleida, edicions de la Clamor, 1995, pp. 141-144. També poden consultar-se els dos següents discursos del canonge lleidatà: *Acta de la apertura del curso académico de 1858 a 1859 verificada en el Instituto de Lérida en 16 de setiembre de 1858. Discurso inaugural pronunciado por el presbítero D. Francisco Gonzalez, profesor de matemáticas en el mismo establecimiento, y alocuciones dirigidas por el director D. Manuel La-Rosa y por el Señor Gobernador D. Vicente Lozana con motivo de la solemne distribución de premios*, Lleida, Imprenta de José Sol, 1858 i *Acta de la apertura del curso académico de 1858 a 1859 verificada en el Instituto de Lérida en 16 de setiembre de 1858. Discurso inaugural pronunciado por el presbítero D. Francisco Gonzalez, profesor de matemáticas en el mismo establecimiento, y alocuciones dirigidas por el director D. Manuel La-Rosa y por el Señor Gobernador D. Vicente Lozana con motivo de la solemne distribucion de premios*, Lleida, Imprenta de José Sol, 1858.

passaren per les seves aules hi destacà Lluís Roca, fundador de l'Acadèmia Bibliogràfico Mariana; Rafael Monroy, inspector provincial d'ensenyament, i Domingo de Miguel, director de l'Escola Normal. La suma de tots aquests elements i indicis ens porten a pensar que Pedro Cirilo Uriz y Labayru, a part de controlar el Seminari i la Primera Ensenyança tal i com estava estipulat pel Concordat de 1851, estimulava diverses accions en llocs estratègics del sistema educatiu de la ciutat. Amb aquesta tàctica, el bisbe podia estar al corrent de les activitats realitzades i també podia actuar quan fos necessari.

Però en aquest segon període moderat també hi hagué d'altres elements de continuïtat. Els fons documentals dels arxius capitular i diocesà de Lleida són plens de denúncies contra sacerdots. Generalment, l'origen ha de situar-se en la manca d'obediència als postulats del prelat i al manteniment d'accions i tendències sexuals poc recomanables. La davallada en el grau d'obediència dels rectors parroquials, especialment els ubicats en zones rurals, posava de manifest el fracàs de part de la política del prelat. Aquest fet fou coetani i paral·lel al creixement de l'anticlericalisme. Les manifestacions més comunes d'aquestes tendències es materialitzarien en una intensificació de la blasfèmia pública, la reducció del nombre de comunions i confirmacions i la constant presència d'actes irreverents a les misses. Ara bé, ¿podem parlar d'accions aïllades i individuals seguint les realitzades des del segle XVIII, o seria més precís parlar d'una nova tipologia d'anticlericalisme més organitzat, amb una major presència coordinada sobre el territori prenent com a objectiu l'Església com a institució i no un prevere o un convent en concret a causa d'accions puntuals? Creiem que els indicis aportats fins al moment ens han de fer proposar la hipòtesi que encara ens trobem davant d'antics moviments. Entenem per moviments anticlericals moderns aquells que no ataquen directament un sacerdot o una institució eclesiàstica concreta, sinó que es qüestionen l'Església com a institució; en segon terme, quan el moviment es converteix en supralocal i comprèn gran part del territori d'un país i, en tercer lloc, quan la mobilització està duta a terme per organitzacions i/o partits polítics obertament anticlericals. En canvi, a mitjans dels anys cinquanta tot sembla indicar que les protestes responen a qüestions relacionades amb l'actitud moral i pastoral del clergat secular (especialment la deixadesa en les seves funcions sacerdotals), queixes al voltant de la defensa de sectors que l'Església considerava alienables (béns i propietats), i que ara entraven en contradicció amb les

competències dels diversos poders civils (beneficència, educació, cultura...). A part, ¿quan pot parlar-se, doncs, de l'aparició d'un anticlericalisme modern? Les anàlisis que estem duent a terme fan plantejar-nos la hipòtesi que aquest fenomen es desenvolupà a partir de la dècada dels vuitanta, tot i que s'intensificà a les darreries del segle XIX i principi del XX. En aquest moment pot constatar-se la complementarietat entre el vell i el nou anticlericalisme. Així, per exemple, hi ha certa continuïtat i barreja entre les accions dirigides a dificultar o impedir una processó o un acte públic de culte (com el llançament de pedres a les proccessons de Setmana Santa, o els enfrontaments entre republicans i integristes en alguns processos electorals), i les pràctiques anticlericals més tradicionals de pertorbació del culte catòlic. La diferència i la novetat rauen, essencialment, en el fet que el centre de la protesta l'encapçalen republicans i progressistes i que ja no es tracta, únicament, d'atacar i denunciar les suposades immoralitats d'alguns rectors, sinó que es pretén qüestionar la capacitat moral del clergat com a institució capaç de controlar i dirigir la conducta moral i ètica de la societat. Per tant, es produeix una coincidència entre el tradicional descontent social i els discursos d'organitzacions polítiques com els progressistes i els republicans.[70] La diferència més rellevant estava en el fet que els republicans no cercaven la reforma de determinades actituds del clergat, sinó que volien posar fi al monopoli del clergat i així anorrear la Restauració. Per tant, la divergència no estava principalment en les formes de manifestar el descontent, sinó en les premisses ideològiques en què es basava la protesta i els objectius que amb el rebuig es volien aconseguir. Els nous moviments es desenvoluparen especialment en zones urbanes amb atacs dirigits a nivell supralocal contra institucions, lligues i mitjans de comunicació catòlics.

70. Seguim els postulats desenvolupats per María Pilar SALOMÓN a: «Contra el poder establecido de la Iglesia: la protesta anticlerical popular en el Aragón de comienzos del siglo XX», a CASTILLO, Santiago i ORTIZ DE ORRUÑO, J. M. (Coords.), *Estados, protesta y movimientos sociales*, Gipuzcoa, Servicio de Publicaciones de la Universidad del País Vasco, 1998, pp. 269-282.

La legitimació ideològica i administrativa del règim moderat

Els tres eixos essencials del pensament de Pedro Cirilo Uriz es basaren a donar suport a la monarquia sense cap mena de pal·liatius i renúncia de l'ideari i els mètodes radicals del carlisme armat, en l'adhesió incondicional als postulats de Pius IX i, en darrer terme, en l'acceptació del progrés tècnic i la civilització moderna. El catolicisme espanyol i europeu, segons Cirilo Uriz, havia estat atacat pels liberals i progressistes perquè anava en contra de la societat humana en no acceptar els avenços tècnics. Ara el prelat defensava tot el contrari. La religió havia modernitzat la societat allunyant-la del paganisme. I la jerarquia eclesiàstica esdevenia un puntal més, promovedor de la civilització. L'Església no s'oposava als avenços i al desenvolupament tècnic, artístic i industrial del moment. Al contrari: «*aprueva y anima (...) todo cuanto es útil al progreso ordenado en las ciencias, en la industria y en las artes; todo cuanto propende á aliviar el peso de los sufrimientos inevitables en esta tierra de peregrinacion para la patria celestial...*».[71] Únicament rebutjava aquells elements que podien modificar els seus privilegis i poder social. Segons la seva cosmovisió, era possible la convivència del progrés amb els principis de moralitat i d'ordre social dels catòlics. Per tant, no hi havia un posicionament tangencial, integrista, radical i antigovernamental. Proposà el que, en certa manera, podria esdevenir un nou model social on s'alternarien el progressisme econòmic amb l'immobilisme polític, social i religiós. L'entesa era necessària i hauria d'ésser beneficiosa per a tota la societat, si més no per a aquelles parts que s'aliessin i afavorissin el sistema descrit.

Ara bé, la realitat era més complexa. Algunes polítiques i mesures estatals havien perjudicat seriosament els fonaments religiosos del país, alimentant el paganisme i l'anticlericalisme. Era l'hora d'actuar. Era l'ocasió per anar tots a una. Les fissures eren cosa del passat. L'episcopat havia de presentar-se a la societat i havia de caracteritzar-se per la unitat catòlica, donant mostra d'adhesió incondicional a

71. Arxiu de l'Institut d'Estudis Ilerdencs (AIEI), Uriz, P.C, *Exhortación pastoral que el Ilmo. Pedro Cirilo Uriz de Labayru, Obispo de Lérida, dirige a sus diocesanos con motivo de la alocución pronunciada por S. S. Pío Papa IX en el Consistorio de 18 de marzo de 1859*, Tarragona, Imprenta señores Puigrubí y Asís, 1861, p. 7.

Pius IX i als seus mandats. Amb l'oració de tots plegats: «*todos los pastores, íntimamente unidos en la aflicción con su respetable jefe, participarán de su misma alegría, cuando vuelvan días tranquilos para la Iglesia y la sociedad*».[72]

En fi, el que Pedro Cirilo Uriz estava realitzant era cercar el paper o la reorientació que l'Església havia de tenir en el nou panorama polític espanyol. El prelat ilerdenc era conscient de la debilitat del catolicisme davant el creixent poder i articulació de l'estat nacional. Per tant, l'única solució possible era pactar. Ara bé, això no volia dir seguir els postulats i les teories promogudes per Jaume Balmes, sinó que la seva pretensió es basava en la defensa i acatament incondicional de la institució monàrquica i el Concordat de 1851. Amb aquesta postura es feien paleses dues qüestions cabdals. En primer lloc, es desmuntava la trama conspiracionista i violenta del carlisme i s'allunyava dels sectors més intransigents del catolicisme espanyol; en segon lloc, s'assegurava la impossibilitat de perdre més privilegis. Era possible la convivència entre el progrés i els principis de moralitat i d'ordre social dels catòlics. En altres paraules: Pedro Cirilo Uriz deixava entreveure i proposava un nou model d'estat basat en l'entesa i comprensió entre els avenços econòmics i tecnològics amb l'immobilisme polític, social i religiós. D'aquesta manera confluïen els interessos dels dos sectors interessats. Els moderats rebien el suport de gran part del clergat nacional com a institució. D'altra banda, l'Església frenava les aspiracions desamortitzadores i alienables del govern i deixava la porta oberta a potencials millores i, fins i tot, al retorn de part dels seus antics privilegis.

La capacitat mobilitzadora del clergat lleidatà

Passem a analitzar el procés de mobilització catòlica a la diòcesi de Lleida. L'any 1867, Josep Brugulat, canonge de la catedral de Lleida, afirmava «*desde las guerras carlistas permanecieron tranquilos los leridanos (...) Nada ocurrió hasta el año 1860 en que fue visitada esta ciudad por S. M. la Reyna Dª Isabel*».[73] Les paraules del canonge

72. AIEI, Uriz, P. C., *Ibidem*, p. 9.

73. AIEI, Brugulat, Josep, *Resumen de la historia de Lérida*, 1867, Manuscrit (MS 038).

no ens han de portar a error. El gràfic primer mostra[74] el nombre de mobilitzacions durant la dècada dels anys cinquanta. Pot copsar-s'hi un triple procés. En primer lloc, un increment del nombre de mobilitzacions en els primers anys immediatament després de l'arribada d'Uriz a Lleida. En segon lloc, un important descens entre els anys 1854 i 1856, període en què els liberals estigueren al capdavant del govern central i municipal. En darrer lloc, el retorn dels moderats i les relatives bones relacions entre el Consistori municipal i la cúria episcopal lleidatana es reflectí també en l'increment de l'acció al carrer dels catòlics. Els escenaris de les mobilitzacions foren diferents. Una gran part es desenvoluparen a Lleida capital (76'92 %), mentre que una cinquena part (23'07 %) tingueren repercussió a tota la diòcesi.

En termes generals pot afirmar-se que l'activitat mobilitzadora depenia *grosso modo* de la legalitat política dels liberals. Durant el Bienni Progressista, la conflictivitat social augmentà considerablement.[75] A tall d'exemple, volem reproduir part d'una carta entre el Consistori municipal i el bisbe, on pot apreciar-se l'ascens de l'anticlericalisme i l'aliança entre tots dos grups per a actuar conjuntament. Deia el bisbe Uriz: «*Habiendo visto con sorpresa que en la tarde de ayer pasó poco antes de la procesión de San Anastasio por delante de este Palacio Episcopal una turba bastante considerable de niños y jóvenes al parecer de crecida edad disfrazada dos de los cuales uno llevaba un tambor, otro una especie de biena, otros palos a manera de alabandar banderas y cruces de papel con insignias de la pasión de Nuestro Señor Jesucristo, y otros en fin con luces haciendo, tal vez sin quererlo, imitación de la procesión de Semana Santa, y sagrados misterios de la religión, para evitar la continuación de semejante escándalo di encargo verbal a mi Secretario de Cámara se presentase V.E. y le pidiese a mi nombre mandase hacer una reunión y marcha de los que profanaban de un modo tan rídiculo nuestros actos religiosos. Por el mismo mi Secretario, supe con satisfacción que V.E. ordenó al instante a dos de sus alguaciles fuesen al encuentro de los disfrazados, y procediendo inmediatamente a su dispersión (...) me tomo la*

74. Hi estan incloses les tres santes missions realitzades els anys 1853, 1854 i 1859.

75. És notori el to utilitzat en una carta escrita per l'Ajuntament de Lleida a l'Obra de la Parròquia de Sant Llorenç informant sobre les accions i decisions dutes a terme perquè no es produïssin aldarulls durant la processó de Setmana Santa. AML, capsa 1480, 9 maig de 1850.

GRÀFIC 1: *Nombre de mobilitzacions a la diòcesi de Lleida (1849-1861)*

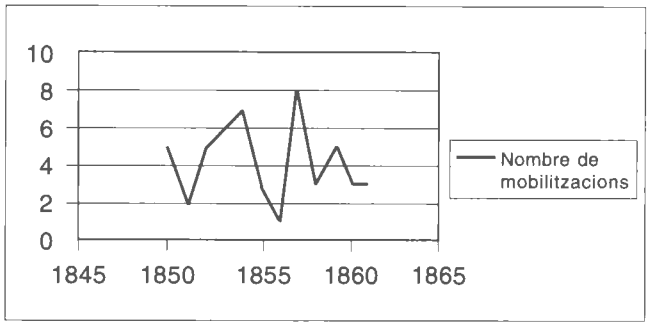

FONT: elaboració pròpia.

libertad de pedirle me informe sobre los puntos siguientes: donde encontraron los alguaciles a la referida turba, si pusieron alguna resistencia, si entre los disfrazados había alguno que hacia el papel de director de la Comitiva, en donde se reunieron, ó de donde salieron, quien puso y hizo las banderolas».[76] L'Ajuntament de la ciutat havia desmobilitzat els actes anticlericals, però el bisbe pretenia perseguir els organitzadors d'aquells actes. S'estava posant en joc la capacitat d'influència de l'Església sobre la societat i l'actitud de les institucions públiques davant d'un passat poder amb un decreixent poder. El Consistori municipal es féu partícip de la petició i l'informà d'alguns dels instigadors de l'esdeveniment. Les bones relacions en alguns camps és fàcil apreciar-les. Les prohibicions es feren patents immediatament. Durant l'any 1855 es produïren diversos enfrontaments entre les parròquies de Lleida i el Consistori municipal, que pretenia reduir el temps de les misses.[77] Altres cartes exemplifiquen aquesta situació. En una carta de Pedro Cirilo a l'Ajuntament de Lleida, al principi de 1855, li anunciava que ja havia rebut la carta on se li deia que no celebressin més el rosari fora de l'església de Sant Andreu del 26 de maig passat. També li anunciava que ho havia vist bé, i que així ho havia notificat, però ara li recordava que una Reial Ordre li permetia fer rogatives públiques a totes les parròquies de la diòcesi cada

76. AML, capsa 1479, 12 maig de 1851.

77. Arxiu Diocesà Lleida (ADL), secció Uriz, Correspondència, Andrés Gómez (governador civil) al bisbe de Lleida, 9 agost de 1855

diumenge, per això li preguntava si hi havia inconvenient que sortís el citat de Sant Andreu per potenciar la devoció de Maria Santíssima tal i com es va fer l'any anterior quan hi havia còlera.[78] L'Ajuntament li notifica que la prohibició perdurava i esperava que ells també donarien suport a «*la conservación del orden público y de precaver desmanes y conflictos lamentables*».[79] El nou equip de govern municipal era conscient que el còlera va propiciar que es duguessin a terme, mitjançant Reials Ordres, rogatives públiques cada diumenge i dies festius durant uns quants mesos. La desaparició de l'epidèmia li donava un motiu raonable per a suprimir-les fins a una pròxima ordre. També en aquest període se suprimí l'acte anual religiós de la comunió de la pasqua militar a causa dels aldarulls en què estava immersa la ciutat.[80] El retorn dels moderats al poder municipal truncà aquesta tendència.

Quines causes provocaren la mobilització dels catòlics? Tal i com mostra el quadre 20, els fenòmens polítics són una mica superiors als naturals. Aquestes dades són significatives si les comparem amb les ofertes per Magda Mirabet en l'estudi de les pregàries públiques a la Barcelona del segle XVIII. Si considerem les causes independentment del grup on les hem classificades, ens adonarem que tot indica un canvi de tendència. Les xifres de Mirabet[81] mostren, entre les causes de les mobilitzacions, un 61'6 % de fenòmens naturals i un 38'4 % d'afers polítics. Per contra, les dades que oferim (quadre 8) semblen mostrar un canvi de tendència. En aquest cas, les causes polítiques (54'75 %) superen les naturals i climàtiques (45'23 %).

Lògicament, això no ens ha de servir per a extreure conclusions definitives, però si per a apuntar-ne algunes. En primer lloc, tot indica que s'està produint un tímid canvi en les causes que condueixen a la mobilització del catolicisme lleidatà. Les dades ofertes, conjuntament amb les primeres conclusions de la tesi doctoral que estem duent a terme, semblen indicar un descens de les causes naturals i un increment de les polítiques. Les darreres ampliaren el seu nombre i temàtica proporcionalment a mesura que ens apropem a les darreries del segle XIX. En segon lloc, les causes de mobilització ofertes per als afers polítics

78. AML, capsa 1483, 6 agost 1855.

79. AML, Ibídem, 11 d'agost 1855.

80. *BEOL*, núm. 80, 10 abril de 1856, pp. 74-76.

81. MIRABET I CUCALA, Magda, «*Pregàries públiques a la Barcelona del segle XVIII*», a DD.AA., *Primer Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1985, pp. 487-493.

QUADRE 8: *Causes de les mobilitzacions dels catòlics ilerdencs*

Fenòmens naturals	**Total**	**% sobre el grup**	**% sobre el total**
Pluja	12	66,66	30
Pesta-còlera	4	22,22	10
Inundacions	2	11,11	5
Fenòmens polítics	**Total**	**% sobre el grup**	**% sobre el total**
Bon govern	—	—	—
Autodefinició	3	13,63	7,5
Santa Butlla/suport Papa	4	18,18	10
Adhesió a la monarquia	12	54,54	30
Homenatge a militars	3	13,63	7,5

FONT: elaboració pròpia.

tendeixen també a diversificar-se. En tercer lloc, tot aquest procés es complementarà amb l'aparició i consolidació d'organitzacions catòliques i amb una massiva utilització dels mitjans de comunicació.

Tot i això, la diferència entre els fenòmens naturals i els polítics no és encara insalvable. Cal tenir en compte que Lleida és una ciutat petita, allunyada dels grans centres de decisió política i dels pols industrials, on la modernitat i els nous corrents ideològics i culturals tenen una mínima repercussió sobre la societat ilerdenca. Això explicaria aquest empat tècnic. La manca d'aigua és un dels pretextos més utilitzats per a la mobilització, fet totalment lògic en una ciutat essencialment agrària. Entre els actes de caire polític, hi destaca l'adhesió a la monarquia, especialment quan la reina governa amb el partit conservador, sota diverses prerrogatives. Generalment, són mostres de preocupació per la manca de salut de la monarca. En segon lloc, cal tenir en compte els actes de suport al Vaticà. És prou conegut l'enfrontament i les discussions entre les diverses faccions del catolicisme espanyol. Els prelats han de mostrar-se implacables en aquesta situació i negar el suport a la causa defensada pels carlins i, per contra, fer-se ressò de les ordres remeses des d'instàncies superiors.

L'organitzador principal de les mobilitzacions on participen els catòlics és, essencialment, el bisbe. Cal tenir, però, en compte que els actes estimulats des del Bisbat sempre els organitza la catedral. Aquí el que connotem és la persona i/o organització d'on parteix originàriament la idea. Tal i com pot observar-se (quadre 9), l'organitzador principal és el prelat i la Confraria de Llauradors de la

QUADRE 9: *Organitzador dels actes on participen els eclesiàstics lleidatans*

Organitzador	Nombre	% del total
Bisbe	17	42,5 %
Catedral	2	5 %
Ajuntament de Lleida	7	17,5 %
Govern Civil	1	2,5 %
A. de Lleida + G. Civil	1	2,5 %
Confraria de Llauradors	12	30 %

FONT: elaboració pròpia.

ciutat. Això ve a demostrar-nos dues coses. D'una banda, la manca d'altres tipologies d'organitzacions catòliques com a conseqüència de la conjunció d'elements descrits anteriorment. De l'altra, la teòrica presència de catòlics entre la pagesia lleidatana. La funció principal de la Confraria serà aparèixer en els moments de penúria econòmica (males collites, epidèmies, sequera) i organitzar els pagesos perquè participin en actes on s'invoca el més enllà com a resposta als problemes terrenals. Per tant, en certa manera, esdevé un moviment que intenta consolidar, a través de la mobilització, un *mental collective* que es veia progressivament en perill a causa de la introducció d'avenços tècnics i químics en els processos de producció agraris. ¿Quin tipus d'actes organitza cada persona i agrupació? El quadre mostra clarament com la Confraria es dedica exclusivament als fenòmens naturals.

El seu nombre es redueix entre l'Ajuntament i el propi prelat. Però el que realment ens interessa són els afers polítics. Les mobilitzacions de caire polític organitzades per l'Ajuntament, el Govern Civil o bé conjuntament, reben el suport de l'Església, cosa que fa pensar que el pes del clergat encara es manté entre les institucions públiques (quadre 10). Aquestes necessiten el seu suport per tal de mostrar-se legitimades, com es feia en el passat, davant la societat.

Per contra, l'impressionant nombre de mobilitzacions catòliques apunten cap a dues direccions. En primer lloc, que la mobilització és vista cada cop més com una qüestió política, com una mostra de poder i influència sobre la societat. En segon lloc, l'adhesió i el suport a la monarquia i al partit conservador denota la creació d'un front comú de poder. En les pàgines anteriors hem descrit les convergències i les divergències entre les institucions públiques i les eclesiàstiques. Ara

QUADRE 10: *Relació entre qui organitza els actes i la seva tipologia*

	Tipologia d'acció eclesiàstica							
Organitzador	**Fenòmens naturals**			**Afers polítics**				
	1[82]	2	3	4	5	6	7	8
Bisbe	—	2	—	—	5	—	10	—
Catedral	—	—	—	—	—	1	1	—
Ajuntament de Lleida	3	—	—	—	—	—	2	2
Govern Civil	—	—	—	—	—	—	1	—
A. de Lleida + G. Civil	—	—	—	—	—	—	1	—
Confradia de Llauradors	9	—	3	—	—	—	—	—

FONT: elaboració pròpia.

bé, el bisbe és conscient de la decreixent puixança del clergat espanyol. Per això és ell qui intenta aconseguir el seu suport, per tal d'intentar apaivagar i frenar els avenços dels moviments socialistes, anarquistes i, en definitiva, descristianitzadors de la societat. Amb aquesta aliança, l'estructura eclesiàstica diocesana s'allunyava dels corrents carlins i podia obtenir el suport de les institucions públiques en diverses matèries i camps, com l'educatiu i l'econòmic. Per la seva part, les múltiples alternances en el poder municipal i la debilitat del Consistori necessitava de suports que l'ajudessin a consolidar-se. Aquest fet, per exemple, explicaria la vida religiosa de la Lleida dels anys seixanta. L'estabilitat política de la ciutat i la manca d'acció violenta de les partides carlines fou aprofitada per a la fundació d'un bon grapat d'associacions catòliques, impremtes i diaris que es materialitzaren en la intensificació i sorgiment de nous mètodes de mobilització catòlica.

La interrelació entre els participants era, doncs, una resposta a la debilitat dels grups afectats. L'Església pretenia tornar al seu anterior i privilegiat estatus social, polític i econòmic. La monarquia necessitava la que havia estat la seva tradicional aliada. En darrer lloc, el moderats perseguien, d'una banda, la consolidació del sistema democràtic i, de l'altra, que l'Església no donés suport a les partides carlines.

82. Cada número correspon als següents fenòmens: pluja (1), pesta-còlera (2), inundacions (3), bon govern (4), autodefinició (5), Santa Butlla/suport Papa (6), adhesió a la monarquia (7) i homenatge a militars (8).

En definitiva, la mobilització, conjuntament o individualment, es convertí en un mecanisme de propaganda i autoafirmació del seu poder i influència social, i en un contramoviment silenciador de possibles veus no conformes amb la política seguida pels governants.

Conclusions

Quan Pedro Cirilo Uriz arribà a Lleida l'any 1850 es trobà un territori on confluïen tres problemes als quals havia de donar resposta: millorar la situació del bisbat, establir relacions amb les institucions municipals i provincials i replantejar el paper ideològic i fàctic de l'Església espanyola davant els canvis produïts arreu del país. Heus ací el centre de la qüestió. L'objectiu principal que es marcà el prelat fou establir les bases per a la readaptació de les institucions eclesiàstiques en la nova conjuntura del país. En altres paraules, reflexionar sobre el paper de l'Església en el nou marc polític imperant. ¿Havia de mostrar-se com a opositora als canvis proposats pel govern moderat i enfrontar-s'hi, o bé li era més factible pactar tot un seguit d'acords amb els quals mantenia la seva situació a canvi de respectar la política governamental? Si seguia la primera opció, podia trobar-se amb una forta oposició. El carlisme s'havia mostrat en dues ocasions com un moviment aglutinador de part del catolicisme, però havia constatat la seva debilitat sobre el territori. Segons Pedro Cirilo Uriz, calia augmentar el suport als moderats com a mètode per a frenar les forces progressistes i mostrar-se, alhora, com a defensora del progrés científic i cultural que creixia a l'Europa del segle XIX. El que Cirilo Uriz pretenia era trobar el paper o la reorientació que l'Església havia de tenir en el nou panorama polític espanyol. Era conscient de la debilitat del catolicisme davant el poder creixent i l'articulació de l'estat nacional. Per tant, l'única solució possible era pactar. Ara bé, això no suposava seguir els postulats i les teories de Jaume Balmes, sinó que la seva pretensió es basava a defensar i/o acatar incondicionalment la institució monàrquica i el Concordat de 1851. Amb aquesta postura es feien paleses dues qüestions cabdals. En primer lloc, desmuntava la trama conspiracionista i violenta del carlisme i s'allunyava dels sectors més intransigents del catolicisme espanyol; en segon lloc, s'assegurava la impossibilitat de perdre més privilegis. Era possible la convivència i el progrés amb els principis de moralitat i d'ordre social. Deixava

entreveure i proposava un nou model d'estat basat en l'entesa i comprensió entre els avenços econòmics, tècnics i científics amb l'immobilisme polític, social i religiós. D'aquesta manera confluïen els interessos dels dos sectors interessats. El marc per a gestionar futurs pactes passava per no empitjorar ni qüestionar els pactes signats en el Concordat de 1851. D'una banda, els moderats rebrien el suport de gran part del clergat nacional com a institució política. Acceptaven les regles del joc polític dels moderats donant-los suport i cobertura social i, sobretot, ideològica. A canvi, l'Església veia frenades les aspiracions desamortitzadores i alienables dels governs moderats i quedava la porta oberta a potencials millores de la seva situació. Per tant, no defensava, com feien carlins i integristes, el retorn total dels privilegis i del poder tradicional i pretèrit de l'Església, sinó que Cirilo Uriz, des d'una visió més propera a la realitat, cercava la redefinició del seu paper en una societat canviant.

Per tant podem observar una interrelació entre els elements de caire estructurals amb els organitzatius. Ens trobem en un moment de pas entre les antigues mobilitzacions i els nous moviments de caire nacional i autònom. Les organitzacions catòliques són numèricament poc importants i la utilització de nous mitjans de propaganda, com la premsa, tenen encara un pes escàs. Ara bé, la naturalesa dels moviments denota una tendència al creixement dels de caire polític per sobre dels originats per fenòmens climàtics. Aquests moviments estaran totalment lligats a la força política establerta en el govern de la nació. Aquest és el fet que pot explicar el descens de les mobilitzacions catòliques durant el Bienni Progressista i, per contra, l'increment de l'anticlericalisme. En canvi, l'aparell mobilitzador diocesà s'incrementarà durant els períodes moderats. Ara bé, no constituirà un element mitjançant el qual podran articular-se i canalitzar-se les queixes socials, sinó que cal veure-ho més en dues direccions. En primer lloc, les mobilitzacions són vistes com una qüestió política, com una mostra de poder i influència sobre la societat. En segon lloc, demostren l'adhesió i el suport a la monarquia isabelina, així com al partit conservador.

Tot això fa pensar i concloure que el poder local lleidatà, tot i seguir els postulats nacionals, pretenia consolidar-se i fer créixer els seus tentacles pactant o almenys tenint una relativa bona entesa amb l'Església. Per tant, no són moviments que persegueixen canvis profunds ni el retorn a l'Antic Règim, sinó que han de veure's com un element d'autoafirmació i readaptació del catolicisme a la nova conjuntura històrica.

ANNEX 1: *Nombre i mitjana d'edat dels religiosos exclaustrats a la província de Lleida que rebien pensió estatal (1844)*

Monestir	Localització	Nombre	Edat en mitjana
Carmelites calçats	Lleida	14	41,28
Sant Francesc	Lleida	10	49,8
Sant Francesc	Bellpuig	1	46
Sant Francesc	Balaguer	4	68,25
Sant Francesc	Cervera	3	66,66
Dominics	Cervera	1	79
Dominics	Lleida	7	48
Dominics	Solsona	1	57
Dominics	Ciutadella	1	67
Sant Francesc	Agramunt	1	56
Sant Francesc	Montblanc	1	63
Sant Francesc	Urgell	1	56
Sant Francesc	Barcelona	2	51
Sant Francesc	Tarragona	1	45
Sant Francesc	Riudoms	1	48
Agustins	Lleida	1	60
Bernats	Escarpe	3	67,33
Bernats	Lavaix	5	36,2
Bernats	Santes Creus	3	41,66
Bernats	Scala Dei	5	47,6
Caputxins	Lleida	3	53,33
Caputxins	Barcelona	1	78
Caputxins	Tremp	1	60
Mercedaris	Lleida	2	51
Mercedaris	Agramunt	4	61,5
Mercedaris	Tarragona	3	36,66
Cartoixans	Montalegre	1	74
Bernats	Ripoll	1	73
Bernats	Avellanes	1	44
Bernats	Poblet	1	60
Trinitaris	Lleida	2	44,5
Trinitaris	Piera	1	35
Trinitaris	Sogar	3	58
Trinitaris	Balaguer	1	64
Trinitaris	Tarragona	1	37
Trinitaris	Barcelona	1	30
Carmelites calçats	Labaix	1	42
Total	37	104	53,96

FONT: elaboració pròpia a partir de l'Arxiu Històric Provincial Lleida, *Cuentas de Religiosos y Religiosas enclaustrados y esclaustradas. Año 1844*, sig. núm. 919.

ELS FETS DE CORPUS DE 1919: EL BISBE DE BARCELONA, ENRIC REIG I CASANOVA, I EL PRESIDENT DE LA MANCOMUNITAT, JOSEP PUIG I CADAFALCH, DAVANT DEL SENTIMENT CATALANISTA DELS INICIS DEL SEGLE XX

RAMON CORTS I BLAY

El present article estudia la documentació provinent de l'Arxiu Secret Vaticà tant en allò que es refereix als fets ocorreguts a Barcelona arran de la processó de *Corpus Christi* de l'any 1919, com a l'ambient previ a aquests fets i, sobretot, a llurs conseqüències, amb l'objecte de poder analitzar les relacions entre el nacionalisme català, que s'anava consolidant entorn de la Mancomunitat de Catalunya, i l'Església.[1]

La celebració de Corpus Christi i de la seva processó, aquell 19 de juny de l'any 1919, tingué un relleu especial, ja que es festejava el sisè centenari de la institució d'aquesta solemnitat a la catedral de Barcelona. Per a aquesta ocasió, les senyores de la Lliga Espiritual de Nostra

1. D'aquests fets del Corpus i de la situació sociopolítica que els va precedir i acompanyar, ja en va parlar mossèn Joan Bonet i Baltà quan encara ignorava, però, la documentació de l'Arxiu Secret Vaticà. J. BONET I BALTÀ, *"Reig i Casanova pastor sol·lícit de Barcelona (28-V-1914 a 22-IV-1920)"*, dins: *Agullent: 1885- 1985: IV centenari de la segregació jurídica d'Agullent d'Ontinyent*. Publicació a cura d'Emili Casanova, Ontinyent, Caixa d'Estalvis d'Ontinyent, Servei de Publicacions, 1985, 193-204.

Senyora de Montserrat havien regalat al capítol catedral una senyera on figurava l'escut del mateix capítol; és a dir, les quatre barres catalanes i la creu blanca. Després d'haver estat acceptada aquesta ofrena pel capítol de canonges fou hissada a la torre de la catedral el dia abans de la festa. El bisbe de Barcelona, Enric Reig i Casanova,[2] en veure-la onejar l'endemà des de les seves habitacions del palau episcopal, i en no haver donat cap ordre al capítol catedral perquè hi fos col·locada cap mena de bandera, manà que fos retirada.

La decisió del prelat fou immediatament interpretada com un acte hostil a la bandera i als sentiments catalans. Originà també un sorollós conflicte religiosopolític en un moment d'especial eufòria del nacionalisme català i en una situació delicada de repressió política, puix que la província de Barcelona tenia restringides les llibertats constitucionals. En efecte, hi intervingueren primerament la Diputació i l'Ajuntament, i de retruc la Mancomunitat de Catalunya. Fou aquesta institució qui, a més del bisbe de Barcelona, informà la Nunciatura Apostòlica de Madrid del que s'esdevingué per Corpus i de les reaccions suscitades els dies següents.

El fets de Corpus, els podem relatar ací tal com ho féu la premsa l'endemà mateix de la processó. Així, «El Correo Catalán» del dia 20 de juny de 1919, en deia:

> «Ante tal hecho [la retirada de la senyera del campanar de la catedral] a la hora de la procesión el alcalde de Barcelona (Sr. Martínez Domingo) y el presidente de la Diputación (Sr. Vallés i Pujals) conferenciaron con el Obispo a fin de conseguir se volviera a hizar la bandera arriada pues de lo contrario habían acordado retirarse dichas corporaciones...»

Un altre diari, «La Veu de Catalunya» feia així:

> «Una vegada s'han retirat respectivament a la Casa Consistorial i al Palau de la Generalitat es comentava amb vivesa l'incident que s'havia desenrotllat. Regidors i diputats van contemplar des dels balcons dels respectius palaus (plaça de Sant

2. A. Manent i Sagimon, article Reig i Casanova, Enric: *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya*. III, Barcelona, Generalitat de Catalunya-Editorial Claret, 2001, 220-221.

> Jaume) el pas de la processó quan aquesta retornava a la Seu [...] En apropar-se la Custòdia, ha eixit del Palau de la Generalitat el president de la Mancomunitat de Catalunya, don Josep Puig i Cadafalch, el de la Diputació don Joan Vallès i Pujals amb ciris encesos [...] Al mateix temps sortia de la Casa de la Ciutat un municipal de gran gala a cavall amb la bandera de la Ciutat i regidors presidits per l'alcalde Martínez Domingo [...] Al pas de Nostramo, diputats i regidors s'han agenollat prestant acatament i tot seguit s'han retirat. El públic ha seguit estacionat a la plaça de sant Jaume aplaudint als diputats i regidors quan sortien de l'Ajuntament i Diputació.»[3]

L'altre gran protagonista del Corpus de 1919 fou Josep Puig i Cadafalch, que excercia en aquells moments la presidència de la Mancomunitat de Catalunya. D'aquest eminent arquitecte, polític i historiador de l'art –tal com és qualificat pel seu biògraf Enric Jardí–[4] no és, potser, prou coneguda la seva dimensió religiosa com a home públic. L'estudi dels fets que ens ocupen permetrà veure aquest aspecte de la personalitat de Puig i Cadafalch.

I. L'ambient previ als fets de Corpus de 1919

Abans d'endinsar-nos en la consideració dels fets de Corpus de Barcelona de 1919, caldria traçar el marc politicosocial i religiós dins del qual es varen produir. Per a fer-ho, seguirem de prop l'esquema que en féu mossèn Bonet i Baltà[5] i ens servirem ja des d'ara les informacions que puguem manllevar dels fons vaticans.

3. Textos citats per Bonet i Baltà, *Reig i Casanova* 201.

Sempre que aparegui un text enclòs per cometes espanyoles « » significa que pertany a autors o escrits que se citen segons la llengua original, mentre que les cometes volades " " indiquen que el text que enclouen l'hem traduït al català. Hem adoptat aquest criteri per no carregar el cos de l'article amb citacions en diverses llengües.

4. E. Jardí, *Puig i Cadafalch. Arquitecte, polític i historiador de l'art*, Mataró, Edició de la Caixa d'Estalvis Laietana, 1975. Puig i Cadafalch (Mataró, Maresme, 1867 - Barcelona 1957) fou president de la Mancomunitat durant quatre mandats.

5. Bonet i Baltà, *Reig i Casanova* 199-201.

1. El capteniment de Reig i Casanova respecte del desvetllament del sentiment catalanista

Els fets del Corpus de 1919 han d'emmarcar-se primer de tot en el capteniment del mateix Reig i Casanova respecte a la bullida nacionalista i a algunes actuacions del prelat en aquell any. Bonet i Baltà assenyala en aquest sentit, i com a precedent, que el bisbe de Barcelona, valencià d'origen, que dominava perfectament el català, no volgués emprar aquesta llengua en la major part dels actes del seu pontificat. I conclou així: «El doctor Reig actuà sempre amb una clara adhesió a les institucions centralistes i quedà excessivament indiferent a les actituds de reivindicacions catalanes, llavors vigoroses i exigents.»[6]

Tractar de les posicions del bisbe Reig i Casanova pel que fa al fenomen nacionalista unit al desvetllament de l'ús del català, sobretot l'ús que ell feia d'aquesta llengua en els actes públics del seu ministeri episcopal, exigiria una consideració més atenta. Aquí recollim sols les notícies esparses que sobre aquest tema hi ha a l'Arxiu Secret Vaticà.

La primera referència que hem trobat del posicionament de Reig i Casanova sobre el sentiment catalanista a Barcelona és del final de 1915. Aleshores, el bisbe es mostrava recelós al nunci Francesco Ragonesi davant del propòsit del pare Gabriel Palau de circumscriure l'Acció Social Popular a Catalunya, ja que amb això, creia el prelat, "hom podria fomentar encara més el regionalisme imperant a Barcelona".[7]

Reig i Casanova i el catalanisme dels caputxins

Els caputxins del convent de Pompeia de la Ciutat Comtal constituïren per al seu bisbe una font de problemes quasi bé inexhaurible en xocar amb el que ell considerava llur catalanisme exaltat. Ja l'any

6. Bonet i Baltà, *Reig i Casanova* 199.

7. Carta del bisbe Reig i Casanova al nunci Ragonesi. Barcelona, 5 de desembre de 1915. ASV *Arch. Nunz. Madrid 742 fasc. 2, ff. 100-103*. Quan sigui possible, oferirem la referència del regest del document citat, segons R. Corts i Blay, *Regests de la documentació del segle xx sobre Catalunya i la Santa Seu conservada a l'Arxiu Secret Vaticà*. I. *Fons de la Nunciatura de Madrid (1899-1921)*, Barcelona, Facultat de Teologia de Catalunya, 1992 [Studia, Textus, Subsidia: V] número del document regestat 516.

1916, Reig i Casanova informava el nunci Ragonesi sobre la identificació dels caputxins de Barcelona, i en especial del pare Rupert de Manresa, «*que hace años que debiesen haberlo sacado de aquí*», amb els corrents catalanistes «*a lo Cambó*»[8]. A aquest polític, el prelat el tenia per un catalanista radical, que fins i tot s'aprofità de la vaga obrera de Barcelona del mes de març de 1919 per difondre el seu peculiar "catalanisme."[9]

Els caputxins de la seva diòcesi, per mor de llur catalanisme, foren encara motiu de noves acusacions en les cartes que el bisbe adreçava al nunci. El 1917 es planyia de la negativa del caputxí pare Frederic de Berga i del seu provincial, el pare Fermí de la Cot, a predicar en castellà a la catedral durant les missions populars d'aquell any.[10] Monsenyor Reig i Casanova envià poc després al nunci, el mes de març de 1917, una *Relación de lo que ocurre con los religiosos capuchinos de Barcelona* per si li semblava bé de fer-la arribar a Roma.[11] La *Relación* tocava diversos punts. L'un era l'episodi de la predicació a la catedral, i l'altre, que interessa de recollir aquí, era el llibre del pare Miquel

8. Carta de Reig i Casanova a Ragonesi, Barcelona 6 de juny de 1916. ASV *Arch. Nunz. Madrid 742 fasc. 2, ff. 5-7.* CORTS I BLAY, *Regests* núm. 508. Amb la carta envia al nunci un retall d'«El Correo Catalán» del mateix dia 6 de juny, signat per Wifredo. Es tracta d'una crítica a la Lliga Regionalista i a Cambó, que, en la festa de «*la mal llamada*» –segons el diari– «Unitat Catalana» havia dit: «I hem vist, aquests anys en què se'ns tira en cara el nostre exclusivisme i se' ns titlla d'egoistes, hem vist que en lo més gran, en lo més respectable, en lo que entra més al fons de la consciència, s'hi segueix igual procediment. Fa pocs, anys, l'episcopat de Catalunya era quasi bé tot català. Avui quasi no hi queda cap català. Sembla que's vulgui dir que la Iglesia, com si estigués al servei d'un Estat enemic, ha de contribuir també a la desnacionalització de Catalunya». ASV *Ibid. fol. 8.*

9. Carta de Reig i Casanova a Ragonesi. Barcelona 2 d'abril de 1919. ASV *Arch. Nunz. Madrid 764 fasc. 4, ff. 575-578.* CORTS I BLAY, *Regests* núm. 676.

10. Carta de Reig i Casanova a Ragonesi. Barcelona, 24 de febrer de 1917. ASV *Arch. Nunz. Madrid 751 fasc. 5, ff. 358-441.* CORTS I BLAY, *Regests* núm. 551. Veieu l'APÈNDIX DOCUMENTAL NÚM. 1.

Fra Valentí Serra de Manresa ha estudiat aquest episodi del catalanisme dels caputxins barcelonins utilitzant les fonts de l'Arxiu General dels Caputxins. V. SERRA DE MANRESA, *La província de framenors caputxins de Catalunya: de la restauració provincial a l'esclat de la guerra civil (1900-1936)*, Barcelona, Facultat de Teologia de Catalunya, 2000 [Col·lectània Sant Pacià: 70] 86-93.

11. Efectivament, va arribar a mans del cardenal secretari d'Estat. Carta de Ragonesi al cardenal Gasparri. Madrid, 23 d'octubre de 1917. ASV *Segr. Stato, Affari Eccl. Spagna 1160 459, ff. 15-16.*

d'Esplugues *Nostra Senyora de la Mercè*, que tenia com a subtítol *Estudi de psicologia ètnico-religiosa de Catalunya*, encaminat, segons el bisbe, a assolir una Església a Catalunya "independent de la d'Espanya".[12]

El doctor Reig i Casanova, que tenia bons contactes a Madrid, féu arribar encara al nunci la còpia d'un telegrama en què l'ambaixador d'Espanya davant de la Santa Seu, Fermín Calbetón, comunicava al president del Consell de Ministres, comte de Romanones, que havia lliurat la nota o *Promemoria sobre los capuchinos de Barcelona y de Cataluña*[13] que el Govern espanyol presentava a Secretaria d'Estat. Al bisbe de Barcelona, aquest telegrama li havia estat fet a mans pel president del Consell de Ministres, que al mateix temps li feia saber – com també li ho havia escrit el ministre de Gràcia i Justícia– que el Papa havia rebut el general del caputxins i li havia dit que els pares Miquel d'Esplugues i Rupert de Manresa serien allunyats de Barcelona. Copiem a continuació el text del telegrama que rebé Reig i Casanova:

> «El Embajador de España cerca de la Santa Sede al Presidente del Consejo de Ministros. He notificado al cardenal Secretario de Estado y al General de Capuchinos la decisón del Gobierno de castigar con rigor la conducta separatista que vienen haciendo en Barcelona y Cataluña frailes sibaritas y antiespañoles rebeldes por tan ilegales e insanas predicaciones a su prelado y tanto Vaticano como General se ponen a disposición Gobierno y ayudarán en su empresa que patrocina Su Santidad para que sea con todo rigor suprimida y castigada tal campaña. General me ha contado triste historia de sus religiosos en esta provincia tanto la relajación monacal como la política atribuyendo al poder nacionalista que le llama poder oculto. Reiterará reforzará medidas que hasta ahora fueron impotentes aun con su presencia

12. Aquesta *Relación* és datada a Barcelona, 10 de març de 1917. ASV *Segr. Stato, Affari Eccl. Spagna 1160 459, ff. 10-13*. Carta de Reig i Casanova a Ragonesi enviant la *Relación* i dos llibres. Barcelona, 10 de març de 1917. ASV *Arch. Nunz. Madrid 751 fasc. 5, ff. 317-318*. CORTS I BLAY, *Regests* núm. 550.

13. *Pro memoria para conocimiento del Eminentísimo Señor Cardenal Secretario de Estado de Su Santidad en el asunto relativo a la conducta de los religiosos capuchinos de Cataluña y muy especialmente de los de Barcelona*. Roma, 10 de març de 1917. ASV *Segr. Stato, Affari Eccl. Spagna 1160 459, ff. 4-7v*.

allí y del Vaticano recibirá tambien Nuncio instrucciones, bien entendido que toda medida de rigor será apoyada decididamente por su Santidad.»[14]

Tot i haver estat comunicat al bisbe de Barcelona que els caputxins Miquel d'Esplugues i Rupert de Manresa serien traslladats a d'altres convents de fora de la ciutat, la mesura no s'arribà a executar.[15] El mateix Reig i Casanova explicà al nunci, el mes de setembre de 1917, per què no es dugué a terme el que ha s'havia determinat des de Roma, comptant per a això amb la col·laboració del general dels caputxins, pare Venanci de Lisle-en-Rigault. En efecte, diu el bisbe, el definitori general dels caputxins decretà l'allunyament de Barcelona dels esmentats frares, però aquests religiosos impetraren l'ajut del diputat Francesc Cambó amb l'objectiu d'anul·lar la decisió del definitori general. El polític visità aleshores –com ho féu també el provincial dels caputxins, pare Fermí de la Cot– Reig i Casanova i va dir-li que ell s'oposaria amb totes les seves forces a qualsevol canvi dels dos caputxins. I la decisió fou revocada pel francès ministre general dels caputxins, amb el "ridícul pretext" –com el qualificarà el nunci– que el bisbe de Barcelona perseguia els esmentats religiosos pel fet d'haver-se mostrats amb franquesa davant del prelat com a "francòfils".[16]

En una altra carta a monsenyor Ragonesi, el bisbe li féu avinent que aquest episodi havia lesionat la seva autoritat episcopal, i demanà a la Santa Seu que intervingués en aquesta qüestió.[17] El nunci informà,

14. Telegrama de l'ambaixador Fermín Calbetón al comte de Romanones. Roma, 11 de març de 1917. ASV *Arch.Nunz. Madrid 751 fasc. 5, fol. 325.* Carta de Reig i Casanova a Ragonesi. Barcelona, 30 de març de 1917. ASV *Ibid., fol. 324.* CORTS I BLAY, *Regests* núm. 550.

15. «Estuve en Roma, con motivo de la visita ad limina, del 18 de abril al 10 de mayo, y en mis varias entrevistas con el Definidor español y con el Rvmo. P. General, se me aseguró que todo lo dispuesto sería cumplido antes de mi regreso a Barcelona». Carta de Reig i Casanova a Gasparri. Barcelona, 24 de setembre de 1917. ASV *Arch. Nunz. Madrid 751 fasc. 5, fol. 333v.* Vegeu també SERRA DE MANRESA, *Província de framenors caputxins (1900-1936)* pàg. 89.

16. Ofici de Reig i Casanova a Gasparri. Barcelona, 24 de setembre de 1917. ASV *Arch. Nunz. Madrid 751 fasc. 5, ff. 333-343v.*

17. «No hay clérigo alguno en mi diócesis, por humilde y desdichado que sea, ni aun seglar, sea quien fuere, que al acudir a la Santa Sede formulando una queja cualquiera, no se le oiga y se proceda a la averiguación del Hecho...Yo no puedo creer que al llegar al Papa quejas y denuncias graves documentadas del Obispo contra unos

doncs, el cardenal secretari d'Estat del tomb que havien pres a Barcelona les relacions de seu bisbe amb els frares caputxins.[18] El cardenal Gasparri féu des de Roma, durant el mes de novembre d'aquell any de 1917, les corresponents gestions que desembocaren en el fet que Benet XV expressés el seu desig que el cardenal de la Congregació de Religiosos, Giulio Tonti, cridés el ministre general dels caputxins i li fes present la necessitat urgent d'ordenar l'immediat allunyament de Barcelona dels pares Miquel i Rupert.[19]

El mes de febrer de 1918 –constatava estranyat Reig i Casanova a Ragonesi– els dos religiosos seguien encara a Barcelona malgrat els passos que el cardenal Gasparri havia fet a Roma.[20] En realitat, però, la Congregació de Religiosos ja havia decidit, en data 16 de novembre de l'any anterior, «*removeatur statim ab urbe Barcinonensi PP. Michaël de Esplugas et Rupertus de Manresa*», i així li fou comunicat al ministre general dels caputxins.[21]

Tanmateix, el general dels caputxins, al començament del mes de febrer de 1918, trameté a la Congregació de Religiosos una comunicació o vot del definitori general dels caputxins, en el qual es deia susbtancialment que, mantenir la decisió presa per la Santa Seu i d'insistir perquè Miquel d'Esplugues i Rupert de Manresa fossin remoguts de Barcelona, podria ser "injusta" perquè obeiria sobretot a les pressions del govern espanyol, i en aquell estat de les coses la decisió de la Cúria semblava als religiosos "ineficaç i perillosa". Ineficaç, perquè "no impediria pas als catalans d'abandonar llurs ideals

---

religiosos, no se haga absolutamente caso alguno. Una corrección la consideraría peferible al silencio absoluto». Ofici de Reig i Casanova a Gasparri. Barcelona, 24 de setembre de 1917. ASV *Arch. Nunz. Madrid 751 fasc. 5, fol. 334.*

18. Carta confidencial de Ragonesi a Gasparri. San Sebastián, 23 d'octubre de 1917. ASV *Segr. Stato, Affari Eccl. Spagna 1160 459, ff. 15-15v.* ASV *Arch. Nunz. Madrid 751 fasc. 5, ff. 330-330v* (minuta).

19. Despatx de Gasparri a Ragonesi. Vaticà, 10 de novembre de 1917. ASV *Arch. Nunz. Madrid 751 fasc. 5, fol. 313.* CORTS I BLAY, *Regests* núm. 550.

20. El nunci havia deixat llegir al bisbe de Barcelona el despatx del cardenal secretari d'Estat del 10 de novembre de 1917 en el qual deia que el Papa cridaria el general dels caputxins per treure de Barcelona els pares Miquel i Rupert. Barcelona, 26 de febrer de 1918. ASV *Arch. Nunz. Madrid 751 fasc. 5, fol. 342.*

21. Despatx de Gasparri a Ragonesi. Vaticà, 16 de juliol de 1918. ASV *Arch. Nunz. Madrid 751 fasc. 5, ff. 347-350.* ASV *Segr. Stato, Affari Eccl. Spagna 1160 459, ff. 23-24* (minuta).

regionalistes" i tampoc solucionaria els conflictes amb l'autoritat episcopal de Barcelona. Perillosa, perquè una mesura com la que pensava adoptar Roma cavaria i aprofundiria encara més el fossat que separava la província caputxina de Catalunya dels superiors de Roma. És per això que els caputxins s'inclinaven per no prendre cap mesura de rigor. Creien també que procedint d'aquesta manera hom no podria pensar que es comprometés l'autoritat del bisbe de Barcelona, sinó, en tot cas, la de l'orde, que era la que havia pres la iniciativa de la decisió i de donar-se més temps per estudiar profundament les queixes de la Santa Seu, oferint així, en canvi, als pares Miquel i Rupert la possibilitat de poder-se defensar i d'explicar-se.[22]

El nunci fou informat pel cardenal secretari d'Estat del vot que presentà el general dels caputxins a la Congregació de Religiosos i de la pregunta del prefecte d'aquesta Congregació, cardenal Tonti, sobre «*se sia il caso di prendere altri provvedimenti e quali, oppure di soprassedere*».[23] Ragonesi féu conèixer igualment al bisbe de Barcelona el vot del general i la pregunta del cardenal Tonti, i li pregà que li donés el seu parer perquè li servís a ell mateix com a base de la contestació que pensava donar a Roma.[24]

Reig i Casanova, en una elaborada i ben equilibrada resposta al nunci, de l'1 d'octubre de 1918, concloïa que l'afer dels caputxins de la seva diòcesi era tan complex, que ell mateix entenia que era millor donar-lo per acabat. Les raons que adduïa fonamentalment eren dues. La primera, era la mateixa confessió d'impotència per part del general dels caputxins de posar remei als mals que afligien l'orde a Barcelona. La segona raó era la situació que s'havia creat durant el temps transcorregut des que es va anunciar la primera mesura –abril de l'any anterior– contra els caputxins de Barcelona, fins a la celebració del capítol provincial dels caputxins –juliol de 1918– en el qual havia estat elegit com provincial de Catalunya el pare Miquel d'Esplugues i havia confirmat en el càrrec el pare Rupert de Manresa.[25]

22. Despatx del prefecte de Religiosos, cardenal Tonti, al cardenal Gasparri. Roma, 5 de juliol de 1918. ASV *Segr. Stato, Affari Eccl. Spagna 1160 459, ff. 19-22.*

23. Despatx de Gasparri a Ragonesi, que conté fragments seleccionats pel secretari d'Estat del vot del general dels caputxins. Vaticà, 16 de juliol de 1918. ASV *Arch. Nunz. Madrid 751 fasc. 5, ff. 348-350* (minuta).

24. Carta confidencial de Ragonesi a Reig i Casanova. Comillas, 21 d'agost de 1918. ASV *Arch. Nunz. Madrid 751 fasc. 5, fol. 347* (minuta).

25. «La experiencia acredita que, invocando su condición de catalanistas y

Els caputxins catalans compliren amb la lletra de les disposicions de la Santa Seu, però de fet els pares Miquel d'Esplugues i Rupert de Manresa romangueren a Barcelona.[26]

Reig i Casanova i el catalanisme de Montserrat

Passat ja el Corpus de 1919, Reig i Casanova es planyia encara en una carta a Ragonesi de l'actitud que els caputxins mantenien envers ell mateix. En efecte, el prelat es dolia de la manca de suport que trobà en els caputxins i en l'abat coadjutor de Montserrat després dels fets de la diada de Corpus i del capteniment "dels catalanistes" envers la seva persona. [27]

A més de l'absència de qualsevol mostra de solidaritat per part de l'abat coadjutor de Montserrat, Antoni M. Marcet, el bisbe de Barcelona confessava també al nunci que li havia molestat el capteniment del mateix abat en el sínode diocesà del mes de març d'aquell 1919, per la qüestió de l'ús del català en la predicació.[28] De fet, el criteri de

---

aliadófilos, cualquier cosa que se intente contra ellos [els pares Miquel d'Esplugues i Rupert de Manresa i d'altres caputxins] ha de repercutir en estos dos campos de la política nacional e internacional. Ello, está claro, que habría de acarrear una situación difícil a la Santa Sede y al Prelado. Es, pues, verdaderamente ineficaz y peligroso intentar poner remedio a los males denunciados [...] El obispo que suscribe entiende que debe sobreseerse y darse por terminado este asunto.» Carta de Reig i Casanova a Ragonesi. Barcelona, 1 d'octubre de 1918. ASV *Arch. Nunz. Madrid 751 fasc. 5, ff. 344-345.*

26. El pare Rupert fou enviat uns dies al convent de Sarrià –que, rigorosament, era fora de Barcelona ja que fins 1921 Sarrià era un municipi independent– i el pare Miquel ja era també a Sarrià. SERRA DE MANRESA, *Província de framenors caputxins (1900-1936)* pàg. 90.

27. Carta de Reig i Casanova a Ragonesi. Barcelona, 22 de novembre de 1919. ASV *Arch. Nunz. Madrid* 770 *fasc. 1, ff. 34-48.* CORTS I BLAY, *Regests* núm. 751. ASV *Segr. Stato, Affari Eccl. Spagna 1231 478, ff. 30-30v* (còpia). El bisbe escriví la carta per requeriment del nunci, que recollia informació sobre el catalanisme de Monserrat per disposició del cardenal Gasparri. Carta de Ragonesi a Gasparri. Madrid, 8 de desembre de 1919. ASV *Segr. Stato, Affari Eccl. Spagna 1231 478, fol. 21.* La carta de Reig i Casanova, del 22 de novembre de 1922, responia a les accions empreses per Roma després de les queixes del rei Alfons XIII contra Montserrat, de les quals parlem més avall.

28. «[...] Que en la celebración del Sínodo Diocesano, el Abad Coadjutor, que asistía en lugar preeminente, se levantó, con asombro de muchos, para votar en contra

l'ús de la llengua catalana que els monjos de Montserrat pretenien de normalitzar o estendre, ja fos en la predicació o en la pietat, no devia ser gaire compartit per Reig i Casanova, quan refereix al nunci que l'opinió pública considerava el monestir com un «*laboratorio catalanista, especialmente en lo que se refiere a dar este tinte a la piedad*».[29]

Encara tenia el doctor Reig i Casanova un altre greuge, per extensió, contra Montserrat. Era a causa d'un monjo d'aquesta comunitat que es trobava a Roma, el pare Bonaventura Ubach. El bisbe el considerava com el possible causant que les greus denúncies que ell mateix havia presentat a la Santa Seu sobre la manera de procedir dels caputxins de Barcelona no haguessin produït cap efecte davant de la Sagrada Congregació de Religiosos.[30]

Totes aquestes informacions del bisbe de Barcelona sobre Montserrat[31] obeïen a consultes que es feien des la nunciatura aquella tardor de 1919 sobre «*Il catalanismo nel Monastero dei PP. Benedittini di Montserrat*».[32] La investigació del cas fou llarga i es referia tant a

---

de lo propuesto por mi, de acuerdo con la Comisión prosinodal, respecto a predicación en catalán, apoyando con su voto la proposición en sentido de acentuar más esta forma de predicación [...] Que lo mismo se repitió al leerse la constitución sinodal que prohibía las casullas no litúrgicas, que capuchinos y benedictinos de Montserrat venían usando, levantándose también para votar en contra el Abad con los significados catalanistas que asistían al Sínodo». Carta de Reig i Casanova a Ragonesi, Barcelona 22 de novembre de 1919. ASV *Arch. Nunz. Madrid* 770 *fasc. 1, ff. 34-48*. CORTS I BLAY, *Regests* núm. 751. ASV *Segr. Stato, Affari Eccl. Spagna 1231 478, fol. 30* (còpia).

29. Carta de Reig i Casanova a Ragonesi, Barcelona 22 de novembre de 1919. ASV *AN Madrid 770 fasc. 1, ff. 34-48*. CORTS I BLAY, *Regests* núm. 751. ASV *Segr. Stato, Affari Eccl. Spagna 1231 478, fol. 30* (còpia).

30. Carta de Reig i Casanova a Ragonesi, Barcelona 22 de novembre de 1919. ASV *Arch. Nunz. Madrid 770 fasc. 1, ff. 34-48*. CORTS I BLAY, *Regests* núm. 751. ASV *Segr. Stato, Affari Eccl. Spagna 1231 478, fol. 31* (còpia).

31. Continuem referint-nos a carta de Reig i Casanova a Ragonesi del 22 de novembre de 1919.

32. Aquest és el títol que figura en la carta que fou enviada pel nunci al secretari d'Estat informant sobre el catalanisme imperant a Montserrat segons les informacions d'un monjo d'aquest monestir, Bernat Adell. Ragonesi al cardenal Gasparri. San Sebastián, 5 d'octubre de 1919. ASV *Segr. Stato, Affari Eccl. Spagna 1231 478, ff. 2-2v*. Junta amb aquesta carta hi ha la de dom Adell. Montserrat, 10 d'agost de 1919. ASV *Ibid. ff. 4-6*. ASV *Arch. Nunz. Madrid 770 fasc. 1, ff. 34-48* (còpia). CORTS I BLAY, *Regests* núm. 751. A partir d'aquesta acusació del monjo de Montserrat, es posà en marxa el procés al·ludit sobre el catalanisme en aquest cenobi.

l'abat coadjutor com als monjos del monestir. El mes de febrer de 1920, es feren a l'abat Marcet, en nom de l'autoritat del Papa, tres advertiments.[33] El primer, es referia al fet que l'abat evités entre els seus monjos qualsevol tipus de manifestacions polítiques. La segona advertència tenia a veure amb els "canviaments que sobre l'ús públic de la llengua catalana havien estat introduïts al monestir als darrers anys". La Santa Seu, deia aquest *monitum*, "no podia aprovar aquest canvi".[34] Finalment, que l'abat no obstaculitzés de cap manera, en les coses anteriors, les directrius de l'autoritat de l'ordinari de la diòcesi, el doctor Reig i Casanova.

2. El capteniment de la Santa Seu respecte del desvetllament del sentiment catalanista i nacionalista

La Santa Seu seguia també ben de prop, ja ens n'hem pogut adonar, la bullida catalanista d'aquells anys –i d'altres– que es donava durant pontificat barceloní de Reig i Casanova. En efecte, el mes de gener de 1919, el nunci envià al secretari d'Estat, cardenal Pietro Gasparri, un dossier sobre la «*questione catalana*» vista pel mateix Ragonesi. En aquest informe, hi explicava que el govern espanyol havia suspès les garanties constitucionals a la província de Barcelona a causa dels moviments revolucionaris i recordava també al cardenal Gasparri com, el mes de novembre de l'any anterior, assenyalant les diverses causes de la greu situació política d'Espanya, apuntava ja a «*la questione catalana, la quale si trova appunto ora nella sua fase piú acuta*». Interessa saber aquí que en el seu report a la Secretaria d'Estat, el nunci mostrava un bon coneixement tant de la situació política espanyola, com de les principals figures del

33. Carta del cardenal Gasparri a l'abat coadjutor de Montserrat Antoni M. Marcet. Vaticà, 21 de febrer de 1920. ASV *Segr. Stato, Affari Eccl. Spagna 1231 478, ff. 35-35v* (minuta). ASV *Arch. Nunz. Madrid 770 fasc. 1, ff. 34-48*. CORTS I BLAY, *Regests* núm. 751.

34. «II. La S. Sede non può approvare i cambiamenti fatti nel Monastero, da alcuni anni in qua, nell'uso pubblico della lingua catalana; mentre i predecessori di V. P., pur essendo catalani, non si erano accinti ad introdurli.» Carta del cardenal Gasparri a l'abat Marcet. Vaticà, 21 de febrer de 1920. ASV *Segr. Stato, Affari Eccl. Spagna 1231 478, ff 35-35v.* (minuta).

catalanisme polític d'aleshores, com Francesc Cambó i Josep Puig i Cadafalch.[35]

El setembre de 1918, els bisbes de la Tarraconense havien fet sortir una *Carta pastoral dels prelats de Catalunya* que pretenia orientar llurs diocesans en aquell desvetllament de l'esperit catalanista, encara que mai empressin cap expressió d'aquest caire.[36] L'any següent, en vistes de l'agitada situació de Barcelona, el secretari d'Estat consultà Ragonesi sobre l'oportunitat d'un acte pontifici dirigit a l'episcopat català que toqués també la "qüestió catalana".[37] El nunci li respongué que una iniciativa com aquesta «*sarebbe veramente opportuna*». Es podria aprofitar l'avinentesa, suggereix Ragonesi, de la publicació de la pastoral dels bisbes de Catalunya, de l'any anterior, perquè la Santa Seu els indiqués la conveniència d'exhortar llurs respectius clergats a dedicar-se a promoure l'acció catolicosocial i a mantenir-se lluny de les lluites polítiques. Però el nunci advertia clarament al secretari d'Estat, que «*sarebbe sommamente pericoloso entrare apertamente a parlare della questione Catalana*».[38] Poc després, el cardenal Gasparri féu saber a Ragonesi que el papa Benet XV havia cregut convenient comunicar-li que volia meditar bé el moment oportú d'enviar un document pontifici als bisbes catalans.[39]

35. Dossier mecanografiat del nunci Ragonesi adreçat al cardenal Gasparri, *La questione catalana*, amb data del 18 de gener de 1919, 11 pàgines. ASV *Arch. Nunz. Madrid 765 fasc. 3, ff. 263-293*. Corts i Blay, *Regests* núm. 687. La documentació de la capsa 765 del fons de la Nunciatura de Madrid, fascicle 3, en la *posizione* 385 té el títol: *La questione Catalana. Notizie Politiche*. L'informe de Ragonesi sobre la "qüestió catalana" es troba també en l'ASV *Segr. Stato, Affari Eccl. Spagna 1204 471, ff. 1-21*.

36. La Santa Seu estava naturalment al corrent de la Carta col·lectiva dels prelats de Catalunya, Barcelona 25 de setembre de 1918. Carta de Ragonesi al cardenal Gasparri. Madrid, 8 de març de 1919. ASV *Arch. Nunz. Madrid 765 fasc. 3, ff. 298-301* (minuta). Corts i Blay, *Regests* núm. 688. La *Carta pastoral colectiva de los prelados de Cataluña*, extreta del «Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Gerona» 60 (1918), la va fer arribar el nunci al secretari d'Estat. ASV *Segr. Stato, Affari Eccl. Spagna 1212 472, ff. 25-33*.

37. Telegrama del cardenal Gasparri a Ragonesi. Roma, 6 de març de 1919. ASV *Arch. Nunz. Madrid 765 fasc. 3, ff. 307-310* (transcripció). Corts i Blay, *Regests* núm. 690.

38. Carta de Ragonesi al cardenal Gasparri, Madrid 9 de març de 1919. ASV *Segr. Stato, Affari Eccl. Spagna 1212 472, ff. 23-23v.*

39. Despatx del cardenal Gasparri a Ragonesi. Vaticà, 29 de març de 1919. ASV *Segr. Stato, Affari Eccl. Spagna 1212 472, ff. 33-33v.* (minuta).

Encara que sigui avançant-nos als fets de Corpus del mes de juny de 1919, diguem aquí que els que sí reberen un document de Roma foren dos ordes religiosos ben coneguts. En efecte, aquella tardor de 1919, el nunci Ragonesi havia escoltat, romanent-ne ben sorprès, les queixes del jove rei Alfons XIII sobre el tracte que, a judici del monarca, rebia de la Santa Seu; per exemple, sobre el nomenament de cardenals espanyols. Una de les coses de les quals es lamentava el rei era que la Santa Seu no mostrava prou fermesa davant del creixement dels nacionalismes català i basc. Ragonesi, per a calmar Alfons XIII, escriví al cardenal Gasparri i li proposà d'emprendre diverses mesures, entre les quals la de "prohibir novament al clergat de fomentar i d'afavorir el moviment separatista del catalanisme i del biskaitarrisme".[40]

Gasparri, seguint el consell del nunci, envià una lletra als generals dels franciscans i dels jesuïtes comminant-los a vigilar el catalanisme i el "biskaitarrisme" d'alguns de llurs súbdits d'Espanya. Una mesura semblant a aquesta havia estat ja adoptada l'any 1913.[41] Recordem aquí com, paral·lelament a aquestes gestions de la Santa Seu sobre el catalanisme, del mes d'octubre de 1919, tenia lloc una altra acció també de Roma, "la qüestió del catalanisme de Montserrat".[42]

Les notes que fins ací hem ofert haurien de ser suficients per a una primera aproximació a la posició tant de Reig i Casanova, com de la Santa Seu respecte a l'afirmació del catalanisme pels volts del 1919: ni el bisbe, ni Roma –podríem concloure nosaltres– restaren indiferents davant d'aquella situació, que tingué un episodi virulent arran dels esdeveniments del Corpus d'aquell any.

40. Despatx de Ragonesi al cardenal Gasparri. San Sebastián, octubre de 1919. ASV *Segr. Stato, Affari Eccl. Spagna 1225 476, ff. 81-81v.*

41. Despatx del cardenal Gasparri a Ragonesi. Vaticà, 18 de novembre de 1919. ASV *Arch. Nunz. Madrid 770 fasc.1, ff. 12-13.* CORTS I BLAY, *Regests* núm. 750. La carta circular del nunci Ragonesi, del 25 d'abril de 1913, adreçada als superiors dels ordes religiosos exhortant a la vigilància sobre llurs súbdits en relació al catalanisme és en l'ASV *Ibid., ff. 73-73v.* CORTS I BLAY, *Regests* núm. 789.

42. Sobre la reacció de la Santa Seu a les observacions que Alfons XIII féu al nunci, i de les quals ja n'hem parlat més amunt, el cardenal secretari diu a Ragonesi: «Sulla questione del Catalanismo, è ben che S. M. [Alfons XIII] sappia come la S. Sede non siasi mostrata né si mostri davvero indifferente a quanto riguarda ad essa», i a tal propòsit fa a mans la còpia d'una carta que, en nom del Papa, ha adreçat al provincial dels benedictins d'Espanya denunciant el "catalanisme extrem" que es vivia al monestir de Montserrat. Despatx de Gasparri a Ragonesi. Vaticà, 17 d'octubre de 1919. ASV *Segr. Stato, Affari Eccl. Spagna 1225 476, ff. 81-81v.* (minuta).

3. Els precedents immediats dels fets de Corpus de 1919

Exposem tot seguit alguns esdeveniments que, a més d'explicar l'ambient del catalanisme puixant de la segona dècada del segle XX, constitueixen els precedents immediats del Corpus de 1919.

L'assemblea de la Lliga Espiritual de Nostra Senyora de Montserrat

Aquell mateix any de 1919, el dia 19 de gener, se celebrà una assemblea de la Lliga Espiritual de Nostra Senyora de Montserrat –fundada pel bisbe Josep Torras i Bages–, al matí a la basílica de la Mare de Déu de la Mercè i, a la tarda, a l'església parroquial de Santa Anna de Barcelona. L'acte fou preparat per un full volant, *L'afirmació cristiana i el problema de Catalunya*[43] i per una carta de la Junta Directiva composta per Leonci Soler i March, Santiago de Riba i Manuel Carrasco i Formiguera, que explicava el que cercava «aquesta entitat religiosa i patriòtica»; això és, «demanar a Déu, per medi de Ntra. Sra. de Montserrat, la total reconstrucció espiritual i temporal del poble català i fomentar, per l'acció corporativa de la Lliga i la individual dels seus membres, la unió de la devoció cristiana amb l'amor al país en la pietat i la unió de l'ideal de la fe en el moviment catalanista».[44]

El bisbe Reig i Casanova comunicà al nunci Ragonesi que no pensava assisitir a l'acte religiós del matí del dia de l'assemblea de la Lliga Espiritual «*Catalanista*» –com hi afegeix el mateix prelat– de Nostra Senyora de Montserrat. Li féu saber igualment que, en canvi, hi prendria part el canonge Carles Cardó, que no havia comunicat res sobre el particular al seu Ordinari, i envià al nunci el programa de les activitats que es farien en l'assemblea del diumenge 19 de gener.[45] La representació del bisbe l'exercí l'abat Marcet, de Montserrat.

Els actes celebrats a la tarda del diumenge a Santa Anna foren presidits per Josep Puig i Cadafalch, president de la Mancomunitat de

43. D'aquest full volant en tenia constància la nunciatura. *ASV Arch. Nunz. Madrid 765 fasc. 3, ff. 336-337.* CORTS I BLAY, *Regests* núm. 695.

44. Aquesta carta, amb els temes de l'assemblea que havia de celebrar-se el dia 19 de gener, havia arribat a la Santa Seu enviada per Ragonesi. ASV *Segr. Stato, Affari Eccl. Spagna 1202 470 ff. 46-49.* Vegeu també BONET I BALTÀ, *Reig i Casanova* 199.

45. Carta de Reig i Casanova a Ragonesi. Barcelona, 16 de gener de 1919. ASV *Arch. Nunz. Madrid 765 fasc. 3, ff. 318-325.* CORTS I BLAY, *Regests* núm. 676.

Catalunya, i el secretari general de la Lliga Espiritual, Manuel Carrasco i Formiguera. Els acompanyaven les personalitats més destacades de la vida religiosa i del pensament catalanista. Hom justificà aquella jornada patrioticoreligiosa en el fet d'«apropar-se el dia en què Catalunya havia d'implantar la seva voluntat nacional». És en aquest sentit que els reports que es feren a l'assemblea eren adients a la temàtica nacionalista.

El canonge Josep M. Baranera tractà de la «Vindicació cristiana de l'autonomia: principis ètics i proves històriques». Un altre canonge, el doctor Carles Cardó, desenvolupà el tema de «L'ús de la llengua catalana en la vida cristiana i el problema català en la pietat». L'escriptor i polític Jaume Bofill i Mates parlà de «L'ideal de la fe en el moviment catalanista. Integritat espiritual del nacionalisme català. L'orientació del bisbe Torras i Bages en l'elevació cristiana de Catalunya».[46] Aquella tarda es llegiren fins a divuit conclusions, que després foren ben divulgades: «Un autèntic programa religiós-polític –diu Bonet i Baltà–, de cara a les eleccions generals que es preparaven per a ben aviat».[47]

Assenyalem ara breument algunes de les conclusions de l'assemblea de la Lliga Espiritual per veure el seu abast tant en l'ordre religiós com en el camp polític. A una de les primeres conclusions que arribava –després d'haver explicat en què consistia el concepte d'«autonomisme» i de relacionar-lo amb el dret natural i cristià– era que on es troba «una veritable personalitat pública, se li ha de reconèixer el dret a l'autarquia, al seu govern autònom». Una altra de les conclusions de l'assemblea era la que deia «la pàtria dels catalans és Catalunya». Aquí es donava una notícia sobre quin era l'estat actual de Catalunya: «a) una entitat natural no reconeguda; b) una societat històrica maltractada; c) una nació renascuda cohibida». Es recordaven després «les prescripcions canòniques de la província eclesiàtica tarraconense» sobre l'ús del català en la formació cristiana, puix «l'evangelització en llengua estranya és un costum detestable, perniciosíssim i destructor de la fe» i recomanava «a tots els catalans que exigeixin de les escoles» el compliment de l'ensenyament en català a l'aula i a la catequesi.

46. ASV *Segr. Stato, Affari Eccl. Spagna 1202 470, fol. 48.* Els nom dels canonges Cardó i Baranera que figuren en els temes de l'assemblea apareixen subratllats en la carta de la Junta Directiva de la Lliga Espiritual.

47. Bonet i Baltà, *Reig i Casanova* 199. El fulletó imprès amb les *Conclusions de l'Assemblea de la Lliga Espiritual de N. D. de Montserrat* es pot veure en l'ASV *Segr. Stato, Affari Eccl. Spagna 1202 470 ff. 50-51v.*

I en el camp politicoreligiós, l'assemblea de la Lliga Espiritual concloïa, també, que per a assolir la total reconstrucció temporal i espiritual de Catalunya, «que comença amb la instauració del seu règim autonòmic», calia conservar en l'orde polític el *statu quo* jurídic de l'Església, aplicant-lo l'Estat amb tota dignitat; i prepar efiçament l'«homogeneïtat dels catalans segons la doctrina cristiana». Les conclusions de l'assemblea acabaven fent una professió de fidelitat a la Santa Seu i «a la jerarquia de la Tarraconense» refermant així la seva tradició «romana i popular».[48]

El mateix doctor Reig i Casanova, que no ignorava les conclusions de l'assemblea de la Lliga Espiritual de Nostra Senyora de Montserrat, deuria adonar-se de com pensava una part notable dels seus fidels i dels seus clergues. La Santa Seu no ignorava tampoc ni l'acte, ni l'esperit que l'animava.

El capítol catedral i el sínode diocesà

Cap a aquell any 1919, el capítol catedral de Barcelona estava dividit entre els qui participaven de les aspiracions nacionalistes i els qui s'hi oposaven. Les desavinences es posaren de manifest quan es discutia a les Corts el que hom anomenava aleshores la qüestió catalana.[49] De la divisió del capítol, se'n féu ressò la premsa el mes de febrer de 1919,[50] i hi hagueren d'intervenir el mateix bisbe i el nunci apostòlic.[51]

48. *Conclusions de l'Assemblea de la Lliga Espiritual de N. D. De Montserrat.* ASV *Segr. Stato, Affari Eccl. Spagna 1202 470, ff. 50-58.* Tot els textos de les *Conclusions de l'Assemblea* que hem posat entre cometes es corresponen amb els subratllats que hom pot veure en el text de les esmentades *Conclusions*, que es conserven en l'arxiu de Secretaria d'Estat.

49. Ja hem dit que el nunci Ragonesi envià a Roma un llarg informe sobre la "qüestió catalana". Madrid, 18 de gener de 1919. ASV *Segr. Stato, Affari Eccl. Spagna 1204 471, ff. 1-21.*

50. Bonet i Baltà, *Reig i Casanova* 199.

51. El bisbe Reig i Casanova, contestant a una carta del nunci en què el representant de la Santa Seu protestava per un suposat telegrama enviat a Eduardo Dato pel capítol catedral de Barcelona, amb els qual els canonges s'haurien adherit a les posicions del ministre respecte a l'autonomia de Catalunya, desmenteix l'existència d'aquest telegrama. De la qüestió de la divisió del capítol, en parlà també la «Gaceta de Cataluña» del dimarts 4 de febrer de 1919. Carta de Reig i Casanova a Ragonesi. Barcelona, 4 de febrer de 1919 ASV *Arch. Nunz. Madrid 765 fasc. 3, ff. 312-313.* Corts i Blay, *Regests* núm. 691.

Aquell mateix mes de febrer de 1919, dels dies 19 al 21, se celebrà a la seu el sínode diocesà de Barcelona. El bisbe Reig i Casanova trobà moltes dificultats durant la seva preparació. La causa d'aquests entrebancs, segons el mateix prelat ho manifestà clarament al nunci, fou «*el avance catalanista*».[52]

D'aquest "avenç catalanista" dels pares sinodals, en parlà també «La Veu de Catalunya» dels dies 21 i 22 de febrer. Aquest periòdic explicà que els sinodals havien emprat el «*non placet*» per expressar llur disconformitat amb alguns punts de les Constitucions del sínode que el bisbe ja presentava com a definitus a les sessions. Per exemple, hom no volia que les Constitucions fossin publicades en castellà i en català, ja que en altres sínodes sempre ho havien estat en una sola llengua, la catalana. Igualment, fou un punt mot controvertit de les Constitucions el que feia així: «*Recomanem* que es faci la predicació parroquial en llengua catalana». Els sacerdots participants al sínode, en canvi, volien que la frase començés d'aquesta altra faiçó: «*Manem* que es faci...», tal com ho disposaven els antics concilis de la Tarraconense. Aquest fou també el capteniment de l'abat de Montserrat Antoni M. Marcet. El mateix doctor Reig i Casanova, que presidia les sessions sinodals, hagué d'escoltar el sermó del doctor Castellet, rector de Santa Madrona, que explanà la doctrina torrasiana sobre els elements constitutius de la identitat catalana, i com recordava als seus auditors que les grans figures sacerdotals de Catalunya havien predicat tothora en català: sant Antoni M. Claret, els bisbes Vilamitjana i Climent, i el darrer bisbe català que tingué Barcelona, el cardenal Casañas, fill de la ciutat.[53]

La publicació de les actes sinodals no es féu fins més d'un any després de l'acabament del sínode diocesà de 1919, quan ja li restava molt poc temps de pontificat a Barcelona al doctor Reig i Casanova.

L'exhortació de Reig i Casanova sobre el deure electoral, del mes de maig de 1919

Una altra acció que comprometé molt el bisbe de Barcelona als ulls de molts dels seus diocesans fou la publicació de l'exhortació *So-*

52. Carta de Reig i Casanova a Ragonesi. Barcelona, 16 de febrer de 1919. ASV *Arch. Nunz. Madrid 706 fasc. 2, fol. 400*. CORTS I BLAY, *Regests* núm. 706.

53. BONET I BALTÀ, *Reig i Casanova* 199.

bre el deber electoral, el dia 10 de maig de 1919, apareguda també en la premsa diària. Aquest escrit, que apareixia en un moment en què hom cercava per damunt de tot la victòria nacionalista, caigué, especialment sobre l'element catalanista, com un gerro d'aigua freda.

En el document esmentat, el doctor Reig i Casanova donava les seves consignes a l'electorat catòlic observant que: «*A nadie se le oculta que las elecciones próximas decidirán el porvenir de España*», i concretant després: «*Atender en primer lugar a dar vuestro sufragio a la condición de católico al candidato* [...] *Relegar a segundo término toda consideración de partido de escuela*». Però, potser, el punt de l'exhortació que més malament encaixà la sensibilitat catalanista fou aquell en el qual el bisbe reproduïa un fragment, citat en català, d'un text de «La Veu de Catalunya»: «Avui a les terres d'Espanya, per una sèrie de circumstàncies notòries, no cal pensar en una revifalla de l'esperit religiós. No cal pensar sinó en una revifalla de l'esperit patriòtic. Però aquest esperit no és sentit avui sinó mitjançant els nacionalismes locals». El comentari del prelat a aquests mots, i que tant enutjà l'opinió nacionalista, feia així:

> «Lejos de resignarnos y consagrar nuestra actividad a la revivicencia del espíritu patriótico, deberíamos poner siempre a éste en segundo término y dedicar nuestro esfuerzo a reanimar el espíritu religioso como el medio más adecuado y seguro para la realización de nuestros anhelos patrióticos. *Avui* [sic] hoy más que nunca hay que pensar en tierras de España en la renovación del espíritu religioso [...]».

El resultat de les eleccions del 15 de juny a Barcelona fou de vuit senadors nacionalistes, que feren la majoria. Les eleccions a diputats del 7 de juliol foren guanyades per tots els candidats de la Lliga Regionalista.[54]

Els electors catòlics seguiren, doncs, fidelment l'exhortació del bisbe a complir amb llur deure electoral; sols, però, que en una altra direcció, diversa segurament de la que llur pastor els apuntava.

54. Bonet i Baltà, *Reig i Casanova* 200.

Cas de consciència de la Junta d'Acció Catòlica: fidelitat nacionalista i obediència al bisbe

Una de les conseqüències que tingué l'exhortació del doctor Reig i Casanova *Sobre el deber electoral* fou el cas de consciència que es creà a alguns dels vocals, de clar tarannà nacionalista, de la Junta Diocesana d'Acció Catòlica. La qüestió moral consistia en com aquests vocals, després de l'exhortació pastoral de Reig i Casanova, podien conjuminar llurs principis nacionalistes amb la fidelitat al prelat, que apareixia als ulls d'altres catòlics com a anticatalanista, i que fou qui els nomenà per a aquell càrrec. D'aquesta manera, Joan Llimona, Josep M. Marquès i Jordi Olivar i Daydí escriviren, el 13 de juny de 1919, una carta confidencial al bisbe Reig i Casanova exposant-li aquest llur comú cas de consciència, que, d'altra banda, creien que era el mateix que tenien altres companys de Junta, i demanaven al bisbe que els expliqués «quina incompatibilitat hi havia entre llurs conviccions religioses i llurs sentiments nacionalistes».

Aquesta carta arribà igualment, com ja ho veurem aviat, a la nunciatura. Ara, en citarem, però, alguns paràgrafs sols per veure el pensament nacionalista en relació al fet religiós, i quina era també la mentalitat d'alguns –però no pas d'una minoria– dels més conspicus col·laboradors seglars del bisbe de Barcelona.

> «Nosaltres, Il·lm. Senyor, tenim idees fermament nacionalistes. Professem aquestes idees perquè les creiem compatibles amb la nostra Fe Catòlica i d'acord amb els principis i ensenyances proclamats pels Sants Pares i els Bisbes; perquè creiem fermament que l'Església respecta i estima les fisonomies peculiars i exclusives dels pobles segons les seves costums, el seu idioma, les seves Arts, la seva Història i el seu Dret
>
> Som nacionalistes no solament per respecte i veneració a la tradició eminentment cristiana de la nostra terra, sinó també per amor a Espanya [...] El principi de les Nacionalitats ha quedat definitivament consagrat com a segell propi d'una nova Edat històrica.
>
> I essent això cert, Espanya no podrà substreure's a aquesta corrent impetuosa; més o menys tard haurà d'acceptar aquests principis nacionalistes fins ara rebutjats pels seus Governs; i l'autonomia, que uns temen i altres desitgen, haurà d'ésser realitat

viva pel bé d'Espanya, o del contrari, Espanya, la nostra Espanya, desapareixerà.

I és per això, perquè tenim aquesta pregoníssima convicció, que nosaltres som nacionalistes.

Doncs bé, tinguem en compte dos fets: per una banda nostra fe cristiana que hem d'estimar i defensar fins a morir i fruir després d'aquesta vida, i les nostres conviccions nacionalistes, i per l'altra l'opinió que té el poble de Va. Il·lma. a qui creu decididament antinacionalista, opinió que ara no volem judicar ni discutir, però que és un fet viu.

[...] Els catòlics nacionalistes, que són els més i que estan segurs que entre el Catolicisme i el Nacionalisme hi ha complet acord, ens miren amb prevenció que presidint-nos el Bisbe participem dels prejudicis antinacionalistes que en ell hi veuen; els catòlics antinacionalistes ens miren també amb prevenció perquè som nacionalistes i, segons ells, no podem merèixer la confiança del nostre Bisbe i gairebé ens col·loquen fora del cos de l'Església.»

[...] Pensi Va. Il·lma., per comprendre millor la nostra situació que, com hem dit, creiem fermament en què Catalunya obtindrà, a no trigar gaire, la seva autonomia; que el reconeixement oficial de la nacionalitat catalana serà un fet imposat per les circumstàncies per les quals el món travessa; que establir incompatibilitats entre els principis nacionalistes i el Dogma Catòlic és preparar per a Catalunya una autonomia anticlerical i atea, i que el nostre afany i contínua aspiració és treballar per aconseguir per a Catalunya una autonomia fidel a la Santa Mare Església, submissa al Pontificat Romà, defensora de la Fe, de mode que essent Espanya l'Estat més catòlic del món, sigui Catalunya la nacionalitat espanyola més catòlica.»[55]

El doctor Reig i Casanova no respongué per escrit a aquesta carta.[56] El 25 de juny de 1919, els tres mateixos vocals la Junta d'Acció

55. Carta dels vocals de la Junta Diocesana d'Acció Catòlica de Barcelona, Joan Llimona, Josep M. Marquès i Jordi Olivar i Daydí, adreçada al bisbe Reig i Casanova. Barcelona, 13 de juny de 1919. Aquesta carta, la podeu veure reproduïda en l'APÈNDIX DOCUMENTAL NÚM. 2. Vegeu també BONET I BALTÀ, *Reig i Casanova* 200-201.

56. Així ho diu la relació dels fets que motivaren la dimissió d'alguns membres de la Junta Diocesana de Barcelona: Recurs de la Mancomunitat de Catalunya contra Reig i Casanova. ASV *Arch. Nunz. Madrid 771 fasc.2, fol. 222.*

Catòlica de Barcelona que li dirigiren aquesta lletra exposant llur cas de consciència, haurien de presentar també al bisbe llur dimissió, en gran part pels mateixos motius que els menaren a escriure aquesta carta del dia 13 de juny.

II. ELS FETS DE CORPUS DE 1919

Ja hem dit que ens havíem de referir a l'ambient d'exaltació patriòtica catalanista que es vivia Barcelona, i de les repercussions d'aquesta efervescència en la vida eclesiàstica i religiosa en general d'aquesta mateixa ciutat i diòcesi, per poder entendre les proporcions que adquiriren els incidents del Corpus del juny de 1919, en els quals intervingueren diverses institucions civils i eclesiàstiques, principalment el Bisbat, la Mancomunitat i també la Nunciatura Apostòlica.

Hem dit diverses vegades que analitzaríem els fets de Corpus a partir dels papers de l'Arxiu Secret Vaticà.[57] Una extensa documentació de gairebé més de dos-cents folis, escrits sovint per les dues cares.

1. L'actuació del bisbe Reig i Casanova en els fets de Corpus de 1919

El més implicat en els incidents de Corpus, el bisbe de Barcelona, deixà la seva pròpia versió en les lletres que adreçà al nunci Francesco Ragonesi i al seu amic el marquès de Comillas. Són, doncs, els documents que ara comentarem.

El doctor Reig i Casanova escriví al nunci, el mateix vespre del dia 19 de juny, solemnitat de Corpus Christi, com al matí va veure des del seu balcó que, a la torre de la catedral, onejava «*una bandera catalanista*», col·locada des del dia anterior a la tarda, sense que ningú li ho hagués anunciat.[58] Davant d'aquesta situació, que el prelat qualificà de "greu", dirigí una comunicació al degà –Pasqual Llopez– i al capítol catedral perquè, en no haver donat cap permís, es fes desaparèixer immediatament l'esmentada bandera[59].

57. Tota aquesta documentació es troba en l'ASV *Arch. Nunz. Madrid* capses *765* i *771*.

58. Carta del bisbe Reig i Casanova a Ragonesi. Barcelona, 19 de juny de 1919. ASV *Arch. Nunz. Madrid 765 fasc. 3, ff. 342-347.*

59. Comunicació del bisbe Reig i Casanova al degà del capítol catedral. Barcelo-

Un cop enviada la comunicació al capítol, el bisbe va rebre aquell mateix matí un escrit del capità general de la quarta regió militar, Arturo de Cevallos, on li feia saber que ell també havia vist onejar des del dia anterior «*una bandera que las gentes podrían interpretar como distintivo o emblema de algún partido o fracción política*». Això, que ja resultava prou "impropi en un temple de l'Església universal", deia el capità general, revestia aleshores un caràcter de delicte, puix que infringia els bans dictats per la seva mateixa autoritat, que continuaven vigents perquè no havia estat pas aixecat l'estat de guerra, i que prohibien exhibir banderes que poguessin "contribuir a excitar els ànims i passions". Per tant, el general Cevallos havia de demanar al bisbe que corregís aquest incident «*que es aún más de lamentar en el día de hoy en que celebramos solemnemente la fiesta de la Sagrada Eucaristía instituída por Aquel que es todo paz, amor y concordia.*» El militar no en donaria part al Govern, perquè confiava que en un "termini brevíssim" el prelat hauria pogut comunicar-li que ja havia fet llevar la bandera.[60]

El doctor Reig i Casanova contestà a l'acte l'escrit del capità general transcrivint la comunicació que havia dirigit al capítol ordenant la retirada de la bandera, i li deia: «*Si bien se me dice que la bandera enarbolada es el mismo escudo del Cabildo; aun siendo así, la manera cautelosa con que se ha procedido y lo disimulado que está el signo que caracteriza dicho escudo* [la creu blanca], *me han obligado a dar este paso, aun antes de recibir la atenta comunicación de V.E*».[61] Amb aquest mots sembla que el bisbe deixava entendre que ell en la bandera que havia vist poca estona abans a la torre de la catedral va

---

na, 19 de juny del 1919. Document número 1 que acompanya com a al·legat la carta del mateix Reig i Casanova a Ragonesi. Barcelona, 19 de juny de 1919. ASV *Arch. Nunz. Madrid 765 fasc. 3, fol. 344.*

60. Comunicació del capità general accidental Arturo de Cevallos al bisbe Reig i Casanova. Barcelona, 19 de juny de 1919. Document número 2 que acompanya com a al·legat la carta del mateix Reig i i Casanova a Ragonesi. Barcelona, 19 de juny de 1919. ASV *Arch. Nunz. Madrid 765 fasc. 3, ff. 345v.-346.*

61. Comunicació del bisbe Reig i Casanova al capità general. Barcelona, 19 de juny de 1919. Document número 3 que acompanya com a al·legat la carta del mateix Reig i i Casanova a Ragonesi. Barcelona, 19 de juny de 1919. ASV *Arch. Nunz. Madrid 765 fasc. 3, fol. 345.*

percebre-hi la catalana, que a més hi havia estat enarborada amb "cautela", és a dir, ocultant-li-ho el capítol de canonges.

Va donar, doncs, ordre verbal, i a la una de la tarda la bandera fou arriada.[62]

En la carta a què ens estem referint, Reig i Casanova donava al nunci la seva explicació de com es va produir l'episodi de la bandera i de com això tenia a veure amb l'afirmació catalanista d'una part del mateix capítol catedral i de la Lliga Espiritual de Nostra Senyora de Montserrat.

La bandera que fou hissada –amb el permís precisament del degà del capítol– apareixia a vista de tothom, segons el bisbe, com una «*bandera catalanista*» i no pas com la pròpia del capítol catedral.[63] De fet, el prelat relacionava en un cert sentit l'aparició de la senyera "catalanista" amb el cant dels *Segadors* que –segons el bisbe– fou entonat al claustre de la catedral, a la sortida de la Missa de comunió general que s'hi celebrà el matí del dia de Corpus.[64] Aquesta Missa fou

62. Segons un Informe de la Lliga Espiritual de Nostra Senyora de Montserrat, del qual parlarem de seguida, les paraules textuals del bisbe dirigides al canonge ardiaca del capítol catedral, doctor Casañas, foren aquestes: «ESTA BANDERA, FUERA». Aquest mateix Informe diu el següent: «En fer aquella tarda [la vigília de Corpus] la diària informació al Palau Episcopal, els periodistes reberen la notícia autèntica que el senyor Bisbe havia donat ordre de fer arriar la bandera de la seu, i observant ells que era cosa molt greu publicar la nova en aquella forma, els fou dit amb insistència que convenia que es fes constar que l'ordre havia sortit del senyor Bisbe.» Informe presentat per la Lliga Espiritual de Nostra Dona de Montserrat, a petició del Sr. President de la Mancomunitat de Catalunya, sobre els fets ocorreguts en la diada del Corpus. Barcelona, 15 d'agost de 1919: Recurs de la Mancomunitat de Catalunya contra Reig i Casanova. ASV *Arch. Nunz. Madrid 771 fasc.2, fol. 183v.*

63. «Parece que lo sucedido ha sido lo siguiente. Durante mis cinco días de ausencia [per mor de la visita pastoral], el canónigo Obrero, que lo es el Sr. Arcediano, dijo al Sr. Dean, que lleva aquí unos dos meses, que para la fiesta de Corpus, se colocaría en la torre la bandera del Cabildo. El sello del Cabildo consiste en las barras catalanas o aragonesas y una cruz que ocupa de extremo a extremo todo el campo de dichas barras. La bandera que se había colocado, pues no existía ejemplar alguno, ha sido hecha exprofeso para este caso, colocando la cruz tan pequeña y disimulada, que apenas se veía, apareciendo a la vista de todos como bandera puramente catalanista.» Carta del bisbe Reig i Casanova a Ragonesi. Barcelona, 19 de juny de 1919. ASV *Arch. Nunz. Madrid 765 fasc. 3, fol. 343.*

64. Transcrivim a continuació la versió que sobre el cant dels Segadors donava un Informe de la Lliga Espritiual de Nostra Dona de Montserrat sobre el fets de Corpus. D'aquest Informe, en parlarem detingudament més endavant. Diguem abans que l'esmentat Informe explica com a la Missa de la catedral assistiren més de dos mil

encarregada per una comissió de senyores de la Lliga Espiritual de Nostra Senyora de Montserrat, al cap de la qual hi havia les mullers de Puig i Cadafalch i de Josep Bertran i Musitu, aquest darrer cofundador de la Lliga Regionalista. La carta de Reig i Casanova al nunci acabava així: «*Se me anuncia que ésta es la primera de la serie que me tienen preparada para crearme conflictos y hacerme aquí imposible la vida*».[65]

Abans de continuar amb els esdeveniments de la tarda de Corpus, hauríem de recollir aquí el que en diu un Informe de la Lliga Espiritual de Nostra Dona de Montserrat.[66] Aquest document insisteix particularment que la bandera regalada per la Lliga Espiritual per celebrar el sisè centenari de la institució del Corpus a Barcelona era la del capítol catedral: les quatre barres amb una «esplèndida i amplíssima creu blanca» –a diferència precisament de la que en tals ocasions onejava al campanar de la catedral fins l'any 1910, que era només la catalana.

---

fidels i que, a causa de l'ambient enrarit que ja hi havia al capítol, per mor, sobretot, de la reacció d'alguns canonges a l'aparició de la bandera al campanar, la plàtica de la Missa de Comunió general, que s'havia pronunciat sempre en català, s'hagué de dir aquesta vegada en castellà *pro bono pacis*. Acabada la Missa, «foren beneïts i repartits als assistents els rams de ginesta, bell costum de la Lliga Espiritual de Nostra Senyora de Montserrat en actes consemblants, a la capella del Baptisteri dels claustres, i com que el jovent enardit de patriòtic entusiasme, esclatés en el cant de "ELS SEGADORS" la Junta Directiva els sofocà, en compliment de promesa contreta amb el doctor Casañas [de «pacificar els esperits»], tan instantàniament i enèrgica que no s'acabà de cantar ni la primera estrofa». Informe presentat per la Lliga Espiritual de Nostra Dona de Montserrat, a petició del Sr. President de la Mancomunitat de Catalunya, sobre els fets ocorreguts en la diada del Corpus. Barcelona, 15 d'agost de 1919: Recurs de la Mancomunitat de Catalunya contra Reig i Casanova. ASV *Arch. Nunz. Madrid 771 fasc.2, fol. 183.*

65. Carta del bisbe Reig i Casanova a Ragonesi. Barcelona, 19 de juny de 1919. ASV *Arch. Nunz. Madrid 765 fasc. 3, fol. 343.* Al final del text mecanografiat hi ha una nota de puny i lletra del bisbe: «Vestido ya para trasladarme a la catedral se me anuncia que el Ayuntamiento y la Diputación se proponen retirarse, y no asisitir a la procesión. De todo ésto doy también cuenta al Sr. Ministro de Gracia y Justicia». ASV *Ibid. fol. 343v.*

66. Aqueste Informe fou demanat el dia 30 de juny de 1919 pel president de la Mancomunitat Puig i Cadafalch al president i al secretari general de la Lliga, Leonci Soler i March i Francesc d'A. Manich Illa, respectivament. És un dels documents que foren enviats a la Nunciatura de Madrid per la Mancomunitat, tal com es veurà més endavant. Informe presentat per la Lliga Espiritual de Nostra Dona de Montserrat, a petició del Sr. President de la Mancomunitat de Catalunya, sobre els fets ocorreguts en la diada del Corpus. Barcelona, 15 d'agost de 1919: Recurs de la Mancomunitat de Catalunya contra Reig i Casanova. ASV *Arch. Nunz. Madrid 771 fasc. 2, ff.177-186.*

En efecte, l'informe de la Lliga Espiritual explicava que una comissió de senyores associades a la Lliga, Maria Cristina Güell i López, Paulina Tusset de Vallès, Dolors Gorina de Vall i Montserrat Fargas, obtingueren el permís de la comissió capitular[67] de les festes del sisè centenari de Corpus per a regalar i fer després hissar la bandera del capítol. La junta de senyores associades anà també a sotmetre a la vènia del bisbe aquest pla. El prelat diocesà no les pogué rebre i l'exposaren al president de cambra i govern del bisbat. El consiliari de la Lliga, el canonge Baranera,[68] obtingué el permís per a l'execució del pla de les associades i demanà que el mateix prelat els celebrés a la seu la Missa de comunió general en la diada de Corpus al matí, celebració que no presidí Reig i Casanova.

La Lliga Espiritual de Nostra Senyora de Montserrat, en parlar del fets de Corpus, palesava la divisió existent al capítol catedral pel que fa al sentiment catalanista. Deia també que els canonges Miguel Hospital i Juan Moreno Blanco, «que altres vegades havien fet mostra de sentiments hostils a les tradicions del país», en veure la bandera al campanar de la seu «s'irritaren fora mida», i que el doctor Moreno amenaçà fins i tot el degà del capítol, Pasqual Llopez, de denunciar el fet al capità general, si no feia arriar la senyera.[69] Amb tot, no foren els esmentats canonges els qui denunciaren l'hissament de la bandera, sinó

67. La comissió era composta pels canonges Josep M. Baranera, consiliari de la Lliga, Isidre Casañas, ardiaca, Jaume Brugueres, Jaume Cararach i Carles Cardó. Informe de la Lliga Espiritual de Nostra Dona de Montserrat: Recurs de la Mancomunitat de Catalunya contra Reig i Casanova. ASV *Ibid. ff. 178v.-179.*

68. El canonge Baranera, consiliari de la Lliga Espiritual, fou qui tingué cura d'estudiar des del punt de vista històric i documental la bandera capitular perquè les associades de la Lliga la poguessin fer fer per Corpus. El doctor Baranera esbrinà igualment si en aquell any de 1919 s'esqueia realment el sisè centenari del primer Corpus a Barcelona. El canonge es valgué per a aquests estudis dels pares Caresmar i Villanueva i del canonge Ripoll. Informe de la Lliga Espiritual de Nostra Dona de Montserrat: Recurs de la Mancomunitat de Catalunya contra Reig i Casanova. ASV *Ibid. ff. 178v-180.*

69. «Aquesta discussió –diu l'Informe– fou presenciada pel redactor del "Diario de Barcelona", D. Martí Manlleu, pel veí de la catedral, senyor Campà, i, en part només, per D. Bonaventura Gassol, assessor tècnic de Pedagogia de la Comissió de Cultura de l'Ajuntament de Barcelona. El primer advertí al senyor degà que la bandera hissada era la pròpia del capítol, el segon afirmà que un dels dos referits capitulars amenaçà la bandera amb els punys closos, i el tercer va sentir que un d'ells deia que allò era "una porqueria".» Informe de la Lliga Espiritual de Nostra Dona de Montserrat: Recurs de la Mancomunitat de Catalunya contra Reig i Casanova. ASV *Ibid. ff. 181v.-182.*

uns particulars. A un d'ells el capità general li féu de resposta que «no faria arriar la bandera sinó per manament de l'autoritat eclesiàstica».[70]

Les senyores associades a la Lliga, que feren tractes amb el capítol catedral, deixaren, també, un informe o declaració sobre llur intervenció en els fets de Corpus, en el qual negaven que llurs objectius haguessin estat de caire polític; foren, segons elles, de caràcter estrictament espiritual.[71]

Retornem ara als esdeveniments del dia de Corpus a la tarda segons els continua explicant el mateix doctor Reig i Casanova en una altra carta dirigida al nunci Ragonesi.[72] L'alcalde de la ciutat, Antoni Martínez Domingo, ja havia anunciat al bisbe al seu palau, una hora abans que sortís la processó, que, possiblement, l'Ajuntament i la Diputació no hi prendrien part per mor d'haver fet llevar la bandera. El bisbe li digué que la raó de la seva actuació no va ser altra que mantenir el prestigi de la seva autoriat a la catedral. Semblà que l'explicació havia estat satisfactòria per al batlle.

Tanmateix, dues hores més tard, quan el bisbe es trobava ja a la sagristia per revestir-se per a la processó, se li presentaren la Diputació i l'Ajuntament en ple i li digueren que si no manava hissar novament la bandera no assistirien a aquell acte. La resposta del prelat va ser com la que havia donat una hora abans, però afegint-hi que si la bandera que havia onejat a la torre de la catedral no representava la del capítol, sinó que era la catalana, en estar la ciutat en estat de guerra, estava prohibida per l'autoritat militar l'exhibició de banderes. Les mateixes autoritats civils li preguntaren si ell s'oposaria a enarborar novament la bandera, en el cas que l'autoritat militar en donés el permís. El bisbe els digué que amb molt de gust hi accediria.[73]

70. Informe de la Lliga Espiritual de Nostra Dona de Montserrat: Recurs de la Mancomunitat de Catalunya contra Reig i Casanova. ASV *Ibid. fol. 183.*

71. L'Informe de la Lliga Espiritual de Nostra Dona de Montserrat acaba amb una Declaració Obligada de les senyores associades a la Lliga que constitueix una defensa davant d'aquells que les titllaren d'aprofitar el regal de la bandera al capítol per fer un acte de coloració política. Informe de la Lliga Espiritual de Nostra Dona de Montserrat: Recurs de la Mancomunitat de Catalunya contra Reig i Casanova. ASV *Ibid. ff. 183-184.*

72. Carta del bisbe Reig i Casanova a Ragonesi. Barcelona, 25 de juny de 1919. ASV *Arch. Nunz. Madrid 765 fasc. 3, ff. 347-348.*

73. El mateix Reig i Casanova diu en un altre lloc que les seves paraules paraules foren textualment: «[No me opondré] Antes al contrario, de mil amores, con el alma y la vida». Carta del bisbe Reig i Casanova al marquès de Comillas. Barcelona, 30 de setembre de 1919. ASV *Arch. Nunz. Madrid 765 fasc. 3, ff. 374.*

Les mateixes autoritats civils s'atansaren aleshores al governador militar Martínez Anido, que es trobava també a la catedral, el qual els digué que allò que li demanven no era cosa d'ell, sinó de capità general, que ja era a la processó dirigint la tropa. I així, diu el bisbe, la Diputació i l'Ajuntament es retiraren i donaren ordre que ho fessin igualment la banda municipal i els gegants que acompanyaven la processó. Dels representants del municipi, sols hi romangueren un tinent d'alcalde i dos regidors tradicionalistes. Altres corporacions civils –hi afegim nosaltres– deixaren també la processó, entre les quals el Col·legi d'Advocats i l'Acadèmia de Jurisprudència i Legislació.[74]

El dissabte següent ja aparegueren a la façana del palau episcopal pintades amb la bandera catalana i inscripcions com «Visca Catalunya lliure» i «*Muera el Obispo*», i el prelat rebé anònims insultants i cartes i visites de protesta i d'adhesió.

Després haurien de venir les reaccions oficials a l'acció dels fets de Corpus, que degueren, si més no, inquietar el senyor bisbe. En efecte, el dimecres següent al Corpus, el dia 25 de juny, la Mancomunitat de Catalunya anuncià a la premsa que havia pres l'acord d'encarregar als seus serveis tècnics d'elaborar un informe jurídic contra Reig i Casanova.[75] A l'Ajuntament de Barcelona es discutí, en la sessió aquell mateix dia 25, els fets que s'havien esdevingut per Corpus. D'ambdues accions oficials, n'estava perfectament informat el doctor Reig i Casanova.[76] I encara, igualment el dia 25 de juny, dotze socis de la Junta Diocesana d'Acció Catòlica presentaren llur dimissió al bisbe, descontents de com es portaven les coses des del palau episcopal. La premsa se'n féu també ressò.[77]

74. Així es pot llegir en l'escrit de la Relació dels fets que motivaren la dimissió d'aguns membres de la Junta Diocesana de Barcelona. ASV *Arch. Nunz. Madrid 771 fasc.2, fol. 211.*

75. D'aquest Informe jurídic de la Mancomunitat, en parlem en el següent apartat.

76. Carta de Reig i Casanova a Ragonesi. Barcelona, 27 de juny de 1919. ASV *Arch. Nunz. Madrid 765 fasc. 3, ff. 352a-352v.* El nunci contestà a aquesta carta del bisbe de Barcelona. Li deia: «Cuanto al incidente de la bandera, paréceme que V.E. obró en virtud de los vigentes decretos de la autoridad militar, dado el estado de guerra en que se encuentra la ciudad. Yo confío que se acallará pronto el alboroto, renaciendo la armonía y la paz». Carta de Ragonesi a Reig i Casanova. Madrid, 29 de juny de 1919. ASV *Ibid., fol. 353* (minuta).

77. Així es pot llegir en l'escrit de la Relació dels fets que motivaren la dimissió d'aguns membres de la Junta Diocesana de Barcelona. ASV *Arch. Nunz. Madrid 771 fasc.2, fol. 218, 220.*

L'ambient creat, doncs, entorn del bisbe de Barcelona tingué encara més episodis desagradables. En efecte, el prelat hagué de tornar a sentir-se escridassat davant del seu palau, l'11 de setembre, per alguns dels qui venien de dipositar corones al monument a Rafael Casanova, els quals llançaven crits com el de «*Muera España, muera el Obispo*». També, el dia de la Mare de Déu de la Mercè, el 24 d'octubre, en assistir a la inauguració del monument al canonge Rodó, erigit en una plaça del barri barceloní del Clot, i tot just quan el bisbe començà a parlar, després que ho haguessin fet l'alcalde i altres oradors, s'inicià una xiulada per part dels presents a l'acte, que fou sufocada també amb aplaudiments, de la qual cosa es féu ressò la premsa.[78]

Podríem acabar, doncs, aquesta primera aproximació als fets de Corpus relatats pel bisbe Reig i Casanova dient que la seva situació a Barcelona, creada en part pel seu capteniment –públicament percebut com a poc favorable a les manifestacions de l'esperit catalanista– havia esdevingut força incòmoda aquell estiu i tardor de 1919, fins al punt que el mateix prelat confessà al nunci que temia de "sofrir un atemptat personal".[79]

2. La reacció de Puig i Cadafalch als fets de Corpus de 1919

Un cop vista l'actuació del bisbe Reig i Casanova, passem a veure la reacció davant dels fets de Corpus de qui era aleshores el president de la Mancomunitat de Catalunya, Josep Puig i Cadafalch. Ho farem

78. Aquestes reaccions populars, les explica el mateix bisbe en una carta adreçada al marquès de Comillas, a qui, en la salutació de l'encapçalament de la lletra, li diu «querido padrino». Carta del bisbe Reig i Casanova al marquès de Comillas. Barcelona, 30 de setembre de 1919. ASV *Arch. Nunz. Madrid 765 fasc. 3, ff. 374.*

79. «Como quiera que en enero último en las torres de algunas parroquias se hizó la bandera catalana, cuando aún no estábamos en estado de guerra, y en algún templo de la capital se puso también enorme bandera catalana, colgando desde la bóveda para celebrar comuniones y funciones religiosas, pensaba dirigir una circular, apoyándola en resoluciones de la Santa Sede, prohibiendo todo ésto, pero no me atreví, porque no me tachen de imprudente y provocador y lleguen acaso hasta el atentado personal [...] Me dicen muchos que la cosa tiene su gravedad, desde el punto de vista disciplinar y hasta dogmático. Hace dos años que por conducto de V. E. dirigí mis informaciones a la Santa Sede. Estoy tranquilo en mi conciencia y sólo le pido a Dios sus luces para la prudencia y el acierto para apurar el cáliz.» Carta del bisbe Reig i Casanova a Ragonesi. Barcelona, 25 de juny de 1919. ASV *Arch. Nunz. Madrid 765 fasc. 3, ff. 347-348.*

analitzant primer un article periodístic seu i després l'expedient que, sobre els incidents de Corpus, féu arribar a la Nunciatura de Madrid. I intentarem de descobrir també com veia un nacionalista convençut i amb un càrrec singular de govern com haurien de ser les relacions entre l'Església i la Catalunya que avançava, com ho creien els mateixos nacionalistes, envers la seva autonomia política en el marc de la realitat espanyola.

L'article periodístic "La Iglesia unitarista española"

En la carta que el bisbe Reig i Casanova envià al nunci Ragonesi, el 25 de juny de 1919, li feia a mans també un article de Josep Puig i Cadafalch, *"La Iglesia unitarista española"*, publicat en el diari «El Sol» del dia 23 de juny de 1919.[80]

Aquest article era encapçalat en el diari amb el títol *El incidente de la bandera*, i introduït per la redacció del periòdic amb aquestes paraules referides a Puig i Cadafalch: una «*persona tan notoria dentro del catalanismo*». Tractava fonalmentalment de tres temes. El primer es referia a la política religiosa del govern, que volia convertir el catolicisme català en «*un cristianismo nacional español, paralelo al pseupatriotismo español anticatalán*». El cap d'aquesta acció politicoreligiosa, segons Puig i Cadafalch, era l'arquebisbe de Toledo –Victoriano Guisasola y Menéndez,–[81] a qui devien ser aplicades les paraules del final de l'article: «*no admitiremos la tutela anticatalana de ningún legado de la Iglesia unitarista española*».

El segon punt de l'article blasmava l'acció del bisbe Reig i Casanova per haver fet arriar la bandera de la torre de la catedral el dia de Corpus, per la simple raó que era catalana. Segons Puig i Cadafalch,

80. Reig i Casanova a Ragonesi. Barcelona, 25 de juny de 1919. Vegeu el nostre APÈNDIX DOCUMENTAL NÚM. 3.

81. Guisasola, quan era arquebisbe de València, fou qui proposà Reig i Casanova per a la seu de Barcelona. Dues cartes de Guisasola a Ragonesi. València 6 i 15 de desembre de 1913. ASV *Arch. Nunz. Madrid 718 fasc.1, ff 104-107*. Vegeu CORTS I BLAY, *Regests* núm. 442.

Sabem també que Guisasola, ja arquebisbe de Toledo, adreçà una lletra al nunci enviant-li un escrit que contenia una denúncia contra el "clergat catalanisa". Carta del cardenal Guisasola a Ragonesi. Toledo, 17 de juny de 1917. ASV *Arch. Nunz. Madrid 756 fasc.1, ff 1-5*. Vegeu CORTS I BLAY, *Regests* núm. 585.

aquesta decisió del prelat –que ofenia profundament els sentiments de molts com a catalans i com a catòlics– no havia estat altra cosa que un acte més del capteniment del bisbe de Barcelona de no emprar ell mateix el català, o de no deixar-lo parlar, en l'àmbit religiós i de la litúrgia, relegant així aquesta llengua «*como despreciable "patois" para las prédicas revestidas de cierto aire cómico popular*»; i una conseqüència igualment d'haver allunyat de manera sistemàtica dels càrrecs i de les prebendes el clergat més selecte i patriòtic de la seva diòcesi.

L'article *La Iglesia unitarista española* acabava planyent-se del caràcter gris i provincià que havia adquirit el capítol catedral, expressió d'un «*microcosmos de la política no catalana o de la política anticatalana*».

El Recurs de la Mancomunitat contra el bisbe Reig i Casanova

La segona i decididament contundent actuació de Puig i Cadafalch respecte als fets esdevinguts en el Corpus de 1919 fou la presentació al nunci Francesco Ragonesi d'un extens Recurs del Consell Permanent de la Mancomunitat de Catalunya contra el bisbe de Barcelona, signat pel mateix president de la Mancomunitat, i datat a Barcelona el 24 d'agost d'aquell any.[82] L'acord de la Mancomunitat d'elaborar el recurs fou pres, però, el dia 25 de juny. La premsa, com ja ho hem dit més amunt, féu pública aquesta decisió i Reig i Casanova se n'assabentà a través dels diaris.[83]

82. El Recurs de la Comissió Permanent de la Mancomunitat contra el bisbe Reig i Casanova –així l'anomenarem nosaltres– porta el títol següent donat per la nunciatura: *Ricorso contro il Vescovo di Barcellona Mons. Reig*, i es troba en ASV *Arch. Nunz. Madrid 771 fasc.2, ff. 61-223*. El nunci comunica la recepció de la carta de Puig i Cadafalch i de tot el Recurs, el mes d'octubre, dient-li a més: «Estudiaré con todo interés cuanto en él se expone, y cuidaré de ponerlo en conocimiento de la Santa Sede». Carta de Ragonesi a Puig i Cadafalch. Madrid, 23 d'octubre de 1919. ASV *Arch. Nunz. Madrid 765 fasc. 3, fol. 356* (minuta).

83. Així ho feia saber el bisbe al nunci. Li adjuntà també la notícia de l'acord pres per la Mancomunitat enviant-li un retall de la premsa barcelonina: «El Consejo permanente de la Mancomunidad considerando de su deber velar por el normal desarrollo de la vida catalana y atendiendo a los conflictos creados entre determinadas personalidades eclesiásticas y los sentimientos de la generalidad del pueblo catalán, acordó encomendar a sus organismos técnicos que le informen sobre la actuación jurídica a seguir por la Mancomunidad encaminada a lograr, dentro la normalidad canónica, la necesa-

Aquests documents de la Mancomunitat consten fonamentalment d'una carta particular de Puig i Cadafalch dirigida al nunci Ragonesi i del text del Recurs elaborat pels serveis jurídics del Consell Permanent de la mateixa Mancomunitat de Catalunya, acompanyat de molts al·legats com a base documental provatòria.

L'esmentada carta de Puig i Cadafalch al nunci Ragonesi era de caràcter particular.[84] La carta de què parlem, doncs, es referia al Recurs com d'uns escrits que tractaven del fet d'haver estat arriada la bandera catalana del campanar de la catedral de Barcelona. Puig i Cadafalch deia igualment al nunci que havia procurat que aquest afer "fos tramitat en l'esfera confidencial i privada després de l'incident públic i passional que a tots ens obligà a defensar la nostra pàtria i la catolicitat de l'Església". I acabava indicant a Ragonesi que: "Sense una pública satisfacció, no ens serà possible a molts reemprendre les relacions oficials amb el prelat; si continua així aquesta actual incipient separació que fa mal a l'Església i als nostres sentiments, serà difícil la situació del bisbe a Barcelona. Espero molt del coneixement que té V.E.I. del problema i de la tradicional política de la Santa Seu".[85]

Aquest Recurs fou enviat a la Nunciatura de Madrid en una versió cal·ligràfica en català, acompanyat d'una traducció, mecanografiada,

---

ria armonía entre el pueblo de Cataluña y sus autoridades eclesiásticas». Carta de Reig i Casanova a Ragonesi. Barcelona, 27 de juny de 1919. ASV *Arch. Nunz. Madrid 765 fasc. 3, fol. 350v.*

84. A diferència del Recurs, del qual tot seguit parlarem, la carta de Puig i Cadafalch era escrita en castellà. S'hi dirigeix al nunci dient-li «Distinguido amigo». Segurament, es degueren tractar personalment durant la visita que el nunci féu a Barcelona el 1918. Vegeu CORTS I BLAY, *Regest* núm. 665. Carta del president de la Mancomunitat de Catalunya Josep Puig i Cadafalch al nunci Ragonesi [Barcelona, 24 d'agost de 1919] ASV *Arch. Nunz. Madrid 771 fasc.2, fol. 68.* També sabem que Puig i Cadafalch envià al nunci un llibre on s'explicava l'obra de la Mancomunitat durant els seus primers cinc anys d'existència. Carta de Puig i Cadafalch a Ragonesi. Barcelona, 1 d'agost de 1919. ASV *Arch. Nunz. Madrid 765 fasc.3, ff. 364-367.* CORTS I BLAY, *Regest* 701. Ja hem dit més amunt que en el dossier del nunci adreçat al cardenal Gasparri, *La questione catalana*, amb data del 18 de gener de 1919, Ragonesi parlava també de la posició política de Puig i Cadafalch. Informe de Ragonesi al cardenal Gasparri sobre la "qüestió catalana". ASV *Segr. Stato, Affari Eccl. Spagna 1204 471, fol. 4.*

85. Carta del president de la Mancomunitat de Catalunya Josep Puig i Cadafalch al nunci Ragonesi [Barcelona, 24 d'agost de 1919] ASV *Arch. Nunz. Madrid 771 fasc.2, fol. 68.*

a l'italià.[86] Vet aquí les primeres paraules, solemnes, del Recurs d'una Mancomunitat que tenia consciència del paper que volia representar a Catalunya i de les relacions que creia que hauria de tenir amb l'Església:

> «Una sèrie de fets, obedients tot ells a una tendenciosa orientació impresa per l'autoritat episcopal de Barcelona a les seves relacions amb el poble fidel –feta més ostensible en esdeveniments darrers– han determinat que el Consell Permanent de la Mancomunitat de Catalunya, sota pressió de l'opinió pública i considerant del tot el seu deure de vetllar pel normal espandiment de la vida catalana, prengués l'acord de fer les gestions conduents a obtenir la necessària harmonia en l'ordre esmentat de relacions.»

Entrant ja en el cos del document, s'hi fa observar l'existència a Catalunya, «en aquests últims anys de la seva renaixença patriòtica», d'un doble corrent en la cúpula eclesiàstica: el de la tradició genuïna de la jerarquia independent, que no seguia cap mena d'orientacions polítiques, i el corrent d'aquella altra jerarquia sobrevinguda que obeïa les «direccions polítiques dels partits espanyols». Dins del primer corrent, brillen els grans prelats de l'Església a Catalunya –continua dient el Recurs– com l'arquebisbe Vilamitjana, promotor de la predicació en la llengua del país, i el bisbe Català i Albosa, que féu publicar les actes del sínode de Barcelona de l'any 1890 en llengua catalana; fou d'aquesta manera que tots dos mitrats «renovaren l'antiga tradició canònica de la Tarraconense».

També eren considerats com a exemples d'independència del sucursalisme espanyol el cardenal Casañas, el bisbe Morgades, el sapientíssim doctor Torras i Bages, «definidor de la tradició catalana» i lloat per Pius X i Benet XV. I encara, el bisbe Urquinaona, que tot i no ser el català la seva llengua d'origen, s'esforçà a parlar-la amb els seus diocesans, i l'arquebisbe de Tarragona López Peláez, «benèvol sempre amb els problemes de Catalunya»[87]. Aquests dos últims bisbes,

86. Vegeu l'APÈNDIX DOCUMENTAL NÚM. 4. La versió italiana del Recurs de la Mancomunitat es troba també en ASV *Arch. Nunz. Madrid 771 fasc.2, ff. 62-67.*

87. Quan l'arquebisbe López Peláez arribà a Roma el mes de novembre de 1917, fou interrogat per Benet XV sobre unes seves declaracions al diari «Le Petit Parisien» en les quals suposadament s'havia posat al cantó de l'Entesa. En aquesta entrevista

bo i venint «d'altres nacionalitats ibèriques», eren l'exemple clar d'adequació al país on havien estat cridats a exercir llur ministeri i la prova de com, assimilant el seu esperit i la seva llengua, llur missió resultà fecunda.

L'escrit signat per Puig i Cadafalch constatava, però, que mentre en aquells moments s'estava produint un fort desvetllament de l'esperit catalanista, «la política unitarista espanyola, hostil a aquest redreçament de tot un poble», havia convertit la provisió de càrrecs eclesiàstics en arma de partit. «Els governants espanyols, emparant-se en les prerrogatives del Reial Patronat, han dut a terme una acció pregonament pertorbadora, car han pretès i a voltes han assolit, utilitzar els representants de l'Església com a col·laboradors en la seva lluita contra les reivindicacions del poble de Catalunya».

Un exemple d'aquests abusos dels polítics espanyols, amatents a «contrarestar la progressió de la identitat catalana», fou –com ho recorda el Recurs– el reial decret de 21 de novembre de 1902, signat pel comte de Romanones, que prohibia l'ensenyament del catecisme en llengua catalana, i contra el qual s'aixecà l'opinió religiosa de Catalunya dirigida pel cardenal Casañas i el doctor Torras i Bages. Mercès, doncs, a l'acció conjunta de pastors i fidels, aquell acte de govern acabà en l'atzucac. Aquest no fou pas l'únic intent encaminat a assolir la disminució del català en el temple, i quan això no havia estat possible, per l'oposició dels catòlics catalans, aleshores els «partits polítics centralistes han trobat en algunes autoritats eclesiàstiques una col·laboració eficacíssima [...] essent d'aquesta manera contrariats el fi de l'Església i les seves prescripcions de divulgar la veritat catòlica en la llengua pròpia dels fidels».

No deixava de constatar-se encara en el Recurs elevat al representant de la Santa Seu, que l'afany dels governants espanyols era de «cercar en tot elements coadjuvants a la seva tasca negativa envers Catalunya». L'esperit que els guiava a l'hora de proveir els càrrecs eclesiàstics –continuava dient el Recurs– era que els nomenaments recaiguessin preferentment en clergues no catalans. Això

---

amb el Papa, l'arquebisbe prometé «non pronunziarsi né pro, né contro il catalanismo». Despatx del cardenal Gasparri a Ragonesi. ASV *Segr. Stato, Affari Eccl. Spagna 1153 457, fol. 18* (minuta).

feia que es produís un fort contrast amb amb les maneres d'actuar i de viure la clerecia catalana, fins i tot que tingués conseqüències morals, puix que la selecció de les persones no es feia sols mirant llurs virtuts, sinó, moltes vegades, els serveis polítics prestats.

D'aquesta política tendenciosa, se'n feia també un esment «desagradable i típic». Això és, que en el decurs del pontificat de Reig i Casanova, i més en els seus darrers temps, s'havia produït a Barcelona «una exasperació de l'al·ludida col·laboració pastoral a la política militant i unitària dels partits espanyols». A qui el Recurs assenyalava com el promotor d'aquest estat de coses era l'arquebisbe de Toledo, el cardenal Guisasola.

Eren molts els fets, segons el Recurs de la Mancomunitat, que constataven l'«estat agudíssim de l'acció anticatalana» del bisbe Reig i Casanova, com ara l'exclusió sistemàtica del clergat català dels alts càrrecs eclesiàstics i l'animadversió contra institucions diocesanes d'antiga arrel a la diòcesi. Però més que en cap altra cosa, allò que palesava el capteniment anticatalà del prelat era la prohibició de predicar en català els sermons de Quaresma a la catedral. També l'oposició del bisbe a l'ús de la llengua catalana als actes religiosos. I, al·ludint a l'exhortació del prelat *Sobre el deber electoral*, publicada amb motiu de les eleccions del mes de maig d'aquell mateix any de 1919, el doctor Reig i Casanova era acusat de prendre partit en lluites de naturalesa política «desnaturalitzadora de Catalunya».

Mes allò que, segons el Recurs, havia portat a desprestigiar el prelat barceloní, «ja prou discutit per la consciència general de saber-lo hostil al patriotisme català», fou la seva intervenció en els fets de Corpus. Això últim i la trajectòria anterior del bisbe de Barcelona «és la causa i origen de la present pertorbació, final d'un llarg procés d'hostilitat més o menys explícita, havent portat com a una de les més lamentables conseqüències la ruptura temporal, encara existent, de relacions amb les autoritats populars de Catalunya».

Fins aquí el cos del Recurs de la Mancomunitat contra el bisbe Reig i Casanova. Acompanyant-lo, hi anaven diversos documents a tall de proves. Els enumerem a continuació tal com apareixen titulats en català: Exemplar de «Las Noticias», corresponent al 17 de maig de 1919, en el qual es publica l'exhortació del Dr. Reig i Casanova *Sobre el deber electoral* (folis 75-78v.). Exemplar del «Diario de Barcelona» (data 20 de juny de 1919), que explica els fets ocorreguts en la diada de Corpus (folis 80-82). Exemplar de «El Correo Catalán», data

24 de juny, amb el comunicat de la Lliga Espiritual de Nostra Senyora de Montserrat, explicant la seva intervenció en els fets del Corpus (folis 90-91v). Composició de l'Ajuntament de Barcelona i significació política dels seus membres (folis 95-99v.). Actes de les sessions celebrades per l'Ajuntament de Barcelona en les dates següents: a) 18 de setembre de 1918 –Discussió de la participació de l'Ajuntament en les festes del Descens de la Verge de la Mercè; b) 25 de setembre de 1918 –Discussió de la proposició presentada pels regidors radicals censurant l'acte realitzat pel Sr. Bisbe en dedicar la ciutat de Barcelona a la Verge de la Mercè; c) 11 de juny de 1919 –Discussió de la participació de l'Ajuntament en les festes del Corpus (folis 102-149). Acta de la sessió celebrada per l'Ajuntament el dia 25 de juny de 1919 –Discussió relativa als fets ocorreguts en la diada del Corpus (folis 151-175). Informe presentat per la Lliga Espiritual de Nostra Senyora de Montserrat, a petició del Sr. President de la Mancomunitat de Catalunya, sobre els fets ocorreguts en la diada del Corpus (folis 177-186). Ressenya de la conversa que el dia de Corpus tingué el senyor bisbe amb el senyor president de la Diputació i l'alcalde de Barcelona (folis 189-193v.); la versió en italià d'aquesta Ressenya va del foli 195 al 197v.). Relació dels fets que motivaren la dimissió d'alguns membres de la Junta Diocesana de Barcelona (folis 200-223).

D'aquesta abundosa documentació, seleccionarem aquells documents de més interès; això és, els que fan referència a l'Ajuntament de Barcelona i la Relació de la dimissió d'alguns vocals de la Junta d'Acció Catòlica de Barcelona.

L'Ajuntament de Barcelona i els fets de Corpus, segons el Recurs de la Mancomunitat contra el bisbe Reig i Casanova

Entre els papers del Recurs de la Mancomunitat de Catalunya, doncs, hi ha la Discussió de la participació de l'Ajuntament en les festes del Corpus de 1919. Aquesta sessió, però, ve precedida per la transcripció d'altres tres celebrades anteriorment. És de suposar que la comissió jurídica que elaborà el Recurs ho féu per mostrar les tensions existents al Consistori municipal i a la ciutat respecte al fet religiós.

El 18 de setembre de 1918, segons la còpia de l'acta de la sessió municipal d'aquest dia, els partits d'esquerra es van oposar a la participació de l'Ajuntament a les festes del setè centenari del Descens

de la Mare de Déu de la Mercè, que se celebraven aquell any. En aquesta sessió, l'únic regidor republicà català, Lluís Companys, va votar en contra i va invitar a fer-ho igualment totes les esquerres representades en el Consistori. Va guanyar la proposta contrària sols per vint-i-dos vots contra vint.[88]

En una altra llarga sessió de l'Ajuntament de Barcelona, del dia 25 de setembre de 1918, va tenir-hi lloc la discussió de la proposició escrita presentada pels regidors radicals censurant l'acte realitzat pel bisbe Reig i Casanova en consagrar la ciutat de Barcelona a la Mare de Déu de la Mercè. El grup radical hi veié una intromissió de l'autoritat eclesiàstica, ja que era l'Ajuntament l'únic i legítim òrgan de la sobirania ciutadana. Els republicans radicals i el radical català Companys no deixaren de parlar aleshores de "manifestacions clericals" i del "clericalisme" que senyorejà aquelles jornades sobre la ciutat. La proposició fou retirada.[89]

Un dels temes de la sessió del dia 11 de juny de 1919 fou la discussió de l'eventual participació de l'Ajuntament en les festes del Corpus i de l'ajut econòmic que cada any es feia. Ambdues proposicions foren aprovades –contra el criteri de gairebé la meitat del Consistori–, però el debat posà de manifest la divisió que hi havia sobre política religiosa entre regionalistes i monàrquics i les esquerres. En aquesta sessió, la minoria radical, en sentir-se els seus membres coaccionats pels regionalistes, arribaren fins i tot a abandonar la sala.[90]

Aquest era, doncs, l'ambient del Consistori municipal previ a la sessió del dia 25 de juny de 1919, on es tractà de la participació de l'Ajuntament en les festes del Corpus. En aquesta sessió, la minoria

88. Acta de la sessió celebrada per l'Ajuntament de Barcelona el dia 18 de setembre de 1818: Recurs de la Mancomunitat de Catalunya contra Reig i Casanova. ASV *Arch. Nunz. Madrid 771 fasc.2, ff.104-110.*

89. Acta de la sessió celebrada per l'Ajuntament de Barcelona el dia 25 de setembre de 1918: Recurs de la Mancomunitat de Catalunya contra Reig i Casanova. ASV *Arch. Nunz. Madrid 771 fasc.2, ff.112-133.*

90. Acta de la sessió celebrada per l'Ajuntament de Barcelona el dia 11 de juny de 1919: Recurs de la Mancomunitat de Catalunya contra Reig i Casanova. ASV *Arch. Nunz. Madrid 771 fasc.2, ff.135-149.* Citem les paraules recollides en acta del regidor Lluís Companys, que sintetitzen el posicionament de l'esquerra en aquella sessió: «El asisitir el Ayuntamiento en Corporación a la Procesión, no sólo representaba un agravio político a las izquierdas, sino una verdadera coacción que se les hacía». ASV *Ibid. fol 147.*

republicana radical preguntà a l'alcalde per què havent votat l'acord d'assistir en corporació a la processó –tot i l'oposició de la meitat de l'Ajuntament– l'alcalde i alguns dels regidors comissionats per a aquest fi la van abandonar.[91]

Sobre aquesta discussió municipal podríem afirmar en línies generals que l'esquerra, tradicionalistes i liberals reprovaren la decisió de l'alcalde d'haver deixat d'assistir a la processó de Corpus, per anar així, probablement, en contra dels regionalistes.

Des dels rengles de l'esquerra es criticà també l'article del president de la Mancomunitat, Josep Puig i Cadafalch, publicat en el diari «El Sol», del qual ja hem parlat més amunt. Així, el republicà radical Rafael Guerra del Río es mostrà en desacord amb la visió politicoreligiosa de Puig i Cadafalch. Digué que semblava que en aquell article demanés "una religió especialíssima per a la regió catalana" i que es constituís com un "representant de Sa Santedat" en parlar de temes d'aquella índole. En canvi –deia Guerra del Río–, la minoria radical opinava que el qui representava el Papa era el bisbe diocesà.[92]

Un altre republicà radical, Josep Jorge Vinaixa, qualificà l'article de Puig i Cadafalch –després d'haver-lo llegit en la sala–, de "cismàtic", perquè pretenia de fer una mena d'Església catalana "separatista", segregada de la d'Espanya i de Roma. Jorge Vinaixa hi afegí també que la retirada de l'alcalde i dels regidors fou "per exterioritzar la protesta contra el bisbe i el capítol", que ja venia de temps enrera; i volgué fer constar igualment que, en el fons, allò que Puig i Cadafalch i els regidors regionalistes no acceptaven era que "hagués estat el bisbe el qui hagués fet retirar la bandera" de la torre del campanar de la catedral.[93]

L'únic regidor liberal monàrquic, Marian Martí i Ventosa, digué que la decisió dels regionalistes de no participar a la processó de Corpus obeïa sols a la vindicació i al greuge que va suposar per al partit regionalista català la pastoral de Reig i Casanova *Sobre el deber elec-*

91. Acta de la sessió celebrada per l'Ajuntament de Barcelona el dia 25 de juny de 1919: Recurs de la Mancomunitat de Catalunya contra Reig i Casanova. ASV *Arch. Nunz. Madrid 771 fasc.2, ff.151-175.*

92. Acta de la sessió celebrada per l'Ajuntament de Barcelona el dia 25 de juny de 1919: Recurs de la Mancomunitat de Catalunya contra Reig i Casanova. ASV *Ibid. ff. 153-154.*

93. Acta de la sessió celebrada per l'Ajuntament de Barcelona el dia 25 de juny de 1919: Recurs de la Mancomunitat de Catalunya contra Reig i Casanova. ASV *Ibid. ff. 156-158, 169-170.*

toral. Als ulls dels regionalistes, segons Martí i Ventosa, l'única culpa del bisbe era de no ser català, "perquè havia comès la falta de ser valencià, perquè era espanyol".[94] I el regidor republicà català Lluís Companys expressà també el seu parer dient que els regionalistes no haurien d'haver abandonat la processó i que l'arriament de la bandera de la catedral, tant si va ser per ordre del bisbe, com del capità general, fou un "greuge inferit a Catalunya".[95]

Els regionalistes centraren més aviat les seves intervencions sobre l'assumpte de l'aspecte de la bandera per justificar el capteniment de l'alcalde i dels regidors durant la processó de Corpus. El cap del grup regionalista, Lluís Duran i Ventosa, respongué als regidors de l'esquerra que en la bandera que havia fet arriar el doctor Reig i Casanova el dia de Corpus, tothom hi veié representada la de Catalunya, i que aquest fet constituí una veritable "ofensa a la terra catalana". Duran i Ventosa digué també, en al·lusió al bisbe de Barcelona, que havia d'exigir-se als qui estan constituïts en autoritat: "el tacte necessari per no provocar conflictes entre els sentiments religiosos i patriòtics [...] ja que mereixem el respecte d'allò que és fonamental en les nostres aspiracions i sentiments". Si el conflicte va esclatar i va adquirir aquelles proporcions fou, segons el regidor, perquè hom es trobava en uns moments en què no hi havia llibertat suficient per fer onejar la senyera catalana.[96]

L'alcade, el regionalista Antoni Martínez Domingo, després de la intervenció dels regidors, es referí, com el seu company de grup, Duran i Ventosa, a les greus circumstàncies polítiques del moment, amb l'estat d'excepció encara vigent, i a la falta de llibertat d'expressió. Després, l'alcalde digué que es retirà de la processó de Corpus no com una acció de protesta, sinó com "expressió pública d'un acte que per als catalans estava per damunt de les passions aïllades". En efecte, l'acte de la prohibició d'onejar banderes altres que l'espanyola formava part, segons l'alcalde, d'un conjunt que el poder públic havia realitzat

94. Acta de la sessió celebrada per l'Ajuntament de Barcelona el dia 25 de juny de 1919: Recurs de la Mancomunitat de Catalunya contra Reig i Casanova. ASV *Ibid. ff. 166-167.*

95. Acta de la sessió celebrada per l'Ajuntament de Barcelona el dia 25 de juny de 1919: Recurs de la Mancomunitat de Catalunya contra Reig i Casanova. ASV *Ibid. ff. 170-171.*

96. Acta de la sessió celebrada per l'Ajuntament de Barcelona el dia 25 de juny de 1919: Recurs de la Mancomunitat de Catalunya contra Reig i Casanova. ASV *Ibid. ff. 158-162.*

en contra de les aspiracions de Catalunya. Això féu que la qüestió de la bandera adquirís aquelles proporcions tan àmplies i aquell to d'ofensa. Ell i els regidors respongueren, doncs, a aquella consciència pública retirant-se de la processó.

L'alcalde explicà també als regidors el que ja sabem: que el bisbe Reig i Casanova hauria estat d'acord a col·locar de bell nou la bandera al campanar de la seu si hi hagués accedit també l'autoritat militar; però com que, per haver començat ja la processó, no fou possible d'obtenir-ho, en aquell moment l'alcalde donà ordre que la banda de música i el personal es retiressin.[97]

Com a conclusió podríem dir que l'alcalde Barcelona i el seu partit van sortir d'aquella sessió del dia 25 juny de 1919 més aviat censurats pels altres partits, i que els d'esquerra van aprofitar l'ocasió per qüestionar novament la participació de l'Ajuntament en actes com aquell de la processó, i, en el fons, les relacions que tradicionalment es mantenien amb l'Església.

El bisbe Reig i Casanova, que estava sempre molt ben informat sobre allò que es referia a ell mateix, no anava pas desencaminat amb el judici que sobre la sessió dia 25 de juny –recollida en «La Veu de Catalunya»–[98] va fer al nunci Ragonesi quan li deia: «*La sesión del Ayuntamiento del miércoles no fue favorable al alcalde y regionalistas, que sufrieron recios ataques de tradicionalistas, liberales y radicales, constantes en condenar su actitud*».[99]

Dimissió d'alguns membres de la Junta Diocesana d'Acció Catòlica, segons el Recurs de la Mancomunitat contra el bisbe Reig i Casanova

Amb la documentació que acompanyava el Recurs de la Mancomunitat contra el bisbe Reig i Casanova hi ha una Relació dels fets que motivaren la dimissió d'alguns membres de la Junta Diocesana

97. Acta de la sessió celebrada per l'Ajuntament de Barcelona el dia 25 de juny de 1919: Recurs de la Mancomunitat de Catalunya contra Reig i Casanova. ASV *Ibid. ff. 171-173.*

98. «La Veu de Catalunya» del dia 26 de juny de 1919. En les dues grans pàgines d'aquest diari on fou pulicada la sessió de l'Ajuntament del dia 25 hi ha grans clapes de la censura militar. BONET I BALTÀ, *Reig i Casanova* 202.

99. Carta de Reig i Casanova a Ragonesi. Barcelona, 27 de juny de 1919. ASV *Arch. Nunz. Madrid 765 fasc. 3, fol. 352a.*

de Barcelona. Aquesta Relació havia esta sol·licitada per Puig i Cadafalch a tres dels membres dimitits: Joan Llimona, Jordi Olivar i Daydí i Josep M. Marquès.[100]

Els autors de la Relació de la Junta Diocesana partien fonamentalment del fet que llur dimissió i la d'altres companys fou la conseqüència lògica de la confusió politicoreligiosa patrocinada per alguns eclesiàstics. El primer a ser assenyalat en aquest sentit era l'arquebisbe de València, Victoriano Guisasola, per haver enviat un telegrama d'«adhesió, simpatia i estímul» a la Unión Monárquica Nacional i incitar pràcticament, d'aquesta manera, els catòlics a votar en contra dels regionalistes. Aparegué després l'exhortació del bisbe Reig i Casanova *Sobre el deber electoral*, i la Unión Monárquica Nacional utilitzà aquest escrit i el telegrama per fer, des del seu diari «Gaceta de Cataluña», una campanya periodística negant sobretot la patent de catòlic a qui fos nacionalista. El bisbe de Barcelona no desautoritzà en cap moment els monàrquics de la Unió. Però, bo i després de les eleccions del 6 de juny, favorables als nacionalistes, les acusacions contra el prelat i altres eclesiàstics «prengueren increment i es manisfestaren d'una faiçó ben explícita». Fou en aquestes circumstàncies quan, el dia 13 de juny, alguns vocals presentaren al bisbe el cas de consciència de la Junta d'Acció Catòlica de què ja hem parlat més amunt.[101]

La qüestió de la bandera en la diada del Corpus d'aquell any de 1919 –important, deia la Relació, perquè plantejava la lluita bisbe-capítol catedral i perquè la majoria de ciutadans hi veié una injúria a la senyera catalana– fou motiu de fruïció per a la «Gaceta de Cataluña». Passats els fets de la processó de Corpus, el canonge Gabriel Auguet, vinculat a la Unió Monàrquica,[102] i president de la Junta

100. Relació dels fets que motivaren la dimissió d'alguns membres de la Junta Diocesana de Barcelona: Recurs de la Mancomunitat de Catalunya contra Reig i Casanova. ASV *Arch. Nunz. Madrid 771 fasc.2, ff. 201-223.*

101. Relació dels fets que motivaren la dimissió d'alguns membres de la Junta Diocesana de Barcelona: Recurs de la Mancomunitat de Catalunya contra Reig i Casanova. ASV *Ibid. ff. 200-206.*

102. Els autors de la Relació parlen així del canonge Auguet: «Es deia que havia utilitzat la Casa Social catòlica com a centre electoral de la "Unión Monárquica Nacional" i que havia dit que es complauria en ésser bisbe d'Urgell per a poder combatre allí la candidatura del seu actual diputat nacionalista, Don Josep M. Trias de Bes, catedràtic de dret internacional de la Universitat de Barcelona, vocal de la Junta Diocesana d'Acció

Diocesana, la convocà i donà com si haguessin estat ja presos dos acords que, segons ell, havien estat indicats i aprovats pel bisbe. El primer, era que les associacions catòliques i els catòlics en general signessin a Capitania General un missatge d'adhesió a Alfons XIII per la consagració que va fer d'Espanya al Sagrat Cor de Jesús al Cerro de los Ángeles. El doctor Auguet donà també com a acordat que la Junta Diocesana en ple fes present al bisbe la seva adhesió «amb motiu dels disgustos que estava patint», i lliurà a la Junta una al·locució –firmada ja, sorprenentment, per la Junta Diocesana– i escrita sols en castellà, titulada *A Barcelona Católica*.

No tots els components de la Junta Diocesana acceptaren ni els acords presos unilateralment pel canonge Auguet, ni les seves iniciatives, i així els firmants d'aquesta Relació s'entrevistaren amb el bisbe el 23 de juny. L'entrevista fou també sorprenent. El doctor Reig i Casanova es revelà a aquells tres vocals de la Junta, tal com ells ho diuen, «partidari del reconeixement oficial de la nacionalitat catalana, "no de l'engrandiment de Catalunya [en paraules del bisbe] perquè aquesta és una frase vaga, sinó de l'autonomia integral de Catalunya. Jo voldria que vostès poguessin llegir en mon interior"». I els donà permís, espontàniament, perquè fessin públiques aquestes manifestacions. Els digué igualment que no havia aprovat els acords presentats pel canonge Auguet i que lamentava els continguts de la «Gaceta de Cataluña» i el telegrama de l'arquebisbe de València.[103]

Després d'aquesta trobada amb el prelat diocesà, el canonge Auguet posà nous entrebancs a la Junta Diocesana d'Acció Catòlica no permetent sobretot que fos celebrada cap més sessió, i el bisbe no féu res per apartar aquests destorbs. D'aquesta manera, dotze vocals de la

---

Catòlica i de nissaga notòriament religiosa». Relació dels fets que motivaren la dimissió d'alguns membres de la Junta Diocesana de Barcelona: Recurs de la Mancomunitat de Catalunya contra Reig i Casanova. ASV *Arch. Nunz. Madrid 771 fasc.2, fol. 204*. El doctor Auguet era apreciat pel doctor Reig i Casanova, fins al punt que el proposà per a la mitra d'Urgell. Carta de Reig i Casanova a Ragonesi. Barcelona, 15 de juny de 1918. ASV *Ibid. 761, ff. 6-11*. CORTS I BLAY, *Regests* núms. 634 i 675.

103. Relació dels fets que motivaren la dimissió d'alguns membres de la Junta Diocesana de Barcelona: Recurs de la Mancomunitat de Catalunya contra Reig i Casanova. ASV *Arch. Nunz. Madrid 771 fasc.2, fol. 215*.

Junta presentaren llur dimisió el dia 25 de juny de 1919.[104] Els motius que exposaven tenien a veure amb el bisbe i amb la gestió del director-president de la Junta, el canonge Auguet. Pel que fa al bisbe Reig i Casanova, la lletra de renúncia feia així: «els dolorosos apassionaments que existeixen entre els catòlics de la diòcesi i especialment a Barcelona, per qüestions referents a les diverses maneres de veure la vostra actuació envers la Pàtria Catalana, no han pogut menys de manifestar-se dins de la Junta Diocesana i amenacen exterioritzar-se, cada cop amb més força, per haver estat avivats per fets recents de diversos ordres, que han commogut fortament la consciència ciutadana».[105] De l'entrevista de Llimona, Olivar i Marquès amb el doctor Reig i Casanova –en la qual es mostrà, entre altres coses, partidari de l'autonomia política de Catalunya– els qui subscrivien la carta de dimissió es planyien que aquests mateixos companys no haguessin pogut comunicar a la Junta en ple el que el prelat els va manifestar en aquella trobada.

La carta de dimissió de la Junta Diocesana va causar sensació a Barcelona i a tota la diòcesi, ja que fou publicada en «La Veu de Catalunya» i a altres periòdics d'Espanya. Reig i Casanova, que n'informà de seguida el nunci,[106] suspengué immediatament l'homenatge projectat en honor seu.[107]

104. Carta a Reig i Casanova signada per Jordi Llimona, Joan M. Roma, Carles Sanllehy, Francesc Matheu, Josep de Sitjar i Llopis, Santiago de Riba, Joaquim Civera i Sormaní. Josep M. Marquès, Jordi Olivar i Daydí, Josep M. Trias de Bes, Joan Vallès i Pujals, Xavier Aragó. Barcelona, 25 de juny de 1919. Relació de la dimissió de la Junta Diocesana: Recurs de la Mancomunitat de Catalunya. ASV *Arch. Nunz. Madrid 771 fasc.2, ff. 218-220.*

105. Carta de dimissió a Reig i Casanova. Barcelona, 25 de juny de 1919. Relació de la dimissió de la Junta Diocesana: Recurs de la Mancomunitat de Catalunya. ASV *Arch. Nunz. Madrid 771 fasc.2, ff. 219.*

106. «Además, once de los 42 individuos que constituyen la Junta Diocesana de Acción Católica (de los once, nueve catalanistas muy declarados y dos vergonzantes) han renunciado su cargo, dirigiendo censuras al director de la Junta, que es el canónigo Penitenciario, habiendo pedido a los periódicos que publicaran su largo escrito de renuncia, a lo que no ha accedido, que yo sepa, más que "La Veu de Catalunya". Carta de Reig i Casanova a Ragonesi. Barcelona, 27 de juny de 1919. ASV *Arch. Nunz. Madrid 765 fasc. 3, fol. 352v.* (nota manuscrita afegida en la mateixa lletra). La carta de dimissió fou publicada en «La Veu de Catalunya» del dia 26 de juny de 1919 en la part central del diari.

107. Carta de dimissió a Reig i Casanova. Barcelona, 25 de juny de 1919. Relació de la dimissió de la Junta Diocesana: Recurs de la Mancomunitat de Catalunya. ASV *Arch. Nunz. Madrid 771 fasc.2, ff. 220.*

III. El traslat de Reig i Casanova a València

Durant el mes de setembre de 1919 havien començat ja a córrer rumors del traslat del doctor Reig i Casanova a l'arxidiòcesi de València –la terra nadiua del prelat– vacant per la mort de José Salvador y Barrera. També se'n féu ressò el diari «ABC» del dia 26 de setembre, els comentaris del qual repetiren després els periòdics barcelonins.

No eren, però, sols rumors. Al final d'aquell mes, el mateix bisbe explicava al marquès de Comillas que eren molts els qui pensaven en aquest eventual traslat. Algú parlà aleshores amb el president del Consell de Ministres –Joaquín Sánchez de Toca–, que l'acollí molt bé. Tanmateix, els membres de la Unió Monàrquica, pensant que els catalanistes acudirien al govern de Madrid per fer treure Reig i Casanova de Barcelona, transmeteren al rei aquesta eventualitat. Si s'arribés a averar la sortida del bisbe de Barcelona, segons els monàrquics, podria semblar a molts el "triomf més sorollós de la Lliga". El missatge a Alfons XIII degué produir el seu efecte, segons explica el mateix Reig i Casanova, ja que el president del Consell de Ministres canvià d'opinió respecte a la seva promoció.

L'eventual traslat a València fou el motiu pel qual el bisbe de Barcelona escriví al marquès de Comillas al final de setembre de 1919, dient-li que «*ni directa ni indirectamente, ni de lejos ni de cerca, he de hacer jamás la menor gestión para que me saquen de aquí. Ni la índole de estos cargos, ni mi decoro me lo consienten*» i demanant a l'aristòcrata que assabentés ben bé el nunci i el rei de quina era la situació del seu ànim. El bisbe, això no ho podia fer personalment, perquè potser no seria rectament interpretat, i per aquesta raó s'adreçà al marquès per encomanar-li de fer aquesta gestió, «*a V. que me conoce, puedo decirle, que ni los temores de lo que aquí me espera, ni los atractivos que no puedo menos de tener para mi patria, consiguen apartar mi ánimo de la santa indiferencia con que deben mirarse estas cosas en la presencia de Dios*».[108]

Els rumors del possible traslat del bisbe Reig i Casanova a València, doncs, no eren pas infundats i menys encara els moviments del govern, tal com ho havia explicat el mateix bisbe al marquès de Comillas. De fet, a la primeria d'octubre de 1919, el prelat comunicà

108. Carta de Reig i Casanova al marquès de Comillas. Barcelona, 30 de setembre de 1919. ASV *Arch. Nunz. Madrid 755 fasc.3, fol. 375.*

al nunci la visita que li féu l'arquebisbe preconitzat de Tarragona, Francesc Vidal i Barraquer,[109] enviat de part del president del Consell de Ministres –no sabem pas si amb el coneixement del nunci–, per tractar de la seva eventual promoció a València. El bisbe manifestà aleshores que compliria tothora la voluntat del representant de la Santa Seu.[110]

Sembla, doncs, que abans que Roma, qui s'interessà primer per la promoció del bisbe de Barcelona a València fou el govern de Madrid i no pas per castigar-lo, sinó per honorar-lo. Sabem que, a la primeria d'octubre de 1919, Alfons XIII expressà al nunci el seu desig que Reig i Casanova fos elevat a la porpra cardenalícia, i que el nunci li féu avinent aleshores el problema de la viduïtat del prelat.[111] El cardenal secretari d'Estat opinava el mateix sobre això últim que el nunci, afegint-hi però, que la Santa Seu reconeixa "primer que ningú els mèrits del prelat". És per aquest motiu que el cardenal Gasparri indicà al nunci que podia transmetre al rei la bona disposició del Papa a elevar la seu de Barcelona al grau de metropolitana tenint-la immediatament subjecta a la Santa Seu, "cosa que, comportant una distinció estable i duradora a Barcelona, seria encara més apreciada i volguda que l'elevació a la porpra del seu pastor".[112] No sembla per tant que, a mitjan octubre de 1919, Roma estigués pensant de treure Reig i Casanova de Barcelona, quan, per acontentar el rei i per reconèixer millor els mèrits del prelat, volia fer-lo arquebisbe i convertir aquesta seu en metropolitana.

Els rumors al carrer corrien i cresqueren encara més amb la notícia que Alfons XIII havia atorgat a Reig i Casanova la gran creu de Carles III. La nova es féu pública el dia 19 de novembre de 1919.[113] No cal dir que aquesta decisió de la casa reial fou interpretada diversament.

La primera vegada, així ho sembla, que hom pot seguir

109. Diguem aquí que Reig i Casanova, en ser consultat pel nunci sobre el catalanisme de Vidal i Barraquer –candidat a Tarragona– no en donà cap informe negatiu. Carta de Reig i Casanova a Ragonesi. Barcelona, 21 de febrer 1919. ASV *Arch. Nunz. Madrid 764, fasc. 3.* Vegeu CORTS I BLAY, *Regests 675.*

110. Carta de Reig i Casanova a Ragonesi. Barcelona, 2 d'octubre de 1919. ASV *Arch. Nunz. Madrid 755 fasc.3, ff. 373-375v.*

111. Carta de Ragonesi al cardenal Gasparri. San Sebastián, 7 d'octubre de 1919. ASV *Segr. Stato, Affari Eccl. Spagna 1225 476 fol. 80v.*

112. Despatx del cardenal Gasparri a Ragonesi. Vaticà, 17 d'octubre de 1919. ASV *Segr. Stato, Affari Eccl. Spagna 1225 476 ff. 83-84.*

113. BONET I BALTÀ, *Reig i Casanova* 202

documentalment algun pas de la Santa Seu per a la promoció de Reig i Casanova a València no és fins al mes de desembre de 1919. Així es pot veure en el report del nunci al cardenal Gasparri comunicant-li que el ministre de Gràcia i Justícia[114] proposava el bisbe de Barcelona per a València. El nunci Ragonesi hi afegia que, en la darrera audiència que li fou concedida pel rei, ja el previngué dient-li que faria una proposta d'aquesta mena a fi de premiar Reig i Casanova per «*lo zelo svolto in favore dell'unità nazionale contro il catalanismo*». El nunci, per part seva, feia notar al secretari d'Estat que el ministeri pastoral del bisbe de Barcelona havia esdevingut força difícil a causa de la «*spietata guerra che gran parte dei Catalanisti gli hanno dichiarato*». Ragonesi era del parer, doncs, que Reig i Casanova ocupés la seu de València.[115]

El cardenal Gasparri contestà a Ragonesi, a la primeria de gener de 1920 i l'assabentà que ja havia presentat a Benet XV la proposta del ministre de Gràcia i Justícia sobre el trasllat de Reig i Casanova a València. El Papa, segons el secretari d'Estat, no es mostrà indiferent a aquest suggeriment; tanmateix, abans de prendre'l en consideració estimà necessari que, en vistes, sobretot, de les condicions polítiques en què es trobava Barcelona, calia pensar en un candidat idoni per a aquesta seu. Encarregà, doncs, al nunci que iniciés les gestions de recerca d'un tal candidat.[116]

Al final d'aquell mes de gener de 1920, el ministre de Gràcia i Justícia, Pablo Garnica, es presentà a la nunciatura per fer la presentació del català Ramon Guillamet i Coma, aleshores bisbe de Còrdova, per a la seu de Barcelona, per quan quedés vacant en el moment que el Papa decidís de promoure Reig i Casanova a l'arquebisbat de València. Al nunci li semblà que monsenyor Guillamet seria el candidat adequat per regir aquella "dificilíssima diòcesi", perquè "era de Catalunya, però no catalanista" i pel seu caràcter "pacífic i circumspecte".[117] I així es

114. No tenim prou elements per a saber si el ministre de Gràcia i Justícia era Pasqual Amat i Esteve o Pablo Garnica, nomenat ministre d'aquesta cartera el 12 de desembre de 1919.

115. Report de Ragonesi al cardenal Gasparri. Madrid, 26 de desembre de 1919. ASV *Segr. Stato, Affari Eccl. Spagna 1238 482 fol. 22.*

116. Despatx de Gasparri a Ragonesi. Vaticà, 3 de gener de 1920. ASV *Segr. Stato, Affari Eccl. Spagna 1238 482 ff. 23-23v.* (còpia).

117. Raport de Ragonesi al cardenal Gasparri. Madrid, 23 de gener 1920. ASV *Segr. Stato, Affari Eccl. Spagna 1238 482 ff. 18-19.*

formà el procés de promoció de Reig i Casanova per ocupar la seu de València. El dia 8 de febrer, l'arquebisbe preconitzat d'aquesta arxidiòcesi pogué donar ja les gràcies al nunci pel seu nomenament.[118] El dia 24 d'abril fou promocionat oficialment a València.

La Santa Seu féu algun signe de distinció envers el doctor Reig i Casanova, almenys així ho sembla a la vista de les dues dades següents. El dia 22 d'abril d'aquell any de 1920, el doctor Reig i Casanova sortí de Barcelona camí de Roma. Hi anà convidat pel Papa per prendre part en el consistori de preparació de les festes de la canonització dels beats Gabriel de la Dolorosa, Margarida M. d'Alacoque i Joana d'Arc.[119] Un mes després se celebrà la Barcelona la imposició de la gran creu de Carles III concedida al seu bisbe per Alfons XIII, amb la presència del nunci, el qual presidí l'acte protocol·lari. La creu havia estat sufragada per suscripció popular. La cerimònia es convertí en una gran mostra d'adhesió al prelat.[120]

Conclusions

Arribats al final d'aquestes pàgines podríem oferir les següents observacions a tall de conclusió.

La decisió del bisbe Enric Reig i Casanova de fer arriar la bandera de la torre del campanar de la catedral de Barcelona en la diada de Corpus de 1919 palesa la seva prevenció envers les manifestacions dels sentiments catalanistes. Per una banda, en l'acte del bisbe hom hi pot veure el seu enfrontament amb el capítol catedral o, més ben dit, amb aquells canonges que s'hi significaven per llur catalanisme militant com els doctors Cardó, Baranera i altres. I per l'altra, hi ha el fet que si Reig i Casanova féu llevar la bandera és perquè hi veia la senyera catalana i, amb ella, un acte d'afirmació catalanista, que no estava disposat a admetre quan era a les seves mans de poder-ho evitar.

118. Carta de Reig i Casanova a Ragonesi. Barcelona, 8 de febrer de 1920. ASV *Arch. Nunz. Madrid 714 fasc. 1, ff. 161-162.* Corts i Blay, *Regests* núm. 411. En el procés de promoció de Reig i Casanova, les persones consultades no deixen de fer el judici que el bisbe de Barcelona "hagué de sofrir molt per part del catalanistes". ASV *Ibid., ff. 142-163.* Corts i Blay, *Regests* núm. 412

119. Vegeu Bonet i Baltà, *Reig i Casanova* 202.

120. Vegeu també Bonet i Baltà, *Reig i Casanova* 202-203.

Si haguéssim de definir ara la posició del bisbe de Barcelona davant del fet catalanista, faríem nostres les paraules de mossèn Bonet i Baltà, amb les quals encapçalàvem aquest article: «El doctor Reig actuà sempre amb una clara adhesió a les institucions centralistes i quedà excessivament indiferent a les actituds de reivindicacions catalanes, llavors vigoroses i exigents.»

És cert que, després del Corpus de 1919, la situació de Reig i Casanova en relació al clergat i als seglars de sentiments catalanistes de la diòcesi, i davant també de les institucions de govern de Barcelona, quedà força compromesa. És per això que hom podria pensar que aquesta mala maror fou la causa del seu allunyament de Barcelona. Tanmateix, després d'haver vist la documentació de l'Arxiu Secret Vaticà, podem arribar a la conclusió que Roma, en el cas del trasllat de Reig i Casanova a València no actuà, almenys com a primer mòbil, segons la praxi del «*promoveatur ut amoveatur*». En aquest canvi no hi hagué cap ombra de reprovació de les instàncies curials romanes per la seva gestió episcopal. En quedar vacant València, molts van veure l'ocasió d'un bon destí per al bisbe de Barcelona, sobretot perquè significava la seva promoció a un arquebisbat i, també, perquè era la seva pàtria. Si hi hagué ensems la intenció de sostreure el prelat de l'"oposició que li feien els catalanistes", això deuria ser una darrera consideració a les altres motivacions. La mort del titular de la seu valenciana es presentà més aviat com una ocasió per a promocionar i fins per honorar Reig i Casanova. Primer, per part del mateix Alfons XIII –que el volia premiar per la seva col·laboració a la "unitat nacional"– i, després de la nunciatura i la Secretaria d'Estat. Benet XV, un cop trobat el candidat idoni per a ocupar l'eventual vacant de Barcelona, acollí benvolent les propostes de promoció de Reig i Casanova que li foren presentades des de les diverses instàncies esmentades. Després d'això, el Papa tingué encara un gest de distinció envers el prelat convidant-lo a Roma.

El Recurs del Consell Permanent de la Mancomunitat de Catalunya, del qual hem parlat més amunt, no arribà a Roma malgrat que el nunci s'hagués compromès a "estudiar-lo amb tot interès i a posar-lo en coneixement a la Santa Seu". La "crisi" fou resolta per part de Ragonesi no fent res; val a dir, en aquest cas, no donant-ne part a Roma.

La reacció de Josep Puig i Cadafalch arran del Corpus de 1919 no deixa de sorprendre un bon xic per la seva contundència. Fa adonar, això sí, de l'alt concepte que ell mateix tenia del que hauria de ser

l'autonomia política de Catalunya, que havia de ser molt més que allò que hi havia en aquells moments, la federació de municipis que constituïa pròpiament la Mancomunitat. L'actuació, en aquest cas, del seu president s'assembla més tost al capteniment d'un cap de govern que demana comptes d'un incident diplomàtic al representant de la Santa Seu. L'article en «El Sol» i el Recurs de la Mancomunitat contra Reig i Casanova donen l'oportunitat de veure de prop els sentiments de Puig i Cadafalch com a polític i com a catòlic. Aquest Recurs, tant pel seu contingut com pel seu estil, sobta força, sobretot si hom el parangona amb el to de les discussions que, justament arran dels fets de Corpus, tenien lloc a l'Ajuntament de Barcelona, on hom parlava ja amb vehemència de la separació de l'Església i de l'Estat o, almenys, de la no immisció dels òrgans de representació popular en qüestions i manifestacions eclesiàstiques o del clericalisme, com deien aleshores els regidors d'esquerra.

Respecte a l'embranzida catalanista de les dues primeres dècades del segle XX, hom no pot pas afirmar que la Santa Seu hi hagués estat gaire receptiva; millor caldria dir que fou circumspecta i que adoptà mesures de contenció i fins de cautelar repressió. El catalanisme, que podia ser ensems nacionalista amb les seves reivindicacions polítiques, era vist per Roma més aviat com quelcom que podia perjudicar les relacions Església-Estat i sembrar també la divisó en el si del mateix àmbit eclesial on es donaven aquestes manifestacions. D'aquí ve que la Santa Seu sembla que prengués aquelles disposicions encaminades a evitar conflictes, com va passar sobretot amb Montserrat. Però, quan es tractava de trobar substitut a Reig i Casanova per a la mitra de Barcelona, la Santa Seu –per suggeriment del govern de Madrid i, també, per la praxi de Ragonesi en altres ocasions a l'hora de promoure bisbes catalans a Catalunya– estigué d'acord que el nou bisbe de Barcelona fos català, "però no catalanista", tal com ho deixà ben clar a Roma el nunci Ragonesi.

La conclusió final seria que el ministeri episcopal a Barcelona d'Enric Reig i Casanova fou un bon pontificat, particularment en els camps apostòlic, social i de la reforma dels estudis eclesiàstics. El bisbe no fou pas una persona de poc talent i de migrades iniciatives, ans al contrari. Li mancà, això sí, un element que, aleshores, era molt important, per no dir imprescindible per al govern eclesiàstic de Barcelona, i era la sensibilitat o la comprensió envers un catalanisme que emergia «vigorós i exigent».

APÈNDIX DOCUMENTAL 1

Carta del bisbe Reig i Casanova al nunci Ragonesi
ASV *Arch. Nunz. Madrid 751 fasc. 5, ff. 358-441.*

Barcelona, 24 de febrer de 1917

Mi venerado y muy querido Sr. Nuncio: gracias a Dios puede considerarse asegurado el éxito de las santas misiones generales que he dispuesto en esta Ciudad.

El concurso al acto inaugural de anteyer, la suma de seriedad que revistió y la asistencia ayer del pueblo a todas las iglesias y a todos los actos llenando literalmente los templos, hacen esperar que el resultado corresponderá al sacrificio que las misiones suponen.

Los misioneros son 96, de clero secular, de todas las órdenes y de todos los puntos de España.

De los impresos que por centenares de miles se han tirado, le envío adjuntas algunas muestras, habiéndose hecho ediciones en castellano y en catalán.

Calcule los gastos de la Misión en más de cincuenta mil pesetas.

Directa e indirectamente he hecho gestiones con directores y gerentes de bancos, talleres, fábricas, comercios, maestros públicos y privados, a fin de que faciliten cuanto puedan a sus subordinados la asistencia a las misiones,

Dios ha querido que alguna gotita de ajenjo viniera a amargar las satisfacciones de estos días. He aquí el hecho:

Por encargo mío, costeada por mí, se confía la predicación de la cuaresma de la Catedral a alguna órden religiosa. Los dos años anteriores predicó un P. Jesuíta, y los dos anteriores a éstos un P. del Corazón de María. Creyó mi secretario que entraran en turno los Capuchinos y se dirigió al Provincial de éstos, quien designó al P. Federico de Berga, superior de una de las residencias que aquí tiene. Asistí a los dos primeros sermones que predicó en catalán. Teniendo en cuenta que desde hace unos diez años no se ha predicado en Catedral la cuaresma en catalán y que algunos no catalanes se me han acercado pidiendo que a lo menos en la Catedral se hiciera todo en castellano para poder tener donde refugiarse, llamé al predicador para indicarle que en lo sucesivo predicase en castellano, a lo que se negó pretextando que no tenía costumbre y le era muy difícil. Le dije si podía alguno de su Orden encargarse de continuar la cuaresma en castellano, y me contestó negativamente.

Como el Provincial era el que había designado el predicador, creí debía dársele cuenta de lo ocurrido; y el provincial ratificó la negativa del predicador, añadiendo que la significación catalanista de la Orden no les permitía predicar en castellano.

Teniendo en cuenta que en la Catedral se dá también misión, he suspendido, mientras dure ésta, la predicación cuaresmal, y para continuar la cuaresma me propongo buscar otro predicador.

Ya puede V. E. presumir las habladurías y los comentarios en todo sentido, juzgándose, generalmente, el hecho como gallarda actitud de rebeldía de los Capuchinos y como situación comprometida para el prelado frente a los catalanistas

Como es mucho lo que se habla de ésto y puede llegar a oídos de V. E., he creído del caso hacerle esta relación, aun cuando resulte algo pesada.

[Damunt de la carta de Reig i Casanova, hi ha escrit de mà de Ragonesi:]

Madrid, 26 de febrero 1917

Sin duda es el catalanismo una fuerza que puede ofrecer serios peligros, toda prudencia y cautela serán buena para conjurarlo, y evitar movimientos capaces de malograr en parte los más notables designios.

APÈNDIX DOCUMENTAL 2

Carta al bisbe Reig i Casanova dels vocals de la Junta Diocesana de Barcelona Joan Llimona, Josep M. Marquès, Jordi Olivar Daydí. ASV *Arch. Nunz. Madrid 771 fasc. 2, ff. 206-210* (còpia).

Barcelona, 13 de juny de 1919

Actuant per indicació de Vostra Il·lustríssima en la Junta Diocesana d'Acció Catòlica, creiem que és deure del nostre càrrec dirigir-nos a Vós sempre i quan haguem d'exposar-vos fets i conceptes que, segons nostre criteri, s'hagin de tenir en compte per a determinar el sentit i la direcció de l'acció catòlica en aquest Bisbat.

El compliment d'aquest deure és, per a nosaltres, qüestió de consciència, amb la qual cap catòlic hi pot transigir; i en compliment d'aquest deure, per a nosaltres sacratíssim, parlant en nom propi i exclusiu, però creient interpretar el sentir i pensar de molts dels nostres companys de la Junta Diocesana, arribem fins a Vós, estimulats només que per la nostra fe cristiana i amb tot el gran respecte que un Bisbe ha de merèixer dels més humils dels seus diocesans, a fer-vos la següent exposició.

Nosaltres, Il·lm. Senyor, tenim idees fermament nacionalistes. Professem aquestes idees perquè les creiem perfectament i absolutament compatibles amb la nostra Fe Catòlica i d'acord amb els principis i ensenyances proclamats pels Sants Pares i els Bisbes; perquè creiem fermament que l'Església respecta i estima les fisonomies peculiars i exclusives dels pobles segons les seves costums, el seu idioma, les seves Arts, la seva Història i el seu Dret.

Som nacionalistes no solament per respecte i veneració a la tradició eminent cristiana de la nostra terra, sinó també per amor a Espanya. Va. Il·lma. ho compendrà si ens segueix en la següent reflexió.

La revolució francesa va canviar el Dret Polític universal abolint les grans monarquies absolutistes i implantant un Constitucionalisme en tot el món civilitzat. La moderna conflagració, que tan profundes pertorbacions ha produït inclús en els països allunyats d'aquesta lluita fera i sagnant, ha mantingut en suspens el pensament polític mundial per espai de cinc anys. I avui, Il·lm. Sr., l'interrogant tenebrós ja no existeix i es veu clarament que el Dret Polític universal experimenta un altre canvi de gran transcendència: dels Estats de constitució unitària passem als Estats de constitució federativa amb el reconeixement autonòmic dels seus components. L'Anglaterra ha reformat ja en aquest sentit la seva constitució política, i la França, l'Estat fins ara més unitari del món, ja estudia la seva transformació constitucional i es prepara al reconeixement oficial de les seves antigues regions històriques. El principi de les Nacionalitats ha quedat definitivament consagrat com a segell propi d'una nova Edat històrica.

I essent això cert, Espanya no podrà substreure's a aquesta corrent impetuosa: més o menys tard haurà d'acceptar aquests principis nacionalistes fins ara rebutjats pels seus Governs; i l'autonomia, que uns temen i altres desitgen,

haurà d'ésser una realitat ben viva pel bé d'Espanya, o del contrari, Espanya, la nostra Espanya, desapareixerà.

I és per això, perquè tenim aquesta pregoníssima convicció, que nosaltres som nacionalistes.

Doncs bé, tinguem en compte dos fets: per una banda nostra fe cristiana que hem d'estimar i defensar fins a morir i fruir després d'aquesta vida, i les nostres conviccions nacionalistes, i per l'altra, l'opinió que té el poble de Va. Il·lma., a qui creu decididament antinacionalista, opinió que ara no volem judicar ni discutir, però que és un fet viu.

La lluita política ha encès les passions, ha obscurit les intel·ligències i ha enterbolit la serenitat que els homes deuen tenir davant dels grans problemes polítics i socials. Amb el mateix atreviment amb què uns han gosat acusar d'antinacionalista a son Prelat, com a tal Prelat, els altres, verament antinacionalistes, qualificant-se de catòlics purs i exclusius, sostenen que els electors de les candidatures nacionalistes són traïdors a la Causa Santa de la Religió, i per a sostenir aquesta tesi, que reputem falsa i perniciosa, es valen del nom, del prestigi i de les paraules del Prelat, de Va. Il·lma., ells, els eterns rebels, qui no han dubtat en revoltar-se contra son Bisbe quan han cregut que son Bisbe era un destorb pel progrés dels seus errors i de la seva política.

Tots aquests fets, a nosaltres, que som catòlics i com a Vocals de Junta Diocesana, estem en el deure de vetllar per la Fe i de contribuir a la salvació de les ànimes, ens col·loca en una situació de gran violència, agreujada per l'actitud adoptada en aquestes eleccions pel President de la Junta Diocesana.

Els Catòlics nacionalistes, que són els més i que estan segurs que entre el Catolicisme i el Nacionalisme hi ha complet acord, ens miren amb prevenció creient que presidint-nos el Bisbe participem dels prejudicis antinacionalistes que en ell hi veuen; els catòlics antinacionalistes ens mirem també amb prevenció perquè som nacionalistes i, segons ells, no podem merèixer la confiança del nostre Bisbe i gairebé ens col·loquen fora del cos de l'Església.

I és per això, Il·lm. Sr., que humilment acudim a la vostra paternal sol·licitud per a exposar-vos aquests fets i per a pregar-vos que ens digueu quina incompatibilitat hi ha entre les nostres conviccions religioses i els nostres sentiments nacionalistes.

Pensi Va. Il·lma., per compendre millor la nostra situació que, com hem dit, creiem fermament en què Catalunya obtindrà, a no trigar gaire, la seva autonomia; que el reconeixement oficial de la nacionalitat catalana serà un fet imposat per les circumstàncies per les quals el món travessa; que establir incompatibilitats entre els principis nacionalistes i el Dogma Catòlic és preparar per a Catalunya una autonomia anticlerical i atea, i que el nostre afany i contínua aspiració és treballar per aconseguir per a Catalunya una autonomia fidel a la Santa Mare Església, submissa al Pontificat Romà, defensora de la Fe, de mode que essent Espanya l'Estat més catòlic del món, sigui Catalunya la nacionalitat espanyola més catòlica.

Vegi en nosaltres, Il·lm. Sr., no més que zel per la Santa Causa de l'Església i respecte i submissió filial al nostre Bisbe, al qual besem el pastoral anell.

APÈNDIX DOCUMENTAL 3

Article de Josep Puig i Cadafach aparegut en el diari «El Sol» del dia 23 de juny de 1919.
ASV *Arch. Nunz. Madrid 765 fasc. 5, fol. 347.*

EL INCIDENTE DE LA BANDERA
LA IGLESIA UNITARISTA ESPAÑOLA

Parece indudable que hay una política religiosa, que tiene por jefe el arzobispo de Toledo y que pretende menguar, entre nosotros, el carácter católico del Cristianismo, convirtiéndolo en un cristianismo nacional español, paralelo al pseudo-patriotismo español anticatalán. Nosotros no pasaríamos por esta deformación del cristianismo, que es esencialmente universal, y de ello apelaríamos a Roma, cabeza aún del mundo, y a nuestros santos catalanes, apóstoles de gentes de diversa patria.

El hecho de arriar la bandera barrada cruzada de blanco, símbolo de paz, bandera del Capítulo, bandera de la Santa Sede de Roma, cabeza de la Iglesia universal, no por otra razón, sino por ser la bandera catalana, nos ofende profundamente como a catalanes y cristianos católicos. Ello es una consecuencia al acto repetido de desterrar nuestra lengua de los templos y de las ceremonias *(1)*, relegándola como despreciable "patois" para las prédicas revestidas de cierto aire cómico popular; y del hecho de alejar metódicamente la parte más selecta de nuestro clero, la más inteligente, la más sabia en la ciencia de Dios y de la Iglesia y la más patriótica, de los cargos y prebendas eclesiásticas.

Hoy, el Capítulo Catedral, en su mayoría, no es catalán *(2)*. Ésto le imprime un carácter de provincialismo gris de los Capítulos catedrales compuestos de hombres enviados por los jefes secundarios de la política. Tal dignidad es debida a Barroso; tal obra se debe a Sánchez Guerra; tal a Suárez Inclán...

Y el Senado de la Santa Iglesia Catedral Basílica de Barcelona, viene a ser un microcosmos de la política no catalana o de la política anticatalana.

Ésto explica la Catedral por su fachada, por innoble iluminación eléctrica, de feria valenciana; por ésto tiene entre sus miembros canónigos delatores (recordemos a los antiguos canónigos muertos por la patria, muertos por el honor del secreto guardado, sepultado en nuestro claustro).

Los tiempos han mudado. El señor obispo arría nuestra bandera, la bandera de la Santa Sede, sin honor de ninguna clase.

Esperemos. Es el pasado, nuestros santos, lo que nos infunde esperanza. Y nuestra fuerza.

Enretanto, digámoslo claro: cristianos de la Iglesia Católica, que quiere decir universal, *no admitiremos la tutela anticatalana de ningún legado de la Iglesia unitarista española* [subratllat en el retall del diari].

Seguiremos en esto la tradición de nuestros antepasados, creyentes y defensores de su patria contra todos, por alta que fuera la dignidad, de la cual hiciera mal uso.

J. PUIG Y CADAFALCH

[Notes afegides per Reig i Casanova:]

(1) Se predica siempre en catalán, salvo raras excepciones.
(2) De 20 capitulares hay 5 no catalanes y 15 catalanes.

APÈNDIX DOCUMENTAL 4

Recurs del Consell Permanent de la Mancomunitat de Catalunya presentat al nunci Ragonesi i signat pel president de la Mancomunitat Josep Puig i Cadafalch.

ASV *Arch. Nunz. Madrid 751 fasc. 2, ff. 69-74v.*

Barcelona, 24 d'agost de 1919.

Una sèrie de fets, obedients tots ells a una tendenciosa orientació impresa per l'autoritat episcopal de Barcelona a les seves relacions amb el poble fidel –feta més ostensible en esdeveniments darrers– han determinat que el Consell Permanent de la Mancomunitat de Catalunya, sota la pressió de l'opinió pública i considerant del seu deure el vetllar pel normal espandiment de la vida catalana, prengués l'acord de fer les gestions conduents a obtenir la necessària harmonia en l'ordre esmentat de relacions.

En atendre aquest deure, el Consell Permanent ha evitat de recórrer cap actuació que, àdhuc considerant-la procedent dins la legalitat canònica, pogués semblar encaminada a exercir una represàlia, més que contribuir a la desitjada pacificació dels esperits i, per aquest motiu, entengué i acordà que el procediment més adequat era el d'acudir a la via diplomàtica canònica, adreçant-se a V. E. I. com a representant de la Santa Seu al Regne d'Espanya.

Acomplint aquest acord, l'infrascrit, en sa qualitat de President, s'honora trametent-vos, en forma reservada, una informació sobre els fets al·ludits, per ço com la resultància llur ha estat el commoure la consciència social de Barcelona, creant a Catalunya un estat d'esperit col·lectiu de recel en ordre a l'actuació episcopal, situació que cal sigui coneguda de la suprema Autoritat jeràrquica per Vós representada.

Amb la mateixa cura posada en l'elecció de procediment, i en el desig d'assolir la màxima objectivitat ha estat redactada la present relació, sense que dolgui, en mires a aquesta superior finalitat, un ajornament en la presentació que, d'altra banda, no pot pas significar una minva en l'oportunitat.

És, E. i I. Sr., un fet de fàcil comprovació el que a Catalunya existeix en aquests últims anys de la seva renaixença patriòtica un doble corrent de Govern eclesiàstic: d'una banda, la tradició genuïna de la Jerarquia independent de tota mira aliena a l'ideal i al bé de l'Església; d'altra banda, una acció del ministeri religiós sobrevinguda i convergent a l'assenyalada per les direccions polítiques dels partits espanyols. Quan la missió episcopal a la nostra terra s'és orientada en el sentit primerament esmentat, el prestigi i eficàcia social de l'Església han tingut una visible intensitat i grandesa. En els períodes i moments en què la segona tendència s'és imposada no sols ha minvat el prestigi extern d'aquells qui exercien autoritat eclesiàstica, sinó que a la reserva i desconfiança dels fidels s'hi ha adjuntat una veritable pertorbació de la vida religiosa, font de lamentables desviacions i conflictes.

La tradició d'independència del poder espiritual l'hem vista senyorejar sempre que la missió apostòlica religiosa no s'és mixtificada per la intromissió del poder civil, o quan és estat noblement vindicada contra aquest per il·lustres Prelats de memòria venerable. Sempre que aquesta tradició ha estat mantinguda, els problemes polític-socials de la nostra nacionalitat no sols no han estat ocasió de conflictes ni d'inintel·ligències, ans encara han pogut ésser intensament intervinguts per l'Església, i han ofert a la seva acció una facilitat de penetració i eficàcia.

Però quan els partits que dominen en la governació de l'Estat han pretès per tots els mitjans, àdhuc els religiosos, vulnerar la creixença i l'espiritualitat de Catalunya, quan s'és produïda una intervenció política en el poder eclesiàstic, atraient-lo al servei d'interessos estranys a la seva missió sagrada, aleshores els conflictes han sorgit necessàriament, tot produint-se estats de pertorbació com l'actual.

Més encara, quan la jerarquia eclesiàstica s'és regida per les normes de tradició invocada, ultra servar la seva independència davant tota intromissió política que la desviés de la seva específica actuació religiosa, ha estat amorosa i sol·lícita de les realitats concretes de la seva comunitat fidel.

Dintre aquesta actitud nobilíssima brillen les més altes representacions de l'Església a Catalunya en aquests temps darrers: l'Arquebisbe Vilamitjana, promotor de la predicació i la pietat en nostra llengua materna; el Bisbe Català i Albosa, en el Sínode de 1890, les Constitucions del qual, escrites en català, renovaren l'antiga tradició canònica de la Tarraconense; el Cardenal Casañas, el piadosíssim apologista de les glòries religioses de la terra; el Bisbe Morgades, fundador del Museu Arqueològic de Vic i restaurador del Monestir de Ripoll, bressol de la pàtria i sepulcre de sos primers sobirans; el sapientíssim Doctor Torras i Bages, el definidor de la tradició catalana, lloat per les Santedats de Pius X i Benet XV.

Mes si l'exemple d'aquests Bisbes catalans pogués ésser titllat d'influenciament de llur origen, és corroborada llur actitud per l'apostòlica figura del Bisbe Urquinaona, d'una tan vasta popularitat entre els barcelonins, esforçant-se per a parlar-los en llengua catalana, projectant la seva missió de pastor a l'ordre de les necessitats materials, quan, clamant pel pa dels seus fills, defensava al Senat espanyol llurs reivindicacions econòmiques; i ben recentment la confirmen la posició decidida de l'Arquebisbe López Peláez, benèvol sempre als problemes de Catalunya i adaptat en son ministeri a les realitats socials dels seus súbdits i encara altres prelats que saberen superar personals afeccions tot cercant la plena eficàcia de llur missió pastoral. Aquest exemple de Bisbes vinguts d'altres nacionalitats ibèriques i dels quals, a voltes, els homes de partit n'esperaven una assenyalada actuació política, és la demostració més palesa de com és viva i exigent la realitat social de Catalunya i quant útil és a l'obra de l'Església l'espontaneïtat catalana de la tradició episcopal, repetidament al·ludida en aquest document.

Contrariant aquesta eficiència i compenetració mútua, ha esdevingut en aquests darrers temps que mentre el desvetllament de l'esperit català ha

intensificat el coneixement de la pròpia personalitat, la política unitarista espanyola, hostil a aquest redreçament de tot un poble, ha utilitzat la possessió del govern i els benifets inherents per a convertir la provisió dels càrrecs eclesiàstics en arma de partits i en mercè d'addicció, la qual cosa ha vingut a instaurar una forma novella de simonia, posant com a preu la prestació de serveis marcadament polítics, deixant-se de banda, en compensació, la manca de competència i àdhuc les tares personals (qualque vegada d'extraordinària gravetat) dels prebendats.

Aquest intervencionisme de la política en la vida religiosa de Catalunya pren, per tant, tota la seva intensitat en l'exercici del Reial Patronat, allunyant ben sovint de les dignitats eclesiàstiques de la nostra pàtria a la clerecia catalana i especialment en el tendenciós sistema de donar a les nostres Seus Prelats forasters desconeixedors de llur caràcter i necessitats. Aquesta diversitat i a voltes inadaptabilitat de temperament i de tendència entre tals Prelats i llurs diòcesis han donat a llur nomenament una significació anticatalana de conseqüències del tot desfavorables en l'ordre religiós.

Els governants espanyols, emparant-se en les prerrogatives del Reial Patronat han dut a terme una actuació pregonament pertorbadora, car han pretès i a voltes han assolit, utilitzar els representants de l'Església com a col·laboradors en la seva lluita contra les reivindicacions del poble de Catalunya.

Amatents els polítics espanyols a contrarestar la progressió de la idealitat catalana i en el desig d'estendre la llur acció negativa a tots els ordres del nostre viure nacional, no han fet pas excepció dels directament intervinguts per l'Església ni, en fer-hi sentir la seva intromissió s'han deturat davant dels perjudicis que esdevinguessin als interessos de la Religió dels atacs adreçats a qualsevol dels atributs nacionals de Catalunya. Ni la consideració d'aquests perjudicis, ni l'haver d'infringir la doctrina eclesiàstica els ha impedit de seguir per aquella via. N'és una prova manifesta el Reial Decret de 21 de novembre de 1902, signat per l'aleshores Ministre d'Instrucció Pública, senyor Comte de Romanones, prohibint l'ensenyança del Catecisme en llengua catalana, contra la qual disposició s'aixecà l'opinió religiosa de la nostra terra, dirigida per l'Em. Cardenal Casañas i el Dr. Torras i Bages. A aquesta acció conjunta de Pastors i fidels es degué el fracàs d'aquell acte de govern, tot i que la seva influència s'és feta visible en diverses avinenteses, inspirant en aquest ordre tota la possible disminució del català dins el Temple, sota pretext de l'oficialitat de la llengua castellana i ha resultat així que els partits polítics centralistes, fracassats en el seu objectiu, gràcies a l'actitud dels catòlics catalans, han trobat en algunes autoritats eclesiàstiques una col·laboració eficacíssima, per tal com lentament i parcial s'ha volgut arribar a allò mateix que d'una manera sobtada i pel manament ministerial es pretengué debades, essent d'aquesta manera contrariats el fi de l'Església i les seves prescripcions de divulgar la veritat catòlica en la llengua pròpia dels fidels.

L'afany dels governants espanyols de cercar en tot elements coadjuvants

a la seva tasca negativa envers Catalunya, l'esperit que els guia en la participació del proveïment de càrrecs eclesiàstics i el recaure aquests preferentment en clergues no catalans fa que a voltes no es mantingui prou rigorosament el decòrum extern de les dignitats ni l'austeritat tradicional de la nostra clerecia, la qual cosa vol dir que, si d'una banda els hàbits importants estan en pugna amb la manera d'ésser del poble català i amb la nostra concepció de l'exemplaritat en el viure sacerdotal, d'altra banda –cosa més greu que aquesta pertorbació en l'ordre dels costums– hem vist com moltes vegades, estant feta la provisió de càrrecs en consideració als serveis polítics més que a les virtuts dels clergues afavorits, s'ha arribat per aquests a greus mancaments a la moral i no pas d'una manera isolada sinó amb caràcter més ampli, transcendint, àdhuc, als centres de formació del ministeri religiós. Aquest mateix viciós sistema fa que els clergues prenguin a la consideració popular un caràcter de funcionaris o agents del poder públic i que moltes vegades, realment, als afers eclesiàstics els recaigui el mateix tractament de les coses burocràtiques impopulars.

D'aquesta política tendenciosa cal ara fer-ne un esment desagradable i típic.

En el decurs del bisbat del Dr. Reig, i més en els seus darrers temps, s'és produïda a Barcelona una exacerbació de l'al·ludida col·laboració pastoral a la política militant i unitària dels partits espanyols i que, externament almenys, respon a l'agressivitat que ha manifestat ben sovint els problemes de Catalunya l'actual Arquebisbe de Toledo en ses diverses visites a la nostra terra i en sos intents de direcció de l'Església a Espanya.

Fets múltiples constaten l'estat agudíssim de l'actuació anticatalana de l'actual Prelat de Barcelona, entre altres l'exclusió sistemàtica de la clerecia indígena dels alts càrrecs eclesiàstics i l'animadversió contra institucions diocesanes d'antiga arrel en la nostra vida religiosa. Però més que en altra cosa s'és vist en la prohibició de predicar en català els sermons quaresmals a la Seu barcelonina, gest que, ferint els més íntims sentiments dels fidels, produí un veritable moviment d'indignació, i podrien encara ésser esmentats altres fets que tenen per significació comuna l'oposar-se a l'ús de la llengua catalana en actes religiosos, fets representatius d'una veritable tendència d'esperit absolutament injustificable.

I encara aquests fets repetits, feridors de l'esperit col·lectiu i atemptatoris a una de les més nobles manifestacions de l'home, la paraula, han vingut acompanyats d'altres actes reveladors de tendències marcadament polítiques, prenent partit en lluites exclusivament d'aquesta naturalesa i en les quals per a res es debatien els interessos de l'Església i posant al servei de la política desnaturalitzadora de Catalunya els mitjans que haurien d'ésser reservats a l'adoctrinament dels fidels.

Mes un fet recent ha portat a interpretacions summament desagradables el prestigi del Prelat barceloní, ja prou discutit per la consciència general de saber-lo hostil al patriotisme català. En la diada de Corpus, i amb motiu del VI Centenari de la seva institució a Barcelona, una comissió distingidíssima

de Senyores associades de la Lliga Espiritual de Nostra Senyora de Montserrat, institució piadosa fundada pel Dr. Torras i Bages, organitzà, amb anuència de la Comissió de Canonges designada pel Capítol, festes religioses extraordinàries, entre les quals hi havia el lliurament a la Seu de la seva pròpia bandera, que ostenta la Creu del Capítol sobre fons de les barres catalanes, senyera tradicional de la nostra pàtria. Després d'onejar al cim del campanar de la Seu moltes hores, amb el degut permís de la susdita Comissió capitular, fou arriada per manament de l'Il·lustríssim Senyor Bisbe.

Aquest fet commogué la consciència ciutadana i obligà les autoritats populars que oficialment assistien a la processó del Santíssim Corpus Christi a cercar la deguda reparació a aquesta ofensa als més íntims sentiments patriòtics, simbolitzats en aquella bandera del Capítol, insígnia alhora de Catalunya. L'insistent actitud suplicatòria dels Excms. Srs. Alcalde de la Ciutat i President de la Diputació, personalment zelosos de la pau religiosa, fou inútil per recaptar del Prelat una fórmula satisfactòria, produint-se aleshores la retirada oficial i corporativa d'aquelles entitats de la Processó, sense que elles, patrocinadores d'aquell acte solemnial, deixessin de complir el deure religiós de retre públic acatament al Santíssim, com ho feren d'una faiçó ben escaient en passar per davant de l'Ajuntament i de la Generalitat.

Amb aquest fet els sentiments dels barcelonins i de tots els catalans s'han sentit ferits d'una manera inusitada i violent. Res pot explicar semblant actitud episcopal, sinó és un esperit d'hostilitat incontenible contra Catalunya i així ho ha comprès i judicat l'opinió general de la ciutat, l'estat de la qual mai s'havia vist tan agitat com ara, amb lamentable desprestigi del seu Pastor. Ni un possible problema de jurisdicció interna amb el Capítol, que no creiem existeixi, ni la intervenció del Capità General, moguda per la delació d'un capitular foraster –intervenció que no fou comminatòria i devia ésser noblement desvirtuada– no podrien excusar aquest atemptat a la senyera d'un poble venerable per son origen i sa història, salvaguardada per les lleis, que penen rigorosament a aquell qui la injuria, més que més si per a assolir semblant finalitat s'ha d'ultratjar un símbol eclesiàstic que ostenta la Santa Creu. És, per això, comú sentir popular –que la Mancomunitat de Catalunya es permet recollir i manifestar de manera autoritzada a V. E. I.– que principalment l'actitud personal del Dr. Reig és la causa i l'origen de la present pertorbació, final d'un llarg procés d'hostilitat més o menys explícita havent portat com a una de les més lamentables conseqüències la ruptura temporal, encara existent, de relacions amb les autoritats populars de Catalunya.

La documentació acompanyatòria serà suficient per a justificar semblant opinió i assabentar-ne V. E. I., i per ella veurà com traspassant els límits del patriotisme, ha transcendit la present pertorbació, no solament en les corporacions populars, més també en organismes tan representatius com la mateixa Junta Diocesana d'Acció Catòlica.

Aquesta llarga i planera exposició dels fets, que la forma privada i informativa del present document justifica, l'hem creguda precisa, Excm. i Il·lm. Sr. per tal d'assabentar-vos de l'estat general d'aquest país en ço que esguarda

a la seva vida religiosa i concretament a les seves relacions amb les autoritats de l'Església.

L'entitat que m'honoro de presidir, òrgan representatiu de la unitat catalana, es creu en el deure d'insistir respectuosament davant Vós, representant directe de la Santa Seu entre nosaltres, en la necessitat d'ésser evitats en l'esdevenidor tota mena d'atacs a l'espiritualitat de Catalunya per part d'elements eclesiàstics, tal com ho reclamen el propi bé de l'Església i el respecte a la seva tradició, sempre amorosa de les llibertats civils dels pobles, i més encara si, com en el nostre –que en reivindica la seva restauració dins l'Estat espanyol– han estat fomentades i nodrides pel seu esperit civilitzador.

Vulgueu, Excm. i Il·lm. Sr., acceptar aquestes exposició i súplica, dictades pel deure de vetllar per la dignitat ofesa de Catalunya i amb el desig de veure, ensems, acréixer entre nosaltres els suprems interessos de l'Església.

TESIS

UN ESTUDIO SOBRE CAIXAL Y EL VATICANO I

Santiago CASAS RABASA, *El obispo Caixal y el Concilio Vaticano I.* Tesis doctoral dirigida por el Prof. Dr. Josep-Ignasi Saranyana. Presentada en la Facultad de Teología, Instituto de Historia, de la Universidad de Navarra. Texto inédito. Pamplona 2001.

Después de las biografías de José Caixal i Estradé de 1898 y 1959, las de Porta y de Nadal respectivamente, han aparecido estudios sobre su eclesiología (Peretó Cerqueda, 1971), y sobre su espiritualidad (Francisco Mestre, 1989) y ahora la tesis doctoral de D. Santiago Casas. Aparte de estos estudios, hay también un artículo del padre Martín Tejedor de 1967, dedicado a la intervención de Caixal en el Vaticano I, así como referencias a Caixal de estudiosos de este mismo concilio: las del padre Giacomo Martina en la edición del diario del padre Franco, teólogo de Caixal (en 1972) y las de Jesús Collantes (1970). Podría decirse que, casi, desde la década de los setenta hasta el trabajo de D. Casas ha habido un cierto interés por el obispo Caixal, por su pensamiento y, de manera especial, por su intervención en el Vaticano I. Pero, hasta ahora no existía ningún estudio monográfico sobre este padre del concilio Vaticano I.

El padre Giacomo Martina, de la Pontificia Universidad Gregoriana de Roma, pedía, hace ya veinte años, «*uno studio esauriente*» de Josep Caixal y Estradé y el Vaticano I. Es a lo que ha querido contribuir ahora D. Santiago Casas con su tesis doctoral, *El obispo Caixal y el Concilio Vaticano I.*

De todo lo que el autor aporta en su trabajo sobre el obispo en el primer concilio Vaticano, y es mucho, cabría destacar al menos cuatro puntos por su interés y por su novedad y, también, por la destreza con que han sido tratados.

El primero, es el análisis y la presentación de lo que D. Santiago Casas llama el "*marco político*" del concilio. Aquí conviene referirse particularmente a la conexión de Caixal con el cardenal Manning, con el episcopado español y con «La Civiltà Cattolica», y por ende, con los jesuitas, en lo que se refiere a la elección de las diputaciones, promoción de los postulados infalibilistas, etc. Otro aspecto a señalar es la posición del obispo Caixal en el *conjunto del episcopado español* durante el concilio: sus puntos de acuerdo y de disenso, y su eventual marginación respecto a los otros prelados españoles. El tercer punto sería el *trabajo conciliar* de Caixal en las consultas, preparación y corrección de esquemas disciplinares, y en las constituciones *Dei Filius* y *Pastor Aeternus*, y en su afán, en suma, por aportar ideas al debate conciliar, aspecto este último que le hace aparecer como «padre incontenible», como dice D. Santiago Casas.

Digamos aquí que este mismo estudioso recoge también y minuciosamente otros *juicios* que sobre el obispo de Urgel hicieron los padres conciliares y otros observadores. Pueden sintetizarse así: Caixal aparece a menudo ante los ojos de algunos padres conciliares como «poco profundo y capaz», difícil de entender («*siccome nessuno lo intende...nessuno lo ascolta*»); pero, particularmente, es descrito como fastidioso «*noioso*», hasta el punto de que, en alguna ocasión, los padres, exasperados, reaccionaron, según las actas del concilio, «*cum vocibus atque strepitu*». Digamos también que, en algún momento, mientras unos protestaban, otros lo felicitaban. Pero, por encima de todo, se le tenía por ultramontano exaltado: «*più oltramontano degli italiani*», hasta el punto de que Déhón dice de él: «Mons. Caixal, propone señalar al Soberano Pontífice, después de Nuestro Señor, como el fundador de la Iglesia y como y por encima de todo, se le tiene por ultramontano exaltado». Así lo describía Tizziani en su diario del concilio cuando se refería a la manera como defendía Caixal la infalibilidad y el primado del Papa: «*Esagerava queste prerrogative col farle credere superiori ad ogni più avanzata opinione. Cristo stesso per lui nulla fa per la sua Chiesa, facendo tutto il papa*» (p. 414).

Y como cuarto punto se debe destacar la *libertad de Caixal* a la hora de pedir la refundición de textos, aunque proviniesen del grupo ultramontano, al que pertenecía, o bien fuesen de inspiración jesuítica, que era la que Caixal tenía.

Respecto a las aportaciones de Caixal al concilio, el estudio de D. Santiago Casas muestra como, a pesar del buen dominio técnico de Caixal, *no se aceptó mucho de sus propuestas* en las constituciones del concilio (quedó, eso sí, material que no se aprovechó) y sólo fueron incorporadas tres aportaciones suyas a la *Pastor Aeternus*, que podemos calificar de "*nimis*". No deja de señalar el mismo Casas, que Caixal, en el concilio, fue «"reprendido" por el relator al presentar propuestas que nada añadían a los debates» (351). Otras veces –así lo observaba el padre Franco, "teólogo" de Caixal– las enmiendas u observaciones de Caixal, se trataban de «*variazioni di poco conto*». Inclu-

so, en algunos puntos de las intervenciones del obispo al esquema de la *Dei Filius*, podemos hablar de apreciaciones no muy correctas desde el punto de vista filosófico y teológico (344). En este sentido fue corregido por Franzellin (320-322).

Sobre la intervención del obispo Caixal en el concilio según lo que se desprende de lo que dice el autor de la tesis ofrecemos ahora algunas observaciones. La primera, sería que, en Caixal, se puede ponderar su particular talento, su capacidad para la distinción y su dominio de una cierta teología, expuesta de manera profesoral. No obstante, aparece también en él, y tozudamente, su *inflexibilidad e intransigencia, y la facilidad con que confunde diversos planos de la realidad, concretamente el político y el religioso.*

Una segunda observación a partir de lo expuesto por D. Santiago Casas, se puede concluir de Caixal su *ultramontanismo* más bien *maximalista*, su *peculiar defensa de la infalibilidad pontificia* y los tres principales componentes "anti" de su pensamiento: *antirregalismo*, *antigalicanismo*, *antiliberalismo* (y dejamos de comentar sus ataques a la masonería y al protestantismo). Refirámonos, pues, ahora a este último punto, el de la *visión teológico-política* del obispo de Urgel. Ya hemos aludido a la tendencia ultra del pensamiento ultramontano de Caixal. No se olvide que este padre del Concilio votó la constitución *Pastor Aeternus* con el *placet juxta modum*. Parece ser, según lo que dice el padre Franco, que los jesuitas animaron a bastantes padres de la mayoría a votar con el *placet juxta modum* presentando *modos* en el sentido de ampliar las prerrogativas de la infalibilidad (423). Este podría ser el caso de Caixal.

Detengámonos ahora por unos momentos en la teoría del obispo Caixal de la *infalibilidad participada gradual*, así calificada por D. Santiago Casas. Esta teoría se referiría a que «la infalibilidad es una propiedad de todos los obispos, aunque no les ha sido comunicada a todos en el mismo grado y medida. No obstante, para que su magisterio sea infalible ha de ser confirmado por el papa» (386). La gracia de la infalibilidad es dada por Dios al episcopado «*ad mensuram dignitatis cathedrae episcopalis, Romano episcopo integra et plena, ceteris autem eum essentiali subiectione ad verbum oris beati Petri*» (Propuesta de *caput addendum* presentado por Caixal al *De Ecclesia*) (532). Teoría muy criticada por los padres y corregida por Gasser, el relator de la Diputación de la Fe (420). Una teoría, no obstante, opinable, pero que resuelve a la ultra la cuestión de la doble infalibilidad.

No queremos entrar ahora en el análisis de esta novedosa teoría, sólo nos gustaría decir que observamos que Caixal, ciertamente, habla de los obispos a la hora de relacionarlos con la infalibilidad, pero la teoría de la *infalibilidad participada gradual* de Caixal está encaminada –parece ser así– a ensalzar aún más las prerrogativas personales de la infalibilidad del Papa respecto a ellos mismos. Es lo que pasa, como veremos enseguida, con otros temas de la teología del obispo de Urgel.

Y habiendo mencionado a los obispos, añadiremos que Caixal, en el concilio, se refiere en diferentes ocasiones al episcopado, pero no creemos que se pueda colegir de ello que aporte algo parecido al concepto de la colegialidad en la línea de lo que hará después el Vaticano II, como algunos insinúan. Los discursos de Caixal sobre el *De episcopis* y el *De sede*, donde podría haber expuesto una buena teoría sobre el episcopado, se limitan a hacer sorprendentes exhortaciones de carácter piadoso (288-289). Por otra parte, matiza mucho la autoridad episcopal cuando sostiene que la infalibilidad le viene al concilio por el Papa (509). Sí que Caixal se refiere a los obispos como «verdaderos jueces de la fe», pero, al señalar los fines de un concilio, dice que todos ellos los puede conseguir el Papa con su voluntad soberana, y reserva a un concilio su sanción para que estos fines se logren con «más suavidad y eficacia» (173). Además, el obispo de Urgel critica la fórmula clásica «*sacro approbante concilio*» (264) como lesiva a la autoridad del pontífice.

Hemos dicho que de la tesis de Casas se pueden extraer las tres principales actitudes "anti" de Caixal: su antirregalismo, su antigalicanismo y su antiliberalismo. Empezamos, pues, refiriéndonos sintéticamente al *antirregalismo*. ¿Por qué se muestra antirregalista? Pues, sobre todo, para evitar la injerencia «*in spiritalibus*» de los gobiernos liberales, de quienes Caixal había tenido que sufrir tanto, principalmente, por su carlismo. Y también –decimos nosotros– por su antijurisdiccionalismo; es decir, el jurisdiccionalismo de matriz parajansenista (galicana y febroniana) extendido en la España del siglo XVIII hasta bien entrada la centuria siguiente (con sus teorías sobre la excepción de la confirmación de obispos por el Papa "en casos de verdadera necesidad" –según decían los regalistas–, y como parece aludir en algún momento el mismo Caixal (144). Y aquí no podemos evitar de plantearnos la pregunta de si Caixal se hubiera mostrado igualmente como un decido antirregalista si, en vez de gobernar los liberales, lo hubiesen hecho los carlistas.

Caixal es antirregalista, pero en un régimen de unión del Trono y del Altar. El obispo de Urgel y príncipe de las *Valls d'Andorra* no entendía la separación Iglesia-Estado: «El estado [...] –dice– vive bajo la dependencia de su madre la Iglesia [...] La Iglesia puede y debe avisarlos [a los gobiernos] amonestarlos y hasta declarar nulos y de ningún valor sus decretos y leyes» (514).

Por lo que se refiere al *antigalicanismo* de Caixal, basta decir que en sus escritos pide la condena de los cuatro artículos galicanos (153) y ataca a menudo a la «secta galicana» (375) tanto durante el concilio, como en su pastoral de 1870 (372, 373). Era, pues, antigalicano, y lo era por ultramontano y antirregalista.

Con lo dicho hasta aquí, no hará falta insistir mucho en el *antiliberalismo* de Caixal. Un antiliberalismo sin concesiones, que no distingue entre *tesis* e *hipótesis*. Lo dice también D. Santiago Casas: «Todos los males que afectan

a la vida de la Iglesia y a la vida de las naciones derivarían –para Caixal– del "mundo moderno liberal" (teorías modernas sobre las nacionalidades, soberanía nacional, sufragio universal, derechos ilegislables –que, el prelado, añadimos nosotros, no se priva de calificar todo ello de "monsergas" (172)–, en la línea con las doctrinas del *Syllabus*, pero sin distinguir entre tesis e hipótesis.» (182).

Después de las conclusiones a las que se llega desde la tesis de D. Santiago Casas, nos permitimos aún añadir dos referencias: una, al *pensamiento teológico-político* de Caixal, y otra a algunos puntos de su *eclesiología*.

Pongamos sólo dos muestras del pensamiento teológico-político del obispo de Urgel. «La monarquía –dice el prelado– es el más perfecto entre todos los gobiernos de los hombres». Y D. Santiago Casas, siguiendo a Caixal, comenta: «El gobierno de la Iglesia es perfecto y éste se parece más a la monarquía que a otro tipo de gobierno». Se trata, en los dos casos, de una monarquía "no temperada", tal como se decía en el siglo XVIII, y como se discutía, por lo que hace referencia a la naturaleza del gobierno de la Iglesia, entre los jansenistas y galicanos y los ultramontanos. Claro está, aclarar el sentido último del régimen monárquico de la Iglesia no es indiferente cuando el objetivo eclesiológico está encaminado sobre todo a limitar o a reforzar las prerrogativas del Romano Pontífice, según una u otra tendencia.

Al tratar del antiliberalismo de Caixal hemos señalado dos puntos, que ahora debemos incluir aquí, cuando nos referimos a su pensamiento teológico-político; a saber, su defensa de la unión entre el Trono y el Altar, y la dependencia de la potestad civil respecto de la eclesiástica en la línea belarminiana, creemos, de la "potestad indirecta" (514).

Hemos mencionado anteriormente cómo Caixal denigraba «las descabelladas teorías modernas sobre las nacionalidades, soberanía nacional, sufragio universal, derechos inalienables, etc.», que, el prelado, no se está de calificar de «monsergas» (172). Este calificativo ya da de por sí una idea de cuál puede ser el pensamiento político de quien lo utiliza.

Hay aún otro punto que podemos considerar también: el de la defensa de Caixal de los *Estados Pontificios*. Éstos son, según el obispo, «el símbolo del reino de Cristo en la tierra, y el poder temporal del Papa es obra divina». «A su soberanía natural, fundamental e ilegislable –sostiene igualmente el prelado– ni el mismo Dios puede sobreponer otro trono, al cual someterla en sujeción y obediencia» (388). Caixal no era el único que mantenía estas opiniones, ya lo sabemos. Las recogemos aquí, sobre todo, para que se vea a guisa de muestra, cómo los conceptos que utiliza Caixal tienen, a menudo, otras implicaciones o referencias. Es el caso, a nuestro parecer, de cuando habla del «Reino de Cristo», idea que puede tener una gran profundidad escriturística, pero que Caixal, en realidad, la emplea según las conveniencias de su pensamiento –en este caso teológico-político– cuando, por ejemplo, ve en los Estados Pontificios «el símbolo del reino de Cristo en la tierra».

A esto, al uso personal de grandes conceptos teológicos que hace el obispo, es a lo que nos referíamos cuando decíamos que trataríamos de algunos puntos de su eclesiología. Mentaremos sólo tres: Reino de Cristo, Pueblo de Dios, Cuerpo Místico. Empecemos por el primero, Reino de Cristo.

Sin duda, Caixal, en el Concilio, habló de "Reino de la Iglesia de Cristo" –que llega a identificar con el Reino de Dios anunciado por Jesucristo (528)– para evitar el uso único del término "sociedad perfecta" para definir a la Iglesia. Pero su insistencia al referirse a la Iglesia como «reino» es, sobre todo, a nuestra manera de ver –y esto es lo único que vamos a indicar– para enaltecer las prerrogativas de la infalibilidad personal del Papa y su primado. Es significativo que uno de los enunciados de la propuesta de Caixal al esquema *De Ecclesia* empiece con estas palabras: «*Ecclesia Christi est regnum veritatis, et iustitiae, idefectibile, incorruptibile atque infallibile*» (527) y que todas las propuestas de Caixal a este esquema acaben con estas otras palabras: «*Atque hoc admirabili ac divino consortio legitimae missionis ac divine iurisdictionis principes ecclesiae episcopi arctissimo vinculo unionis fraternae vinciuntur inter se, et cum Romano pontifice, monarcha et capite totius regni Christi*» (531).

Y dicho esto, suscribimos las palabras de D. Santiago Casas cuando escribe: «Caixal proponía el concepto de "reino", que si bien también tenía un claro paralelismo en las estructuras sociales de la época, era un término más radicado en el evangelio, y en cierta manera más espiritual. De esta manera vemos como para Caixal el esquema sobre la Iglesia debía partir de un desarrollo de los conceptos de "Cuerpo Místico" y de "Reino". Este concepto de reino fue incorporado a la redacción de la constitución dogmática segunda *De Ecclesia Christi*, aunque se le dio un carácter más espiritual, menos ligado a la analogía con los reinos terrenos» (371).

En el texto acabado de citar, su autor menciona otro de los conceptos que nos hemos propuesto comentar: el de "Cuerpo Místico". No es una originalidad de Caixal, ya se sabe. Esta imagen viene de la patrística, y a ella se referían muchos padres en el concilio. Nos parece que el prelado emplea la noción de Cuerpo Místico, porque le facilita destacar la "cabeza vicaria" del cuerpo, el Romano Pontífice (367, 513). Aquí, pues, corroboramos lo mismo que hemos dicho cuando nos referíamos a la noción de «Reino de Cristo»: lo importante no es tanto el concepto utilizado, ahora el de "cuerpo", sino lo que permite deducir y justificar su utilización, a saber, las prerrogativas del Papa; en este caso, la "cabeza", rectora de todo el cuerpo.

Otro concepto aún, el de "Pueblo de Dios". Con esta definición de la Iglesia, Caixal insiste en la idea de unidad de este pueblo, unidad que le viene asegurada sobre todo por su cabeza visible, el Papa.

En conclusión, las imágenes de Reino de Cristo, de Cuerpo Místico y de Pueblo de Dios, utilizadas por Caixal son de tradición bíblica, y el obispo de Urgel las prefiere, parece, a otras de impronta más jurídica. Es una buena

aportación eclesiológica de Caixal. (Sería conveniente comparar los puntos de vista eclesiológicos de Caixal, a los que nos estamos refiriendo, con los expuestos en la obrita *Civitas Sancta seu Domus Dei*, a la que algunos le atribuyen su paternidad). Pero, a nuestro juicio, con las imágenes de que hablamos, aplicadas a la Iglesia, lo que el obispo persigue, fundamentalmente, es el mismo objetivo de siempre; es decir, el hacer resaltar la persona y la misión del Romano Pontífice. En todo caso, estas definiciones de Iglesia no coinciden –y a veces incluso se separan en mucho, como al identificar el Reino de la Iglesia de Cristo con el Reino de Dios– con lo que entiende la eclesiología actual al utilizar estas mismas fórmulas de Reino de Cristo, de Cuerpo Místico y de Pueblo de Dios. Así parecen opinar, no Santiago Casas, sino otros estudiosos por él citados.

Hasta ahora hemos expuesto las conclusiones a las que hemos llegado con la lectura de la tesis de D. Santiago Casas para mostrar lo que ésta aporta. Ahora, y con ánimo decidido de aportar algo a su autor, nos gustaría hacer algunas observaciones personales. La primera, que hubiese sido muy útil, para conocer mejor el pensamiento de Caixal, una presentación más pormenorizada de los *estudios y de la formación* de Caixal; es decir, el ambiente intelectual de Tarragona, de la Universidad de Cervera (con las monografías de Casanovas, Batllori, Benítez, Llaquet), o lo que conoció, por ejemplo, durante su exilio en Francia. La segunda observación es parecida a la anterior, pero referida ahora a las grandes corrientes teológicas de dentro de España y del resto de Europa. Por ejemplo, haber situado el *ultramontanismo* de Caixal en el contexto de la lucha con las dos grandes corrientes que determinaron la cultura eclesiástica española del siglo XVIII hasta bien entrado el XIX; nos referimos al *jansenismo* y al *regalismo*, o a cómo influyó en Caixal el ultramontanismo de De Maistre (autor que él mismo cita, pág. 115), de Bonald y del primer Lammenais, etc.

Una última observación. Constatamos en la tesis una primera parte muy trabajada y otra, la del contenido de las doctrinas de Caixal expuestas en el concilio, más rápida. Las bien elaboradas introducciones a la asamblea conciliar (estudios, reglamento, etc.), quizás, no resulten tan interesantes, por conocidas, como lo que acabamos de referir. Todo esto sea dicho sin menoscabo de la labor de D. Santiago Casas, a quien debemos felicitar por su tesis, bien orientada, rigurosa, exhaustiva en la utilización de las fuentes, de buena técnica de la investigación histórica, ponderada en los juicios que se vierten.

Creemos que después de la tesis de D. Santiago, no podrá ya decirse que Caixal sea una figura desconocida –y menos aún por lo que se refiere a su intervención en el Vaticano I. Admitimos que algún autor lo pueda tener por una figura "emergente" del XIX catalán, por su espiritualidad y ciencia, pero, de emergente, Caixal lo es, sobre todo, por su *reaccionarismo*. A nuestro juicio, no debería ser presentado como innovador en el ámbito de la teología del ochocientos y muchísimo menos, "*avant la lettre*", de la eclesiología del

Vaticano II. Su pensamiento teológico-político, además, no podía aportar mucho a la Iglesia española del XIX si lo comparamos con los esfuerzos que hacían los católicos liberales –no decimos los *liberales católicos*– de aquí y de fuera, para situar a la Iglesia en la realidad de la nueva Europa del siglo XIX, ni en lo que haría el mismo papado a partir de León XIII para poner fin a la división en España entre católicos integristas y católicos liberales.

Nada de todo esto último dice D. Santiago Casas. Él presenta sus ponderadas conclusiones, y la solidez de su estudio permite que los demás lleguemos a las nuestras.

Ramon CORTS I BLAY

RECENSIONS

MANUEL TERUEL GREGORIO DE TEJADA, *Obispos liberales. La utopía de un proyecto (1820-1823)*. Lleida, Editorial Milenio 1996. 341 p.

El llibre procedeix de la tesi doctoral de l'autor i estudia amb deteniment i rigor l'esforç dels governs del Trienni Liberal per aconseguir un episcopat més d'acord amb els seus projectes polítics o que, almenys, no se'n mantingués tan allunyat; esforç que no reeixiria per distintes raons, entre les quals cal assenyalar d'antuvi la curta durada d'aquell període. Però, dins d'aquest context, l'estudi té un abast força més gran i és una bona contribució al coneixement general del període.

Era d'esperar que els governants del Trienni des d'un principi desitgessin unes estructures eclesiàstiques que s'avinguessin amb el nou ordenament de l'Estat. Així ho feren maldant per tenir uns quadres episcopals nous, de fidelitat provada a la Constitució, i per arraconar en la mesura del possible els bisbes no afectes; entre ells, molts dels de creació recent.

El Nunci sospità aquest interès des de desembre de 1820 i, al cap d'uns mesos, a l'agost de 1821, exposava ja amb cert detall els trets generals de la política eclesiàstica del govern, així com les raons de la seva oposició frontal a aquella política. Entre altres coses, el govern pretenia formar un cos episcopal menys depenent de Roma, cosa que, en paraules del Nunci, volia dir un cos «que mantingui la rebel·lió contra la Santa Seu». I si el govern tractava d'aconseguir, com a mínim, un bloc que fos capaç d'oposar-se al que formaven els nombrosos bisbes ferrandins, el Nunci en canvi considerava que aquests bisbes estaven animats «de principis excel·lents», mentre que els candidats liberals li resultaven força sospitosos.

L'autor inicia la seva anàlisi amb un estudi de les reaccions de la Cúria Romana davant la Constitució de Cadis de 1812, i l'articula inicialment a través de la designació governamental dels dos primers candidats a l'episcopat, per a les seus de Sevilla i de Guadix. Liberals molt coneguts i respectats tots dos, la seva presentació i els tràmits subsegüents foren objecte de negociacions llargues

i difícils, que tingueren un ressò constant a la premsa; i, finalment, no foren acceptats per la Santa Seu.

Els diversos problemes suscitats per aquesta doble presentació tornaren a aparèixer en els tràmits de la majoria de les candidatures posteriors. La posició de la Santa Seu fou també semblant i, en general, acabà amb el rebuig del candidat. L'autor va seguint amb detall els passos d'aquestes presentacions, ressaltant tant els aspectes peculiars de cadascuna com el seu substrat comú. En resum, de catorze candidats episcopals favorables al sistema constitucional, només tres foren acceptats; un dels quals era ja bisbe en una altra diòcesi, i va renunciar més endavant al seu nou bisbat en circumstàncies no gaire clares; i els altres dos, una vegada acabat et Trienni, van ser pressionats perquè dimitissin. L'autor ressalta també el coneixement indirecte però interessant que tot això aporta sobre la política general del període. D'altra banda, no deixa de fer notar, a través de la provisió de quatre diòcesis americanes o filipines, el poc interès demostrat pel govern per les qüestions d'Ultramar.

L'intent de promoció d'uns candidats liberals a l'episcopat, fracassat, havia anat acompanyat de la depuració, o de l'impediment de l'exercici del seu càrrec, d'alguns bisbes que no comptaven amb la simpatia dels nous governants i que havien donat algun motiu perquè se'ls pogués aplicar mesures coercitives. Entre aquests hi havia sis bisbes que havien signat el Manifest dels Perses. En total, quatre bisbes van ser desterrats fora d'Espanya, quatre fora del seu bisbat i quatre més hagueren de fugir, un dels quals va ser assassinat; dos més van romandre a la seva seu, però van haver de delegar la seva jurisdicció; i uns altres dos es van quedar dins la diòcesi però abandonant la ciutat episcopal pel temor de mals pitjors.

Els conflictes més aguts es van produir, però, en el marc jurídic de les relacions institucionals amb la Santa Seu, quan el govern interpretà unilateralment que tenia atribucions per declarar vacants les diòcesis dels bisbes expulsats, absents, amb impediments físics o dimissionaris, encara que la Santa Seu no n'hagués acceptat les renúncies. En alguns d'aquests casos, el govern proposà als capítols catedrals l'elecció d'un governador eclesiàstic, i així ho aconseguí en deu bisbats, en alguns dels quals tot això abocà en una situació gairebé de cisma.

També creà fortes dificultats amb la Santa Seu la pretensió del govern que el capítol catedral elegís vicari capitular el bisbe nomenat pel Rei, de manera que així pogués ja governar el seu bisbat des del primer moment i sense haver d'esperar ulteriors decisions de Roma; en general, aquest pla no va reeixir.

En totes aquestes qüestions el govern cercà recolzament jurídic en la munió de casos, pactes i decisions més o menys acceptades que fornia amb abundància la forta tradició regalista encara imperant. També procurà mantenir i augmentar l'interès per l'estudi de l'antiga disciplina de l'Església hispànica, amb l'objecte d'afavorir una visió més episcopalista de l'Església i una menor subjecció dels bisbes a Roma.

Tot això, l'autor ho contempla des de la perspectiva àmplia de l'adaptació o la resistència davant de noves realitats polítiques i socials. Si en aquest cas es tracta de l'Espanya del Trienni, la reflexió, sense oblidar la seva inherent

complexitat, versa sobre unes actituds bàsiques que van més enllà d'un espai geogràfic concret i d'una època determinada. «La línia d'actuació dels bisbes il·lustrats del segle XVIII –conclou– es trencà en perdre's l'oportunitat de cobrir algunes seus episcopals amb bisbes liberals que podrien haver estat els seus continuadors naturals» (p. 273). Segons ell, aquesta oportunitat perduda hauria estat l'inici d'una tradició negativa que s'hauria després perpetuat, amb excepcions, en l'episcopat espanyol dels segles XIX i XX.

Acompanyen el llibre la publicació d'alguns documents, diversos quadres-resum i mapes, una relació de fonts especialment interessant i una extensa bibliografia. S'hi troba, en canvi, a faltar índexs onomàstics i de matèries que, tot i suposar una notable complicació per a l'autor i l'editorial, serien especialment útils a l'hora de consultar aquest excel·lent treball.

Enric MOLINÉ

JUAN CASTELLAR-GASSOL, *Gaudí. La vida d'un visionari*. Barcelona,1999. 143 p., amb il·lustracions.

Es tracta de la biografía del gran arquitecte cristià català Antoni Gaudí, avui en procés de beatificació, l'obra emblemàtica del qual, encara no acabada, és el colosal temple expiatori de la Sagrada Familia, a la ciutat de Barcelona, que és un monument de fe i de pietat d'estil únic, que mostra una extraordinària saviesa arquitectónica, lloada per tothom. La present publicació és una reedició de l'obra, ja publicada el 1984, prou útil per a divulgar la biografia admirable de Gaudí, amb notes aclaridores o erudites a cada capítol, i acompanyades d'una bibliografía abundant i actualitzada.

E. ZARAGOZA

ÁNGEL ALCALÁ y JACOBO SANZ, *Vida y muerte del Príncipe Don Juan. Historia y Literatura*. Valladolid, Junta de Castilla y León 1999. 379 p.

Aproximación biográfica a la vida y repercusiones de la prematura muerte del príncipe don Juan de Aragón (1478-1497), heredero de los Reyes Católicos. La monografía se completa con una excelente recopilación y estudio de la literatura «consolatoria» expresamente elaborada en torno de la muerte del príncipe, junto con un inventario de las fuentes literarias y de los ensayos modernos que se han ocupado de esta figura regia (cf. p. 229-239). Destacamos la edición completa de la *Tragedia Trobada*, escrita por Juan de la Encina (1468-1529) «a la dolorosa muerte del príncipe don Juan, de gloriosa memoria, hijo de los muy católicos reyes de España» (p. 243-268), y, también, el *Tratado del fallesçimiento del muy ínclito señor don Juan*, elaborado por el canónigo toledano Álvaro de

Ortíz († 1507), publicado en las páginas 341-353. La presente monografía presenta un gran interés para los investigadores de la literatura humanista, y para los estudiosos de la monarquía hispana en general, con interesantes noticias sobre la formación impartida a don Juan de Aragón por el religioso dominico fray Diego de Deza (1443-1523), así como una pequeña incursión en la biblioteca del príncipe, dotada de obras de Lorenzo Valla, Nebrija, Aristóteles, Tomás de Aquino, Egidio Romano, etc. Contiene una bibliografía selecta sobre el tema en p. 213-217.

A.S.T.

RAMON DE PENYAFORT, *Summa de Penitència* i *Cartes i Documents*. (Clàssics del Cristianisme, núm. 75). Introducció de Llorenç Galmés i traducció de Jaume Fàbregas. Barcelona, Editorial Proa 1999. 195 p.

La col·lecció Clàssics del Cristianisme ens ha obsequiat ja fa algun temps amb un altre dels seus llibres que, per un d'aquests accidents inexplicables, no hem tingut ocasió fins ara de presentar. Es tracta d'uns fragments de la *Suma de Penitència* de sant Ramon de Penyafort, i d'un petit recull de cartes i documents seus o relacionats amb ell. En el curt espai disponible, no s'hi podien encabir més coses, i per això és de lloar l'encert amb què se n'han triat unes quantes que, a manera de grosses pinzellades, poden servir força bé per a una primera introducció a l'obra d'aquest autor cabdal: un autor del qual gairebé tothom ha sentit parlar a casa nostra, però amb el qual, pocs, fora dels experts, hi han pogut tenir aquest contacte immediat que només una lectura directa d'escrits seus, encara que sigui molt fragmentària, pot proporcionar. Això és el que ens permet ara aquesta edició de textos seus, presentats a més en un llenguatge clar i elegant pel traductor, Jaume Fàbregas (†).

La llarga introducció de Llorenç Galmés, ben documentada i adreçada com la selecció mateixa a un públic no especialista, ens informa, d'una manera necessàriament breu, dels estudis de Ramon de Penyafort; de la compilació, alhora autoritzada i creativa, que va fer de les decretals pontifícies de tot un segle; de la seva redacció de les constitucions de l'Orde de Predicadors, que elaborà quan n'era mestre general, el segon després de sant Domènec, i en un moment crucial de la història d'aquesta institució; i dels seus afanys pastorals i missioners. Juntament amb això, Galmés fa referència als problemes que originava en aquells moments la convivència entre cristians, jueus i musulmans i el contacte entre les seves respectives cultures, així com uns altres de ben diferents produïts per la greu crisi càtara; problemes que van provocar un seguit de mesures, de vegades d'urgència, moltes propiciades o secundades per Ramon de Penyafort, i algunes de les quals, amb més o menys raó, la història ha jutjat després severament.

S'han triat quatre fragments de la *Summa de Penitència*. El primer, el *Proemi*, ens informa, amb paraules del mateix autor, de la finalitat, estructura i contingut

del que es convertiria en una obra clàssica sobre el tema. El quart, el text més llarg de tots els recollits (63 pàgines), entra directament en una explicació detallada del sagrament de la penitència i la manera d'administrar-lo, i ens ofereix una visió panoràmica de l'estat de la qüestió en el temps de Ramon de Penyafort, de la presentació que ell en feia i de les seves conclusions personals. L'estil, que recorda el d'altres *Summes* de l'època, és certament acadèmic, però és també planer, clar i fàcil d'entendre per tothom, com pretenia el seu autor; i el ressò escolàstic, intel·lectual, es fa sentir en la manera d'exposar i sospesar les diverses opinions, de vegades d'autoritats importants que divergeixen o fins i tot es contradiuen, cosa que Ramon de Penyafort fa amb un envejable to d'honradesa i objectivitat.

Els altres dos fragments de la *Summa* que es publiquen, força més curts, fan referència al tractament dels sarraïns i dels jueus, d'una banda, i dels càtars, d'una altra. Aquests mateixos temes els tornem a trobar en la majoria de les cartes i la resta de documents recollits en el llibre. Així, sobre les relacions amb els sarraïns hi ha una resolució molt reveladora sobre «uns dubtes sotmesos al Papa pels provincials dels dominics i dels framenors en el regne de Tunícia» (n. 2); i una carta, també força interessant, de Ramon al mestre general dels dominics sobre el fruit de les missions a Tunícia i a Múrcia (n. 13). Les idees i les actuacions de sant Ramon respecte als càtars es reflecteixen per altra banda en una nodrida correspondència, centrada sobretot en actuacions fetes dins el bisbat d'Urgell (núms. 4, 5, 8, 9, 10 i 11).

Finalment, es recull en un Apèndix la *Vida antiga de sant Ramon de Penyafort* i la petició de canonització que el Concili de Tarragona de 1279 féu al Papa. Com ja es tradicional en la col·lecció Clàssics de Cristianisme, s'acompanya tot amb una cronologia, en aquest cas força llarga, i amb una breu bibliografia.

En la Introducció es fa constar que les cartes i els altres documents s'han tret del *Diplomatario* de Sant Ramon de Penyafort publicat per J. Rius Serra (Barcelona, 1964). No se'ns diu, en canvi, quina és la procedència immediata dels fragments de la *Summa de Penitència*. Tampoc hi hem sabut trobar cap notícia sobre la datació de la *Vida antiga*, ni cap comentari sobre la seva fiabilitat històrica. El conjunt del llibre, però, compleix de sobres l'objectiu d'introduir el públic culte i no especialista en el coneixement d'aquesta figura senyera de l'Església de la Catalunya medieval. Un objectiu certament aconseguit.

Enric MOLINÉ

JOSEP RAVENTÓS I GIRALT, *La sinodalitat a Catalunya*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 2000. 175 p.

Se trata de una síntesis histórica de los concilios de la provincia eclesiástica tarraconense. El autor, tras una introducción sobre la sinodalidad eclesial, la provincia eclesiástica tarraconense y sus fuentes, repasa los concilios desde el

siglo VI, durante el período que formó parte de la provincia eclesiástica Narbonense y tras la restauración de la Tarraconense en 1091, el importante concilio de Lleida de 1229, las repercusiones del cisma de Occidente, la restauración de los sínodos a partir de 1515, los sínodos de reforma para la aplicación de los decretos postridentinos de los siglos XVII y XVIII, interrumpidos en 1757, hasta llegar al concilio de 1995. La obra, que contiene abundante bibliografía temática, traza la trayectoria sinodal tarraconense y da una amplia visión de la misma, interesante para la Iglesia en Cataluña.

E. ZARAGOZA

JOSEP PERARNAU (coordinador), *Feliu d'Urgell, Bases per al seu estudi.* Barcelona, Facultat de Teologia de Catalunya i Societat Cultural Urgel·litana (Studia, Textus, Subsidia - VIII) 1999. 239 p.

Col·lecció de textos recollits com a material de base per a la preparació d'unes jornades d'estudi sobre l'abast de la doctrina de Feliu d'Urgell, amb motiu dels 1200 anys del concili d'Aquisgrà (799) on, després d'una setmana sencera de polèmica amb Alcuí de York, aquesta doctrina fou condemnada oficialment com a «adopcionisme». Les jornades, que tingueren lloc a la Seu d'Urgell i Andorra dels dies 28 a 30 de setembre de 1999, foren impulsades i coordinades per Josep Perarnau.

Les *Bases* estan constituïdes per tres seccions. En la primera, Perarnau hi ha aplegat tots els fragments textuals de Fèlix que es conserven dins el conjunt de les obres d'Alcuí de York i en l'*Adversus dogma Felicis* d'Agobard de Lió, així com la *Lletra als clergues i als fidels d'Urgell,* l'escrit de retractació de Fèlix.

La *Lletra,* la redactà Fèlix, però en unes circumstàncies molt especials. Els fragments, 97 en total, són cites textuals, però escollides pels seus contradictors per reforçar les posicions pròpies, i no es fàcil saber fins a quin punt són representatives del pensament de Fèlix ni tampoc si alguna vegada es treuen de context. Perarnau fa notar que no és fàcil la valoració de tot aquest material. Però subratlla també que és l'únic punt de partida per a una aproximació directa a les idees de Fèlix, i convida, en conseqüència, que, si es vol anar al centre de la qüestió, es comenci pel seu estudi.

La segona secció de les *Bases* està formada per dos estudis clàssics sobre Fèlix d'Urgell: *Fèlix, bisbe d'Urgell (segle VIII)*, de Lluís Nicolau d'Olwer, de l'any 1910; i uns passatges d'*El domini carolingi a Catalunya,* de Ramon d'Abadal i de Vinyals, de l'any 1986. Prim Bertran ha tingut cura de la presentació dels dos escrits i la seva preparació per a la nova edició, i hi afegit nombroses notes que enriqueixen i faciliten la seva comprensió i valoració després de tots aquests anys.

La tercera secció de les *Bases* és un butlletí bibliogràfic, elaborat per Josep Perarnau, que recull les fonts i bibliografia sobre el tema publicats els darrers

seixanta anys, un treball exhaustiu fet amb el conegut rigor de l'autor, i que ocupa 53 pàgines de lletra espessa.

El conjunt respon perfectament al títol de *Bases* per a l'estudi de Feliu d'Urgell: és, sense cap dubte, un material bàsic i imprescindible per a apropar-se de manera seriosa al seu pensament, amb una utilitat permanent que ultrapassa la de la preparació de les Jornades esmentades més amunt, i per a les quals fou d'una gran ajuda.

Enric MOLINÉ

Miquel Batllori. Records de quasi un segle. Barcelona, Quaderns Crema 2000, 354 p., a cura de Cristina Gatell i Glòria Soler.

El llibre recull les memòries del jesuïta pare Miquel Batllori (Barcelona 1909), prou conegut i reconegut dels estudiosos, i encara més ara que onze Universitats del nostre àmbit cultural mediterrani, li han atorgat el doctorat *honoris causa*, com a autoritat internacional indiscutida en el camp de la historiografia. Perquè, a més de ser doctor en Història i llicenciat en Filosofia i Lletres, Teologia i Dret, ha publicat innombrables treballs de recerca històrica de gran vàlua, que ara formen els 19 volums de la seva *Obra completa*. Es tracta d'un d'aquells homes de coneixements enciclopèdics, sempre i avui més difícils de trobar, que Déu atorga a l'Església i a cada poble només de tant en tant. El seu llarguíssim *curriculum* comença amb la seva formació escolar i universitaària a Barcelona (1916-28) i continua als col·legis jesuïtes de Gandia, Veruela, Avigliana, San Remo i Oña. A partir d'aquesta època intensifica els seus estudis sobre temes de gran importància històrica, sovint poc o mal coneguts, a Mallorca (1941-47) i sobretot durant els seus cinquanta anys d'estada a Roma, on investiga a fons l'arxiu de la Companyia de Jesús, i la biblioteca i arxiu vaticans, sense oblidar els de Suïssa, Perpinyà, València, Madrid i Amèrica, especialment per a els seus estudis sobre Baltasar Gracián, Ramon Llull, la familia Borja, els problemés de l'humanisme i el Renaixement i els de la Il·lustració, que tractà de manera científica i quasi definitiva. A Roma tingué estreta relació amb insignes eclesiàstics catalans, com ara el cardenal Anselm M. Albareda, mossèn Higini Anglès i el doctor Manuel Bonet, entre altres que s'interessaven per la història de la Corona d'Aragó, i amb personatges d'abast internacional, com ara els papes Joan XXIII i Pau VI, Jean Guitton i el pare Pedro Arrupe, a banda del seu gran amic Jaume Vicens i Vives. Des de 1951 a 1959 dirigí la revista internacional dels jesuïtes *Archivum Historicum Societatis Jesu;* fou catedràtic d'Història Moderna a la Pontifícia Universitat Gregoriana, membre del buró del Comité Internacional de Ciències Històriques i de la Comissió Internacional d'Història Eclesiàstica Comparada, i el 1958 fou admès a la Reial Acadèmia de la Història. La constatació del seu treball d'investigador infatigable i la lectura d'aquestes memòries seves, que dit sigui de passada ens hauria agradat que fossin més extenses, ens mostra el pare Batllori com l'historiador més important de casa

nostra, de la segona meitat del segle XX, i un dels més importants de l'Església contemporània. I penso que entre els més grans valors que posseeix la seva persona hi ha l'haver conservat en la seva trajectòria vital els valors fonamentals de la seva educació familiar, religiosa i universitària; i en la seva obra: l'exquisida coherència entre les seves recerques i el resultat final dels temes estudiats, distanciant-se positivament de força historiadors de casa nostra, que inconscientment (?) interpreten els fets històrics d'acord amb el seu pensament, allunyant-se així de la certesa històrica, que de totes maneres mai serà una certesa verament científica, perquè la història no és una resurrecció del passat, sinó la seva pacient reconstrucció, en la qual, com en un trencaclosques, sempre hi falten peces, sovint importants, sobretot com més reculem en el temps. A més, ha donant sempre una visió global de la història, perquè ha sabut compaginar admirablement el particularisme dels temes d'àmbit català –en els quals alguns historiadors de casa nostra s'anclen– amb l'universalisme d'una historiografia europea i americana d'abast mundial. I, a més, ha fet palesa i mantingut arreu i sempre la seva catalanitat cultural, tan allunyada del catalanisme separatista, com del nacionalisme polític sovint excloent.

E. ZARAGOZA

ÀLEX SEGLERS, *Autogovern i fet religiós. Una qüestió del pluralisme religiós a Catalunya*. Barcelona, Editorial Proa (Col. «La mirada social») 2000. 223 p.

Àlex Seglers, (Manresa 1970), llicenciat en Dret i màster en Doctrina Social de l'Església per la Universidad Pontificia de Salamanca, és professor del postgrau sobre Relacions Interculturals, organitzat per la facultat de Filosofia de la Universitat Ramon Llull. Membre del Sedase (Seminari de Doctrina i Acció Social de l'Església), ha publicat estudis monogràfics i articles d'opinió en la premsa. Pertany a l'equip coordinador de la Pastoral de la Política i la Comunicació. En la seva obra *Autogovern i fet religiós*, l'autor hi explora un nou àmbit en l'autogovern del nostre país i es qüestiona la possibilitat d'una política que gestioni el creixent pluralisme religiós en el marc de les competències establertes en l'Estatut d'Autonomia, el qual, en l'article 8è estipula com el fet religiós és un dels aspectes de les llibertats públiques que són competència de la Generalitat de Catalunya i el seu govern.

El llibre parteix del pròleg del Dr. Eduard Bajet, catedràtic de Dret Eclesiàstic de l'Estat de la Facultat de Dret de la Universitat de Barcelona i consta d'un interessant Prefaci on es recull el testimoniatge de les perspectives de confessions significatives. Així, des de la perspectiva catòlica, el prevere Antoni M. Oriol, director del Sedase, situa la reflexió en el marc del document «Dignitatis humanae» del concili Vaticà II, on s'assenyala el fonament de la llibertat religiosa: «en matèria religiosa ningú no sigui forçat a obrar contra la seva consciència ni sigui impedit d'obrar segons ella, en privat o en públic».

Analitza amb rigor *qui* són subjectes de llibertat religiosa, és a dir, qui ha de tenir cura del dret de llibertat religiosa: el poder civil i l'Església a partir de les exigències de la pròpia fe, referint-se al Concili Tarraconense, en llur resolució 127, que vol fomentar el diàleg ecumènic i amb altres religions presents a Catalunya; *com*, és a dir, quin tipus d'exercici de la llibertat religiosa cal. Demana per a aquest punt un tipus de ciutadà català plenament conscient de la pròpia dignitat humana, cridat a superar tant l'enrasat de la massificació com la desmesura del llibertinatge i a esdevenir protagonista d'aquell humanisme segons el qual l'home es defineix per la seva responsabilitat envers els seus germans i la història. Des de la perspectiva protestant, Guillem Correa, secretari general del Consell Evangèlic de Catalunya, demana que es conegui com a Catalunya hi ha una Comunitat Protestant que se sent catalana. La veritable llibertat religiosa no s'assolirà, d'altra banda, sense una normalització en les institucions i els mitjans de comunicació, en els quals, per inèrcia, es tracta el fet religiós des d'un punt de vista monocolor. La perspectiva islàmica, l'aporta Mansur Escudero Bedate, secretari general de la Comisión Islámica de España i president de la Federación Española de Entidades Religiosas Islámicas, el qual assenyala com des de l'any 1492 no havia estat possible al nostre país exercir la llibertat religiosa, i com aquest dret va ser reconegut en la Constitució de 1978. L'any 1989 fou emesa la Declaració Oficial de l'Islam com a religió de «notori arrelament», i l'any 1992 el pas necessari següent, que era la signatura de l'Acord de Cooperació amb l'Estat, que permetia als musulmans recuperar els seus drets com a ciutadans: drets de família, educació, enterrament, alimentació, festivitats, ús del patrimoni d'origen islàmic, etc. Fa palès també, com malgrat els avenços legals, el reconeixement d'aquests drets de fet i socialment és encara insuficient. La perspectiva jueva es troba representada en el testimoni de Dalia Levinsohn, president de la Comunitat Israelita de Barcelona, que testimonia com per a aquesta comunitat la religió és una forma de veure el món que influeix decisivament i positivament la seva existència. En darrer lloc, la perspectiva ortodoxa és present amb l'aportació de l'arxipreste Joan García, vicari general, el qual assenyala com aquesta comunitat va ser fundada per catalans i no per immigrants i com aquest fet pot ajudar a la integració dels fluxos dels països de l'est i l'arc mediterrani.

El llibre no és un assaig acadèmic ni estrictament un recull jurídic, sinó que empra un mètode interdisciplinari amb vistes a una proposta sobre el conjunt de possibilitats que té el Govern de la Generalitat. En aquesta perspectiva s'analitzen els programes electorals de les principals formacions polítiques a Catalunya i el treball es recolza en dades socials i estadístiques d'implantació de confessions no catòliques a la ciutat de Barcelona (testimonis de Jehovà, protestants i ortodoxos), i per municipis i nombre de llocs de culte. També aporta dades sobre adeptes a sectes. L'autor cerca contrastar la realitat social amb la legalitat i no renuncia a un enfocament filosòfic del problema per tal d'abastar-lo amb tota la seva complexitat.

El primer capítol és dedicat a la qüestió social de la immigració, el multiculturalisme i la diversitat de creences. Constata així com la plurireligiositat creix en tot l'Estat i com Catalunya presenta trets específics de secularització,

un flux d'immigrants i pluralime més intens, i presència de grups de cristians compromesos crítics amb l'autoritat eclesiàstica. Considera que cal abordar el problema de la immigració no en termes de conflicte social (Banyoles, Terrassa, El Ejido...), sinó en termes d'integració. L'autor valora positivament els drets reconeguts per la Llei orgànica 4/2000 d'11 de gener sobre drets i llibertats dels estrangers tot qualificant-la de personalista. Tot i així apunta com la integració social dels immigrants necessita de campanyes de conscienciació. D'altra banda veu el procés d'integració com quelcom bicèfal, de doble acceptació i que es construeix compartint valors i no assimilant minories. Un procés que requereix dinamisme en la legislació i defensa de la legítima identitat. Això comporta acceptar un principi conflictiu com el principi de la reciprocitat: de la mateixa manera que els musulmans tenen dret a construir els seus llocs de culte i professar públicament la seva fe en els països occidentals, els cristians han de gaudir del mateix dret als països islàmics. A. Seglers demana també en aquest primer capítol un treball per a desenvolupar un dret eclesiàstic autonòmic. A diferència dels *länder* alemanys, la Generalitat no pot signar concordats amb la Santa Seu, possibilitat que només la sobirania plena o compartida permetria.

El segon, intitulat «Eixos per a una gestió del pluralisme religiós», és una introducció implícita al tercer i darrer i exposa propostes concretes per a dur a terme polítiques de tutela i cooperació del pluralisme religiós. Analitza diferents litigis –*in re religiosa*– per demostrar com aquests conflictes no poden exhaurir-se únicament als tribunals, sinó que calen, a més, tècniques de mediació. Delimita amb cura el principi de laïcitat positiva basada en la valoració de la llibertat, la responsabilitat dels ciutadans, el pluralisme i la igualtat, principis tots ells que es desprenen de la Constitució de 1978. Distingeix aquest principi tant de la laïcitat negativa basada en l'actitud bel·ligerant i hostil envers la religió, o en la indiferència, com del confessionalisme que només protegeix i reconeix una determinada religió. Estableix un símil amb la noció de democràcia: de la mateixa manera que no volem que s'entengui per democràcia un procediment buit de continguts axiològics que serveix només per a assolir poder, i sí que volem una noció de democràcia que subratlli el valor i ideal d'aquesta com a exigència per a assolir la igualtat i la llibertat de la ciutadania, el mateix cal entendre de la laïcitat. Es qüestiona també per què l'Islam no ha assumit part dels drets humans, i per què aquesta formulació prové del món judeocristià. L'explicació es pot trobar en la mixtura que es fa de la religió i la política en el món musulmà, on la xara –llei islàmica– pesa encara molt avui en les actuacions del poder polític, mentre que a Occident la separació dels dos ordres: secular-temporal/eclesiàstic-espiritual arrenca de molt lluny. Seglers creu que els fluxos migratoris poden gestar un nou Islam, un Islam europeu més permeable als esquemes juridicopolítics occidentals, i que així es pugui estendre l'acceptació dels drets humans als països musulmans.

El tercer i darrer apartat recull les propostes per a uns organismes de cooperació i tutela en matèria de llibertat religiosa entorn a la creació, dins del nostre govern, d'una Secretaria de Relacions amb les Confessions Religioses, depenent del Departament de Presidència de la Generalitat de Catalunya, (DOGC 3.152, 1-6-2000). Delimita políticament i jurídicament les funcions d'aquest

àmbit dins de l'organigrama del Govern. Aquestes funcions són bàsicament les de donar atenció a les diferents entitats religioses establertes a Catalunya, l'aplicació dels acords de Govern en aquest àmbit, l'exercici de representació ordinària de la Generalitat davant les entitats religioses, l'elaboració d'estudis i informes, l'establiment i manteniment de relacions amb els responsables institucionals i l'exercici de qualsevol altra funció que sobre la matèria li encarregui el titular del Departament de Presidència. L'estudi subratlla també altres figures possibles, com podrien ser una Comissió Assessora de Llibertat Religiosa, de caràcter consultiu, composta per una representació proporcional de les diverses confessions inscrites en el Llibre de Registre d'Entitats Religioses, i la figura del mediador intercultural.

Autogovern i fet religiós és un llibre interessant tant per a les persones preocupades per la gestió de l'espai públic, com per les sensibilitzades en el desenvolupament social i religiós del nostre país, aspecte aquest que inevitablement ens afecta a tots, creients i no creients,

Manel CANALS I SURÍS

ANTONIO CLAVER FERRER, *Noticias historiales del Conbento* [sic] *de nuestro Padre San Agustín de Çaragoça* [sic] *y de los demás del Reyno de Aragón.* Edición de José Luis Santiago. (Historia Viva, 17). Madrid, Editorial Revista Agustiniana 2000. 350 p.

Edición, con algunas anotaciones, de la crónica manuscrita inédita que fray Antonio Claver († Zaragoza 1700) elaboró, por encargo del prior provincial, durante el año 1695, sobre la historia del convento y de los religiosos agustinos más eminentes que formaron parte de la comunidad del convento de San Agustín de la ciudad de Zaragoza (años 1286-1695), junto con varias noticias sobre la historia de los dos conventos agustinos de Huesca, del Colegio de Zaragoza, y de las implantaciones agustinianas en Belchite, Bolas, Caspe, Épila, Costeán, Fraga, Samper de Calanda y, también, de los monasterios de monjas agustinas en Mirambel, Zaragoza y Rubielos de Mora. El editor del manuscrito (conservado actualmente en en el archivo provincial de los agustinos de la provincia de Castilla), ha optado por mantener la ortografía arcaica del texto original y, complementariamente, añade unos utilísimos índices de nombres y lugares (cf. p. 311-347). El texto del manuscrito, publicado íntegramente por primera vez, fue utilizado, a inicios del siglo XVIII, por el famoso historiador Jaime Jordán, mientras redactaba la extensa historia, publicada en tres volúmenes, titulada: *Historia de la Provincia de la Corona de Aragón de la Sagrada Orden de Ermitaños de Nuestro Padre San Agustín*, (Valencia, 1704-1712). Debemos destacar que contiene (en las p. 233-308) la detallada relación de todas las profesiones de religiosos agustinos efectuadas en el Convento de Zaragoza desde 1542 a 1695.

V. S.

Diplomatari de la catedral de Vic. Segle XI. Fascicle primer. Vic 2000.

Ramon Ordeig és el responsable de l'edició dels documents de la Catedral de Vic, continuació de la publicació que, partint de la tasca de Junyent, s'inicià fa unes tres dècades i que fins ara comprenia tota la documentació dels segles IX i X. Això explica que, encertadament, s'hagi continuat la numeració del volum anterior del diplomatari.

Una breu i excel·lent introducció ens detalla el procés seguit per a la conservació de la documentació de la catedral vigatana des de la mateixa època. Primer amb còpies de documents importants i, ja a començament del segle XIII, amb l'elaboració d'un cartulari, l'anomenat *Liber dotationum antiquarum*; seixanta-tres dels dos-cents setanta-tres pergamins que hi són recollits corresponen al segle XI. Les notícies sobre la reproducció d'aquesta documentació tindrà clara continuïtat a partir del segle XVI, tal com detalla Ordeig en aquesta introducció, que es clou amb les referències als documents publicats en edicions impreses dels darrers segles i, molt especialment, del segle XX.

La publicació dels documents s'inicia amb la inclusió de tres documents del segle X que no havien estat publicats en els fascicles anteriors. També s'hi inclou una rectificació del document 138, que és datat l'any 872 en comptes del 929, errada que es devia a la confusió en l'any de regnat, inicialment atribuït al de Carles el Ximple i que, com demostra Ordeig, ha de ser el de Carles el Calb.

Aquest primer fascicle comprèn la documentació del segle XI ordenada cronològicament fins al juny de 1030. En resulten dos-cents vint-i-vuit documents, prova fefaent de l'extraordinària abundància documental de l'arxiu de la Seu vigatana.

Al costat de documents molt corrents com són les compravendes i donacions, cal destacar el nombre cada vegada més important de testaments que tant de pes tindran en la formació del patrimoni de la seu vigatana, així com l'aparició dels primers empenyoraments, senyal evident de la reactivació econòmica que es començava a operar.

Especial interès presenten alguns documents que volem remarcar. És el cas de la reparació de la dotalia de Santa Maria de Manresa produïda per la devastació del 1003 i que es fa davant de les màximes autoritats del moment: la comtessa Ermessenda i el seu fill Ramon Berenguer (doc. 809). Un altre document significatiu és la carta de l'arquebisbe de Narbona en què autoritza el bisbe Arnulf a peregrinar al Sant Sepulcre (doc. 690). També és de destacar el document que conté unes Constitucions de Pau i Treva d'una assemblea celebrada a Vic (doc. 880 de l'any 1029). Finalment, assenyalem que el jurament del bisbe de Girona Pere, fill de la comtessa de Carcassona, fet a Borrell, bisbe de Vic, és un dels primer juraments de fidelitat i vassallatge coneguts fins ara (doc. 790 datat per Ordeig entre 8 de setembre de 1017 i 24 de febrer de 1018)

A banda de l'interès que la documentació té per a seguir la formació del patrimoni de la catedral de Vic, i en general, per al procés d'organització socioeconòmica del territori, cal destacar alguna informació isolada d'especial interès, com la que ofereix el document 838 en referir-se al problemes de fam derivats d'una greu sequera que obligà a emigrar els pagesos; en el document,

el bisbe Oliba i tots els canonges donen diversos castells al levita Guillem per tal que els restauri i reedifiqui, tot fent al·lusió al despoblament que s'hi havia produït.

La transcripció dels documents segueix uns criteris clars i resulta perfecta. Cada document és encapçalat per un regest molt complet que ofereix una síntesi del més important del document, per bé que potser hagués estat millor iniciar el regest amb el tipus de document més que no pas amb les parts que intervenen en l'acte jurídic.

Només em resta encoratjar Ordeig per tal que prossegueixi el més ràpidament possible l'edició de l'abundant i rica documentació de la seu de Sant Pere de Vic del segle XI, tan necessària perquè els historiadors puguem disposar d'aquest material tan divers i interessant per a la història de la Catalunya altomedieval.

Antoni UDINA ABELLÓ

Reflexions entorn d'una pregària. La visita espiritual de la Mare de Déu de Montserrat, avui. Vic 2000. 110 p.

Es tracta d'un recull de comentaris fets per vint-i-quatre eclesiàstics i sobretot seglars compromesos i ben coneguts a Catalunya, entorn de la pregària popular catalana composada pel bisbe de Vic Josep Torras i Bages, a partir de l'oració feta per uns joves el 1898, que volien agermanar els valors de fe i pàtria i que donaren origen a l'associació anomenada *Lliga Espiritual de la Mare de Déu de Montserrat,* encara viva i operativa. El fet que el bisbe Torras acceptés una oració feta per laics, a qui donava facultat per a modificar-la oportunament, anticipa el paper dels laics remarcat pel Concili Vaticà II. La pregària, estructurada en set peticions, que elogien la Mare de Déu com a seu de la Saviesa, mare castíssima, profetessa admirable, rosa de caritat, santa engendradora de l'Etern, verge poderosa i senyora de Montserrat, és ben coneguda del poble de Catalunya. Les seves idees i peticions son encara perfectament assumibles en l'intent d'agermanar catolicitat i amor a Catalunya, ja que demana per a aquesta última la fe, l'honestedat dels costums, l'apartament de l'esperit de maledicció i la blesfèmia, la germanor, la unió del poble, la defensa dels enemics espiritual i temporals i la pau cristiana perpètua. El comentaris versen sobre aquests valors cristians fonamentals, sovint menystinguts. Val a dir, però, que el llenguatge de la pregària –no el dels comentaristes– és ja una mica anacrònic, com no podria ser d'altra manera. Aquestes reflexions i la seva publicació, coordinades per l'esmentada Lliga Espiritual, s'inscriuen dins la celebració dels seus cent anys d'existència i alhora ajuden a conèixer encara més el bisbe Torras i Bages, sobre el qual tant s'ha publicat aquests últims anys en vistes a la seva causa de beatificació força avançada.

E. ZARAGOZA

JOSEP PERARNAU (coordinador), *Jornades Internacionals d'Estudi sobre el bisbe Feliu d'Urgell, la Seu d'Urgell, 28-30 de setembre de 1999, Crònica i estudis*, Barcelona, Facultat de Teologia de Catalunya i Societat Cultural Urgel·litana (Studia, Textus, Subsidia - IX) 2000. 276 p.

Actes de les *Jornades* esmentades en el títol, sobre l'abast de la doctrina de Feliu d'Urgell condemnada oficialment com a «adopcionisme», celebrades amb motiu dels 1200 anys de la seva discussió en el concili d'Aquisgrà (799), i impulsades i coordinades per Josep Perarnau, amb el text de les ponències i les respostes escrites d'alguns dels assistents a unes preguntes finals.

La polèmica sobre els ensenyaments de Fèlix tingué lloc en els moments que s'iniciava un canvi profund en la història de les terres on ben aviat començaria a formar-se Catalunya, canvi que aquests fets contribuïren a accelerar: s'establí amb més força la tutela carolíngia sobre el territori, les estructures eclesials es desvincularen de les velles arrels hispanes, la litúrgia romanogàl·lica substituí la pròpia, s'imposà la regla de Sant Benet als monestirs que fins llavors seguien altres regles, la teologia canvià d'orientació, i fins i tot la lletra visigòtica desaparegué dels escrits en favor de la carolina. Així ho subratllen especialment dues de les ponències, la de Cebrià Baraut (*La intervenció carolíngia antifeliciana al bisbat d'Urgell i les seves conseqüències religioses i culturals, segles* VII-IX); i la de Manuel Riu (*La situació política creada a les terres catalanes i en particular a les comarques del bisbat d'Urgell en l'època del bisbe Fèlix*).

Dues altres ponències tracten especialment de l'ambient religiós en el món d'Al-Andalus i en el de Carlemany, respectivament. Són la de Mikel de Epalza (*Elements cristians, islàmics i jueus en l'adopcionisme de Fèlix d'Urgell*); i la de Elisabeth Magnou-Nortier (*L'*Admonitio generalis. *Étude critique*). Però les que més directament s'endinsen en el nucli de la qüestió, el pensament teològic de Fèlix, són la de Josep Perarnau (*Aproximació al nucli doctrinal de Feliu d'Urgell*); i la de John C. Cavadini (*Felix of Urgel: His theology in Contemporary Scholarship*). Finalment, unes altres dues ponències s'ocupen de dos aspectes singulars relacionats amb Fèlix: la de Benigne Marquès (*Comentaris als textos de la* Cèdula *de Fèlix d'Urgell*); i la d'Enric Moliné (Sanctus Felix, *una llarga tradició al bisbat d'Urgell*).

Els debats a què donaren lloc les ponències estan recollits amb els resums que en féu R. Baró. A més dels ponents, hi intervingueren, entre altres, M. A. Mundó, J.N. Hillgarth, J.M. Rovira Belloso, C. Batlle i M. S. Gros.

Segons les *Actes* ressenyades, les *Jornades* deixaren la sensació que la cristologia de Fèlix, en una continuïtat evolutiva amb la de Sant Agustí, la dels pares de l'Església hispana i la de les afirmacions del concili XI de Toledo, difícilment es pot considerar heterodoxa; i més encara si es tenen en compte les seves protestes quan se li retreia que les seves afirmacions implicaven conseqüències no acceptables, cosa que ell negava. Sembla també que, d'alguna manera, mancà la voluntat o la capacitat d'escoltar i fer-se càrrec del que ell volia dir, i entendre així el sentit en què usava alguns termes que, d'altra banda, tenien l'inconvenient de evocar errors passats.

«Mai no s'havia fet un esforç de revisió crítica del fet històric, a la recerca de la seva autèntica posició doctrinal, com s'ha fet ara», diu l'arquebisbe Martí Alanis, bisbe d'Urgell, que presidí les *Jornades,* en les paraules de presentació d'aquestes *Actes* que en són el resultat.

Enric MOLINÉ

JORDI TUSET I VALLET, *Història del Santuari de la Mare de Déu del Lledó de Valls.* Valls, Institut d'Estudis Vallencs 2001. 237 p.

Aquesta *Història del santuari de la Mare de Déu del Lledó,* aporta una valuosa documentació, fins ara inèdita, sobre la vida quotidiana i la vivència de la fe de la població de Valls entorn d'aquest santuari marià, on des del 1586 fins a l'exclaustració de 1835, hi sojornaren els frares caputxins, arribats a Valls l'any 1579, amb una experiència inicial, eremítica, entorn de Sant Joan del Bosch, esdevenint, poc després, custodis del santuari de la Mare de Déu del Lledó.

Jordi Tuset segueix acuradament les diverses vicissituds de la vida caputxina a Valls i, a més, no s'estalvia d'oferir-nos al llarg de la seva monografia un seguit de notícies, molt suggeridores, sobre els trets iconogràfics de la imatge de la Mare de Déu del Lledó, sobre la primera capella encara vinculada als canonges agustinians del Sant Sepulcre; així com la relació completa de les processons i rogatives, tan sovintejades en moments de dificultat i crisi; junt amb la descripció detallada de les obres efectuades al santuari, en especial les realitzades en el nou cambril inaugurat l'any 1702, amb estucs i decoració elaborats pel jesuïta aragonès Miquel Sessé, el qual, poc després, decorarava també la Cova de Sant Ignasi de Manresa.

Un mèrit especial de l'obra que presentem, rau en la reconstrucció de la complexa història del sesgle XIX, amb aportacions significatives sobre la presència de caputxins exclaustrats, en bona part fills de Valls, al servei del santuari del Lledó, almenys fins l'any 1846, és a dir, deu anys després de l'exclaustració «oficial»; junt amb explicacions molt detallades sobre el sojorn, des de l'any 1860, de les carmelites de la caritat de la mare Vedruna a l'antic edifici conventual dels caputxins, convertit en casa de caritat. Cal assenyalar que és molt suggeridora la primera aproximació històrica que se'ns ofereix sobre les festes de la coronació canònica de la Mare de Déu, feta l'any 1966, i sobre la vida i projecció pastoral del santuari, convertit en tinència parroquial a cura dels missioners claretians des de l'any 1973.

Aquesta monografia de Jordi Tuset s'afegeix a les diverses obres ja publicades sobre els convents caputxins del Principat: del convent de Blanes, de Calella-Pineda (anomenat de Dues Viles), de Tarragona, i de Granollers (a la Torreta). Aquestes monografies d'història conventual caputxina –a les quals s'ha incorporat aquesta dedicada al convent de Valls– ens permeten de recuperar, a

poc a poc, la història del nostre passat i, alhora, esdevenen el fonament imprescindible on haurà de recolzar la futura història general de l'Església catalana.

Valentí SERRA

JUAN-JOSÉ VALLEJO PENEDO, *Fray Martín de León y Cárdenas, OSA. Obispo de Pozzuoli y arzobispo de Palermo (1584-1655).* (Historia Viva, 19). Madrid, Editorial Revista Agustiniana 2001. 427 p.

Biografía, ampliamente documentada, elaborada a partir de fuentes inéditas de archivo (cf., p. 21-24), centrada en la actuación pastoral y actitudes políticas del obispo agustino fr. Martín de León y Cárdenas (Archidona 1584 - Palermo 1655) quien, algunos años después de profesar en la Orden de San Agustín (1601), regió las sedes episcopales de Trivento (1630-1631), Pozzuoli (1631-1650) y Palermo (1650-1655), ubicadas en los dominios italianos de la monarquía hispana en los Reinos de Nápoles y Sicilia. Se ofrece un sugerente estudio de las vinculaciones y relación personal del prelado agustino con el cardenal Barberini (pp. 95-115), así como un examen minucioso de las relaciones (y tensiones) con la nunciatura y virreyes de Nápoles y Sicilia, sobre todo durante la revuelta napolitana de 1647-1648 (cf. p. 142-146). Destacamos el enorme valor del apéndice documental en las p. 345-410. Complementariamente se ofrece un índice de nombres y de lugares.

A. S. T.

MANUEL VILLEGAS RODRÍGUEZ, *Miguel Bartolomé Salón (1539-1621). Insigne agustino valenciano.* (Col. Perfiles, núm. 20), Madrid, Ed. Revista Agustiniana 2001. 96 p.

El autor, especialista del padre Salón, y que ya en 1962 publicó su tesis doctoral sobre la usura en la obra de este agustino moralista, nos presenta ahora su biografía. Por ella sabemos que este agustino valenciano, perteneciente de la provincia agustiniana de la Corona de Aragón, frecuentó la Universidad de Alcalá de Henares, se doctoró en teología en la de Valencia, donde fue catedrático durante cuarenta años, y su orden le dio el título de Maestro en teología. Dentro de su orden ocupó los cargos de prior de varios conventos, definidor, vicario provincial y provincial. Asimismo, fue biógrafo de santo Tomás de Villanueva y procurador en su causa de beatificación. Sobresalió por sus conocimientos de teología moral, de la cual publicó *De Iustitiae et Iure*, en dos volúmenes (en Valencia, 1591-1592 y, poco después, en Venecia), de tanto influjo que algunos autores modernos le presentan como el fundador del Derecho Internacional. Dejó manuscritas otras obras teológicas y ascéticas y sobre asuntos del gobierno de

su orden. De manera que esta biografía muestra lo interesante que es su figura y obra. Lástima que el autor no incluyera más datos internos sobre sus actividades en el gobierno de los agustinos, entre ellos las cartas acerca de la fundación y cierre del monasterio de Sant Feliu de Guíxols (1590-1600), publicadas por mi mismo con el título: *Los agustinos en el Ampurdán*, en *Revista Agustiniana,* vol. XXXV (1994) 824-830.

E. ZARAGOZA

Una Passió olotina medieval. Edició de Pep Vila. Presentació de fra Valentí Serra de Manresa. Pròleg d'Albert Rossich. (Col. Francesc Monsalvatge, 5). Diputació de Girona 2001. 160 p.

Amb aquesta transcripció i estudi de la *Passió olotina medieval,* Josep M. Vila i Medinyà (Pep Vila), amplia la seva remarcable contribució al coneixement de l'antiga dramatúrgia catalana i ens ofereix una valuosa aportació no només a la història local olotina i de les comarques de Girona, ans també a la història social i eclesiàstica de Catalunya, literària, i àdhuc de les mentalitats.

Pep Vila ha volgut reprendre el treball iniciat per l'estudiós caputxí Nolasc del Molar (1902-1983), el qual en el seu llarg sojorn al convent d'Olot havia començat la transcripció i estudi d'aquesta magnífica *Passió.* Ara, Pep Vila, al llarg del seu documentat estudi, ens fa adonar com el text passionístic descobert per Nolasc del Molar és molt arcaic i poc evolucionat, emparentat amb textos dels segles XIII i XIV, de tal manera que, amb l'edició d'aquesta *Passió olotina* es reobre, novament, el debat sobre l'origen i difusió del drama de la *Passió* en llengua vulgar a Catalunya.

Aquest text de literatura popular –actualment conservat a l'arxiu provincial dels caputxins de Catalunya– editat i publicat ara per primera vegada, fou copiat durant la segona meitat del segle XVII (entre 1684-1686), per un paraire d'Olot de no massa cultura, i amb força dificultats per entendre els fragments llatins de la peça. La còpia és, doncs, molt imperfecta, puix presenta retocs i versos mal llegits i fa la impressió que en Joan Auliveras no acabava d'entendre un original més antic, malaguanyadament avui perdut, i que ens fa pensar en una vella *Passió* catalana del segle XIV que, segurament, a més d'Olot es deuria representar, també, molt possiblement, a les poblacions veïnes de Mieres i Sant Esteve d'en Bas.

Agraïm, des d'*Analecta Sacra Tarraconensia*, a Pep Vila aquesta valuosa contribució a la història del teatre religiós de Catalunya, amb l'edició d'aquesta arcaica *Passió olotina* que, necessàriament, haurà de ser tinguda en compte pels estudiosos del teatre popular català i àdhuc europeu.

A.S.T.

JOSEP SANCHÍS SIVERA, *Alguns documents i cartes privades que pertanyeren al segon duc de Gandia en Joan de Borja. Notes per a la història d'Alexandre VI.* [Estudi preliminar i edició de Santiago La Parra López. Transcripció de Vicent Garcia i Martínez]. Gandia, CEIC Alfons el Vell 2001. 215 p.

Reedición (revisada) de la transcripción de los documentos y cartas privadas (marzo 1493 - septiembre 1494), que pertenecieron a Juan de Borja (segundo duque de Gandía), conservadas en el archivo catedralicio de Valencia y publicadas en el ya lejano 1919 por el erudito canónigo valenciano Josep Sanchís Sivera (1867-1937). Esta nueva edición va precedida de un amplio estudio introductorio debido a Santiago La Parra y Vicent Garcia, en el cual, además de la debida contextualización del trabajo, ponen de relieve el enorme valor del epistolario como testimonio del antiguo valenciano literario. La documentación aporta interesantes noticias sobre aspectos del pontificado del papa Alejandro VI, sobre Alfonso II de Aragón, rey de Nápoles y, en general, sobre el ducado real de Gandía que, a partir de diciembre de 1485, se convirtió en ducado borgiano. Se echa de menos la ausencia de un índice de nombres y un glosario de términos arcaicos.

V. S.

Memoria Ecclesiae, vol. XVIII y vol. XIX. Actas del XV Congreso de la Asociación de Archiveros Eclesiásticos de España, celebrado del 13 al 17 de setiembre de 1999, dedicado al tema de las peregrinación y los santuarios en los archivos de la Iglesia. 2 vols. Oviedo, 2001. 567 y 581 p.

El volumen XVIII trata de generalidades teológicas y de la *peregrinatio pro Christo* y en concreto de las peregrinaciones a Roma, a Santiago de Compostela, a Santa María de Lugo; sobre los milagros de peregrinos en los archivos de Astorga y Ourense, la cofradías de Santiago en Navarra, las parroquias de Santiago de Benidorm y Zaragoza, los hospitales de los Caballeros (Cáceres), de Pobres de Tuy, de San Andrés del Puente, así como de la peregrinación de san Francisco de Asís a Santiago, de las romerías marianas y hermandades de Almería, Huelva, Sevilla, Jaén, Palencia, Mallorca, y a los santuarios de Begoña, la Peña de Francia (Salamanca) y San Vicente de la Roqueta (Valencia). Y aporta el santoral hispano-mozárabe de la diócesis de Jaca (p. 541-563).

El volumen XIX trata de las peregrinaciones a Santiago, al sepulcro de la beata Francisca-Ana de Sencelles, a algunos santuarios de la diócesis de Valencia; a Covadonga, a la ermita de San Adriano y Santa Cruz de Lugás en Asturias, así como de las grandes peregrinaciones a Jesuralén, Roma y Santiago, al santuario de Barbatona, a los santuarios de la Extremadura portuguesa, y a los marianos de Valdejimena, Castrotierra, Rodanas, Santa María de la Cruz, de Madrid. También de los cantos procesionales y derechos de los peregrinos, así como de las peregrinaciones de fantasía, como en el caso de Oria; el hospital de

peregrinos de Somport, el monasterio de San Payo de Antealtares y aporta el santoral hispano-mozárabe de la diócesis de Teruel (p. 527-577) y diversos temas relacionados con estas aportaciones, siempre con referencia a la documentación existente en los archivos de la Iglesia en España. Por lo que estos dos volúmenes resultan en su conjunto una valiosa aportación al conocimiento de los fondos documentales y noticias existentes sobre el tema de las peregrinaciones y romerías.

E. ZARAGOZA

JOSEP QUER MONTSERRAT, *Libro de la historia y narración de las cosas más memorables del convento de la Casa de Dios*. Edición de José Luis Santiago. (Historia Viva, 21). Madrid, Editorial Revista Agustiniana 2001. 254 p.

Edición, con algunas breves anotaciones, del manuscrito inédito titulado: *Llibre de la història y notas del convent de la Casa de Déu*, con interesantes datos históricos que, en el ya muy lejano año 1753, empezó a recopilar el padre Josep Quer i Montserrat († 1766) sobre las diversas vicisitudes del convento agustino de Nuestra Señora de Gracia o de Miralles (conocido también como 'Casa de Dios'), ubicado en la población de Castellví de Rosanes (cerca de Martorell), desde su fundación en 1413 hasta el año 1826. La presente edición contiene, en forma de apéndice, el obituario (años 1712-1833) y la relación ordenada de los priores, subpriores y procuradores del convento desde la fundación hasta el año 1832. Se ofrecen utilísimos índices onomástico y toponímico en pp. 241-251. Texto de gran interés para el estudio de la implantación de los mendicantes en la Cataluña rural.

V.S.

SAN AGUSTÍN, *Sermones nuevos*. Traducción y edición de José Anoz. (Manantial, 6). Madrid, Editorial Revista Agustiniana 2001. 665 p.

Primera versión castellana de veintiséis sermones predicados por Aurelio Agustín a la feligresía de Cartago, fuera de su diócesis de Hipona, entre los años 397-407. Estos nuevos sermones agustinianos fueron descubiertos y editados en 1996 por François Dolbeau, y se conservan en un códice de la Biblioteca Municipal de Maguncia, copiado hacia el año 1470 para uso privado de los monjes cartujos de dicha ciudad. La presente traducción viene acompañada de un modélico índice de fuentes bíblicas, de citas agustinianas y, también, de materias y de autores citados.

V.S.

PRIM BERTRÁN I ROIGÉ (ed.), *Mil·lenari de la butlla del Papa Silvestre II (1001-2001)*. Andorra, 2001. 78 p., con ilustraciones a color de la bula.

Esta publicación contiene una presentación del arzobispo Joan Martí Alanis, obispo de Urgell i copríncipe de Andorra, y el estudio de esta bula en papiro del papa Silvestre II (1001) dirigida al obispo Salla de Urgell, que se conserva en el Museo Diocesano de la Seu d'Urgell. En esta bula de Silvestre II, que se incluye en el apéndice, juntamente con su versión catalana y la permuta del conde Borrell II (11-VII-988), el pontífice se muestra conocedor de Cataluña, no sólo por haber estado de joven en el monasterio de Ripoll y en Vic, sino por los contactos que mantuvo siempre por correspondencia con personajes de Cataluña. En ella aparecen los orígenes y la primitiva historia del Principado de Andorra, del cual el obispo de Urgell fue el primer señor, sin que se sepa aún por qué. Lo que sí sabemos es que entre los obispos de origen autóctono vinculados al capítulo catedralicio urgelitano, que tenían lazos con las familias condales o vizcondales, se halla Salla (981-1010), que intentó restaurar la vida canonical en la catedral, reorganizó los bienes temporales, defendió los derechos episcopales y fue testigo de grandes acontecimientos, en estrecha relación con los condes de Urgell-Barcelona. El fue quien en un viaje a Roma, acompañado de Ermengol I, consiguió esta famosa bula de confirmación de los bienes de la Iglesia de Urgell, entre los cuales se hallan todos los alodios condales de los Valles de Andorra y los derechos otorgados al obispo urgelitano sobre Andorra desde Carlos el Calvo (860). De ahí la importancia jurídica de esta bula, que recuerda la formación del dominio episcopal en los Valles de Andorra, que culminó con el señorío episcopal. En este estudio aparecen también bien perfiladas las figuras de Silvestre II, del obispo Salla y de la nobleza de la época, que juntos escribieron una página gloriosa de la historia de Andorra.

E. ZARAGOZA

PEP VALSALOBRE I JOAN GRATACÓS, *Agustí Eura, O.S.A. (1684-1763). Escritor y obispo. Un clásico de la poesía catalana de la Edad Moderna.* (Historia Viva, 22). Madrid, Editorial Revista Agustiniana 2001. 332 p.

Estudio biográfico y literario, ampliamente documentado, sobre la labor cultural y pastoral del religioso agustino catalán Agustí Eura considerado, por los eruditos de finales del siglo XVIII y primeras décadas del XIX, como el máximo exponente de la literatura catalana moderna, por su eficaz apología a favor del catalán, elaborada hacia 1730, y titulada: *Controvèrsia sobre la perfecció de l'idioma català*, y, también, autor del *Tractat de la poesia cathalana*, escrito hacia 1733. La presente monografía ofrece, complementariamente, un balance sobre el ministerio episcopal de Agustí Eura en la sede gallega de Ourense (años

1738-1763), y se editan, en forma de apéndice, algunos textos poéticos (p. 182-288) así como fragmentos de sermones (p. 289-310). Se añade índice onomástico y una cuidada bibliografía en p. 311-332.

V.S.

EVA SERRA I PUIG (coord.), *Cort General de Montsó (1585). Montsó-Binèfar. Procés familiar del Braç Reial.* (Textos jurídics catalans, 18). Barcelona, Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya 2001. LI + 809 p.

En els anys 1847 i 1848 del segle dinovè, el famós arxiver de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, Pròsper Bofarull i Mascaró, començava de publicar els processos de Corts catalanes; una tasca que no es continuà fins l'any 1896 (des de la Real Academia de la Historia) i que s'interrompè l'any 1922. A partir de l'any 1992, el Comitè Tècnic per a l'edició dels Textos Jurídics Catalans tingué l'encert de prosseguir aquesta valuosa tasca publicant la Cort General de Montsó de 1382-1384. En aquest volum divuitè de la col·lecció «Textos Jurídics Catalans» s'edita, íntegrament, el Procés del Braç Reial de la Cort General de Montsó, pertanyent al període anomenat «temps moderns». La coordinadora del volum, la professora Eva Serra, no dubta a indicar-nos que, a Catalunya, hi ha hagut un gran desinterès envers les Corts dels segles moderns, pel fet d'estar «historiogràficament mal valorades, tingudes com a una institució anacrònica, o una mera plataforma d'interessos aristocràtics i oligàrquics» (p. III), però que des dels estudis de Jaume Bartrolí, Núria Sales, Víctor Ferro i Ernest Belenguer, s'ha anat imposant en la historiografia catalana una visió molt més ajustada sobre les Corts catalanes dels segles moderns i propugna la conveniència de fer-ne l'edició crítica de tots els processos de Cort de la Catalunya dels segles moderns.

Segurament que aquesta agosarada empresa es podia haver iniciat per l'edició de les Corts celebrades a Barcelona l'any 1599, de les quals tantes vegades parla el Dietari de Jeroni Pujades, però la doctora Eva Serra ha preferit començar per les de Montsó de 1585, perquè «moltes de les coses de la crisi política del 1588-1592 tenien la seva explicació en els conflictes que reflecteixen les Corts de Montsó del 1585» (p. IV).

La present edició del procés familiar del braç reial d'aquestes Corts està distribuïda en cinc volums, que integraran la transcripció dels processos familiars del braços reial, militar i eclesiàstic; a més de la transcripció del procés del protonotari i l'edició de les minutes del braç reial, junt amb d'altra documentació complementària (en especial instruccions a síndics de Corts de diverses poblacions de Catalunya), car cada braç tenia la seva pròpia representació i els seus propis escrivans i notaris.

Es pot afirmar que, en certa manera, les Corts de Montsó de 1585 van ser les darreres Corts Generals de la Corona d'Aragó, car d'ençà de l'any 1592 la monarquia hispana va preferir celebrar les Corts als tres regnes per separat. D'aquestes de 1585, cal destacar-ne els dos aspectes reinvindicatius dels tres reialmes de la Corona d'Aragó: la petició de reintegració de Nàpols i Sicília a la

Corona d'Aragó i la recuperació de Montserrat. Pel que fa al cenobi montserratí, «es volia la seva separació de Valladolid i la seva integració als benedictins de la Corona d'Aragó» (p. VI), i així evitar les tensions de convivència amb els monjos castellans.

Del braç reial, d'aquestes Corts de 1585, n'hi ha almenys dos manuscrits coneguts, conservats a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona: el manuscrit CC-XVI-76 i el CC-XVI-74, i s'ha optat pel manuscrit CC-XVI-74 perquè comprèn totes les actuacions fetes des de la primera sessió (Montsó, 28 de juny i 3 de juliol de 1585) a la darrera (Binèfar, 5 desembre 1585). Els curadors, però [Josep M. Bringué, Pere Gifre, Gerard Marí, Miquel Pérez Latre i Joan Pons Alzina], han conpulsat els dos manuscrits conservats. La transcripció respecta tothora la morfologia i fonètica del text original, i es desenvolupen tots els mots abreujats; tanmateix, s'ha puntuat de nou el procés seguint la normativa fabriana, i s'ha normalitzat l'ús de majúscules i minúscules segons els criteris actuals (Vg. p. LIII).

L'edició es completa amb un índex de documentació inserida (Lletres rebudes i enviades, memorials i protestes, suplicacions, dissentiments), i un calendari de les jornades i sessions (Vg. p. 799-809).

Valentí SERRA

Estudis d'Història i Art (segles IX-XX) d'Eduard Junyent i Subirà. Pròleg, selecció i edició a cura de Ramon Ordeig i Mata. Vic, Patronat d'Estudis Osonencs, 2001.

Es tracta d'un llibre molt valuós que recull una llarga sèrie d'estudis, discursos, articles, etc., segons l'encertat criteri del Dr. Ramon Ordeig i Mata. El compilador ha agrupat els distints escrits en tres parts: una Primera, amb treballs que comprenen els segles IX al XII, una Segona, entre el XIII i el XV, i una darrera, que comprèn des del segle XVII al XX. El nombre d'escrits passa de quaranta. No cal que, tractant-se de treballs del Dr. Junyent, s'hagi de manifestar el gran interès que té aquest llibre, car ben coneguda és la categoria erudita de tal savi.

L'interès d'aquests escrits és tal que sap greu de no poder copiar la relació d'aquesta quarantena però almenys sí que haurem d'esmentar els que considerem de més valor, repetint, però, com dèiem, que totes les planes d'aquest llibre són d'un gran interès.

De la primera part remarcaríem els escrits següents: «Les esglésies de l'antiga seu d'Egara», «Le rouleau funéraire d'Oliba», «Le Scriptorium de la Cathédral de Vic», El necrologi del monestir de Sant Joan de les Abadesses»... Respecte als treballs entre els segles XIII a XV, en destacaríem «Repertori de notícies sobre manuscrits catalans de la Cúria Fumada de Vic» i «El cicle concepcionista de la Seu de Barcelona». Els estudis de la tercera part mereixen també unes cites concretes: «Entorn de l'"Atlàntida" de Jacint Verdaguer», «El Museu Arqueològic Artístic Episcopal de Vic i Mossèn Josep Gudiol i Cunill».

No voldríem cloure aquestes línies sense fer esment de la breu, però molt ajustada, biografia de Mossèn Junyent. També voldríem destacar la llista de sigles i d'obres citades que s'esmenten, car donen una idea molt concreta del valor dels treballs de l'esmentat erudit.

Frederic UDINA MARTORELL

Missale Vicense 1496. Edició facsimilar reduïda a cura de Francesc Xavier Altés i Aguiló. (Biblioteca Litúrgica catalana, 3). Barcelona, 2001, Edicions de la Societat Catalana d'Estudis Litúrgics, filial de l'Institut d'Estudis Catalans. 789 p.

El Missal de Vic, imprès l'any 1496, a Barcelona, per Joan Rosembach i Joan Luchner, per ordre del bisbe Joan de Peralta, és una de les joies bibliogràfiques de l'Arxiu Capitular de Vic. Només se'n conserva un exemplar íntegre, que havia pertangut al canonge historiador Jaume Ripoll i Vilamajor i és, a més el primer missal imprès d'un bisbat català que s'ha conservat complet. És per això que la Societat Catalana d'Estudis Litúrgics, filial de l'Institut d'Estudis Catalans, decidí de fer-ne aquesta edició facsimilar i n'encarregà l'estudi al seu membre el pare Francesc Xavier Altés, monjo de Montserrat. En l'extensa introducció que precedeix l'edició del missal, Altés, al primer capítol, explica tot l'entramat d'aquest edició, de la qual sortosament es conserva el contracte previ. Per ell se sap que es pactà de fer-ne 400 exemplars en paper i uns 15 o 20 en pergamí, obligant-se el bisbe a proporcionar-lo als estampers. El preu de l'edició fou de 330 lliures barceloneses i els impresors s'obligaren a tenir-lo enllestit en quatre mesos. L'autor també en fa la descripció tècnica i n'explica les peculiaritats tipogràfiques, especialment en els tipus de lletra i de gravats que Rosembach i Luchner hi empraren. En un altre capítol, Altés, parla de tots els altres impresos litúrgics vigatans que es coneixen anteriors a l'any 1520. Això li permet, al tercer capítol d'entrar de ple en l'estudi directe del contingut del missal i de la tradició litúrgica de la Seu de Vic. Després de laborioses anàlisis, arriba a demostrar que aquest missal, en la part de les oracions sacerdotals, no està només en la línia litúrgica dels antics sacramentaris osonencs, en concret del fet escriure pel bisbe Oliba l'any 1038 per a la cerimònia de la dedicació de la nova catedral romànica que havia fet construir, sinó també en la del sacramentari compost a Narbona, entorn l'any 800, en canviar-hi el ritu litúrgic hispànic pel romanofranc. El seu model o arquetipus hauria estat fet a Vic mateix entorn l'any 1200 i s'hi conjuminarien les dues esmentades tradicions litúrgiques. D'aquest model anterior, només se'n conserven uns fragments del segon quart del segle XIII, però l'arquetipus és fàcil de ser reconstruït gràcies a aquest missal incunable. A les pàgines 55-60 es reprodueixen sis folis en color del missal, i en acabar l'estudi introductori segueix l'edició íntegra de l'exemplar, només en blanc i negre, però fent-ho de manera que el lector pugui veure fàcilment les caplletres, els títols i les rúbriques que en l'original són en vermell. Com que

es tracta d'una edició feta per a ús dels estudiosos, al final, l'autor hi ha afegit els índexs de totes les oracions, antífones i peces amb notació musical, dels sants que s'hi esmenten, dels propis dels sants i de les misses votives. Amb aquesta edició, el P. Altés, la Societat Catalana d'Estudis Litúrgics i l'Institut d'Estudis Catalans han fet un gran servei als estudis litúrgics de Catalunya i d'arreu d'Europa, i s'han fet alhora mereixedors de la nostra més sincera gratitud.

MIQUEL S. GROS I PUJOL

RAMON ARNABAT MATA, *La revolució de 1820 i el Trienni Liberal a Catalunya.* Pròleg de Josep Fontana. (Referències, 34). Vic, Eumo Editorial 2001. 355 p.

Monografía en la cual se analiza, con metodología marxista, la tradición liberal progresista en la Cataluña decimonónica, durante el período constitucionalista de los años 1820-1823 del reinado de Fernando VII. El autor examina las transformaciones operadas en la sociedad catalana a partir de la revolución burguesa del Trienio Liberal, que triunfó con el pronunciamiento de Riego, después de distintas conspiraciones contra el régimen absolutista. Los constitucionalistas, en el momento álgido de la crisis del llamado «Antiguo Régimen», se marcaron un objetivo prioritario: acabar con el régimen señorial y la sociedad estamental y, también, reducir el número de miembros en los conventos y monasterios.

Sentadas estas prioridades, y después de encuadrar la revolución de 1820, el autor se fija en el impacto de la proclamación de la Constitución de Cádiz, que motivó una reorganización del territorio del Principado a través de los Ayuntamientos Constitucionales (pp. 71-74), así como las diversas reformas económicas y sociales surgidas del proteccionismo, de la política tributaria y de la desamortización suscitada por el sistema liberal, sin descuidar el estudio sobre el alcance de la resistencia al régimen constitucional, promovida por los movimientos reaccionarios que, finalmente, culminaría con la invasión de las tropas francesas de los «Cien mil hijos de San Luis», dirigidos por el duque de Angulema. El autor, sin investigar más detenidamente el alcance de la oposición popular al movimiento constitucionalista –dado que casi toda la Cataluña rural era carlista y tradicionalista!–, fiel a sus preconcepciones e ideología, concluye que la experiencia constitucional hispana fue abortada y aplastada por la irrupción del ejército francés, precisamente en el momento en que se lograba vencer la «contrarevolución» interna (p. 341).

Se echa mucho de menos un capítulo dedicado al papel de la Iglesia durante el período, pues se presenta, sin matizaciones, a los eclesiásticos como los principales agentes de la contrarevolución (p. 241), sin señalar que, precisamente en el período constitucionalista del Trienio Liberal, se inició una nueva relación Iglesia-Estado, en la cual se aceptó la Constitución como hecho consumado, y con disposiciones serias a colaborar con el sistema liberal, aunque con

frialdad y poco entusiasmo de parte de la Iglesia. El estudio de algunas fuentes impresas de época (supongo que expresamente rechazadas por antiliberales o «contrarevolucionarias») hubieran ayudado eficazmente al autor a clarificar este punto y a matizar algunas de sus afirmaciones.

La publicación, galardonada en 2001 con el «Premi Jaume Vicens Vives d'història contemporània», ganaría enormemente con la incorporación de la relación ordenada de las fuentes archivísticas y bibliografía consultadas, así como con un índice de nombres y de lugares, imprescindible en obras de esta índole. Felicitamos al autor por su valiosa aportación al conocimiento de los orígenes de la Cataluña contemporánea que, desmarcándose de sus antiguas y propias tradiciones, se fue configurando, a lo largo del siglo XIX, como más liberal y progresista.

V. S.

SERGE BRUNET, *Les prêtres des montagnes: la vie, la mort, la foi, dans les Pyrénes centrales sous l'Ancien Régime*, pròleg de Bartolomé Bennassar, Aspet, PyréGraph 2001. 863 p.

L'autor, professor a la Universitat de Toulouse-Le Mirail, ha dedicat una quinzena d'anys a una investigació de la qual va resultar la seva tesi de doctorat (*Les prêtres des montagnes: Val d'Aran et diocèse de Comminges, vers 1550 - vers 1750*, llegida a Tolosa de Llenguadoc, l'any 1996). Després d'una ulterior i acurada decantació, n'ha sortit el present llibre.

Com diu el Dr. Benassar en el seu pròleg, si bé la poca extensió de l'àrea que estudia (el bisbat de Comenge, amb una especial atenció a la Vall d'Aran) en farien una mostra del que, sense cap sentit pejoratiu, anomena la «microhistòria», la detinguda i perspicaç exploració dels precedents des dels temps medievals, que comporta la introducció de la llarga durada, així com el considerable ventall d'aspectes que s'hi analitzen, el caracteritza com un peculiar i interessant exponent de la «macrohistòria».

L'objectiu de l'estudi, com diu explícitament l'autor a les conclusions, era avaluar el paper del prevere en el món rural i l'abast i influència de la seva posició en el moment que la reforma catòlica anava introduint canvis profunds en la societat.

El llibre s'estructura en set parts. En la primera, després d'un enquadrament geogràfic i antropològic de la zona que s'estudia, s'hi descriu i analitza la procedència i formació dels sacerdots; la possessió dels delmes per part dels laics; la repercussió social de les formes col·lectives de propietat; i el reduït abast de l'autoritat del bisbe de Comenge sobre la Vall d'Aran. Es dedica una especial atenció a l'interessant fenomen dels «mesaus», unes consòrcies de sacerdots centrades en la seva participació en els ritus funeraris, descrites i estudiades per l'autor amb molt detall. Tot això, sobre el rerafons de la situació política de l'època, marcada per les lluites de la Lliga i per les confrontacions

bèl·liques entre França i Espanya. Incidentalment i en relació amb aquest clima d'enfrontament, l'autor ens informa (p. 91-93) de les raons de Felip II primer per a aconseguir la incorporació de la Vall d'Aran al bisbat d'Urgell i després per a desistir d'aquella pretensió, sense que tingués cap relació amb això últim una pretesa situació de seu vacant a Urgell de 1575 a 1584, que no existí.

La segona part estudia els instruments de la reforma catòlica en uns capítols dedicats a l'episcopat reformador, les missions fetes a les valls pirinenques i la presència de diferents congregacions religioses vingudes de fora. I, en aquest mateix context, les noves exigències que es feren als sacerdots, la millora de la seva formació i la desaparició dels «mesaus».

Els canvis que la reforma catòlica introduí en la vida personal i col·lectiva del conjunt dels fidels s'estudien en la tercera part, amb l'exposició de les noves formes de devoció a l'eucaristia, l'estudi de la combinació del sagrat i del profà en les festes, la promoció de l'església parroquial i la importància de les processons i pelegrinatges.

Una quarta part es dedica a la situació de la Vall d'Aran durant les creixents dificultats que trobà a Catalunya la política d'Olivares i que portaren a l'esclat de la rebel·lió i a la guerra, amb l'activa intervenció de França, així com al distanciament de la Vall respecte a la capitalitat eclesiàstica de Sant Bertran de Comenge durant la guerra de successió a la corona d'Espanya.

A continuació, l'autor torna a centrar-se en la figura del sacerdot rural: sobretot, el seu paper dins la família a la qual pertany (el «capellà de casa»), amb noves excursions cap al passat medieval; i el desenvolupament de la seva funció notarial. Estudia l'ampli fenomen de la fundació de misses per als difunts, una bona mostra de les moltes exposicions clares i detallades que ens ofereix aquesta obra; com incideix en l'enfortiment de les comunitats de preveres i la seva repercussió en el mercat de la terra, que es féu més àgil, en l'esforç per assegurar les rendes que havien de fer possible el compliment de les obligacions adquirides en acceptar aquelles fundacions. L'estudi de la gestió de la «fàbrica» de les esglésies completa aquesta sisena part.

La setena i última s'ocupa dels testaments i de les cerimònies funeràries, amb interessants consideracions sobre la llarga persistència del «banquet funerari» i el significat i ornamentació dels cementiris.

El llibre va acompanyat de nombroses il·lustracions, mapes i quadres; de la publicació d'un bon nombre de documents, significatius i ben escollits; d'un extens i interessant glossari de termes; i de tres índexs (toponímic, onomàstic i temàtic) molt complets.

Les notes, com era d'esperar, són nombroses i molt informatives. Potser en lloc d'anar posades al darrere de cada capítol haurien escaigut millor a peu de pàgina. Això n'hauria facilitat la consulta, sovint necessària i sempre útil en un llibre d'aquestes característiques. Amb les modernes tècniques de composició, segurament no hauria complicat tampoc gaire l'edició.

Al final de la seva llarga exposició, l'autor acaba el llibre amb nou atapeïdes però diàfanes pàgines, on fa un resum i exposa les conclusions a les quals ha arribat. Ens atreviríem a suggerir que és el millor lloc per a encetar la lectura i tenir així des de l'inici una idea de conjunt de la temàtica d'aquesta important

aportació al coneixement de les comunitats rurals pirinenques anteriors als canvis del segle XIX, curulla d'informació i rica d'intuïcions.

Enric MOLINÉ

JACINT VERDAGUER, *Sant Francesc*. A cura d'Isidor Cònsul. (Jacint Verdaguer. Obra Completa. Sèrie A, volum 15). Vic, Eumo Editorial 2001. 383 p.

La «Societat Verdaguer», juntament amb l'editorial de la Universitat de Vic Eumo, han començat l'agosarada empresa de l'edició crítica de l'obra completa de Jacint Verdaguer, la qual constarà de diversos volums que s'aniran publicant molt a poc a poc, per mor de la gran qualitat exigida en les edicions crítiques fins ara publicades dins d'aquesta nova col·lecció. Aquest volum ocupa el número 15 dins del projecte global, i es tracta de l'harmonització de l'excel·lent tesi doctoral d'Isidor Cònsul.

La present edició crítica del poema verdaguerià *Sant Francesc* va precedida d'una àmplia i sòlida introducció on s'examina, a fons, el franciscanisme de Verdaguer que, encertadament, Isidor Cònsul situa en el clima de la forta devoció que el poble català professava a Sant Francesc d'Assís i als framenors, especialment caputxins, amb qui Verdaguer mantingué intenses relacions d'amistat i dependència espiritual com a terciari franciscà «d'obediència caputxina», vinculat al santuari de la Mare de Déu de l'Ajuda, a través de la Congregació de tercerols de l'Hospital de la Santa Creu de Barcelona.

Hem d'assenyalar que, expressament, Mn. Cinto projectà en la vida del «Pobrissó d'Assís» el seu propi drama personal, fins al punt d'imprimir-se el recull poètic l'any 1895 sense la llicència eclesiàstica, llavors obligada a tots els sacerdots que volien publicar. Finalment, remarquem la interessantíssima anàlisi que Isidor Cònsul fa del fons personal de la biblioteca de Verdaguer (Vg. p. 66-77), amb volums de diverses aproximacions biogràfiques al sant d'Assís (entre elles la d'Emília Pardo Bazán), i amb edicions de les *Floretes* i, també, textos dels cronistes antics com: Marc de Lisboa, Damià Cornejo i Jaume Coll, i amb publicacions dels seus bons amics caputxins, ela pares Exuperi de Prats de Molló i Calassanç de Llavaneres (el futur cardenal Vives).

Una cordialíssima felicitació, des d'*A.S.T.*, a tots els que han fet possible aquesta pulcra edició del poema verdaguerià *Sant Francesc* que, una vegada més, estimula l'espiritualitat franciscana i honora les lletres catalanes.

Valentí SERRA DE MANRESA

Miscel·lània Manuel Bonet i Muixí, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat (Biblioteca Abat Oliva 231) 2001. 454 p.

El títol de «miscel·lània» podria suggerir una acumulació d'estudis sobre matèries inconnexes, signats per autors de nota que, amb les seves aportacions sobre temes en els quals cadascun és expert, fan un elogi implícit de la persona homenatjada. En realitat, el llibre aplega escrits amb l'objectiu comú d'oferir un seguit d'aproximacions biogràfiques a la personalitat de Manuel Bonet (1913-1969), sacerdot barceloní destacat pel seu currículum eclesiàstic, per l'estima que es guanyà en els cercles on desplegà la seva activitat i per les obres diocesanes que impulsà: la Unió Sacerdotal de Barcelona i les Auxiliars Seglars Diocesanes. Tanmateix, els autors no han adoptat un gènere literari uniforme. Les aproximacions de Francesc Vergés (*El doctor Bonet, home arrelat al país*) i de Joan A. Ventosa (*El doctor Manuel Bonet i la Unió Sacerdotal de Barcelona*) són predominantment testimonials. Xavier Bastida (*La dimensió jurídica del doctor Bonet*), Josep M. Rovira (*L'espiritualitat del Dr. Manuel Bonet*), Joan Batlles (*La diòcesi d'avui, seguint mossèn Manuel Bonet*) i Montserrat Badia (*El perfil del Dr. Bonet a través de les cartes que va escriure a les Auxiliars*) han optat per la via assagística, sobre una sòlida base documental. Joan Bellavista (*M. Bonet i Muixí i la reforma litúrgica del Concili Vaticà II (1962-1969*) ha escrit una monografia de gran rigor històric. I Josep Bigordà (*Circumstàncies de la inhumació i les exèquies del doctor Bonet*) fa crònica precisa dels esdeveniments que es produïren arran del trasllat del cadàver de Bonet, des de Roma a Barcelona, l'agost de 1969, tot recollint escrits apareguts en aquells mateixos dies i també en ocasió de la celebració del desè aniversari d'aquells fets. El cos central de l'obra va precedit d'unes notes que descriuen a grans trets l'àmbit civil i eclesiàstic en el qual s'inserí la trajectòria de mossèn Bonet, i va seguit d'una taula cronològica i d'uns annexos amb textos de personalitats rellevants que l'havien conegut. Des de la perspectiva que permeten més de trenta anys de distància, els autors, tot i que han recorregut sovint a la memòria pròpia i no han renunciat a expressar l'admiració i l'estima que mossèn Bonet els meresqué, han aconseguit d'evitar en els seus escrits el to d'apologia personal, i de reflectir amb un grau elevat d'objectivitat les característiques de la vida eclesial en un període històric dominat per la celebració del concili Vaticà II, ric en novetats i sembrat de contrastos.

Casimir MARTÍ

ANTONIO SEGURA MORERA i Pilar VALLEJO ORELLANA, *Catálogo de los impresos del siglo XVI de la Biblioteca Colombina de Sevilla*. Vol.I: *A-B*. Sevilla, Institución Colombina y Cabildo de la Catedral de Sevilla 2001. 504 p.

Cuidada edición del primer volumen del catálogo de las obras impresas durante el siglo XVI que pertenecieron a D. Hernando de Colón, actualmente

conservadas en la Biblioteca Capitular de la Catedral de Sevilla. Se ofrecen 736 registros, con la descripción bibliográfica y notas aclaratorias sobre las peculiaridades de cada ejemplar. El volumen contiene valiosos índices (de autores, títulos, materias, impresores y editores) que convierten el catálogo en un arsenal de datos y noticias de gran interés para los historiadores de la cultura, especialmente del humanismo y de la filosofía y teología patrística y escolástica. Preciosas láminas facsimilares de las mejores ediciones catalogadas en p. 483-504. Interesa, particularmente, para los lectores de *A.S.T.*, el volumen adquirido en el año 1536 en Barcelona por D. Hernando de Colón (cf. ficha 28), titulado *Administració dels Sagraments de la Penitència y Extremaunció,* (Barcelona 1531), así como las fichas 319 y 320 de las obras médicas de Arnau de Vilanova (Lión 1509 y 1527).

V. S.

VALENTÍ SERRA DE MANRESA, *Les Clarisses-Caputxines a Catalunya i Mallorca: de la fundació a la guerra civil (1599-1939).* Pròleg de Joan BADA I ELIAS. (Col·lectània Sant Pacià, 76). Barcelona, Facultat de Teologia de Catalunya 2002. 456 p.

Dels caputxins a les caputxines. L'infatigable menoret caputxí Valentí Serra de Manresa, que no fa pas gaire ens il·lustrava amb el tercer volum de la seva història dels caputxins catalans, ens ha ofert enguany la que hem de considerar la primera part d'una història de les monges caputxines catalanes. Un compendi extens i aprofundit de l'origen i vicissituds de tres-cents quaranta anys de les clarisses caputxines a Catalunya i Mallorca: des de la fundació del «protomonestir» de Santa Margarida la Reial, de Barcelona, al moment de la restauració de la vida monàstica, un cop passada la maltempsada de 1936-1939 a Catalunya.

Si la història dels framenors caputxins, llarga i important a casa nostra, ha estat estudiada i explicada adés i ara per diversos autors del mateix orde, el procés històric de les religioses caputxines, d'una extensió cronològica similar però d'una projecció o impacte social molt inferior, a penes havia motivat l'atenció acurada, fidel i divulgadora d'uns pocs estudiosos. Només, i d'això aviat farà un segle, mossèn Ignasi Torradeflot i Cornet, beneficiat de la Seu de Manresa, s'arriscà en l'empresa d'unes *Crónicas de las Monjas Capuchinas en España* (deixant de banda els estudis de Felice da Mareto i de Làzaro Iriarte, d'àmbit més general).

A cent anys de distància (els que separen 1905 i 2002) dos historiadors manresans, el prevere Torradeflot i el caputxí fra Valentí, de palesa i acreditada vocació d'investigadors i escriptors, l'un i l'altre, s'hauran sentit motivats per llur condició de compatricis de la venerable Àngela-Margarida Serafí («la Mare Serafina»), fundadora de les caputxines d'Espanya; l'única dona que ha assolit l'honor de figurar en efígie a la Galeria de fills il·lustres de la ciutat nadiua.

El títol de l'obra indica quines són les protagonistes d'aquesta història: les religioses clarisses-caputxines. L'àmbit geogràfic de l'estudi, els monestirs de l'Orde al Principat de Catalunya i a l'illa de Mallorca. I el període cronològic, el que s'anuncia en el subtítol: els anys 1599-1939.

El primer capítol es divideix en dues parts. La primera, més breu, és un repàs de la història de la primera fundació de clarisses-caputxines del món: la comunitat de Santa Maria in Gerusalemme, de Nàpols, protagonitzada per Maria-Llorença Llong –Longo, *«mulier catalana»*, potser de Lleida– l'any 1555. La segona part, més extensa i detallada, ens dóna en primer lloc la biografia de la Mare Serafina, que repetí a casa nostra la gesta de la Mare Llong en terres d'Itàlia. Nascuda a Manresa l'any 1543 i morta a Barcelona el 1608, filla de Macià Prat, batejada a la Seu de la seva ciutat amb el nom d'Àngela i casada amb Francesc Serafí, és coneguda i esmentada amb diversitat de noms propis: Àngela Prat de Serafí, Àngela-Margarida Prat, Àngela Serafina, Mare Serafina... Fonamentat en un recull biobibliogràfic exhaustiu, s'expliquen el currículum humà i espiritual d'aquesta a Manresa i Barcelona, i les peripècies de la fundació del primer monestir de Santa Margarida la Reial. També, de les Constitucions de les caputxines i del procés de beatificació de l'avui simplement Venerable Mare fundadora.

Amb la vida de la Mare Serafina s'inclouen unes semblances espirituals de les primeres caputxines catalanes, especialment de la Beata Maria-Àngela Astorch i, fora del context temporal estricte, la de Sor Marta Noguera i Valeri, del final del segle XVIII, nascuda al carrer de Vilanova (a Cal Rosal) de Manresa.

«La vida quotidiana de les clarisses-caputxines: pregària i penitència». És el títol, summament expressiu, del capítol segon. «Mirarem d'aproximar-nos a la vida de cada dia de les monges caputxines...», escriu Valentí Serra. Ha reeixit en el propòsit. Una aproximació a fons i documentada. Detallista i *frappant* en l'exposició; un pèl escruixidora fins i tot, no pas gens edulcorada. La vida quotidiana de les comunitats caputxines, la veiem pregant i penitent. «En el context d'una espiritualitat exageradament barroca», ens adverteix. D'extraordinari rigorisme espiritual i d'una austeritat igualment extremosa.

En tractar de la pobresa personal i col·lectiva de les monges, ens explica com eren les esglésies i els convents de les comunitats caputxines femenines del nostre país. De construcció senzillísima i d'una sobrietat decorativa ben manifesta, els temples conventuals de les caputxines catalanes –també, els dels antics caputxins– semblaven tots fabricats amb un mateix motlle o dissenyats pel mateix arquitecte.

Se'ns informa poc o molt sobre el contingut de llurs modestes biblioteques i ritual de les celebracions litúrgiques, entre altres coses. Hom conserva el record –vivències dels anys d'infantesa, del propveí convent de les Caputxines de Manresa– d'alguna festa i processó tradicionals que s'hi celebraven. I, en especial, dels tocs de campana en hores fixes, que en certa manera ritmaven també el programa de la nostra vida domèstica, de casa meva i dels veïns d'aquell veral. Venien a ser una exteriorització del viure ocult d'aquelles monges, les quals, vivint al barri, no havíem vist mai pels seus carrers; que hi eren però no es veien, que a més de les veuetes nasals de les pregàries que sentíem a l'interior

de l'església o pel torn de la porteria, comptaven amb la veu més sonora del cloquer que ens feia adonar de la seva existència.

El més curt dels quatre capítols és el tercer: una anàlisi sociològica de les vocacions que poblaren els monestirs. És a dir, de la procedència social i geogràfica de les novícies caputxines, en l'espai cronològic de 1599 a 1936. L'extracció social, la dotació econòmica i la qüestió de la «puresa de sang» de les cridades a la vida religiosa, s'estudien en un apartat exprés.

Quant a l'origen geogràfic, és curiós de constatar que, a vegades i per exigència de l'autoritat municipal que, en certa manera, s'hauria compromès a subvenir les necessitats materials del convent, les monges havien d'ésser totes de la mateixa localitat. Per exemple, a Manresa no podien passar de setze professes «*y todas manresanas*». No sempre fou així, tot i que normalment el nombre de filles d'aquesta ciutat s'hi evidencià contínuament. Hi afegim pel nostre cantó –i seguint els censos de població de les primeres dècades del segle XX– si l'any 1905 de trenta comunitàries set eren manresanes, el 1920 només eren quatre sobre vint-i-set, i el 1936 s'havien reduït a dues entre vint-i-cinc.

El capítol quart és un conjunt d'històries particulars. Sota el títol general «L'expansió de les monges Caputxines a Catalunya i Mallorca», hom hi fa la història de la fundació i altres vicissituds dels convents de Barcelona, Girona, Manresa, Ciutat de Mallorca i Mataró. Amb l'esment de dues fundacions projectades i no realitzades a Tarragona i Igualada respectivament.

El que se'n diu la part del lleó correspon, i en aquest cas no és un abús, a les fundacions de Barcelona i Manresa. Santa Margarida la Reial de Barcelona, és el protomonestir de l'orde fora d'Itàlia on havien nascut les comunitats de monges caputxines. El convent de Barcelona és el monestir primat de terres hispàniques i de la resta del món. El de Manresa titulat de Sant Carles Borromeu, és el de la pàtria de la Mare fundadora, sorgit i construït una i altra vegada en el solar de la casa natalícia de la Mare Serafina.

Unes històries sacsejades per avatars externs desfavorables, de guerres i revolucions. L'autor ens les conta basant-se, quan pot, en recontes antics i moderns de les mateixes comunitats. La pèrdua dels arxius conventuals, conseqüències deplorables d'incendis i exclaustracions, fa naturalment difícil la tasca de l'historiador. Als altres arxius eclesiàstics o civils no s'hi troba sempre la documentació que l'investigador desitjaria. La tasca de recerca del pare Valentí Serra ha estat tenaç, intensa i profunda. La llista d'arxius consultats ho demostra prou.

Posats a fer-li algun retret, potser l'autor ha descurat altres posibles fonts d'informació –d'un caràcter certament marginal en aquest cas– com són els museus històrics o d'art. Ja sabem que les esglésies i els convents de les clarisses-caputxines catalanes no han estat normalment riques en obres d'art, però al Museu Comarcal de Manresa s'hauria trobat amb un alt-relleu monumental de bona talla, de Sant Antoni de Pàdua amb hàbits de caputxí, romanalla del retaule que tingué dedicat a l'església de Sant Carles, de les Caputxines manresanes. I podria admirar també unes curioses peces de ceràmica, usades a la cuina i al seu refetor, de fabricació i decoració evidentment expressa.

No diguem res de la bibliografia extensíssima, l'apèndix documental i gràfic,

la multitud de notes a peu de text, tantes que sovint omplen gairebé tota la pàgina. Això vol dir que aquesta història és realment «documentada» i avalada per l'autoritat de les fonts informatives amb què s'ha elaborat.

La fecunditat historiogràfica de fra Valentí Serra de Manresa, s'ha posat novament de manifest amb aquest important estudi d'història eclesiàstica i dels ordes religiosos de Catalunya, la publicació del qual esperem obri camí als d'èpoques i fets més recents: monografies de monestirs i biografies de personatges. L'amic i compatrici fra Valentí, docte arxiver i bon escriptor, és prou jove, savi i treballador per dur-ho a terme.

Josep M. GASOL

FRANCISCO DE CASTELLVÍ, *Narraciones históricas. [*Vol.IV: *años 1714-1724].*- Edición de Josep M. Mundet i Gifre y José M. Alsina Roca.- Madrid, Fundación Francisco Elías de Tejada y Erasmo Pércopo 2002. 835 p.

Ens felicitem per la publicació completa de les *Narraciones históricas* que Francesc de Castellví (1682-1757) elaborà, minuciosament, mentre sofria exili polític a Àustria. Les escriví recolzat amb «documentos auténticos», tal com diu el subtítol del manuscrit, fins ara inèdit, conservat a Viena. Ens hem ocupat, puntualment, de la ressenya dels tres primers volums [Vg. *AnalTar* 70 (1997) p. 540-541; 72 (1999) p. 510-511 i 73 (2000) p. 437-438]. No cal repetir que es tracta d'una font de primer ordre per a l'estudi de les actituds i mentalitat dels catalans que lluitaren a favor de l'arxiduc Carles durant la Guerra de Successió i, també, sobre les repercussions internacionals d'aquella guerra i, alhora, constitueixen una valuosa font per al coneixement precís de l'autèntica tradició catalana, sovint falsejada per una historiografia tendenciosa que malda per tergiversar el passat autèntic de Catalunya.

En aquest darrer volum, Castellví hi narra, detalladament, la resistència heroica dels catalans, que culminà amb la capitulació de l'11 de setembre de 1714 i, sobretot, ens abasta notícies punyents de la repressió filipista que, a més del Decret de «Nova Planta», comptà amb la col·laboració servil del reverend Baltasar Bastero, vicari general de la diòcesi de Barcelona, que expedí un decret d'excomunicació contra els qui públicament es mostressin contraris a la fidelitat deguda al rei Felip V, alhora que tipificava de pecat mortal les actituds d'irreverència i desobediència a aquest rei! [Vg. p. 540: «Edicto que mandó publicar, a 8 de junio, en Barcelona y su obispado el vicario general, don Baltasar Bastero», atès que «muchos de los naturales y habitantes de la ciudad de Barcelona y su obispado conservaba repugnancia al dominio del rey Felipe V», *Ibíd.*] Tot plegat, una repressió esfereïdora que commou els més indiferents, i que Castellví, fet escàpol, ens narra des de Viena quan la situació de Catalunya ja s'havia fet irreversible, especialment després dels Tractats d'Utrecht (1713) i Rastadt (1714) i, sobretot, de la Pau de Viena de 1725.

Uns índexs onomàstic i toponímic molt ben elaborats (Vg. p. 721-786 i

787-810), converteixen aquesta edició de les *Narraciones históricas* de Castellví en un riquíssim filó de notícies, de gran utilitat per als estudiosos de la història de Catalunya i d'Europa. Un agraïment, i felicitació cordialíssima, als bons amics i col·legues Josep M. Mundet i Josep M. Alsina per la seva pacient i meritòria tasca de transcripció, anotació i edició d'un manuscrit tan extens i complex, publicat escassament en cinc anys en quatre volums impressionants que, en el seu conjunt, sumen més de tres mil pàgines impreses, un autèntic monument a les fonts històriques per a l'estudi del nostre passat i tradició.

Valentí SERRA DE MANRESA

ROBERT VINAS, *Els templers al Rosselló.* Versió catalana de Marta Santandreu i Robert Vinas. Lleida, Pagès editors 2002. 250 p.

El autor, diplomado en historia de la Edad Media, nos presenta, basándose en la documentación existente, en especial la del cartulario de Masdéu, la historia de esta encomienda templaria. En la primera parte trata de la fundación, organización y fuentes de ingresos de dicha encomienda, así como de sus obras de desecación de estanques y otras para beneficiar la agricultura, así como de la forma de explotación a base de siervos y obreros que tenían. También muestra su inserción en la sociedad de los siglos XII-XIII, como servidores de los reyes en distintas administraciones económicas y en embajadas, su relación con los cátaros y la crisis ocasionada por la guerra de Felipe el Atrevido y el proceso final que llevó al concilio de Vienne a suprimir la orden en 1312.

La segunda parte está dedicada al catálogo de los dignatarios de la orden, a la localización de sus bienes en el Rosellón y regiones limítrofes. Cuenta con un apéndice de textos significativos y otro de las medidas al uso, exclusivamente sacadas del mencionado cartulario de Masdéu, con mapas e índice geográfico. El estudio permite mostrar la vida de una encomienda del Temple, lejos de los tiempos y lugares de cruzadas. Sus miembros, poco numerosos, estaban únicamente preocupados por la buena administración en bien de la orden. La encomienda estudiada era la más importante del Rosellón, entonces de soberanía de los reyes de Aragón, con lo cual el autor completa los estudios fundamentales sobre los templarios catalanes publicados por J. Miret i Sans y J. M. Sans i Travé, aunque la versión catalana no es del estilo al que estamos acostumbrados en Cataluña.

E. ZARAGOZA

FRANCESC MUÑOZ ALARCÓN, JOSEP MARIA MARTÍ BONET, Fidel CATALÁN, *Gregorio Modrego Casaus. Bisbe del XXXV Congrés Eucarístic Internacional de Barcelona. Documents i notes històriques.* Barcelona 2002. 677 p.

Ens trobem davant d'un llibre excepcional i per damunt d'una simple biografia, i malgrat que està escrit amb objectivitat, traspua l'afecte que els tres autors sentiren pel bisbe Gregorio Modrego; d'aquests dos autors, el primer, el Dr. Muñoz Alarcón, fou secretari del bisbe, i el segon, el Dr. Martí Bonet, en va ésser ordenat sacerdot i del qual diu que li va deixar com un segell la seva figura.

És certament una biografia molt completa des del punt de vista històric. Les gairebé set-centes planes no es limiten a una rica biografia, que a poc a poc envaeix la història de Barcelona, la de la Catalunya i àdhuc la d'Espanya, sinó que recullen fets i esdeveniments difícils, explicats i comentats d'una època en què el règim del General Franco ho omplia tot; cal no oblidar que el govern de la diòcesi de Barcelona va ésser portat pel bisbe Modrego durant vint-i-quatre anys, començats tres anys (l'any 1942) després de l'alliberament i davant de tantes parròquies desfetes, cremades i enderrocades per la persecució religiosa durant la Revolució (1936-1939).

Es pot dir que el llibre es descabdella per damunt d'una biografia i dóna una visió molt exacta de la persona del prelat Modrego, que ja portava una experiència eclesiàstica molt ben explicada, així com la classe d'institució que dirigia.

Des del punt de vista biogràfic, cal remarcar les interessants planes de genealogia d'aquesta llarga família tan típica a l'Aragó, amb moltes fotografies i precís arbre genealògic, molt ben exposat. Nascut el futur bisbe de Tarassona el 17 de novembre de1890, entrà al Seminari d'aquell bisbat i fou enviat a Roma als 20 anys per tal d'estudiar al Colegio Español, primer, i després a la Universitat Gregoriana. L'any 1914 fou ordenat sacerdot a Roma, on es doctorà en Sagrada Teologia; el mateix any tornà al seu poble natal, Tarassona.

Amb interessants planes es presenta l'inici de la relació del nostre biografiat amb el bisbe de Tarassona, Dr. Gomà, el qual fou elevat a l'arquebisbat de Toledo l'any 1933; dos anys després, el Dr. Gregorio Modrego fou nomenat bisbe auxiliar del Dr. Gomà. La relació amb aquest pontífex català va representar molt per al nostre biografiat, car la sòlida erudició en ciències eclesiàstiques del bisbe català amb el seu gran esperit de treball i, a més, tot el que aprengué, sobretot en els dos anys de la República, va constituir una gran lliçó per al Dr. Gregorio Modrego, que es convertí en una persona amb molt plena i densa formació eclesiàstica i àdhuc, en certa manera, en política. Cal remarcar que es trobà en els difícils moments molt greus de la Toledo desfeta per la persecució religiosa socialcomunista que es descabedllà, i després quan fou recuperada la ciutat per l'exèrcit del General Franco. Tot això es recull en gairebé un centenar de pàgines d'un gran interès i podríem dir que omple un capítol molt rodó al voltant de la formació del futur bisbe de Barcelona al costat del prestigiós arquebisbe de Toledo, Dr. Gomà.

Una nova època s'obrí per al Dr. Modrego amb el nomenament de bisbe de

Barcelona el dia 30 de desembre de 1942. Aquí el llibre comença un altre gran capítol, que els autors recullen amb les paraules «Ut sint unum», mots que figuren a l'escut del nou bisbe, lema que ens donarà el punt de sortida per exposar distints aspectes de la vida del prelat i interessants esdeveniments del seu llarg pontificat.

Aquest període, al qual dediquen més d'un altre centenar de pàgines, com té també l'anterior, comença a la pàgina 193 i podríem dir que es tanca a la pàgina 347 amb el títol de la «Idea originària del XXXV Congrés Eucarístic Internacional de Barcelona», el gran esdeveniment que visqué el nostre bisbe.

Però no fou pas l'únic gran esdeveniment, sinó que les pàgines que comencen, segons hem dit, amb el lema de l'escut, parlen dels enormes treballs del pontífex, difícils i en certa manera impossibles de portar a feliç terme: l'obra de restauració de la diòcesi. Restauració que representava la reconstrucció d'un noranta per cent de les parròquies de la diòcesi i, paral·lelament, tenir cura de l'apostolat, de les relacions amb els sacerdots, del restabliment del Seminari i de l'atenció a les noves vocacions, a més de tants de problemes en els primers deu anys del seu govern.

Els autors d'aquest llibre han disposat d'unes fonts molt interessants respecte la desfeta de l'Església catalana durant la revolució dels anys que hem assenyalat i que en aquests moments, segons unes dades que ens ofereixen, ens donen una idea del gran problema que tenia el Dr. Modrego. Es tracta de «la relación acerca de los sucesos acaecidos durante el dominio rojo (sic) en la diócesi de Barcelona», que es va redactar com a conseqüència d'una enquesta enviada a totes les parròquies l'any 1943. A base d'aquestes dades, hom va poder fer un càlcul (que féu l'autor de dit manuscrit) dels milions de pessetes que costaria la reconstrucció del que s'enderrocà: 141.962.000 pessetes.

Entre les dades d'aquests documents a què al·ludíem cal referir-se a les deu on figura una relació de totes les parròquies de la diòcesi amb indicació de l'estat de saqueig, incendi, profanació, destrucció, així com nota en blanc si no va ésser atacada. Seria interessant aprofundir aquestes dades per a conèixer el tant per cent molt curt de parròquies salvades de la persecució religiosa. La llarga relació va acompanyada de més de seixanta fotografies. Les esglésies que no havien estat enderrocades del tot van patir greus incendis i destrosses considerables: temples incendiats, 160; parcialment, 74; totalment destruïts, 35.

Aquest era el panorama que el nostre bisbe Modrego tenia al seu davant i ben aviat posà en marxa la reconstrucció material de la diòcesi. Amb la seva empenta enviava sacerdots a construir els temples i cercava l'ajut necessari de tants fidels i, especialment, dels qui havien d'agrair a Déu haver conservat la vida.

El resultat de l'enorme treball fet pel nostre bisbe fou també gegantí, car a més de les reconstruccions, sota el pontificat del Dr. Modrego s'inauguraren 118 noves parròquies.

En un altre ordre de coses, cal remarcar el zel del nostre bisbe envers els sacerdots, i es dóna un gran nombre d'aquests religiosos i es rememora la seva actitud amb molt bons records. Aquestes dades han estat recollides pels autors com a fruit d'una enquesta, degudament anotada.

Un llarg i valuosíssim capítol segueix a partir de la pàgina 337; ja ho hem

esmentat en parlar del capítol que hem tancat. Es tracta de la «Idea originària i testimonis del XXXV Congrés Eucarístic Internacional de Barcelona». Aquest esdeveniment, que no solament omplí la ciutat de Barcelona, sinó tot Catalunya i la resta d'Espanya, fou l'obra culminant, que repercutí sota el lema de «Eucaristia i Pau». El nostre bisbe Modrego havia preparat conscienciosament la celebració d'aquest Congrés combinant el treball del sacerdoci amb la Santa Missió, amb diversos congressos a la diòcesi, el dedicat a l'Acció Catòlica, el celebrat a la Catequesi Diocesana, els èxits dels grans moviments de les entitats tan arrelades com les Congregacions Marianes i l'Obra d'Exercicis Parroquials, les celebrades Jornades de Glorificació dels sants de Barcelona, etc., degudament preparat dèiem, i és que el nostre pontífex movia la gent i l'entusiasmava amb la seva gran empenta. Així va néixer la idea de la celebració del XXXV Congrés. Només cal llegir pàgines i pàgines de com l'han judicat sacerdots i també alguns laics, per fer-se idea clara de l'èxit del tal Congrés, i al costat d'això el concepte que aquells tingueren del nostre bisbe.

El programa del Congrés començava amb una llarga consideració de cara a l'espiritualitat eucarística i per això calia que els seus membres s'hi preparessin amb pregàries, ofrenes espirituals, adoracions nocturnes, acceptació de sacrificis, caritat envers els malalts... No hi mancaren les famílies, ni tampoc el món del treball. El Congrés tingué unes sessions de teologia i art sacre, així com estudis a la Universitat de Barcelona, celebrats al Paranimf. Es comptà amb nou grans exposicions, com la que aconseguí la reunió de les custòdies solemnes de gairebé totes les catedrals d'Espanya. La participació dels fidels arribà a 300.000 congressistes i s'arribà a un milió i mig d'assistents. Hi assistiren representants de 77 països, 12 cardenals, 302 arquebisbes, bisbes i abats, 15.000 sacerdots, religiosos i seminaristes, i 480 corresponsals de premsa. Un dels actes més solemnes fou l'ordenació de 820 preveres de tot Espanya, col·locats en 21 altars a l'Estadi de Montjuïc. La ciutat de Barcelona se sumà brillantment als actes i hi hagué una concurrència molt notòria. Per tot arreu es penjaren banderoles, a les balconades domassos, i la ciutat resplendí com feia temps que no es veia.

La clausura tingué lloc a la inaugurada plaça de Pius XII, a la Diagonal, a la que hi acudiren un milió i mig de persones, cloenda que comptà amb les paraules del Sant Pare i l'assistència del Cap de l'Estat, General Franco.

El Congrés fou una gran manifestació religiosa, espiritual i eucarística que impressionà els assistents i constituí un esdeveniment barceloní, i a més deixà una obra de projecció social, per desig del nostre bisbe Dr. Modrego. Ell conegué els problemes socials que existien i la necessitat d'ajudar amb solucions. De la mateixa manera que s'ocupà de beneficiències i caritats, tingué, com s'ha escrit, un gest genial: constituí una institució que facilités la construcció d'habitatges i se'n començà a edificar en grans blocs, tan necessaris en aquella època; es trobaren ajuts importants i es fundà una nova entitat: «Viviendas del Congreso Eucarístico», fundada el 22 de setembre de 1952. Es posà a l'obra de seguida i s'arribà a inaugurar una primera part l'any 1954. Es continuaren les obres des de la primera data i cada any es construïren nous blocs fins al 1962. En resum: es construïren més de tres mil habitatges al lloc que pel seu origen es denomina

del Congrés, i seguidament a la Bordeta, l'Hospitalet, Vilassar de Mar, Santa Rosalia, Sant Andreu, Verdum, Sant Martí i Badalona.

Aquest gran llibre és molt complet i resulta difícil de recollir tantes notícies i esdeveniments com ens ofereix i sap greu haver de deixar-les. Resumint, doncs, seria molt interessant d'esmentar breument algunes qüestions amb què es trobà el nostre Dr. Modrego i hagué d'ocupar-se'n: la presència del canonge Cardó, els capellans a la Via Laietana, «un aragonés no puede ser separatista»... Però hi ha una afirmació que cal recollir plenament: el bisbe Modrego apareix a través d'aquest llibre tal com era: un gran sacerdot, una personalitat eclesiàstica com a pontífex i això és reconegut tant per sacerdots com per alguns laics que els autors han entrevistat a les enquestes, que han estat signades.

Per acabar voldria repetir les paraules del que fou bisbe de Barcelona i cardenal de la Santa Església, Dr Jubany: «fou un bon pastor que marcà una etapa en la història de la diòcesi.»

La bibliografia exposada sembla que no acompanya la riquesa de les nombroses pàgines del llibre. Concretament, crec que hi manca l'obra de Juan Bassegoda, *La arquitectura profanada* (Barcelona, 1990). No apareix el nom de l'autor del llibre del Dr. Fàbrega; però després apareix el text correctament.

En una segona edició, caldria revisar l'índex general, on manquen noms i s'hi troben equivocacions.

A les abreviatures, hi manca la paraula Apèndix; aquesta paraula és molt important en aquest llibre, però apareix de sobte a les primeres pàgines sense explicar on es pot trobar; després a la pàg. 208, en un Apèndix I, amb lletres de microscopi, s'hi diu «en cd rom p.34)

Frederic UDINA

Biobibliografia del Dr. Ernest Zaragoza i Pascual, prevere i historiador del monaquisme de la Península Ibèrica. 40 anys al servei de l'Església i de la ploma (1965-2001). (Scripta et Documenta, 62). Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 2002. 100 p.

Presentem, gustosament, aquesta modèlica compilació, ordenada cronològicament, de la molt valuosa i extensa obra historiogràfica del Reverend Doctor Ernest Zaragoza (Sant Feliu de Guíxols 1944), sacerdot des de l'any 1977 i acadèmic de la Real Academia de la Historia des de l'any 1982 que, assíduament, col·labora a les pàgines de la nostra revista *A.S.T.*, amb documentats estudis i suggeridores ressenyes des de l'any 1976, i amb qui compartim una bona amistat i comunió intel·lectual.

Aquesta biobibliografia aplega 2.100 treballs elaborats, acuradament, entre els anys 1965-2001 (llibres, articles, notes històriques, articles de diccionari, ressenyes bibliogràfiques, etc.), dels quals destaquem, principalment, el seguit d'obres dedicades a la història i desenvoluopament del monacat hispanoportuguès, sobretot de la Congregació reformadora val·lisoletana, estu-

diada en sis extensos volums publicats, entre els anys 1973 i 1987, amb el títol genèric de: *Los Generales de la Congregación de San Benito de Valladolid.*

La present compilació bibliogràfica va precedida d'un extens, i molt ben informat, pròleg-biografia (p. 5-18) escrit pel gran especialista en història monàstica, D. Antonio Linage Conde, el qual molt escaientment ens situa, i contextua, la vasta producció historiogràfica del Dr. Zaragoza, a qui desitgem molts anys, amb bona salut, perquè pugui prosseguir tan fructuosa tasca «al servei de l'Església i de la ploma». *Ad multos annos!*

Valentí SERRA DE MANRESA

JOSEP PERARNAU, *Tres textos d'Arnau de Vilanova i un en defensa seva* (Studia, textus, subsidia, X), Barcelona, Facultat de Teologia de Catalunya 2002. 408 p.

Aquest llibre aplega dos estudis: *L'«Apologia de versutiis atque perversitatibus pseudotheologorum et religiosorum ad magistrum Jacobum Albi, canonicum Dignensem» d'Arnau de Vilanova. Edició i estudi; i transcripció del «Tractatus quidam in quo respondetur obiectionibus quae fiebant contra tractatum Arnaldi «De adventu Antichristi»*, p. 7-344; i *Sobre la primera crisi entorn el «De adventu Antichristi» d'Arnau de Vilanova: París 1299-1300*, p. 349-402, que també foren publicats dins l'«Arxiu de Textos Catalans Antics», XX (2002), amb la mateixa paginació. L'autor hi ha afegit una presentació (p. 5) per tal de justificar la publicació en forma de llibre («procurar un abast més ampli als textos i estudis d'aquestes pàgines»), una taula de fons manuscrits i similars (p. 403) i una taula d'antropònims i de títols anònims (p. 405-408).

Tal com ens anuncia el títol, el llibre posa en les mans del lector tres escrits d'Arnau de Vilanova i un tractat proarnaldià. El tres textos d'Arnau de Vilanova són l'*Apologia...*, l'*Instrumentum alterum appelationis magistri Arnaldi de Villanova a processu Parisiensium ad Apostolicam sedem* i la *Notificatio, protestatio ac requisitio ad regem Francorum*; i l'obra proarnaldiana *Tractatus quidam....* El títol del llibre, però, no diu que aquestes edicions són precedides per extensos –i com veurem, aprofundits i aclaridors– estudis previs. Però anem per parts.

En el primer article, *L'«Apologia de versutiis atque perversitatibus pseudotheologorum et religiosorum ad magistrum Jacobum Albi, canonicum Dignensem» d'Arnau de Vilanova. Edició i estudi; i transcripció del «Tractatus quidam in quo respondetur obiectionibus quae fiebant contra tractatum Arnaldi «De adventu Antichristi»*, hi trobem l'edició crítica d'una obra important i fins ara inèdita d'Arnau de Vilanova, l'*Apologia...* El text, establert en base al còdex Vaticanus latinus 3824 de la Biblioteca Apostòlica Vaticana, amb els tres aparats, de variants textuals (dels altres manuscrits coneguts), de fonts i de comentaris, ocupa les pàgines 57-151 i 1594 línies. L'edició és arrodonida amb una taula de referències textuals, bíbliques, d'obres arnaldianes i d'altres autors (p. 152-

157), i amb una segona taula de tots els mots de l'obra (pp. 158-199). Ara el lector interessat disposa de l'edició de les obres arnaldianes escrites fins l'any 1302. El segon text, el *Tractatus quidam...* (p. 201-271, 3011 línies) és ofert en transcripció de l'únic manuscrit conegut, el Carmelità (Roma), Cod. III, Varia 1). Com en el cas de l'*Apologia...*, una taula alfabètica de tots els mots (p. 272-348) completa l'edició. Llevat d'alguns fragments, el *Tractatus quidam...* romania inèdit. Abans de l'edició d'aquestes dues obres, el lector trobarà un estudi introductori de més de cinquanta pàgines realment aclaridor. Perarnau dóna raó dels manuscrits que contenen les obres, avança amb un detallat esquema el contingut d'ambdues obres, comenta les característiques de cadascuna, les situa en relació amb els fets de París. Tant l'*Apologia...* com el *Tractatus quidam* foren escrites per a respondre objeccions presentades al *De Adventu...* –d'aquí la conveniència d'editar-les conjuntament–, però el seu estil i el seu contingut són molt diferents («és tan estrident la diferència entre els dos textos que en el futur els estudiosos es preguntaran com ha estat possible que algú hagi defensada la paternitat arnaldiana del *Tractatus quidam...*», p. 24). Em sembla que la frapant alteritat entre la primera (Arnau) i la tercera persona (autor del *Tractatus quidam...* que defensa Arnau) i el limitat grau de coneixement que posseïa l'autor del *Tractatus quidam...* de l'obra d'Arnau de Vilanova són els sòlids arguments en què es fonamenta Josep Perarnau per a considerar l'obra com a no arnaldiana.

El segon article o part del llibre, *Sobre la primera crisi entorn el «De adventu Antichristi» d'Arnau de Vilanova: París 1299-1300*, ofereix el text dels dos documents abans esmentats, en base al ms. de París, BN, lat. 17534, però, donant raó també del BN, lat. 15033 (en el cas de l'*Instrumentum alterum...*). A diferència de les edicions anteriors que s'havien fet d'aquests documents, la present va acompanyada d'un complet aparat crític. El text de l'*Instrumentum alterum...* va de la pàgina 377 a la 382 (fins a la línia 159); i el de la *Notificatio...* de la pàgina 382 a la 388 (línies 160-355). Segueix, pàgines 388-402, la taula de tots els mots dels documents. Ara bé, els dos textos només són en realitat un apèndix documental a un estudi molt rigorós que permet a J. Perarnau de reconstruir detalladament els fets de París i d'oferir una llista amb els documents arnaldians. Amb aquest estudi. un episodi fosc de la vida d'Arnau de Vilanova, que ha generat molts malentesos als estudiosos i ha estat font de constants maldecaps, ha rebut abundosa llum.

* * *

Descrit el contingut del volum recensionat, m'agradaria fer-hi alguns comentaris crítics.

a) És inqüestionable el valor de les acurades edicions que Perarnau ens ofereix en aquest volum. En pocs anys, Perarnau ha posat en mans dels estudiosos els textos arnaldians dels primers anys de polèmica escatològica. Moltes obres d'Arnau de Vilanova continuen encara inèdites, però la feina feta és certament molta.

b) L'*Apologia...* –i altres obres arnaldianes publicades aquestes darrers anys,

com per exemple, el *De tempore...*, el *De mysterio cymbalorum*, la *Philosophia...*, l'*Allocutio christini*, el *De zona pellizea*– han fet conèixer nous aspectes de la vida i principalment l'obra d'Arnau de Vilanova. N'ha resultat una imatge d'Arnau de Vilanova nova, no sempre coincident amb les construccions biogràfiques que fins ara s'han fet.

c) Les edicions de les obres esmentades en l'apartat anterior –i en aquest volum d'una forma ben especial l'*Apologia...*– han obligat a replantejar des d'altres pressupòsits l'autoria d'algunes obres més o menys dubtoses. No és atzarós que un dels grans temes de la «I Trobada», que ha centrat els estudis arnaldians aquests darrers anys, hagi estat el criteri d'autenticitat i l'autenticitat d'algunes obres (entre les quals destaquem l'*Expositio Apocalypsis* i el *Tractatus quidam...*).

d) La transcripció del *Tractatus quidam* posa a disposició dels arnaldistes aquesta obra, fins ara només coneguda per breus fragments o per resums. Aquesta transcripció, n'estic plenament segur, marcarà un punt d'inflexió: difícilment, després d'una atenta lectura, hom considerarà que Arnau de Vilanova pugui ésser l'autor de l'obra. Atès que el lector podria considerar que sóc part interessada en aquest tema (en el mateix volum de l'*ATCA*, hom pot trobar un estudi meu sobre l'autoria d'aquesta tractat que coincideix amb les conclusions a les quals arriba Josep Perarnau), no valoraré al detall les diverses raons aportades per Josep Perarnau, ans simplement repetiré que, en conjunt, em semblen definitives.

e) Crec plenament justificada l'edició per separat i en un únic volum d'aquests estudis d'Arnau de Vilanova. Aquest volum de l'«Arxiu de Textos Catalans Antics» passa de les mil cent pàgines. No sempre, especialment en la lectura d'obres que solen ésser objecte d'estudi minuciós per part dels estudiosos, és fàcil manejar un volum d'aquestes característiques. L'edició que recensionem, doncs, fa molt més fàcil la tasca al lector. És més, tenint en compte que en el mateix volum de l'*ATCA* Josep Perarnau publica un tercer estudi arnaldià, *Sobre l'estructura global del «De tempore adventus Antichristi» d'Arnau de Vilanova*, estaria plenament justificada, i seria molt convenient i útil, la inclusió d'aquest estudi en el volum que recensionem. Certament, hi ha una diferència notable entre els dos estudis aplegats en el volum que recensionem i aquest tercer estudi: aquest tercer no conté l'edició de cap text arnaldià mentre que els dos primers sí. Ara bé, la unitat de la matèria tractada (fets de París i reaccions) creiem que així ho aconsella.

Enhorabona, doncs, per aquesta valuós volum! Desitgem al professor Josep Perarnau que per molts anys pugui fer semblants obres, tan necessàries per al nostre país.

Jaume MENSA VALLS

MARIA ASUNCIÓN VALLS SALIP, *La voz de nuestra historia. De los orígenes al Concilio Vaticano II.* Vol. I. Presentación de María Luz Martínez Andrés. Madrid, Concepcionistas Misioneras de la Enseñanza 2002. 498 p.

Primer volumen de la historia institucional de la congregación de religiosas concepcionistas misioneras de la enseñanza, fundadas en Burgos el año 1892 por Carmen Sallés Barangueras (Vic 1848 - Madrid 1911), beatificada por Juan Pablo II en 1998. En este primer volumen se examina el origen y primer desarrollo de la congregación durante la vida de la fundadora y de su primera sucesora, Providencia Esquíroz (1911-1919). A lo largo de la monografía se ofrecen interesantes noticias del entorno familiar, eclesial y social que marcaron la vida de la fundadora, junto con una documentada aproximación a los momentos más decisivos de la historia fundacional de las concepcionistas misioneras (Cf. pp. 93-130), y sobre sus primeras expansiones misionales en Minas Gerais (Brasil) durante los años 1912 y 1919. Contiene la relación ordenada de los archivos consultados en pp. 22-23. Obra de gran interés para los investigadores de la historia eclesiástica y de la vida consagrada y misionera, en epecial.

V.S.

CRÒNIQUES

«GERMINABIT»: UNA EXPOSICIÓ SINGULAR I ITINERANT

Del 14 de setembre al 21 d'octubre de 2001 es va poder visitar al Palazzo della Cancelleria, a Roma, l'exposició «Germinabit. L'expressió religiosa en llengua catalana al segle XX». L'interès de presentar-la, en primer lloc, a la Ciutat Eterna va respondre a la voluntat de remarcar la tradició de romanitat de l'Església catalana, alhora que va representar el punt de partida a una itinerància de la mostra per les diòcesis catalanes. El cardenal Ricard M. Carles, l'arquebisbe Lluís Martínez Sistach, el cardenal Paul Poupard i el president Jordi Pujol van presidir l'acte inaugural d'aquesta exposició.

Gènesi

Per entendre com va sorgir la idea de fer aquesta exposició cal remuntar-se a la celebració del darrer Concili Provincial Tarraconense. En aquell moment el Govern de la Generalitat va decidir potenciar la redacció d'un *Diccionari d'Història Eclesiàstica de Catalunya* amb la voluntat que servís d'aportació a l'esforç col·lectiu de l'Església a Catalunya que havia representat la convocatòria del Concili.

És en les reunions de l'equip director del *Diccionari*, format per Albert Manent i els preveres Ramon Corts i Joan Galtés, que neix la idea d'organitzar una exposició de llibre religiós editat en català al segle XX. Semblava oportú fer conèixer la vitalitat de la producció editorial religiosa de casa nostra i fer evident així que Església i llengua a Catalunya han anat íntimament lligades al llarg de la història.

Després de diversos intents fallits, i com a resultat de les gestions fetes a

Roma els primers mesos de 2001, s'aconsegueix, amb l'ajuda de la Secretaria d'Afers Religiosos del govern català, ubicar l'exposició a les sales del Palazzo della Cancelleria, un dels palaus més cèntrics de Roma, un espai vaticà situat ben a prop de la piazza Navona. Una bellesa del *quattrocento* tardà.

El fet de disposar de cinc-cents metres quadrats en un lloc tan privilegiat va fer decidir l'ampliació de la mostra bibliogràfica a una exposició més general de l'expressió de l'Església catalana al segle XX.

Per tal d'aconseguir-ho, van ser convidades a participar en el projecte les quatre biblioteques de caràcter religiós que hi ha a Catalunya: la Biblioteca de l'Abadia de Montserrat, la Balmes, la Borja i la Pública Diocesana del Seminari de Barcelona, les quals, amb la col·laboració de la citada Secretaria d'Afers Religiosos i de diverses institucions museístiques, van dotar de contingut l'exposició.

El nom

Atès que el títol descriptiu de la mostra, que era el seu únic nom inicial, era massa llarg, es va optar per batejar-la amb un altre que fos més sintètic. Es va triar *Germinabit* per tres motius fonamentals, ultra el fet oportú de ser un mot llatí. En primer lloc, perquè el nom presenta una connotació de vida i de fertilitat. En segon lloc, perquè és l'inici de l'introit a la Missa de la Mare de Déu de Montserrat: «Germinans *germinabit* et exultabit laetabunda et laudans». I tercer, perquè havia estat el títol d'un butlletí que editava l'Escolania de Montserrat als anys cinquanta i que va ser el precedent de la revista *Serra d'Or*.

Objectius generals i abast de l'exposició

Germinabit té per objectiu demostrar la vitalitat de la vida eclesial catalana al llarg del segle XX i l'ús natural i habitual de la llengua pròpia com a vehicle d'expressió escrita, litúrgica i pastoral. Aquests objectius delimiten els continguts de la mostra a obres escrites en llengua catalana al llarg del segle XX a Catalunya. Hom hauria pogut exposar-hi obres de caire religiós en llengua castellana o editades en català en altres punts de la seva àrea lingüística. També s'hauria pogut optar per oferir una panoràmica històrica més dilatada. Tanmateix, el títol de l'exposició en marca clarament els límits.

La mostra vol oferir una visió de la nostra cultura contemporània des de l'òptica eclesial amb tots els valors que aquesta vinculació mil·lenària hi ha aportat, i que reflecteix d'una forma diàfana que la petja de l'Església a Catalunya, no només en l'àmbit cultural sinó també en la seva identitat, és

un fet inqüestionable, tal com van recordar els bisbes en el document *Arrels cristianes de Catalunya* (1986).

Objectius en relació als continguts

Presentar una síntesi de la història de l'Església catalana.

Presentar la composició diocesana del territori.

Presentar una acurada selecció bibliogràfica i hemerogràfica.

Donar a conèixer les tradicions religioses populars.

Evidenciar la relació de llengua i fe en l'obra creativa d'artistes i escriptors catalans.

Documentar i homenatjar les institucions d'inspiració religiosa que en els diferents àmbits d'actuació social han encarnat la fe catòlica.

Objectius en relació als públics

L'exposició vol ser capaç d'interessar quatre segments de potencials visitants: el clergat, els estudiants universitaris, els bibliòfils i els ciutadans interessats a conèixer de prop el pòsit de llatinitat de la nostra cultura.

Procurar un apropament de caràcter intel·lectual, visual i emocional dels visitants als continguts de l'exposició.

Induir a la reflexió sobre els valors de la identitat cultural a la llum del magisteri de l'Església.

Afavorir l'aprofundiment en el procés històric del segle xx i en els valors cristians de la nostra cultura.

Objectius en relació a la museografia

Usar un llenguatge expositiu sobri i modern.

Estructurar un itinerari d'introducció històrica i diocesana que permeti la lectura dels àmbits documentals de l'exposició.

Compensar la manca d'espectacularitat d'una part important de les peces exposades amb una presentació acurada, una representació d'edicions de bibliòfil i la introducció d'elements museogràfics de caràcter històric.

Acompanyar la mostra d'una atmosfera musical selecta i adient.

Completar l'exposició amb la projecció de videos relacionats amb la temàtica exposada.

Decorar els espais lliures amb una selecció adient d'exlibris.

Àmbits de l'exposició

Per tal d'assolir tots aquests objectius descrits, s'ha estructurat l'exposició en set àmbits.

I. *Història i art*

Aquesta part de l'exposició és la que té un contingut més discursiu ja que es procura sintetitzar en sis textos breus una panoràmica de la història de l'Església a Catalunya.

Cal remarcar que la selecció s'ha fet en atenció a tres criteris: obres de vàlua representatives de cada època, de tècniques diverses i, sobretot que –en la mesura del possible– continguessin el llibre o l'actitud de llegir com a part fonamental de la seva iconografia de tal manera que fessin, en certa manera, de fil conductor a la mostra bibliogràfica.

II. *Presentació de les diòcesis*

L'exposició presenta el marc geogràfic i les dades bàsiques de cada diòcesi. La idea d'unitat es remarca situant aquests gràfics entorn del bàcul del bisbe Torras i Bages, presentat com a símbol del paper que l'Església a Catalunya va jugar a favor de la superació de les confrontacions bèl·liques del segle XIX i del compromís a favor de la regeneració cultural que havia emprès la societat catalana.

III. *Mostra bibliogràfica*

És l'àmbit central de l'exposició. La selecció dels llibres s'ha fet atenent tres criteris juxtaposats: l'autoria, el temàtic i el cronològic. D'aquesta forma s'ha procurat que no quedés cap autor important sense representació de la seva obra, que no hi hagués llacunes cronològiques –malgrat les inevitables diferències en la producció editorial d'un o altre període històric– i que hi fossin representats tots els àmbits relacionats amb la religió.

El repertori final comprèn 754 volums classificats en vint-i-quatre temes o apartats que són: Hagiografies i biografies. Art i arquitectura. La Bíblia. L'Església i la cultura catalana. Concili Vaticà II. Cristologia i Mariologia. Literatura catalana religiosa. Literatura religiosa, traduccions. Litúrgia. Magisteri Episcopal. Magisteri Papal. Música. Ordes religiosos i vida monàstica. Pastoral, catequesi i omilètica. Patrística. Religiositat popular. Assaig religiós. Espiritualitat. Història de l'Església. Teologia. Col·leccions. Llibres de bibliòfil. Facsímils. Llibres especials.

La diversitat i la continuïtat editorial són característiques de l'edició

d'obres religioses en català malgrat la persecució que va patir aquesta llengua durant els períodes dictatorials (1923-1930 i 1939-1975) del segle XX. La implicació citada de l'Església en el renaixement i en el manteniment de la cultura catalana queda ben palesa amb aquesta mostra bibliogràfica.

La selecció té la voluntat de ser un mosaic representatiu dels autors –amb obra pròpia o traduïda– tendències i gèneres literaris que al llarg del segle XX han mantingut la llengua catalana com a vehicle viu d'expressió de la fe en tots els seus aspectes.

El conjunt d'obres exposades representa aproximadament un quinze per cent del volum d'obres de caràcter religiós publicades en el transcurs del segle. Cal remarcar que alguns d'aquests apartats –com ara el de literatura, el de música o el d'art–, contenen una mínima representació de l'editat. Tanmateix hi ha altres apartats –com ara els dedicats a la Bíblia, a la Litúrgia o al magisteri pontifici–, que són gairebé exhaustius.

IV. *Mostra hemerogràfica*

Aquest àmbit és un apèndix de l'anterior. Està formulat amb els mateixos criteris i es concreta en una selecció de cinquanta-tres publicacions que donen testimoniatge de l'activitat divulgativa i de la voluntat comunicativa de l'Església a Catalunya.

La gran quantitat de revistes i publicacions periòdiques de caire religiós que s'han publicat a Catalunya al llarg de tot el segle XX han estat un mitjà d'expressió de la pietat popular, han contribuït a difondre els continguts del magisteri papal i episcopal i han estat també un focus important de debat, de recerca.

L'exposició Germinabit mostra una tria d'aquelles revistes més representatives en l'àmbit de la seva especialització: actualitat, litúrgia, catequesi, cultura, teologia, etc.

V. *Els artistes*

La forta vinculació entre art i Església a Catalunya des de l'expansió del primer cristianisme ha contribuït al llarg de la història a la implicació d'artistes catalans de renom internacional en la realització d'obres de caire religiós i en el seu compromís de col·laborar en la dignificació de la cultura catalana. L'exposició Germinabit mostra una peça representativa –acompanyada d'una sintètica expressió del seu pensament– d'artistes contemporanis que han destacat en els àmbits de l'arquitectura, la pintura, l'escultura, la música i l'orfebreria, i que han estat un exemple clar d'aquesta fusió entre fe, llengua i capacitat creativa.

VI. *Les institucions*

Catalunya ha destacat sempre pel seu dinamisme social, fet que ha permès crear una extensa xarxa institucional que ha imprès un nou caràcter propi al país en el transcurs del temps. L'Església també hi ha contribuït amb un gran nombre d'institucions que han fet realitat nombrosos projectes de caire litúrgic, cultural, pastoral, teològic, assistencial, docent...

Germinabit ha fet l'esforç de relacionar unes dues-centes cinquanta d'aquestes entitats nascudes en el marc de l'Església catalana al llarg del segle XX. Els seus noms han estat escrits en banderoles que, situades entorn d'una maqueta de les naus de la Sagrada Família, creen gràficament i textual una analogia, una metàfora visual ben eloqüent de l'esforç dels homes i les dones per mantenir ben viu l'edifici de la fe cristiana a casa nostra.

VII. *Les tradicions*

La voluntat d'aquest àmbit era mostrar visualment la vigència en els nostres dies de tradicions religioses seculars, amb una atenció especial a les de caràcter dramatúrgic. Tanmateix, la temàtica ha estat tractada només per mitjà d'un article del catàleg i d'unes escenes del documental produït en el si de l'exposició i que es pot veure en l'espai audiovisual.

SINGULARITAT DE LA ITINERÀNCIA

El repte de presentar l'exposició a cada bisbat crec que s'ha resolt bé per mitjà d'un criteri bàsic: fer-la a cada lloc en funció dels criteris i desitjos dels responsables diocesans. Això significa que, a partir del diàleg i del treball en equip, hem singularitzat Germinabit sobretot en tres aspectes: l'adaptació als espais disponibles, la complementació dels fons bibliogràfic amb obres pròpies de la diòcesi i la il·lustració històrica amb obres d'art també provinents de la diòcesi. El resultat, crec que ha estat bo, perquè la comunitat de cada diòcesi ha pogut sentir-se, com a cosa pròpia, una exposició com aquesta que té la raó més profunda de la seva existència en la pròpia vida i treball entorn de la fe cristiana.

Pel que fa a la part bibliogràfica, cada diòcesi ha presentat –va presentant a mesura que s'hi presenta *Germinabit*– un suplement d'un centenar d'obres significatives pel tema o per l'autor, llevat de Barcelona, en què, per la complexitat de fer aquesta selecció sense trepitjar el fons general, s'ha optat per oferir un itinerari llibresc pel que podem considerar un alfa i omega de l'expressió religiosa en llengua catalana al segle XX: Mossèn Cinto Verdaguer i el Pare Miquel Batllori.

L'aportació artística en general és extreta del fons dels corresponents Museus Diocesans bo i procurant, això sí, de presentar obres que habitualment no estiguin exposades. En aquest sentit cal destacar l'esforç de *Germinabit* per col·laborar a cada Diòcesi en la restauració d'alguna obra singular o, també, en l'adequació de sales o espais normalment allunyats dels usos museístics. Avui, que encara no és closa la itinerància, és aviat per relacionar i valorar aquestes iniciatives, però estic ben segur que aquest aspecte mereixerà en un futur pròxim un article que ho analitzi.

Els catàlegs i la guia didàctica

L'exposició ha generat un llibre-catàleg de *Germinabit*, presentat en italià a Roma i en català a Tarragona, que es complementa a cada Diòcesi amb un de més breu que conté una salutació del bisbe, la relació de les aportacions específiques del bisbat i un article de caràctèr històric.

Al catàleg general, s'hi han publicat nou articles especialitzats, precedits de tres pròlegs –a càrrec del Cardenal Ricard Maria Carles, de l'Arquebisbe Lluís Martínez Sistach i del President de la Generalitat de Catalunya, Molt Hble. Sr. Jordi Pujol– i de les presentacions corresponents de les Biblioteques organitzadores, més l'inventari del contingut material de l'exposició.

Els articles, concretament, han estat escrits per Antoni Pladevall i Font, «L'església a Catalunya»; Albert Manent i Segimon, «La història nacional de Catalunya al segle xx»; Josep Massot i Muntaner, «L'església catalana al segle xx (fins al Concili Vaticà II)»; Evangelista Vilanova, «Del Concili Vaticà II al Concili Provincial Tarraconense»; Josep Faulí, «Un segle de llibre religiós en català»; Armand Puig i Tàrrech, «Les traduccions i els estudis bíblics»; Joan Bellavista i Ramon, «La Província Eclesiàstica Tarraconense al segle XX. La litúrgia»; Francesc Massip, «Tradició i vitalitat del teatre religiós català», i Pere Solà i Gussinyer, «L'associacionisme català d'inspiració catòlica al segle xx».

A més d'aquests catàlegs –que en el futur constituiran una valuosa panoràmica de l'Església a Catalunya–, recentment, a partir d'una iniciativa del Centre de Recursos de Tarragona, des que Germinabit va ser allà, el Departament d'Ensenyament col·labora amb la redacció d'una guia didàctica adreçada als cursos superiors d'ESO i primers de Batxillerat, que també presenta una part general i una d'específica de cada diòcesi.

Activitats complementàries

Per tal de donar més relleu a l'exposició en la seva instal·lació a Roma, es van programar quatre concerts a càrrec de: Ensemble Unda Maris (14/IX/

2001), Jordi Savall & Hespèrion XXI (23/IX/2001), Escolania de Montserrat (14/X/2001), Exaudi Nos (21/X/2001).

A l'ensems, amb la voluntat de difondre i potenciar el diàleg entorn dels continguts de l'exposició, també s'hi van impartir quatre conferències a càrrec dels professors Andrea Riccardi (19/IX/2001), Jordi Bonet (26/IX/2001), Josep Maria Benítez (3/X/2001) i Lluís Clavell (10/X/2001).

Altres concerts i conferències també s'han programat entorn de les altres edicions de Germinabit, actes a la mida de cada diòcesi que han permès demostrar-ne la vitalitat.

Tot plegat una experiència singular ben reeixida la gran afluència de visitants que va tenint. En aquest sentit, crec que pot afirmar-se que l'important nombre de visitants i l'interès que habitualment posen en el recorregut per l'exposició acosten Germinabit al seu fruit més desitjable: fer possible que col·labori a potenciar la capacitat de reflexió i de diàleg a partir de conèixer una mica més, com a comunitat de creients, la nostra història més recent i també a partir d'evidenciar un fet bàsic: l'expressió religiosa, tant des del punt de vista literari, com de l'artístic i l'intel·lectual, presenta sempre el denominador comú de l'harmonia espiritual, com a ideal personal, i de la justícia i la pau, com a objectiu social.

Jordi ALBERTÍ

BIBLIOGRAFIA D'HISTÒRIA DE L'ESGLÉSIA D'ÀMBIT CATALÀ (2002)

ISABEL JUNCOSA GINESTÀ

HISTÒRIA GENERAL I FONTS

ALFRED AGUSTÍ FARRENY, *Los libros de visitas pastorales del Archivo capitular de Lleida. Una aproximación a su estudio*, dins «Memoria Ecclesiae» XIV (1999), 123-142.

IGNASI J. BAIGES I JARDÍ, *Els manuscrits de la catedral de Tortosa en un inventari de 1420*, dins «Anuario de Estudios Medievales» 29 (1999), 3-20.

ENRIC CARRERAS [ET AL.], *L'església de Sant Basili. Roses, Alt Empordà*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos» 32 (1999), 83-97.

JORDI CASANOVAS, *El canonge Cortès i el descobriment de la Trilingüe de Tortosa*, dins «Recerca. Arxiu Històric de les Terres de l'Ebre» 3 (1999), 93-112.

FRANCESC J. CUARTERO IBORRA, *Bibliografia del professor Manuel Balasch*, dins «Faventia» 20 (1998), 9-12.

MIQUEL ÀNGEL FARRÉ TARGA, *L'arxiu de la parròquia de Santa Maria de Verdú*, dins «Urtx» 12 (1999), 235-249.

J. VÍCTOR GAY, *El Pare Miquel Batllori, alumne de l'Institut de Girona*, dins «Revista de Girona» 197 (1998), 46-48.

VICENTE LEÓN NAVARRO, *Las visitas "ad limina". Un estudio bibliográfico*, dins «Anales Valentinos» 49 (1999), 195-215.

JOSEP M. LLOBET I PORTELLA, *Els cerverins, els diables i les bruixes (segles XV-XIX)*, dins «Religiositat Popular», 249-272.

ROSER PUIG I TÀRRECH, *L'arxiu parroquial de la Guàrdia dels Prats. Un fons documental fragmentat*, dins «Aplecs de Treballs. Centre d'Estudis de la Conca de Barberà» 17 (1999), 137-150.

MARIA ROIG I SIMON, *La institució parroquial a Castelló d'Empúries: història del seu arxiu*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos» 32 (1999), 315-356.

JOAN ROSSELÓ LLITERAS, *Censo de registros de visita pastoral. Diócesis de Mallorca*, dins «Memoria Ecclesiae» XIV (1999), 295-339.

—, *Els Pergamins de l'arxiu parroquial de Santa Eulàlia*. Vol. I: *1230-1349*. Palma de Mallorca, Consell Insular 1999. 270 p.

—, *Els Pergamins de les monges Jerònimes de Sant Bartomeu d'Inca*, Palma de Mallorca, Consell Insular/Ajuntament 1998. 238 p.

FLORENCIO SASTRE PORTELLA, *Visitas pastorales efectuadas a las parroquias de Menorca por los obispos de Mallorca y Menorca*, dins «Memoria Ecclesiae» XIV (1999), 587-591.

ARQUEOLOGIA I HISTÒRIA ANTIGA

JOSEP AMENGUAL I BATLE, *Teòlegs i bisbes de la Hispània dels inicis del segle V i sant Agustí. El context priscil·lianista de la controvèrsia sobre l'origen de l'ànima*, dins «Revista Catalana de Teologia» XXIV (1999), 73-107.

—, *Tres concilis, tres models d'Església i tres estils sinodals*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana» 55 (1999), 8-54.

—, *Una Trilogia agustiniana antipriscilianista y unas sugerencias para una nueva cronología*, dins «Revue des Études Augustiniennes» 44 (1998), 205-221.

NARCÍS AMICH I RAURICH, *Algunes informacions del bisbe de Girona Nonnitus (621-635). Els testimonis literaris i històrics d'Ildefons de Toledo i Brauli de Saragossa*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins» XL (1999), 67-83.

ÀNGEL ANGLADA ANFRUNS, *Comentario sobre la edición reciente de Paciano*, dins «Analecta Malacitana» XXII (1999), 305-341.

MARTÍN AURELL I CARDONA, *Esclavage et croissade dans la Vie et miracles de l'évêque Oleguer († 1137) de Barcelone*, dins «Hom. Bonnassie», 87-91.

—, *Prédication, croisade et religion civique. Vie et miracles d'Oleguer († 1137), évêque de Barcelona*, dins «Revue Mabillon» 10 (1999), 113-168.

CEBRIÀ BARAUT – JOSEP MORAN I OCERINJAUREGUI, *Fragment d'una altra versió catalana antiga del "Liber Iudicorum" visigòtic*, dins «Urgellia» XIII (1996-1997 [1999]), 7-35.

JOAN BUSQUETS, *Les heretgies en l'Església antiga (segles I-IV)*, Barcelona, Facultat de Teologia de Catalunya 2001.

Les Esglésies de Sant Pere de Terrassa: de seu episcopal a conjunt monumental. II Taula Rodona de l'IEC, Barcelona, Amics de l'Art Romànic/IEC 2001.

CRISTINA GODOY FERNÁNDEZ, *El complejo episcopal de Barcino. Cuestiones sobre función e identificación de los edificios*, dins «Madrider Mitteilungen» 39 (1999), 311-322.

CRISTINA GODOY FERNÁNDEZ – JOSEP M. GURT I ESPARRAGUERA, *Un Itinerario de peregrinaje para el culto martirial y veneración del agua bautismal en el*

complejo episcopal de Barcino, dins «Madrider Mitteilungen» 39 (1999), 322-335.

JORDI HERNÁNDEZ GASCH – JOAN SANMARTÍ GRIEGO, *El Santuari de la Punta des Patró a l'àrea cultual i funerària de Son Real (Santa Margalida, Mallorca). Avanç de resultats*, dins «Mayurqa» 25 (1999), 115-138.

JOSEP MORAN I OCERINJAUREGUI, *Notes sobre la Tortosa visigòtica*, dins «Recerca. Arxiu Històric de les Terres de l'Ebre» 3 (1999), 115-125.

HISTÒRIA MEDIEVAL

JOAN-ALBERT ADELL I GISBERT, *Una acta notarial de 1410 al monestir de Sant Pere de Caserres*, dins «Estudis històrics i documents dels arxius de protocols» XVII (1999), 37-57.

JOSEP ALANYÀ I ROIG, *Assassinat sacrileg d'un menoret a l'església de Santa Llúcia de Morella: un "casus iuris asyli" a la Baixa Edat Mitjana*, dins «Boletín de amigos de Morella y su comarca», XIV (1994-1995), 17-51.

XAVIER BARÓ I QUERALT – JOSÉ ANTONIO ONTALBA RUIPÉREZ, *Aproximación a la moral en la Tarraconense (s. XIII-XV)*, dins «Hom. Orcástegui», 655-667.

CARLOS BARQUERO GOÑI, *La orden del Hospital y la recepción de los bienes templarios en la Península Ibérica*, dins «Hispania Sacra» 51 (1999), 531-556.

PERE BENITO I MONCLÚS, *Clergues feudataris. La disgregació del patrimoni de la Seu de Barcelona i els orígens del sistema beneficial (1091-1157)*, dins «Anuario de Estudios Medievales» 29 (1999), 105-119.

PRIM BERTRAN I ROIGÉ, *La clerecia regular dels bisbats catalans segons la "Dècima apostòlica" de 1391*, dins «XV Congrés» I/5, 523-534.

PIERRE BONNEAUD, *Le Rôle politique des ordres militaires dans la Couronne d'Aragón pendant l'interregne de 1410 à 1412 à travers les "Anales" de Zurita*, dins «Hom. Orcástegui», 119-141.

JAMES WILLIAM BRODMAN, *Charity and Welfare: Hospitals and the poors in Medieval Catalonia*, Philadelphia, University of Philaeldphia Press 1998. 229 p.

—, *Fable and Royal Power: The origins of the Mercedarian Foundation story*, dins «Journal of Medieval History» 25 (1999), 229-241.

SANTIAGO BUENO SALINAS, *El Derecho canónico catalán en la baja Edad Media. La diócesis de Gerona en los siglos XIII y XIV*, Barcelona, Facultat de Teologia de Catalunya 2001.

SALVADOR CARDÚS I FLORENSA, *Terrassa medieval: castells, esglésies i masos*, dins «Terme. Terrassa» 14 (1999), 52-62.

MANUEL ANTONIO CASTIÑEIRAS GONZÁLEZ, *Diagramas y esquemas cosmográficos en dos misceláneas de cómputo y astronomía de la abadía de Santa María de Ripoll (ss. XI-XII)*, dins «Compostellanum» XLIII (1998 [1999]), 593-646.

AYMAT CATAFAU, *Un Inventaire des fiefs pour l'évêque d'Elne (fin XIIe siècle)*, dins «Hom. Bonnasie», 331-337.

BRIAN CATLOS, *Cristians, musulmans i jueus a la Corona d'Aragó. Un cas de convivència*, dins «L'Avenç», 263 (2001), 8-75.

JOSEP CERDÀ I BALLESTER, *Las visitas pastorales y la orden militar de Montesa. Conflictos jurisdiccionales entre la orden y el ordinario de Valencia en la iglesia parroquial de Montesa (1386-1681)*, dins «Memoria Ecclesiae» XIV (1999), 111-122.

EUGENIO DÍAZ MANTECA, *El Císter en el Reino de Valencia (siglos XIII-XV): órdenes militares y monasterios*, dins «Cistercium» LI/126 (1999), 573-589.

CRISTINA FORNS DE RIBERA, *El bosc de Valldonzella. Conflictes d'interès, explotació i domini segons un document de 1340*, dins «Materials del Baix Llobregat» 4 (1999).

—, *El Monasterio de Santa Maria de Valldonzella y su relación con la monarquía y la nobleza en la Edad Media*, dins «Cistercium» LI (1999), 901-926.

PAUL FREEDMAN – FLOCEL SABATÉ, *Two Twelfth-Century Papal Letters to the Collegiate of Vilabertran (Catalonia)*, dins «Archivum Historiae Pontificae» 37 (1999), 39-59.

FRANCISCO M. GIMENO BLAY, *Remarques diplomàtiques al voltant del document de creació de la biblioteca reial de Poblet (Poblet 20 d'agost de 1380)*, dins «Anuario de Estudios Medievales» 29 (1999), 335-349.

GENER GONZALVO I BOU, *Poblet, panteó reial*, Barcelona, Dalmau Ed., 2001.

MIQUEL S. GROS I PUJOL, *El Registre de l'Almoina del monestir de Ripoll. Documents dels segles X-XII*, dins «Annals 1995-1996. Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès» [1997], 79-87.

ENRIC GUINOT RODRÍGUEZ, *La Orden de San Juan del Hospital en la Valencia medieval*, dins «Hom. Orcástegui», 721-742.

GENEVIÈVE HASENHOHR, *La Prédication aux fideles dans la première moitié du XIIe siècle. L'enseignement des sermons "limousins"*, dins «Romania» (1998), 34-71.

NIKOLAS JASPERT, *Un vestigio desconocido de Tierra Santa: la Vera Creu d'Anglesola*, dins «Anuario de Estudios Medievales» 29 (1999), 447-475.

GABRIEL LLOMPART, *Un incidente urbanístico entre Iglesia y Sinagoga en la Ciudad de Mallorca (1298)*, dins «Regne privatiu», 425-436.

LAWRENCE J. MCCRANCK, *Medieval frontier history in new Catalonia*, Brookfield, Ashgate Publ. 1996. 326 p.

—, *Medieval Tarragona: Reconquest and Restoration*, dins «Butlletí Arqueològic» 19-20 (1997-1998 [1999]), 219-230.

—, *Saint and Hero: Oleguer de Barcelona*, dins «Butlletí Arqueològic» 19-20 (1997-1998 [1999]), 245-256.

BENIGNE MARQUÈS I SALA, *Guissona, una canònica augustiniana?*, dins «Lambard» XI (1998-1999), 45-47.

MARK D. MEYERSON, *Bishop Ramon Despont and the jews of the Kingdom of Valencia*, dins «Anuario de Estudios Medievales» 29 (1999), 641-653.

JORDI MORELLÓ I BAIGET, *"De contributionibus fiscalibus": els conflictes entre el municipi de Valls i la comunitat de preveres durant el segle XIV*, dins «Anuario de Estudios Medievales» 29 (1999), 689-729.

ANSCARI MANUEL MUNDÓ, *La cultura a les canòniques agustinianes*, dins «Lambard» XI (1998-1999), 17-24.

MANUEL RIU RIU, *Església i poder comtal al territori d'Urgell. Guifé el Pilós i la reorganització de la Vall de Lord*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 29 (1999), 875-898.

ROSER SALICRÚ I LLUCH, *Terces, predicació i recaptació de la croada durant el regnat de Ferran d'Antequera*, dins «Anuario de Estudios Medievales» 29 (1999), 1049-1427.

JOSEP M. SALRACH I MARÉS, *Disputes i compromisos entre l'Església de Girona i la noblesa. Notes d'unes difícils relacions (segles XI i XII)*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 29 (1999), 927-957.

ROC SALVADÓ POY, *Els convents tortosins i la Inquisició*, dins «Recerca. Arxiu Històric Comarcal de les Terres de l'Ebre» 3 (1999), 51-91.

JOSEP M. SANS TRAVÉ, *Precedents, fundació i primers anys del monestir de Vallbona (1154-1185)*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 29 (1999), 959-1003.

RAMON SAROBE I HUESCA, *Deu establiments fets pels Templers al Segrià durant l'any 1181*, dins «Urtx» 11 (1998), 59-67.

FLORENCI SASTRE PORTELLA, *L'Església menorquina durant el règim privatiu*, dins «Regne privatiu», 149-164.

M. PILAR SENDRA, *La canònica augustiniana de Sant Tomàs de Riudeperes (Osona): un treball pendent*, dins «Lambard» XI (1998-1999), 79-85.

ALBERTO TORRA PÉREZ, *La Bula "Tuae dilectissime" de Urbano II*, dins «Anuario de Estudios Medievales» 29 (1999), 1081-1100.

MANUEL VAQUERO PIÑEIRO, *Mercaderes catalanes y valencianos en el consulado de Roma*, dins «Revista de Historia Medieval» 9 (1998 [1999]), 155-169.

TERESA VINYOLES I CONCHI RODRÍGUEZ, *La canònica a l'ombra del Castell: Santa Maria de Mur*, dins «Lambard» XI (1998-1999), 129-143.

JILL R. WEBSTER, *Per Déu o per diners: els mendicants i el clergat al País Valencià*, Catarroja/Barcelona, Afers 1998. 202 p.

HISTÒRIA MODERNA

ÁNGELA ALDEA HERNÁNDEZ, *Aportaciones documentales del convento castellonense del Desierto de Las Palmas*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura» LXXIV (1999), 457-472.

MIGUEL-ÁNGEL ANTÓN GUILLÉN, *Fray Andrés de Balaguer, O.P., obispo de Albarracín y Orihuela (1551-1626)*, dins «Misc. Ainaud» II, 79-88.

JOAN ARMANGUÉ HERRERO, *El procés de Girona sobre la vida de Salvador d'Horta*, dins «Revista de Girona» 194 (1999), 42-44.

JOAN BADA I ELIAS, *L'ensenyament superior a Catalunya en el segle XVII*, dins «Ausa» XVIII (1999), 499-518.

MELCHOR BAJÉN ESPAÑOL, *El Cabildo de la catedral de Lérida y la enseñanza*, dins «Memoria Ecclesiae» XII (1998), 137-150.

—, *El Obispo Jerónimo M. de Torres (1784-1816). Visita pastoral a la Catedral*, dins «Memoria Ecclesiae» XIV (1999), 143-156.

JOSEP M. BENÍTEZ I RIERA, *Els escrits filosòfics del jesuïta Mateu Aymerich d'abans*

de l'expulsió carlotercerista de 1767, dins «Revista Catalana de Teologia» XXIV (1999), 109-154.

DAVID BRUSÉ, *Baldiri Reixac i l'ensenyament de les ciències*, dins «Revista de Girona» 192 (1999), 67-70.

EMILIO CALLADO ESTELA, *Aproximación a los simonistas. Una contribución al estudio de los defensores de la beatificación de Francisco Jerónimo Simó*, dins «Estudis» 23 (1997), 149-184.

—, *El nombramiento y entrada en Valencia del arzobispo fray Isidoro Aliaga. Los inicios de un episcopado conflictivo*, dins «Estudis» 24 (1998), 147-166.

—, *Simonismo y luchas de poder en la corte de Felipe III y Felipe IV. Los hermanos Aliaga y la beatificación de Francisco Jerónimo Simó*, dins «Escritos del Vedat» XXIX (1999), 251-270.

—, *Un valenciano para la mitra valentina. La sucesión en la iglesia de Valencia a la muerte del arzobispo Aliaga en 1648*, dins «Anales Valentinos» XXXV (1999), 251-261.

RAFAEL CERRO NARGÁNEZ, *La biblioteca d'Oleguer de Montserrat. Una descripció crítica (1617-1694)*, dins «Afers» 33-34 (1999), 571-584.

MARIA LLUÏSA CORTADA, *Anselm Viola: compositor, pedagog i monjo de Montserrat (1738-1798)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1998. 512 p.

ANTONIO ESPINO – JOSÉ LUIS BERTRÁN, *La historia universal de la iglesia y Europa en las bibliotecas barcelonesas de la primera mitad del seiscientos*, dins «Catalunya i Europa», I, 483-490.

IGNASI FERNÁNDEZ TERRICABRAS, *Catalunya "frontera d'heretges". Reformes monàstiques i reorganització dels recursos eclesiàstics catalans per Felip II*, dins «Catalunya i Europa», I, 547-556.

PERE FULLANA I PUIGSERVER, *L'Església de Mallorca la vigília de la Guerra del Francès*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana» LV (1999), 239-248.

FRANCISCO GARAU, *Inquisición en Mallorca. La fe triunfante. Los grandes autos de fe celebrados en Mallorca en 1691*, Palma de Mallorca, Miquel Pont Ed. 1999. 214 p.

VALENTÍ GIRBAU I TÀPIAS, *El Seminari Diocesà de Vic. De la fundació a la difícil consolidació*, dins «Ausa» XVIII (1999), 529-549.

JOSEP M. T. GRAU PUJOL – ROSER PUIG TÀRRECH, *La revisió del cens de Floridablanca (1787) a través del compliment pasqual de Vallfogona de Riucorb. Un exemple d'ocultació*, dins «Recull. Associació Cultural Baixa Segarra» 6 (1999), 49-63.

SANTIAGO LA PARRA LÓPEZ, *Pere Lluís Galceran de Borja, l'últim mestre de Montesa*, dins «Misc. Camarena», 81-94.

JOSEP M. MARQUÈS I PLANAGUMÀ, *Baldiri Reixac, la llar i l'altar*, dins «Revista de Girona» 192 (1999), 45-46.

GREGORIO MAYANS Y SISCAR, *Mayans y los altos cuadros de la magistratura y la administración borbónica*. Vol. 3: *Fernando José de Velasco y Ceballos (1753-1781)*. Ed. A. Mestre Sanchís y P. Pérez García. Oliva, Ayuntamiento 1998. 658 p.

MARC MAYER, *La fortuna dels "Catalanorum prisco sermone libri" de la biblioteca d'Antoni Agustí*, dins «Faventia» 20 (1998), 187-192.

RAMON MIRÓ I BALDRICH, *Els mestres a Tàrrega de mitjan segle XV a inicis del XVIII*, dins «Urtx» 12 (1999), 75-112.

—, *Setmana Santa a Tàrrega (segles XV-XVII)*, dins «Urtx» 11 (1998), 89-104.

ENRIC MOLINÉ, *Els monjos de la Congregació Claustral Benedictina a la Catalunya del segle XVIII: elements per a una comparació*, dins «Catalunya i Europa», I, 529-545.

ÀLVAR MONTFERRER I MONTFORT, *Catí i els peregrins de Sant Pere*, València, Consell Valencià de Cultura 1998. 164 p.

J. NELGARES, *La Mariología del siglo XVI en Diego de Valdivia*, dins «Gienium» 2 (1999), 168-182.

EUGENI PEREA I SIMÓN, *L'advocació de les ànimes del purgatori a l'Europa postridentina: apunts per a una història a l'arxidiòcesi de Tarragona*, dins «Catalunya i Europa», I, 519-528.

—, *Església i societat a l'arxidiòcesi de Tarragona en el segle XVIII. Un estudi a través de les visites pastorals*, Tarragona, Diputació Provincial 2000.

RAMÓN PÉREZ GIMÉNEZ, *El Real Monasterio de Veruela: su papel y sus servicios como agente real en el Aragón de la Edad Moderna*, dins «Revista de Historia Jerónimo Zurita», 75 (2000), 241-265.

ISACIO PÉREZ MARTÍN, *Juan Nuix i Perpinyà, S.J. frente a Bartolomé de las Casas, O.P.*, dins «Studium» XXXVII (1997), 283-325, 453-487; XXXVIII (1998), 81-114.

MARÍA DE LOS ÁNGELES PÉREZ SAMPER, *Alimentación y vida religiosa femenina en la España moderna: las monjas franciscanas, capuchinas y clarisas*, dins «Estudios Franciscanos» 100 (1999), 291-332.

FRANCISCO PONS FUSTER, *La Proyección social de la santidad fustrada de Francisco Jerónimo Simón*, dins «Estudis» 23 (1997), 149-183.

JOSEP M. PONS I GURI, *Uns documents sobre la construcció de l'església parroquial de Sant Pol de Mar*, dins «Miscel·lània Ainaud», II, 51-62.

LLUÍS PONS SERRA, *Les propietats eclesiàstiques d'Agramunt segons el cadastre de 1730-1735*, dins «Urtx» 12 (1999), 151-158.

CATALINA PONS-ESTEL TUGORES, *Visitas pastorales de D. Diego de Arnedo. Repercusiones en el derecho matrimonial de la iglesia particular de Mallorca*, dins «Memoria Ecclesiae» XIV (1999), 309-313.

TERESA PUIG I FORASTÉ – CLAUSTRE BERNARDÓ TRAVESSET, *Estudi de tres consuetes*, dins «Religiositat Popular», 190-210.

ROSER PUIG TÀRRECH, *Els molins de Sarral en un capbreu del 1720*, dins «El Baluard. II Recull de treballs» 1999, 187-196.

JULIO LUIS QUÍLEZ MATA, *La desaparición de las grandes procesiones generales en la Tarragona del siglo XVIII*, dins «Religiositat Popular», 211-226.

JUAN ROSSELLÓ LLITERAS, *Series aprovechables para la historia de la docencia*, dins «Memoria Ecclesiae» XII (1998), 365-402.

AGUSTÍN RUBIO VELA, *Valencia y Torquemada. En torno a los comienzos de la Inquisición española (1482-1489)*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura» LXXIV (1998), 77-139.

EVA SERRA I PUIG, *Els senyors bandolers i la Lliga Catòlica*, dins «Catalunya i Europa», II, 29-52.

MARIA TAUSIET CARLES, *Ponzoña en los ojos. Brujería y superstición en Aragón en el siglo XVI*, Zaragoza, CSIC «Instituto Fernando el Católico» 2001.

BRUCE TAYLOR, *La Orden de la Merced en crisis: un aspecto de la historia eclesiástica franco-catalana de los siglos XVI-XVII*, dins «Catalunya i Europa», I, 557-565.

JOSÉ TEIXIDOR, *Vida de san Vicente Ferrer, apóstol de Europa*. 2 vol. València, Ajuntament 1999. 906 p.

CARLOS TERRÓN VASCO, *La visión de Francia durante la Guerra dels Segadors a través de los sermones catalanes*, dins «Catalunya i Europa», II, 383-389.

MARIA TOLRÀ SABATÉ, *La Història en el projecte enciclopèdic d'Esteve Rotllà, O.P. (c.1475-1530)*, dins «Recerques» 40 (2000[2001]), 59-79.

BALBINO VELASCO BAYÓN, *Comportamiento de los carmelitas en el tiempo de peste*, dins «Carmelus» 46 (1999), 102-112.

JORDI VENTURA I SUBIRATS, *El poder i la Inquisició en temps de Ferran el Catòlic. El cas de València*, dins «XV Congrés» I/5, 569-579.

Visitatio Sepulchri de Sant Francesc de Borja, Gandia, CEIC Alfons el Vell 1998. 200 p.

HISTÒRIA CONTEMPORÀNIA

IGNASI BAJONA OLIVERAS, *L'antic col·legi de Sant Ignasi de Manresa. Una crònica de les seves vicissituds*, Manresa, Centre d'Estudis del Bages 1997. 327 p.

JOAN CAMPEDRÓS I NOGUÉ, *El Doctor Ramon Corbella i Llobet*, dins «Aplec de treballs. Centre d'Estudis de la Conca de Barberà» 17 (1999), 109-126.

F. JAVIER CAMPOS FERNÁNDEZ DE SEVILLA, *Correspondencia del agustino Enrique Flórez con el canónigo D. Ramon Foguet i Foraster*, dins «Butlletí Arqueològic. Època V» 19-20 (1998-1999 [2000]), 271-311.

Desencís d'un paisatge. Poesia i natura a través de Jacint Verdaguer. Itineraris per diversos llocs. Catàleg de l'exposició, Folgueroles, Museu-casa Verdaguer 2002.

Eixes terres, eixes mars, eixes muntanyes i eixes valls d'on lo català treu la força i los esplets. Catàleg dels actes poètics, Folgueroles/Barcelona, Museu-casa Verdaguer/Museu d'Història de la Ciutat 2002.

Gaudí i Verdaguer: tradició i modernitat en la Barcelona del canvi de segle (1878-1912). Catàleg de l'exposició, Barcelona, Museu d'Història de la Ciutat 2002.

La luz de las imágenes. Exposición de la Catedral de Valencia 4 de febrero al 30 de junio de 1999. 2 vol. València, Generalitat Valenciana 1999.

JAUME MEDINA, *La primera retòrica del Seminari de Vic*, dins «Ausa» XVIII (1999), 457-498.

MÓNICA MORENO SECO, *La quiebra de la unidad. Nacional-catolicismo y Vaticano II en la diócesis de Orihuela-Alicante, 1939-1975*, Alacant, Institut «J. Gil-Albert», 1999.

L'Obra de Josep Rubió i Nadal, científic il·lustrat, rector de Vilanova de Prades (1792-1807). Hipótesis ... con la que se descubre la causa y la declinación y variación de la Aguja de Marear, 1807. A cura d'A. Roca, R. Pujol i J.M.T. Grau. Vilanova de Prades, Ajuntament 1999. 146 p.

SALVADOR PALOMAR – MONTSERRAT SOLÀ, *Ouix en alt lloc sou posada. Ermites i santuaris. Indrets de devoció popular en el Priorat*, Barcelona, Generalitat de Catalunya 2001.

FREDERIC RAURELL, *L'antimodernisme i el cardenal Vives i Tutó*, Barcelona, Facultat de Teologia de Catalunya 2001.

PERE ROSSELLÓ BOVER, *Els camins de la cançó: vida i obra del P. Rafel Ginard Bauçà*, Barcelona/Palma de Mallorca, Publicacions de l'Abadia de Montserrat/Universitat de les Illes Balears 1999. 294 p.

Ruta Verdaguer arreu de Catalunya, Barcelona, Ajuntament de Barcelona 2002.

PERE SABORIT BADENES, *La religiosidad popular del siglo XIX en la comunidad valenciana*, dins «Anales Valentinos» XXXV (1999), 287-312.

MIQUELA VALLS, *Jacint Verdaguer i la Catalunya nord*, Barcelona, Edicions Terra Nostra 2002.

PEP VILA, *Antoni de Sant Gregori, un escriptor vigatà bilingüe*, dins «Ausa» XVII (1997), 319-332.

—, *Dues cartes del canonge Jaume Collell a l'erudit mallorquí Gabriel Labrés*, dins «Ausa» XVII (1997), 381-384.

ART

DAVID ALBESA CASADO, *Ciro Ferri i la cúpula de Sant'Agnese in Agone a la pintura catalana i valenciana del segle XVIII*, dins «Catalunya i Europa», I, 381-400.

ESTHER BALASCH I PIJOAN – FRANCESC FITÉ I LLEVOT, *Els Vidriers a la Seu Vella de Lleida*, dins «I Jornades Hispàniques d'Història del Vidre. Sitges juny-juliol 2000», 321-332.

ESTHER BALASCH I PIJOAN – JOSEP Mª LLOBET I PORTELLA, *Els Vitrallers a Santa Maria de Cervera: un punt de confluència entre Lleida i Barcelona*, dins «I Jornades Hispàniques d'Història del Vidre. Sitges juny-juliol 2000», 315-319.

RAMON BOLEDA CASES, *La Purissima de Verdú*, dins «Urtx» 12 (1999), 113-126.

LLUÍS BURILLO I TOLEDANO, *L'Organització musical de la Seu de Vic a finals del segle XVII: una primera aproximació*, dins «Ausa» XVII (1997), 385-400.

JOAN CASTAÑO I GARCÍA, *La Tradició de la "vinguda" de la Mare de Déu, origen llegendari de la "festa" o misteri d'Elx*, dins «Estudis de Llengua i Literatura Catalanes» XXXVIII/2 (1999), 5-22.

ANNA M. CRUSAFONT, *Les Medalles de Sant Magí de Brufaganya des del segle XVI al XIX*, dins «Acta Numismatica» 29 (1999), 215-246.

JOAN CUSCÓ I CLARASÓ, *Mestres de capella i organistes a Vilafranca del Penedès durant els segles XVII i XVIII*, dins «Butlletí de la Societata Catalana de Musicologia» IV (1997 [1998]), 205-212.

XAVIER DAUFÍ, *L'Oratori a Catalunya en el segle XVIII. Estat de la qüestió i*

perspectives de futur, dins «Butlletí de la Societat Catalana de Musicologia» IV (1997 [1999]), 213-215.

JOAN DOMENGE I MESQUIDA, *L'Obra de la Seu. El procés de construcció de la catedral de Mallorca en el tres-cents*, Palma de Mallorca, Institut d'Estudis Baleàrics 1998. 352 p.

CARLES DORICO I ALUJAS, *L'Església parroquial de Sant Hipòlit de Voltregà a mitjan segle XVIII*, dins «Ausa» XVII (1997), 401-406.

FRANCESCA ESPAÑOL I BELTRÁN, *El Pintor Pere Serra i Pedralbes: noves obres*, dins «Anuario de Estudios Medievales» 29 (1999), 235-249.

JAUME FELIP SÁNCHEZ, *L'Ermita i el retaule de Sant Joan Baptista de Montblanc (segle XIV)*, dins «Aplec de Treballs. Centre d'estudis de la Conca de Barberà» 17 (1999), 63-74.

JOSEP GALOBART I SOLER, *Els Dos retaules de Sant Isidre de l'església parroquial de Santa Maria de Moià*, dins «Modilianum» 21 (1999), 4-26.

JOSEP M. GRAU PUJOL – ROSER PUIG TÀRRECH, *La Venda del retaule de la Santíssima Trinitat de Sarral (1777). Una mostra de comerç d'obres d'art a l'època moderna*, dins «El Baluard. II Recull de treballs» 1999, 135-143.

DANIEL JIMÉNEZ PUCHOL – VICENT PELLICER I ROCHER, *Santa María de Jesús de Valencia. Aspectos arquitectónicos y pictóricos*, dins «Archivo Ibero-Americano» 59 (1999), 49-78.

ANTONI JOSÉ I PITARCH, *La Documentació del retaule de Santa Maria de Salas*, dins «Anuario de Estudios Medievales» 29 (1999), 477-500.

JOSEP Mª JULIÀ I CAPDEVILA [ET AL.], *La restauració del vitralll de Sant Pere i Sant Jaume de l'església del Reial Monestir de Pedralbes*, dins «I Jornades Hispàniques d'Història del Vidre. Sitges juny-juliol 2000», 359-371.

JOSEP M. LLOBET I PORTELLA, *La Construcció de la nova Capella de Nostra Senyora del Claustre i el seu retaule a la Col·legiata de Guissona (1680-1705)*, dins «Miscel·lània Cerverina» 13 (1999), 97-109.

—, *Retaules urgellencs del segle XVII*, dins «Mis. Ainaud», II, 73-77.

—, *Vuit documentas relacionats amb obres d'orfebreria de l'Urgell (segle XII)*, dins «Urtx» 12 (1999), 89-104.

BERNARD MALLET, *Les cloîtres-cimiteres du Roussillon*, dins «Cahiers de Fanjeau» 33 (1998), 43-54.

PASQUAL MAS I USÓ, *La Representació del Misteri de Castelló*, Castelló, Diputació Provincial 1999. 254 p.

XAVIER MAYORA TEBÉ, *L'Església romànica de Santa Maria de Figuerosa*, dins «Urtx» 12 (1999), 36-42.

FRANCESC XAVIER MINGORANCE I RICART, *La Restauració de Santa Maria d'Igualada i del seu retaule major (1939-1954)*, dins «Miscellanea Aqualatensia» IX (1999), 227-267.

—, *La Restauració dels vitralls de la Catedral de Barcelona (1939-1953)*, dins «I Jornades Hispàniques d'Història del Vidre. Sitges juny-juliol 2000», 383-394.

GABRIEL ORDINAS I MARCÉ, *Materials i eines emprats en la construcció de l'església parroquial de Santa Maria del Camí (1702-1774)*, dins «Jornades Josep Capó», 13-28.

ISIDRE PUIG SANCHIS, *El Retaule dels Sants Joans del convent de Sant Francesc de Montblanc. Noves consideracions sobre el pintor Pere Teixidor*, dins «Aplec de Treballs. Centre d'estudis de la Conca de Barberà» 17 (1999), 91-108.

FRANCESC RUIZ QUESADA, *Els Borrassà i les canòniques de Girona*, dins «Lambard» XII (1999-2000), 117-147.

JOSEP O. SALISI I CLOS, *Les Partitures de la capella de música de Santa Maria de Verdú, segles XI-XVIII*, dins «Urtx» 11 (1999), 69-88.

ÈRIKA SERNA I COBA – JOAN SERRA I PERALES, *Aproximació a l'estudi d'alguns retaules altempordanesos (1620-1650)*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos» 32 (1999), 265-299.

M. PILAR SENDRA, *Al voltant de l'edifici de la canònica regular de Sant Tomàs de Riudeperes*, dins «Revista de Catalunya» 137 (1999), 79-97.

La Seu de la Ciutat. Catàleg de plànols, traces i dibuixos de l'Arxiu e la Catedral de València. (Fons històric). Prep. Juan J. Gavara Prior. València, Generalitat Valenciana 1996. 368 p.

JILL R. WEBSTER, *Nicolau Verdera de Vic i altres pintors catalans de l'edat mitjana*, dins «Ausa» XVII (1997), 269-275.

LLIBRES REBUTS A L'ANALECTA SACRA TARRACONENSIA DURANT L'ANY 2002

JOSEP ALANYÀ I ROIG, El *Seminari Diocesà de* Tortosa, Tortosa, Bisbat de Tortosa 2001. 1194 p.

RAMON ALBERCH – JAVIER ANTÓN – MONTSERRAT JIMÉNEZ – JOSEP QUER, *Girona a l'època de la Il·lustració*, Girona, Centre d'Estudis Històrics i Socials 2001. 243 p.

JORDI AMIGÓ I BARBETA [ET AL.], *El franquisme al Baix Llobregat*, Barcelona, Centre d'Estudis Comarcals del Baix Llobregat/Publ. de l'Abadia de Monserrat 2001. 572 p.

CEBRIÀ BARAUT - JESÚS CASTELLS - BENIGNE MARQUÉS - ENRIC MOLINÉ, *Episcopologi de l'Església d'Urgell, segles VI-XXI*, Seu d'Urgell, Societat Cultural Urgel·litana 2002. 179 p.

VICENTE CÁRCEL ORTÍ, *Historia de las tres diócesis valencianas: Valencia, Segorbe-Castellón, Orihuela-Alicante*, Valencia, Generalitat Valenciana 2001. 1.034 p.

Dios, buena noticia. III Exposición bibliográfica e iconográfica internacional, Salamanca, Secetariado Trinitario 2000. 290 p.

JOSEP-VICENT FERRE DOMÍNGUEZ, *Miquel Maiques (ca. 1490-1577): un controvertido agustino del Renacimiento*, Madrid, Rev. Agustiniana 2000. 93 p.

ÀNGEL FONT, *Personatges de Catalunya: Fundacions*. Vol. 12. Barcelona 2002. 409 p.

OCTAVI FULLAT I GENÍS, *Els Valors d'Occident*, Barcelona, IEC 2001. 183 p.

IGNACIO JERICÓ BERMEJO, *Domingo Báñez. Teología de la infidelidad en paganos y herejes (1584)*, Madrid, Editorial Revista Agustiniana 2000. 486 p.

MONTSERRAT JIMÉNEZ SUREDA, *L'Església catalana sota la monarquia dels Borbons. La catedral de Girona en el segle XVIII*, Barcelona, Ajuntament de Girona/ Pub. De l'Abadia de Montserrat 1999. 599 p.

JOSÉ MARÍA LÓPEZ LANDA [ET AL.], *Estudios de arte mudéjar aragonés*, Zaragoza, Institución Fernando el Católico/Diputación de Zaragoza 2002. 239 p.

FRANCISCO JAVIER LORENZO PINZAR – LUIS VASALLO TORANZO, *Diario de Antonio Moreno de la Torre (1673-1679),* Zamora, Instituto de Estudios Zamoranos «Florian de Ocampo»/Diputación de Zamora 2001. 341 p.

GUILLERMO DE OCKHAM, *Pequeña suma de filosofía natural.* Intr., trad. y notas Olga L. Larre, Pamplona, EUNSA 2002. 289 p.

La Orden de Santo Sepulcro. II Jornadas de Estudio. Zaragoza, Centro de Estudios de la Orden del Santo Sepulcro 2000. 428 p.

La Orden de Santo Sepulcro. III Jornadas de Estudio. Zaragoza, Centro de Estudios de la Orden del Santo Sepulcro 2000. 420 p.

Ramon de Penyafort i el dret català: quatre-cents anys de la canonització del patró dels advocats de Catalunya (1601-2001), Barcelona, Fundació Jaume I, 2000. 114 p.

JOSEP M. ROVIRA BELLOSO, *Símbols de l'esperit,* Barcelona, Cruïlla, 2001. 240 p.

PERE TARRÉS I CLARET, *Diaris íntims: diari de temps de persecució, diari de seminari, diari de malaltia,* Barcelona, Esin 2000. 253 p.

LUCIANA DE VRIES ZANUCCOLI, *Cattolici d'Olanda ai confini della Chiesa di Roma (1966-1976),* Firenze, Polistampa 2000. 213 p.

ÍNDEX

SALUTACIÓ 5

ISAAC SOCA I TORRES
Un capdavanter en la revitalització del monaquisme català de la Contrareforma: Antoni Viladomar i Sant Miquel, abat de la Portella i Breda 7

ERNEST ZARAGOZA PASCUAL
Documents inèdits del Consell de Cent sobre la visita apostòlica de Montserrat (1582-1585) (II) 57

VALENTÍ SERRA DE MANRESA
La vida quotidiana de les clarisses caputxines a Catalunya i Mallorca: des de la fundació a les primeres constitucions generals (anys 1599-1927) 99

ANTONI HOMS I GUZMÁN
La Relació de la peregrinació a Jerusalem *del franciscà Joan López (1762-1781)* 171

JOSEP M. MUNDET I GIFRE
Vicenç Pou, ¿un antecedent de Balmes? La política religiosa dels moderats vista per un carlí (1845) 341

FRANCESC CLOSA SALINAS
L'estada del bisbe Pedro Cirilo Uriz y Labayru a Lleida (1850-1861): poder polític i mobilització catòlica 381

RAMON CORTS I BLAY
Els fets de Corpus de 1919: el bisbe de Barcelona, Enric Reig i Casanova, i el president de la Mancomunitat, Josep Puig i Cadafalch, davant del sentiment catalanista dels inicis del segle XX 433

TESIS 495

RECENSIONS 503

CRÒNIQUES 545

BIBLIOGRAFIA D'HISTÒRIA DE L'ESGLÉSIA D'ÀMBIT CATALÀ (2002) 553

LLIBRES REBUTS A «L'ANALECTA SACRA TARRACONENSIA» DURANT L'ANYS 2002 565

NORMATIVA PER A LA PUBLICACIÓ A L'ANALECTA SACRA TARRACONENSIA

El consell de redacció d'«Analecta Sacra Tarraconensia» estudia adoptar una nova normativa de citació bibliogràfica. És per això que, de moment, es respecta la pròpia manera de citar de cada autor.

Els autors podran incloure la seva adreça electrònica al final dels seus articles.